

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): IV Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2020

Sinop Üniversitesinin 32. Bilimsel Yayımıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SİNOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): IV Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2020

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Publication Type
Sürelî Yayın | Periodical

Sahibi | Publisher
Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN
Rektör|Rector

Genel Yayın Yönetmeni | Editor in Chief
Doç. Dr. Emrah DİNDİ

Editörler | Editors
Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI - Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAMAN
Dr. Tuğrul YUMAK

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor
Öğr. Gör. Işık DAĞDEVİREN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ceylan Gazi Uçkun	Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO İktisadi ve İdari Programlar Bölümü Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Çavuş Şahin	Temel Eğitim Bölümü Bilkent Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Dominique Kassab Tezgör	Arkeoloji Bölümü Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
Prof. Dr. Ercümen Ersanlı	Sosyal Hizmet Bölümü Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Prof. Dr. Gökmen Özmenteş	Müzik Bölümü Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Hakan Yavuz Atar	Eğitim Bilimleri Bölümü Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. M. Öcal Oğuz	Türk Halk Bilimi Bölümü Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi
Prof. Dr. R. Pars Şahbaz	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Reh. Bölümü Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Sadık Türker	Felsefe Bölümü Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Savaş Baştürk	Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Serkan Güzel	Sosyoloji Bölümü Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı	Tarih Bölümü Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ümit Kılıç	Tarih Bölümü Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Emrah Dindi	Temel İslam Bilimleri Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Fırıncı	Temel İslam Bilimleri Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Karaman	Eğitim Bilimleri Bölümü

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Dalkılıç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Yüktaşır	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Dursun Dilek	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kutay Oktay	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mahfuz Söylemez	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Erler	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kadioğlu	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Saffet Köse	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Saffet Sarıkaya	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Servet Karabağ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Soner Gündüzöz	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Takaoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Düzenli	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ferhat Akdemir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Gülçin Dilek	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Uşaklı	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Keskin	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Vafa Savaşkan	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Barlak	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hazar Kaba	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevim Karabela Şermet	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezen Özek	Sinop Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Abdullah Çolak	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Şahingöz	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nedim İpek	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri Azgün	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil Ağcakaya	Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Sima Nart	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Atif Akgün	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Canan Eryiğit	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Cuma Bozkurt	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Funda Koçak	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Gülçin Dilek	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Erkılıç	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Sunay	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Uşaklı	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Tüfekçi	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. İlknur Tatar Kırılmış	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. İlsun Didem Ülbeği	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. İrem Erdem Aydın	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Kamuran Mehmet Arslantepe	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Öncü	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Necati Çiftçi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Necmiye Cömertler	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay Kızılkaya	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Özay Özpençe	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Sakine Gülfem Çakır	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar Yener	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel Güven	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Velittin Balcı	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Zehra Bozbay	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu Koçak Uyaroğlu	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşen Bayramlı	Beykent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berna Sicim Sevim	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bilal Yalçın	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Tok	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esen Şahin	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlyas Suvağci	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Öz	Atatürk Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Dr. Öğr. Üyesi Keziban Seçkin Codal	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Faruk Çifçi	Bolu Bant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sedat İpar	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sefa Doğru	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ulucan	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Metin Söylemez	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mine Canan Durmuşoğlu	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Ali Karaduman	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Hanifi Ercoşkun	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Bartan	Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur Başar Özbozkurt	Tarsus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman Kufacı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özge Önkan	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pelin Özgen	Atılım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rahşan İnal	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Başaran	İstanbul Kent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selin Bitirim Okmeydan	Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel Öner	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Gürcüoğlu	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Temel Topal	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Özhan	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Akyıldız	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Çifçi	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Karataş	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeliha Kaya Erten	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Kara	Sinop Üniversitesi
Dr. Abdulkadir Aksoy	Sakarya Üniversitesi
Dr. Ayşe Dilara Bostan	Marmara Üniversitesi
Dr. Betül Kırmızılar	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Birgül Alıcı	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Ebru Işık	Sinop Üniversitesi
Dr. Emel Yiğittürk Ekiyor	Gazi Üniversitesi
Dr. Emir Kaan Cengiz	Altınbaş Üniversitesi
Dr. Gürol Yokuş	Sinop Üniversitesi
Dr. Halil Göker Gülay	Yaşar Üniversitesi

Dizinler | Indexes and Platforms

	Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
	İdeal Online
	Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)
	Crossref Metadata Search (Crossref)
	The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
	Journal Abstracting and Indexing Service (ROOTINDEXING)
	Academic Resource Index (ResearchBib)
	Google Scholar

Redaksiyon | Redaction

Ar. Gör. Muhammet KARAAĞAÇ

Ar. Gör. İbrahim TOPRAK

Ar. Gör. Ömer Ferit İMLAK

Ar. Gör. Serhat ALTINKAYNAK

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Sinop, Haziran 2020

Baskı | Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez matbu olarak yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayın organıdır. Makaleler, itenticate programı ile intihal taramasına tabi tutulur. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

<http://dergipark.gov.tr/sinopusd> | e-posta: sbd@sinop.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Editörden | Editorial

Makaleler | Articles

Nihat DALGIN	Araştırma Makalesi
İslâm Medeniyetinin Maruz Kaldığı İç Tehditler <i>Internal Threats of Islamic Civilization</i>	1-54

Cevdet YILMAZ	Araştırma Makalesi
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sinop'ta İdarî Sınır Değişiklikleri ve Devlet - Millet İlişkisi <i>Administrative Limit Changes in Sinop at the First Years of The Republic and State-Nation Relationships</i>	55-77

Yaşar KUZUCU & Merve GÜLCÜ & Emre ADALI & Esin ÖZER	Araştırma Makalesi
Ergenlerde Benlik Saygısı ve Sosyal Desteğin Depresyon Semptomlarıyla İlişkisi: Yaşam Amaçlarının Aracılık Rolü <i>The Relationship between Self-Esteem, Social Support and Depressive Symptoms among Adolescents: The Mediator Role of Life Purposes</i>	79-106

Erhan ALABAY & Hazal ERSAL	Araştırma Makalesi
Sınıflarında Farklı Kültürden Çocuk Olan Okul Öncesi Öğretmenlerinin Uyguladıkları Eğitim Programına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi <i>Examining the Opinions of Education Program Applications of Preschool Teachers with Different Culture Child in Classroom</i>	107-134

-
- Murat ARPACI Araştırma Makalesi
Ulusaşırı Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Erzincan’da Yaşayan Afgan Kadınlar Örneği
Transnational Migration and Gender: The Case of Afghan Women Living in Erzincan
135-154
-
- Deniz ÇAKAROĞLU & Esra Hafıza ÖMÜR Araştırma Makalesi
“Oyun” Kavramına İlişkin Algının Metafor Yoluyla Belirlenmesi
Perceptions about the Concept of “Play” Through Metaphors
155-164
-
- Murat SAĞLAM & Mesut ARDIÇ & Abdullah BALCI Araştırma Makalesi
Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Amaçlarının İncelenmesi
Investigation of University Students’ Purpose of Use of Social Networking Sites
165-186
-
- Doğan FIRINCI Araştırma Makalesi
Arap Dilinde Meçhûl Ecvef Fiillerdeki Fonetik Değişim ve Kur’ân-ı Kerîm’e Yansıması
Phonetic Change in Passive Hollow Verbs in the Arabic Language and Its Reflection on the Quran
187-212
-
- Zeynep Nalan YILMAZ & Özge AYDIN ŞENGÜL & Erdoğın BADA Araştırma Makalesi
Hizmetiçi Eğitimde Sınıf Yönetimi ve Etkili Öğretmen Özelliklerine İlişkin Öğretmen Görüşleri
Teachers’ Views on Classroom Management and Effective Teacher Characteristics in In-Service Training
213-234
-
- Melek KIDEMLİ & Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI Araştırma Makalesi
Özel Sektör Dış Borçlanmasında İktisadi Politikaların Etkileri: Türkiye Örneği
Effects of Economic Policies on Private Sector External Debt: Case of Turkey
235-252
-

Güneş Nehir ŞİŞECİ & Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI Araştırma Makalesi
Enerji İthalatı, Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin
Bir Araştırma

*The Relationship between Energy Imports, Foreign Exchange and Economic
Growth: A Survey for Turkey* 253-276

Talha ALTUNTAŞ & Kürşad SERTBAŞ & Araştırma Makalesi
Utku GÖNENER & Muhammet Eyüp UZUNER &
Ahmet GÖNENER & Tolga Kaan BAHADIR

Yerel Yönetimlerde Fiziksel Hareketin Sürdürülebilirliğini Destekleyen KOBİS
(Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi) Projesinin Yönetim ve Uygulama Süreçlerinin
İncelenmesi

*Investigation of the Management and Implementation of KOBİS (Kocaeli Bicycle
Transportation System) Project Promoting the Sustainability of Physical Movement
in Local Governments* 277-296

Sezen ÖZEK & Dilara TEMİZYÜREK Araştırma Makalesi
Avrupamerkezci Yönetim Bilimi Paradigmasını Aş(ındır)mak: Gazali ve Defterdar
Sarı Mehmet Paşa Nasihatnameleri Üzerine Bir Analiz

*Abrasion of Eurocentric Administrative Science An Analysis About Gazali and Def-
terdar Sarı Mehmet Pasha's Nasihatnames* 297-314

Ayşe Ceylan GÜNEŞ Araştırma Makalesi
Refik Özdek'in Ocağımız Sönmesin Romanında Balkan Türklerinin Göçü

*Imigration of Balkan Turks in Do Not Let Our Hearth Go Out Novel Written by
Refik Özdek* 315-344

Saliha EVLİYAOĞLU Araştırma Makalesi
Anlatının Temel Kavramları ve Sinema

Fundamental Concepts of Narrative, and Cinema 345-384

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucular!

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin (SÜSBD) Ocak-Haziran 2020 dönemi 7. sayısını, Eğitim, Edebiyat, İlahiyat, Sosyoloji, Psikoloji, Ekonomi, İktisat, Coğrafya, Medya, Sinema, Yönetim Bilimleri, Arap Dili, Spor ve Sağlık alanlarına dair birbirinden değerli on beş makale ile çıkarmış olmanın, akademisyen ve okuyucularla buluşmanın heyecan ve mutluluğunu yaşamaktayız. Öncelikli olarak tüm yazarlarımıza teşekkür ediyorum.

Geçen sayımızda bilimsel akademik kitap değerlendirmelerine ilişkin *Kitap Kritiği Formu*'ndan dergimize akademik kitap kritiği göndermek isteyen yazarların kitap kritiği yaparken nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda bir takım temel ilkelerden kısaca söz etmiştik. Bu sayımızda ise makale başlığının önem ve ehemmiyeti nedir? bir makale başlığı nasıl seçilir, makale başlığı nasıl oluşur? yahut nasıl olmalıdır? soruları çerçevesinde özlü bir şekilde makale başlığından söz etmek istiyorum. Her şeyden evvel makale başlığı, makalenin en önemli organı, bölümü, özü, yüzü, aynası daha doğrusu etiketi, kimliği ve vitrinidir, makale dünyasına kendisiyle girilen bir anahtar veya bir kapıdır. Makale, kuşkusuz başlığıyla görücüye çıkar, onunla tanınır, onunla bilinir. Hatta yazarı akademik ve okur dünyasına taşıyan tanıtan yegâne söz birimidir. İnsan organizmasında baş ve yüzün ehemmiyeti ne ise makalede başlığın önemi de o derecedir. Okurun makaleyle ilk tanışıklığı, ilk iletişimi başlıkla olur, makaleye dair okur zihninde canlanan ilk imaj da aslında yine bu başlık sayesinde. Dünyada milyonlarca yayın arasından arama motorlarında seçim ölçütü, yine makalenin başlığıdır. Makalenin en çok okunan kısmıdır başlık. Okur, veri tabanlarında veya araştırmaların referans bölümlerinde arama yaparken, birtakım makale başlıkları ile karşılaşır. Çoğu zaman, makalenin hangi konu hakkında olabileceğine ve aradığı konu ile ilgili olup olmadığına bu başlıklar sayesinde karar verir. Makale başlığı, tüm makalenin özü, cevheri hülasesi ve vitrini olduğundan dolayı seçilen başlık, bu başlığı oluşturan kelime ve kav-

ramlar makalenin iç dünyasını, muhtevasını bir ayna gibi yansıtır olmalı, içerisinde nelerin olabileceğini söz gelimi konusunu, amacını, hipotezini, problematiğini, metodunu hatta bulgu ve sonuçlarını refere eder nitelikte bir gösterge olmalıdır. Bunun yanı sıra başlık, makalenin evren alanına nelerin dâhil olmadığını da hatırlatmalıdır okura. Çalışmanın başlığı yeterince içeriğini açıklayamazsa muhtemelen makale okunmamış olarak kalacaktır. Dolayısıyla başlık/isim, geleneğimizde varlıkları adlandırma, tanımlama ve sınıflandırmada dile getirildiği gibi “*efradına cami ağyarına mani*” olmalıdır. Başlığın ilgi çekici olması ve merak uyandırması önemli olmakla birlikte makalenin muhtevasından uzak, okuru yanıltan özel ve genel başlıklardan kaçınılmalıdır. Söz gelimi *Kanathlı Canlılar* başlıklı bir makalenin muhtevasında ya da bir bölümünde kanatsız canlılardan; bu başlık altında kanatlıların sadece bir kısmından ya da bir türünden söz edilmesi “*efradına cami ağyarına mani*” başlıklı bir makale olma özelliğine gölge düşüreceği gibi, kuşkusuz beraberinde makale kurgusunda da sorunlara yol açacaktır. O bakımdan hakemler yahut editörler tarafından bu türden kurgusal sorunlardan reddedilen yahut başlığı değiştirilen makalelerin azımsanmayacak oranda olmadığını unutmayalım. Aslında bir sonuçtur, mevcut ve var olan bir şeyi isimlendirmedir, tıpkı doğan çocuğa isim koyma gibi bir şeydir makale başlığı. O nedenle başlık mı öncedir makale mi? ya da başlık mı makaleye tabidir yoksa makale mi başlığa tabidir? sorusunun cevabı hiç kuşkusuz başlığın makalenin varlık bulmasından neşet eden bir adlandırma olduğu göz ardı edilmemelidir. Başlığa göre makale oluşmaz, makale oluştuktan sonra araştırmanın konusu, amacı, hipotezi, verileri, bulguları ve sonucuna göre başlık varlık bulur. Geleneğimizde “*isim müsammaya*” ya da “*ilim maluma tabi*” sözlerinde olduğu gibi makalenin ismi de müsemmasına yani makalenin muhtevasına göre şekillenmelidir.

Şekil bakımından makale başlığı özelliklerine gelince, seçilen başlık, makalenin içeriğinde okuyucunun ne bulacağını net bir şekilde ifade etmelidir. Yazının içeriğini kısa, öz, açık ve yeterli ölçüde yansıtacak nitelikte odak kelimelerden oluşmalı, büyük harflerle ve koyu yazılmalı, başlıklarda kelime sayısının her ne kadar azami 12, 15 veya 35 ‘e kadar çıkarılabileceği araştırmalarda belirtil-

miş olsa da bu çapta aşırı uzun başlıkların okura çekici gelmediğini, onu ittiğini, adeta bir labirent gibi okurun makalenin iç dünyasına girmesine engel olduğunu, makalenin indirilme oranını azalttığını ve tercih edilmediğini unutmayalım. O nedenle başlıklandırmada marifet icazdır yani az kelime ile çok şey söyleyebilme daha doğrusu makalenin muhtevasını yansıtabilmedir. Aynı şekilde iyi bir başlıkta ironi, kelime oyunu, eğlendirici tema, mizah, edebî ve kültürel göndermeler ve kısaltmalar söz konusu olmaz. Bu tip başlıkları kullanan makaleler belki ilk etapta daha çekici veya daha fazla indirilebilir olsa da daha az etkiye sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Türüne göre, makale bildirim (declarative titles) içerikli, tasvirî (descriptive titles), soru (interrogative titles) ve karma başlıklı olabilir. Ancak bildirim cümleli, tam cümleli yahut soru cümleli başlıklı makaleler, bunlar tercih edilen başlık türleri değildir. Bu tür niteliklerde hazırlanmış bir makale başlığının çalışmanın okunma, bir dergide yayınlanma ve alıntılanma hatta indirilme şansını doğrudan etkilediğinde bir kuşku yoktur. Bununla birlikte, Batı literatüründe en çok atıf alan makalelerin ve Türk akademisinde en çok kullanılan başlığın tasvirî başlıklı makaleler olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.¹

Dergimizin bu sayısında makale başlığının önem ve ehemmiyeti nedir? bir makale başlığı nasıl seçilir, makale başlığı nasıl oluşur? yahut nasıl olmalıdır? soruları çerçevesinde başlığın genel ilkelerinden kısaca söz ettikten sonra bu arada teşekkürü de unutmamak gerekir. Ülkemizin çeşitli üniversitelerinden makaleleriyle bilim dünyasına ve dergimize katkıda bulunan yazarlara, kıymetli zamanlarını ayırarak makaleleri değerlendirme külfetine katlanan sayı hakemlerine, redaktörlere, derginin basımına katkı sağlayan Basın Yayın Müdürlüğü çalışanlarına, bhusus Dergipark sistemi üzerinden işlemlerin yürütülmesi ve makalelerin dizgi/ basım formatına sokulmasında emeği geçen editörlerimiz Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI'ya, Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAMAN'a ve Dr. Tuğrul YUMAK'a teşekkür ediyorum.

Bir dahaki sayıda buluşmak dileğiyle...

Doç. Dr. Emrah DİNDİ
Baş Editör

---

¹ Şahru PİLTEN UFUK, "Akademik Makale Başlıklarının Dil Bilimsel Analizi", *Türkbi-
lig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2017, Cilt: 34, s. 105-116.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 1-54

Geliş Tarihi:05.04.2020 Kabul Tarihi:24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.732304>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

İSLÂM MEDENİYETİNİN MARUZ KALDIĞI İÇ TEHDİTLER

Nihat DALGIN*

Öz

İnsanlar, tarih boyunca farklı toplum ve medeniyetler oluşturmuşlardır. Kendilerine farklı dönemlerde rehberlik etsinler diye aralarından seçilen peygamberler de medeniyetlerin kurulmasında ya da devamında önemli rol üstlenmişlerdir. Özellikle insanlığın ortak kazanımı olan bilim, sanat ve teknolojik gelişmelerde her medeniyetin az çok katkısı bulunmaktaysa da tarihi süreçte medeniyetler arasındaki rekabet ve bazen de çatışma hep olagelmıştır. Medeniyetlerin uzun süreli ayakta kalabilmelerinin unsurlarından biri, kendi kültür ve geleneklerini dış etkenlerin saldırısına karşı korumak olmuştur. Ancak bazı durumlarda kendi mensuplarından gelen iç saldırılar, o medeniyeti sarsmakta ve mensuplarının medeniyet imgelerine karşı saygılarını ve güvenlerini dumura uğratmaktadır. İslam medeniyetinin odağında bulunan Yüce Allah'a ait özelliklerin kısmen bazı insanlarda da olduğuna inanılması, İslam'ın ikinci kaynağı olan Hz. Peygamberin İslam medeniyetinin orijininin çıkarılma çabası, İslam medeniyetinin kurucu metinlerini anlamada farklı bir yaklaşım sergilenmesi, ilk dönem İslam âlimlerine ve kaynak eserlere olan güvenin sarsılması, İslam medeniyetinde asırlardır kabul görmüş bazı konuların tartışmaya açılması ve İslam medeniyetindeki simgelerin parçalar halinde değerlendirilerek büyük resmin göz ardı edilmesi, İslam medeniyeti için birer tehdit oluşturmaktadır. Bu makaleyle ulaşılmak istenen hedef ise İslam medeniyetine mensup olan birey ya da topluluklar tarafından oluşturulan bu iç

* Prof. Dr., Sinop Üniversitesi Rektörü, İlahiyat Fakültesi Dekanı, ndalgin@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5609-5577>.

tehditlere dikkat çekmek, bunların İslam toplumlarındaki olumsuz yansımalarını tespit ve tayin etmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Medeniyeti, Kur'an, Hz. Peygamber, Tehdit.

Internal Threats of Islamic Civilization

Abstract

Different societies have formed different civilizations throughout the history of humanity. The prophets who were chosen among them to guide people in different periods also played an important role in establishing or maintaining civilizations. Even though civilization contributed more or less in science, art and technological advances, which are the common achievements which belongs to humanity, there has always been competition and sometimes conflict between civilizations in the historical process. One of the elements of civilizations to survive for a long period of time was to protect their culture and traditions against the attack of external factors. In some cases, however, internal attacks from their own members of society shake that civilization and undermine their members' respect and trust in the images of civilization. Therefore, in this study, such internal threats to which Islamic civilization is exposed are discussed under the following six headings. Firstly, It is believed that the characteristics of Almighty God, which is at the center of the Islamic civilization, are partly in some people. The second one is the struggle of removing The Prophet from the origin of Islamic civilization. The fourth one is a different approach to understanding the founding texts of Islamic civilization. The fifth one is to shake the confidence to Islamic scholars and source works in the first period. The sixth one is to open up some of the issues that have been accepted in Islamic civilization for centuries, and evaluating the symbols of Islamic civilization in pieces, ignoring the whole picture. The target that is intended to be reached with this article which concentrates on these titles is to draw attention to these internal threats created by individuals or communities of Islamic civilization and to try to identify and determine their negative reflections in Islamic societies.

Keywords: Islam civilization, The Quran, The Prophet, Threat.

Giriş

Medeniyetlerin kurulması ve bekasında diğer medeniyetlerin etkisi olduğu kadar bir medeniyete mensup olan birey ve halkların tavır ve tutumları da önemli bir yer tutmaktadır. İslam medeniyeti tek bir yaratıcı yani bir Allah inancı odağında kurulmuş olmasına rağmen, bazı Müslüman birey ya da gruplar tarafından tarihin her döneminde bu ana tema ihlal edilmiştir. İslam medeniyetinin ihya etmeye çalıştığı temel değerlerde model, kurumların sosyal hayatta uygulamaya geçirilmesinde rehber olması için görevlendirilmiş olan Hz. Peygamberin görevi/misyonu, son dönemlerde bazı araştırmacılar tarafından sadece Kur'an mesajını insanlara tebliğ etmeye indirgenmiştir. Buna göre, insanlığa inen son ilahi mesaj olan Kur'an'ın, Murad-ı ilahî doğrultusunda sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve sosyal hayata tatbik edilmesinde Hz. Peygamber'in rehberliği yok sayılmıştır. Aynı şekilde söz konusu bu akım taraftarları İslam medeniyetinin kurucu metinleri mesabesinde bulunan Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh, Tasavvuf gibi alanlarda yazılan temel kaynaklara olan halkın güvenini sarsmışlardır. Neticede Kur'an'daki birçok mesaj ilk dönemdeki Müslümanlar tarafından anlaşılardan farklı şekilde anlamlandırılarak insanlara sunulmuş, bu şekliyle İslam medeniyetinin on dört asırdır savunduğu paradigma ciddi yaralar almıştır. Bunun gibi, Kur'an ve sünnet mesajlarına modern paradigma doğrultusunda bakmak isteyen bazı Müslüman araştırmacılar, inanç, ibadet, ahlak, muâmelât ve ukûbât alanlarına ait birçok konuda İslam medeniyetinde kabul gören anlayıştan farklı bir anlayışı ve yaşam tarzını savunmuşlardır. Bu sonuca varabilmek için ayet ve hadislerin nüzul/vürûd sebepleri yok sayılmakla kalmamış, naslarda yer alan kelimeler gerçek ve yakın anlamlarının dışına çıkarılmıştır. İslam medeniyeti özellikle günümüzde bunun gibi birçok alanda kendi mensupları tarafından oluşturulan iç tehditlere maruz kalmıştır. Ayet ve hadisleri anlamada, yorumlamada ve asırlar içerisinde oluşan İslam medeniyetinin kabullerini günümüze aktarmada tarihi gerçekliklere aykırı olarak bilimsel objektiflikten uzaklaşılmasının yegâne sebebi; günümüzdeki bir kısım araştırmacının hareket noktasının özellikle ekonomik ve teknolojik olarak hakim medeniyet haline gelen batı

medeniyetinin mutlak doğruluğuna inanılan kabulleri, kültürü ve yaşam tarzı ile İslam medeniyetinin kabulleri arasında herhangi bir uyumsuzluğun olmadığını gösterme çabası olarak görülebilir. Bu hareket tarzı, İslam medeniyeti için, kendisiyle ısrarlı bir şekilde mücadele edilmesi gereken ciddi bir iç tehdit oluşturmuştur.

1. Medeniyetin Tanımı ve Çeşitleri

Tanımı: Çok farklı şekillerde tanımlanmış olan medeniyet tanımlarından birisi; “Bir toplumun veya ülkenin maddi ve manevi varlıklarının; düşünce, sanat, bilim ve teknoloji ürünlerinin tamamıdır” şeklindedir.¹ Bir başka ifadeyle medeniyet; bir toplumun yaşam tarzı/tarz-ı hayat², bilgi seviyesi ve sanat gücüdür; insanın hayatın her kesiminde gerçekleştirdiği aklî, ahlakî, maddî, ruhî, dinî ve dünyevî değerler manzumesidir.³

Medeniyet ile uygarlık ve kültür arasında fark olup olmadığı, varsa ne tür bir fark bulunduğu tartışmalarını,⁴ alanın uzmanlarına bırakarak araştırmamız neticesinde ulaşabildiğimiz sonucu şöylece ifade edebiliriz. Bu kavramlar farklı anlamlarda kullanıldığı gibi birbirlerinin yerine de kullanılmaktadır. Nitekim İbn Haldun’un (ö. 1406) da “Umrân” terimiyle medeniyet/uygarlık/kültür kavramlarını beraberce ifade ettiğini görüyoruz.⁵ Buna göre biz de bu araştırmamızda medeniyet ifadesini, yukarıda da belirtildiği gibi, kültürü ve uygarlığı kapsayacak şekilde yani; “Bir toplumun maddi ve manevi varlıklarının; düşünce, sanat, bilim ve teknoloji ürünlerinin tamamı” olarak kullanmak istiyoruz.

Medeniyet Çeşitleri: İnsanlık tarihi birçok değişik medeniyetin oluşumuna ve yok olmasına şahitlik etmişse de günümüzde yaşayan medeniyetler yedi ya da sekiz olarak tespit edilmiştir. Bunların alfabetik olarak sıralaması; Batı, Hint, İs-

---

¹ Ali Şeriatî, *Medeniyet Tarihi*, (Çev. İbrahim Keskin), Ankara 1987, c. I, s. 3.

² Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yay., İstanbul 2015, s. 158.

³ Ahmet Ağaoğlu, *Üç Medeniyet*, MEB, İstanbul 2972, s. 3,4; Ayrıca bkz. Erdoğan Pazarbaşı, *Kur’an ve Medeniyet*, Pınar Yay., İstanbul 1996, s. 18 vd.

⁴ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Pazarbaşı, *Kur’an ve Medeniyet*, s. 15-30.

⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1986, c. I, s.118-121.

lam, Japon, Çin, Latin Amerika⁶, Slav-Ortodoks ve muhtemelen Afrika medeniyeti⁷ şeklindedir.⁸ Medeniyetlere orjinleri açısından bakıldığında vahiy orjinli medeniyetler, akıl/tecrübe orjinli medeniyetler şeklinde sınıflandırmak da mümkündür. Bunlardan İslam medeniyeti vahiy orjinli olarak diğer medeniyetlerden farklılık göstermektedir. Günümüzde yeryüzünde yaşayan medeniyetleri etki gücü açısından üçe ayıran yazarlar da mevcuttur. Bunlar, Batı/Garp Medeniyeti, İslam Medeniyeti ve Budist-Brahman Medeniyeti olup Batı Medeniyeti diğer iki medeniyeti tahakküm altına almıştır.⁹

Buna göre, her medeniyet kendi mensuplarına; düşünme, yeme, içme, giyim kuşam ve beşerî ilişkilerden mimari, sanat-estetik ve müziğe, ölüm ve ötesine kadar farklı bir anlayış ve yaşam tarzı sunmaktadır. Aynı medeniyet mensupları aynı kafa ile düşünür, aynı kalp ile hisseder ve aynı manevi cihazlarla mücehhezdir.¹⁰ Zaten medeniyetleri çeşitlendiren ve diğerlerinden farklı olarak ayakta tutan da bu tür farklı anlayış, yaşam tarzı ve kendine özgü dünya/ahiret görüşüdür.

2. İslam Medeniyetinin Temel Özellikleri

Konu başlığından da anlaşılacağı gibi, biz makalemizde İslam medeniyetinin maruz kaldığı iç tehditleri ele alacağımız için burada öncelikli olarak İslam medeniyetinin başlıca özelliklerine değinmemiz uygun olacaktır.

İslam medeniyeti yukarıda da ifade edildiği gibi “vahiy” orjinli bir medeniyettir. Şu kadar var ki İslam medeniyetinin bu bariz özelliğinden hareketle medeniyette insan aklına ve beşerî tecrübeye yer verilmediği söylenemez. Aksine İslam

---

⁶ İnka ve Aztek medeniyeti.

⁷ Afrika medeniyeti yerine Mısır medeniyeti tabiri daha doğru gözükmemtedir.

⁸ S. P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, (Çev. Mustafa Çalık, Der. Murat Yılmaz), *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yay., Ankara 2005, s. 22-25. Muhittin İmml, “Küreselleşme ve Eriyen Kolektif Aidiyetler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 15 Temmuz Özel Sayısı, s. 82.

⁹ Meriç, *Bu Ülke*, s. 158.

¹⁰ Meriç, *Bu Ülke*, s. 158.

medeniyetinde vahiy, akıl ve duygu üçlüsünün ahenkli ve uyumlu olması bu medeniyetin en ayırıcı özelliklerinden biridir.¹¹

İslam medeniyetinde vahiy bulunan alanlarda vahiyle ters düşmemesi şartıyla insan aklına ve tecrübesine yer verilmiştir. Vahyin sınırlı olduğu konularda hatta vahiy bulunan alanlarda bile detay ve uygulama farklılıklarıyla ilgili olarak akli yorumlara ihtiyaç olacağı izahıtan varestedir. Vahiy bulunmayan alanlarda ise insanlığa tebliğ edilen vahiylerin/mesajların genel prensiplerine aykırı olmaması kaydıyla insan aklına, tecrübesine ve örf'e daha geniş bir alanda yer verilmiş olup özellikle bu durumda yetkin insanların akli melekelerini çalıştırarak insanlık için rahatlatıcı çözümler bulmaları teşvik edilmiştir. Buna göre İslam medeniyeti insan aklını ve tecrübesini göz ardı etmemekle beraber vahyi (Kitap ve Sahih Sünnet) her alanda öncelemiştir; vahiydeki ilahî maksadın iyice anlaşılması halinde onun ruhuna uygun olmayan hiçbir akli ve tecrübî görüş ve uygulamaya itibar etmemiştir. Diğer medeniyetlerin genelde insan aklına ve tecrübesine dayandığı kabul edildiğinde, bu medeniyetlerle İslam medeniyeti arasında var olan temel farklılıklar genellikle vahye dayalı olan unsurlar/simgeler üzerinde ortaya çıkacaktır.

İslam medeniyetinin temel özelliklerini şöylece özetleyebiliriz.

İslam medeniyeti, tek Allah inancını odak noktasına almıştır. Buna göre bu medeniyet, inanç, yönetim, sanat, şiir ve edebiyatta her türlü politeist/çok tanrılı akidelere kapılarını kapatmıştır. İslam medeniyetinin omurgası sayılacak olan tevhid, medeniyet coğrafyasında insani yapıda birlik, yaşam düzeninde birlik, düşünce metotlarında birlik gibi her alanda birlik esası üzerine temellenmiştir. Bu birlik vurgusu, sanatın çeşitli dallarındaki üslup ve zevk birliğine kadar kendisini göstermiştir.¹²

İslam medeniyeti, evrenin bir olan Allah tarafından sonradan yaratıldığını,¹³ halen evrendeki düzenin, işleyen kanunların Allah tarafından kontrol edildiğini,

---

¹¹ Bayram Ali Çetinkaya, *Medine'den Medeniyete*, İnsan Yay., İstanbul 2013, s. 57.

¹² Çetinkaya, *Medine'den Medeniyete*, s. 55-56.

¹³ En'âm, 6/1; Yûnus, 10/3; Nahl, 16/3.

ni, günün birinde bu evrenin yine Allah tarafından yok edileceğini, tek baki olanın bir olan, doğmamış ve doğrulmamış olan, eşi benzeri ve ortağı bulunmayan Allah olduğunu¹⁴ kabul eder. İnsanlar için bu dünya hayatının imtihan alanı olduğunu, Allah'ın kendisine vahiy gönderdiği peygamberleri aracılığıyla ilk insan topluluklarından bugüne kadar insanları doğru yola ilettiğini,¹⁵ insanların öldükten sonra dünyadaki yaptıklarından hesaba çekileceğini,¹⁶ yaptığı iyi işlerinin mükâfatı olarak cennete, kötü işlerinin karşılığı olarak da cehenneme konulacağını¹⁷ kabul eder.

İslam medeniyetine göre insanlar; borçsuz, suçsuz, günahsız ve hür olarak doğar. Kişilerin borcu, suçu, günahı ispatlanıncaya kadar herkes masumdur.¹⁸ Bu yönüyle İslam Hristiyanlıktaki vaftiz geleneğinden ayrılmakta ve insanları doğuştan değerli kabul etmektedir. İslam'da hiçbir ırkın diğerine üstünlüğü yoktur;¹⁹ insanları köleleştirmek, onlara zulmetmek ve işkence yapmak yasaktır.²⁰ Her insan fikir ve inanç özgürlüğüne sahiptir.²¹ İslam medeniyeti, ahlak, erdem ve değerleri ön plana çıkarmıştır. Bütün din ve inanışlara özgürlük ve yaşam hakkı tanımıştır.²² İnsan merkezli bir uygarlık olan İslam medeniyeti için insan önemli ve saygıya değer bir varlıktır.²³ Bu sebeple, yapılan her şey insanın mutluluğu ve faydası içindir.

İslam medeniyetinin sosyal ve iktisadi hayattaki simgelerinin/özelliklerinin başlıcaları şunlardır: Müslüman toplumlarda namaz, oruç, hac, zekât, kurban, fitre gibi sosyal içerikli ibadetler vardır. Müslümanlar toplu ibadetlerini camilerde yaparlar ve ibadet dilleri Arapçadır. Bireyler ihtiyaçlarını öncelikli olarak komşu,

¹⁴ Rahmân, 55/27; İhlâs, 112/1-4.

¹⁵ Zümer, 39/23; En'âm 6/91.

¹⁶ Kıyâme, 75/3; Mü'minûn, 23/115; İbrahim, 14/47.

¹⁷ A'raf, 7/8; Kari'a, 101/6-8.

¹⁸ "Beraat-i zimmet asıldır". Bkz. Mecelle mad. 8. Zeynüddin b. İbrahim İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dimeşk 1986, s. 64; Ali Haydar, *Dureru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul 1330, c. I, s. 48; Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul ty., c. I, s. 257.

¹⁹ Hucurât, 49/13.

²⁰ Nisa, 4/10; Hac, 22/45.

²¹ Kâfirun, 109/1-6; Bakara, 2/256.

²² En'âm, 6/35.

²³ Bakara, 2/30; Tîn, 95/4.

akraba ve diğer bireylerden aldıkları karz-ı hasen, hibe ve sadakalarla karşılırlar. Bu medeniyette diğer insanlara borç veren borcunu alırken herhangi bir fazlalık/faiz istemez. Müslüman toplumlarda faiz, kumar, fuhuş, alkollü içki ve nikâhsız birliktelikler yasaktır/haramdır. Aile hayatına çok önem verilir, komşuluk ve akrabalık ilişkileri çok kuvvetli olup, misafirperverlik önemli geleneklerindedir.

İslam medeniyeti hoşgörü medeniyetidir. İnanç, adalet, sevgi, hoşgörü ve tolerans, İslam'la birlikte zirve yapmıştır. Müslümanlar ulaştıkları bölgelerde felsefe, mantık, matematik, kimya ve tıp gibi bilimlerle ilgili mirası yok etmek yerine, alıp, okuyup, değerlendirip eleştirdikten sonra geliştirme yolunu tercih etmişlerdir. Örneğin, Batlamyus'un coğrafyasını, Galen ve Hipokrat'ın tıbbını Müslümanlar geliştirmiş, Hint rakamlarını batıya transfer ederken ona bir de sıfır rakamını ilâve etmişlerdir. Müslümanlar geçmiş medeniyetlerin birikimlerine mesafeli durmamışlar, onların kültür ve sanatlarından yararlanmışlardır. Zira İslam medeniyetinin kurucusu olan Hz. Peygamber, "İlim Çin'de de olsa alın²⁴", "İlim/hikmet mü'mininin yitik malıdır, nerede bulursa alır²⁵" buyurmuştur. Bu tavsiyeler ışığında Müslümanlar medeniyetlerini ilerletmişler ve İslam medeniyetin dünyanın en kadim medeniyetleri arasına katmışlardır.²⁶

İslam medeniyetinde hukuka/fıkha ayrı bir önem verilmiştir. Bulunduğu bölge ve coğrafyalarda Müslümanlar hukukun üstünlüğünü ve adaleti gerçekleştire-

²⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik b. Hallâd b. Ubeydillâh el-Atekî el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, (Thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd.), Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Bsk., Medîne-i Münevvere 1988-2009, c. I, s. 16; Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horâsânî Ebû Bekr el-Beyhâkî, *el-Medhâl İle's-Süneni'l-Kübrâ*, (Thk. Muhammed Ziyâu'r-Rahmân el-A'zamî), Dâru'l-Hülefâ li'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kuveyt ty., s. 241; Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Thk. Abdulâlî Abdulhamîd Hâmîd), Mektebetü'r-Rüşd, 1. Bsk.,Riyâd 2003, c. III, s. 193.

²⁵ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâk et-Tirmizî Ebû İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd.), Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Bsk., Mısır 1975, İlim, 19; İbn Mâce Abû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-ü İbn Mâce*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, yy. ty., Zühd, 15; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, (Thk. Şuayb el-Arnâvûd, Âdil Mürşid vd.), Müessesetu'r-Risâle, 1. Bsk., yy. 2001, c. I, s. 23.

²⁶ Çetinkaya, *Medine'den Medeniyete*, s. 55-59.

recek bir sistem inşa etmişlerdir. Babil, Roma, Çin ve Hint medeniyetlerinin aksine İslam medeniyeti bir hukuk metodolojisi oluşturarak hukuki hükümler/içtihatlar bunun üzerinde oluşmuştur. Bu durum Müslümanların kapsamlı bir literatüre sahip olduklarını, hukuk birikimlerini, köklü bir geleneklerinin varlığını, hukukçularının mantık, düşünce ve yorum güçlerini ve güçlü doktriner hukukçulara sahip olduklarını da ortaya koymaktadır.²⁷ Buna göre İslam medeniyetinde diğer alanlarda olduğu gibi, evlenme ve boşanma konularında da kendine özgün hukuki düzenlemelere gidilerek evlenme ve boşanma gibi hukuksal alanlarda nispeten kolaylaştırma esas alınmıştır. Örneğin klasik ilk hukukçular döneminde dünyada boşama yasağı ya da boşama serbestisi şeklinde iki ana akım söz konusuken İslam hukukçuları kendilerine özgün bir üçüncü akım geliştirerek, İslam fıkında boşama yetkisi hukukun denetiminde olmak üzere; mahkeme, koca ve hakem heyeti arasında paylaştırılmıştır.²⁸ Miras dağılımında da farklı bir yol izlenerek kadın ve erkeklerin sosyal hayattaki sorumlulukları ile orantılı bir şekilde mirastan pay almaları sağlanmıştır.²⁹

İslam medeniyetinin uygulamaya geçirdiği ana değerleri de şöylece sıralamak mümkündür:

İnanç/tevhid, aile, sevgi, saygı, can-mal-ırz güvenliği, dayanışma/yardımlaşma, doğruluk, ehliyet, adalet, eşitlik, istişare, hürriyet, çalışma, üretme, cömertlik/ihsan/îsâr/infak, dostluk/arkadaşlık, cesaret/şecaat, merhamet, iyilik duygusu, affedicilik, sabır, tevekkül, hoşgörü, barış, edeb/hayâ, tevazuu... vb.³⁰

3. İslam Medeniyetinin Maruz Kaldığı İç Tehditler

Günümüzde iletişim vasıtalarının nitelik ve nicelik olarak şimdiye kadar görülmemiş bir düzeyde olması sebebiyle dünya globalleşmiş ve artık yeryüzünde

---

²⁷ İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, TDV Yay., Ankara 2006, s. 51.

²⁸ Geniş bilgi için bkz. Nihat Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, İFAV, İstanbul 2001, s. 17-33.

²⁹ Nisâ, 4/7-13.

³⁰ Meriç, *Bu Ülke*, s. 172,173; Çetinkaya, *Medine'den Medeniyete*, s. 62. Bu her bir değer için müstakil kitaplar yazılmış ve ansiklopedi maddeleri düzenlenmiştir.

yaşayan bütün medeniyetlerin birbirleriyle günlük/anlık iletişimleri yoğunlaşmıştır. Ancak birçok medeniyet çağımızdaki bu imkânı kültür emperyalizmi için bir fırsat olarak görmektedir. Bu sebeple yaşadığımız çağda medeniyetler, geçmişte olduğundan daha fazla, diğer medeniyetlere karşı kendisini korumanın gayreti içerisindedir. Zira günümüz medeniyetleri daha fazla emperyal hedeflere sahiptir. Medeniyetin korunması ya kendisini dünyaya kapatıp, diğer toplumlardan soyutlanmış bir şekilde mensuplarıyla yaşamaya devam şeklinde olacaktır -ki, artık bugün buna imkân kalmamıştır- ya da diğer medeniyetlerin emperyal amaçlarından korunmak isteyen medeniyet, diğer medeniyetlerle iletişimden çekinmeyerek kültürünün ve medeniyetinin canlılığını her daim koruyacak, içeriden ve dışarıdan gelecek saldırılar karşısında usanmadan savunma yapacak, mensuplarını medeniyeti ve kökleri hakkında her daim bilgilendirecek, bilinçlendirecek ve bu şekilde diğer emperyal medeniyetler karşısında hayatiyetini devam ettirebilecektir. Çünkü medeniyetlerin uzun ömürlü olmalarındaki temel etkenler; toplumların bilgisi, görgüsü, deneyimleri, davranışları, sorunlarının farkına varması ve uygun çözümleri bulmasıdır. Kendi varlığı ve etkinliği hakkında yeterli bir bilince sahip olmayan bir toplum; diğer toplumların/medeniyetlerin etkisi altına girmeye ve onların niteliklerine uymaya aday bir toplum demektir. Bütün karşı etkilere kendini açan bir toplumun, bu etkiler yüzünden kendisini kendi yapan özbenliği sarsılmakta ve manevi varlığının ortadan kalkması tehlikesi söz konusu olmaktadır. Bu nedenle toplumlar yabancılaşmaya karşı durmak zorundadırlar. Toplumlar bu karşı koyma sayesinde kendilerine has niteliklerini ortaya çıkarma ve geliştirme fırsatı elde etmektedirler. Buna göre, toplumların ömürlerinin son bulmasından yalnızca o toplumun helak edilmesi, tarih sahnesinden silinmesi anlaşılmalıdır. Bir medeniyetin yıkılışı, bir toplumun bütünüyle yok olması şeklinde anlaşılabilir gibi, toplumun yaşanan dünyada hâkimiyetini ve etkinliğini kaybetmesi, kendi kültür ve değerlerine yabancılaşarak, başka bir kültür ve medeniyetin etkisine girmesi, kendi olmaktan çıkarak onun peşinde sürüklenmesi şeklinde de olabilir.³¹

---

³¹ Pazarbaşı, *Kur'an ve Medeniyet*, s. 198-199.

Buraya kadar söylenenlere bakıldığında İslam medeniyetinin mensubu bir birey olarak tüm gücümüzle emperyal duygular taşıyan medeniyetlerin etkilerine karşı medeniyetimizi nasıl koruyabiliriz, bunun için neler yapmalıyız şeklindeki endişeleri önceleyerek İslam medeniyetinin maruz kaldığı *dış tehditler* şeklinde araştırmamızı sürdürmemiz beklenirdi. Ancak bu makalemizde İslam medeniyetinin karşı karşıya kaldığı *iç tehditleri* tespit etmeye, “Bu tehditler karşısında neler yapılmalıdır?” sorusuna cevap bulmaya çalışacağız. Yani acı ama gerçek şu ki bu makalemizde İslam medeniyetine mensup olan bir kısım Müslüman okuryazarların, bazı dinî grupların hatta Müslüman bazı din adamlarının ve bazı ilahiyatçı araştırmacıların bilerek ya da farkında olmayarak İslam medeniyetinin inanç/duygu/kültür alanında sarsılmasına, yara almasına sebep olan görüş, düşünce ve söylemleri üzerinde duracağız. İşte bu nedenle makale başlığımızı “*İslam Medeniyetinin Maruz Kaldığı İç Tehditler*” şeklinde belirledik. Çalışmadaki hedefimiz/çalışmanın kapsamı; özellikle günümüzdeki/çağımızdaki örneklerinden hareketle İslam medeniyetinin maruz kaldığı iç tehditlerin boyutuna ve etkisine dikkat çekmek olacaktır.

İslam medeniyetinin çağımızda maruz kaldığı iç tehditleri şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

4. İslam Medeniyetinin Odağında Bulunan Yüce Allah’a Ait Özelliklerin Kısmen Bazı İnsanlarda Olduğuna İnanılması

Yukarıda da ifade edildiği gibi, İslam medeniyetini diğerlerinden ayıran başlıca fark, bu medeniyetin orijininde vahyin olması ve vahyin sahibi olan Yüce Allah’ın da yarattığı hiçbir varlıkla paylaşmadığı birtakım sıfatlara sahip bulunmasıdır. Yani Yaraticı, var olan ve var edilen her şeyden üstündür. Yarattılan her şey zaman ve mekânla sınırlı ve kayıtlıdır. İslam’daki “Tevhid inancı”, yaratan ile yaratılan arasında hiçbir anlamdaki bütünleşmeyi onaylamaz. Zira O azîmdir, her

şeyin üzerindedir, yücedir ve hiçbir şey ona benzemez³², onu sembolize edemez. Bunun için İslam, insanı tanrılaştırma yönündeki tüm açılımlara karşı tedbirlerini almıştır. Buna göre İslam medeniyeti; Allah, insan, toplum ve tabiat arasındaki ilişkileri makul ve meşru sınırlar içerisinde belirlemiştir. İslam medeniyeti insan ve tabiatın ilahlaştırılmadığı bir dünya sistemini insanlığa sunmuştur. Bu yüzden İslam medeniyeti “Tevhid Medeniyeti” olarak da nitelendirilmiştir.³³ Netice olarak, yaratıcıya ait olan sıfatların bazı insanlar tarafından da kullanılma çabası -Mekke müşriklerinde de görüldüğü gibi-³⁴ İslam’a göre şirk olarak değerlendirilmekte³⁵ ve yaratıcının tek olması ve başka hiçbir mahlûka benzememesi ilkesiyle/anlayışı ile çelişmekte, ayrıca bu anlayış “Tevhid” akidesiyle ters düşmektedir. Bu tür inancın İslam akidesine göre en büyük günah sayılan şirk (Allah’a eş ve ortak koşmak) sayılması yanında bu tür anlayışlar İslam medeniyetinin “Tevhid Medeniyeti” olma özelliğini/orijinalliğini tehdit etmektedir. Tevhid akidesindeki küçük ihlallerin Müslüman toplumlarda büyük felaketlere sebep olması kaçınılmazdır.

Tarihte olduğu gibi günümüz Müslüman toplumlarında da görülen ve İslam medeniyetinin omurgası olarak nitelediğimiz *Tevhid* anlayışı ile ters düşen bazı inanışlara/anlayışlara burada örnek kabilinden yer verilecektir.

- *Gaybı Bilme İddiası*: İslam anlayışına göre, bilim ve teknolojinin görme ve bilme imkânlarının dışında kalan gelecekle ilgili bilgiyi/gaybı sadece Allah bilir.³⁶ Hiçbir insan kendisinin ya da diğer bir insanın örneğin bir ay sonra filan gün ne kazanacağını, hangi musibete maruz kalacağını, hangi iyiliği ya da kötülüğü işleyeceğini, nerde ne zaman öleceğini bilemez.³⁷ Durum böyleyken, bazı dinî gruplarca kendi “başkanlarının/şeyhlerinin bütün bu özelliklere sahip olduğu, gaybı bildiği, şeyhlerinin kendilerini her an gördüğü, gıyaplarında bile kendilerini özel-

---

³² Şûrâ, 42/11; İhlâs, 112/4.

³³ Çetinkaya, *Medine'den Medeniyete*, s. 67.

³⁴ Ankebût, 29/60-63.

³⁵ Nisâ, 4/116.

³⁶ En'âm, 6/73; Hûd, 11/123, 31.

³⁷ Lokmân, 31/34.

likle kolladığı” vb. anlayışlar, itikadî açıdan sakıncalı olmakla birlikte İslam medeniyeti için de bir iç tehdittir.

• *Müridleri Koruma/Bağışlama İddiası*: İslam inancına göre, insanlar sadece Allah’a dua ederler, O’ndan bağışlanma ve af dilerler; zira günahları affedecek/duaları kabul edecek sadece Allah’tır.³⁸ İnsanların koruma tedbirleri aldıktan sonra onları koruyabilecek manevi güç ancak Allah’ın elindedir. Bu anlayışın yanında İslam toplumlarında bazı dini gruplarca günahlarından tövbe etmiş olmak için şeyhinin önünde diz çöküp tövbe alması ve ondan sonra söz konusu grubun toplantılarına devam edilmesi yeterlidir. Zira onların anlayışına göre; “Şeyh Efendi müridleri için Allah’a dua edecek, onların bağışlanmasını dileyecek hatta Allah’tan aldığı yetkiyle müridlerini yolculukta muhtemel trafik kazalarından koruyacak, düşmanları tarafından maruz kalacakları silahlı çatışmada müridlerini kör kurşunlardan koruyacaktır”. Bütün bu anlayışlar yine tevhid inancıyla çelişmekte ve İslam medeniyeti için ciddi tehdit oluşturmaktadır.

• *Şefaât Yetkisine Sahip Olma İddiası*: İslam’da başkalarına şefaât etme, manen yardımcı olma tasarrufunun da yalnızca Allah’ın elinde olduğu, Allah’ın izni dışında kimsenin kimseye ahirette şefaât edemeyeceği ayetlerde açıklanmıştır.³⁹ Buna rağmen, bazı dinî gruplarda şeyhlerin bütün müridana şefaâtçı olacağı, bundan kimsenin şüphesinin bulunmaması gerektiği anlayışı mevcuttur. Peygamberler bile ahirette hesaplarının nasıl geçeceği hususunda kesin kanaat sahibi olmayıp, bu hususta yanlış bir algıda bulunmamaları için aile efradlarını uyarırken,⁴⁰ bazı şeyh efendilerin ya da müridlerinin şeyhleriyle alakalı olarak, şefaât yetkisini mutlak/kesin olarak elinde bulundurduğu anlayışı İslam medeniyetindeki itikad örgüsü ile bağdaşmamaktadır. Yine İslam medeniyetinde temel ibadetlerin yanında

³⁸ Tevbe, 9/104; Bakara, 2/187.

³⁹ Tâhâ, 20/109; Sebe’, 34/23.

⁴⁰ Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, (Thk. Muhammed b. Zühayr b. Nâsır el-Nâsır), Dâru Tavki’n-Necât, 1. Bsk., yy. 1422, Vasâyâ, 11; Müslim b. el-Haccâc Ebu’l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nîsâbü’rî, *el-Müsnedu’s-Sahîh*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyyi, Beyrut ty. İmân, 89.

Allah rızasını kazandıracak şeylerin de ibadet olduğu kabul edilmişse de hiçbir insanın yüzüne bakmanın, onun bulunduğu mecliste bulunmanın mahza ibadet olduğu aklî ve naklî delillerle sabit olmamasına rağmen, bazı dinî gruplarda “şeyhlerinin yüzüne bakmanın, yakınında oturmanın, yakınında olunamıyorsa onun bulunduğu mecliste bulunmanın ibadet olduğu, dolayısıyla o topluluklarda namazdaki gibi durulması gerektiği” anlayışı (!) yine İslam medeniyetine hanel getirmektedir.

• Bu tür olumsuz anlayışların toplumda oluşturabileceği bazı zararlarına burada dikkat çekilmesi uygun olacaktır.

i- İslam’da insanlar sorumlu birer birey olarak görülmüş, öncelikli olarak kendilerine bazı yükümlülükler verilmiştir. Örneğin, her insan rızkını temin için koşturmalı; ekmeli, biçmeli, ticaret yapmalı vb. bütün sebeplere sarılmalı, sonrasında bu teşebbüslerinin sonuç vermesi için Allah’a dua etmeli, O’ndan yardım beklemelidir.⁴¹ Yukarıda ifade edilen şeyh-mürîd ilişkisine bakıldığında, o gruba mensup insanlar çalışma, çabalama, gayret etme ve sebeplere sarılma gibi bütün teşebbüsleri bırakarak bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için bile şeyhlerine güvenecekleri için o toplumda çöküş başlayacak, asalak biçimde yaşama alışkanlığı yaygınlaşacaktır.

ii- Sosyal hayattaki bazı olumsuzluklardan ve kötülüklerden korunmak için de İslam insanlara yükümlülükler vermektedir. Bu durumda da her insan önce gerekli olan korunma tedbirlerini almalı; günahlardan korunmak için sorumluluk bilincine sahip olmalı, bu görevini yerine getirebilmek için bilgilenmeli, bu yolda sabır ve sebat göstermeli, bilinçlenmeli, sonrasında Allah’tan yardım ve başarı beklemelidir.⁴² İnsanların takip etmesi gereken bu doğal süreç bozularak bazı Müslümanların şeyhlerinin kendilerini her türlü kötülükten koruyacağına inanmaları hatta “mürîdler istese bile kötülük yapmalarına/günah işlemelerine şeyh efendilerinin manevi tasarruf yoluyla engel olacağına” inanılması da insanların Allah nezdinde “bireysel olarak sorumlu tutuldukları” ve “kimsenin başkasının günahından

---

⁴¹ Âl-i İmrân, 3/159; Necm, 53/39.

⁴² Lokmân, 31/17.

dolayı hesaba çekilmeyeceği”⁴³ şeklindeki temel ilkeyle bağdaşmamaktadır. Müridler veya şeyh efendi tarafından şayet bir kötülük/günah işlendiğinde bundan kaçınma ve aynı hatayı tekrarlamama gibi tutumlar sergilenmesi yerine bu hata ve günahta hikmet aranması ise bireysel ve toplumsal olarak işlenen kötülüklerle el ile, dil ile ya da kalben buğz göstererek mücadele etme⁴⁴ şeklindeki (emr-i bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker)⁴⁵ İslam'ın temel ilkesinin ihlal edilmesi yanında cahil vatandaşlar/müridler için kötü örnek olabilecektir.

Sözün burasında yukarıda birkaçına dikkat çekilen bu tür anlayışların doğru olmadığı hususunda Kur'an ve Sünnet'ten birkaç mesaja yer verilmesi zorunluluk arz etmiştir. “Kıyametin ne zaman kopacağı hakkındaki bilgi Allah'a aittir. Yağmuru o yağdırır, rahimlerde olan ceninin durumunu (sadece) Allah bilir”,⁴⁶ “Gaybı Allah bilir”,⁴⁷ “İnsan nerede ne zaman öleceğini, yarın ne kazanacağını bilemez”,⁴⁸ “Muhataplarına/ümmetine şöyle de; dünya servetlerinin anahtarı elimdedir diyemem, gaybı da biliyorum diyemem, melek olduğumu da iddia edemem; ben ancak bana vahyolunana uyarım...”,⁴⁹ “Onlara şöyle söyle: Ben de sizin gibi bir insanım, ancak bana fazlalık olarak vahyolunuyor...”.⁵⁰

Hz. Peygamber aile efradını zaman zaman şöyle ikaz ediyordu: “Babanızın, kocanızın peygamber oluşuna güvenmeyin, Allah'ın emirlerini yapın yasaklarından sakının, yarın ahirette sizi ben de kurtaramam”;⁵¹ İşlediği bir günah sonrasında Hz. Peygambere gelerek durumunu anlatıp bağışlanma dileyen sahabeye Efendimiz; Merak etme, git, namazını kıl, Allah'tan affını dile O affedicidir, merak etme⁵² mealinde karşılık vermesi; yine bir bedeviye Efendimizin; “Önce deveni

⁴³ En'âm, 6/164; İsrâ, 17/15.

⁴⁴ Müslim, İman, 20; İbn Mâce, Fiten, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XVII, s. 127.

⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/104.

⁴⁶ Lokmân, 31/34.

⁴⁷ Hüd, 11/31,103.

⁴⁸ Lokmân, 31/34.

⁴⁹ En'âm, 6/50.

⁵⁰ Kehf, 18/110.

⁵¹ Bu meâldeki hadisler için bkz. Buhârî, Vasâyâ, 11; Müslim, İman, 89.

⁵² Bkz. Müslim, Tövbe, 42, 44.

bağla sonrasında Allah'a tevekkül et"⁵³ demesi; şehirde bulaşıcı hastalığın varlığı duyulunca Hz. Ömer'in oraya girmeyerek uzaklaşma kararı alması arkadaşları tarafından sorgulandığında, "Allah'ın kaderinden yine Allah'ın diğer bir kaderine gidiyoruz/kaçıyoruz"⁵⁴ diyerek cevap vermesi; Hz. Peygamber'in de Allah her dert/hastalık için bir deva yaratmıştır; hastalandığınızda tedavi yollarını araştırın"⁵⁵ buyurması, İslam medeniyetinde asırlardır benimsenen en sağlıklı yolun kenar çizgilerini/işaret levhalarını bize göstermektedir.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı gibi İslam medeniyeti yaratıcı/Allah inancı açısından şirk,⁵⁶ deizm,⁵⁷ ateizm⁵⁸ gibi diğer inanç sistemlerinden farklı olduğu gibi, onlara aynı zamanda karşıdır ve onlarla mücadeleyi temel felsefe olarak benimsemiştir. Gerçek durum bu olmakla beraber, yukarıda ifade edildiği gibi, tarihin değişik zamanlarında ve günümüzde Müslüman toplumlarda bazı dinî grupların tevhid inancı dışına çıkarak İslam medeniyetinin orijininde olan ve "Zatıyla, sıfatlarıyla hiçbir yaratılmışı benzemeyen ve her şeye kadir olan bir Allah" inancından sapmaların varlığı ne yazık ki İslam medeniyeti için en ciddi iç tehdit olarak görülmelidir. Tarih boyunca Allah tarafından gönderilen bütün peygamberlerin temel mesajının ve asıl amaçlarının insanlara bir Allah inancını ve ahirette hesaba çekilme anlayışını tebliğ etmek, onları buna inandırmak olduğu gibi ilk dönemlerden beri İslam âlimlerinin temel uğraşlarının başında da Müslüman top-

⁵³ Tirmizî, Kıyâme, 57; Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, c. II, s. 427.

⁵⁴ Buharî, Tıbb, 29; Müslim, Selâm, 32.

⁵⁵ Müslim, Selâm, 26; Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen*, (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut ty., Tıbb, 11.

⁵⁶ Şirk; kâinatı yaratan ve idare eden en yüce varlığın ulûhiyetine ortak tanıma anlamında bir terimdir. Bkz. Muhammed b. Mükrim b. Alî Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, 3. Bsk., Beyrut 1414, c. X, s. 449.

⁵⁷ Deizm; Tanrı'yı yalnızca ilk sebep olarak kabul eden, evreni bir Tanrı'nın yarattığına inanmakla birlikte yaratıcının evrene hiçbir müdahalesi olmadığını ve olmayacağını savunan, vahyi reddeden bir görüştür. Bkz. Süleyman Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yay., 8. Bsk., Ankara 1999, s. 111

⁵⁸ Ateizm; Tanrı fikrine, Tanrılara, dinlere, ruhsal varlıklara ve metafizik inançlara inanmayı reddeden bir düşünce akımıdır. Bkz. Bolay, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, s. 433.

lumlardaki tevhid akidesine aykırı görüş ve inanışlarla mücadele etmek olduğu muhakkaktır. Nitekim günümüz din âlimlerinin birincil görevlerinin İslam medeniyetinin mensupları olan Müslümanlar arasında tevhid akidesine aykırı görüş ve anlayışta olanların fikri sorunlarını gidermek, onları sahih Allah inancı doğrultusunda bilgilendirmek/bilinçlendirmek olmalıdır. Ne yazık ki günümüzde de İslam medeniyeti, deist ve pagan medeniyetlerce üretilen yaratıcı hakkındaki farklı inanışlarla ve insanlarda görülebilen bazı olağanüstü güçler şeklindeki düşüncelerle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle dini bilgisi yeterli olmayan Müslümanların bu inanışların etkisi altında kaldıklarına şahit olunmaktadır.

Şu hususa dikkat çekerek bu konuyu bitirmek istiyoruz: İnsanlık tarihinde ortaya çıkmış olan medeniyetlerin çoğunda tanrı inancı olmakla birlikte, birçoğunda sahih Allah inancı bulunmamaktadır. Diğer medeniyetlerin inanışları; birden çok yaratıcı kabul etmek (paganizm), yaratıcı ile insanlar arasında şefaathçi olan, yaratıcının tasarruflarında etkin olan tanrı ve tanrıçalar kabul etmek (Mekkelilerin inancı-şirk), bir olan yaratıcının sadece kendilerini koruyup kolladığını, diğer insanları kendilerine köle olarak yarattığını kabul etmek (Yahudilik) ya da evrenin yaratılmasını gerçekleştirmekle birlikte sonrasında insanları ve evreni kendi başlarına bırakmış, onların geleceğiyle ilgili herhangi bir planı, programı ve tasarrufu bulunmayan bir yaratıcı inancı (deizm) şeklinde tezahür etmektedir. İslam'ın kabul ettiği ve insanlara tebliğ ettiği yaratıcı/Allah inancı ise bazı özelliklerine konunun başında değinildiği gibi bunlardan tamamen ayrıdır. İslam medeniyeti orijin olarak sahih Allah inancına sahip olmakla birlikte mensupları arasında bazı birey ya da grupların Allah hakkında yanlış/hatalı bir inanca sahip olmaları ve Allah'a ait olan bazı özellikleri sevilen bazı insanlara taşınmaları, İslam medeniyeti açısından tarihi süreçte bir bozulma olarak değerlendirilebilecektir. Bu tür anlayışların İslam medeniyeti için ciddi bir leke/tehdit oluşturması yanında, birey ve toplum açısından başkaca ortaya çıkarabileceği muhtemel olumsuzluklar göz ardı edilmeyerek, bu tür yanlış inanışlarla ısrarlı bir şekilde mücadele edilmelidir.

5. İslam'ın İkinci Kaynağı Olan Hz. Peygamberin İslam Medeniyetinin Orijininden Çıkarılma Çabası

Peygamberler, Yüce Allah'ın vahiy göndermek istediği toplum içerisinde seçtiği güzide şahsiyetlerdir. Bu rehberler, Allah'tan alıp insanlığa tebliğ ettikleri vahyin içeriğinde mevcut olan temel ilkelerle medeniyetlere yön vermişler, gösterdikleri bazı maddi örneklerle de eşyanın, insanın zaman içinde oluşan ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılabilecekleri alanlardan bir bölümünü göstermeye çalışarak, kurulacak medeniyetlere öncülük etmişlerdir. Bu açıdan peygamberlere insanlığın *medeniyet rehberleri* diyebiliriz. Diğer taraftan peygamberler tarihte önemli medeniyetlerin temsilcileri olmuşlardır. Peygamberlerin medeniyetlerin kurulmasındaki somut katkılarına şu örnekleri verebiliriz: Hz. Âdem halifelüğün gerektirdiği bir donanımla, yeryüzünde ilk defa *medeni bir hayatın* kurucusu olmuştur. Medeni hayatın çekirdeği olan evliliği/aile müessesesini eşi Havva ile birlikte kurmuş ve ilk insan toplumu da yine Hz. Âdem ve çocukları tarafından oluşturulmuştur. Yine yorumlara göre Hz. Adem'in oğulları ziraatçılık ve hayvancılık konusunda insanlara rehberlik etmişlerdir.⁵⁹ Hz. Yusuf da kıtlık yıllarında ziraat alanında zahire ambarları ve siloların oluşturulmasında insanlara öncülük etmiştir.⁶⁰ Hz. Nuh insanlara gemi yapmayı öğretmek şeklinde,⁶¹ Hz. Salih insanlara taş oymacılığını öğretmekle,⁶² Hz. Davud demiri eriterek⁶³ ondan ürün üretilmesini insanlara öğretmek şeklinde dönemlerinde kurulan medeniyetlere katkı sağlamışlardır.⁶⁴

⁵⁹ İslam tarihi kaynaklarında, şehirler kurma, hurma ve tahıl ziraatı yapma, elbiseyi kullanma, hayvan derilerinden faydalanma, demiri işleme, bazı basit tarım aletleri kullanma gibi meslek ve zanaatların, medeniyet emarelerinin Hz. Âdem döneminde ortaya çıkıp oğulları döneminde devam ettiğine ilişkin haberler için bkz. Cemaluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafâ Abdu'l-Kâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut 1992, c. I, s. 229-231; Ebu'l-Hasen Alî b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî İzzuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Thk. Ömer Abdusselâm Tedmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Bsk., Beyrut 1997, c. I, s. 48-53.

⁶⁰ Yûsuf, 12/47-49.

⁶¹ Hûd, 11/37.

⁶² Hûd, 11/94, 95.

Peygamberler insanlığa sundukları ve üzerinde medeniyetlerin kurulmasına vesile oldukları somut kültür varlıkları yanında, medeniyetlerin ruhu da denebilecek ve uzun ömürlü olmalarını sağlayacak ahlaki ve sosyal ilkelerin toplumlarda yerleşmesine, neticede medeniyetlerin hem oluşmasına hem de devamlılık arz etmesine katkı sağlamışlardır. Durum böyle olmakla birlikte, esfle belirtilmelidir ki insanlar dün olduğu gibi bugün de kendi rehberleri mesabesindeki peygamberlerin gerek konumlarını gerekse öğretilerini eleştirmekten ve onlarla çelişmekten geri durmamışlardır. İşte biz bu başlık altında peygamberler zincirinin son halkası olan Hz. Peygamber'in İslam Dinindeki konumuyla ilgili yakın tarihte oluşan olumsuz görüşleri ve İslam medeniyeti için iç tehdit niteliği taşıyan bu türden kabulleri ele alarak bu sapkınlıklar karşısında işin gerçek yüzüne de işaret ederek konuyu detaylandırmaya çalışacağız.

İslam medeniyeti -yukarıda da ifade edildiği gibi- vahiy orijinli olup Allah'ın insanlara ulaştırmayı murad ettiği vahyi tebliğ etmek üzere seçtiği Hz. Peygamber aracılığıyla son ilahi vahiy insanlara ulaştırılmış ve vahyin gündelik hayata yansması/uygulanması da yine öncelikli olarak Hz. Peygamber aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

İslam medeniyetinde Hz. Peygamber'in konumu ile ilgili detaylara geçmeden önce, 19. asırda Hindistan'da ortaya çıkan ve Hz. Peygamber'in İslam medeniyetinin kurucu değeri olmasına karşı çıkan bir görüşe burada yer verilecektir. 1870'li yıllarda Ehl-i Kur'an/Kur'aniyyûn diye Hindistan'da ortaya çıkan bu düşünce akımına göre, "İslam'ın tek kaynağı Kur'an olup Hz. Peygamber sadece bir elçidir, Kur'an'ı tebliğle görevlidir ve onun Kur'an'ı açıklama ve yorumlama gibi bir görevi ve yetkisi yoktur. Netice olarak İslam dininin tek kaynağı Kur'an'dır ve Kur'an'da olmayan bir şey dinden değildir. Kur'an'da olmayan bir konuda Hz. Peygamber'in hüküm koyma yetkisi de yoktur" şeklindeki görüşün Türkiye'deki müntesiplerinden birine göre Hz. Peygamber'in dini konularda hüküm ver-

---

⁶³ Hadîd, 57/25.

⁶⁴ Geniş bilgi için bkz. Pazarbaşı, *Kur'an ve Medeniyet*, s. 145-153.

me/koyma yetkisinin kabul edilmesi İslam Dinindeki tevhid akidesiyle çelişmektedir.⁶⁵ Yani kendilerinde bu din hakkında dinin peygamberinden daha fazla söz söyleme hakkını gören bu anlayışa göre, Hz. Peygamber'in dinde söz söyleme yetkisini kabul etmek tevhid akidesiyle çelişeceği için Hz. Peygamber'in dini konularda Kur'an'da bulunmayan bir hüküm koyması Allah'a ortak koşmak/şirk koşmak anlamı taşıyacaktır.

Bu şekliyle İslam medeniyetinin kurucu unsurlarından olan Hz. Peygamber, medeniyetin kaynak kişisi olmanın ötesinde, postacı örneğinde olduğu gibi, sadece vahyi insanlara ulaştıran bir tebliğci konumuna indirgenmekte, aldığı vahyi işleyerek kurduğu ilk İslam devletinin ve sosyal kurumlarının sonraki Müslümanlar tarafından rol model olarak tanınması ve günümüzde benzerlerinin inşa edilmesinin önü kapatılmak istenmektedir. Hindistan kökenli bu akım aynıyla olmasa da günümüzde birçok ilahiyatçı araştırmacı tarafından; Hz. Peygamberin tebliğ ve tebyin görevi bulursa da ayet nassının bulunmadığı durumlarda müstakilen hüküm koyma yetkisinin bulunmadığı; tebyin görevinin de yine konuyla ilgili diğer ayetler çerçevesinde olabileceğini, aksine bunların dışına çıkarak kendince dinî konularda bir yorum ve açıklama yapmaya hüküm koymaya memur olmadığı şeklinde savunulmaktadır.⁶⁶ Bu görüşü benimseyenlere göre, şayet bu durumlarda Hz. Peygamberin açıklamalarına dikkat edilecekse, onlar dinî açıdan hiçbir bağlayıcılığı olmayan, o dönemde yaşamış bir bilge şahsın görüşü ve tavsiyesi şeklinde alınabilir, bunun ötesine geçilemez. Sonuçta bu görüş sahiplerine göre, vahyin bulunmadığı yer ve durumlarda dinî konularda söz söyleme yetkisi Peygambere değil dönemin araştırmacısına ve din âlimine düşer!

---

⁶⁵ Yaşar Nuri Öztürk bu görüşteydi. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1995, s. 8.

⁶⁶ Abdülaziz Bayındır, *Hz. Muhammed (A.S.)'in Hüküm Koyma Yetkisi Var mıdır?* 15 Aralık 2013 tarihinde SUN TV'de yayınlanan video konuşmasıdır. Bu konuşma 30 Kasım 2013 tarihinde, Çınar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneğinin davetlisi olarak Konya Ticaret Odası Konferans Salonunda, "Yaşayan Kuran Hz. Muhammed (S.A.V.)" adı ile sunulmuştur. Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=ppi4CF2GF1Y>, 21 Nisan 2020.

a. Hz. Peygamber'in İslam Medeniyetindeki Konumu/Misyonu

İslam dinini İslam medeniyetinin özü, ruhu; İslam medeniyetini de İslam dininin cesede bürünmüş hali, kabuğu gibi görmemiz halinde, Hz. Peygamber'in İslam dinindeki yerini aynı zamanda İslam medeniyetindeki yeri olarak tespit etmek yanlış olmayacaktır. Konuya bu bakış açısıyla yaklaşılacağını ifa ederek şunu belirtmek isteriz. Yukarıda yer verilen Hindistan kaynaklı farklı görüş ve sonrasında onu benimseyenler dışında tarihi süreçte Hz. Peygamberin İslam dinindeki/İslam medeniyetindeki yeri aşağıda ifade edileceği şekliyle kabul edilmiş ve bu, bir iman şeklini almıştır. Hz. Peygamberin dindeki yeri/görevi/yetkisi şu başlıklar şeklinde sıralanabilir:

- *Tebliğ*: Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı vahyi ümmetine artırmaksızın, eksiltmeksizin tam olarak tebliğ etmekle yükümlüdür. Nitekim şu ayetler bunu ifade etmektedir: “Ey Rasül! Rabbinden sana indirilenleri insanlara tebliğ et, şayet bunu yapmazsan risalet görevini yerine getirmemiş olursun...”,⁶⁷ “Biz seni tüm insanlara müjdeleyici ve uyarıcı bir elçi olarak gönderdik...”⁶⁸

- *Tebyin*: Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı vahiyleri vahyin muhataplarının anlayacağı şekilde açıklamak ve uygulamasını göstermekle yükümlüdür. Nitekim ayette; “Sana biz zikri indirdik ki insanlara kendilerine indirilen şeyleri açık seçik açıklayasın diye. Sonuçta umulur ki insanların birçoğu bunun üzerinde düşünüp kafa yorarlar”⁶⁹ buyrulmaktadır.

- *Rol model olmak*: Hz. Peygamberin diğer bir görevi ümmetine örnek olmak, onlar için rol model olmaktır. Nitekim bu durum ayetlerde şöyle ifade edilmektedir: “Şüphesiz Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı bekleyen siz Müslümanlar için Rasûlüllah güzel bir örnektir/modeldir...”,⁷⁰ “Şüphesiz ki sen güzel ahlak sahibisin”⁷¹

---

⁶⁷ Mâide, 5/67.

⁶⁸ Sebe', 34/28.

⁶⁹ Nahl, 16/44.

⁷⁰ Ahzâb, 33/21.

⁷¹ Kalem, 68/4.

• *Koşulsuz itaat*: Ümmetin Hz. Peygambere karşı görevleri beyanında Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: “Ey inananlar! Allah’a, Rasûlüne ve sizden olan idarecilere itaat edin. Bir konuda anlaşmazlığa düştüğünüzde Allah’a ve Rasûlüne onu götürün/onların hakemliğine razı olun...”⁷² “Ey inananlar! Allah ve Rasûlünün önüne geçmeyin...”⁷³ “Ey inananlar! Seslerinizi Nebi’nin sesinin üstüne çıkarmayın...”⁷⁴

• *Verdiği hükme razı olmak*: Ümmetin Hz. Peygamberden sadır olan hükümlere kayıtsız ve şartsız olarak itaat etmesi ve onları Allah’ın hükmü gibi kabul etmelerini ifade eden ayetler şöyledir: “Allah ve Rasûlü bir konuda hüküm verdiği zaman, hiçbir erkek ve kadın Müslümanın bu hüküm dışında başka bir hükmü tercih etme hakkı yoktur...”⁷⁵, “Rabbine yemin olsun ki aralarında anlaşmazlığa düştükleri hususta senin vereceğin hükme onlar gönülden razı gelmedikçe inanmış değillerdir...”⁷⁶ “Ey Nebi, eşlerinin gönlünü almak maksadıyla Allah’ın sana helal kıldığı bir yiyeceği niçin kendine haram kılıyorsun...”⁷⁷

Yukarıda sadece birkaçına yer verilen ayet ve hadisler ışığında sahabe döneminden beri İslam medeniyetinde Hz. Peygamber ve onun sünneti şu şekilde kabul edilmiştir:

b. Kur’an ve Sünnet Birlikte Vahye Dayanmaktadır

Kur’an, vahy-i metlûvdür, sünnet de ekseriyetle vahiydir ancak vahy-i gayri metlûvdür. Yani ayet ve sahih sünnet arasındaki fark ibadetlerde okunup okunmaması açısındandır. Buna göre ayetler gerek namazlarda gerekse diğer ibadetler esnasında okunurken, hadisler ibadet esnasında tilavet kastıyla okunmazlar.⁷⁸

⁷² Nisâ, 4/59.

⁷³ Hucurât, 49/1.

⁷⁴ Hucurât, 49/2.

⁷⁵ Ahzâb, 33/36.

⁷⁶ Nisâ, 4/65.

⁷⁷ Tahrîm, 66/1.

⁷⁸ Bkz. Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülüsî el-Kurtubî, *el-İhkâm fi Usûli’l-Ahkâm*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir), Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, Beyrut 1983, c. I. s. 96-98; Ebû Hamîd el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min İlmî’l-Usûl*, el-Matba‘atu’l-Emîriyye, 2. Bsk., Bûlâk 1322, c. I. s. 129.

Kur'an ayetlerinin Allah'ın kelamı olduğunda Müslümanlar tereddüt etmezlerken her hadisin Hz. Peygambere ait olduğu kesin değildir. Yani insanlar uydurma ayetler üretememişlerse de Hz. Peygamber adına uydurulmuş hadisler/sünnetler mevcuttur. Bağlayıcılık açısından Müslümanlar nezdinde ayet neyse, Hz. Peygambere ait olduğu/sübutu kesin ve manasının/delaletinin açık olduğu durumlarda hadisler de aynıdır. Yani bir ayet farz ya da haram hükmünün dayanağı olabileceği gibi, bir hadis de farz ya da haram bir hükmün dayanağı olabilir.

Hadislerin/Sünnetlerin Kur'an ayetlerindeki kapalılığı giderme, onları detaylıca açıklama, onları muhatap nezdinde teyit etme ve ayetlerin hüküm koymadığı bazı alanlarda Allah adına hüküm koyma, dinde söz söyleme, İslam medeniyetinin inşasına katkıda bulunmaya yetkili olma gibi görev ve yetkilerinin var olduğu yukarıda zikredilen ayetlerle bizzat Allah tarafından bildirilmiştir.

Kur'an da yer almıyor diye sahih sünnetin kaynaklık ettiği bir farz ya da haram inkâr edilemez. Zira Yüce Allah, elçisi Hz. Muhammed'e kendisi adına İslam dininde/medeniyetinde söz söyleme/kural koyma yetkisi vermiş ve bu yetki kullanımını takip etmiştir. Bu durum ayetlerde açıkça ifade edilmektedir.

Konuya bir de Kur'an'ın açıklanmaya ve muhatapları tarafından iyice içselleştirilmeye olan ihtiyacı açısından bakıldığında aklen de Hz. Peygamber'in Allah adına Müslümanların yaşamını ilgilendiren konularda aldığı vahiyle ters düşmeyecek tarzda söz söyleme, açıklamada bulunma, uygulamada örnek olma gibi görev ve yetkisi olmalıdır. Aksi takdirde ilahi vahiy muhatapları tarafından ezberlenir ancak hakkıyla anlaşılamazdı. Nitekim bu ihtiyaca dikkat çeken Yüce Allah, vahiy göndermek istediği her topluma vahyini bir peygamber aracılığıyla gönderdiğine işaret etmiştir: "Her ümmet için bir elçi gönderilmiştir...",⁷⁹ "Gönderdiğimiz her elçi gönderilen toplumun dilini konuşan kimselerden seçilmiştir..."⁸⁰

---

⁷⁹ Yûnus, 10/47.

⁸⁰ İbrahim, 14/4.

Yukarıdan buraya kadar analiz etmeye çalıştığımız Hz. Peygamber'in hadislerinin/sünnetinin dindeki misyonu ile ilgili olarak İslam âlimleri, İmam Evzai'ye ait olan “*Kur'an'ın Sünnet'e olan ihtiyacı Sünnet'in Kur'an'a olan ihtiyacından daha fazladır*”⁸¹ şeklindeki sözünü bu konuda bir ilke olarak kabul etmişlerdir. Buna göre, şunu açıkça ifade edebiliriz ki sıhhati sabit olan Sünnet'in şer'i hüküm koymadaki yeri Kur'ân-ı Kerim'den az değildir.⁸² Bu ilke, anayasa formundaki hukuk metninin sosyal hayatta uygulanabilmesi için yasalara/kanunlara, genelgelere ve yönergelere olan ihtiyacı paralelinde anlaşılmalıdır. Buna göre İslam medeniyeti için değişmez kalıplar Kur'an tarafından dökülmüş/oluşturulmuş, kalıpları kullanarak onlara uygun ürünler/kurumlar/uygulamalar da sünnet tarafından ortaya konulmuştur, diyebiliriz.

Her metin gerek kendi lafızları/sözcükleri açısından gerekse metnin muhataplarının kavrayışı ve anlayışı açısından, metin sahibinin muradı doğrultusunda doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için ya bizzat metnin sahibi tarafından ya da onun yetkili gördüğü bir kimse tarafından açıklanmalıdır. İşte Kur'an metninin de onu bize tebliğ etmekle görevli olan Hz. Peygamber tarafından açıklanması ve uygulama gerektiren hususlarda nasıl uygulama yapılabileceğini göstermesi kadar tabii bir şey olamaz. Hz. Peygamberi devre dışı bırakma isteği; “Kur'an metnini istediğimiz gibi anlamak-yorumlamak, ayetlerden istediğimiz sonuca dönük hükümler çıkarmak” sevdasından başka ne olabilir!

---

⁸¹ Sünnetin/ilk neslin yaşam geleneğinin, Kur'an'ın anlaşılması noktasında rolüyle ilgili Kurtubî'nin, Mekhûl'den aktardığı “Kur'an'ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kur'an'a olan ihtiyacından daha fazladır.” ifadeleri ve yine Yahya b. Ebî Kesîr'den naklettiği “Sünnet Kur'an'a kâdîdir, Kitab ise sünnete kâdi değildir” sözleri de bu kabildendir. Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ferah Şemsuddîn el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrâhîm Atfeyiş), Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Bsk., Kâhire 1964, c. I, s. 39.

⁸² Yusuf Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. Bünyamin Erül), Kayseri 1998, s. 123; Çolak Abdullah, *İslam Hukuku Tarihi ve İslam Hukukunun Kaynakları*, İstanbul 2019, s. 173-174.

Kur'an'da yer almıyor diye sahih sünnetin kaynaklık ettiği bir farz ya da haram inkâr edilemez. Zira Yüce Allah, elçisi Hz. Muhammed'e kendi adına tebliğ ettiği vahyini açıklama, vahiylerden oluşan İslam dininde söz söyleme, gerektiğinde yeni hükümler koyma yetkisi vermiş ve bu yetki kullanımını bizzat takip etmiştir. Bunun delili olarak, nadiren de olsa Hz. Peygamberin bazı tasarrufları sonrasında uyarılması gösterilebilir. Bu durum ilgili ayetlerde açıkça ifade edilmektedir.⁸³

Hindistan kaynaklı "Peygamber" algısına tekrar dönüp baktığımızda söz konusu algının Hz. Peygamberin görev ve sorumluluklarını düzenleyen ayetlerle ne derece tezat olduğu anlaşılacaktır. Öte yandan Hz. Peygamberi hadisleriyle, sünnetleriyle, Kur'an'ı açıklamasıyla İslam medeniyetinden çekip alacak olsanız ortada İslam medeniyeti diye bir şey kalmaz. Neticede Peygambersiz bir din kendi medeniyetini de oluşturamaz. Ortada on dört asırdır ayakta olan bir İslam medeniyeti bulunduğu ve bu medeniyetin her karesinde doğrudan ya da dolaylı olarak Hz. Peygamberin izleri bulunduğu göre, onun İslam medeniyetinin dışında tutulması hiç de mümkün olamayacaktır. Kaldı ki bu medeniyetin kurucusu olan zatın dışlanması halinde o medeniyeti sağlıklı bir şekilde tanımak ve tanımlamak bile imkânsız olacaktır. Bu nedendir ki bazı Müslüman araştırmacılar Hz. Peygamberi ve onun vahiy almaya başladıktan sonrasındaki 23 yıllık hayatını/uygulamalarını göz ardı ettiklerinden İslam medeniyetinin felsefesini/ruhunu kavrayamıyorlar, bu nedenle maalesef Müslüman olduklarını unutturmasına, İslam medeniyetinin taşıyıcı kollarına karşı söz söyleyebiliyor, silah sıkabiliyorlar. Bazı çağdaş araştırmacılar bu konuda biraz daha ileri giderek İslam medeniyetinin temel direği mesabesinde olan Kur'an'ın birçok ayetinin-Hz. Peygamber de dâhil- tarih boyunca insanlar tarafından anlaşılmadığını savunabiliyorlar.⁸⁴ Netice olarak da İslam'ın ilk günlerinden beri benimsenmiş olan bazı dini uygulamalara hatta ibadetlerle ilgili bazı temel esaslara bile dil uzatabiliyor, karşı görüş sergileyebiliyorlar. Bütün bu hata-

---

⁸³ Örnekler için bkz. Tevbe, 9/43; Abese, 80/1; Enfâl, 8/67.

⁸⁴ Mehmet Okuyan ve diğer bazı ilahiyatçı araştırmacıların bu kanaatte oldukları konusunda geniş bilgi için bkz. Mehmet Paçacı, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu*, Klasik Yay., İstanbul 2013, s. 40-41.

ların ve tutarsızlığın sebebi; Hz. Peygamberin İslam Dinindeki ve İslam medeniyetindeki konumunu yanlış tespit etmeleri olsa gerektir.

Hz. Peygamberin görev ve sorumluluğunu sadece “tebliğ” görevi ile sınırlandırmak şüphe götürmeyen bir yanlış anlayış olmanın ötesinde İslam medeniyeti için ciddi bir tehdittir. Nitekim bu olumsuz görüşün günümüz Müslüman toplumlarda Müslümanlar arasındaki bazı temel konulardaki fikir birliğini zedeleyici olumsuzluklara sebep olduğuna ve Müslümanlar arasında tefrika oluşmasına neden olduğuna şahit olunmaktadır. Bu fikrin yaygınlaşması halinde Kur’an’a bakışın da değişebileceği, Kur’an’dan isteyenin istediği yönde hükümler devşirmesinin yolu açılmış olacaktır. Netice olarak bazı şahıslar için bazı dini/siyasi gruplar için ya da İslam kültürüyle taban tabana zıt düşünceler için bile Kur’an ayetlerinden meşruiyet elde edilebilecektir. Bu durum ise İslam medeniyetinde yer bulmuş kabullerle çelişecek ve şimdiye kadar İslam medeniyetinde Müslüman toplumlarda yaşama şansı bulamayan sapkın görüş ve düşünceler yeni dünyada İslam medeniyetinin himayesinde yaşama özgürlüğüne kavuşmuş olacaktır ki bu durum İslam medeniyeti için bir çöküş hatta bir yıkım demektir.

6. İslam Medeniyetinin Kurucu Metinlerini Anlamada Farklı Bir Yaklaşım Sergilenmesi

Bazı çağdaş araştırmacılar günümüz toplumlarında ekonomik gücü elinde tutan, bireylere ve sosyal hayata hâkim olan düşünce kalıplarını ve hayat tarzını insanlığın bulduğu en doğru sonuç ve gelişmişlikte nihai nokta olarak değerlendirmekte, bu nedenle özellikle batı medeniyetini kutsamakta ve bu gözlükle İslam medeniyetini ve onun kurucu metinlerini değerlendirmeye tabi tutmaktadırlar. Netice olarak da Kur’an ve Sünnette günümüz çağdaş toplumlarının kabulüne ters gelebilecek olan yargıları/hükümleri tekrar anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Üzüntüyle belirtmek gerekir ki Tanzimat’tan beri birçok Türk aydınının hareket tarzı bu şekilde olmuştur. Cemil Meriç’in tabiriyle; Tanzimat sonrasındaki edebiyatımız bir gölge- edebiyat; düşüncemiz bir gölge-düşüncedir. Bu dönemin itibar

gören üç kavramı; taklit, intihal ve tercümedir. Ecdadımız, 1789 Fransız ihtilali sonrasında Batı medeniyetinin varlığını fark etmiş, önce hayret etmiş, hayret yerini hayranlığa, hayranlık teslimiyete bırakmıştır. Bu noktada şunu itiraf etmek gerekir: Ecdadımız Avrupa'yı ehlileştireceklerini ummuşlardı; bu cihangirane ihtiras yerini rezil bir zevk perestliğe bırakmıştır. Genç Batı'nın her nazına her cilvesine katlanan ihtiyar birer aşık olduk.⁸⁵ Bu noktada, çoğunlukla takip edilen süreç şöyledir: Kur'an'daki ilgili ayetlerin bağlamına/siyak-sibakına bakılmaksızın, kelimelerin içerdiği yakın anlamları göz ardı edilerek, sahabenin ve ilk dönem âlimlerinin anladığı anlamın dışına çıkarılarak, ayetlerin manasının batı medeniyetinin anlayışı ile uyumlu hale gelebilmesi için kelimelerin uzak anlamları seçilmekte, bazen de kelimelere Arap dilinde olmayan başka anlamlar yüklenmekte, mesajlar bağlamından koparılmakta, ilk dönem Müslümanlarının bile anlayamayacağı bir anlamla ayet ve hadisler topluma sunulmaktadır.

Bu konuda birkaç çarpıcı örnek şöyledir: “Kadın erkek eşitliği” şeklindeki çağdaş kabul ile ters düşmemesi için erkeklerin kadınlar üzerine kavvam olduğu ayette⁸⁶ “kavvâm” kelimesi; yine kadın erkek eşitliğine aykırı olacağı için “Ey

⁸⁵ Meriç, *Bu Ülke*, s. 135, 139.

⁸⁶ Nisâ, 4/34; Bu ayette geçen “kavvâm” kelimesine sözlüklerde muhafaza, ıslâh etme, yönetme, koruma, kollama ve gözetme anlamı verilmiştir. (Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. XII, s. 497; Muhammed b. Muhammed b. Abdîrezzâk el-Hüseynî Ebu'l-Feyz Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, (Thk. Mecmûa mine'l-Muhakkikîn), Dâru'l-Hidâye, ty. c. XXXIII, s. 317; Klasik dönem fıkıh ve tefsir kaynaklarında bu kavram “kocanın aile kurumunun yöneticisi olduğu” şeklinde anlaşılmış ve aile kurumuyla ilgili birçok düzenleme bu kabul üzerinden oluşturulmuştur. (bkz. Alâuddin Ebû Bekr b. Mesud b. Ahmed el-Kâsânî el-Hanefî, *Bedâi'u's-Senâi' fî Tertibi's-Serâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., yy., 1986, c. IV, s. 16; Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî Mecduddîn Ebu'l-Fadl el-Hanefî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, (Ta'l. Şeyh Mahmûd Ebû Dakîka), Matbaatu'l-Halebî, Kâhire 1937, c. IV, s. 3; Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, (Thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed vd.), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Bsk., yy., 2010, c. V, s. 280) Günümüzde ise bazı araştırmacılar/meal yazarları, ayetteki kavvam ifadesini sadece maddi açıdan kocaya verilen servet sebebiyle kadın eşin ihtiyaçlarını karşılayarak onu kollayıp gözetmesi şeklinde anlamışlardır. Bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir)*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., Ankara 1999, s. 143; Bayraktar Bayraklı, ilgili ayetin meali; Yaşar Nuri Öztürk, ilgili ayetin meali.

Nebi, eşlerinizi boşayacağımız zaman onları iddetleri içerisinde boşayın...” ayetinde⁸⁷ geçen “talak” ve “iddet”⁸⁸ kavramı; ailede oluşan ciddi anlamdaki huzursuzlukların çözümünde aile yuvasının yıkılması kararı yerine başvurulabilecek yollardan birisi olarak ayette zikredilen “fa’dribûhünne”⁸⁹ ifadesindeki “darabe” fiili⁹⁰; kadın-erkek eşitliğine aykırılık oluşturacağından (belli şartlarda) erkeğin birden fazla kadınla nikâhlanabileceği anlamına gelen ayetteki “mesnâ ve sülase ve rûba”⁹¹ ifadeleri; ⁹² kölelikle ilgili çağdaş düşünceye ters düşeceğinden Kur’an’da kölelik/cariyelikle ilgili hiçbir ifade yoktur diyebilmek için köle ve cariyelerle ilgili var olan birçok ayetteki “Mâ meleket eymânüküm” ifadeleri⁹³; bazı araştırmacıları

⁸⁷ Talâk, 65/1; “Talâk” kavramı erkeğin tek taraflı iradesiyle eşini boşaması/yetkisi anlamında olmakla beraber, günümüzde bazı araştırmacılar bu anlamın doğru olmadığı, dolayısıyla bu yanlış anlama sebebiyle kadın erkek eşitliğinin ihlal edildiğini savunmaktadır. Kavramın çağdaş gözlükle anlamı dışına çıkarılmasıyla ilgili olarak bkz. Öztürk, *Kur’an’daki İslam*, s. 434; İlhami Güler, “Kur’anda Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri”, *İslami Araştırmalar*, Cilt: 5, Sayı: 4, Ekim 1997, s. 318; Fatma Yıldız, *Kur’an ve Sünnete Göre Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2000.

⁸⁸ Bkz. Bayraklı iddet kavramına mahkemede boşanma davalarının görüldüğü her bir celse görmekte, üç celse sonrasında gerçekleşen ayrılma sonrasında evliliğe geri dönüşün yapılamayacağını savunmaktadır. Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2013, c. XIX, s. 373,374.

⁸⁹ Nisâ, 4/34.

⁹⁰ Ayetin ilgili kısmı klasik dönem kaynakların hiçbirisinde anlaşılmadığı şekliyle günümüzdeki meallerin bir kısmında şöyle anlaşılmıştır: Bayraktar Bayraklı “koca eşini terk etsin, geçici olarak evden uzaklaştırsın...” şeklinde; Yaşar Nuri Öztürk “nihayet onları evden çıkarın/buldukları yerden başka yere gönderin” şeklinde; Süleymaniye Vakfı yayını olan Kur’an Mealinde ise, “Boşanıp gitmesinden korktuğunuz kadınlarınıza öğüt verin, yataklarından ayrılın ve kendilerini rahat bırakın...” şeklinde mana vermişlerdir.

⁹¹ Nisâ, 4/3.

⁹² Ayetteki birden fazla evlilikle ilgili olarak “Eğer yetim kızlar hakkında adil davranamaktan korkarsanız, sizin için helal olan kadınlardan ikişer, üçer ve dörder nikah ediniz” şeklindeki ifadede iki, üç, dört sayısı açıkça yer almakla birlikte, ayetin devamında “aralarında adil olamamaktan korkarsanız tek eşle yetinin” ifadesinden hareketle Mehmet Okuyan, “erkeğin eşleri arasında tam adaleti sağlamaya güç yetiremeyeceği” şeklindeki ayeti de bir araya getirerek, bu ayetin sanki birden fazla evliliğe belli şartlarda ruhsat veren bu ayeti neshettiği, yani oradaki hükmün bu ayetle geçersiz kılındığı, dolayısıyla da Nisa süresinin üçüncü ayetinin İslam’daki çok eşlilik için delil olamayacağını savunmaktadır.

⁹³ Nisâ, 4/3; Ahzâb, 33/55; Mü’minün, 23/6.

tarafından⁹⁴ hiç kimsenin bilemeyeceği bir anlamda anlaşılacak, sözü edilen ayetlerdeki ilahi mesajların çağdaş dünyanın kabulleriyle ters düşmesine engel olunmak istenmiştir.

Yine batı medeniyetinin “ekonominin belkemiği özel finansmandır ve bu da faizsiz bir borçla toplanamaz, buna göre faiz ekonominin olmazsa olmazıdır”⁹⁵ şeklindeki kabulü ile ters düşmemek için Kur’an’daki faizin her türünü yasaklayan ayetlerde geçen⁹⁶ “Ribâ” ifadesinin faiz olmadığını iddia etmişlerdir. Bunun için de ayetlere riba ile faizin ayrı şeyler olduğu ve İslam’ın faizi değil de ribayı yasakladığı ki onun da “tefecilik” demek olduğu şeklinde⁹⁷ anlam verilmiştir.

Batı medeniyetinde hırsızlık yapanlara el kesme şeklinde bir ceza verilme-yişinden hareketle, Kur’an da hırsızlık suçunun cezasıyla ilgili olarak ve el kesme anlamına gelen “fa’ktaû eydiyhümâ” ayetine⁹⁸ çağdaş düşünceyle çelişmemesi için farklı anlam verilmektedir.⁹⁹

⁹⁴ Bu tabir ilk dönem kaynaklarından bugüne “sahip olunan köle kadınlar/cariyeler” şeklinde anlaşılmış ve Kur’an da ilgili ayetlere bu şekilde mana verilmiştir. Günümüzdeki bazı yazarlar ilgili kavrama her geçtiği yerde cariye anlamı vermekten kaçınmışlardır. Örneğin; Bayraktar Bayraklı mealinde, ...adaleti sağlamaktan korkarsanız bir tane alın veya ellerinizin altında bulunanlarla yetinin...”; Mehmet Türk, ayetteki “ev ma meleket eymanüküm” ifadesini, tek kadınla yetinin ifadesinin teyidi olarak görmüş ve ilave bir mana vermemiştir; Muhammed Esed, “...yahut meşru olarak sahip olduklarınızla evlenin” demiş; Süleymaniye Vakfı mealinde anlam “...bir tek kadını veya hakimiyetiniz altında olanı (bir esir kadını) nikahlayın...” şeklindedir. Ali Rıza Demircan konu üzerinde müstakil bir çalışma yaparak klasik dönem İslam kültüründe cariyeler hakkında kabul edilen uygulamanın tamamen yanlış olduğunu iddia etmiş, ilgili ayetleri “malik olduğunuz savaş esiri kadınlar” şeklinde anlamış, nikahlanmaları hususunda hür kadınlar gibi olduklarını savunmuştur. Bkz. Demircan, *Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, <http://www.alirizademircan.net/cariyelerin...>

⁹⁵ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular 2*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2018, s. 234 vd.

⁹⁶ Bakara, 2/275; Âl-i İmrân, 3/130.

⁹⁷ Süleyman Uludağ, *İslam’da Faiz Meselelerine Yeni Bir Bakış*, İstanbul 1988, s. 203.

⁹⁸ Mâide, 5/38.

⁹⁹ Bayraktar Bayraklı ayetin anlamı olarak tefsirinde; “Hırsızlık yapan erkek ve kadının elini kökünden değil, iz bırakacak şekilde elini kesip kanatınız...” manasında olduğunu iddia etmekte ve bu anlayışını da şöylece gerekçelendirmektedir: “Yani o iz, onun daima hırsız olduğunun kanıtı olmalıdır, şeklinde anlamak gerekir. Aksi takdirde eli kesilen insan çalışmayacak hale gelecek ve topluma yük olacaktır”, Bayraklı, *Kuran Tefsiri*

Yukarıdan buraya kadar serdedilen aynı yöndeki düşünce, giyim-kuşam ve ibadet hayatımızı ilgilendiren hususlarda da devam etmekte ve kadın-erkek eşitliğine aykırı olmasın diye kadınlara da Cuma namazı farz görülmekte,¹⁰⁰ kadınların da özel günlerinde namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetlerini yapma yükümlüsü oldukları şeklinde bilimsel değerlendirmeler yapılmaktadır.¹⁰¹ Yine benzeri gerekçelerle kadınların boyunlarını ve gerdanlarını öretecek şekildeki bir başörtüyle, yabancı erkeklerin yanında başlarını örtmeleri emrindeki “fel-yadribne bihumurihinne alâ cüyûbihinne” ayeti¹⁰² anlamı dışında bir mana ile açıklanmaya çalışılmaktadır.¹⁰³

Batı medeniyetiyle ve çağdaş kabullerle ters düşecek olan metin hadis olduğunda ise o hadisin ya çok zayıf olduğu veya uydurma olduğu ya da o günkü şartları düzenlediği ve örfi olup evrensel/genel bağlayıcı bir hüküm içermediği şeklindeki savunmalarla hadis ve sünnet kaynağı da batı medeniyetinin kabul ettiği düşüncelerle çelişen bütün tavsiye, teşvik, emretme ve yasak kılma gibi içerikten temizlenmek istenmektedir!

Çağdaş kabullerle ters düşülmemek adına ayet ve hadisler üzerinde yapılan bu her iki tür operasyon da İslam dini ve medeniyeti için ciddi bir tehdittir. Zira İslam’ın kurucu metinleri (ayet-hadis/sünnet) üzerinde yapılan bu operasyonlar

---

ri, c. VI, s. 19 derken mealinde; “yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah’tan bir ders olmak üzere güçlerini kesin...” şeklinde anlam vermiştir. Abdullah-Ahmet Gül ise mealinde “onların ellerini (bu kötülüklerden) kesin” şeklinde ayete mana vermişlerdir.

¹⁰⁰ Ali Rıza Demircan, *Hac ve Umre Yüceliğe Çağrıdır*, Beyan Yay., İstanbul 2008, s. 343-345; Bayraktar Bayraklı’nın, *Kuran Tefsiri*’nden ilgili ayetin açıklamasına bkz.

¹⁰¹ Hüseyin Atay, *Kur’an’a Göre Araştırmalar IV*, Atay Yay., Ankara 1995, s. 151-159; Öztürk, *Kur’an’daki İslam*, s. 451,452; Abdülaziz Bayındır, “Allah’ın Koyduğu Sınırların Aşılması ve Oruç Örneği”, *Kitap ve Hikmet Dergisi*, Sayı: 25, Nisan-Mayıs-Haziran, 2019, s. 4 vd.

¹⁰² Nûr, 24/31.

¹⁰³ Bu ayette “kadınların başlarını ve gerdanlara kadar boyunlarını örtmeleri” emredildiği ve ilk Müslümanlardan günümüze kadar ayet böyle anlaşıldığı halde maalesef çağdaş bazı araştırmacılar, buradaki emrin kadının gerdanını örtmesiyle ilgili olduğunu, başörtüsü ile ilgili olmadığını savunmaktadırlar. Bkz. Öztürk, *Kur’an’daki İslam*, s. 615; Hüseyin Hatemi, *İlahi Hikmette Kadın*, İstanbul 1999, s. 323; Zekeriyya Beyaz, *İslam ve Giyim Kuşam*, Sancak Yay., İstanbul 2000, s. 282, 283.

sonrasında ortada kalan din, sahih İslam dini olmadığı gibi böyle bir İslam medeniyeti de kurulmamıştır. Yukarıdaki bakış doğrultusunda bugün dünyaya tanıtılmak istenen İslam dini ve medeniyeti aslından fersah fersah uzaklaştırılmış, gerçek kurucuları tarafından oturtulmuş temellerinden yoksun bırakılmış bir medeniyet olacaktır. Kanaatimizce çağdaş kabullerden hareketle İslam medeniyetinin kurucu metinlerine bakış ve onları bu gözlükle doğru-yanlış; sahih-uydurma şeklinde değerlendirmeye tabi tutmak, İslam medeniyeti için sanıldığından çok daha büyük bir iç tehdittir.

Bu noktada yapılması gereken şeyin şu olduğu düşüncesindeyiz: Kurucu metinleri anlamada metne ve ilk Müslümanların anladığı manaya/aslına sadık kalınmalıdır. Ancak günümüz şartlarında bu metinlerdeki emirlerin/yasakların/ tavsiyelerin nasıl uygulanabileceği, uygulama şekline bağlı olarak günümüz toplumlarında hayata geçirilecek olan uygulamanın birey ya da toplum için maslahat oluşturup oluşturmayacağı, söz konusu metinlerin illetinin değişip değişmediği vb. açılardan değerlendirmeye tabi tutulmalı, bu sahada yetkin kişiler ciddi gayret sarf etmelidir. Bu zahmetli işe gönül koyup emek harcamadan, başka medeniyetlerin etkisinde kalarak, diğer medeniyetlerin ortaya koyduğu verileri ön şart kabul ederek kutsal mesajı anlama çalışmaları, kültür emperyalizmine yenik düşmüşlüğü göstergesi olmalıdır. Günümüz şartlarında toplumlara hâkim kültür olan batı medeniyetine şirin görünmek için ayet ve hadis metinlerinin anlamlarını kuşa çevirmek de bilimsel namusla bağdaşmayacaktır. Batı medeniyetinin çağdaş kabullerini hareket noktası yaparak İslam'ın kurucu metinlerini bu anlayış/yaşam tarzı ile nasıl uzlaştırabiliriz diye uğraş vereceğimize, batı medeniyeti için de şüpheli bir tavır sergileyerek, çağdaş dünyanın kabullerinin günümüz insanlığı için gerçekten maslahat olup olmadığı hususunda objektif olarak sorgulamalı; insanlığın yararına olan kabulü/gelişmeyi kaynağına bakmaksızın benimsemekle birlikte, ilahi mesajlardan günümüz insanlığı için mahza maslahat oluşturacak İslam medeniyetine has, İslam medeniyetinin canlı tutmaya çalıştığı değerleri temsil eden özgün yeni kurum ve kuruluşların geliştirilmesi için çalışılmalıdır. Yani İslam medeniyetinin günümüz

toplumlarının ihtiyaçlarına da cevap verebilecek şekilde canlı/dinamik olmasını sağlamalı, bu uğurda diğer medeniyetlerin insanlık için geliştirdiği olumlu şeyleri de medeniyet potamız içinde değerlendirmeliyiz. Hareket tarzımızda yapılacak olan bu yöndeki değişiklik birçok şeyi dönüştürecek, bu sayede bazı araştırmacıların batı medeniyeti mensupları karşısındaki mahcubiyetleri son bulacaktır.

7. İlk Dönem İslam Âlimlerine ve Kaynak Eserlere Olan Güvenin Sarılması

İslam medeniyetinin karşı karşıya kaldığı ciddi tehditlerden biri de kendi mensupları ve bir kısım din araştırmacıları tarafından İslam medeniyetinin kurucu metinlerinin ve ilk dönem âlimlerinin pervasızca eleştirilmesidir. İslam medeniyetinin kurucu metinlerinden kastımız; klasik dönemde oluşturulmuş hadis, tefsir, fıkıh ve kelim kitaplarıdır. Her Müslüman bilir ki Kur'an dışında hiçbir kitap masum değildir ve ihtiva ettiği bilgiler tamamıyla mutlak doğru olarak kabul edilemez. Zaten hiçbir İslam âlimi de kitabındaki görüşleri/değerlendirmeleri hakkında böyle bir iddiaya sahip değildir. Ancak özellikle İslam'ın ilk dönemlerinde yaşamış ve eseriyle, görüşleriyle İslam ümmetinin kabulüne mazhar olmuş ve halen de İslam toplumlarında ümmetin güven duyduğu kaynak eserler mevcuttur. Çağdaş Müslüman araştırmacıların da bu nitelikteki eser ve müelliflerine saygı duymaları beklenmektedir. Nitekim bu durum bütün medeniyetlerde böyledir. Her medeniyetin kurucu kişileri ve kitapları/kitabeleri-söylemleri o medeniyetin mensupları tarafından tartışmasız bir kabul görmekte ve adeta onlar ölümsüzleştirilmektedirler.

Bilimsel anlamda ve saygı çerçevesinde yapılmış hakaret içermeyen eleştiri hakkını mahfuz tutmakla birlikte; İslam medeniyetinin oluşmasında katkısı bulunan kurucu metinlere ve dolayısıyla müelliflerine/müfessir/şârih pervasızca saldırmak, batı medeniyetine mensup kişilerin/müştâriklerin ağzıyla Müslüman müelliflere iftiralar atmak İslam medeniyetinin havasını teneffüs eden bireyler için uygun bir tavır değildir. Diğer medeniyet müdafilerinin gayretlerinden birisi de karşı medeniyet mensuplarını kurucu lider ve metinlerinden uzaklaştırmak ve onlara olan gü-

venlerini sarsmaktır. Bu neticenin elde edilmesi, karşı durulan medeniyetin içinden birilerinin gayretiyle mümkün olmuşsa bu diğer medeniyet müdafilerini ancak sevindirecektir.

Üzülerek belirtmek gerekir ki İslam toplumlarında geçmiş dönemlerde kurucu metinler (tefsir, hadis, fıkıh ve kelam kitapları) bazı zamanlar asıl kaynak metin (Kur'an) mesabesinde görülmüş, bu kitaplarda yazılı olan her şey kutsal metin gibi kabul edilmiş ve eleştiriye tamamen kapatılmıştır. Son bir iki asırdır da Müslümanların söz konusu bu kurucu metinlere olan güvenleri/kabulleri müsteşriklerin de ısrarlı çabasıyla aşırı bir şekilde sarsılmıştır. İlk bakışta bu durum asıl kaynak metinleri (ayet ve hadisler) daha yüceltme girişimi olarak görülmek istense de gerçek bunun tersi olup, söz konusu güvensizlik sayesinde asıl kaynak metinlere olan güven sarsılmış, bu sayede geçmiş ulemanın birikimi göz ardı edilince de Allah ve Resulünün emir ve tavsiyeleri askıda bırakılmış, isteyen in istediği şekilde Kur'an'ı yorumlayabileceği, mesajlarını istediği tarafa çekebileceği bir kutsal metin haline getirilmiştir.

Günümüzde gerek üniversitelerdeki derslerde gerekse seminerlerde, konferanslarda hatta cami sohbetlerinde/vaazlarda tefsir, hadis, fıkıh ve kelam kaynaklarına dayalı verilen bilgi ve yorumlar, eskiden olduğu kadar muhataplar nezdinde itibar görmemekte, güncel sosyal hayatla ilgili olarak çözüm sadedinde bu kaynaklara dayandırılarak verilecek hükümler/tavsiyeler/yasaklar önyargılı bir şekilde aşırı tepkiyle karşılanmakta, bu kaynaklardaki bilgilerin/içtihatların/yorumların doğru olma ihtimali bile dikkate alınmamaktadır. Klasik kaynaklarımız olarak nitelenebileceğimiz bu eserlere karşı güven bu derece sarsılmıştır. Hatta halka karşı verilen vaaz ve sohbetlerde konuşmacının söz konusu kaynaklardan vereceği bilgiler vatandaşların dikkatini çekmez hale getirilmiştir. Geline son noktada Müslümanlarda şu algı oluşmuştur: "Bütün hadis kitapları uydurma hadislerle dolu ve hadis rivayetlerini toplayıp kitaplaştıranlar Müslümanları uydurma rivayetlerle oyalamışlar, gerçekleri Müslümanlardan kaçırmışlar ve İslam öncesi pagan veya Yahudi kültürünü ya da içinde yaşadıkları toplumun örf ve adetlerini Hz. Peygam-

ber'e aitmiş gibi Müslümanlara aktarmak için uğraşmışlar; bunun için yalan konuşmuşlar, Kur'an'la çelişen hadisler uydurmuşlar, Kur'an'la çatışan fıkıh üretmişler...”!

Üzülerek belirtmek gerekir ki Müslüman toplumlarda artık hadis âlimi Buharî ve Müslim'in Sahih'leri, ile asırlarca Müslümanların güvenine mazhar olmuş “kütüb-i sitte” ve “kütüb-i tis'a” kapsamındaki hadis kitapları değersizleştirilmiştir. Bu bağlamda hayatını Hz. Peygamber'in söz ve hareketlerini not edip sonraki Müslümanlara aktarmak, bu haliyle de Kur'an mesajının ve Yüce Allah'ın vahiylerdeki gerçek maksadının sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamak için uykularını kaçıran Ebu Hureyre, Hz. Aişe gibi sahabeler itibarsızlaştırılmıştır.

Tefsir kitapları ya Yahudi kültüründe kabul görmüş hikâye ve ahkâm/ İsrailiyat dolu kitaplar olarak ya da bilimle ve insan tecrübesiyle alakası olmayan köhnemiş bilgiler, yorumlar içeren eserler olarak görülmüş ve itibarsızlaştırılmıştır. Bu nedenle ilk dönem rivayetlerini toplayan ansiklopedik özelliğe sahip Taberî'nin *Câmiul-beyan an te'vîl-i âyi'l-Kuran* isimli tefsiri; ayetleri hadis rivayetleri ışığında açıklayan İbn Kesir'in *et-Tefsîru'l-Azîm* isimli tefsiri; Kurtubî'nin, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an* isimli ahkam tefsiri vb. birçok rivayet ve dirayet tefsirlerine karşı güven aşırı derecede sarsılmış olup günümüzde eğitim kurumlarında bu tefsirleri okutmak “boş işle uğraşmak” olarak görülmeye başlanmıştır.

Aynı şekilde fıkıh kitapları da itibar kaybetmiş, geçmişte Müslümanlara kolaylık olsun diye meşhur fıkıh mezheplerinin kabulleri doğrultusunda hazırlanmış olan fıkıh külliyyatı günümüzde çoğunlukla yanlış hükümler içermek ve Kur'an ayetlerine ters, sahih hadislerle aykırı hükümler içermekle eleştirilmekte, Müslümanların selametinin bu kitapları okumamak ve okutmamakta olduğu ve yapılması gerekenin yeniden Kur'an eksenli fıkıh kitapları yazmak olduğu sesli bir şekilde dillendirilmektedir.¹⁰⁴ Keza Müslümanlara İslam akaidini anlatmak amacıyla hazır-

---

¹⁰⁴ Abdülaziz Bayındır, tefsir kaynaklarının ve mezhep kitaplarının yeni bir din uydurduğu, bu sebeple bunlara itibar edilmemesi gerektiğini ileri süren araştırmacılarıdır. *Kitap ve Hikmet Dergisi*'nin değişik sayıları ve özellikle bu makale için bkz. Abdülaziz Ba-

lanmış bulunan kelimeler kitapları da yazıldığı dönemin siyasi çekişmeleri gölgesinde yazılmış olmak ve kelâmî görüşlerin temelinde siyasî çekişmenin olduğu iddiasıyla günümüzde ciddi şekilde itibar kaybına uğratılmıştır.

Sonuçta dünyanın Müslüman toplumunda Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebu Hanîfe, Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Taberî, Râzî, İbn Kesir, Serahsî, Kâsânî, Merginânî, Şirbinî, Nevevî, İbn Kudâme, İbn Rüşd, İbn Sa'd, Gazzâlî vb. âlimler ve eserleri Müslümanlar için asırlar boyunca ışık olmuş, onlara rehberlik etmiştir. İslam medeniyetinin kurulmasında katkıları olduğundan büyük bir itibarla, hayırla ve minnetle yâd edilirlerken, bugünün Müslüman toplumlarında bunların her birisi hatta kendilerinden ilim-hikmet alınan bazı sahabeler bile itibar suikastına maruz bırakılmışlar ve ne yazık ki, müsteşriklerin yolunu takip eden ve onlara sempatisi olan bazı Müslüman araştırmacıların da büyük gayretleriyle itibarsızlaştırılmışlardır.

Bir medeniyet için en acı olan sonuç böyle bir şey olsa gerek! Şunu itiraf edelim ki müsteşrikler İslam medeniyeti için tehdit oluşturmada, onu temelinden sarsmada, Müslüman ilim adamlarının birçoğunu ayartmada başarılı olmuşlardır. Neticede oluşan şu iki nokta önemlidir: Birincisi; Müslüman halk dinini ve medeniyetini kendilerinden öğrendiği kaynak metinler hakkında tereddüde düşürülmüş ve İslam medeniyetinin oluşum aşamasında yaşamış olan din âlimlerinden ve onların yazdığı temel kitaplardan soğutulmuştur. Buna paralel olarak Müslümanlar İslam medeniyetinin düşünce yapısından ve yaşam felsefesinden uzaklaştırılmış, diğer medeniyetlerin düşünce kalıplarını ve yaşam tarzlarını kabule hazır hale getirilmişlerdir.

İkincisi ise müsteşriklerin İslam medeniyeti aleyhine yapmayı planladıkları birçok hususu bazı Müslüman din adamları/araştırmacıları gerçekleştirerek onların işlerini kolaylaştırmışlar ve adeta ömürlerini müsteşriklerin görevlerini ifa etmeye feda etmişlerdir.

---

yındır, "Kitap Merkezli Dinden İnsan Merkezli Dine", *Kitap ve Hikmet Dergisi*, Sayı: 19, s. 4-12.

Çağdaş bazı İslam araştırmacılarının İslam medeniyeti ile ilgili eleştiri yaparken konuya bir de bu açıdan bakarak, bu eleştirileri neticesinde İslam toplumlarında yaptıklarının mı yıktıklarının mı daha çok ve daha ciddi olduğu konusunda kendilerini tekraren gözden geçirmeleri faydalı olacaktır! Birçok Müslümanın hiçbir müsteşriğin adını bilmeden ve kitabını okumadan onların görüşlerini seslendiriyor olması, bazı Müslüman araştırmacıların/ilahiyatçıların batı medeniyeti adına ne kadar başarılı olduklarının göstergesi olarak not edilebilir!

8. İslam Medeniyetinde Asırlardır Kabul Görmüş Bazı Konuların Tartışmaya Açılması

İslam medeniyeti ayet ve hadis metinleri yanında icma, kıyas, istihsan, mürsel maslahat, sedd-i zerai, sahabe kavli, istishab vb. ilkeler zemininde inşa edilmiş bir hayat felsefesi ve yaşam tarzıdır. Sözü edilen kaynaklar ve ilkeler İslam medeniyetinde genel kabul gördüğü gibi, bu metinlerden ve ilkelerden hareketle ortaya çıkan farklı yorumları temsilen İslam medeniyetinde itikadî konularda Eş'arî, Mâturidî, Mutezilî, Selefîlik; ameli konularda ise Hanefî, Şafîî, Mâlikî, Hanbelî, Zahirî ve Zeydî gibi mezhepler kabule mazhar olmuştur. Dolayısıyla inanç, ibadet ve muamelât ile ilgili temel konuların/unsurların dışında birçok konuda farklı yorumlar serbestçe oluşturulmuş ve tarih boyunca Müslüman toplumlarda bu farklı yorumlar/mezhepler/tarikatlar saygıyla karşılanmış ve canlılıklarını korumuşlardır. Söz konusu firkalar/gruplar hayatîyetlerini bugün de devam ettirmektedirler. Yani İslam medeniyetinde zaten itikadî, amelî ve ahlaki alandaki birçok konu üzerinde tartışılmış ve neticede ehliyeti olan âlimler tarafından ortaya konan farklı görüşler/ uygulamalar/mezhepler/tarikatlar toplumun değişik kesimlerinde taraftar bulmuş ve bu görüşler çerçevesinde Müslümanlar hayatlarını idame ettirmişler, devletlerini kurmuşlar, hiç kimse de bu farklı görüş taraftarlarını (sınırlı bazı dönemler dışında) hor görmemiştir.

Günümüzde asırlar boyunca ümmetin kabulüne mazhar olmuş ve hakkında farklı bir görüş/içtihat/yorum oluşmamış konular, yukarıda ifade edildiği gibi, dinî

metinlere batı medeniyeti gözlüğüyle bakılmasının etkisiyle, tartışmaya açılmış ve çağdaş gözlükle bu konular yeniden değerlendirilerek çok farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Zaten konuya bakış ve yöntemin farklı olması neticesinde ulaşılabilecek olan bu farklı sonuç kaçınılmazdır. İşte bu (çağdaş!) yaklaşım, sonuçta İslam medeniyeti ile adeta özdeşleşmiş olan bazı konuların da tartışmaya açılması neticesinde İslam medeniyetine karşı ciddi tehdit oluşturmuştur. Şimdi bu tür tartışmaya açılan bazı kabullere/uygulamalara/inanışlara, detaya girilmeksizin, yer verilecektir.

On dört asırdır Müslüman toplumlarda uygulama birliği bulunan günlük beş vakit namazın sayısı ve vakitleri tartışmaya açılmakta; özel durumlarında kadınların namaz kılma ve oruç tutma yükümlülüğünün bulunduğu¹⁰⁵ ve kadınlara Cuma namazının farz olduğu iddia edilmektedir.¹⁰⁶ Yolculuk esnasında namaz ve oruçla ilgili bazı kolaylaştırıcı düzenlemelerin günümüzdeki yolculuklarda cari olmadığı iddia edilmektedir.¹⁰⁷

Mezar ve türbe ziyaretleri, ölünün arkasından dua edilmesi ve şefaathane olgusu temelden tartışılmaktadır. Kadınların mahremi olmayan erkeklerin yanında başörtüsü takmaları emri tartışmaya açılmakta; bazı özel durumlarda erkeğin birden fazla evlilik gerçekleştirebileceği kabulü reddedilmektedir. Kadının nikâh sonrasında elde ettiği mehir hakkı, kocanın aile efradı üzerinde sorumluluk sahibi, bunun karşılığında evinin reisi/başkanı olması ve kocanın talak şeklindeki boşama yetkisi tartışılır hale getirilmiştir.¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ Bayındır, “Allah’ın Koyduğu Sınırların Aşılması ve Oruç Örneği”, s. 16 vd.

¹⁰⁶ Bu görüşte olan araştırmacılardan Bayraktar Bayraklı, asrı saadetten günümüze olan uygulamayı göz ardı ederek sadece ilgili ayetteki hitap ve fiil formlarına bakıp kadınlara da cumanın farz olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Bayraklı, *Kuran Tefsiri*, c. XIX, s. 287.

¹⁰⁷ Mehmet Okuyan, söz konusu yolculuğu “savaşa giderken yapılan yolculuk” olarak anlayarak, normal hayatta yapılan yolculuk namazın kasrına sebep olmaz, görüşündedir. Mehmet Okuyan, *Namaz, Yolculukta Dahi Kısıtlanamaz* <https://www.youtube.com/watch?v=zTk7Kh2f2eY>, 20 Şubat 2012.

¹⁰⁸ Erkeğin evinin reisi/başkanı olmasıyla ilgili ayetin farklı yorumu için Bkz. Bayraklı, *Kuran Tefsiri*, c. V, s. 123; Erkeğin talak yetkisi ve mahkeme dışında boşanmanın olmayacağı, mahkemedeki her celsenin bir boşanma sayılması gerektiğiyle ilgili görüşü için bkz. *Kuran Tefsiri*, c. XIX, 373,374.

Müslüman kadının bir başka gayr-i müslim erkekle evlilik yapamayacağı, buna mukabil Müslüman erkeğin bazı özel durumlarda ehl-i kitap olan bir kadınla evlilik yapabileceği şeklinde bütün mezheplerce kabul görmüş olan uygulamadaki erkek ve kadınla ilgili oluşan iki farklı durum/pozisyon tartışmaya açılmış; kadın erkek eşitliği gerekçesiyle Müslüman kadının da ehl-i kitap erkekle evlenebileceği tartışmaya açılmıştır.¹⁰⁹

Miktarına bakılmaksızın azı ve çoğuyla faizin yasaklanması İslam medeniyetinde asırlardır genel kabul görmesine rağmen, günümüzde riba ve faiz ayrımı yapılmış; fahiş olmayan faizin ve devletin belirlediği orandaki faizin yasaklanmadığı neticede banka faizlerinin haram olmadığı bazı din adamları/ilahiyatçılar tarafından savunulmuştur.¹¹⁰

İslam dininde hükümler araç olanlar amaç olanlar; örfi olanlar evrensel olanlar, kıyasi olanlar taabbudi olanlar şeklinde değişik açılardan tasnif edilebilir. Dinî hükümlerin kıyamete kadar mensupları için maslahat oluşturması ötesinde bu hükümler konulurken gereksiz yere Müslümanlara sıkıntı verilmemesi de hedeflenmiştir. Buna göre İslam toplumlarında tarihi süreçte üzerinde Müslümanlarca konsensüs sağlanmış ve bir kısmına yukarıda yer verilen uygulamaları bugün tartışmaya açmak mütedeyyin insanların kafasını karıştırmıştır. Bazı medya patronlarının bu tür seslerin gür çıkması yönündeki uğraşları sonuç vererek, Müslüman kitle içinden ecdada, kurucu metinlere ve İslam medeniyetine karşı bir küskünlük oluşmuştur. Ayrıca günümüz Müslümanları ilk dönem Müslümanları/âlimleri tarafından kutsal metinleri anlamada ve sonrakilere tarafsız bir şekilde aktarmada aldattıkları şeklinde bir duyguya kapılmışlardır. Günümüz Müslümanlarında ilk dönem Müslüman din âlimleri hakkında oluşan bu olumsuz duygunun müsebbibinin sorumsuz din araştırmacıları olduğu muhakkaktır.

---

¹⁰⁹ Müslüman kadınların ehl-i kitap erkekle evlenebileceğini savunanlar ve görüşleri için bkz. Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar*, Ankara 1997, I-III, s. 61-63; Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, s. 425, 426.

¹¹⁰ Süleyman Uludağ, *İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, s. 33-35, 98, 206; Tekin Gökmenoğlu, *İlahiyat Fakülteleri İslam Hukuku Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı (Kayseri), Bildiri Metni*, s. 18.

Sözün burasında şunu da ifade etmek gerekir; yukarıda bir kısmına yer verilen tartışmalar konu hakkında daha doğruya gidiş, daha sahihine arayış değil, aksine ferdi ve fevri çıkışlarla bazı araştırmacıların kamuoyunda tanınmaları, sonrasında gündemde kalarak egolarının tatmini ve İslam düşmanlarının sevindirilmesinden öte bir sonuç doğurmamıştır.

“Zikri biz indirdik onu muhafaza edecek olan da biziz”¹¹¹, “ümmetim dalalete üzerinde ittifak etmez”¹¹² şeklindeki rahmani güvencelerin gölgesinde İslam dininde inanç, ibadet ve muamelele ilgili hususların Yüce Allah’ın güvencesi altında olduğuna tereddütsüz inanmalıyız. Buna göre bu alanlardan üzerinde konsensüs sağlanmış olan konuların bu dinin, bu medeniyetin temel taşları olduğunu kabullenmeli, onların kıyamete kadar o haliyle muhafaza edilmesine biz de katkı vermeliyiz. Bunun için de ulema şu ilkeyi geliştirmiştir: Ehlienden sadır olup mahal-line masruf olan içtihat sahihtir, makbuldür ve mübarektir. Ancak ehil olmayan ve icmanın/ümmetin ittifakının bulunduğu bir konuda yapılan içtihat/münakaşa/ tartışma makbul değildir, muteber değildir.¹¹³ Liyakati bulunmak şartıyla yerinde ve mahal-line yapılacak yorumlar ve eleştiriler İslam medeniyetini geliştirip güncellerken aksi bir tutum İslam medeniyeti için ciddi bir tehdit olup, bu tür eleştiriler kurt misali ağacın içten kemirilmesine katkı sağlayacaktır.

Asırlar boyunca üzerinde konsensüs sağlanmış bulunan konuların bugün tartışmaya açılmasındaki bir başka sebebin bir önceki başlıkta da değinildiği gibi araştırmaya başlarken kabul edilen hareket noktasının modern kültür ve batı medeniyeti olmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Yani modern kültürün ve batı medeniyetine ait yaşam kodlarının en üstün ve en değerli kodlar olduğunu kabullenme sonrasında, İslam medeniyeti adına yapılacak olan araştırmalarda da bunların ara-

---

¹¹¹ Hicr, 15/9.

¹¹² Tirmizî, Fiten, 7; İbn Mâce, Fiten, 8; Hadisin değişik tariklerinin birlikte düşünülmesi halinde, ilgili rivayetin hasen olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Değerlendirme için bkz. Ebû Abdırrahmân Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîha*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd 1995, c. IV, s. 13.

¹¹³ Muhammed b. Huseyin b. Hasan el-Cîzânî, *Meâlimu Usûli'l-Fıkh 'inde Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, Dâru İbn Cevzî, Riyâd 1996, s. 475-476.

nıyor olması ayet ve hadis metinlerinin farklı anlaşılmasında etkili olduğu gibi üzerinde toplumların mutabakat sağladığı konularda bile farklı görüş ve düşünce açıklanması kaçınılmaz olmaktadır.

Bu konuda, **“Faiz yasağı”** ve **“Kocanın boşama yetkisine sahip oluşu”** şeklinde iki örnek vermek istiyoruz.

İslam’a göre faiz; özü itibariyle faiz alan açısından karşılıksız bir fazlalık olup haksız kazançtır ve bu sebeple haramdır. İslam’da ticaret helal, faiz ise haramdır. Faiz içeren bütün borçlar faizli borç görülerek yasaklanmıştır. Faiz gerçek manada bir zulüm olduğu için azı da çoğu da yasaklanmış, Müslüman âlimlerce faizin şüphesi dahi faiz olarak nitelendirilmiştir.¹¹⁴ Faize Müslümanca bakış bu iken, modern devletler faizi ekonominin belkemiği olarak görmüştür. Zira onlara göre finansman bulmanın yegâne kaynağı faizli borçtur/kredidir. Neticede finans olmadan ekonomik gelişme olmayacağına ve faiz olmadan da borç bulunamayacağına göre, “faiz, ekonominin belkemiği” olarak kabul edilmiştir. Çağımızda bazı İlahiyatçı araştırmacılar da kapitalist toplumlardaki faizle ilgili bu kabulü esas almışlar, ona gönülden inanmış olmaları neticesinde, bu ön kabulü ile, Müslüman olarak inandıkları Kur’an ve Sünnet’teki faizle ilgili metinleri/mesajları anlamaya ve onları değerlendirmeye çalışmışlardır. Onlara göre, “faiz, ekonominin belkemiği olduğu için yasaklanmamalıdır. Kur’an ve sünnette zahirde faizi yasaklıyor gibi görünen metinler farklı bir şekilde anlaşılıp değerlendirilmelidir. Buna göre bu çelişkiden kurtulmanın yolu şöyle olmalıdır: Kur’an’da yasaklanan şey ribadır; riba gayr-i kanuni faiz yani tefecilik demektir. Buna göre Kur’an faizi değil ribayı yasaklamıştır”. Bu görüşte olan bazı ilahiyatçı araştırmacılar¹¹⁵ bu yorumlarıyla çağ-

---

¹¹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. II, 32; Kâsânî, *Bedâiu’s-Senâi’*, c. V, s. 169-200; Kemaluddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-Kadîr*, Dâru’l-Fıkr, yy. ty., c. VII, s. 3-39.

¹¹⁵ Muhammed Abduh, Reşit Rıza, M. Devalibî, Süleyman Ateş, Süleyman Uludağ, H. Tekin Gökmenoğlu bu görüşü savunan araştırmacılar arasında yer almaktadır. Senhuri ise, Devletin belirlediği basit faizin yasaklanmadığı görüşündedir. Bkz. Abdurrezzâk Ahmed Senhuri, *Mesâdiru’l-Hak fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, Camiatu’d-Devli’l-Arabiyye, 3. Bsk., Kahire1967, c. III, s. 241-244.

daş kapitalist kabulle Kur'an metnini uzlaştırmışlarsa da konu hakkındaki Allah ve Rasulü'nün maksadını çarpıtmışlardır. Nitekim ayet ve hadisler ışığında ve ilk dönem Müslüman toplumlarda uygulanmış olan faiz yasağının illet ve hikmetini anlayamayınca onun kapsamı şüphesiz belirlenemeyecek ve riba-faiz ayrımı gibi suni bir tasnife gidilecektir. Bu tasnifin doğruluğu için yine kapitalist toplumların faizle ilgili tezlerine sığınılacak, neticede faizle ilgili İslam medeniyetince benimsenmiş olan on dört asırlık görüş ve duruş terk edilecektir. İşte İslam medeniyeti için bu durum ciddi bir tehdittir.

İkinci bir örnek olarak aile hukukundaki **“Kocanın Boşama Yetkisine”** bakılabilir. Boşama yetkisiyle ilgili olarak insanlık tarihi boyunca farklı düzenlemelere rastlanmaktadır. Boşanmanın yasak olduğu şeklindeki anlayıştan kişilerin serbestçe eşlerini boşamaları anlayışına kadar bu konuda çok değişik anlayışlara rastlanmaktadır. XIX. asra geldiğinde Hıristiyan batı toplumlarında Protestan mezhebinin de öncülüğünde boşanma yasağı anlayışı kırılmış, boşama yetkisi eşlerden herhangi birine verilmeyip mahkemeye devredilmiştir. Boşama yetkisinin mutlak olarak mahkemeye devredilmesi sonrasında boşanma taleplerinin sonuçlanması çok uzun sürmüş, çoğu kez mahkeme boşanma taleplerini geri çevirmiş, neticede mahkemenin boşama yetkisi toplumda boşanmalarda ciddi sorun oluşturmuştur. Bu dönemde evlilik birliğinin temelden sarsılmasına, eşler arasında ailevi huzur ve saadetin bitmiş olmasına rağmen taraflardan birinin itirazı veya hâkimin kanaatinin oluşmamış olması gibi nedenlerle, boşanma kararı verilememiş, parçalanmış ancak boşanamayan aileler toplumda ciddi bir yekûn oluşturmuştur. Bu soruna çözüm aranırken, bazı devletler orta bir yol bularak, boşama yetkisi yine mahkemede olmak şartıyla eşlerin anlaşmalı olarak mahkemede boşanabileceklerine (Anlaşmalı Boşanma) müsaade etmişler. Türkiye’de mevcut hukuki düzenleme biraz gecikmeli de olsa kabul edilmiş, mutlak anlamdaki mahkemenin boşama yetkisini kullanması biraz gevşetilerek yine mahkeme huzurunda anlaşmalı boşanma şeklindeki hukuki düzenleme yürürlüğe konmuştur.

Görüldüğü gibi, boşanmayla ilgili bu düzenlemeler ağırlıklı olarak batı medeniyeti tezgâhında dokunmuş ve kendi toplumlarındaki sorunlara çözüm olsun diye yapılmış hukuki bir düzenlemedir. Müslüman araştırmacılar evlenme ve boşanmada İslam'ın öngördüğü, karı kocanın hakları, sorumlulukları ve ailedeki huzur ve mutluluğun devamı vb. hususları da dikkate alarak daha adil ve makul boşanma sistemi kurabilir, kanun koyucularımız bu hususta farklı ve daha adil hukuki düzenlemeler yapabilirler. Durum böyle olmasına rağmen, akademisyenlerimizin ve hukukçularımızın batı medeniyetinde benimsenmiş olan son hukuki düzenlemenin yegâne doğru olduğu, bunun alternatifinin düşünülmesinin imkânsız olduğu gibi bakışlarla yorum yapmaları; konuyla ilgili araştırmalara bu düzenlemenin odak yapılması ve İslam toplumları için de en uygun olanın bu şekildeki hukuki düzenleme olduğunun savunulması baştan önyargılı bir yaklaşımı ve batı medeniyeti karşısında yenilmişliği kabul etmek anlamına gelecektir.

Kültürel etkileşime ve bunun bazı alanlarda hızlı gelişmeye katkı sağlayacağına inanmakta ve diğer kültürlerin ortaya koyduğu uygulama/düzenleme örneklerinin ve iktisadi ürünlerin hepsine kuşkuyla yaklaşılması gerektiği şeklinde bir önyargıya sahip bulunmamakla birlikte, İslam medeniyeti tarafından dün ya da bugün ortaya konulan uygulama ve düzenlemeleri tereddütle karşılayıp acımasızca eleştirirken, batı medeniyeti patentli olan her şeyi hiç düşünmeden kabul ederek, her türlü eleştiriye karşı onları savunmaya geçmenin doğru bir yaklaşım olmadığını ifade etmek istiyoruz. Yine birçok konuda batı medeniyetinin kabullerini Müslüman toplumlar için de ön koşul olarak görmek İslam medeniyeti için onulmaz yaralar açmakta ve bu medeniyetin gelmesi ve bekası için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Diğer taraftan bazı araştırmacılar, günümüzde İslam medeniyetince benimsenmiş kabulleri, bir başka medeniyetin kabulleri ile sağlamasını yapmak istemektedirler ki bu bilimsel olarak kabul edilebilecek bir yöntem değildir. Zira bir başka medeniyetin kabul ettiği ilke ve kurallar odak alınarak İslam medeniyeti mensubu bir araştırmacının Müslüman toplumlarındaki sorunlara çözüm araması ya da Müslüman yetkililer tarafından önerilen çözümlerin doğruluğunu test etmesi kabul edi-

lemez. Bu yöntemden hareket edilerek Müslümanların İslam medeniyeti adına özgün bir fikir üretmesi ise asla söz konusu olamaz.

9. İslam Medeniyetindeki Simgelerin Parçalar Halinde Değerlendirilmesi, Büyük Resmin Göz Ardı Edilmesi

İslam; inanç, ibadet, ahlak, muamelat ve ukûbâtan/cezalardan oluşan bir sistem; İslam medeniyeti de bir bütün olarak inançtan sanat ve estetiğe, doğumdan ölüme kadar rıza-yı ilahîye kavuşma sevdasıyla yaşanan bir yaşam/hayat tarzıdır. Buna göre İslam medeniyetinin kaynaklık ettiği ve varlığını devam ettiren mikro ölçekteki her simgenin/uygulamanın, her faaliyetin ve etkinliğin -binadaki bir tuğla gibi- medeniyetin inşasında bir yeri, bir rolü ve hedefinin olduğu unutulmamalıdır. Medeniyetimizdeki her simgeye büyük resmin bir parçası olarak bakmalı, tarihi süreçte fonksiyonunu icra etmekten uzaklaşmış olanların güncellenmesi de aynı hedef ve maksat doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Ancak yaşamın içindeki hiçbir medeniyet imgesi önemsiz görülüp dışlanarak o sahada bir boşluk oluşturulmamalıdır; aksi takdirde o boşluk diğer kültürler tarafından kendi imgeleriyle kesinlikle doldurulacaktır. Şurası unutulmamalıdır ki medeniyetler savaşında hiçbir zaman ateşkes olmaz. Yani devletler ve milletler arasında soğuk savaşlar son bulsa da medeniyetler arasındaki kültür ve uygarlık savaşları devam edecektir.

İslam medeniyetinin öğretileri arasında; her karşılaşıldığında ve ayrılırken “selamün aleyküm” diyerek buluşmak ve ayrılmak, sağ elle yemek ve içmek, giyim kuşama sağdan başlamak, temizlikte suyu kullanmanın öncelemesi, en az haftada bir defa bütün vücut temizliğinin yapılması, evcil hayvanlardan kedi dışındakilerin evin dışında beslenmesi, eve girerken ayakkabıların çıkarılması, nikâhsız birlikliklerden kaçınılması, faizden, her türüyle kumardan, her türlü alkollü içeceklerden kaçınılması, günlük ibadetlerin yerine getirilmesi, ibadet saatlerinin yüksek sesle okunan ezanla duyurulması, haftalık Cuma ibadetinin ve bayram namazlarının mutlaka cemaatle birlikte camide îfâ edilmesi, kadınların evleri dışındayken başlık-

lı ve uzun, kalın, geniş giysiler giymeleri, mahremleri olan erkekler dışında ziynetlerini göstermemeleri vb. yer almaktadır.

Batı medeniyetine baktığınızda ise yukarıdakilerin her birisi için alternatif simge, unsur ve kural getirilmiştir. Örneğin sabah bir insanla karşılaşıldığında “Günaydın”, öğlen karşılaşıldığında “Tünaydın” denilmesi, çatalın sol el ile tutulması, yürümeye soldan başlanması, tuvaletlerde su yerine kâğıt peçetenin kullanımı, evcil hayvanların evin içinde beslenmesi, eve ayakkabıyla girilmesi, nikâhsız birlikteliklerin/flörtün teşvik edilmesi, faizin, kumarın, alkollü içeceklerin yaşamın ayrılmaz parçası olarak görülmesi, muhafazakâr kesimin haftada bir ibadet maksadıyla kiliseye gitmesi, ibadet saatlerinin çan çalarak duyurulması, kadınların başı açık olarak ve karşılaştığı insanlara ve iş arkadaşlarına hoş gelebilecek kıyafetlerle dışarıya çıkmaları vb. yer almaktadır. Bu örnekler çoğaltılabilir. Buradaki maksadımız herhangi iki farklı medeniyet arasındaki farklı simgeleri karşıtlık esasına göre listelemek değildir. Asıl maksadımız; İslam medeniyetinde kabule şayan bulunmuş ve asırlarca Müslüman toplumlarda benimsenmiş bazı simgeleri/unsurları/anlayışları eleştirirken onun makro planda neyi karşıladığı, tespit edildiği dönemden bugüne kadar İslam medeniyetinin makro hedefleriyle çelişki oluşturup oluşturmadığını ve kaldırılması/değiştirilmesi halinde onun yerine konması teklif edilenlerin aynı maksadı gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğine bakmanın hayati bir önem taşıdığını vurgulamaktır. Yukarıda her iki medeniyetten verilen üç beş örneğe bakıldığında bu hemen görülebilecektir. Sabah komşunuzla karşılaştığımızda selam verip “hayırlı sabahlar” demezseniz “günaydın, merhaba” demeniz gerekecektir; zira medeni insan olarak karşılaştığınız insanlarla bir diyaloga girmeniz gerekmektedir. Yani bu diyalogda İslam medeniyetince asırlardır benimsenen imgeyi kullanmazsanız başka bir medeniyetin imgesini kullanmak zorunda kalacaksınız. Cenazenizin başında cenaze namazı kılıp dua etmeyecekseniz, batı medeniyetinin imgesi olan alkış tutarak cenazenizi takip etmeniz gerekecektir. Medeni bir insan olarak bizlerin medeniyet ürünlerinden hiçbirini kullanmamak gibi bir lüksümüz olamaz.

Burada konuyla ilgili bir iki hususa daha değinmek istiyoruz. Her din kendi kültürünü oluşturur. İslam toplumlarında oluşan ve somut varlığı olan ya da olmayan kültürel mirasın birçoğunun ayet ya da hadislere/sünnetlere dayandığı bilinmekle birlikte, teorik olarak İslam medeniyetince benimsenmiş bulunan kültürel imgelerin/formların mutlaka bir ayete veya hadise dayanması, bir başka deyişle bu kültürel formların farz, vacip ya da müstehap gibi bağlayıcılık ifade eden ilahi bir vahye/nassa dayanması da gerekmez. Keza bu tür kültürel formların Hz. Peygamber döneminde bilinmemesi, görülmemesi gibi gerekçelerle karşı çıkılması da doğru değildir. Zira ayet ve hadislerde yer alan selamlaşma formu, hadislerde zikri geçen yemek yerken sağ elle yenilmesi vb. dışında kültürel bir formun/simgenin meşru kabul edilebilmesi için dayandığı bir ayet ya da hadis aramak yerine, söz konusu olan kültürel formun bir nasla çelişmemesi yeterlidir. Örneğin bazı zamanlar Türkiye’de Hz. Peygamberin gerek hayatında gerekse sahabeler döneminde Mevlid şeklinde bir metnin bulunmaması ve böyle bir törenin asr-ı saadette icra edilmiş olduğunun bilinmemesi gerekçesiyle Mevlid merasimlerine karşı çıkmıştır. Keza ölünün yakınları tarafından ölünün ruhu için yapılan bazı törenlere bu gerekçeyle karşı çıkmaktadır. Belki benzer gerekçelerle hoparlörle ezan okunmasına, vaaz yapılmasına, Ramazan aylarında teravih namazının yirmi rekât olarak kılınmasına karşı çıkmaktadır. Yine biliyoruz ki Hz. Peygamber döneminden sonra İslam toplumlarında oluşan birçok kültürel forma yine bazı Müslümanlar hatta bazı din adamları tarafından karşı çıkmıştır. Günümüzde de benzer gerekçelerle (arı-duru ilk dönem Müslümanlığı yok oluyor diyerek) bazı kadim uygulamalara karşı çıktığı söz konusudur. Bu tür karşı çıkışların arakasında, yukarıda ifade edildiği gibi, bazı kültürel formlara mikro açıdan bakılıp makro açıdan bakılmaması gibi bir hata mevcuttur. Hâlbuki bir kültürel formun büyük resimdeki yeri ve fonksiyonu irdelenmeden onunla ilgili özellikle olumsuz bir yaklaşımda bulunmak doğru olmayacaktır. Aynı şekilde Müslüman halk tarafından icra edilen bir kültürel formun toplumda oluşturduğu sonuçlar göz ardı edilmeden irdelenmeli ve ona göre bir hükme varılmalıdır.

Diğer taraftan mevlid gibi kandil gecelerinde gerçekleştirilen dini törenler gibi bazı kültürel formların kaldırılması, yasaklanması halinde her toplumda bulunması gereken dini coşku ve heyecanın yok olacağı dikkatlerden kaçmaktadır. Hâlbuki modern toplumlar bile halklarındaki milli ve dini coşkunun her zaman canlı tutulması için yılın belirli zamanlarında törenler yapmakta ve bunlar devlet tarafından desteklenmektedir. Ecdadımız Müslüman toplumlardaki dini coşkuyu heyecanı ve canlı tutacak belirli gün ve gecelerde belirli merasimler oluşturmuşsa, bunlardan daha güzeli ve toplum tarafından daha fazla kabule şayan olabilecek formlar oluşturana kadar mevcutlarıyla yetinmeli ve onlar bu süre zarfında teşvik edilmelidir. Sözü edilen kültürel formların İslam'ın tesis etmeye çalıştığı inanç ve ahlak sistemiyle açıkça bir zıtlık oluşturduğu veya yasaklanan herhangi bir kötülüğe sebep olmak ya da bir farzın ihlaline neden olmak gibi bir sonuca yol açacağı açıkça görülmedikçe bu tür kültürel formlara savaş açmak anlamsızdır. Şunu da vurgulamakta yarar görmekteyiz:

Tarihi süreçte yeni Müslüman olan milletler aracılığıyla farklı toplulukların kültürlerinden/medeniyetlerinden İslam medeniyetine geçmiş olan formların tamamen temizlenmesi imkânsız olduğu gibi sadece vahye dayanan arı-duru bir İslam medeniyetine özlem duymak da bir o kadar anlamsızdır. Zira vahiy döneminden bugüne kadarki süreçte de Müslüman toplumlar yeni kültürel formlar oluşturmuşlardır. Bunların da yukarıdaki mantıkla hareket edildiğinde çöpe atılması gerekir ki Müslümanlar böyle bir yol takip etmemişler aksine “Müslümanların hoş gördüğü şey Allah nezdinde de hoştur”¹¹⁶ sözüyle amel ederek İslam kültürünün dinamik ve gelişmeye açık bir kültür olduğunu ortaya koymuşlardır. Son ilahî mesaj

---

¹¹⁶ Bu söz mevkuf hadis olarak Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbü's-sünne* adlı eserinde (I, 379) zikredilmektedir. Ayrıca bkz. Muhammed b. Muhammed Derviş Ebû Abdîrrahmân el-Hût eş-Şafî, *Esne'l-Metâlib fi Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, (Thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut 1997, s. 247; Aclûnî de bu hadis hakkında “mevkuf ve hasendir” der. Bk. Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas*, Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, Halep, ty., c. II, s. 263. İbn Hazm ise “böyle bir hadisin Hz. Peygamber'e isnadı asla sahih değildir. Velez sabit olsa bu istihšana değil, icmâa delildir” der. İbn Hazm, *el-İhkâm*, c. VI, s. 18-19.

Kur'an ve son Peygamber Hz. Peygamber'in de zaten kıyamete kadar her türlü değişime kapalı statik bir medeniyet kurma gibi bir düşünceleri olmamıştır. Yüce Allah'ın böyle bir düşünceyi doğru bulmayacağı, her ümmete bir peygamber göndermesinden ve her millete gönderilen şeriatlerin birbirinden farklı oluşundan da anlaşılacaktır.

İslam medeniyeti vahiy, akıl, peygamberî tecrübe, ilk Müslümanların tecrübeleri, örfleri, sonradan Müslüman olan milletlerin gelenekleri ve farklı kıtalarda ve farklı zamanlarda İslam'a giren yeni Müslümanların da geleneklerinden oluşan bir mozayiktir. İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak sisteminin oturduğu temel esaslarla çelişmeyen her bir kültürel form, örf ve gelenek İslam medeniyetinde yer bulmuş ve bu durum birer zenginlik olarak değerlendirilmiştir. Müslüman toplumlarda kabul görmüş ve İslam'ın esaslarıyla da çelişmeyen bir kültürel formla çatışmak, onu dışlamak ve onun değişmesini/yok olmasını istemek, toplumun o alandaki ihtiyacını göz ardı etmek ve toplumsal huzuru ve dinginliği dinamitlemek anlamına gelebilecektir. Aksine tarihi süreçte asli fonksiyonunu kaybederek yozlaşmış olan kültürel formlarla yetkin bireyler ve devlet olarak mücadele edilmesi, yerlerine medeniyet örgüsüyle çelişmeyen aktif dinamik yenilerinin konulması herkese düşen bir yükümlülük olmalıdır.

Sonuç

İslam medeniyetinin maruz kaldığı iç tehditler isimli bu çalışmamızda ulaştığımız sonuçları şu şekilde hülasa etmek mümkündür; Müslüman toplumlardaki bazı dinî gruplarda İslam medeniyetinin odağında bulunan Yüce Allah'a ait özelliklerin kısmen de olsa toplumda saygınlık oluşturmuş bazı insanlarda da bulunduğu inancının tespit edilmesi İslam medeniyeti için önemli bir tehdittir. İnsanlık tarihi boyunca peygamberlerin öncülük ettikleri "Tevhid Mücadelesi" bugün de gerek dış gerekse iç tehditlere karşı sürdürülmelidir. Bütün İslam toplumlarında örgün ve yaygın din eğitimi" Tevhid" akidesi etrafında yapılmalıdır. Bu konuda-

ki yanlış itikad tıpkı salgın bir hastalık gibi, toplumlarda önü alınamaz sonuçlar doğurabilir. Günümüz dünyasında bu konuda daha titiz olunmalıdır.

İslam'ın ikinci kaynağı olan Hz. Peygamber'in İslam medeniyetinin orijini-
ninden çıkarılma çabasının son bir iki asırdır yoğunluk kazanmış olması İslam
medeniyeti için ciddi bir tehdit olarak algılanmalıdır. Hz. Peygamber'in bizzat
kendisinin tebliğe memur olduğu İslam Dininin hayatın değişik alanlarında uygu-
lanmasıyla ilgili hareket tarzı, yorumları, uygulamaları, ahlakı ve kişiliği dikkate
alınmadan İslam ve onun son ilahi mesajı olan Kur'an tam anlamıyla anlaşılabilir.
Hz. Peygamber'in misyonunu sadece Allah'tan aldığı Kur'an vahyini insanlara
tebliğ etmek şeklinde sınırlandırmak; onun görevinin ümmeti tarafından sınırlandı-
rılması gibi çok vahim bir hata olması yanında, Efendimizin Allah'a kulluk yolun-
da ümmetine rehberlik etme ve erdemli davranışlar hususunda "Model olma" vas-
fını da yok saymak anlamına gelecektir. Ayrıca peygamberin saf dışı edildiği bir
ortamda ilahi mesaj indî yorumlarla buharlaştırılacak ve herkesin kendi lehine ola-
cak şekilde kutsal mesaj yorumlanacak ve hayat İslam toplumlarındaki her grubun
kutsal metinden kendi meşruiyeti için delil bulduğu bir kaosa dönüşecektir. Oysa
sünnet, Kur'an'ın doğru anlaşılmasının en sağlam yoludur, kaynağıdır.

İslam medeniyetinin kurucu metinlerini anlamada özellikle çağımızda batı
medeniyetini odağa alan farklı bir yöntem/yaklaşım sergilendiğinin tespiti, bu sa-
hada farklı bir hastalığa işaret etmektedir. Batı medeniyetinin oluşturduğu para-
digmadan hareketle Kur'an ve Sünneti anlamaya çalışmak, çağdaş kabullerle para-
lellik oluşturana kadar ayet ve hadis metinlerindeki lafızların manalarıyla oynamak
söz konusu hastalığın işaretleri olarak görülebilir. Çağdaşlarımız olan bazı Müslü-
man araştırmacılar bu kompleksten bir an önce kurtulmalıdır. Ayet ve hadis metni-
ni gönderildiği/söylendiği zamanki dili, ortamı/bağlamı dikkate alarak anlamak
başka bir şey; bu metinlerden çağdaş ihtiyaçlara cevap bulabilmek için onları gü-
nümüz şartlarında uygulamaya koyabilmek için yorumlamak başka bir şeydir. Batı-
lı ve doğulu insafli ilim ehli tarihi süreçte kutsal metinlerin anlamını ve yorumunu
dikkatli bir şekilde ayırt etmeye çalışmışken, günümüzde moda halini alan bazı

akımlar bu zahmete katlanmaksızın, kutsal metinleri istedikleri manaya dayanak yapabilmek için metni oluşturan kelimelerin gerçek anlamlarıyla bile oynayarak hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Kanaatimizce bu tavır İslam medeniyetinin bekası için en ciddi sorunlar arasında görülerek mücadele edilmelidir.

İslam toplumlarında yerinde yapılan içtihatlar/yorumlar her zaman teşvik edilmiş ve hatalı yorumlara bile sevap verileceği bizzat Hz. Peygamber tarafından müjdelenmiştir. Ancak söz konusu yorumun masum sayılabilmesi için liyakat sahibi olanların içtihada açık olan yerlerde bu işlemi gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Nitekim bu manada klasik dönemde oluşturulmuş içtihat mahsulü olan birçok eser günümüze kadar intikal etmiştir. Bu konuda farklı bir yöntem benimseyerek, liyakat ehli olmaması yanında, ilgili konuda açık bir nassın bulunduğu yerlerde bile gözüne taktığı modernite gözlüğüyle dinî metinleri anlamaya çalışmak, moderniteyle ters düştüğü yerlerde kitap ve müellif ayrımı gözetmeksizin hepsine dil uzatarak hakaretler etmek, tövbe edilmesi gereken büyük birer hata olarak görülmelidir. Bu tür yaklaşımlar Müslüman toplumlarda ilk dönemlerde yaşamış olan İslam âlimlerine ve onların telif ettiği kaynak eserlere olan güvenin sarsılmasına, tarihi mirasımız ile irtibatın kesilmesine neden olmaktadır. Asırlardır Müslümanlar arasında kabul görmüş olan eser ve müelliflerine karşı eleştiri hakkını kullanırken bile günümüz araştırmacısının saygılı olması önem arz etmektedir.

Dinî hayat samimiyet, güven, kalp huzuru ve dinginlik gerektirir. Ümmetin çoğunlukla kabul ettiği ve tarihi süreç sonunda toplumsal zemin bulan uygulamaların ise sürekliliği istenir ve bunlar üzerinde yersiz tartışmaların açılması toplumsal tepkiye sebep olur. Müslüman halkta kafa karışıklığına sebep olacak ve toplumun benimsediği kutsallara karşı güven bunâlimı doğuracak söylemler farklı kliklerin oluşmasına sebep olacağı ve neticede toplumsal huzur ve barışı da bozacağı için doğru görülmez. Bu realiteye rağmen, günümüzde bazı araştırmacılar tarafından İslam medeniyetinde asırlardır kabul görmüş bazı konuların -günümüzde birey ve toplum için hiçbir faydası da bulunmamasına rağmen- tartışmaya açılması Müslüman halkın kafa karışıklığına sebep olmuştur. Bu tartışmalar toplumu bilinçlendir-

mek yerine halka zarar vermektedir. Bu tür tartışmalardan kaçınmalı, ilmî gayretler başka alanlarda harcanmalıdır.

İslam medeniyeti adına ortaya çıkmış olan her bir kültürel formun bu medeniyetin inşasında bir yerinin olduğu göz ardı edilerek kültürel formlara tikel uygulama örnekleri olarak bakılmamalıdır. Ecdadın mirası olan kültürel formlara bir bütünün parçaları olarak bakılmalı, varlığı tartışmaya açılan gelenek-göreneklerin, somut ya da somut olmayan kültürel varlıklarımızdan birinin yokluğunun Müslüman toplumlarında nelere sebep olabileceği dikkate alınmalıdır. Yani Müslüman halkın benimsemiş olduğu ve gerek tevhid akidesiyle gerekse ahlaki öğretilerle ters düşmeyen kültürel formlarla gereksiz mücadeleden kaçınılmalıdır. Netice olarak, İslam medeniyetindeki simgelerin parçalar halinde değerlendirilmesi, kültür varlıklarının oluşturduğu büyük resmin göz ardı edilmesi farklı boyutta bir iç tehdit olarak görülmeli, bu konuda daha hassas olunmalıdır.

İslam medeniyeti dış tehditlere karşı olduğu kadar iç tehditlere karşı da İslam'ın ilk günlerinden beri korunmuş ve günümüzde de korunmalıdır. Her medeniyetin kendine has özelliği, paradigması, kurucu şahsiyetleri ve kurucu metinleri mevcuttur. Medeniyete sahip çıkmak öncelikli olarak kurucuların maksadı doğrultusunda kurucu metinleri anlamak ve bu anlamı/ruhu/özü gelecek kuşaklara bozmadan aktarmakla mümkündür. Kurucu metinlerin anlamını bozmak, hâkim medeniyet algılarıyla bu metinleri bağlamlarından kopararak anlamaya/yorumlamaya çalışmak, bazı durumlarda o medeniyetin bekası için dış tehditlerden daha büyük bir tehdit oluşturabilir.

Kaynakça

- Aclûnî Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas*, Mektebetü't-Türasî'l-İslâmî, Halep, ty.
- Ağaoğlu, Ahmet, *Üç Medeniyet*, MEB, İstanbul 1972.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, (Thk. Şuayb el-Arnâvûd, Âdil Mürşid vd.), Müessesetu'r-Risâle, 1. Bsk., yy. 2001.

- Ali Haydar, *Dureru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul 1330.
- Ali Şeriatî, *Medeniyet Tarihi*, (Çev. İbrahim Keskin), Ankara 1987.
- Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar IV*, Atay Yay., Ankara 1995.
- Bayındır, Abdülaziz, "Hz Muhammed (A.S.)'ın Hüküm Koyma Yetkisi Var mıdır?", SUN TV', 15 Aralık 2013, "Yaşayan Kuran Hz. Muhammed (S.A.V.)", Çınar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneğinin davetlisi olarak Konya Ticaret Odası Konferans Salonu Sunumu, 30 Kasım 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=ppi4CF2GFIY>, 21 Nisan 2020.
- Bayındır, Abdülaziz, "Allah'ın Koyduğu Sınırların Aşılması ve Oruç Örneği", *Kitap ve Hikmet Dergisi*, Sayı: 25, Nisan-Mayıs-Haziran, 2019.
- Bayındır, Abdülaziz, "Kitap Merkezli Dinden İnsan Merkezli Dine", *Kitap ve Hikmet Dergisi*, Sayı: 19, s. 4-12.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri*, Bayraklı Yay., 1. Bsk., İstanbul 2013.
- Beyaz, Zekeriyya, *İslam ve Giyim Kuşam*, Sancak Yay., İstanbul 2000.
- Beyhâkî, Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horâsânî Ebû Bekr, *el-Medhâl İle's-Süneni'l-Kübrâ*, (Thk. Muhammed Ziyâu'r-Rahmân el-A'zamî), Dâru'l-Hülefâ li'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kuveyt ty.,
- Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmîd), Mektebetu'r-Rüşd, 1. Bsk., Riyâd 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik b. Hallâd b. Ubeydillâh el-Atekî, *Müsenedu'l-Bezzâr*, (Thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd.), Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Bsk., Medîne-i Münevvere 1988-2009.
- Bilmen, Ömer Nasuhî, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul ty.,
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yay., 8. Bsk., Ankara 1999.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh, *Sahîhu'l-Buhârî*, (Thk. Muhammed b. Züheyr b. Nâsır el-Nâsır), Dâru Tavki'n-Necât, 1. Bsk., yy. 1422.
- Cassâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, (Thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed vd.), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Bsk., yy. 2010.
- Cîzânî, Muhammed b. Huseyin b. Hasan, *Meâlimu Usûli'l-Fıkh 'inde Ehli's-Sünne ev'l-Cemâ'a*, Dâru İbn Cevzî, Riyâd 1996.

- Çetinkaya, Bayram Ali, *Medine'den Medeniyete*, İnsan Yay., İstanbul 2013.
- Çolak, Abdullah, *İslam Hukuku Tarihi ve İslam Hukukunun Kaynakları*, İstanbul 2019.
- Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular 2*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2018.
- Dalgın, Nihat, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, İFAV, İstanbul 2001.
- Demircan, Ali Rıza, *Hac ve Umre Yüceliğe Çağrıdır*, Beyan Yay., İstanbul 2008.
- Demircan, Ali Rıza, *Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, <http://www.alirizademircan.net/cariyelerin>, 10 Mayıs 2020.
- Derviş el-Hût, Muhammed b. Muhammed Ebû Abdirrahmân el-Hût eş-Şafî, *Esne'l-Metâlib fî Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, (Tah. Mustafâ Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut 1997.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdzî es-Sicistânî, *Sünen*, (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut ty.
- Ebû Hamîd el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, el-Matba'atu'l-Emriyye, 2. Bsk., Bûlâk 1322.
- Ebu'l-Ferec el-Cevzî, Cemaluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafâ Abdu'l-Kâdir Atâ), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut 1992.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir)*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., Ankara 1999.
- Güler, İlhami, "Kur'an'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri", *İslami Araştırmalar*, Cilt: 5, Sayı: 4, Ekim 1997, ss. 296-303.
- Hatemi, Hüseyin, *İlahi Hikmette Kadın*, İstanbul 1999.
- Huntington, S. P., *Medeniyetler Çatışması mı? Mustafa Çalık* (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yay., Ankara 2005.
- İmil, Muhittin, Küreselleşme ve Eriyen Kolektif Aidiyetler, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 15 Temmuz Özel Sayısı, ss. 73-88.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1986.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsî el-Kurtubî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir), Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1983.
- İbnü'l-Hümâm, Kemaluddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî *Fethü'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, yy. ty.

- İbn Mâce, Abû Abdiillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen-ü İbn Mâce*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, yy. ty.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Alî Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, 3. Bsk., Beyrut 1414.
- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dimeşk 1986.
- İzzüddin İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Alî b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Thk. Ömer Abdusselâm Tedmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Bsk., Beyrut 1997.
- Karadâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. Bünyamin Erul), Kayseri 1998.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mesud b. Ahmed el-Hanefî, *Bedâi'u's-Senai' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., yy., 1986.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ferah Şemsüddîn, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfeyiş), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Bsk., Kâhire 1964.
- Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yay., İstanbul 2015.
- Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd Mecduddîn Ebu'l-Fadl el-Hanefî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, (Ta'l. Şeyh Mahmûd Ebû Dakîka), Matbaatu'l-Halebî, Kâhire 1937.
- Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî Ebu'l-Feyz Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, (Thk. Mecmûa mine'l-Muhakkikîn), Dâru'l-Hidâye, ty.
- Müslim, el-Haccâc Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *el-Müsnedu's-Sahîh*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ty.
- Nâsirüddin Elbânî, Ebû Abdirrahmân Muhammed, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd 1995.
- Okuyan, *Mehmet Namaz, Yolculukta Dahi Kısaltılamaz* <https://www.youtube.com/watch?v=zTk7Kh2f2eY>, 20 Şubat 2012.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslam*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1995.
- Paçacı, Mehmet, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu*, Klasik Yay., İstanbul 2013.
- Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'an ve Medeniyet*, Pınar Yay., İstanbul 1996.
- Sarıçam, İbrahim -Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, TDV Yay., Ankara 2006.
- Senhuri, Abdurrezzâk Ahmed, *Mesâdiru'l-Hak fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Camiatu'd-Devli'l-Arabiyye, 3. Bsk., Kahire 1967.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâk Ebû İsâ, *Sünenu't-Tirmizî*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd.), Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Bsk., Mısır 1975.

Uludağ, Süleyman, *İslam'da Faiz Meselelerine Yeni Bir Bakış*, İstanbul 1988.

Yıldız, Fatma, *Kur'an ve Sünnete Göre Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2000.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 55-77

Geliş Tarihi:10.06.2020 Kabul Tarihi:24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.750302>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA SİNOP'TA İDARİ SINIR DEĞİŞİKLİKLERİ VE DEVLET - MİLLET İLİŞKİSİ

Cevdet YILMAZ*

Öz

Gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse onun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti yönetim sistemi içinde yer alan vilayet, sancak, kaza ve nahiyelerin merkezleri ile bunların idari sınırları zamana ve şartlara göre sık sık değiştirilmiştir. Bunda; kazanılan zaferler, kaybedilen topraklar, fizikî şartlar, sosyo-ekonomik yapı, ulaşım ve güvenlik sorunları gibi faktörler önemli rol oynasa da bu değişikliklerin bir kısmı bizzat halkın şikâyet ve talepleri sonucu gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi halkın üst makamlara hitaben talep ve şikâyetlerini dile getirdikleri dilekçelerin (arzuhalinin) yerel veya merkezî yönetim nezdinde kabul görüp görmemesi, bunların gereğinin yerine getirilip getirilmemesi devlet-millet ilişkisinin sağlamlığı ya da zayıflığını gösteren çok önemli belgelerdir. Araştırmada Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden elde edilen belgeler ışığında Sinop'un idarî coğrafyasında gerçekleştirilen bazı değişikliklerin halkın beklenti ve taleplerine uygun olarak nasıl çözümlendiği konusu üzerinde durulmuştur. Örnek alan olarak seçilen Sinop'un Ayancık ve Türkeli ilçeleri arasında Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan rekabet sonucu kaza merkezi yer değiştirmiş, sonunda Ayancık'ın kaza

* Bu çalışma, 5-7 Ekim 2018'de Sinop'ta düzenlenen "Sinop'ta Türk İslam Kültürü" isimli sempozyumda bir kısmı sunulan çalışmanın tamamlanmış metnidir.

* Prof. Dr., 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, cylmaz@omu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0430-619X>.

merkezi olmasının ardından bu kez de Helâldı ile Türkeli arasında nahiye merkezinin neresi olacağı konusunda zıtlasmalar yaşanmıştır. Kastamonu'nun Çatalzeytin ilçesinin kurulmasıyla bu kez kazalar arasında köyler paylaşılmış, bağlandığı kaza merkezini beğenmeyen köylüler de yine arzuhaller yazarak Ankara'dan mağduriyetlerinin giderilmesini istemişlerdir. Bu çekişmeler halkın dilekçeleri ile en üst yönetime kadar ulaştırılmış, ileri sürülen talepler gerekçelendirilerek çözüm istenmiştir. Cumhuriyetin daha ilk yıllarından itibaren önce Mustafa Kemal Atatürk, sonrasında İsmet İnönü, daha sonra da Celal Bayar ve Cevdet Sunay imzalarıyla Cumhurbaşkanı düzeyinde bu isteklere cevap verilmiştir. Halkın talep ettiği değişikliklerin yerine getirilmesi yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin duyarlılığını ve Osmanlıdan Cumhuriyete geçtikten sonra da devlet geleneğinin halâ ne kadar güçlü bir şekilde devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu araştırmada, belgelere dayalı olarak verilen örnekler üzerinden, vatandaşların devlete bağlılıklarının temelinde yatan asıl sebebin bu duyarlılık olduğuna dikkat çekilmiş, devlet-millet ilişkisinin dilekçe hakkı üzerinden nasıl sağlam bir zemine oturtulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinop, İdarî coğrafya, Dilekçe hakkı, Devlet-millet ilişkisi.

Administrative Limit Changes in Sinop at the First Years of The Republic and State - Nation Relationships

Abstract

Both the Ottoman Empire as well as its successor, the province within the Republic of Turkey management system, banners, township of accidents and their administrative centers, according to the time limits and conditions are changed frequently. As about this; Although the factors such as the victories won, lost lands, physical conditions, socio-economic structure, transportation and security problems play an important role, some of these changes have been the result of complaints and demands of the people themselves. As it is known, whether the petitions (wishes) expressed by the public to the top authorities to express their complaints and complaints in the presence of local or central government, and whether they are fulfilled are very important documents that show the strength or weakness of the state-nation relation. In the light of the documents obtained from the Republican Archives of the Republic of Turkey, some changes in the administrative geography of Sinop were analyzed in accordance

with the expectations and demands of the public. Among the Ayancık and Türkeli districts of Sinop, which was chosen as a sample area, the competition center, which emerged in the recent periods of the Ottoman Empire, frequently changed its location. At the end, after Ayancık became the center of the district this time, there were some confrontations between Helâldı and Yarna (the old name of Türkeli). With the establishment of the Çatalzeytin district of Kastamonu, the villagers were also exchanged between the districts this time, and the villagers who did not like the accident center also demanded that the victimization of Ankara be resolved by writing an appeal. These controversies were delivered to the highest level with the petitions of the public, and the demands were justified, and a solution was requested. In the first years of the Republic, Mustafa Kemal Atatürk and after it is important because it indicates that İsmet İnönü signature with an answer to these demands and claimed the fulfillment of the changes in the new Republic of Turkey of sensitivity and after the Republic of the Ottoman state tradition of still how vigorously continued. In this study, this issue which is the basis of the loyalty of the citizens to the state has been pointed out. It has been demonstrated how strong the state - nation relation was established through the right of petition.

Keywords: Sinop, Administrative geography, Right of petition, State-nation relation.

Giriş

Gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse onun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti yönetim sistemi içinde yer alan vilayet, kaza ve nahiyelerin merkezleri ile bunların idari sınırları zamana ve şartlara göre sık sık değiştirilmiştir. Cumhuriyet Döneminde de bu gelenek bozulmamış bir yandan yeni iller oluşturulurken, diğer taraftan mevcut bazı iller ise ilçe seviyesine düşürülmüştür. Günümüzde de bazı köylerin ilçe, ilçelerin il yapılması olağan bir durum olarak görülmektedir. Yeni idarî merkezler belirlenirken il ve ilçe sınırları ile birlikte bunlara bağlı olarak köy ve kasabaların bağlı oldukları merkezler de değişmektedir. Benzer şekilde belediyelerin hizmet sınırları değiştirilebildiği gibi, köylerin mahallelerinin müstakil muhtarlık haline gelmesi ile idari anlamda yeni köyler oluşturulması da aynı şekilde günümüzde yaşanan değişikliklerdir.

Herhangi bir idari ünitenin kendi başına karar alarak müstakil hale gelmesi veya bir başka idarî birim ile birleşmesi merkezî otoritenin isteğinden çok halktan gelen taleplerle gerçekleşmektedir. Nitekim seçim dönemlerinde Türkiye’de bazı ilçelerin sahip oldukları kalabalık nüfusu öne sürülerek il olması talebi halkın beklentisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Seçmenlerin/vatandaşların talepleri bazen dikkate alınarak arzu edilen değişiklik yapılmakta, bazen de halkın talepleri ile merkezî idarenin tasarrufları örtüşmediği durumlarda vatandaşların bu isteği gerçekleşmemektedir.

Burada önemli olan husus halkın taleplerindeki haklılık payıdır. Merkezî otorite oy kaygısıyla davranmıyorsa genellikle halkın taleplerini dikkate almakta, bunlar makul talepler ise gerçekleştirme yoluna gitmektedir. Fakat bazen de halkın talepleri bahane edilerek ilçeler il, şehirler büyükşehir yapılmıştır. Bazen de il konumunda olan şehirlerin (Kırşehir örneğinde olduğu gibi) ilçe seviyesine düşürüldüğü de olmuştur. Normal süreç dikkate alındığında aradaki mesafeleri kaldırarak vatandaşın ayağına hizmeti yaklaştırma ve işlerini kolaylaştırma anlamında köylerin ilçe, ilçelerin il yapılması olağan bir durumdur. Devlet bu yolla hem halkın kendisine bağlılığını sağlamakta ve bunu teyit etmekte, hem de halkın gözünde isteklere cevap veren, dolayısıyla vatandaşını dinleyen devlet algısı yaratarak devlet-vatandaş bağıını kuvvetlendirmektedir.

Sinop ili Türkeli-Ayancık yöresinde Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana yaşanan idarî sınır değişiklikleri devlet-vatandaş ilişkisini anlama, devletin vatandaşın isteklerine kulak verme, vatandaşın taleplerini en üst düzeyde karşılama gibi hususlarda güzel örnekler sunmaktadır. Bu çalışmada Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde bulunan belgelerden faydalanarak Türkeli yöresinde devlet vatandaş ilişkisi resmî yazışmalar üzerinden irdelenmiş ve bugünkü idarî yapının ortaya çıkmasına kadar geçen süreç ele alınmıştır.

1. Türkeli - Ayancık Yöresinde Yer Adları ve İdarî Sınırlar

19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu yeniden yapılanmaya gitmiş, 1867 yılında yayınlanan ve bütün vilayetleri kapsayan “Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi”

ile eyaletler vilayet, vilayetler de sancak, kaza, nahiye ve köyler olarak teşkilatlandırılmış¹, vilayetlerin başına valiler tayin edilerek bunlar geniş yetkilerle donatılmıştır. Bu nizamname ile Sinop; Kastamonu'nun 4 sancağından biri, Ayandon da bugünkü Ayancık-Türkeli yöresini kapsayacak şekilde Sinop sancağının kazalarından biri olmuştur (Foto 1, Şekil 1).

19.Yüzyıl sonlarında Ayandon kazasının idare yeri bugünkü Türkeli ilçe merkezinin 3 km kadar güneyinde bulunan Hamamlı köyüdür. Sonraki yıllarda Kaymakamlığın bugünkü Ayancık ilçe merkezinin 5 km kadar batısında bulunan (eski adıyla İstefan / Istafan / Stephanie, yeni adıyla) Çaylıoğlu köyüne taşınması ile Ayandon kazasının yeni merkezi burası olmuş, kazanın adı da önce İstefan olarak anılırken sonrasında Ayancık olmuştur (Timor 1999). Ayancık adı Ayancık köyünden gelmekte, kaza merkezinin İstefan'dan, bir Hükümet Konağı inşa edilerek Ayancık köyüne taşınmasıyla ilçe merkezi bugünkü yerini almış, Ayandon ve Osmanlı (Yenikonak) nahiyeleri de Ayancık'a bağlanmıştır.

Ayancık'ın kaza merkezi olmasıyla Ayandon'un eski merkezi Hamamlı köyünün sahilinde bulunan eski adı Yarna, sonraki adı Gemiyanı olan küçük yerleşme ise Ayancık kazasına bağlı nahiye merkezi olmuştur. Cumhuriyet ilan edildiğinde Gemiyanı (bazı kayıtlarda Ayandon), (Ayancık kazasına bağlı) Türkeli nahiyesi

---

¹ Tarihçilerin belirttiklerine göre bu dönem idari anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun en karışık olduğu zaman dilimi olmasına karşılık üzerinde çok az araştırma yapılmıştır. Bu nedenle; eyalet, vilayet, sancak, kaza, bölük, divan, nahiye, karye adlarıyla karşımıza çıkan ve büyükten küçüğe doğru giden idari yapılanmada gerçekte neyin neye karşılık geldiği çoğu zaman tartışma konusudur. Tanım kargaşasına ilave olarak; sancak ve kaza merkezleri çok sık değişmiş, bazı yerlerde kaza ile bölük, bazı yerlerde divan ile nahiye aynı yer için aynı anlamda kullanılmışlardır. Arşiv kayıtlarında Misal; Ayandon 16.Yüzyılın sonlarından itibaren bazen kaza bazen nahiye olarak yer almaktadır. Bazı kaynaklarda kaza merkezinin Ayandon'dan İstefan'a gittiği belirtilirken, hem Ayandon hem de İstefan aynı tarihlerde (örneğin 1865'te) iki ayrı kaza olarak da görülmektedir. 1893'ten sonra kaza merkezi Ayancık'tır ve Türkeli yöresi Ayancık'a bağlıdır. Sinop ise 1920'ye kadar Kastamonu Sancağına bağlı kaza iken bu tarihte müstakil sancak, ardından 1924'te müstakil vilayet olmuştur. Kısa aralıklı bu değişiklikler esnasında kaza ve nahiye merkezleri tekrar tekrar şekillenmiştir. Asıl konumuz bu olmadığı için metin içinde bu detaylara daha fazla yer verilmemiştir.

adıyla yeni sistemde yerini almıştır (Yılmaz vd. 2016). 1957 yılına kadar nahiye olan Türkeli 1 Mayıs 1957’de müstakil ilçe yapılarak Ayancık’tan ayrılmış, (şimdiki adı Güzelkent olan) Helâldı nahiyesi de Türkeli ilçesine bağlanmıştır.

Günümüzde Türkeli ilçesinin bir köyü olan Güzelkent’in eski adı Helâldı’dır. Türkeli ilçe merkezinin 5 km doğusunda bulunan Helâldı köyü bu ismini 1989’a kadar korumuştur. Helâldı köyü; Merkez ve Yalı olmak üzere iki mahalleden meydana gelir. Helâldı Çayının denize döküldüğü sahilin 1 km kadar doğu yamacında yer alan asıl köy Merkez mahalledir. Yalı mahallesi ise Helâldı çayının denize döküldüğü alanda (buradaki plaj ve düz arazilere bağlı olarak) gelişme göstermiş, yurtdışına göçler ve onların kırsal alanlar üzerindeki etkileri sonucu 1970’lerden itibaren yoğun bir yapılaşma baskısı ile karşı karşıya kalmıştır (Yılmaz 1988). Yalı mahallesinin kısa sürede çok katlı konutlardan oluşan küçük bir kent haline gelmesi; su, kanalizasyon ve katı atıkların toplanması gibi altyapı hizmetlerinin karşılanmasında muhtarlığın gücünü aşan sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durum köyde belediye teşkilatı kurulması taleplerini beraberinde getirmiştir². Bakanlar Kurulu’nun 30 Kasım 1989 tarih 89/36373 sayılı kararı gereğince Helâldı köyünün Yalı Mahallesi belde merkezi olarak belirlenmiş, çevresindeki köylerin katılımı ile Güzelkent Belediyesi kurulmuş, bu birleşik yerleşmenin adı da Güzelkent olmuştur³. 3 Haziran 1990

---

² Fakat asıl kentsel görünümü doğuran yeni konut sahiplerinin yazın tatil döneminde köyde, kışın yurtdışında olmaları, Türkiye’de nüfus sayımlarının yapıldığı Ekim ayında Türkiye’de olmamaları gibi nedenlerle köyün daimî nüfusu belde teşkilatı kurulması için gerekli olan 2.000 nüfusu 1980 ve 1985 sayımlarında karşılayamamıştır. 1990 sayımında da aynı durumun yaşanmaması için çevre köylerle birleşilerek gerekli nüfus kriterinin aşılması hedeflenmiş ve 1990 sayımı öncesinde bu başarılarak 1990 sayımında belediye teşkilatı kurulması için gerekli nüfus sağlanmıştır.

³ Belde teşkilatı için gerekli nüfus miktarına ulaşmak için komşu köyler olan Keşköyü, Taçahmet ve (Yusuflu Köyü’nün) Emrelli Mahallesi sakinleri ikna edilmiş, bu köylerde yaşayan vatandaşlarımız yapılan referandum neticesinde çoğunluk sağlanarak bir araya gelme kararı almışlardır. Fakat bu beraberliği sağlayanlar isim konusunda anlaşamamışlar, sonradan katılan köyler Helâldı adını kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine ne Helâldı ne Keşköyü, ne de Taçahmet olsun, 3 köy ve 1 mahallenin bir araya gelmesi ile oluşan bu yeni idari yapının ortak adı (toplantı esnasında bir gencin teklifi ile) “Güzelkent” olsun denilmiştir. 1989’da yapılan bu hazırlıklar işe yaramış, 1990 nüfus sayımında birleşik köy nüfusu 2.000’i geçerek belediye teşkilatı kurulmuş, beldenin adı da yine Güzelkent olmuştur.

tarihinde yapılan kısmi yerel seçimler neticesinde belediye başkanı ve meclis üyeleri seçilmiştir. 20 yılı aşkın bir süre belde belediyesi olarak hizmet veren Güzelkent Belediyesi, sonraki yıllarda çeşitli anlaşmazlıklar sonucu önce (Yusuflu köyü) Emrelli mahallesi, takiben Taçahmet köyü halk oylamasıyla beldeden ayrılmışlardır.

Güzelkent Beldesi yurtdışına göç sonucu ortaya çıkan ve büyüyen bir yerleşme olarak yine yurtdışındaki vatandaşlarımızın mevsimlik olarak yörede bulunmaları nedeniyle daimî nüfusu az, fakat bina yoğunluğu fazla olan bir yerleşim birimidir. Bu yönü ile Ege ve Akdeniz bölgeleri kıyı kuşağındaki yazlık sayfiye yerleşmelerine benzemektedir. Nitekim, bu özelliğinden faydalanarak belde belediyesinin kapatılması bir süre geciktirilmiştir. Fakat 2012 yılında Adrese Dayalı Nüfus Tespiti (ADNKS) sonucuna göre nüfusu 2000'in altına düştüğü için 12.11.2012 tarihinde çıkan 6360 sayılı yasa ile belde belediyesi kapanmıştır.⁴

2. Türkeli - Ayancık Yöresinde İdari Sınır Değişiklikleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecine girmesi yerel anlamda otorite boşluğu yaratmış, bu boşluk kaza merkezinin Hamamlı köyü (Türkeli) ile Çaylıoğlu köyü (İstefan) arasında yer değiştirmesine sebep olmuş, Cumhuriyet Dönemi'ne böyle geçilmiştir. Ayancık'ın kaza merkezi olmasının ardından (Cumhuriyet Dönemi ile birlikte) bu kez de Helâldı ile Yarna (Türkeli'nin eski adı) arasında nahiye merkezinin neresi olacağı konusunda zıtlasmalar yaşanmıştır⁵. Nahiye merkezi Türkeli ile Helâldı arasında gidip gelmiştir.

Bu arada 1 Haziran 1954'te Kastamonu'nun Çatalzeytin ilçesinin kurulmasıyla daha önce Sinop ili, Ayancık kazası, Türkeli nahiyesine bağlı olan 11 köy (Farya, Epçeler, Paşalı, Piri, Çepni, Somay, Hacireis, Hacireissökö, Çatak, Kavaklı, Yunuslar) Çatalzeytin ilçesine bağlanmıştır. (Daha sonra halk oylaması ile 1968'de

---

⁴ Bu son gelişme ile Keşköy de birlikten ayrılarak tekrar müstakil muhtarlık olmuş, Helâldı köyü ile birlikte esas kentsel gelişmenin yaşandığı Helâldı köyünün Yalı Mahallesi "Güzelkent Köyü" adıyla günümüze kadar gelmiştir.

⁵ Bu çekişme Türkeli'nin 1957'de ilçe olmasıyla son bulmuş görünse de bu kez Helâldıların "ilçe merkezi Helâldı olmalıydı" sözü ile Türkelililerin "nasıl da ilçe merkezini Helâldı'ya kaptırmadık" sözü halk arasında söylenegelmiştir.

Karacakaya köyünün de Çatalzeytin'e geçmesiyle) Sinop-Kastamonu il sınırı, aynı zamanda Türkeli - Çatalzeytin ilçe sınırı Akçay (Çatalzeytin çayı) olacak şekilde yeniden çizilerek bugünkü duruma gelinmiştir.

1957'de Türkeli'nin Ayancık'tan ayrılarak müstakil ilçe olması ise (her ikisi de Sinop'a bağlı ilçeler olmakla birlikte) bu iki idari merkez arasında köylerin yeniden paylaşımına sebep olmuştur. Bu tarihlerde bağlandığı kaza merkezini beğenmeyen köylüler de yine arzuhaller yazarak Ankara'dan mağduriyetlerinin giderilmesini istemişlerdir.

Bu çekişmeler halkın dilekçeleri ile en üst yönetime kadar ulaştırılmış, ileri sürülen talepler gerekçelendirilerek çözüm istenmiştir. Cumhuriyetle birlikte gelen yeni yönetim halkın taleplerine kulak vermiş, belki de otoritesini halkın sesine kulak vermede bulmuştur. Bu nedenle olsa gerek Türkeli ile Helâldı arasında Cumhuriyetin ilk yıllarında kendini gösteren rekabet Ankara'ya taşınmıştır. Ankara'daki merkezî otorite bu iki yerleşim birimi arasında zamana ve mekâna bağlı olarak tercih yapmak zorunda kalmıştır.

Başkent Ankara'da bu tercihler yapılırken, yerel idarelerde halkın sunduğu gerekçeler oldukça ilginçtir. Bu gerekçeler dikkatle incelendiğinde, sanki merkezî otorite sıkıntı yaşamazın, yerel halkın talepleri doğrultusunda verilen kararlarda bu kararı alanların eli güçlü olsun gibi bir izlenim edinmek mümkündür. Cumhuriyetin daha ilk yıllarında Mustafa Kemal Atatürk ve sonrasında İsmet İnönü imzası ile bu taleplere cevap verilmesi ve talep edilen değişikliklerin yerine getirilmesi yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin duyarlılığını ve Osmanlıdan Cumhuriyete geçtikten sonra da devlet geleneğinin halâ ne kadar güçlü bir şekilde devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırmada, belgelere dayalı olarak sunulan örnekler üzerinden vatandaşların devlete bağlılıklarının temelinde yatan bu hususa dikkat çekilmiş, devlet-millet ilişkisinin dilekçe hakkı üzerinden ne kadar güçlü bir şekilde kurulduğu ortaya konulmuştur. Aşağıda sırasıyla idari sınır değişiklikleri ve bunların dayanakları zamana ve yönetici tercihlerine göre gerekçeleri ile birlikte verilmiştir:

2.1. Nahiye merkezi tartışmaları; Türkeli mi Helâldı mı?

8 Mayıs 1935'te nahiye merkezi Türkeli'nden Helâldı'ya taşınır. Gerekçe önemlidir: 1924'te Sinop'un il, Ayancık'ın ilçe, Türkeli'nin nahiye yapılmasının üstünden 11 yıl geçmiş olmasına rağmen (Türkeli nahiye merkezinin bulunduğu) Gemiyanı köyünde hiç ilerleme olmamıştır. Hükümet Konağı ve (dışarıdan gelecek memurlar için uygun) konut da bulunmadığından nahiye müdürü ve jandarma barınma konusunda sıkıntı çekmektedir. Bu nedenle nahiyenin daha merkezî bir yerde bulunan ve hükümet konağı yapma taahhüdünde bulunan Helâldı köyüne kaydırılması için Sinop İl Genel Meclisi (o günkü adıyla Sinop Vilayeti Genel Kurultayı) teklifte bulunmuş, merkezî idare de bunu kabul etmiştir (Ek 1).

Tarihler 13 Aralık 1940'ı gösterdiğinde artık Atatürk yoktur ve Cumhurbaşkanı İnönü olmuştur. Merkezî idaredeki bu değişimi fırsat bilen Türkelililer yeni bir girişimde bulunarak nahiye merkezinin tekrar geri getirilmesini isterler. Elbette onların da gerekçeleri vardır. Helâldı, (doğusunda yer alan) kaza merkezi Ayancık'a daha yakındır. Bu sebeple batıda kalan köyler kaza merkezi Ayancık'a daha da uzak kalmışlardır. Kırk üç muhtarlık bir araya gelerek; aradaki yolun uzaklığı, yol boyunca heyelanlı arazilerin varlığı nedeniyle nahiye merkezi Helâldı'ya bile ulaşmada güçlük yaşanması, nahiye merkezi daha önce verilen sözler üzerine Helâldı'ya alınmasına rağmen Helâldılıların sözlerini yerine getirmede ayak sürüyüp bu konuda herhangi bir ilerleme olmaması gibi gerekçelerle nahiye merkezinin gelişmelere açık olan Gemiyanı köyüne tekrar getirilmesini İl Meclisi vasıtasıyla Ankara'dan talep etmişlerdir. Bu talepleri uygun görülerek Reiscumhur İsmet İnönü imzasıyla isteklerine kavuşmuşlardır (Ek 2).

2.2. Köyler nereye bağlansın; Türkeli'ne mi, Çatalzeytin'e mi, Ayancık'a mı?

Sinop ili, Ayancık kazası, Türkeli Nahiyesine bağlı 44 köyün 23 tanesi toplam 7 sayfalık bir gerekçe ile Kastamonu ili Çatalzeytin ilçesine bağlanmak isterler. Bu gerekçeler içinde en tutarlısı ya da en önemlisi arada Akçay deresinin bulunması, Akçay'ın kışın vatandaşa geçit vermemesi, halkın bu yüzden akarsuyun batı sahili

boyunca Çatalzeytin'e inip ihtiyaçlarını oradan karşılamak zorunda kalması ve buna benzer unsurlardır. Bu gerekçeler de Cumhurbaşkanlığı katında karşılık bulur ve Ayancık kazası Türkeli nahiyesinin (dolayısıyla Sinop vilayetinin) 23 köyü 16 Mart 1957'de Çatalzeytin ilçesine bağlanmak suretiyle Kastamonu'ya dahil edilir (Ek 3).

Bu tarihten yaklaşık üç ay sonra, 19.6.1957 tarih ve 7033 sayılı Kanun ile Türkeli nahiyesi Gemiyanı merkez kabul edilerek ilçe ilan edilir. Karar Resmî Gazete'nin 27 Haziran 1957 tarih ve 9644 sayılı nüshasında yayınlanarak yürürlüğe girer. Böylece Türkeli, Ayancık kazasından ayrılarak müstakil ilçe olur.

Türkeli'nin ilçe yapılmasıyla bu ilçeye bağlanan bazı köyler (Gürey, Hümer ve Tenetür) bundan memnun olmazlar ve onlar da 2 sayfalık bir dilekçe ile Türkeli'nden ayrılarak Ayancık ilçesine bağlanmak istediklerini belirtirler. Gerekçelerinde bir de teknik detay vardır ki çok önemlidir. Ayancık'ta kurulu olan kereste fabrikasına tomruk taşıyan dekovil hattı bu köylere yakındır (Mutlu ve Yılmaz 2018). Köyler trenle Ayancık'a gidiş-geliş yaptıklarından bu ulaşım avantajından faydalanmak istemektedirler. Bu istekleri de kabul görmüştür. Söz konusu köyler Cumhurbaşkanı Celal Bayar imzasıyla 1 Nisan 1959'da Ayancık'a bağlanmıştır (Ek 4).

11 Nisan 1968'de bu kez Karacakaya köyü yukarıdakilerden biraz daha farklı bir gerekçe ileri sürerek Türkeli'nden ayrılmak ister. Dilekçelerinde yer alan ifadelere göre, Karacakaya köyünün daha önce Türkeli'nden ayrılıp Çatalzeytin'e bağlanan onbir köyden Sarıkonak ve Yunuslar köyleriyle ortak meraları vardır. Köy ayrıca ticari faaliyetlerini Çatalzeytin'den yapmakta olup sadece idarî olarak Türkeli'ne bağlıdırlar. Bu gerekçelerle halk oylaması yapıp Çatalzeytin'e bağlanmak isterler ve bu istekleri de kabul görür. 11 Nisan 1968'de Türkeli'nden ayrılırlar. Kararda imzası olan kişi ise bu sefer Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dır (Ek 5).

Sonuç

Araştırmada Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden elde edilen belgeler ışığında Sinop'un idarî coğrafyasında gerçekleştirilen bazı değişikliklerin halkın beklenti ve taleplerine uygun olarak nasıl çözümlendiği konusu üzerinde durulmuştur.

Örnek alan olarak seçilen Sinop'un Ayancık ve Türkeli ilçeleri arasında Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan rekabet sonucu kaza merkezi yer değiştirmiş, sonunda Ayancık'ın kaza merkezi olmasının ardından bu kez de Helâldı ile Türkeli arasında nahiyeye merkezinin neresi olacağı konusunda zıtlasmalar yaşanmıştır. Kastamonu'nun Çatalzeytin ilçesinin kurulmasıyla bu kez kazalar arasında köyler paylaşılmış, bağlandığı kaza merkezini beğenmeyen köylüler de yine arzu haller yazarak Ankara'dan mağduriyetlerinin giderilmesini istemişlerdir. Bu çekişmeler halkın dilekçeleri ile en üst yönetime kadar ulaştırılmış, ileri sürülen talepler gerekçelendirilerek çözüm istenmiştir.

Cumhuriyetin daha ilk yıllarından itibaren önce Mustafa Kemal Atatürk, sonrasında İsmet İnönü, daha sonra da Celal Bayar ve Cevdet Sunay imzalarıyla Cumhurbaşkanlığı düzeyinde bu isteklere cevap verilmesi ve talep edilen değişikliklerin yerine getirilmesi yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin duyarlılığını ve Osmanlıdan Cumhuriyete geçtikten sonra da devlet geleneğinin halâ ne kadar güçlü bir şekilde devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Diğer yandan halk nazarında bu taleplerin gerçekleşmesi halkın devlete sahip çıkması, ona karşı aksi bir tutum içine girmemesi, devlete güçlü bir şekilde bağlanmasına sebep olmuş, bu durum huzur ve barış ortamı olarak devletle hiçbir zıtlasmaya gitmeden bugünlere kadar gelmiştir. Öyle ki; bu yöre Türkiye'nin en geri kalmış sahalarından biri olup, ulaşım şebekesi açısından da oldukça geri ve mahrumiyet bölgesidir. Yurtdışına çok sayıda göç vermiş, gurbetçilik hemen her evin temel geçim kaynağı olmuştur. Yine bütün bunlara rağmen devlete karşı hiçbir suç işlenmemiş, böyle bir şey söz konusu bile olmamıştır.

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)⁶

BCA 030-0-011-001-000-95-12-6

---

⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden temin ettiği belgeleri bizimle paylaşan Türkeli İlçesi Özel İdare Müdürü Sayın Cengiz Özcan'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

BCA 030-0-011-001-000-143-39-14

BCA 030-0-011-001-000-264-10-6

BCA 030-0-011-001-000-275-9-17

BCA 030-0-011-001-000-339-41-11

Kaya, Mutlu – Yılmaz, Cevdet, “Bir Anadolu Kentinin Kuruluş ve Gelişmesinde Sanayinin Etkisi: Ayancık Örneği”, *Adnan Menderes Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, Aydın 2018, s. 167-188.*

Timor, Ayşe Nur, “Ayancık’ta Şehirsel Gelişimin Yarattığı Mekânsal Değişimler”, *İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Bölümü Dergisi, Sayı:7, İstanbul 1999, s. 125-150.*

Yılmaz, Cevdet, “Helâldi (Sinop) ve Çevresinin Toplumsal, Ekonomik ve Coğrafi Görünümündeki Değişimler”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.*

Yılmaz Cevdet, Nedim İpek, Mucize Ünlü, Pelin İskender Kılıç, *Türkeli; Mekân-Nüfus-Tarih*, Serander Yay., Trabzon 2016.

Foto 1: Araştırma sahasının uydu görüntüsü üzerinde geçmişten günümüze ilçe ve nahiye merkezlerinin konumları (Google Earth).

Şekil 1: Araştırma sahasının yeri, fizikî coğrafya haritası üzerinde köylerin dağılışı (Yılmaz vd. 2016'dan).

Ekler⁷

Ek 1: Nahiye Merkezinin Türkelî'den Helâldî'ya Gıtme Gerekçesi ve Kararı (8 Mayıs 1935).

Esbabı Mucibe

Ayancık kazası dahilindeki Türkelî nahiyesinin II senedenberi merkezi olan Gemiye köyünde hiç bir suretle ilerilemek istidadı - görülmeyişi gibi Hükümet konağı ve ev de bulunmadığından Nahiye müdür ve jandarmalarının mesken hususunda çok sıkıntı geçtikleri anlaşıldığından , Nahiye kurumunun, daha merkezî vaziyette olan ve Hükümet konağı köyü tarafından taahhüd olunan Heleldî köyüne kaldırılması hakkında Sinop vilâyeti genelkurultay ve idare heyetince itti-haz olunan kararlar vilâyet idaresi kanununun 2 inci maddesine uygun görüldüğünden ilâşik kararname tanzim edildi .

Başvekâlet yüksek makamına

Ayancık kazasına bağı Türkelî nahiyesi merkezini değıştirilmesi hakkında tanzim olunan kararnamenin, Esbabı mucibe layihasıyla birlikte ilıstirilerek sunulduğunu arz ederim .

A. Şenel
G. Açı
N. Ç

Dahiliye vekili
S. Kaya

T. C.
BAŞVEKÂLET
Yazı İşleri Müdürlüğü
Sıra: 2
3988

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ
6.5.1935

Reisicumhuran Yüce Katına

Dahiliye Vekilliginden 6.5.1935 tarihli ve 1373 sayılı teskere ile gönderilen Kararname Yüksek onayınıza sunulmuştur.

K.g.

Başvekil
J. Z. On

Türkiye
CUMHURİYETİ
EVRAKI
2-2651

Başvekillete:
İlişik kararname imsa edilerek gönderilmiştir .
- 8 Mayıs 1935
Reisicumhur
K. Altıntaş

⁷ Fazla yer kaplamaması ve sayfa sorunu yaşanmaması için; Arşiv'den (ön yazıları, dağıtım yerleri vb gibi eklerle) takım halinde temin edilen belgelerden önemli olanları seçilmiş, bunların da gereksiz boşlukları kırılarak sadece metin ve imza kısımları verilmiştir.

T. C.
Dahiliye Vekâleti
V. i. U. M.
Ş. 2 M.
Sayı

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Hulâsa: _____

Kararname No: 44314

Madde 1 - Ayancık kazasına bağlı Türkeli nahiyesinin merkezi, şimdiki -
bulunduğu Gemiyani köyünden kaldırılarak aynı nahiye içindeki
Helealdı köyüne götürülmüştür .

Madde 2 - Bu kararnamenin icrasına Dahiliye vekili memurdur .
- 8 Mayıs 1935

REİSİCUMHUR
K. Atatürk

BAŞVEKİL DAHİLİYE VEKİLİ
İ. İsmi S. Kayı

030 11 1 95 12 6

Ek 2: Nahiye Merkezinin Helâldı'dan Türkeli'ne Geri Gitme Gerekçe ve Kararı (13.12.1940).

.....Ş. M.
Sayı

Esbabı Mucibe

Halen merkezi Helealdı köyünde bulunan Türkeli nahiyesinin, Ayancık kaza merkezine yakınlığı ve merkezi vaziyette bulunmaması hasebile, bu nahiyenin hududu dahilinde bulunan 43 muhtarlığın büyük müşkilâta maruz kaldığı ve arasına heylân tehlikesi arzettiği ve esasen hiç bir inkişaf eseri de gösteremediği beyan edilerek nahiye merkezinin sahilde ve merkezi vaziyette bulunan ve inkişafa daha çok müsait olan (Gemiyanı) köyüne nakli idare heyeti ve umumî meclis kararlarına dayanılarak Sinop vilâyetinden teklif edilmektedir. Vekâletimizce yapılan tetkikatta: Bu teklif yerinde görülmüş ve muamelesi de Vilâyet idaresi kanununun bazı maddelerini muaddil 3001 sayılı kanunun birinci maddesini değiştiren 3451 sayılı kanun hükümlerine uygun bulunmuş olduğundan ilişik kararname bu maksatla tanzim kılınmıştır.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ

U. M.

.....Ş. M.
Sayı

Özü: .....

KARARNAME 13.12.1940

Birinci Madde - Türkeli nahiyesi merkezi, Helealdı köyünden Gemiyanı köyüne kaldırılmıştır.

İkinci Madde - Bu kararnamenin icrasına Dahiliye Vekili memurdur .

13 K. Evvel 1940

REİSİ CUMHUR

İsmet İnönü

BAŞVEKİL

DAHİLİYE VEKİLİ

S. R. Akaydov

Fayik Akaydov

Ek 3: Sinop İli, Ayancık Kazası, Türkeli Nahiyesine Bağlı Köylerin Bir Kısımının Kastamonu İli Çatalzeytin İlçesine Bağlanması (16 Mart 1957). Toplam 7 Sayfalık Gerekçenin İlk Sayfası ve Karar.

ESBABI MUCİBE LÂYİHASI

Sinop Vilâyetinin Ayancık kazasına bağlı Türkeli nahiyesinin veya bazı köylerinin Kastamonu vilâyetinin Çatalzeytin kazasına bağlanması hakkındaki dosya üzerinde yapılan incelemede ;

Kastamonu vilâyeti İdare Heyetinin 26/II/1954 tarih 504, Umumi Meclis 18/I2/1954 tarih ve birâ sayılı mütalâalarında; halen (44)köyü ve 1950 nüfus sayımına göre de (20290) nüfusu ihtiyâ eden Türkeli nahiyesinin (8579) nüfusu havi (23) köyünün Çatalzeytin'e mahalle olabilecek yakınlıkta buldukları, Çatalzeytin'e bağlanması istenen bu köyler halkının bütün ziraf mahsûllerini Çatalzeytin pazarından piyasaya arz ettikleri, ve diğer ihtiyaçlarını da bu pazardan temin etmeleri hasebiyle ziraf ve iktisadî bakımdan tamamen Çatalzeytin kazasına bağlı olup, yalnız halkın resmî işleri için mevsime göre Ayancık kaza merkezine deniz vesaiti ve karayolu ile gittikleri ve bu suretle maddî zararlara düçar olunduğu, kış mevsiminde suların fazla laştığı sıralarda münakale bakımından mühim engel teşkil eden Akçay çayı üzerinde Kastamonu Nafıası tarafından yapılan köprü'nün her türlü mahzuru bertaraf etmiş ve her iki mantıkayı tabii şekilde birbirine bağlanmış bulunduğu, Çatalzeytin'e bağlanması düşünülen köylerin halen bağlı buldukları Ayancığa en yakın mesafesinin (16) ve en uzak mesafesinin (35) kilometre olmasına mukabil bağlanacakları Çatalzeytin'e en az (5) ve en çok (20) Km; mesafede oldukları, bu mantık köyleri ile Çatalzeytin kazası arasındaki yollar üzerinde geçit vermeyecek dağ ve suların bulunmaması, mevcut yolların emek sarfı ile araba yoluna ifrağının mümkün olması ciheti gözönüne alınınca esasen hinterlandı itibariyle her hususta bağlılıkları muhtak olan bu köylerin idari bağlılıklarının da bu şekilde düzeltilmesinin köylümüze faydalar sağlayacağı cihetle Sinop Vilâyeti Ayancık kazasına bağlı Türkeli nahiyesinin bütün köyleriyle birlikte Ayancık kazasından alınarak Çatalzeytin kazasına bağlanmasının idari, coğrafi, iktisadî ve ziraf bakımdan uygun olacağı mütalâa edilmiştir.

030 11 1 264 10 6

T. C.
Dahiliye Vekâleti

K A R A R

29605

I- Sinop Vilâyeti Ayancık Kazasının Türkelî Nahiyesine bağlı Çatak(Nefsîçatak), Çepni, Epceler, Farya(Fariye), Hacireis, Hacireis-sökü, Karacakaya, Kavaklı, Paşalı, Piri, Somay, Yunuslar köyleri Kastamonu Vilâyetinin Çatalzeytin Kazasına bağlanmıştır.

2- Bu kararın icrasına Dahiliye Vekili memurdur.

16 Mart 1957

Reisicumhur

C. Başay

Başvekil

Dahiliye Vekili

A. H. H. H.

O. H. H. H.

030 11 1 264 10 6

Ek 4: Bazı Köylerin Türkeli İlçesinden Ayrılarak Ayancık İlçesine Bağlanması ile İlgili Ge-
rekçe ve Karar (1 Nisan 1959).

E S B A B I M U C İ B E L A Y I H A S I

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Sinop Vilâyeti Türkeli Kazasının Helaldı Nahiyesine bağlı Hü-
mer, Tenetür, Gürey ve Maden Köylerinin aynı Vilâyetin Ayancık Kazası-
nın Merkez Nahiyesine bağlanması hakkındaki dosya üzerinde yapılan
incelemede:

Vilâyet İdare Heyetinin II/I2/I958 tarih ve I59 sayılı kara-
rında;

Türkeli Kazasının Helaldı Nahiyesine bağlı Hümer, Tenetür ve
Gürey Köylerinin Ayancık Kazasına çok yakın mesafede buldukları, bu
Köyler halkının Orman İşletmesi Dekovil hattından istifade ederek bir
günde gidip işlerini gördükten sonra aynı günde köylerine dönebildik-
leri, esasen idarî, iktisadî ve ziraî bakımlardan da Ayancık Kazasına
bağlı buldukları cihetle, Türkeli Kazasının Helaldı Nahiyesinden alı-
narak Ayancık Kazasına bağlanmasının yerinde olacağı, Maden Köyünün
ise Helaldı Nahiyesine yakın olup Türkeli Kazasına 4,5 ve Ayancık Ka-
zasına ise 6,5 Km. mesafede bulunduğu, gerek Helaldı ve gerekse Türkeli
Kazasına muntazam yolla bağlı olduğu, ve tekerlekli vasıtalarla her
zaman istifade ettikleri, buna mukabil İstifan Burnunda bulunan Arıza
dolayısıyla kış aylarında geçit vermemekte ve Ayancık ile ancak hava-
lar müsait olduğu takdirde denizden irtibat tesisi edebildiği cihetle
bu Köyün yine eskisi gibi Helaldı Nahiyesinde bırakılması mütalâa
edilmiştir.

Umumî Meclisinin I8/I2/I958 tarih ve I5 sayılı kararında ise;

Türkeli Kazasının Helaldı Nahiyesine bağlı Hümer, Tenetür, Gü-
rey Köyleri ile birlikte sahile çok yakın bulunan Maden Köyünün de
Helaldı Nahiyesinden alınarak Ayancık Kazasına bağlanmasının uygun
olacağını mütalâa etmiştir.

Her iki Yetkili Kurulların birbirine zıt mütalâaları karşı-
sında Vekâletimizce kesin bir karara varılabilmesi için Maden Köyünün
de Ayancık Kazasına bağlanmasının uygun bulunup bulunmadığı hususunda

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

000 11 1 275 9 17

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T. C.
Dahiliye Vekâleti

K A R A R

31112

1- Sinop Vilâyeti Türkeli Kazasının Helaldı Nahiyesine bağlı Gürey, Hüner ve Temetür Köyleri, aynı Vilâyetin Ayancık Kazasının Merkez Nahiyesine bağlanmıştır.

2- Bu kararın icrasına Dahiliye Vekili memurdur.

Reisicumhur

1 Nisan 1955

C. Sazgı

Başvekil

Dahiliye Vekili

A. H. Sazgı

Flouris Sazgı

030	11	1	275	9	17
-----	----	---	-----	---	----

Ek 5: *Türkeli'nin Karacakaya Köyünün Çatalzeytin'e Bağlanması.*

G E R E K Ç E

Sinop İli Türkeli İlcesi Merkez Bucağına bağlı Kızılca-
kaya Köyünün Kastamonu İli Çatalzeytin İlcesinin Merkez bu-
cağına bağlanması hususundaki işlemi İl İdaresi Kanununun 2
nci maddesi gereğince geliştirilmiştir.

Sinop İli İdare Kurulu 1/8/1963 tarih ve 252 sayılı ka-
rarında Türkeli İlcesine bağlı Kızılca-kaya köyü halkının ikti-
saden Kastamonu İline bağlı Çatalzeytin kasabasına bağlı bulun-
duğu ve yalnız idarî işler için Türkeli İlcesine gitmek mecbu-
riyetinde kalan Kızılca-kaya köyü halkının menfaati da nazara
alınmak suretiyle Türkeli İlcesinden ayrılarak iktisaden bağlı
bulduğu Kastamonu İli Çatalzeytin İlcesine idarî bakımından da
bağlanmasının uygun olacağı mütalâa olunmuştur.

Kastamonu İli İdare Kurulu 18/8/1967 gün ve 723 sayılı ka-
rarında; Kızılca-kaya köyünün civarında bulunan ve Çatalzeytin İl-
cesine bağlı olan Karacakaya, Sarıkonak ve Yunuslar köyleriyle
müşterek mer'aları olup ve aralarında sınır ihtilâfının bulun-
madığı ve yapılan plebisitte 156 seçmenden oylamaya iştirak eden
130 kişiden 127 seçmenin köylerinin Çatalzeytin İlcesine bağlan-
mayı arzu ettiklerinden dolayı istek ve hile Kızılca-kaya köyünün
idarî bağlılığının değiştirilmesi uygun mütalâa edilmiştir.

K A R A R

6680

1- Sinop İli Türkeli İlcesi Merkez Bucağına bağlı Kızılca-
kaya köyü Kastamonu İli Çatalzeytin İlcesinin Merkez Bucağına
bağlanmıştır.

2- Bu Kararı İçişleri Bakanı yürütür.

11 Ocak 1969

Cevdet Sunay
Cumhurbaşkanı

Süleyman Demirel
Başbakan

S. Demirel

Dr. Faruk Sükan
İçişleri Bakanı

Ek 6: (Araştırma Sahası ile İlgili Olarak Mevcut En Eski Tarihli) Fotolar

Foto 2-3: 1960'larda (?) Türkeli. Üstte Balaycık Tepesinden Yerleşmenin Genel Görünümü (Kuzeybatıya Bakış). Altta Yerleşmenin Türkeli Çayı Kıyısında Uzanışı (Batıya Bakış).

Foto 4: 1960'lı Yıllarda Helâldı Köyünün Yalı Mahallesi (Keşköy Tarafından Kuzeye Bakış).

Foto 5: 1970'li Yılların Başında Helâldi Köyü; Merkez ve Yalı Mahalleleri.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 79-106

Geliş Tarihi:26.03.2020 Kabul Tarihi:03.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.709716>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ERGENLERDE BENLİK SAYGISI VE SOSYAL DESTEĞİN DEPRESYON SEMPTOMLARIYLA İLİŞKİSİ: YAŞAM AMAÇLARININ ARACILIK ROLÜ

Yaşar KUZUCU*

Merve GÜLCÜ*

Emre ADALI*

Esin ÖZER*

Öz

Araştırmanın amacı ergenlerde benlik saygısı ve sosyal desteğin depresyon semptomlarıyla ilişkisinde yaşam amaçlarının aracılık rolünü incelemektir. Araştırmanın örneklem grubunu 509 (337 kadın, 172 erkek) ergen oluşturmaktadır. Veri toplama araçları Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği, Psikolojik İyi Oluş Ölçekleri-Yaşam Amaçları Alt Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeğidir. Veriler betimsel istatistik, korelasyon ve regresyon analizi yöntemleriyle analiz edilmiştir. Bulgular ergenlerde benlik saygısı ve sosyal destekle depresyon semptomları arasındaki ilişkiye yaşam amaçlarının kısmi aracılık ettiğini göstermektedir. Bu bulgu ergenlerde benlik saygısı ve sosyal desteğin depresyon semptomları üzerindeki etkisinde yaşam amaçlarının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Benlik saygısı, Sosyal destek, Yaşam amaçları, Depresyon.

* Bu araştırmanın verileri 2019 yılında toplanmıştır.

* Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, yasarkuzucu@adu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8487-9993>.

* Balıkesir Bahçeşehir Kol., gulcu.merve@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8130-0878>.

* Balıkesir Uğur Koleji, emreadali92@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4866-3319>.

* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, eozer@adu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1896-7362>.

The Relationship between Self-Esteem, Social Support and Depressive Symptoms among Adolescents: The Mediator Role of Life Purposes

Abstract

The purpose of this study is to examine the mediator role of life purposes in relationship between self-esteem, social support, life purpose and depression symptoms among adolescents. Participants of the research were composed of adolescence, including 509 (337 females, 172 male). Data collection tools consisted of Rosenberg Self-Esteem Scale, Multidimensional Scale of Perceived Social Support, Psychological Well-Being Scales- Purpose in Life Subscale and Beck Depression Scale. The data were analyzed by descriptive statistics, correlation and regression analysis techniques. The results of the study indicate that life purposes partially mediates the relationship between self-esteem and social support with depression symptoms among adolescents. This finding has revealed the importance of the mediator role of life purposes in the relationship between self-esteem, social support and depression symptoms among adolescents.

Keywords: Adolescence, Self-esteem, Social support, Life purposes, Depression.

Giriş

Ergenlik, Latince kökenli bir kelimedir ve yetişkin olmaya giden anlamındaki “adolescere” yükleminden gelmektedir (Lerner ve Steinberg, 2004). Fizyolojik, sosyal ve duygusal geçişler dönemi olup, fiziksel ve bilişsel olarak pek çok değişimi içerir. Çocukluk ile yetişkinlik dönemleri arasında bir köprü olarak görülen bu gelişim döneminde ortaya çıkan fizyolojik ve davranışsal değişiklikler kolayca gözlemlenebilirken, bilişsel ve duygusal değişimleri fark etmek daha güç olmaktadır (Gül, 2016). Ergenler yaşadıkları değişimlere ayak uydurmak için bir uyum sürecinden geçerler. Bu uyum süreci bir kimlik kazanma ve ebeveynlerinden bağımsızlaşarak özerk davranabilme gibi gelişim süreçlerini içinde barındıran kritik bir zaman dilimidir (Steinberg, 2009). Havighurst (1972)’e göre bu zaman dilimi içerisinde erge-

nin değişen fiziksel görünümüne uyum sağlama, toplumsal sorumluluklar alma, duygusal olarak bağımsızlık kazanma, cinsiyet rolüne uygun davranma ve gelecek planları oluşturup mesleğe yönelik tutum geliştirme gibi bir takım gelişim görevlerini yerine getirmesi beklenmektedir. Tüm bu gelişim görevleri ergen üzerinde baskı yaratabilmektedir. Ergenlerin bu baskıyla sağlıklı baş etmesine yardımcı olan psikolojik açıdan önemli bazı faktörler bulunmaktadır. Benlik saygısı (Gür, 1996; Guillon, Crocq ve Bailey, 2003), sosyal destek (Soylu, Taneli ve Taneli, 2013) ve yaşam amaçlarının varlığı (Kasser ve Ryan, 1996; Seligman, Steen, Park ve Peterson, 2005; Park, Peterson ve Seligman, 2004) bu faktörlerden bazılarıdır.

Kişinin kendisine yönelik duygu ve düşüncelerini içeren benlik saygısı ergenlik döneminde özel bir öneme sahiptir (Steinberg, 2009; Lewinsohn, Gotlib ve Seeley, 1997; Yıldız, 2010). Bu dönemde ergenler geçirdikleri pek çok değişimle birlikte benlik karmaşası yaşamaktadırlar. Bu karmaşanın sonucu olarak bazı ergenlerin düşük benlik saygısı geliştirmeleri anti-sosyal davranış, yeme bozukluğu ve intihar girişimi gibi olumsuz sonuçlar yaratabilecek bir risk faktörüdür (Çelen, 2011; Soylu ve ark., 2013; Eskin, Ertekin, Dereboy ve Demirkıran, 2007). Benlik saygısı ve depresyon semptomları arasında olumsuz bir ilişki olduğu (Chan, 1995) ve yüksek benlik saygısının depresyon düzeyinin azalmasında etkili olduğu bilinmektedir (Beck, Brown, Kukylen ve Grisham, 2001; Dumont ve Provost, 1999; Baltacı ve Altan, 2016). Düşük benlik saygılı ergenlerin kendilerini yetersiz ve değersiz görmeleri, kendileriyle ilgili olumsuz değerlendirmeler yapmaları, zorlayıcı yaşantılarla karşılaştıklarında uyum sorunlarına ve depresyona yol açmaktadır (Erol ve Orth, 2011; Fiorelli, Capitello, Barnie, Buonomo ve Gentile, 2019).

Benlik saygısı, olumlu ruh sağlığı değişkenleriyle de ilişki göstermektedir. Alan yazın incelendiğinde yüksek benlik saygısına sahip olan bireylerin stresle etkili şekilde başa çıkabildikleri (Razı, Kuzu, Yıldız, Ocakçı ve Arifoğlu, 2009; Hamarta, Arslan, Saygın ve Özyeşil, 2009; Park, 2007), öznel iyi oluşa sahip oldukları (Doğan ve Eryılmaz, 2013), hayata karşı olumlu tutum geliştirdikleri (Servidio, Gentile ve Boca, 2018), mutluluk ve yaşam doyumunu daha çok, yalnızlık (Fiorelli ve ark., 2019), kaygı (Bilgin, 2001) ve utangaçlık duygularını daha az yaşadıkları (Yüksel,

2002) görülmektedir. Benlik saygısının farklı baş etme kaynaklarını kullanmayla ilişkili olması, psikolojik iyi oluş açısından önemini ortaya koymaktadır (Ye, Yu, ve Li, 2012; Miller, 2000; Moksnes ve Reidunsdatter, 2019).

Bireyin kendisiyle olan ilişkisi ve kendisine yönelik algısı kadar diğer insanlarla olan ilişkisi ve diğerlerine yönelik algısı da onun ruh sağlığında belirleyici bir role sahiptir (Cüceloğlu, 1992). Bireyler karşılaştıkları kriz durumlarında ve bazı duygusal güçlüklerde kendilerine yakın gördükleri aile üyelerinden ve arkadaşlarından yardım almaktadırlar. Bu yardım ağlarının bireyin ruh sağlığı üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir (Çakır ve Palabıyıkoglu, 1997).

Algılanan sosyal destek, bireyin sosyal ağından gelen desteğin varlığını ve yeterliğini algılama boyutudur (Park, 2007). Ergen bireyin gelişiminde, yaşamındaki önemli diğer kişiler tarafından nasıl algılandığı çok önemli olup (Moksnes ve Reidunsdatter, 2019) aile, öğretmen ve arkadaşlarla kurulan ilişkiler, ergenlerin benlik saygısını desteklemekte, yaşam doyumlarını artırmaktadır (Zhu, 2015). Sosyal destek; kayıp, reddedilme ve belirsizlik gibi durumlarda birey için bir kaynak oluşturmakta ve bireyin stresle baş etmesini kolaylaştırmaktadır (Fiorelli ve ark., 2019; Akın ve Ceyhan, 2005).

Aile ve okul desteğinin psikolojik sağlamlığı artırıcı, depresyonun ortaya çıkmasını veya daha kötüye gitmesini engelleyici rolü olduğu bilinmektedir (Mauolo, Deane ve Ciarrochi, 2019; Green, Hyunsan, Gallis ve Puffer, 2019). Sosyal destek; stres, psikolojik iyi-oluş (Chao, 2012) yalnızlık ve kendine saygı (Zhao, Kong ve Wang, 2013; Hoffman, Ushpiz ve Levy-Shiff, 1988) değişkenleriyle de ilişkilidir. Bireyin sosyal desteği arttıkça sürekli öfke düzeyinin (Doğan, 2008) ve saldırgan davranışlarının azaldığı (Ustabaş, 2011) belirlenmiştir. Diğer yandan, sosyal desteğin yetersizliği depresyon üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir (Compas, Slavin, Wagner ve Vannatta, 1986). Ergenlerin sürekli eleştirildiklerini ve arkadaşları tarafından reddedildiklerini düşünmeleri, depresyon için bir risk faktörü oluşturmaktadır (Eisenbarth, 2012). Destekleyici ebeveyn-ergen iletişimi, depresif semptomlara karşı koruyuculuk sağlamaktayken, olumsuz ilişkiler depresif durumun devamına yol açmaktadır (Wang ve Sheik, 2014).

Yukarıda ele alınan çalışmalarda, kendine saygı ve sosyal desteğin olumlu ve olumsuz ruh sağlığı değişkenleriyle ilişkisi özetlenmiştir. Alan yazında yaşam amaçlarının psikolojik iyi oluş ve ruh sağlığı bozukluklarıyla ilişkisinden yola çıkılarak ergenin sosyo-duygusal gelişimindeki kritik önemini ortaya koyan çalışmalar giderek artmaktadır. Benlik saygısı ve sosyal desteğin depresyonla ilişkisinde aracı olduğu düşünülen yaşam amaçlarının bu değişkelerle ilişkisi aşağıda ele alınmıştır.

1. Yaşam Amaçlarının Aracı Rolü

Yaşam amaçları, ergenin psikolojik iyi oluşunun yanı sıra, yetişkinlikteki başarısını yordamasından dolayı, psikoloji alan yazınında dikkat çekmeye devam etmektedir. Ruh sağlığının korunmasında etkili bir değişken olan yaşam amaçları (Nair, 2003), bireylerin yaşamları boyunca neler yapacaklarına dair oluşturulan planlardır (King, Richards ve Stemmerich, 1998). Hem benlik saygısı (Blazek ve Besta, 2012) hem de sosyal destekle ilişkili olup (Hudson, Elek ve Campbell-Grossman, 2000) bireyin eğitim hedefleri, kariyeri ve oluşturacağı aile yapısı açısından önem taşımaktadır (Malin, Quinn ve Moran, 2014).

Ryan ve Deci (2000) tarafından geliştirilen öz-belirleme kuramına göre yaşam amaçları, bireyin gelecek planlarına sahip olmasını ve yaptığı bu planlara ulaşmak için harekete geçmesini sağlamaktadır. Gelecekle ilgili beklentileri gösterdiği için birinin amaçlarını bilmek onun şimdi ve gelecekteki davranışlarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Nitekim belli bir amaca sahip olmak bireyin hem fiziksel hem de psikolojik sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Bauer ve McAdams, 2004; Eryılmaz, 2011a; Baumeister ve Vohs, 2002; Eryılmaz, 2011b; Judge, Bono, Erez ve Locke, 2005; Reker, Peacock ve Wong, 1987). Yaşam amaçlarına sahip bireyler, yaşam amacı olmayanlara göre daha mutlu olmakta ve ilişkilerinden daha fazla doyum almaktadır (Kasser ve Ryan, 2001). Özellikle otonomi, duygusal yakınlık, yeterlilik ve kişisel gelişme elde etmeyi içeren içsel amaçlar kişinin kendisiyle ve çevresiyle ilişkisini iyi kılmaktadır (Kasser ve Ryan, 1996). Yaşam amacına sahiplik, benlik saygısını ve yaşamdan alınan doyumunu artırırken, amaçsız olmak mutsuzluk, depresyon, kaygı ve yalnızlık gibi ruhsal sıkıntılara yol açmaktadır (Brdar,

Rijavec ve Miljković, 2009; İlhan, 2013). Schmuck, Kasser ve Ryan (2000) tarafından yapılan, Amerikalı ve Alman öğrencileri kapsayan kültürlerarası çalışmada amaç belirleme ve sürdürmenin bireyin psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucu elde edilmiştir. Benzer şekilde, İlhan ve Özbay'ın (2010) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmadan elde edilen sonuçlar yaşam amaçlarına sahip olmanın öznel iyi oluşu yordadığını göstermektedir. Bu çalışmaların dışında, saldırganlık (Kuzucu ve Şimşek, 2013), intihar (Heisel ve Flett, 2004) ve madde bağımlılığı (Waisberg ve Porter, 1994) gibi problemler yaşamdaki amaç eksikliği ile ilişkili bulunmuştur.

Ergenler, içinde buldukları dönemin gelişim görevlerini yerine getirirken bazı zorluklar yaşayabilmektedirler. Bu zorlukların üstesinden gelmede yüksek benlik saygısına sahip olmaları, sosyal destek almaları ve yaşam amaçları belirlemeleri destekleyici faktörlerdir. Bu destekleyici faktörlerden yoksun olmak, diğer bir ifadeyle düşük benlik saygısı (Hamidi, Bildik ve Tatar, 2013), yetersiz sosyal destek (Albal ve Kutlu, 2010; Eskin, Ertekin, Harlak ve Dereboy, 2008) ve geleceğe yönelik amaçların belirsizliği (Schmuck, Kasser ve Ryan, 2000; Kasser ve Ryan, 1996) ergenlerin kendilerine ve çevrelerine karşı olumsuz tutum geliştirmeleriyle ve depresyonla ilişkili bulunmuştur.

Ergenler duygu, düşünce ve ilişkilerinde ani değişiklikler yaşarken, dürtüsel davranıp hızlı karar verebilirler. Bu durumu depresyonda olduklarında daha yoğun yaşayabilmektedirler (Kuzucu, 2014). Yaşanan bu değişiklikler arasında sosyal geri çekilme, arkadaş ilişkilerinde sorunlar yaşama, okul ve evden kaçma ve madde kullanımını gibi davranışlar yer almaktadır (Şenol, 2006). Ergenlik döneminde yaşanan depresyonun intihar düşüncelerini beraberinde getirebildiği görülmektedir (Eskin ve ark., 2007; Tüzün, 1997). Araştırmalara yansıyan risk faktörleri ergenlerde ruh sağlığını korumaya yönelik değişkenleri araştırmanın önemini artırmaktadır. Ergenlik döneminde ortaya çıkabilecek olası risklerin dikkate alınması ergenlerin sosyo-duygusal gelişimleri açısından da büyük önem taşımaktadır.

Alan yazın benlik saygısının, sosyal desteğin ve yaşam amaçlarının ergenlerde ruh sağlığını etkileyen faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte

ergenlerde yaşam amaçlarının psikolojik sağlıkla ilişkisini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Benlik saygısı ve sosyal desteğin depresyonla ilişkisinde yaşam amaçlarının rolünü incelemenin ergen çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada benlik saygısı (bağımsız değişkenin) ve algılanan sosyal desteğin (bağımsız değişkenin) depresyon semptomlarıyla (bağımlı değişken) ilişkisinde yaşam amaçlarının aracılık etkisini incelemeyi hedefleyen ilişki tarama modeli kullanılmaktadır. İlişki tarama modellerinde birçok değişkenin ortak etkisiyle değişimin varlığı ve düzeyi ifade edilmeye çalışılmaktadır (Karasar, 2009).

2.2. Araştırma Grubu

Araştırma kapsamında Aydın ilinde yaşayan ve beş farklı lisede öğrenim gören 337 kadın (% 66,2), 172 erkek (% 33,7) olmak üzere toplam 509 ergen ile çalışılmıştır. Çalışmaya alınacak ergenleri seçmek için, tesadüfi olmayan-amaçlı (non-random) örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi katılımcıların kolay ulaşılabilir kişilerden oluşmasına dayanmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmaya alınan okullar kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Başlangıçta her okuldan en az 100 katılımcı olacak şekilde 550 öğrenciye ulaşılmıştır. Ancak 23 öğrenci ölçek formunu tamamlamadığı, 18 öğrenci de uç değer olduğu için veri setinden çıkarılmıştır. Çalışmaya katılan ergenlerin yaşları 15 ile 18 arasında değişmektedir. Katılımcıların yaş ortalamaları 17,04 olarak hesaplanmıştır.

2.3. İşlem

Uygulama öncesinde Aydın İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın kapsamı ve amacı ile ilgili çalışma yapılan okul müdürlükleri bilgilendirilmiş, talep etmeleri durumunda sonuçların rehberlik servisi aracılığıyla paylaşılacağı bilgisi verilmiştir. Uygulamaya başlamadan önce katılımcı-

lara bilgilendirilmiş onam formu okunmuş ve araştırmanın kim/kimler tarafından yapıldığı ve araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığı ve katılımcıların kişisel bilgilerini paylaşma zorunluluklarının olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca ölçek formlarını doldurmaya başlasalar bile, devam etmek istemedikleri takdirde çalışmadan çekilebilecekleri belirtilmiştir. Kullanılan ölçme araçları, öğrencilere eğitim gördükleri sınıflarda 40 dakikalık zaman dilimi içinde uygulanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

2.4.1. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılmıştır. Ölçek 10 maddeden oluşmaktadır ve 1-4 arasında değişen Likert tipi puanlamaya sahiptir. Beşer tane olumlu ve olumsuz maddenin yer aldığı ölçekten alınan en düşük puan 10, en yüksek puan ise 50'dir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, bireyin benlik saygısının yüksekliğini göstermektedir. Ölçeğin uyarlamasında elde edilen Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .76 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada Cronbach alfa katsayı ile hesaplan iç tutarlılık değeri .83 olarak bulunmuştur.

2.4.2. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Zimet, Powell, Farley, Werkman ve Berkoff (1990) tarafından geliştirilmiş olup, Türkçeye uyarlama çalışması Eker, Akar ve Yıldız (2001) tarafından yapılmıştır. Toplam 12 maddeden oluşan ölçeğin aile, arkadaş ve özel kişi desteği olmak üzere her biri dörder maddelik üç alt faktörü bulunmaktadır. Her bir alt ölçekten hesaplanan en düşük puan 4, en yüksek puan ise 28'dir. Ölçeğin tamamından hesaplanan toplam puan ise en düşük 12, en yüksek 84'tür. Ölçekten alınan yüksek puanlar algılanan sosyal desteğin yüksekliğini göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlılık güvenirlığının .78 ile .92 arasında olduğu belirlenmiştir (Eker, Akar ve Yıldız, 2001). Bu çalışmada elde edilen Cronbach alfa katsayı değerleri alt ölçekler için .80 ile .93 arasında olup, tüm maddeler için .87 olarak bulunmuştur.

2.4.3. Yaşam Amaçları Ölçeği

Ryff (1989) tarafından geliştirilen Psikolojik İyi Oluş Ölçeklerinin alt boyutudur. Ölçek 14 maddelik olup yaşamın amacı ve anlamına ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Türkçeye uyarlama çalışması Cenkseven (2004) tarafından yapılan ölçek, 1 ile 5 arasında değişen Likert tipi puanlamaya sahiptir. En düşük 14, en yüksek 70 puan alınabilen ölçeğin kesme puanı bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanların yüksekliği yaşam amaçlarına sahip olmanın yüksekliğini göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .90 olarak, test tekrar test güvenilirliği ise .82 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada Cronbach alfa katsayı ile hesaplanan iç tutarlık değeri .85 olarak bulunmuştur.

2.4.4. Beck Depresyon Envanteri

Beck, Ward, Mendelson, Mock, ve Erbaugh (1961) tarafından geliştirilen ölçme aracı, 21 maddelik kendini değerlendirme ölçeğidir. Sorulara 0-3 arasında puan verilerek, 0-63 arasında değişen puanlar elde edilmektedir. Sonuçlar 0-9 hiç yok/minimal depresyon, 10-16 hafif depresyon, 17-29 orta depresyon, 30-63 şiddetli depresyon olarak değerlendirilmektedir. Tegin (1980) tarafından üniversite öğrencileri üzerinden iki yarım test ve test tekrar test yöntemi ile yapılan çalışmada güvenilirlik katsayıları sırayla $r=.78$ ve $r=.65$ olarak belirlenmiştir. On dört ile yirmi yaşları arasında 146 öğrenci üzerinde yapılan bir başka çalışmada da BDÖ'nün test-tekrar test güvenilirlik katsayısı $r=.73$ olarak bulunmuştur (Şahin, Batıgün ve Uğurtaş, 2002). Bu çalışmada Cronbach alfa katsayı değeri .88 olarak hesaplanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada önce regresyon analizinin varsayımları test edilmiş, daha sonra regresyon analiziyle aracılık etkisi incelenmiştir. Verilerin analizleri G*Power 3.1.9.7, SPSS 25 (Statistical Package for the Social Sciences) ve SPSS Macro PROCESS 3.4 versiyonu Model 4 (Hayes, 2013) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. PROCESS ile yapılan aracılık testleri koşullu dolaylı etkinin bootstrap metodu ile yordanmasına imkân tanımaktadır. Bootstrap metodu ile yapılan örnekleme yordama gücü diğer aracılık analizlerinden daha güçlüdür (Fritz ve MacKinnon 2007). Bu çalışmada bootstrap işlemi ile örneklem sayısı 50.000 yükseltilmiş, aracılık etkisi bu örneklem üzerinden araştırılmıştır. Modeldeki dolaylı ve doğrudan etkilerin önemi

% 95 düzeltilmiş güven aralığı (bias corrected confidence interval) temelinde değerlendirilmiştir. Güven aralığının %95 üst ve alt limitlerinin sıfır içermemesi aracılık etkisinin anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır (Hayes, 2013).

3. Bulgular

3.1. Ön Analizler

Araştırmanın örneklem sayısını belirlemek için G*Power 3.1.9.7 programı kullanılmıştır. Söz konusu program kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre %95 istatistiksel güç ve 0,05 hata payı için araştırma kapsamında ulaşılması gereken örneklem sayısı 400 olarak hesaplanmıştır. Kayıp veri ve uç değer olasılığı dikkate alınarak 550 ergene ulaşılmıştır.

Frekans ve betimsel istatistikler ile veri girişindeki hataların kontrol edilmesinin ardından kayıp verilerin etkisi incelenmiştir. Veri setinde %5'ten fazla veri kaybı tespit edildiğinde o ölçüme ait veriler kapsam dışında tutulmuştur. Tamamıyla Rastlantısal Olan Kayıp Veriler - TROK (Little's Missing Completely at Random - MCAR) testinin sonuçları ($\chi^2 = 372,36$, $ss = 38$, $p = .09$) eksik gözlemlerin tamamen rastgele eksik yapıda olduklarını göstermektedir. TROK, değişkenin düşük/yüksek değer almasıyla ilişkili olmayan, başka bir değişkenin etkisiyle ortaya çıkmayan tamamen rastlantısal olarak dağılmış kayıp verilerdir (Demir, Çüm, Gelbal ve Kışla, 2018).

Uç değer analizi 527 veri için önce tek yönlü uç değerler kutu grafiğiyle test edilmiş ve 18 uç değer veri setinden çıkarıldıktan sonra analizlere 509 veri ile devam edilmiştir. Çok değişkenli uç değerleri Mahalanobis uzaklıkları ile hesaplanmıştır. Mahalanobis uzaklığı, her bireyin diğer bireyler için hesaplanan tüm değişkenlerin ortalamalarının kesişim noktası olan ağırlık merkezinden uzaklığıdır (Tabachnick ve Fidell, 1996). Hesaplanan Mahalanobis değeri ki-kare değeri ile karşılaştırılarak belirlenmekte ve ki-kare değerinin üstündeki Mahalanobis değerleri uç değer olarak kabul edilmektedir (Pallant, 2005). Hesaplanan ki-kare ($\chi^2 = 13.07$) değerinin üzerinde herhangi bir uç değer belirlenmemiştir. Diğer bir ifadeyle .001 düzeyinde anlamlı herhangi bir değer saptanmadığı için analizlere 509 kişi ile devam edilmiştir.

Regresyon analiziyle aracılık ilişkisini test etmeden önce bazı varsayımların karşılanması gerekmektedir. Bu varsayımlar, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının (multicollinearity), değişen varyansın (heteroscedasticity) ve oto korelasyonun (autocorrelation) yokluğu ile normal dağılımın (Hox, 2013; Cohen, Cohen, West ve Aiken, 2013) varlığıdır. Bu bilgilerden hareketle, veri seti çoklu doğrusal bağlantı, değişen varyans, oto korelasyon ve normallik açısından incelenmiştir.

Çoklu doğrusal bağlantı iki ve daha fazla değişken arasında yüksek ve doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasındaki yüksek ilişkiler tahminlerin güvenilirliğinde ciddi problemlere yol açtığı (Alin, 2010) ve uyum değerlerini bozduğu için çoklu doğrusal bağlantıyı kontrol etmek önem taşımaktadır (Browne, MacCallum, Kim, Anderson ve Glasser, 2002). Alan yazında Varyans Artış Faktörü (Variance Inflation Factor=VIF) ve durum endeksi (Condition Index=CI) teknikleri, çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığını test etmek için başvurulan teknikler arasındadır (Alin, 2010). Bu çalışmada her iki teknikten de yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda VIF değerleri 1.2 ile 1.8 arasında, CI değerleri ise 11.1 ile 18.2 değerleri arasında değişmektedir. Bu değerlerin VIF için 10, CI için ise 30 kritik değerinin altında olması (Büyüköztürk, 2007), çalışmanın veri setinde çoklu doğrusal bağlantı probleminin bulunmadığına kanıt olarak sunulmuştur.

Değişen varyans (heteroscedasticity) hata terimi varyansının tüm gözlemler için aynı olmaması durumudur. Değişen varyansın varlığı regresyon analizinde problem yaratmaktadır. Doğrusal regresyonda kullanılan en küçük kareler yöntemi değişkenlerin sabit varyans olduğunu varsayar. Çünkü değişen varyans “p” anlamlılık değerinin olması gerekenden daha küçük değerler almasına sebep olmaktadır. Bu durum da elde edilen verilerde yanılığa yol açabilmektedir (Knaub, 2007). Buna ek olarak Tabachnick ve Fidell (1996) değişen varyansın çalışmanın sonuçlarında bozulma yaratarak tip bir hata olasılığını arttırdığını vurgulamaktadır. Bu çalışmada değişen varyansı test etmek için Breusch-Pagan testi (Hayes ve Cai, 2007) kullanılmıştır. Bu test sonucunda bulunan değerlerin anlamsız çıkması ($p=.11$ ve $p=.06$) varsayımın karşılandığını göstermektedir.

Regresyon analizi öncesinde karşılanması gereken varsayımlardan bir diğeri de veri setinde oto korelasyonun olmamasıdır. Açıklanamayan değişkenlikler (residuals) birbirinden bağımsız olmadığı durumlarda oto korelasyon ortaya çıkmaktadır (Cohen ve ark., 2013). Daha açık bir anlatımla bu varsayımın karşılanmaması bağımsız değişkenlerin hata terimleri arasında korelasyon olduğunu göstermektedir (Godfrey, 1988). Oto korelasyonu kontrol etmek için Durbin-Watson testi kullanılarak yapılan analiz sonucunda, açıklanamayan değişkenlikler arasında oto korelasyon olmadığı belirlenmiştir. Durbin Watson testinden beklenen referans aralığı 1,5 ile 2,5 olarak alınmaktadır. Bu çalışmada elde edilen değerlerin 2 olması değişkenlerin hata terimleri arasında oto korelasyon olmadığını ortaya koymaktadır.

Normallik varsayımının karşılanıp karşılanmadığını kontrol etmek amacıyla basıklık ve çarpıklık katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 1’de, değişkenlere ait ortalama ve standart sapma puanları ile birlikte basıklık ve çarpıklık değerleri de verilmiştir.

Tablo 1: *Değişkenlere Ait Betimsel İstatistik Sonuçları*

Değişkenler	$\bar{X}$	SS	Basıklık	Çarpıklık
Yaşam Amaçları	52.77	8.4	-.66	-.45
Benlik Saygısı	39.37	7.4	-.74	-.11
Sosyal Destek	43.70	10.4	-.19	-.69
Depresyon Semptomları	28.32	9.3	-.60	-.16

$N=509$

Tablo 1’de değişkenlerin basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerlerine bakıldığında basıklık değerlerinin -.19 ve -.74; çarpıklık değerlerinin ise -.11 ve -.69 arasında değiştiği görülmektedir. Sonuçlar normallik varsayımının karşılandığını göstermektedir. Çoklu regresyon analizi yapabilmek için gerekli olan önkoşullar karşılanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki düzeylerini incelemek amacıyla korelasyon (pearson momentler çarpımı) katsayıları hesaplanmıştır. Bu verilere ilişkin değerler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: *Değişkenler Arasındaki Korelasyon Sonuçları*

Değişkenler	1	2	3	4
Yaşam Amaçları	-			
Benlik Saygısı	.53**	-		

Sosyal Destek	.40**	.42**	-
Depresyon Semptomları	-.44**	-.50**	-.42**

$N=509$, * $p<.01$, ** $p<.001$

Sonuçlara göre benlik saygısının yaşam amaçları ($r=0.53$, $p<.001$) ve sosyal destekle ($r=0.42$, $p<.001$) ilişkisi orta düzeyde pozitif ve anlamlıyken, depresyon semptomlarıyla ($r=-0.50$, $p<.001$) orta düzeyde negatif ve anlamlıdır. Sosyal desteğin yaşam amaçlarıyla ilişkisi ($r=0.40$, $p<.001$) orta düzeyde pozitif ve anlamlı, depresyon semptomlarıyla ($r=-0.42$, $p<.001$) orta düzeyde negatif ve anlamlıdır. Depresyon semptomlarının yaşam amaçlarıyla ilişkisi ($r=-0.44$, $p<.001$) ise orta düzeyde negatif ve anlamlıdır.

3.2. Aracılık Analizleri

Araştırma modelinde, benlik saygısı ile depresyon semptomları arasında yaşam amaçlarının aracılık rolü incelenmiştir. Bu kapsamda regresyon modeliyle benlik saygısının depresyon semptomları üzerindeki etkisi test edilmiştir. Doğrudan ve dolaylı etkiye ilişkin sonuçlar Tablo 3'te rapor edilmiştir.

Tablo 3: Benlik Saygısının Depresyon Semptomlarına Dolaylı ve Doğrudan Etkisi

Değişkenler	B	SH	β	t	R ²	Bootsrap	Bootsrap
						%95 GA Alt	%95 GA Üst
TOPLAM ETKİ							
Benlik Saygısı→Depresyon Smptm	-.62	.04	-.50**	13	.50	-.7234	-.5340
DOĞRUDAN ETKİ							
Benlik Saygısı→Yaşam Amaçları	.60	.04	.52**	-8.5	.53	-.5840	-.3664
Yaşam Amaçları→Depresyon Smptm	-.25	.04	-.23**	-5.2		-.3516	-.1597
DOLAYLI ETKİ							
Benlik Saygısı→Yaşam Amaçları→ Depresyon Smptm	-.15	.03	-.13*			-.5840	-.3664

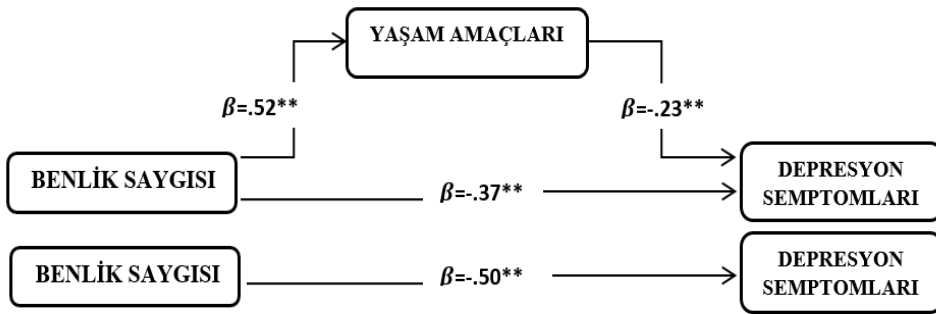
$N=509$, SH=Standart Hata, GA=Güven Aralığı, * $p<.01$, ** $p<.001$, Semptomları=Smptm

Buna göre, benlik saygısının bağımlı değişken olan depresyon semptomları üzerindeki toplam etkisi negatif yönde ve anlamlıdır ($\beta=-.50$, $SH=.04$, %95 GA=[-

.7234, -.5340], $p < .001$). Benlik saygısı aracı değişken olan yaşam amaçlarını pozitif yönde ve anlamlı düzeyde yordamaktadır ($\beta = .52$, $SH = .04$, %95 GA = [-.5840, -.3664], $p < .001$). Aracı değişken olan yaşam amaçları ise depresyon semptomlarını negatif yönde ve anlamlı düzeyde yordamaktadır ($\beta = -.23$, $SH = .04$, %95 GA = [-.3516, -.1597], $p < .001$). Benlik saygısının depresyon semptomlarına dolaylı etkisi de negatif yönde anlamlıdır ($\beta = -.13$, $SH = .03$, %95 GA = [-.5840, -.3664], $p < .01$). Benlik saygısı yaşam amaçları ile birlikte analize alındığında, benlik saygısının depresyon semptomları üzerindeki etkisi azalsa da anlamlılığı sürmektedir ($\beta = -.37$, $SH = .05$, %95 GA = [-.5840, -.3664], $p < .001$).

Yaşam amaçlarının benlik saygısı ve depresyon semptomları arasındaki aracılık etkisinin anlamlılığını belirlemek için 50.000 kişilik bootstrap örneklemini üzerinden analiz yapılmıştır. Bootstrap analizinden elde edilen sonuçların sunulduğu Tablo 3 incelendiğinde, bootstrap standardize değer aralıklarının sıfır içermediği görülmektedir. Bu sonuç yaşam amaçlarının kısmi aracılık rolünün anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Şekil 1 aracılık modeline ilişkin standardize katsayılarını göstermektedir.

Şekil 1: Benlik Saygısı ve Depresyon Semptomları İlişkisinde Yaşam Amaçlarının Aracılığı

Ergenlerin algıladığı sosyal desteğin depresyon semptomları üzerindeki etkisinin test edildiği modelden elde edilen doğrudan ve dolaylı etkiye ilişkin sonuçlar Tablo 4’te rapor edilmiştir.

Tablo 4: Sosyal Desteğin Depresyon Semptomlarına Dolaylı ve Doğrudan Etkisi

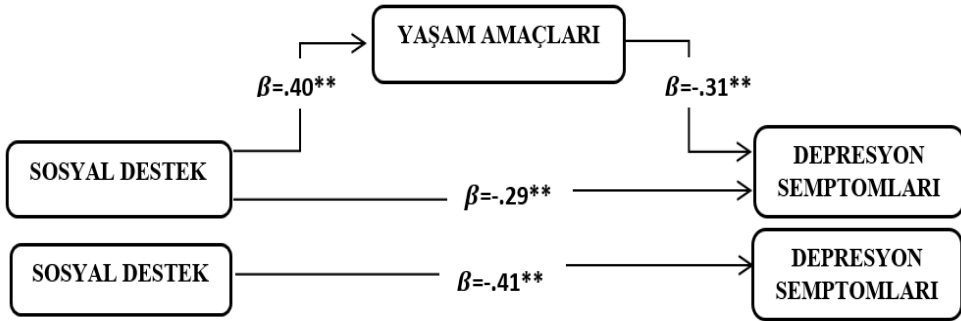
Değişkenler	B	SH	β	t	R ²	Bootsrap %95 GA Alt	Bootsrap %95 GA Üst
TOPLAM ETKİ							
Sosyal Destek→Depresyon Smptm	-.37	.03	-.41**	-10	.41	-.4473	-.3046
DOĞRUDAN ETKİ							
Sosyal Destek→Yaşam Amaçları	-.32	.03	.40**	-6.9	.50	-.3363	-.1885
Yaşam Amaçları→Depresyon Smptm	-.34	.04	-.31**	-7.5		-.4396	-.2578
DOLAYLI ETKİ							
Sosyal destek→Yaşam Amaçları→ Depresyon Smptm	-.11	.02	-.12*			-.3363	-.1885

N: 509, SH=Standart Hata, GA=Güven Aralığı, * $p<.01$, ** $p<.001$, Semptomları=Smptm

Bu modelden elde edilen sonuçlara göre, sosyal desteğin depresyon semptomları üzerindeki toplam etkisi negatif yönde ve anlamlıdır ($\beta=-.41$, $SH=.03$, %95 GA=[-.4473, -.3046], $p<.001$). Sosyal destek aracı değişken olan yaşam amaçlarını pozitif yönde ve anlamlı düzeyde yordamaktadır ($\beta=.40$, $SH=.03$, %95 GA=[-.3363, -.1885], $p<.001$). Aracı değişken olan yaşam amaçları ise depresyon semptomlarını negatif yönde ve anlamlı düzeyde yordamaktadır ($\beta=-.31$, $SH=.04$, %95 GA=[-.4396, -.2578], $p<.001$). Sosyal desteğin depresyon semptomlarına dolaylı etkisi de negatif yönde anlamlıdır ($\beta=-.12$, $SH=.02$, %95 GA=[-.3363, -.1885], $p<.01$). Sosyal destek yaşam amaçları ile birlikte analize alındığında, sosyal desteğin depresyon semptomları üzerindeki etkisi azalmakla birlikte anlamlılığı sürmektedir ($\beta=-.29$, $SH=.05$, %95 GA=[-.3363, -.1885], $p<.001$).

Yaşam amaçlarının sosyal destek ve depresyon semptomları arasındaki aracılık etkisinin anlamlılığını belirlemek için yapılan bootsrap analizinden elde edilen sonuçlar Tablo 4 üzerinde sunulmuştur. Değerler incelendiğinde, bootsrap standarde değer aralıklarının sıfır içermemesi yaşam amaçlarının kısmi aracılık rolünün anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Şekil 2 modele ilişkin standardize katsayılarını göstermektedir.

Şekil 2: Sosyal Destek ve Depresyon Semptomları İlişkisinde Yaşam Amaçlarının Aracılığı

Elde edilen değerler ergenlerin algıladıkları sosyal destek ile gösterdikleri depresyon semptomları arasındaki ilişkide yaşam amaçlarının kısmi aracı etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Ergenlerin benlik saygısı ve algıladıkları sosyal desteğin depresyon semptomlarıyla ilişkisinde yaşam amaçlarının aracılık rolünü incelemek amacıyla yapılan araştırma sonucunda, benlik saygısı ve sosyal desteğin depresyon semptomları ile ilişkisinde yaşam amaçlarının kısmi aracılık rolünün olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçları, benlik saygısının ve sosyal desteğin depresyonla ilişkisini inceleyen benzer çalışmalarda elde edilen sonuçlarla tutarlılık göstermektedir (Baltacı ve Altan, 2016; Siyez, 2003). Benzer şekilde, sonuçlar yaşam amaçlarının benlik saygısı (Türkmen, 2012) ve sosyal destekle ilişkisini gösteren (Wang ve ark., 2016; Johnson, 2007) diğer araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Alan yazında, bu araştırmadan elde edilen yaşam amaçları depresyon ilişkisini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Durant ve ark., 1994; Robak ve Griffin, 2000).

Ergen bireyin benlik saygısı ve depresyon semptomları ilişkisinde yaşam amaçları üzerinden kısmi de olsa dolaylı bir etkinin varlığı söz konusudur. Ergenlik döneminde fiziksel, psikolojik ve sosyal alanda yaşanan pek çok değişim arasında fiziksel gelişim diğerlerinden daha hızlıdır (Derman, 2008). İlk yıllarda benlik say-

gısı için önemli olan beden imajı ilerleyen yıllarda yerini sosyal ve bilişsel özelliklere bırakmakta (Oktan ve Şahin, 2010), ebeveynlerden ve akranlardan alınan dönütlerle benlik saygısı şekillenmeye devam etmektedir (Seidman ve ark., 1999). Olumlu benlik algısı olan ergenin öz yeterlik algısı da bundan etkilenmekte ve benlik saygısı arttıkça öz yeterliliği artmaktadır (Telef ve Karaca, 2011). Öz yeterlik algısı artan bireyin kendini algılama biçimi onun amaç belirlemesini ve amaçlarına yönelik çabasını olumlu etkilemektedir (Bandura, 1994). Geleceğe daha iyimser ve umutlu bakmaya başlayan ergen, gelecek yönelimi ve yaşam amaçları geliştirmektedir (Schmuck, Kasser ve Ryan, 2000). Yaşam amaçlarına sahip olan ergenlerin depresyon semptomlarını daha az gösterdiği görülmektedir.

Benlik saygısı farklı baş etme kaynaklarını araştırmayı ve daha çok sosyal destek almayı kolaylaştırarak iyi oluşu artırmaktadır (Boden, Fergusson ve Horwood, 2008). Düşük benlik saygılı bireyler, yetersizlik algılarından ortaya çıkan olumsuz duyguları yönetmekte zorlanmakta ve karşılaştıkları zorluklarda daha stresli tepkiler vermektedir (Eisenbarth, 2012). Yüksek benlik saygısı olan bireyler ise olumlu duygu durumuna ve yüksek motivasyona sahip oldukları için zor durumlar karşısında etkili baş etme stilleri kullanmaktadır (Harter, 1993). Benlik saygısı ve depresyon semptomları ilişkisinde yaşam amaçlarının aracılık rolü, alan yazındaki benzer çalışma sonuçlarıyla desteklenmektedir. Sonuçlar, benlik saygısı yüksek bireylerin yaşam amaçlarının olduğu ve yaşam amaçlarının varlığının psikolojik sağlığı olumlu etkilediğini gösteren çalışmalarla tutarlıdır (Bilgin, 2018; Hodges, Denig ve Crove, 2014; Schmuck, Kasser ve Ryan, 2000; Brdar, Rijavec ve Miljković, 2009; Zuckerman, 1985).

Araştırmanın diğer bağımsız değişkeni olan ergen tarafından algılanan sosyal desteğin ergenin depresyon semptomları ile ilişkisinde yaşam amaçlarının kısmi aracılık rolü oynadığı belirlenmiştir. Modern dünyada endüstrileşme ve kentleşmeyle birlikte bireylerin ilişkilerinde değişimler yaşanmaktadır (Yıldırım, 1997). Kişiler arası ilişkiler bozulmakta ve bozulan ilişkilerin bir sonucu olarak sosyal izolasyon giderek artmaktadır (Kılınç ve Sevim, 2005). Sosyal ait olma duygusunun ve sosyal desteğin eksikliği yalnızlık duygusunu artırmaktadır (Hagerty ve Williams, 1999).

Ailesi, öğretmenleri ve arkadaşları tarafından kabul edildiğini düşünmek ve onların yakınlıklarını hissetmek, ergenin benlik saygısının artmasında oldukça önemlidir. Ergenlik döneminde kimlik oluşturmaya çabalayan ergen sosyal çevresinden destek alabildiği ölçüde sağlıklı bir kimlik oluşturabilmektedir (Uzman, 2002). Sosyal desteği olan ergenlerin kendilerini sosyal güven içinde hissettiklerini ve güven duygusunun onların karar verme davranışını olumlu etkilediğini gösteren araştırmalar yer almaktadır (Dülger, 2009). Sosyal açıdan kendini güvende hissedenden birey geleceğe daha umutlu bakmakta (Altınsoy ve Özyer, 2018) ve gelecek amaçları belirlemektedir (Vietze, 2011). Diğer bir ifadeyle bireyin kendisini (Erez ve Judge, 2001; Heimpel ve ark., 2006) ve aldığı sosyal desteği algılama biçimi, onun yaşam amaçlarını şekillendirmektedir (Wentzel, 1998). Yaşam amacının varlığı da bireyin yaşamını düzenlemesini kolaylaştırmakta (Klinger, 1998) geleceğe odaklanmasını ve yaşamına anlam katmasını sağlayarak öznel iyi oluşunu artırmaktadır (Emmons, 2003).

Bireyin yaşam amaçlarının, onların başa çıkma stilleri üzerinde manidar bir etkisi olduğu bilinmektedir (Folkman ve Lazarus, 1985). Yaşam amaçları kısıtlanan veya engellenen bireylerin çok çabuk öfkelenedikleri ve uyumsuz başa çıkma stilleri kullandıkları görülmektedir (Yazgan, 2003). Diğer yandan yaşam amaçlarının varlığı, bireyleri bu amaçları engelleyen problemleri çözmeye ve zorluklarla mücadele etmeye daha istekli hale getirmektedir (Ülküer, 1988). Hofer ve Chasiotis (2003)'e göre kişisel amaçlar için mücadele etmek, kişinin yaşamına anlam kazandırması ve yönünü tayin etmesinde önemlidir. Kişinin kendisi için önemli yaşam amaçlarına sahip olması ve bu amaçlara ulaşmak için çaba harcaması ruh sağlığını olumlu etkilemektedir. Kısacası, kendisiyle ve çevresiyle ilişkileri iyi olan kişilerin geleceğe yönelik beklenti ve amaçlar geliştirdiği, geliştirdikleri amaçların da ruh sağlıkları üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu görülmektedir.

Hem eğitsel hem de mesleki rehberlikte ergenlerin motivasyonları ve amaç yönelimli olmaları önemsenmektedir. Araştırma sonuçları göz önüne alındığında, ergenlerin benlik saygıları ve sosyal ilişkilerini geliştirmelerine yönelik yapılacak kişisel ve sosyal rehberlik çalışmaları onların kişisel ve sosyal gelişimlerine olduğu kadar eğitsel ve mesleki gelişimleri açısından da önem taşımaktadır. Kendisinden ve

çevresinden destek alabilen ergenlerin yaşam amaçları oluşturmaları kolaylaşmaktadır. Benlik saygısı yüksek, sosyal destek kaynakları etkin olan, beraberinde kişisel, eğitsel ve mesleki amaçlar geliştiren ergenlerin, psikolojik açıdan sağlıklı oldukları görülmektedir.

Gelecek yönelimini ve yaşam amaçlarını geliştirmeye yönelik yapılacak psiko-eğitsel çalışmaların ruh sağlığı açısından koruyucu ve iyileştirici rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle, alanda çalışan psikolojik danışmanların gerek grupla rehberlik, gerekse bireyle psikolojik danışma uygulamalarında ergenlerin benlik saygılarını güçlendirmeye, sosyal destek kaynaklarını arttırmaya ve yaşam amaçları geliştirmelerine yönelik çalışmalar yapmaları önem taşımaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuçların uygulamacı ve araştırmacılar için yararlarının yanı sıra, çalışma bazı sınırlılıklar da içermektedir. Araştırma verilerinin tek zamanlı (kesitsel) veri toplama yöntemiyle toplanmış olması, katılımcıların sadece Aydın ilinden seçilmesi ve örnekleme yer alan kadın erkek oranının dengeli dağılması birer sınırlılıktır. Yapılan çalışmanın gelişimsel bir döneme vurgu yapması sebebiyle araştırmada kullanılan değişkenlerle yapılacak zaman serili (boylamsal) çalışmalar sonuçları güçlendirecektir. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise verilerin öz-değerlendirme (self-report) yöntemiyle toplanmış olmasıdır. Yapılacak çalışmalarda arkadaş, anne-baba vb. çoklu bilgi kaynaklarından (multi-informant) yararlanılabilir.

Kaynakça

- Altınsoy, F., ve Özyer, K. K. (2018). Liseli ergenlerde okula aidiyet duygusu: Umutsuzluk ve yalnızlık ile ilişkileri (School belonging sense for high school adolescence: the relationship with hopelessness and loneliness). *İlköğretim Online*, 17 (3), 1751–1764.
- Akın, D., ve Ceyhan, E. (2005). Resmi ve özel genel lise öğrencilerinin ailelerinden, arkadaşlarından ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyleri açısından kendini kabul düzeylerinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (70), 69-88.
- Albal, E., ve Kutlu, Y. (2010). Depresyonla başa çıkma öz-yeterlik düzeyi ile algılanan sosyal destek arasındaki ilişki. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1 (3), 115-120.
- Alin, A. (2010). Multicollinearity. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Computational Statistics*, 2 (3), 370–374.

- Baltacı, H., ve Altan, T.(2016). Lise öğrencilerinde benlik saygısının yordayıcısı olarak depresyon, bağlanma ve şiddet eğilimi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (40), 227-239.
- Bandura, A. (1994). *Self-efficacy*. New York: John Wiley ve Sons Incorporation.
- Bauer, J. J., ve McAdams, D. P. (2004). Growth goals, maturity, and well-being. *Developmental Psychology*, 40 (1), 114-127.
- Baumeister R. F., ve Vohs K. D. (2002). Handbook of positive psychology. İçinde C. R. Snyder, S. J Lopez (Ed.), *The pursuit of meaningfulness in life* (ss.608-618). New York: Oxford University Press.
- Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J., ve Erbaugh, J. (1961). An inventory for measuring depression. *Archives of General Psychiatry*, 4, 561–571.
- Beck, A. T., Brown, G. K., Steer, R. A., Kukyen, W., ve Grisham, J. (2001). Psychometric properties of the Beck Self-esteem Scale. *Behaviour Research and Therapy*, 39 (1), 115-124.
- Bilgin, O. (2018). Ergenlerin özgüven düzeyi ile yaşam amacı ve diğerleriyle olumlu ilişkiler arasındaki ilişki. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 31 (2), 55-66.
- Bilgin, S. (2001). *Ergenlerde kaygı ile benlik saygısı arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Blazek, M., ve Besta, T. (2012). Self-concept clarity and religious orientations: Prediction of purpose in life and self-esteem. *Journal of Religion and Health*, 51 (3), 947-960.
- Boden, J. M., Fergusson, D. M., ve Horwood, L. J. (2008). Does adolescent self-esteem predict later life outcomes? A test of the causal role of self-esteem. *Development and Psychopathology*, 20 (1), 319-339.
- Brdar, I., Rijavec, M. ve Miljković, D.(2009). Life Goals and Well-Being: Are Extrinsic Aspirations Always Detrimental to Well-Being? *Psychological Topics*, 8 (2), 317-334.
- Browne, M. W., MacCallum, R. C., Kim, C., Andersen, B. L., ve Glaser, R. (2002). When fit indices and residuals are incompatible. *Psychological Methods*, 7, 403–421.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yay.
- Chao, R. C. L. (2012). Managing perceived stress among college students: The roles of social support and dysfunctional coping. *Journal of College Counseling*, 15 (1), 5–21.
- Chan, D. W. (1995). Depressive symptoms and coping strategies among Chinese adolescents in Hong Kong. *Journal of Youth and Adolescence*, 24, 267-279.

- Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., ve Aiken, L. S. (2013). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. Routledge.
- Compas, B. E., Slavin, L. A., Wagner, B. M. ve Vannatta, K. (1986). Relationship of life events and social support with psychological dysfunction among adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 15, 205-221.
- Cüceloğlu, D. (1992). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakır, Y., ve Palabıykoğlu, R. (1997). Gençlerde sosyal destek-Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması, *Kriz Dergisi*, 5 (1), 15-24.
- Çelen, N. (2011). *Ergenlik ve genç yetişkinlik*. İstanbul: Papatya.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda benlik saygısı*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Demir, E. K., Çüm, S., Gelbal, S., ve Kışla, T. (2018). Kayıp veriler yerine yaklaşık değer atamak için kullanılan gelişmiş yöntemlerin farklı koşullar altında karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 230-249.
- Derman, O. (2008). Ergenlerde psiko-sosyal gelişim. *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Sempozyum Dizisi*, 63, 19-21.
- Doğan, T. (2008). Psikolojik belirtilerin yordayıcısı olarak sosyal destek ve iyilik hali. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (30), 30-44.
- Doğan, T., ve Eryılmaz, A. (2013). Benlik saygısı ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33 (33), 107-117.
- Dumont, M., ve Provost, M. A. (1999). Resilience in adolescents: Protective role of social support, coping strategies, self-esteem, and social activities on experience of stress and depression. *Journal of Youth and Adolescence*, 28 (3), 343-363.
- Durant, R. H., Cadenhead, C., Pendergrast, R. A., Slavens, G., ve Linder, C. W. (1994). Factors associated with the use of violence among urban black adolescents. *American Journal of Public Health*, 84 (4), 612-617.
- Dülger, Ö. (2009). *Ergenlerde algılanan sosyal destek ile karar verme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eisenbarth, C. (2012). Does self-esteem moderate the relations among perceived stress, coping, and depression? *College Student Journal*. 46 (1), 149-157.

- Eker, D., Arkar, H., ve Yıldız, H. (2001). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12 (1), 17–25.
- Emmons, R. A. (2003). Personal goals, life meaning, and virtue: Wellsprings of a positive life. In C. L. M. Keyes ve J. Haidt (Eds.), *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived* (p. 105–128). American Psychological Association.
- Erez, A., ve Judge, T. A. (2001). Relationship of core self-evaluations to goal setting, motivation, and performance. *Journal of Applied Psychology*, 86 (6), 1270-1279.
- Erol, R. Y., ve Orth, U. (2011). Self-esteem development from age 14 to 30 years: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101 (3), 607-619.
- Eryılmaz, A. (2011a). Ergen öznel iyi oluşunun, öznel iyi oluşu artırma stratejilerini kullanma ile yaşam amaçlarını belirleme açısından incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 24 (1), 44-51.
- Eryılmaz, A. (2011b). İhtiyaç doyumu ve yaşam amaçları belirleme: Lise öğrenimi gören ergenler için bir öznel iyi oluş modeli. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11 (4), 1747-1764.
- Eskin, M., Ertekin, K., Dereboy, C., ve Demirkıran, F. (2007). Risk factors for and protective factors against adolescent suicidal behavior in Turkey. *Crisis*, 28 (3), 131-139.
- Eskin, M., Ertekin, K., Harlak, H. ve Dereboy, Ç. (2008). Lise öğrencisi ergenlerde depresyonun yaygınlığı ve ilişkili olduğu etmenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19 (4), 382-389.
- Fiorelli, C., Capitello, T. G., Barni, D., Buonomo, I., ve Gentile, S. (2019). Predicting adolescent depression: The interrelated roles of self-esteem and interpersonal stressors. *Frontiers in Psychology*, 10, 565.
- Folkman, S., ve Lazarus, R. S. (1985). If it changes it must be a process: A study of emotion and coping during three stages of a college examination. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 150-170.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. and Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.). New York: McGraw-Hill Companies.
- Fritz, M. S., ve MacKinnon, D. P. (2007). Required sample size to detect the mediated effect. *Psychological Science*, 18 (3), 233-239.
- Green, E. P., Cho, H., Gallis, J., ve Puffer, E. S. (2019). The impact of school support on depression among adolescent orphans: A cluster-randomized trial in Kenya. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 60 (1), 54-62.

- Godfrey, L.G. (1988). *Specification Tests in Econometrics*, Cambridge, UK: Cambridge.
- Guillon, M. S., Crocq, M. A., ve Bailey, P. E. (2003). The relationship between self-esteem and psychiatric disorders in adolescents. *European Psychiatry*, 18 (2), 59-62.
- Gül, E. (2016). *Ergenlerde sosyal görünüş kaygısı ve sosyal karşılaştırmanın fonksiyonel olmayan tutum ve bilişsel çarpıtmalarla ilişkisi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi.
- Gür, A. (1996). *Ergenlerde depresyon ve benlik saygısı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hagerty, B. M., ve Williams, A. (1999). The effects of sense of belonging, social support, conflict, and loneliness on depression. *Nursing Research*, 48 (4), 215-219.
- Hamarta, E., Arslan, C., Saygın, Y., ve Özyeşil, Z. (2009). Benlik saygısı ve akılcı olmayan inançlar bakımından üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma yaklaşımlarının analizi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18), 25-42.
- Hamidi, F., Bildik, T., ve Tatar, A. (2013). Ergenlerde depresyon ile ilişkili koruyucu ve risk etkenleri: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14, 145-151.
- Harter, S. (1993). Causes and consequences of low self-esteem in children and adolescents. İçinde R. Baumeister (Ed.), *Self-Esteem: The Puzzle of Low Selfregard*, (ss.87-116). New York: Plenum Press.
- Havighurst, R. J. (1972). *Developmental tasks and education*. 3rd ed. New York: David McKay Company.
- Hayes, A. F., ve Cai, L. (2007). Using heteroscedasticity-consistent standard error estimators in OLS regression: an introduction and software implementation. *Behavior Research Methods*, 39 (4), 709–722.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York: Guilford Press.
- Heimpel, S. A., Elliot, A. J., ve Wood, J. V. (2006). Basic personality dispositions, self-esteem, and personal goals: An approach-avoidance analysis. *Journal of Personality*, 74 (5), 1293-1320.
- Heisel, M. J. ve Flett, G. L. (2004). Purpose in life, satisfaction with life, and suicidal ideation in a clinical sample. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 26, 127-135.

- Hodges, S., Denig, S., ve Crove, A. (2014). Attitudes of College Students Towards Purpose in Life and Self-Esteem. *International Journal of Existential Psychology ve Psychotherapy*, 5 (1),124-130.
- Hofer, J., ve Chasiotis, A. (2003). Congruence of life goals and implicit motives as predictors of life satisfaction: Cross-cultural implications of a study of Zambian male adolescents. *Motivation and Emotion*, 27 (3), 251-272.
- Hoffman, M. A., Ushpiz V., ve Levy-Shiff, R. (1988). Social support and self-esteem in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence* 17, 307–316.
- Hox, J. (2013). Multilevel Regression and Multilevel structural equation modeling. In T. D. Little (Eds.). *The Oxford Handbook of Quantitative Methods in Psychology*. Vol: 2 Statistical analyses. Oxford library of psychology.
- Hudson, B. D., Elek, S. M., ve Campbell-Grossman, C. (2000). Depression, self-esteem, loneliness and social support among adolescent mothers participating in the new parents project. *Adolescence*, 35 (139), 445-53.
- İlhan, T. (2013). Üniversite öğrencilerinde yaşam amaçları ve yalnızlık arasındaki ilişki: Temel ruhsal gereksinme doyumunun aracılık rolü. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14 (4), 302-309.
- İlhan, T., ve Özbay, Y. (2010). Yaşam amaçlarının ve psikolojik ihtiyaç doyumunun öznel iyi oluş üzerindeki yordayıcı rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (34), 109-118.
- Johnson, B. A. (2007). *Relationships among social support, life purpose, and stress in the lives of graduate students* (Doctoral Dissertation). University of Florida: Gainesville.
- Judge, T. A., Bono, J. E., Erez, A., ve Locke, E. A. (2005). Core self-evaluations and job and life satisfaction: the role of self-concordance and goal attainment. *Journal of Applied Psychology*, 90 (2), 257-268.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kasser, T., ve Ryan, R. M. (1996). Further examining the American dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (3), 280-287.
- Kasser, T., ve Ryan, R. M. (2001). Be careful what you wish for: Optimal functioning and relative attainment of intrinsic and extrinsic goals. In P. Schmuck ve K. M. Sheldon (Eds.), *Life goals and well-being: Towards a positive psychology of human striving* (ss.116-131). Göttingen, Germany: Hogrefe ve Huber Publishers.

- Kılınç, H., ve Sevim, S.A. (2005). Ergenlerde yalnızlık ve bilişsel çarpıtmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38 (2), 67-89.
- King, L. A., Richards, J. H. ve Stemmerich, E. (1998). Daily goals, life goals, and worst fears: means, ends, and subjective well-being. *Journal of Personality*, 66 (5), 713-744.
- Klinger, E. (1998). The search for meaning in evolutionary perspective and its clinical implications. In P. T. P. Wong ve P. S. Fry (Eds.), *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical applications* (ss.27–50). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Knaub, J. (2007). Heteroscedasticity and homoscedasticity. In N. Salkind (Ed.), *Encyclopedia of measurement and statistics*. (ss. 431-432). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Kuzucu, Y., ve Şimşek, Ö. F. (2013). Self-Determined Choices and Consequences: The Relationship Between Basic Psychological Needs Satisfaction and Aggression in Late Adolescents. *The Journal of General Psychology*, 14 (2), 110–129.
- Kuzucu, Y. (2014). *Küçükler için büyüklere çocuk ve ergen ruh sağlığı* (4.bs.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Lerner, R. M. ve Steinberg, L. (2004). *Handbook of adolescent psychology, volume 1: Individual bases of adolescent development* (3. bs.). New York: Wiley.
- Lewinsohn, P. M., Seeley, J. R., ve Gotlib, I. H. (1997). Depression-related psychosocial variables: are they specific to depression in adolescents? *Journal of Abnormal Psychology*, 106 (3), 365-375.
- Maiuolo, M., Deane, F. P., ve Ciarrochi, J. (2019). Parental Authoritativeness, Social Support and Help-seeking for Mental Health Problems in Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 48 (6), 1056-1067.
- Malin, H., Reilly, T. S., Quinn, B., ve Moran, S. (2014). Adolescent purpose development: Exploring empathy, discovering roles, shifting priorities, and creating pathways. *Journal of Research on Adolescence*, 24 (1), 186-199.
- Miller, H. M. (2000). Cross-cultural validity of a model of self-worth: Application to Finnish children. *Social Behavior and Personality*, 28, 105-118.
- Moksnes, U. K., ve Reidunsdatter, R. J. (2019). Self-esteem and mental health in adolescents—level and stability during a school year. *Norsk Epidemiologi*, 28 (1-2), 56-97.

- Nair, K. S. (2003). Life goals: The concept and its relevance to rehabilitation. *Clinical Rehabilitation*, 17 (2), 192-202.
- Oktan, V., ve Şahin, M. (2010). Kız ergenlerde beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 1-12.
- Pallant, J. (2005). *SPSS Survival Manual: A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Windows*. Australia: Australian Copyright.
- Park, H. S. (2007). *Effects of social support, coping strategies, self-esteem, mastery, and religiosity on the relationship between stress and depression among Korean immigrants in the United states: structural equation modeling* (Doctor of Philosophy). The University of Texas, Austin.
- Park, N., Peterson, C., ve Seligman, M. E. (2004). Strengths of character and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23 (5), 603-619.
- Razı, G. S., Kuzu, A., Yıldız A. N., Ocakcı, A. F., ve Arifoğlu, B. Ç. (2009). Çalışan gençlerde benlik saygısı, iletişim becerileri ve stresle baş etme. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8 (1), 17-26.
- Reker, G. T., Peacock, E. J., ve Wong, P. T. (1987). Meaning and purpose in life and well-being: A life-span perspective. *Journal of Gerontology*, 42 (1), 44-49.
- Robak, R. W., ve Griffin, P. W. (2000). Purpose in life: What is its relationship to happiness, depression, and grieving? *North American Journal of Psychology*, 2, 113-119.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton University Press.
- Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological wellbeing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069-1081.
- Schmuck, P., Kasser, T., ve Ryan, R. M. (2000). Intrinsic and extrinsic goals: Their structure and relationship to well-being in German and US college students. *Social Indicators Research*, 50 (2), 225-241.
- Seidman, E., Chesir-Teran, D., Friedman, J. L., Yoshikawa, H., Allen, L., Roberts, A., ve Aber, J. L. (1999). The risk and protective functions of perceived family and peer microsystems among urban adolescents in poverty. *American Journal of Community Psychology*, 27 (2), 211-237.
- Seligman, M. E., Steen, T. A., Park, N., ve Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: empirical validation of interventions. *American Psychologist*, 60 (5), 410.

- Servidio, R., Gentile, A., ve Boca, S. (2018). The mediational role of coping strategies in the relationship between self-esteem and risk of internet addiction. *Europe's journal of psychology, 14* (1), 176-187.
- Siyez, D. M. (2003). *Duygusal İstismara Maruz Kalan ve Kalmayan Ergenlerin Benlik Algıları İle Depresyon ve Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Soylu, N., Taneli, Y., ve Taneli, S. (2013). Depresyonu olan ergenlerde intihar davranışını etkileyen sosyal, emosyonel ve kognitif faktörlerin araştırılması. *Nöropsikiyatri Arşivi, 50* (4), 352-359.
- Steinberg, L. (2009). *Ergenlik* (Çev. F. Çok). Ankara: İmge Kitapevi.
- Şahin, N. H., Batıgün, A. D., ve Uğurtaş, S. (2002). Kısa Semptom Envanteri (KSE): Ergenler için kullanımının geçerlik, güvenilirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi, 13*, 125-135.
- Şenol, S. (2006). *Çocuk ve gençlik ruh sağlığı*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (1996). *Using Multivariate Statistics* (3rd ed.). New York: Harper Collins.
- Tegin, B. (1980). *Depresyonda bilişsel süreçler: Beck modeline göre*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü.
- Telef, B. B., ve Karaca, R. (2011). Ergenlerin öz-yeterliklerinin ve psikolojik semptomlarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8* (16), 499-518.
- Türkmen, M. (2012). Özne iyi oluşun yapısı ve anababa tutumları, özsaygı ve sosyal destekle ilişkisi: bir model sınaması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5* (1), 41-73.
- Tüzün, Z. (1997). *Life events, depression, social support systems, reasons for living and suicide probaihty among university students*. The Degree of Master, Ankara: The Middle East Technical Universty Department of Psychology.
- Ustabaş, S. (2011). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin saldırganlık ve algılanan sosyal destek düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Uzman, E. (2002). *Sosyal destek düzeyleri farklı üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre kimlik statüleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ülküer, N. S. (1988). Çocuklara problem çözme becerisi nasıl kazandırılır? *Yaşadıkça Eğitim*, 5, 28.
- Vietze, D. L. (2011). Social support. *Encyclopedia of Adolescence*, 2, 341-351.
- Waisberg, J. L., ve Porter, J. E. (1994). Purpose in life and outcome treatment for alcohol dependence. *British Journal of Clinical Psychology*, 33, 49-63.
- Wang, M. T., ve Sheikh-Khalil, S. (2014). Does parental involvement matter for student achievement and mental health in high school? *Child Development*, 85 (2), 610-625.
- Wang, Z., Koenig, H. G. ve Shohaib, S. A. (2016). Religion, purpose in life, social support, and psychological distress in Chinese university students. *Journal of Religion and Health*, 55 (3), 1055–1064.
- Wentzel, K. R. (1998). Social relationships and motivation in middle school: The role of parents, teachers, and peers. *Journal of Educational Psychology*, 90 (2), 202-209.
- Yazgan, Y. (2003). *Düşe kalka Büyümek*. İstanbul, Epsilon Yayınevi.
- Ye, S., Yu, L., ve Li, K. (2012). A cross-lagged model of self-esteem and life satisfaction: Gender differences among Chinese university students. *Personality and Individual Differences*, 52, 546-551.
- Yıldırım, İ. (1997). Algılanan sosyal destek ölçeğinin geliştirilmesi güvenilirliği ve geçerliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 81-87.
- Yıldız, M. A. (2010). *Sokakta çalışan ve çalışmayan ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin benlik saygısı, yaşam doyumu ve depresyon düzeylerinin incelenmesi (Diyarbakır ili örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Yüksel, G. (2002). Üniversite öğrencilerinin utangaçlık düzeylerini etkileyen faktörler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (3), 37-57.
- Zhao, J., Kong, F., ve Wang, Y. (2013). The role of social support and self-esteem in the relationship between shyness and loneliness. *Personality and Individual Differences*, 54 (5), 577–581.
- Zhu, H. (2015). Social support and affect balance mediate the association between forgiveness and life satisfaction. *Social Indicators Research*, 124 (2), 671-681.
- Zimet, G. D., Powell, S. S., Farley, G. K., Werkman, S., ve Berkoff, K. A. (1990). Psychometric characteristics of the multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment*, 55 (3-4), 610-617.
- Zuckerman, D. M. (1985). Confidence and aspirations: Self-esteem and self-concepts as predictors of students' life goals. *Journal of Personality*, 53 (4), 543-560.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 107-134

Geliş Tarihi:06.03.2020 Kabul Tarihi:18.05.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.699738>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SINIFLARINDA FARKLI KÜLTÜRDEN ÇOCUK OLAN OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN UYGULADIKLARI EĞİTİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Erhan ALABAY*

Hazal ERSAL*

Öz

Bu araştırmanın amacı, sınıflarında 48-72 aylık farklı kültürden çocuk bulunan okul öncesi öğretmenlerinin eğitim programındaki uygulamalarının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması biçiminde desenlenmiştir. 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında gerçekleştirilen bu araştırmanın çalışma grubunu, sınıfında farklı kültürden çocuk bulunan 13 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış öğretmen görüşme formu kullanılmış ve toplanılan ham veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda, sınıfında farklı kültürden çocuk olan okul öncesi öğretmenlerin çoğunluğunun eğitim-öğretim planlarında, sınıf ortamında ve aile katılımında bir değişikliğe gitmediği sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf ortamında bir değişikliğe gidilmemesinin sebebinin çoğunlukla öğretmenlerin kendilerini yetersiz hissetmelerinden kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Aile katılımında değişikliğe giden öğretmenlerin ise farklı kültürdeki çocukların Türkçe bilen

* Bu araştırmanın verileri 2019 yılında toplanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, erhan.alabay@sbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4025-2352>.

* Çocuk Gelişimci, hazalersal@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4368-3003>

ebeveynleri ile görüşmeler yaptığı ve ilgili uzmanların da katıldığı aile toplantılarına yer verdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Farklı kültür, Okul öncesi eğitim, Çocuk, Okul öncesi öğretmeni.

Examining the Opinions of Education Program Applications of Preschool Teachers with Different Culture Child in Classroom

Abstract

The aim of this study is to examine the experiences of pre-school teachers with 48-72 months old children from different cultures. For this purpose, it is designed in the form of a case study, one of the qualitative research methods. The study group of this study, which was conducted in the spring semester of 2018-2019 academic year, consists of 13 preschool teachers with children from different cultures in the classroom. As a data collection tool, a semi-structured teacher interview form developed by the researchers was used and the collected raw data were analyzed by the content analysis method. As a result of the study, it was concluded that most preschool teachers who had children from different cultures in their class did not change their education plans, classroom environment and family participation. It was found that the reason for not making any change in the classroom environment was mostly because teachers felt themselves inadequate. On the otherhand, it was seen that the teachers who made changes in the family participation had interviews with the parents of the children of different cultures who spoke Turkish and included the family meetings with the relevant experts.

Keywords: Different culture, Preschool education, Child, Preschool teacher.

Giriş

Günümüzde dünya üzerinde artan göç hareketliliği uluslararası olarak üzerine durulup, yoğunlaşılması gereken bir hal almıştır (Czaika ve Haas, 2014; Lemaitre, 2005). Uluslararası Göç Raporu (2017)'nda 2000 ile 2017 yılları arasındaki göç hareketliliği incelenmiş olup, 2017 yılında göç hareketliliğinin dünya üzerindeki birçok ülkede arttığı raporlanmıştır. Rapora göre tüm kıtalardaki göç oranlarının arttığı ve göçmen sayısındaki bu artışın en fazla olduğu kıtanın ise Asya kıtası olduğu

görülmüştür. Asya kıtasına ortalama olarak yılda 1.8 milyon göçmenin geldiği belirlenmiştir. Diğer taraftan öbür kıtalarda da bu artış gözlemlenmektedir. Rapora göre son 17 yıl içerisinde, Asya kıtasındaki ülkelere 30 milyon, Avrupa kıtasındaki ülkelere 22 milyon, Amerika kıtasındaki ülkelere 17 milyon ve Afrika kıtasındaki ülkelere ise 10 milyon göçmenin geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde de göç ile ilgili hareketlilik oranlarındaki artış diğer ülkelerdekiler gibi önemli boyuttadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2017 yılında yayımlanmış olduğu “*Uluslararası Göç İstatistikleri*” raporuna göre Türkiye’ye göç edenlerin sayısının 2016 yılına oranla %42,5 arttığı saptanmıştır. Türkiye’ye gelen bu göç hareketliliğinin en çok hangi ülkelere geldiği üzerine yapılan inceleme sonucunda da, Türkiye’ye gelen tüm göçmenlerin %26,6’sının Irak, %10,4’ünün Afganistan, %7,7’sinin Suriye, %5,7’sinin Azerbaycan ve %5,6’sının ise Türkmenistan uyruklu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ülkelerde gözlemlenen bu göç hareketliliği fazlalığının altında birçok farklı neden yatmaktadır. Özellikle ulusal ve uluslararası yapılan çalışmalar incelendiğinde, bireylerin sosyo-ekonomik yapısının düşüklüğü, siyasal ve sosyo-kültürel nedenler, can güvenliğinden kaynaklı nedenler ve doğal olaylarla meydana gelen afetler (deprem, volkanik patlama vb.) göçün en büyük nedenleri arasındadır (Dubey ve Mallah, 2015; Castelli, 2018; Cummings, Pacitto, Lauro ve Foresti, 2015). Bireyler, içerisinde bulunduğu bu nedenlerden kurtularak daha iyi koşullar altında bir yaşam sürmek amacıyla gerçekleştirdiği bu göç hareketliliğinde çoğu zaman farklı negatif durumlarla ve koşullarla karşılaşmaktadır. Özellikle bu aşamada en çok zarar gören bireylerin çocuklar olduğu bir gerçektir (McKenzie and Rapoport, 2006; Fellmeth ve arkadaşları, 2018).

Göçmen çocukların karşılaştığı sorunların başında, eğitimlerinin sekteye uğraması gelmektedir. Roy, Singh ve Roy (2015) tarafından Hindistan’da kırsal ve kentsel bölgelere gerçekleşen göçlerin, çocukların eğitimine etkisini araştırmak amacıyla yapılan vaka çalışmasında, ebeveynlere, çocuklarının eğitimiyle ilgili sorular sorulmuştur. Çalışma sonucunda, araştırmaya katılan tüm ebeveynlerin, çocuklarının

eğitim almalarının gerekliliğini düşündükleri ancak çocukların %80'ninin okula devam edemediği saptanmıştır. Ayrıca bir diğer ilginç sonuç ise ebeveynlere çocukların hangi düzeye kadar eğitim görmesi gerektiği sorulduğunda da, ebeveynlerde çocuklarının okuma yazmayı bilmesinin, telefon, adresini söyleyebilmesinin ve numaraları okuyabilmesinin yeterli olduğu görüşünün yoğun olduğu saptanmıştır. Gencer (2017)'in Türkiye'ye göç ile gelmiş Suriyeli çocukların eğitim gereksinimlerini ve özellikle eğitimsel anlamdaki güçlüklerini incelediği araştırmasında, özellikle göç ile gelen çocukların eğitim haklarının elinden alındığını belirtmiştir. Özellikle cinsiyet ile okullaşma oranlarında bir farklılaşmanın olduğu ve bu farklılaşmanın üst öğrenim düzeyine çıkıldıkça kız çocuklarının aleyhine bir sonuçla karşılaşıldığı vurgulanmıştır. Bu durum çalışmada, kültürel nedenlerden ve göçle gelen ebeveynlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği düşüncesinden kaynaklı olduğu vurgulanmıştır. Göçle gelip eğitimlerini sürdürebilen çocuklarında yaşadıkları en büyük problem dil sorunudur. Aykırı (2017) tarafından sınıflarında Suriye uyruklu öğrencileri olan sınıf öğretmenlerinin eğitim durumları hakkında görüşlerini ortaya çıkartmak amaçlı yapılan çalışmada, dil farklılıklarının çocukların eğitiminde önemli bir sorun olduğunu tespit etmiştir. Özellikle öğretmenlerin, çocuklarla ve ebeveynlerle dil sorunundan dolayı iletişime geçemediğini belirttiği tespit edilmiştir. Gözübüyük Tamer (2017)'in Trabzon ilindeki devlet okullarında geçici olarak koruma altında ve eğitim gören Suriyeli çocukların durumlarını saptamak amacıyla yaptığı çalışmada da benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Suriyeli öğrencilerin ortak sorununun Türkçe bilmemeleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Farklı çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların büyük bölümünde dil problemlerinin öncelikli olarak yer aldığı sonucuna ulaşılmaktadır (Crosnoe, 2010; Ji ve Koblinsky, 2009; Schwartz ve Stiefel, 2006; Poza, Brooks ve Valdes, 2014).

Eğitim alma imkânlarının kısıtlanması, dil sorunu, maddi yetersizlikler, kültürel farklılıklardan dolayı ortaya çıkan dışlanma, ötekileştirme veya etiketlenme gibi durumlarla karşı karşıya kalan göçmen çocuklar için, ülkeler politikalar geliştire-

rip, erken müdahale programları uygulamaktadır. Avusturalya’da kültürel farklılıklardan kaynaklı olarak oluşan anksiyete ve stres kaynaklı psikolojik rahatsızlıkların giderilmesi amacıyla FRIENDS (arkadaşlar) programının uygulandığı görülmektedir. Bunun dışında birçok ülkenin okul içi destek programlarını geliştirerek uygulamaya koyduğu görülmektedir. Özellikle okul temelli müdahale programlarında gelişim problemleri ve uyum problemleri çözümlenmeye çalışılmaktadır. Momartin, Silove, Manicavasagar ve Steel (2004) tarafından yapılan çalışmada göçmen çocuklarda post travmatik stres bozukluğuna rastlandığı ve bu problemleri gösteren çocuklarda uygulanan yaratıcı sanat terapilerinin faydalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde ise 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile sığınmacı çocuklara kimlik belgeleri verilerek birçok sağlık, eğitim gibi temel haklar ve destekler sağlanmaya başlanmıştır. Bunun dışında çoğu yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşu, eğitim ve sağlık konuları başta olmak üzere birçok konuda projeler yürütmüştür (Çörtoğlu Koca, 2016). Türkiye’de yaklaşık olarak 608.135 göçmen öğrenci eğitim almış ve bu öğrencilerin %61’ine devlet okullarında diğer çocuklarla birlikte eğitim alma fırsatı sunulmuştur (Coşkun ve Emin, 2018). Ayrıca Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) kurulmuş ve kendi dillerinde eğitimler devam etmektedir. Hem devlet okullarında hem de GEM’lerde görev yapan yerli ve göçmen öğretmenlere farklı kültürde eğitim konuları ile ilgili eğitimler verilmiştir. Öğrencilerin birbirleriyle uyumunun sağlanabilmesi açısından ise uyum programları düzenlenmiş ve gönüllü yerel akranları ile göçmen çocuklar bu programlara dahil edilmiştir (Coşkun ve Emin, 2018).

1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmayı önemli kılan ise devlet tarafından göçmen çocuk ve ebeveynlere sağlanan destekler, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler tarafından yapılan projelerin sonuçlarının sınıfa yansımalarını görebilmektir. Bu önem doğrultusunda bu araştırmanın ana problem sorusu “*Sınıflarında farklı kültürden 48-72 aylık*

çocuk bulunan okul öncesi öğretmenlerinin eğitim programlarındaki uygulamaları nasıldır?” şeklindedir. Alt araştırma soruları ise şunlardır:

(a) Okul öncesi öğretmenlerinin uyguladığı günlük etkinlik akışları farklı kültürden çocuklar bağlamında nasıl şekillenmektedir? (b) Okul öncesi öğretmenlerinin uyguladığı eğitim ortamı farklı kültürden çocuklar bağlamında nasıl şekillenmektedir? (c) Okul öncesi öğretmenlerinin uyguladığı aile katılımı uygulamaları farklı kültürden çocuklar bağlamında nasıl şekillenmektedir? (d) Sınıflarında farklı kültürden çocuk bulunan okul öncesi öğretmenlerinin eğitim programları üzerine çözüm önerileri nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Sınıflarında farklı kültürden 48-72 aylık çocuk bulunan okul öncesi öğretmenlerinin eğitim programlarındaki uygulamalarını belirlemek amacıyla yapılan bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan temel nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Temel nitel araştırma modelinde, varolan herhangi bir durum veya olay var olduğu haliyle ortaya konur ve bireylerin yaşantılarından hareketle algılanan gerçekliğin nasıl şekilleneceği ve inşa edileceği belirlenir (Büyükoztürk, 2012; Çepni, 2012). Bu araştırmada da sınıflarında farklı kültürden çocuk bulunan okul öncesi öğretmenlerinin eğitim programındaki uygulamalarını, aile katılımlarını ve eğitim ortamlarını nasıl şekillendirdikleri araştırılmış ve betimlenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul ili Anadolu yakasında 2018-2019 eğitim öğretim yılı kapsamında ilköğretime bağlı anasınıflarında görev yapan ve sınıflarında 48-72 aylık farklı kültürden bir çocuk bulunan 13 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubuna katılmayı kabul eden öğretmenler kartopu örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Öncelikle sınıflarında farklı kültürden çocuk olan 2 okul öncesi öğretmenine ulaşılmış ve o öğretmenler kendi meslektaşları ile birlikte kullanmış oldukları “*WhatsApp Grupları*”ndan sınıflarında farklı kültürden

çocuk bulunan okul öncesi öğretmenleri tespit edilmiştir. Toplam olarak 20 okul öncesi öğretmeni belirlenmiş ve hepsine araştırmanın amacı detaylı olarak telefon aracılığıyla anlatılmıştır. Veri doygunluğu yöntemi kullanılarak toplam 13 okul öncesi öğretmeni araştırmaya gönüllü olarak alınmıştır. Veri doygunluğu, araştırma kapsamında artık daha fazla kategori ortaya çıkartılamayacağı kanaatine varılmasıyla ortaya çıkartılır (Merriam, 2013). Bu araştırmada 13 okul öncesi öğretmeni ile yapılan görüşmelerden sonra yapılan görüşmelerde farklı kategoriler oluşmadığı anlaşılmış ve çalışma grubu 13 okul öncesi öğretmeni ile sınırlandırılmıştır. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin bazı demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: *Katılımcıların Demografik Bilgileri*

	Cinsiyet	Yaş	Kıdem	Öğrenim	Okul Türü	Yaş Grubu	Çocuğun Uyuğu
Ö1	Kadın	30	6	Lisans	Kamu	48-60 ay	Mısır
Ö2	Kadın	24	5	Ön Lisans	Kamu	60-72 ay	Suriye
Ö3	Kadın	31	6	Lisans	Kamu	36-48 ay	Suriye
Ö4	Kadın	38	1	Ön Lisans	Kamu	48-60 ay	Suriye
Ö5	Kadın	30	8	Lisans	Kamu	60-72 ay	Suriye
Ö6	Kadın	39	16	Lisans	Kamu	48-60 ay	Suriye
Ö7	Kadın	38	10	Lisans	Kamu	36-48 ay	Suriye
Ö8	Kadın	31	7	Lisans	Kamu	36-48 ay	Suriye
Ö9	Erkek	30	6	Y. Lisans	Kamu	60-72 ay	Suriye
Ö10	Kadın	35	13	Lisans	Kamu	60-72 ay	Suriye
Ö11	Kadın	32	10	Lisans	Kamu	60-72 ay	Filistin
Ö12	Kadın	28	7	Lisans	Kamu	60-72 ay	Afganistan
Ö13	Kadın	29	8	Lisans	Kamu	60-72 ay	Filistin

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin sadece 1’i erkek, diğerleri ise kadındır. Öğretmenlerin yaşlarının 24-39 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Mesleki kıdemlerinin en az 1 yıl, en fazla ise 16 yıl olduğu; sadece 1 öğretmenin yüksek lisans, 2 öğretmenin ön lisans diğer öğretmenlerin ise lisans düzeyinde öğrenime sahip olduğu görülmüştür. Ön lisans mezunu olan öğretmenler ek ders karşılığı görevlendirilmiş ücretli öğretmen olarak çalışmaktadır. Okul öncesi öğretmenlerinin tamamının kamuya bağlı kurumlarda görev aldığı ve hiçbir öğretmenin farklı kültürden çocukların eğitim ve öğretimleri üzerine bir eğitim/ders

almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sınıflarında bulunan farklı kültürden olan çocukların hangi ülke vatandaşı olduğu incelendiğinde ise, sınıfında Suriye uyruklu çocuk olan öğretmen sayısının fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında 2 öğretmenin sınıfında Filistin uyruklu, 1'er öğretmenin sınıfında ise Mısır ve Afganistan uyruklu çocuğun olduğu belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama basamağında, görüşme yönteminden yararlanılmıştır. Görüşme öncesinde araştırmanın amacına paralel çok kültürlülük, göç ve eğitim üzerine alanyazın incelenmiş olup, soru havuzu oluşturulmuştur. Ayrıca sorular, araştırmanın çalışma grubunun dışından ve sınıfında farklı kültürden bir çocuğa sahip olan iki okul öncesi öğretmenine sorulmuş ve yanıtlar kaydedilmiştir. Pilot çalışma kapsamında öğretmenin verdiği yanıtların çalışmanın amacına yönelik olup olmadığı tekrardan incelenmiş ve görüşme soruları oluşturulmuştur. Görüşme formu, çocuk gelişimi ve eğitimi ve okul öncesi eğitimi alanında doktora eğitimini tamamlamış 2 öğretim üyesine gönderilmiş ve hazırlanan soruların uzman görüşleri alınmıştır. Uzmanların geribildirimleri doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşme formu soruları son halini almıştır. Görüşme gerçekleştirilirken gerekli görüldüğünde sonda sorularına da yer verilmiştir. Bu formda toplamda 4 adet açık uçlu soru yer almaktadır. Bu sorular şu şekildedir:

1. Sınıfınızda farklı kültürden bir çocuğun olması eğitim programınızdaki günlük uygulamalarınızı nasıl şekillendirmektedir?
2. Sınıfınızda farklı kültürden bir çocuğun olması eğitim ortamını nasıl şekillendirmektedir?
3. Sınıfınızda farklı kültürden bir çocuğun olması aile katılımını nasıl şekillendirmektedir?
4. Siz bir ülkeye gitmek zorunda kalsaydınız, sizin için hangi eğitim koşullarının oluşturulmasını isterdiniz?

Bu form harcinde araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin demografik bilgilerini belirlemek amacıyla “*Demografik Bilgi Formu*” kullanılmıştır. Demografik bilgi formu 7 kapalı uçlu sorudan oluşmakta olup, öğretmenlerin cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, mesleki kıdemi, çalıştığı kurum türü, çalıştığı yaş grubu ve farklı kültürden çocukların eğitimi ve öğretimi hakkında eğitim alma durumlarını içermektedir.

2.4. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Araştırma, 2018-2019 eğitim öğretim yılı güz döneminde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak araştırmacılar çok kültürlülük ve eğitim kapsamında ulusal ve uluslararası alanyazını tarayarak, yapılmış araştırmaları incelemiş ve inceleme sonucunda araştırmanın alt amaçları ve veri toplama araçları oluşturulmuştur. Ardından üniversite etik kurulu ve Milli Eğitim Müdürlüğü izinleri alınmıştır. Sınıflarında farklı kültürden en az bir çocuk bulunan okul öncesi öğretmenlerini belirleyebilmek için öğretmenlerle birebir görüşülmüştür. Araştırmacı tarafından sınıfında farklı kültürden çocuk bulunan öğretmenlere çevresinde sınıfında farklı kültürden çocuk bulunan başka okul öncesi öğretmenlerinin olup olmadığı sorulmuş ve verilen öğretmen isimleri kaydedilmiştir. Gönüllü katılım sağlamayı kabul eden okul öncesi öğretmenleri ile telefon aracılığıyla çalıştıkları okullarda görüşmenin gerçekleştirilmesi için randevular alınmıştır. Her okul öncesi öğretmeni ile okul içindeki uygun bir alanda bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinden bazıları ses kaydı alınmasına izin verirken, bazı öğretmenler ise izin vermemiştir. Ses kaydına izin vermeyen öğretmenlerde sorular öğretmene yöneltildikten sonra verilen cevaplar araştırmacılar tarafından görüşme formuna yazılmıştır. Ortalama olarak her bir görüşme 20-25 dakika sürmüştür. Ses kaydı alınan veriler araştırmacılar tarafından ses kaydı dinlenerek yazılı forma aktarılmıştır.

Verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Sınıfında farklı kültürde çocuk bulunan okul öncesi öğretmenlerinin günlük uygulamaları, eğitim ortamı, aile katılımı ve önerileri basamaklarında vermiş olduğu yanıtlar temalaştırılmıştır. Temaların tekrarlanma durumları ve yüzdeleri ise her alt başlıkta tablolaştırılmıştır.

rılmıştır. Her temanın altında temayla ilişkili ham verilere yer verilmiştir. Ham veriler verilirken öğretmenlerin kimlik bilgileri gizli tutulduğundan dolayı kodlama sisteminden yararlanılmıştır. Kodlama Ö1, Ö2,..., Ö13 şeklinde yapılmış olup, Ö harfi öğretmeni, sayı ise görüşme sırasını temsil etmektedir.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Bu çalışmanın inandırıcılığı kapsamında, her okul öncesi öğretmeni ile yapılan görüşmeler yazılı hale getirildikten sonra görüşme yapılan öğretmene kendi yanıtları okutulmuştur. Ekleme veya çıkartmak istediği ifadeler var ise kendisine sorulmuştur. Bunun dışında öğretmenlerin vermiş olduğu yanıtlar araştırmacılar tarafından bireysel olarak incelenmiş ve alt temalar oluşturulmuştur. Ayrıca oluşturulan alt temalar alanyazında yapılmış araştırmalar ile karşılaştırılmıştır. Ardından araştırmacılar bir araya gelerek oluşturdukları alt temaları karşılaştırmıştır. Araştırmanın geçerlilik basamağında ise çalışma grubu özellikle araştırmanın amacını deneyimlemiş kişilerden seçilmiş olması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda katılımcılar, sınıflarında 48-72 aylık farklı kültürden gelmiş çocuk bulunan okul öncesi öğretmenlerinden seçilmiştir. Araştırmada hazırlanan sorular okul öncesi alanında farklı kültür üzerine akademik çalışmaları olan 2 öğretim üyesine gönderilmiş ve uzman görüşleri alınmıştır. Araştırmada kodlayıcılar arası güvenirlik hesaplaması da yapılmıştır. Miles ve Huberman (1994)'a göre kodlayıcılar arası güvenirlik, en az iki araştırmacının aynı veri setini kullanarak birbirinden bağımsız kodlama yapar ve kodlamalar ardından kontrol edilip hesaplanır. Çalışmada kodlayıcılar arası güvenirlik %92,14 olarak hesaplanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde alt araştırma sorularına sırasıyla değinilip, ham verilerden oluşturulan alt temalara ve ham verilere yer verilmiştir.

3.1. Sınıfınızda Farklı Kültürden Bir Çocuğun Olması Eğitim Programınızdaki Günlük Uygulamalarınızı Nasıl Şekillendirmektedir?

Sınıflarında 48-72 aylık farklı kültürden çocuk bulunan öğretmenlere yöneltilen ilk görüşme sorusu doğrultusunda Tablo 2'deki alt temalar ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: Sınıfında Farklı Kültürden Çocuk Bulunma Durumunun Günlük Planlara Yansımaları İle İlgili Alt Temalar

Tablo 2’de görüldüğü üzere, okul öncesi öğretmenlerinin çoğunluğu sınıflarında farklı kültürden çocuk olma durumunda günlük planlarını değiştirmedini belirtmiştir. Öğretmenlerin değişikliğe gitmeme nedenleri incelendiğinde ise dört kategori ortaya çıkmıştır. Bunlar; çocuğun Türkçe bilmesi, sınıftaki diğer akranları ile sosyal uyum içerisinde olması, sınıf mevcuduna göre farklı kültürden olan çocuk sayısının az olması ve farklı kültürden olan çocuğun yaşının küçük olmasıdır.

Ham veriler incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin planlarını değiştirmeme nedenlerinin başında dil faktörünün geldiği görülmektedir. Eğer çocuk öğretim dilini biliyorsa, öğretmen herhangi bir değişikliğe gitmemektedir. Örneğin Ö1 ve Ö12 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

Ö1. “...Uyguladığım planlarda herhangi bir değişiklik yapmadım. Çünkü öğrencim okula başladığında Türkçe’yi gayet iyi biliyordu ve dersin işleyişini anlamakta bir sıkıntı yaşamıyordu...”.

Ö12. “...Planlarımda bir değişiklik olmadı. Çünkü sınıftaki öğrencim çok küçük yaşta Türkiye’ye geldiği için çok rahat kendini ifade edebiliyor, söylenenleri

anlayabiliyor. Sınıftaki diğer çocuklar onun farklı kültürden olduğunun farkında değiller...”.

Bazı okul öncesi öğretmenleri de sınıfındaki çocukların farklı kültürden olan çocukla etkileşiminin iyi olmasından kaynaklı planlarında bir değişikliğe gitmediğini ifade etmektedirler. Eğer çocukların arasında olumlu bir iletişim ve uyum sağlanmış ise öğretmenlerin planlarında bir değişikliğe gitmemektedir. Ö5’in bu alt tema doğrultusunda yanıtı aşağıda verilmiştir.

Ö5. “...Planımda bir değişiklik olmadı. Çocuğun algı düzeyi iyi olduğundan diğer öğrenciler ile uyum sağlamakta zorlanmadı. Uygulamalı eğitim verdiğimden dolayı planımda değişiklik yapmaya gerek duymadım...”.

Araştırmaya katılan birer okul öncesi öğretmeni ise farklı kültürden olan çocuğun sınıf içindeki sayısı ve çocuğun yaşı gibi faktörlerden dolayı günlük planlarda bir değişikliğe gidilmediğini belirtmiştir. Bu alt temalar doğrultusunda Ö4 ve Ö13’ün ham verileri aşağıda verilmiştir.

Ö13. “...Öğrencim 4,5 yaşında olduğu için seneye de okula gitmeyeceği için planımızda bir değişiklik yapmadık...”.

Ö4. “...Farklı kültürden sınıfta sadece 1 tane var. Bu nedenle sınıfta az bu özellikteki çocuk sayısı az olduğundan planlarımda bir değişikliğe gitmiyorum...”.

Sınıflarında farklı kültürden çocuk olan 5 öğretmen ise günlük planlarında değişikliğe gittiğini belirtmiştir. Değişikliğe giden öğretmenlerin planlarındaki değişiklikler dört alt temada toplanmıştır. Bu alt temalar; yönergeleri daha anlaşılır ve net verme, Türkçe dil etkinliklerine ağırlık verme, farklı kültürden çocuk için aile katılımı sayısının artırılması, görsel materyal sayısını artırma başlıklarında toplanmıştır.

Günlük planlarında değişikliğe giden öğretmenlerin değişikliğe gitme nedenlerindeki en önemli faktörün dil faktörü olduğu görülmüştür. Oluşan dört alt temanın da genel hedefleri incelendiğinde, farklı kültürden olan çocuğun dil problemini ortadan kaldırmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Ö2 ve Ö3’ün bu soruya vermiş oldukları yanıtlar aşağıda belirtilmiştir.

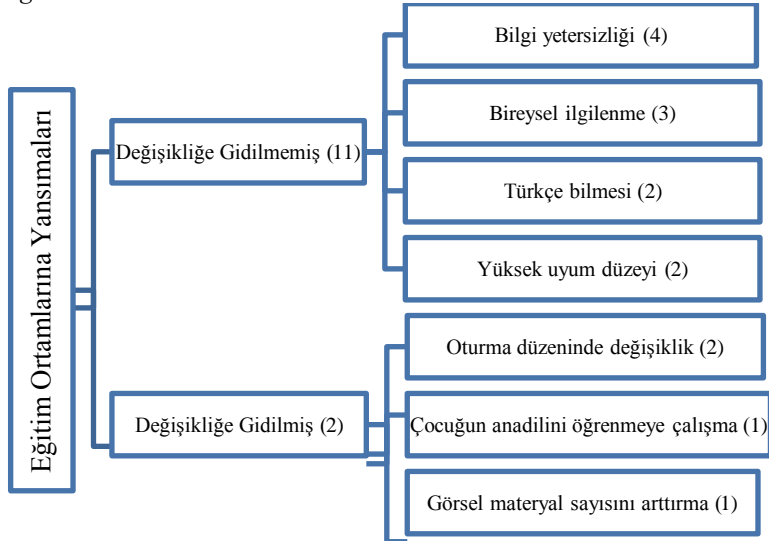
Ö2. "...Planlarımda ufak değişiklikler yaptım. Örneğin farklı kültürden olan öğrencilerim Türkçe'yi tam olarak bilmediklerinden etkinliklerimde bolca görsellere yer veriyorum. Hazırladığım etkinliklerde Türkçe'yi iyi bilmediklerinden dolayı yönergeleri daha ayrıntılı şekilde veriyorum..."

Ö3. "...Evet planlarımda değişiklik olmakta. Farklı kültürden bir öğrenci en çok dil problemi yaşıyor. Sınıfta Türkçe dil etkinliklerine ve çalışmalarına ağırlık veriyorum. Ailenin ev ortamında uygulaması için de ses eğitimi, hikâye, eşleştirme gibi etkinlikler hazırladım..."

3.2. Sınıfınızda Farklı Kültürden Bir Çocuğun Olması Eğitim Ortamını Nasıl Şekillendirmektedir?

Sınıflarında 48-72 aylık farklı kültürden çocuk bulunan öğretmenlere yöneltilen ikinci soru kapsamında öğretmenlerin eğitim ortamlarında bir değişikliğe gidilip gidilmediği incelenmiştir. Öğretmenlerin görüşme sorusu doğrultusunda vermiş olduğu yanıtlardan oluşan alt temalar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Sınıfında Farklı Kültürden Çocuk Bulunma Durumunun Eğitim Ortamlarına Yansımaları İle İlgili Alt Temalar

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinden 11'inin eğitim ortamlarında bir değişikliğe gitmediği görülmüştür. Değişikliğe git-

meme nedenleri incelendiğinde ise toplam 4 alt temada temalaştırılmıştır. Bu alt temalar sırasıyla; bilgi yetersizliği, bireysel ilgilenme, çocuğun Türkçe bilmesi ve yüksek uyum düzeyidir.

Öğretmenlerin bu soruya vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde, en yüksek oranda, farklı kültürden bir çocuğun sınıflarında olması durumu ile ilgili yeterli bilgi düzeyine sahip olmadığı ve bu bilgi yetersizliğinden dolayı da sınıf içerisinde eğitim ortamını nasıl düzenleyeceklerini bilemedikleri sonucu ile karşılaşılmıştır. Bu bağlamda Ö5 ve Ö7'nin ham verileri şu şekildedir:

Ö5. *"...Sınıf ortamında değişiklik yapılması gerektiğini düşünüyorum ama gerçekleştiremedim. Çocuğun bu kültürü öğrenmesinde, farklı kültürden bir çocuğa eğitim verme konusunda kendimi yetersiz hissettim..."*.

Ö7. *"...Sınıf ortamında bir değişiklik yapmadım çünkü sınıfta farklı kültürden çocuklara ek olarak kaynaştırma öğrencisi de bulunmakta. Bu konuda herhangi bir eğitim almadığım için kendimi yetersiz hissediyorum..."*.

Çalışmaya katılan bazı öğretmenler, farklı kültürden çocuklar ile bireysel olarak ilgilendiğinden dolayı sınıf içerisinde bir değişikliğe gitmediğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan Ö6 ve Ö9'un bu alt tema kapsamındaki ham verileri aşağıda verilmiştir.

Ö6. *"...Farklı kültürden sadece bir çocuk olduğundan zaman zaman onunla birebir ilgilenme fırsatım olduğundan dolayı sınıf ortamında bir değişiklik yapmadım..."*.

Ö9. *"...Sınıf ortamında herhangi bir değişiklik yapmadım. Türkçe ve sanat etkinliklerinde zorlandığında ona birebir anlatmaya ve göstermeye çalışıyorum..."*.

Öğretmenlerin eğitim ortamında bir değişikliğe gitmeme nedenlerinden bir diğeri ise çocukların sınıf içi uyum düzeyinin yüksek olması ve Türkçe'yi biliyor olmasıdır. Bu nedenler doğrultusunda sınıflarında eğitim ortamlarında bir değişikliğe gitmeyen Ö1, Ö4 ve Ö12'nin yanıtları aşağıda verilmiştir.

Ö1. “...Sınıf ortamında herhangi bir değişiklikte bulunmadım, çünkü öğrencim verilen eğitime aşınaydı. Sınıftaki çoğu Türk çocuktan daha istekli ve hazır-bulunmuşluğu daha yüksekti...”.

Ö4. “...Sınıfta farklı kültürden bir öğrenci olduğu için ve öğrencim uyumlu, akranları tarafından da herhangi bir dışlanma olmadığı için sınıf içinde kabul gören bir çocuk. Bu yüzden sınıf ortamında bir düzenlemeye gitmedim...”.

Ö12. “...Sınıf ortamında herhangi bir değişiklik olmadı. Çünkü çok küçük yaşta buraya geldiği için Türkçe’si yeterli düzeyde olduğu için ihtiyaç duyulmadı...”.

Sınıflarında farklı kültürden bir çocuk olma durumu karşısında sınıflarındaki eğitim ortamlarını şekillendirme bağlamında sadece 2 öğretmenin değişikliğe gittiği görülmektedir. Ö2 ve Ö3 katılımcılarının ikisinin de sınıfta oturma düzeni üzerinde bir değişikliğe gittiği görülmektedir. Fakat bu iki düzenlemede farklılaşmalar gözlenmiştir. Ö2 katılımcısının sınıfında 2 farklı kültürden çocuk olduğundan dolayı ikisini oturma düzeninde birbirinin yanına yerleştirdiği görülürken, Ö3 katılımcısının ise sınıfında uyumlu ve Türkçesi düzgün olan bir çocuğu, farklı kültürden bir çocuğun yanına oturarak sınıf ortamında bir değişikliğe gittiği görülmektedir. Bunun dışında Ö2 katılımcısının sınıf içerisinde iletişimin kolaylaştırılması amacıyla görsellere yer verdiği tespit edilmiştir. Son olarak Ö3 katılımcısının çocukların uyum süreçlerini kolaylaştırmak amacıyla çocuğun anadilini öğrenmeye çalıştığı görülmektedir. Ö2 ve Ö3 katılımcılarının vermiş olduğu yanıtlar aşağıda verilmiştir.

Ö2. “...Evet sınıfta bazı değişiklikler yaptım. Çocuklar Türkçe’yi iyi bilmediklerinden dolayı rahat iletişim kurmaları için sınıfı görsellerle zenginleştirdim. Sınıfta 2 tane Suriye’li öğrencim var. Diğer Türk öğrencilerim onlara Türkçe’yi öğretmek için seferber oldular. Bir öğrencim diğerine göre daha iyi Türkçe bildiği için onları yan yana oturtuyorum. Böylece kendilerini daha rahat ifade ediyorlar...”.

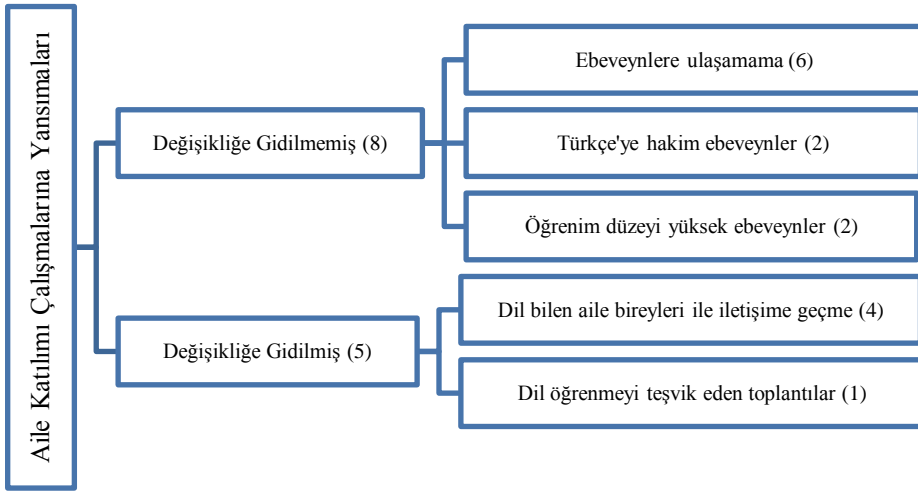
Ö3. “...Sınıfta herhangi bir problem yaşamadığım için sadece akran iletişimine ağırlık verdim. Farklı kültürden öğrencilerimin, daha uyumlu ve ifade biçimi gelişmiş Türk arkadaşlarıyla iletişime geçmesini sağladım. Bunu aynı masada, ortak oyunlarla sağladım. Arapça temel iletişim becerilerini öğrendim ve uyum

sürecinde o şekilde iletişim kurdum. Grup oyunlarına öncelik verdim ve kısa net iletişim kurmaya özen gösterdim...”.

3.3. Sınıfınızda Farklı Kültürden Bir Çocuğun Olması Aile Katılımını Nasıl Şekillendirmektedir?

Sınıflarında 48-72 aylık farklı kültürden çocuk bulunan öğretmenlere yöneltilen üçüncü soru kapsamında öğretmenlerin aile katılımı çalışmalarında bir değişikliğe gidilip gidilmediği incelenmiştir. Öğretmenlerin görüşme sorusu doğrultusunda vermiş olduğu yanıtlardan oluşan alt temalar Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Sınıfında Farklı Kültürden Çocuk Bulunma Durumunun Aile Katılımı Çalışmalarına Yansımaları İle İlgili Alt Temalar

Tablo 4’te görüldüğü üzere, okul öncesi öğretmenlerinin çoğunluğunun, sınıflarında farklı kültürden bir çocuk olması durumunda aile katılımı çalışmalarında bir değişikliğe gitmediği saptanmıştır. Değişikliğe gitmeyen öğretmenlerin değişikliğe gitmeme nedenleri incelendiğinde ise, üç temel başlık ortaya çıkmıştır. İlk sırada ve en yoğun olan alt temanın “*Ebeveynlere Ulaşamama*” olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan 6 okul öncesi öğretmeni, sınıflarında bulunan farklı kültürden olan çocuğun ebeveynine ulaşamadığını belirtmiştir. Ö2, Ö5, Ö11’in bu alt temaya ait yanıtları aşağıda verilmiştir.

Ö2. “...Sınıfta genel olarak aile katılımı çok fazla yapılmıyor. Genel anlamda velilerden katılım pek sağlanamıyor. Bu yüzden aile katılımı ile ilgili bir düzenleme yapmadım...”.

Ö5. “...Aile katılımı yapamıyoruz çünkü aileye ulaşamıyoruz. Aileden sadece öğrencimin ablası Türkçe biliyor. Ama abla da çalıştığı için iletişime geçemiyoruz. Çocuk aile tarafından çok boş bırakılıyor, önemsenmiyor...”.

Ö11. “...Aile katılımında herhangi bir değişiklik yapmadım çünkü aile ile iletişim sağlayamıyoruz. İletişimi komşuları aracılığı ile gerçekleştirmeye çalışıyoruz...”.

Araştırmaya katılan Ö1 ve Ö8 ise, farklı kültürden olan çocuğun ebeveyninin Türkçe’ye hâkim ve eğitim seviyelerinin yüksek olmasından dolayı aile katılımı çalışmalarında ekstra bir değişikliğe gitmediğini belirtmiştir. Ö1 ve Ö8 katılımcılarının ham verileri aşağıda verilmiştir.

Ö1. “...Aile katılımında bir değişiklik olmuyor. Suriyeli öğrencimin velisinin eğitim seviyesi yüksek, velileri Türkçe’ye hâkim oldukları için aile katılımında bir değişiklik yapma gereği duymadım...”.

Ö8. “...Öğrencimin ailesi çok bilinçli ve ilgili olduğu için aile katılımıyla ilgili herhangi bir düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulmadı...”.

Aile katılımı çalışmalarında değişikliğe giden okul öncesi öğretmenlerinin yanıtları incelendiğinde ise, bu yanıtların iki alt temada toplandığı görülmüştür. Bu alt temalar “*Dil Bilen Aile Bireyleri İle İletişime Geçme*” ve “*Dil Öğrenmeyi Teşvik Eden Toplantılar*”dır. Alt temalardan da anlaşılacağı üzere aile katılımında da diğer basamaklarda olduğu gibi eğitim dilini öğrenme üzerine yapılan aile katılımının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dört okul öncesi öğretmeni ailede Türkçe bilen ebeveyn sayısının azlığından dolayı ailesinde kim Türkçe biliyor ise onunla çocuk hakkında iletişime geçmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ö4, Ö6 ve Ö10’un bu alt tema doğrultusundaki yanıtları aşağıda verilmiştir.

Ö4. “...Aile ile iş birliğine gidilmesine rağmen aile Türkçe bilmediği için bize farklı bahaneler sunuyor. Aile çocuğu okuldan almaya geldiğinde fırsat buldukça öğrencimin aynı okulda öğrenim gören ablasıyla iletişim sağlamaya çalışıyorum. Bunun haricinde herhangi bir girişimde bulunmadım...”.

Ö6. “...Aile katılım çalışmalarında öğrencimin ailesi Türkçe bilmediğinden dolayı katılım sağlayamadı. Türkçe bilen sadece aynı okula devam eden abisi olmasından dolayı aile ile iletişimi abisi aracılığı ile gerçekleştiriyoruz...”.

Ö10. “...Ailede sadece baba Türkçe bildiği için baba ile iletişim sağlanmaya çalışılıyor. Aile katılımlarına baba çalıştığı için, anne de Türkçe bilmediği için katılamıyor...”.

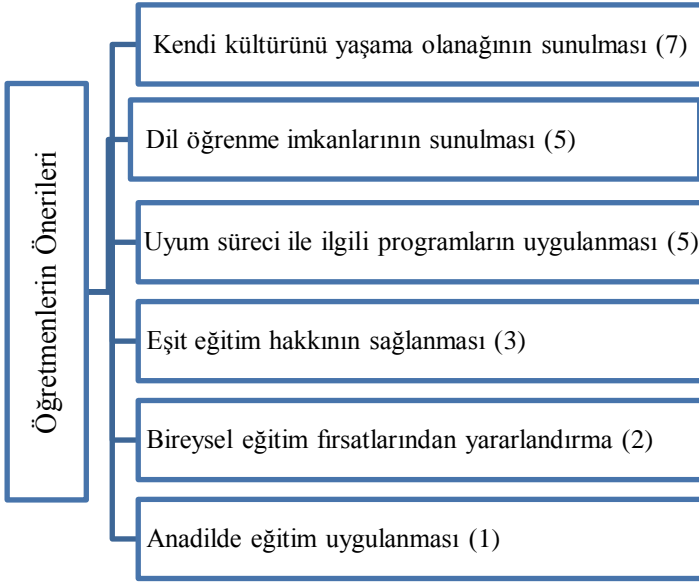
Çalışmaya katılanlar arasından sadece Ö3’ün okulun diğer çalışanlarından destekler alarak, farklı kültürden çocuğu olan ebeveynler ile toplantılar düzenlediği ve onları bilinçlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ö3’ün yanıtı şu şekildedir.

Ö3. “...Evet aile katılımı çalışmalarında değişiklik yapmaktayım. Aileler dil sorunu yaşadıkları için aile ile ortak çalışmalarda, toplantılarda okul rehberlik öğretmenlerimizle ortak çalışmalar düzenledik. Aileye dil öğrenme konusunda önerilerde bulduk. Ayrıca öğrencimin abisi ablaları da aynı okula gittikleri ve Türkçe’leri daha iyi olduğu için bu çalışmalara onları da dahil ettik...”.

3.4. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Farklı Kültüre Sahip Çocukların Eğitim Koşulları Doğrultusundaki Önerileri Nelerdir?

Farklı kültüre sahip çocukların buldukları sınıflarda uygulanan eğitim programları üzerine önerilerini belirleyebilmek amacıyla öğretmenlere “Siz bir ülkeye gitmek zorunda kalsaydınız, sizin için hangi eğitim koşullarının oluşturulmasını isterdiniz?” sorusu sorulmuştur. Verilen yanıtlardan oluşturulan alt temalar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Okul Öncesi Öğretmenlerinin Farklı Kültüre Sahip Çocukların Buldukları Sınıflardaki Uygulanan Eğitim Programları Üzerine Önerileri

Tablo 5 incelendiğinde, çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin farklı kültürden çocuk olan sınıflarda uygulanan eğitim programlarına dair 6 alt temada toplanan öneriler ortaya çıkmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenlerinin 7'sinin farklı kültürden gelen çocukların kendi ülkelerinde yaşadığı kültürü devam ettirme ve buna bağlı olarak kültürü yaşama için gerekli olan olanakların sağlanması önerisinde bulunmaktadır. Beş öğretmen farklı kültürden olan çocuklara dil öğrenme imkânlarının sunulmasını, uyum süreci ile ilgili programların uygulanmasını önermektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 3'ünün hem maddi hem de manevi olarak o ülkenin çocukları ile birlikte eşit eğitim hakkının sağlanmasını önerirken, 2 öğretmen farklı kültürden gelen çocuklara bireysel eğitimler sunulmasını önermiştir. Sadece 1 öğretmen ise farklı kültürden olan çocuğun kendi anadilinde eğitim verilmesini önermiştir. Bu önerilere dair örnek ham veriler aşağıda belirtilmiştir.

Ö3. "...Dil problemi için bir rehber öğretmen, eğitici olmasını isterdim. Öğrencilerle birebir ilgilenen ve öğreneceğim bilgileri kendi kültürümle bağdaştıran eğitimcilerin olmasını isterdim. Eğitime ve uyuma yönelik sosyal gezilerle, filmlerle desteklenen aile çalışmaları yapılmasını isterdim. Dışlayıcı değil, kabul

edici, bizlere normal bir birey gibi davranılan, etiketlenmediğimiz eğitim koşullarının olmasını isterdim...”

Ö4. *“...Dışlanmadığım, diğer öğrencilerle aynı şartlarda; dil, maddi-manevi her açıdan aynı imkanlara sahip olan kişilerle eğitim almak istedim. Çünkü çocuğun istediği kitapları, kıyafetleri alamamak çocuğun motivasyonunu düşürüyor...”*

Ö7. *“...Kendi dilimde eğitim görmek isterdim. Kendi kültürümden içeriklerinde olduğu eğitim planları olsun isterdim...”*

Ö12. *“...Gittiğim ülkenin kültürünü, yaşam koşullarını anlayabileceğim, karşılaştırayabileceğim bilgiler içeren bir program olmasını ve bana eğitim veren kişinin benim kültürüm hakkında bilgi sahibi olmasını isterdim...”*

4. Tartışma

Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında farklı kültürden 48-72 aylık çocuk bulunma durumlarının eğitim programlarına yansımalarını araştırmak için yapılan bu çalışma sonucunda, araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin çoğunluğunun günlük planların işleyişinde, eğitim ortamlarının düzenlenmesinde ve aile katılımı çalışmalarının düzenlenmesinde hiçbir değişikliğe gitmediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin çoğunluğunun değişikliğe gitmeyişinin başlıca nedeni, çocukların Türkçe’yi bilmesi ve sınıf içerisinde uyumlu davranışlar sergilemesidir. Günlük planlardaki işleyişlerde, eğitim ortamlarında ve aile katılımlarında değişikliğe giden öğretmenlerin de gerçekleştirdikleri değişiklikler incelendiğinde ise, değişikliklerin dil, öğrenme ve sosyal uyum odaklı olduğu görülmektedir. Son zamanlarda okul öncesi eğitim ve göç üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, eğitimde yaşanan zorlukların çoğu zaman dil ve kültürel uyum odaklı olduğu görülmektedir. Measham ve arkadaşları (2014)’na göre; göç ile gelen bireylerin göç sonrası yaşadığı önemli sorunlardan bazıları dil engeli ve sosyal olarak dışlanmadır. Dil becerileri çocukların sosyal çevresinde sosyal kabul almasında önemli becerilerin başında gelmektedir. Mercan Uzun ve Bütün (2016) okul öncesi sınıflarında bulunan sığınmacı çocukların

karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmenlerden almış oldukları görüşleri inceledikleri çalışmanın sonucunda da, öğretmenlerin ilk dikkat ettikleri ve gözlemledikleri problemin dil sorunu olduğu görülmektedir. Dil sorunu, hem çocukların birbirleriyle etkileşimini olumsuz etkilemekte hem de aileleriyle iletişim kurulamamasına neden olmaktadır. Hatta çalışmanın diğer bir sonucu da yaşanan bu dil farklılıklarından dolayı sadece sınıf içerisindeki akranların değil öğretmenlerin de sığınmacı çocukları sınıfta istemediği sonucuna ulaşılmıştır. Sakız (2016)'ın okul idarecileri ile yapmış olduğu çalışmada, okul idarecilerinin göçmen çocukların okullarına gelmesine sıcak bakmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ayrıca farklı kültüre sahip çocukların okul içindeki kültürel farklılaşmalara sebep olacağı ve bu nedenle okuldaki homojen yapının değişeceği gibi nedenler idareciler tarafından gerekçe olarak sunulmuştur. Kardeş ve Akman (2018) tarafından Suriyeli mültecilerin eğitimine yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapmış oldukları çalışma sonucunda da Türkçe diline hâkim olamama ve sosyal uyum konusunda görüşlerin daha hakim olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, genel olarak öğretmenlerin sıklıkla yaşamış olduğu sorunun dil ve sosyal kabul sorunu olduğu görülmüştür. Bu sorunlar en temel sorunlar olup, okul öncesi öğretmenleri bu en temel soruna odaklanmışlardır. Fakat Jones ve Derman Sparks (1992) ile Ramsey (1982), farklı kültürden çocukların bulunduğu sınıflarda uygulanan erken çocukluk eğitimi programlarında üç temel düzenlemeye gidilmesini önermektedir. Bunlar sırası ile diğer ülkeden gelmiş olan çocukların ülkeleri hakkında bilgi vermeye odaklanılması, çocukların ten renklerinin ve kültürel geçmişlerinin görmezden gelinmesi ve çok kültürlü müfredatların geliştirilerek uygulanmasıdır.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu ise, eğitim programında değişikliğe giden öğretmenlerin yaptıkları değişikliklerin özellikle farklı kültürden çocuk merkezinde olduğu saptanmıştır. Bir diğer ifade ile farklı kültürden olmayan çocuklara ve ailelerine farklı kültür ve farklılıklara saygı gösterme gibi konularda bir değişiklik yapmadıkları saptanmıştır. Mavroudi ve Holt (2015)'ün belirttiği üzere demokrasileşme okul öncesi eğitim kurumlarının bir parçasıdır ve bu kapsamda okul öncesi

eğitim kurumlarında çocuklara farklılıkları daha iyi kabul etme ve hoşgörülü olma becerilerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında sadece farklı kültürden olan çocuğa yönelik düzenlemeler haricinde tüm çocuklara farklılıklara saygı etkinliklerinin gerçekleştirilmesi, sınıflarda bu hoşgörünün sağlanmasını ve akran kabulünü bir nebze olsa sağlayacağı düşünülebilir. Sadece farklı kültürden çocuk merkezli değişiklikler yapmasının nedenlerinden birisi, öğretmenlerin farklılıklara saygı etkinliklerini tam anlamıyla hazırlayıp uygulayamadığından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Pekdoğan (2018) tarafından okul öncesi öğretmenlerinin farklılıklara saygı eğitimi ile ilgili görüşlerini araştırdıkları çalışma sonucunda, araştırmaya katılan tüm okul öncesi öğretmenlerinin etkin bir şekilde farklılıklara saygı etkinliklerini uygulayamadıkları sonucunu ortaya çıkartmıştır. Öğretmenlerin bu etkinlikleri uygulayamama durumlarını okul öncesi eğitim programında farklılıklara saygı eğitiminin içeriğinin yeterli bir şekilde açıklanmamasına ve etkinlik örneklerine yer verilmemesine bağlamaktadır. Ekmişoğlu (2007)'nin erken çocukluk döneminde farklılıklara saygı kavramı ve uygulamaları ile ilgili öğretmen görüşlerini aldıkları çalışma sonucunda da, öğretmenlerin etkinliklerinde farklılık kavramlarına çok az yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada öğretmenler, farklılık kavramlarına yönelik bir programın geliştirilerek uygulanması gerektiğini de belirtmişlerdir. Daniel ve Friedman (2005) ile Garrity ve Guerra (2015), birçok okul öncesi öğretmenin almış olduğu eğitim ve öğretim alt yapısının farklı kültürel geçmişe sahip olan çocuklar ve ebeveynleri ile çalışmak için yeterli olmadığını savunmaktadır.

Araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin, çoğunlukla kendi sınıflarında düzenlemeye gitmediği ve çok az bir öğretmenin ise daha çok dil ve sosyal uyum odaklı düzenlemelere gittiği görülürken, “*Siz bir ülkeye gitmek zorunda kalsaydınız, sizin için hangi eğitim koşullarının oluşturulmasını isterdiniz?*” sorusuna vermiş oldukları cevapların ve çözüm önerilerinin daha geniş çaplı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenin, farklı kültürdeki çocuk ile aynı durumda kaldığında istedikleri ile şu an gerçekleştirdikleri uygulamalar arasında çok büyük farklılıkların olduğu sonucuna

ulaşmaktadır. Öğretmenlerin büyük bir kısmının farklı kültürden çocuklar için sınıflarında bir değişikliğe gitmezken, kendileri çocukların yaşamış olduğu durum ile karşı karşıya kalsalardı “*kendi kültürlerini yaşama olanağının sunulması*”, “*dil öğrenme imkânlarının artırılması*”, “*uyum süreci programlarının uygulanması*”, “*eşit eğitim haklarının sağlanması*”, “*bireysel eğitim fırsatlarından yararlanılması*” ve “*anadilde eğitim uygulamalarının gerçekleştirilmesi*” gibi uyarlamaları talep edecekleri ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile öğretmenlerin empati kurarak vermiş oldukları çözüm önerilerinin büyük bir kısmını şu an kendi sınıflarında uygulamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisinin okul öncesi öğretmenlerinin farklı kültürden bir çocuğun sınıfta olma durumu konusu üzerine yeterli bilgi ve yeterliliğe sahip olmamasından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Sağlam ve İlksen Kanbur (2017)’un öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarını araştırdıkları çalışmasında da öğretmenlerin “*Mülteci Öğrenci Tutum Ölçeği*”nden en düşük puan ortalamasını yeterlilik boyutunda aldığı saptanmıştır. Bir diğer ifade ile öğretmenlerin mülteci öğrencilere dair sınıf içindeki uyum, iletişim kurma ve kendisinin bu alanda yeterli hissetme konusunda diğer alt boyutlara göre yetersiz hissetmektedir. Wagner (2013) ve Bačáková (2011)’nin araştırma sonuçlarında da öğretmenlerin özellikle farklı kültürden gelen çocukların eğitimlerinde kendilerini yetersiz hissettikleri sonucuna varılmıştır. Bu bulgunun bir diğer neden ise öğretmenlerin farklı kültürden bir çocuğu sınıfta istememesinden kaynaklı olabilir. Levent ve Çayak (2017)’in Suriyeli öğrencilerin eğitimine yönelik idarecilerin görüşleri incelendiği çalışmasında, okul müdürlerinin bir kısmı okullarında çalışan öğretmenlerin sınıflarında farklı kültürden çocukları istemediği sonucuna ulaşılmıştır. Mercan Uzun ve Bütün (2016)’ün çalışmasında da okul öncesi öğretmenlerinin bir kısmı sığınmacı çocukları sınıflarında istemediğini, onlarla iletişime geçemediğini ve o çocuklara da bir şey veremeyeceğini belirtmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde sınıflarında farklı kültürden çocuk bulunan okul öncesi öğretmenlerin yapmış oldukları düzenlemelerin oldukça yüzeysel

kaldığı görülmektedir. Grant ve Sleeter (2011) ile Rothstein-Fisch, Trumbull ve Garcia (2009) okul öncesi sınıflarında, göçmen çocukların ve ebeveynlerinin okula getirdikleri kültürel inançların ve uygulamaların genellikle yüzeysel bir şekilde kaldığını belirtmektedir. Tobin, Arzubiaga ve Adair (2013)'e göre öğretmenlerin öğrencilerin ev kültürlerini öğrenerek müfredata dahil edilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca Bang (2009) ve Colombo (2005)'ya göre öğretmenler, göçmen ebeveynlerin çocuklarının eğitimi ile ilgilenme durumlarını yanlış algılamaktadır. Bu nedenle göçmen ailelerin çocuklarının öğrenmelerine katılma biçimleri öğretmenler tarafından net olarak gözlemlenmelidir.

Bu çalışma sonucunda, okul öncesi öğretmenlerine sınıflarında her türlü farklılıklara dair etkinlik hazırlama atölyeleri sunulmalı ve bu eğitimler uygulamalı olarak öğretmenlere verilmelidir. Bir diğer açıdan henüz öğretmen adayları olarak lisans programlarının içeriğinde bulunan program geliştirme, sınıf yönetimi gibi derslerde farklılıklara yer verilmesi, farklı kültürden çocukların sınıflarında nasıl bir süreç izlenmesi gerektiği uygulama örnekleri ile öğrencilere sunulması gerekmektedir veya farklılıkları temel alan seçmeli derslerin lisans programlarına eklenmelidir. Günümüzde uygulanan 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı kapsamında farklılıklara saygı kavramı kazanım ve göstergelere eklenmiştir. Fakat öğretmenlere daha detaylı olarak açıklanarak kültürel farklılıklar, cinsiyet farklılıkları, sosyo-ekonomik farklılıklar gibi tüm farklılıkları kapsayan örnek etkinliklere yer verilebilir. Bunun yanı sıra programda sadece engellilik durumuna ilişkin uyarlamalara yer verilmektedir. Bunun dışında diğer farklılıklara dair de uyarlama içeriklerine yer verilmesi öğretmenler için daha anlaşılır ve kolay hale getirilebilir. Özellikle farklı kültürden çocukların çok olduğu ülkelerdeki okul öncesi öğretmenleri ile bizim ülkemizdeki okul öncesi öğretmenleri bir araya getirilerek birbirleri ile paylaşımlarda bulunmaları sağlanabilir. Ayrıca okul öncesi dönemde farklılıkların yönetimi üzerine öğretmenlere örnek etkinlikleride kapsayacak rehber kitaplar ücretsiz bir şekilde dağıtılabilir.

Sonuç

Araştırmanın sonunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Araştırmaya katılan sınıflarında farklı kültürden çocuk bulunan çoğu okul öncesi öğretmenlerinin günlük etkinlik planlarında bir değişikliğe gitmediği saptanmıştır. Değişikliğe gitmeyen öğretmenlerin değişikliğe gitmeme nedenleri araştırıldığında ise çoğu öğretmenin farklı kültürdeki çocukların Türkçe bilmesinden dolayı hiçbir değişikliğe gitmediği anlaşılmıştır. Farklı kültürden çocuk bulunma durumuna göre değişikliğe giden öğretmenlerin ise çoğunluğunun etkinliklerdeki yönergeleri daha anlaşılır ve net verme uyarlaması yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

- Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında farklı kültürden çocuk bulunma durumuna göre eğitim ortamlarında bir değişikliğe gidilip gidilmediği araştırıldığında ise, sadece 2 okul öncesi öğretmenin değişikliğe gittiği, 11 okul öncesi öğretmenin ise eğitim ortamında herhangi bir değişikliğe gereksinim duymadığı sonucuna ulaşılmıştır. Değişikliğe giden öğretmenlerin ise çoğunluğunun oturma düzenlerinde değişikliğe gittiği sonucuna ulaşılmıştır.

- Araştırmanın son alt problemi doğrultusunda farklı kültürden çocukların eğitimleri konusunda okul öncesi öğretmenlerinin önerileri alınmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin 7'sinin farklı kültürden gelen çocukların kendi ülkelerinde yaşadığı kültürü devam ettirme ve buna bağlı olarak kültürü yaşama için gerekli olan olanakların sağlanması önerisinde bulunmuştur. Diğer önerilerin ise sırasıyla dil öğrenme imkânlarının sunulması, uyum süreci ile ilgili programların uygulanması, eşit eğitim hakkının sağlanması, bireysel eğitim fırsatlarından yararlandırma ve anadilde eğitim uygulamaları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Aykırı, K. (2017). Sınıf öğretmenlerinin sınıflarındaki suriyeli öğrencilerin eğitim durumlarına ilişkin görüşleri. *Turkish Journal of Primary Education*. 2, 44-56.
- Bačáková, M. (2011). Developing inclusive educational practices for refugee children in the Czech Republic, *Intercultural Education*. 22 (2), 163-175.
- Bang, Y.S. (2009). Helping all families participate in school life. *Young Children*. 64 (6), 97-99.

- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Castelli, F. (2018). Drivers of migration: why do people move? *Journal of Travel Medicine*. 25 (1), 1-7.
- Colombo, M. W. (2005). Reflections from teachers of culturally diverse children. *Beyond the Journal: Young Children on the Web*, November. 1-8.
- Coşkun, İ. ve Emin, M.N. (2018). *Türkiye’de göçmenlerin eğitimi: mevcut durum ve çözüm önerileri* (Politika Notu No. 2018/03). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Crosnoe, R. (2010). *Two-generation strategies and involving immigrant parents in children’s education*. Washington. DC: The Urban Institute.
- Cummings, C., Pacitto, J., Lauro, D. ve Foresti, M. (2015). *Why people move: Understanding the drivers and trends of migration to Europe*. London: Overseas Development Institute.
- Czaika, M. ve Haas, H. D. (2014). The globalization of migration: Has the world become more migratory? *International Migration Review*. 48 (2), 283-323.
- Çepni, S. (2012). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Çörtoğlu Koca, S. (2016). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu uyarınca yabancıların Türkiye’de ikameti ve uzun dönem ikamet iznine ilişkin değerlendirmeler. *Ankara Barosu Dergisi*. 74 (2), 41-88.
- Daniel, J. ve Friedman, S. (2005). Preparing teachers to work with culturally and linguistically diverse children. *Beyond the Journal: Young Children on the Web*. 1-7.
- Dubey, S. ve Mallah, V. (2015). Migration: Causes and effects. *The Business & Management Review*. 5 (4), 228-232.
- Ekmişoğlu, M. (2007). *Erken çocukluk döneminde farklılıklara saygı eğitimi kavramı hakkında öğretmen görüşlerinin incelenmesi ve farklılıklara saygı ölçeği’nin geçerlik güvenirlik çalışması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Onsekiz Mart Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fellmeth, G., Rose-Clarke, K., Zhao, C., Busert, L. K., Zheng, Y., Massazza, A., Sonmez, H., Eder, B., Blewitt, A., Lertgrai, W., Orcutt, M., Ricci, K., Mohamed-Ahmed, O., Burns, R., Knipe, D., Hargreaves, S., Hesketh, T., Opondo, C. ve Devakumar, D. (2018). Health impacts of parental migration on left-behind children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Lancet*. 392 (10164), 2567-2582.
- Garrity, S. ve Guerra, A. W. (2015). A cultural communities approach to understanding Head Start teachers’ beliefs about language use with dual language learners: Implications for practice. *Contemporary Issues in Early Childhood*. 16 (3), 241-256.

- Gencer, T.E. (2017). Göç ve eğitim ilişkisi üzerine bir değerlendirme: Suriyeli çocukların eğitim gereksinimi ve okullaşma süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10 (54), 838-851.
- Gözübüyük Tamer, M. (2017). Geçici koruma kapsamındaki suriyeli çocukların Trabzon devlet okullarındaki durumu, *Göç Dergisi*. 4 (1), 119-152.
- Grant, C. A. ve Sleeter, C. E. (2011). *Doing multicultural education for achievement and equity*. New York, NY: Routledge.
- Ji, C.S. ve Koblinsky, S.A. (2009). Parent involvement in children's education: An exploratory study of urban, Chinese immigrant families. *Urban Education*. 44 (6), 687-709.
- Jones, E. ve Derman-Sparks, L. (1992). Meeting the challenge of diversity. *Young children*. 47 (2), 12-18.
- Kardeş, S. ve Akman, B. (2018). Suriyeli mültecilerin eğitimine yönelik öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*. 17 (3), 1224-1237.
- Lemaitre, G. (2005). *The comparability of international migration statistics - problems and prospects*, OECD Statistics Briefs, July 2005, No.9. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- Levent, F. ve Çayak, S. (2017). Türkiye'deki Suriyeli öğrencilerin eğitimine yönelik okul yöneticilerinin görüşleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. 14-1 (27), 17-35.
- Mavroudi, E. ve L. Holt. (2015). Nationalism and diversity in schools In *Governing through diversity: migration societies in post-multiculturalist times*, eds. T. Matejskova & M. Antonsich, pp. 150-175. London: Palgrave Macmillan.
- McKenzie, D. ve Rapoport, H. (2006). *Can migration reduce educational attainment? Evidence from Mexico*. The World Bank Policy Research Working paper series no. 3952.
- Measham, T., Guzder, J., Rousseau, C. ve Pacione, L. (2014). Refugee children and their families: Supporting psychological well-being and positive adaptation following migration. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*. 44 (7), 208-215.
- Mercan Uzun, E. ve Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*. 1 (1), 72-83.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook: Qualitative data analysis* (Second edition). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.

- Momartin, S., Silove, D., Manicavasagar, V. ve Steel, Z. (2004). Comorbidity of PTSD and depression: associations with trauma exposure, symptom severity and functional impairment in Bosnian refugees resettled in Australia. *J Affect Disord.* 80 (2-3), 231-238.
- Pekdoğan, S. (2018). Okul öncesi öğretmenlerin farklılıklara saygı eğitimi konusundaki görüşlerinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.* 17 (65), 90-102.
- Poza, L., Brooks, M. ve Valdés, G. (2014). “Entre familia”: Immigrant parents’ strategies for involvement in children’s schooling. *School Community Journal.* 24 (1), 119-148.
- Ramsey, P. (1982). Multicultural education in early childhood. In J. Brown (ed.), *Curriculum planning for young children* (pp.131-142). Washington, DC: NAEYC.
- Rothstein-Fisch, C., Trumbull, E. ve Garcia, S. G. (2009). Making the implicit explicit: Supporting teachers to bridge cultures. *Early Childhood Research Quarterly.* 24 (4), 474-486.
- Roy, A. K., Singh, P. ve Roy, U. N. (2015). Impact of rural-urban labour migration on education of children: A case study of left behind and accompanied migrant children in India. *Space and Culture.* 2 (4), 17-34.
- Sağlam, H. İ. ve İlksen Kanbur, N. (2017). Sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education.* 7 (2), 310-323.
- Sakız, H. (2016). Göçmen çocuklar ve okul kültürleri: Bir bütünleştirme önerisi. *Göç Dergisi.* 3 (1), 65-81.
- Schwartz, A.E. ve Stiefel, L. (2006). Is there a nativity gap? Achievement of New York City elementary and middle school immigrant students. *Education Finance and Policy.* 1, 17-49.
- Tobin, J. J., Arzubiaga, A., ve Adair, J. K. (2013). *Children crossing borders: Immigrant parent and teacher perspectives on preschool for children of immigrants.* New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TUİK] (2018), *Uluslararası Göç İstatistikleri*, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30607>.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). *International Migration Report 2017: Highlights* (ST/ESA/SER.A/404).
- Wagner, T. M. (2013). *Supporting refugee children in Pennsylvania public schools.* Unpublished Doctoral dissertation, USA: University of Pittsburgh.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 135-154

Geliş Tarihi:26.03.2020 Kabul Tarihi:24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.709736>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ULUSAŞIRI GÖÇ VE TOPLUMSAL CİNSİYET: ERZİNCAN'DA YAŞAYAN AFGAN KADINLAR ÖRNEĞİ

Murat ARPACI*

Öz

Bu çalışma ulusaşırı göç ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi Erzincan'da yaşayan Afgan kadınlar örneğinde ele almaktadır. Çalışma kapsamında yapılan saha araştırmasında Afgan kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerden hareketle ulusaşırı göçün yarattığı toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli sorunlar tartışılmıştır. Ulusaşırı göç süreci, Afgan kadınların kendi ülkelerinde yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri yeniden üretmekte ve bu kadınların göçün ortaya çıkardığı sorunları aşma güçlerini etkilemektedir. Afganistan'daki cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle iktisadi, kültürel ve sosyal sermayelerini geliştirmekten yoksun bırakılan Afgan kadınlar bu nedenle göçün yarattığı zorlukları aşmakta güçlük çekmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Ulusaşırı göç, Toplumsal cinsiyet, Afgan kadınlar, Erzincan, Sermaye.

Transnational Migration and Gender: The Case of Afghan Women Living in Erzincan

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi EBYÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, muratarpaci06@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7892-5850>.

Abstract

This study examines the relationship between transnational migration and gender in the sample of Afghan women living in Erzincan. In the field study conducted within the scope of the study, in-depth interviews were made with Afghan women, and based on these interviews, the problems based on gender inequality caused by transnational migration were discussed. Transnational migration process reproduces gender-based inequalities that Afghan women experience in their own countries and affects their power to overcome the problems created by migration. Afghan women who have been deprived of developing their economic, cultural and social capital due to gender discrimination in Afghanistan thus have difficulty in overcoming the difficulties caused by migration.

Keywords: Transnational migration, Gender, Afghan women, Erzincan, Capital.

Giriş

Bu araştırma ulusaşırı göç ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi Erzincan'da yaşayan Afgan kadınlar örneğinde tartışmayı amaçlamaktadır. Afganistan'daki savaş ve siyasi istikrarsızlığın uzun süre devam etmesi nedeniyle dünyadaki ulusaşırı göç hareketliliğinde Afganların sayısı giderek artmaktadır. Birleşmiş Milletler'in 2017'de yayınladığı *Ulusaşırı Göç Raporu*'na göre Afganistan kaynaklı sığınmacı sayısı 2000 yılında 76.000 iken 2017 yılında 134.000'e çıkarak yaklaşık %77 oranında artmıştır (United Nations, 2017: 27). OECD'nin hazırladığı 2017 tarihli *Ulusaşırı Göç Raporu*'na göre ise 2016 yılında OECD ülkelerine sığınma başvurusu yapan göçmenlerin neredeyse yarısı üç ülkeden gelmektedir. Bu ülkeler Suriye, Afganistan ve Irak'tır (OECD, 2017: 26). Aynı rapora göre 2014 yılında Afganistan'dan gelen göçmenlerin toplam ulusaşırı sığınmacı içerisindeki oranı %7 iken bu rakam 2016 yılında neredeyse % 90 artarak %13 olmuştur (OECD, 2017: 27).

Türkiye son yıllarda çevresindeki ülkelerde yaşanan savaşların yarattığı ulusaşırı göç dalgasından en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Bu bağlamda

Afganistan kaynaklı ulusaşırı göçlerin de Türkiye'yi yoğun bir biçimde etkilediğini söylemek mümkündür. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun Mart-2018 tarihli *Göç ve Uyum Raporu*'na göre Türkiye'de 3 milyondan fazla sığınmacı bulunmaktadır. Rapora göre Türkiye'de bulunan sığınmacı sayısı nüfusun %3,4'üne denk gelmektedir (TBMM, 2018: 89). Coğrafi konum kadar Türkiye'nin birçok ülkeden farklı olarak savaştan kaçan sığınmacılara karşı gösterdiği kabul politikası bunun en önemli nedenlerinden biridir. Çoğunlukla kaçak yollarla Türkiye'ye gelen bu sığınmacıların bir kısmı Türkiye'yi transit ülke olarak görmekte ve Türkiye üzerinden başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine göç etmeyi hedeflemekte, bir kısmı Türkiye'ye yerleşip yeni bir yaşam kurmaya çabalamakta ve bir kısmı da savaş sona erdikten sonra ülkelere geri dönmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda ulusaşırı göç açısından Türkiye kaynak, transit ve hedef ülke olabilmektedir.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2016 tarihli *Türkiye Göç Raporu*'na göre, 2016 yılında Türkiye'de yakalanan sığınmacılar içerisinde Afganistan kaynaklı olanlar 31.360 ile tüm sığınmacılar içerisinde 2. sırada yer almaktadır. Aynı yıl kısa dönem ikamet izni bulunan yabancılar içerisinde Afganistan vatandaşları 14.742 ile 3. sırada, ikamet izni bulunan yabancılar içerisinde Afganistan vatandaşları 20.148 ile 6. sırada yer almaktadır. Rapora göre 2015 ile kıyaslandığında uluslararası koruma başvurusu yapan Afganistan kaynaklı sığınmacılarda 2016 yılında %88'lik bir artış yaşanmıştır (Türkiye Göç Raporu, 2016). TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun *Göç ve Uyum Raporu*'na göre Türkiye'den Avrupa'ya geçenlerin %21'i Afgan'dır (TBMM, 2018: 106). Türkiye'de Afgan uyruklu sığınmacıların artışı 2018, 2019 ve 2020 yılının ilk üç ayındaki verilere baktığımızda daha da ivme kazanmış görünmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine baktığımızda, 2018 yılında yakalanan sığınmacılar içerisinde 100.841 ile Afganistan'dan gelenler birinci sırada yer almaktadır. 2019 yılında bu oran dramatik bir biçimde artarak ikiye katlanmış ve 201.437 olmuştur. 2020 yılının ilk üç ayında ise 14.167 Afgan sığınmacı tespit edilmiştir.¹

Erzincan, Türkiye'ye kaçak yollarla giriş yapan Afgan sığınmacıların en fazla yakalandıkları kentlerin başında gelmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve düzensiz göçmenlerin il ölçeğinde oranlarının yer aldığı haritaya baktığımızda Erzincan, 1000-5000 düzensiz göçmenin yakalandığı ikinci grup kentler arasındadır. Bunun temel nedenlerinden biri, 2012'de uluslararası koruma kapsamında bir grup Afgan sığınmacının şehre yerleştirilmesi ve bu ilk yerleşenlerin oluşturdukları sosyal ağlarla yeni grupların buraya yönelmesidir. 2012 yılından itibaren şehre gelen Afganların çoğunluğu şu an Geçit Beldesi'nde yer alan ve kullanılmayan bir ilkokulun bahçesine kurulan 55 konteynerde, "Afgan Mahallesi" olarak bilinen alanda yaşamlarını sürdürmektedirler. Erzincan'da resmi (kayıtlı) Afgan sığınmacı sayısı 2500 civarındadır. Afganların bir kısmı, şehre ve işgücü piyasasına kısmen de olsa eklenmiş ve kiralık ev tutarak konteyner alanından ayrılmışlardır. Diğer bir kısım Afgan ise sadece Erzincan'da bulunmalarını şart koşan uluslararası koruma kurallarını aşarak başka şehirlerdeki iş gücü piyasasına kaçak yoldan girmektedir. Afgan sığınmacıların tamamına yakını İran üzerinden Türkiye'ye gelmiştir.

Afgan sığınmacıların sahip olduğu kültürel, sosyal ve ekonomik kapasite göç süreciyle başa çıkma açısından önemlidir. Bununla birlikte Afganların Erzincan'da kurdukları sosyal ilişkiler ağı ve gündelik yaşam deneyimleri sonradan gelenler için kılavuz görevi üstlenmektedir. Önceden gelen Afganların deneyimleri sonradan gelenlerin yaşayacakları riskleri azaltıcı işlev görmüştür. Yine eğitim ve meslek sahibi olanlar ile belirli bir finansal birikimle gelen göçmenler diğerlerine göre daha az zorluk yaşamaktadır. Bu da ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin uluşurı göç sürecindeki rolünü ortaya çıkarmaktadır.

Ulaşurı göç sürecinin önemli parametrelerinden biri de cinsiyettir. Düzensiz göç süreciyle gelen Afganların yarısından fazlasını kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli sorunlar göç sürecinden etkilenme potansiyelini daha da derinleştirmektedir. Bununla birlikte Afgan kadınların geldikleri ülkeden getirdikleri ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye bu süreci hafifleten ya da derinleştiren bir parametre olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırma Erzincan'da

bulunan *Afgan Mahallesi*'nde yaşayan Afgan kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmelerle, ulusaşırı göç ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi Pierre Bourdieu'nün *sermaye* kavramından hareketle tartışmayı amaçlamaktadır. Ulusaşırı göç sürecinde Afgan kadınlar hangi sosyal sorunla karşılaşmışlardır? Afgan kadınlar özelinde göç öncesi, göç esnasında ve göç sonrasında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet temelli sorunlar nelerdir? Afgan kadınların sahip olduğu ya da Afganistan'daki toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle yoksun kaldıkları ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeler göç sürecini hangi açılardan etkilemiştir? Bu çalışmanın yanıt aramaya çalıştığı soruların başında bunlar gelmektedir ve bu sorular çerçevesinde Afgan kadınlar örneğinde toplumsal cinsiyet temelli konuların ulusaşırı göç süreciyle ilişkisi ortaya konulacaktır.

1.Araştırmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında, 2018 ve 2019 yıllarında yapılan saha araştırmasında, Afgan göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı ve geçiş noktası olarak kullandığı Erzincan'da yaşayan farklı yaş ve meslek gruplarında yer alan 15 Afgan kadınla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, "Afgan Mahallesi" olarak adlandırılan 55 konteynerde yaşamlarını sürdüren kadınlardan oluşmaktadır. Söz konusu mahallede 300 civarında Afgan sığınmacı yaşamlarını sürdürmektedir. Bunların aşağı yukarı yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla burada yaşayan kadınların yaklaşık %10'u ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler yaklaşık 40-60 dakika arasında sürmüştür. Katılımcıların güvenliği açısından metinde doğrudan isimler verilmemiş, numaralandırma yapılmıştır (Birinci Katılımcı, İkinci Katılımcı gibi).

Derinlemesine görüşmeler doğrudan gözlemlenemeyen, davranışlara yansıtılabilen, niyetlere, beklentilere ve sözlü ifadelerle bakarak bireylerin dünyayı nasıl oluşturduklarını, dış dünyaya dair algılarını, yaşam öykülerini ve kendilerini çevreleyen sosyal çevreyi nasıl değerlendiklerini belirleme imkânı yaratır (Bal, 2016: 159;

Kümbetoğlu, 2005: 72). Kişilerin yaşam öyküleri başka öznelere olan sosyal ilişkilerle yapılır ve deneyimlerin sözlü aktarımında bu öznelere dair bilgiler önemli bir yer tutar. Bu bağlamda Afgan kadınların yaşam öykülerini anlamak ve sahip oldukları toplumsal ilişkileri tespit etmek açısından derinlemesine görüşmeler önem arz etmektedir. Bu görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yapılmıştır. Bu sayede görüşmenin seyrine göre yeni sorular sorularak katılımcının farklı deneyimlerini aktarmasına olanak verilmiştir. Araştırma sürecinde örneklem oluşturulurken “amaçlı örneklem” kullanılmış ve görüşme zincirinin sağlanmasında kartopu tekniğine başvurulmuştur. Amaçlı örneklem çalışmanın amacı açısından zengin veri sağlayabilen bir örneklem oluşturma tekniğidir.

2. Ulusaşırı Göç, Toplumsal Cinsiyet ve Sermaye

Ulusaşırı göç, içerisinde farklı etnisite, cinsiyet, cinsel yönelim ve yaş kategorilerini barındıran ve bu anlamda kitlesel bir nitelik arz eden hareketlenmedir. Ancak bu kitlesellik ve aynı süreçlerden geçme durumu, göçün etkilerinin tüm sosyal kategoriler üzerinde aynı etkiyi yarattığı anlamında gelmemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı sorunlar göçün kadınlar üzerindeki etkilerini daha da ağırlaştırmaktadır. Birleşmiş Milletler’e göre her iki göçmenden biri kadındır (Deoğlu-Gökmen, 2011: 23). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği göç öncesinde, göç esnasında ve göç sonrasında kadınların yaşadığı sorunları çoğaltmakta, sürekli ve ulusaşırı hale getirmektedir. Dolayısıyla göçmen kadınlar nereye göç ederlerse etsinler toplumsal cinsiyet temelli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu anlamda göçün cinsiyetlendirilmiş bir pratik olduğunu söylemek mümkündür.

Kadınlara özgü göç nedenleri çeşitlilik arz etmektedir. Kadınların göç etme nedenlerinin başında yoksulluk, borç, evlilik anlaşmazlığı, toplumsal cinsiyete dayalı kısıtlamalar, insan hakları ihlalleri, şiddet ve savaş gelmektedir (Buz, 2007: 39-40). Ancak göç güzergâhına bağlı olarak bu faktörler çeşitli biçimlerde yeniden oluşabilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle örülü bir göç güzergâhı kadınları is-

tismara daha fazla açık hale getirebilmektedir (Oyman, 2016: 131). Bu durumun yaratacağı sorunlar göç sürecinin yarattığı güvencesiz süreçte daha da güçlü bir ihtimal haline gelmektedir. Sığınmacı kadınların ulusaşırı göç sürecinde yaşadıkları sorunların başında ise şiddet ve istismar gelmektedir. Sığınmacı kadınlar henüz ülkelerinden ayrılmadan, göç etmelerine neden olacak çatışma sırasında ve göç öncesinde, kaçış esnasında, sığınılan ülkede, geri dönüş sırasında ve yeniden toplumla bütünleşme esnasında ayrımcılık, sosyal dışlanma, kaynaklara erişimin engellenmesi, taciz, cinsel saldırı ve kaçırılma gibi şiddet olaylarına doğrudan maruz kalmaktadırlar (Purdin'den aktaran Oyman, 2016: 113).

Savaş ve şiddet dışındaki sosyolojik faktörler de kadınların göç sürecini doğrudan etkilemektedir. Kadınlar ayrımcılık, yoksulluk ve işsizlik gibi kendi ülkelerindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği kaynaklı sosyal ve hukuki sorunlar nedeniyle de göç edebilmektedir. Bununla birlikte göç eden kadınların transit olarak kullandıkları ya da göç ettikleri ülkelerde karşılaştıkları sosyal ve ekonomik konum da çoğu kez aynı olabilmektedir. Sığınmacı kadınların hayatlarını devam ettirmelerinin önüne konulan seçenekler çoğu kez ev içi hizmetler, bakım işçiliği ve seks işçiliği ile sınırlıdır. Bununla birlikte kadın olmak, göç sürecinin getirdiği sosyal dışlanma biçimlerini daha da şiddetlendirmektedir (Dedeoğlu-Gökmen, 2011: 22-30).

Sığınmacı kadınları sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan homojen bir bütün olarak düşünmek, sorunları tartışmak açısından sınırlı bir yaklaşımdır. Sonuçta göç sürecinin bir parçası olan kadınlar sosyolojik ortak özelliklerinin yanı sıra farklılıklar barındırmaktadırlar. Bu benzerlikler ve farklılıklar ulusaşırı göç sürecinde kadınların karşılaştıkları sorunlar ile başa çıkma ve bunları aşma çabalarını ve kapasitelerini anlamak açısından önemli olduğu gibi söz konusu kadınların ihtiyaç duyduğu sosyal politikalar açısından da sağlıklı bilgi sağlayabilmektedir.

Pierre Bourdieu'nün sermaye kavramı bireylerin sosyal eyleycilik güçlerini ve kapasitelerini anlamak açısından önemli bir teorik bakış açısı sağlamaktadır. Bourdieu, sermayeyi yalnızca ekonomik anlamıyla düşünmeyerek temelde dört tip ser-

mayeden söz eder: İktisadi sermaye (para ve mülk), kültürel sermaye (eğitim, kültürel mallar ve hizmetler), sosyal sermaye (tanışıklıklar ve ilişki ağları) ve simgesel sermaye (meşruluk). Bourdieu'nün, sermaye kavramını iktisadi dar sınırlarından çıkarak genişletmesi, her hangi bir durumda ve koşulda toplumsal faillerin özgünlüklerini daha yakından görmemizi sağlar. İktisadi sermaye kişinin sahip olduğu finansal gücü ifade eder. Sahip olunan para ve mülk gibi maddi sermaye birikimini yansıtan bu kavram Marx'ın sermaye kavramına da yakın olan özellikler barındırır. Kültürel sermaye kavramı ise “sözel beceri, genel kültürel farkındalık, estetik tercihler, okul sistemi hakkında bilgi, eğitim gibi geniş çeşitlilik gösteren olanakları kapsar” (Swartz, 2011: 110-111). Kültürel sermaye esasında bir “bilgi sermayesi” olarak da adlandırılabilir. Kültürel sermaye kavramının ulusaşırı göçmenler üzerine yapılacak bir araştırma açısından yararı, aynı göç sürecine dahil olan ve aynı cinsiyete sahip bireylerin yoksulluk ya da işsizlik gibi olası sorunlar karşısında düşecekleri eşitsiz durumu anlayabilmemizi sağlamasıdır. Sosyal sermaye ise bir bireyin ya da grubun, kalıcı ilişkiler ağına, az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynaklar ile böylesi bir ağın harekete geçirmeye olanak sağladığı sermaye ve güçlerin toplamıdır (Bourdieu & Wacquant, 2003: 108). Bourdieu'ya göre “sosyal ve kültürel sermaye, ekonomik sermayeye kıyasla birbiriyle daha yakın ilişki içindedir. Genelde ekonomik sermayenin kültürel ve sosyal sermayeye çevrilmesi, tersinin gerçekleşmesinden daha kolaydır” (Swartz, 2011: 118). Dolayısıyla bu sermaye tipleri avantajlar açısından denk bir durum arz etmezler. Sosyal sermaye kişinin karşılaştığı sorunları aşarken başvurabileceği en önemli sosyal bağlantılardır ve bu sermayeye sahip olup-olmama durumu göçmenlerin yaşamlarını derinden etkilemektedir. Simgesel sermaye ise hem toplumsal eylemin hem de iktidar ilişkilerinin simgesel formlarla meşrulaştırılmasını ifade eder (Swartz, 2011: 132).

Ulusaşırı göç sürecinde iktisadi, kültürel, sosyal ve simgesel sermayenin etki durumu göç pratiği çeşitli açılardan etkilemektedir. Genel olarak Afgan sığınmacıların ve özelde bu çalışma kapsamında görüşülen Afgan kadınların çoğunluğunun

İktisadi sermayeden yoksun olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda göç sürecini etkileyen faktörlerin başında sosyal ilişkiler ağı (sosyal sermaye) ve bireysel vasıflar (kültürel sermaye) gelmektedir. İktisadi sermayeden yoksun göçmenler için göç sürecinde en fazla başvurdukları alan sosyal sermayeleridir. Göçün nasıl gerçekleşeceği, göç edilen ülkede nereye ve nasıl gidileceği, burada nasıl iş ve konut bulunabileceği gibi birçok temel başlıkta, sahip olunan sosyal ilişkiler göçmenlerin hayatlarını kolaylaştırabilmektedir. Ulusaşırı göç sürecinde sosyal sermaye dinamik bir ilişkiler ağı yaratarak göçmenlerin toplumsal pratiklerini çerçevlendirmektedir. Ulusaşırı göçmenlerin başvurdukları bu toplumsal ilişkilerin sosyolojideki kavramsal karşılığı olarak sosyal sermaye kavramı, göçmenlerin deneyimlerini tartışmak açısından işlevseldir.

Sosyal sermaye kavramının sosyolojik temelleri Max Weber'in "statü grupları" kavramına kadar uzanır. Weber'e göre statü grupları genellikle sosyal ve dağıtık topluluklardır. Weber'de statü gruplarının en önemli özelliği tümüyle ekonomi tarafından belirlenmiş bir kategori olmamasıdır (Weber, 2004: 277). Sosyal sermaye ile statü grupları kavramının en önemli ortak noktası bütünüyle ekonomi tarafından belirlenmemiş bir konuma gönderme yapmasıdır. Bu düzlemde gelişen sosyal sermaye kavramı çağdaş sosyal teoride 1960'lardan itibaren tartışılmaktadır (Coleman, 1961; Bourdieu, 1977; Putnam, 2000). Sosyal sermaye kavramını Pierre Bourdieu'nün dışında James Coleman ve Robert Putnam da ele almıştır. James Coleman sosyal sermayeyi, sosyal yapı içerisinde oluşan, bireylerin gelişiminde rol oynayan, sosyal yapı içerisindeki hareketlerini kolaylaştıran ve bireyler için avantaj oluşturan yararlı kaynaklar olarak tarif etmiştir (Coleman, 1994: 300-336) Robert Putnam ise sosyal sermayeyi "güven, normlar, iletişim ağları gibi toplumun etkinliğini, koordine edilmiş eylemlerle kolaylaştıran sosyal organizasyonların özellikleri" (Field, 2008: 4) olarak tanımlamıştır. Sosyal sermaye tartışmaları genel olarak iktisadi olarak avantajlı konumda olmasa dahi bir kişinin yaşamında karşılaştığı sorunların çözümünde başvurduğu toplumsal ilişkiler ağına gönderme yapar. Ulusaşırı göç özneleri

kendi ülkelerinden ayrılma kararı aldıkları andan itibaren sosyal sermayelerine başvururlar. Göçmenlerin sosyal sermayeleri ülkelerinden ayrılma yöntemlerini, transit ülkeye ulaşma kanallarını, transit ülkedeki şehir ve yaşam alanı tercihlerini, transit ülkeden ayrılırken hedef ülkeye ulaşma yollarını şekillendirir. Göçmenlerin sosyal sermayeleri uluslararası hareketlilik esnasında transit ya da hedef ülkelerde güvenli toplumsal alanlar oluştururlar. Sosyal sermayeden elde edilen kazançlar, toplumsal veya sembolik bağlar, iki ya da daha fazla farklı ulus devlette göçmen ağlarında belirginleşebilirler. Bu bağlamda sosyal sermaye, uluslararası göçün aynı kaynak ülkeden dalgalar halinde gerçekleşmesini anlamamız bakımından işlevsel bir kavramdır. Göçmen zincirleri, yalnız bilgi ve diğer kaynaklar daha geniş gruplara ve ağlara yayıldığı vakit gelişme eğilimi gösterirler (Faist, 2003: 39-47). Sosyal sermaye sadece bilgi paylaşımı açısından değil kaçış kararı alınmasında da rol oynar ve ülkelerinden ayrılanlar için göçün kolektif teminatı olarak görülür.

Uluslararası göçmenlerin birden fazla devlete uzanan hareketlilikleri farklı toplumsal alanlarla kesişen ağlarla gerçekleşir. Bu çerçevede gerçekleşen her hareketlilik yeni toplumsal alanlar üretir. Göçmenlerin bir devletten diğerine geçişleri geride bıraktıkları ülkelerdeki sosyal ağlarını ortadan kaldırmaz. Aksine, bu ağların kümelendiği toplumsal alanlar yeni göç hareketliliklerini besler. Uluslararası göç konusundaki literatürün ortaklaştığı görüş, uluslararası göçün etkilerinin ülke değişimiyle son eren bir süreç olmadığıdır (Faist, 2000; Olwig, 2003; Faist & Schiller, 2010). Özellikle aynı kaynak ülkeden farklı zamanlarda hareket eden göçmenler için bu sosyal ağlar, uluslararası hareketlilik için bir deneyim alanı oluşturur ve bu deneyim alanı sonradan gelen göçmen gruplarına aktarılır. Göç deneyiminin ürettiği bilgi göçmen grupları içerisinde dolaşır ve uluslararası göçle birlikte gelenler için sosyal, ekonomik, psikolojik risk ve maliyetleri azaltıcı bir işlev görür (Faist, 2000: 139).

Uluslararası göç sürecine dâhil olan bireylerin kültürel sermayeleri de göç sürecinin getirdiği sorunları aşabilmelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Kültürel sermaye, dilin, bilginin ve kültürel tarzın ilişkilerini ve başarıyı nasıl şekillendirdiğini

ifade eden bir kavramdır (Swartz, 2011: 390). Kültürel sermaye, bireylerin yaşamında, hem maddi hem de sembolik anlamda iş görür (Bourdieu, 2015a: 334-335). Dolayısıyla kültürel sermaye, hem maddi kazanca hem de sosyal saygınlığa tahvil edilebilir. Beceriler, tercihler, eğitim sürecindeki eğilimler ve entelektüel birikimi de ifade eden kültürel sermayenin oluşmasında aile önemli bir yer tutmaktadır. Sınıfsal eşitsizlikten beslenen kültürel sermaye yoksunluğu ya da sahipliği, eğitim sürecindeki başarıyı etkiler ve bu sınıfsal eşitsizlikleri yeniden üretir. Zira Bourdieu'ya göre eğitim sistemi, bu sistemde başarılı olabilecek kültürel sermayeye sahip bireylere hitap eder (Bourdieu ve Passeron, 2015b: 136). Çoğunlukla aileden ya da eğitim sürecinde edinilen kültürel sermaye, akademik başarı, iş yaşamı, evlilik ve sosyal saygınlık gibi yaşamın bütün kritik alanlarını etkiler. Kültürel sermaye kavramına göç açısından baktığımızda, ulusaşırı göç süreci, bireylerin kendi ülkelerinde edindikleri kültürel sermayeleri açığa çıkaran dinamikler barındırmaktadır. Sığınmacıların ailelerinden edindikleri vasıflar, gördükleri eğitim, aldıkları diplomalar ve kazandıkları beceriler, göçün zorluklarıyla başa çıkma stratejilerini yapılandırmaktadır. Göç literatüründe kültürel sermaye kavramı daha çok “sırt çantası” (*rucksack approach*) yaklaşımı ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre sığınmacılar beraberlerinde kültürel olanaklar ve araçlar getirirler (Erel, 2010: 645). Ancak bu “sırt çantası” her zaman kolaylaştırıcı etki yaratmayabilir. Zira bir sığınmacının sahip olduğu kültürel vasıflar kadar bu vasıfların sığınılan ülkede işlev görüp görmeyeceği de önemlidir.

3. Göç Sorunları Karşısında Afgan Kadınlar

Uluslararası göçün getirdiği toplumsal cinsiyet temelli sorunlar, göç öncesinde yaşananlar ile göç sürecinde yaşananların eklenmesinden oluşmaktadır. Bunu en net görebileceğimiz yerlerden biri katılımcıların kültürel sermayeleridir. Araştırma kapsamında görüşme yapılan Afgan kadınların sahip oldukları kültürel sermayeler sosyal sorunlarla mücadele etmek açısından yetersiz kalmaktadır. Bunun temel nedeni Türkiye'ye gelmeden önce yaşadıkları Afganistan'ın kadın haklarının en zayıf

olduğu ülkelerin başında gelmesidir. Afganistan'daki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı sorunlar, buradaki kadınların başta eğitim ve meslek olmak üzere birçok alanda kazanım elde etmelerini engellemektedir.

1996'da Taliban'ın Afganistan'da yönetimi ele geçirmesiyle "Afganistan İslam Emirliği" kurulmuş ve ülkede özellikle kadınlar açısından ortam bütünüyle değişmiştir. Afganistan'da kadınların çoğunluğu okuma yazma bilmemekte, eğitim hayatlarını yarıda bırakmakta, kamusal yaşama dâhil olamamakta ve iş hayatı içerisinde yer alamamaktadır. Afganistan'da eğitim ve meslek edinme araçlarından yoksun bırakılan kadınlar bu duruma gittikleri ülkenin dilini bilmeme sorunu da eklenince göçle birlikte bu yoksunluk daha da şiddetlenmektedir.

1990'ların ortalarından itibaren iç savaş ve ardından Taliban yönetimi ülkedeki kadınların zaten zor olan hayatını daha da zorlaştırmıştır. Hem kendi ülkelerinde her türlü baskı ile karşı karşıya kalmışlar hem de burada yaşadıkları sorunlar bir şekilde göç ettikleri yerlere de taşınmıştır. Afgan kadınların iktisadi, kültürel ve sosyal sermayelerinin durumuna baktığımızda öncelikle iktisadi sermayeden yoksun bir kitle ile karşılaşırız. Bu çalışma kapsamında görüştüğümüz kadınların tamamına yakını Afganistan'da da geçim şartları zor bir hayat sürmüşlerdir. Buradaki iktisadi sermaye de eşlerine ya da babalarına aittir ve kadınların bu sermayeyi kullanma imkânları olmamıştır. Bununla birlikte, zaten sınırlı olarak sahip oldukları maddi birikimlerini göçle birlikte geride bırakmışlardır. Burada bulunan mülklerini (ev, araba, işyeri vs.) satıp göç edenler olduğu gibi buna fırsat bulamadan göç edenler de olmuştur. Afganistan'dan ayrıldıklarında yanlarına aldıklarının tamamına yakını ise Türkiye'ye geldiklerinde tükenmiştir. Dolayısıyla görüşme yaptığımız Afgan kadınların tamamı iktisadi bir birikimden yoksun olduklarını ifade etmişlerdir. Görüşme gerçekleştirilen katılımcılardan biri iktisadi sermayenin durumunu şu sözlerle anlatır:

*"Afganistan'da evimiz ve arabamız vardı. Babam arabayı sattı ama evi satamadık. Ev orada kaldı. Paramızın çoğu İran'da bitti. Birazını da Türkiye'ye gelirken kaçakçılara verdik. Paramız kalmadı. Paramız olsa bu barakalarda kalma-
yız."* (Birinci Katılımcı, Yaş:15, Öğrenci).

Afganistan'daki toplumsal cinsiyet temelli sorunların kadınların kültürel sermayeleri üzerindeki en büyük etkisi şüphesiz eğitim hayatından mahrumiyettir. 68 yaşında olan ve yaşı dolayısıyla Afganistan'ın tarihinin daha geniş bir kesitine tanıklık eden bir katılımcı buradaki dönüşümü şu sözlerle anlatmaktadır:

“Taliban'dan önce kız çocukları okula gidiyordu. Taliban bunu istemiyordu. Sadece erkek çocuklarının okula gitmesini istiyordu. Birçok okul Taliban döneminde ve savaş zamanında yıkıldı ya da kapatıldı. Kadınlar eskisi gibi dışarıya çıkamaz oldu. İstediklerini giyemediler. Okula, doktora gitmek zorlaştı. Ailelerinin yanında da evden çıkmamaya çalıştılar. Evlenince de evde kaldılar.” (Dokuzuncu Katılımcı, Yaş: 68, İşsiz).

Aynı soruna dikkat çeken başka bir katılımcı, Afganistan'daki yönetim nedeniyle ilkokulu bile tamamlayamadan eğitim hayatından nasıl mahrum kaldığını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Taliban kız çocuklarının okula gitmesini istemiyordu. Ailem de beni okula göndermekten korkuyordu. Bir sınıf arkadaşımın yüzüne okula giderken asit attılar. Bu olaydan sonra 3. sınıfta okula gitmeyi bıraktım.” (Dördüncü Katılımcı, Yaş: 40, İşsiz).

Eğitim hayatından mahrum bırakılma, Afganistan'da yaşayan kadınların yaygın olarak karşılaştığı bir durumdur. Bununla birlikte okuldan alınan kız çocukları yoksulluk, gelenekler ve sosyal baskı nedeniyle evliliğe zorlanmaktadır. Nitekim aynı katılımcı, okul hayatının sona ermesiyle erken yaşta evlendirildiğini ve bu nedenle hayatının istemediği bir yönde değiştiğini şöyle özetlemektedir:

“Okuldan ayrılınca evde anneme yardım etmeye başladım. Çok fakirdik ve çok fazla kardeşim vardı. Beni çocuklarıyla evlendirmek isteyen bir aile vardı. Sürekli babamı arıyorlardı. Para teklif ediyorlardı. Ben evlenmeyi istemiyordum. Ama sonra evlenmek zorunda kaldım. 14 yaşındaydım.” (Dördüncü Katılımcı, Yaş: 40, İşsiz).

Benzer bir süreci yaşayan başka bir katılımcı 28 yaşındadır ve hiç okula gitmemiştir. 3 çocuk sahibi olan bu katılımcının en büyük çocuğu 15 yaşındadır. 12 yaşında evlendirilmiş olan katılımcı, yaşadığı zorlukları şu sözlerle anlatır:

“Köyümüzdeki okulu Taliban kapattı. En yakın okula gitmek için 1 saat yürümek gerekiyordu. Ailem yolda başına bir şey gelmesinden korkuyordu. Çünkü Taliban kız çocuklarının okula gitmesini istemiyordu. O yüzden okula hiç gidemedim. 12 yaşında zorla evlendirildim. Kocam kaçak yollarla Almanya'ya gitti. Onun yanına gitmeye çalışıyoruz.” (Beşinci Katılımcı, Yaş:28, Bulaşıkçı olarak çalışıyor.).

Katılımcıların da aktardığı üzere Afganistan'da kadınlar en önemli kültürel sermaye edinme aracı olan eğitimden büyük ölçüde mahrum bırakılmaktadırlar. Bu mahrumiyet göç sürecinin sonraki durağı olan İran'da da devam etmiştir. 15 yaşında bir katılımcı İran'da Afgan kadınların yaşadığı durumu şu sözlerle anlatır:

“İran Afganları istemiyor. Afganlara ya çok kötü davranıyor ya da sınır dışı ediyor. İran'da Afganlar okula gidemiyor. Bu yüzden orada okula gidemedim. Türkiye'ye gelince okula tekrar başladım. Çok ara verdiğim için çok zorlandım. 2 yıldır Erzincan'dayım.” (Birinci Katılımcı, Yaş: 15, Öğrenci).

Afganistan'da ve İran'da okul sürecinden mahrum kalan Afgan kadınların göç ettikleri ülkede hayatlarını sürdürmeleri birçok zorluğu barındırmaktadır. Bir kısmı hiç okula gitmeyen, diğer kısmı ise ilkokul sürecinin çeşitli evrelerinde eğitim hayatından koparılan Afgan kadınlar hem iş hem de sosyal uyum açısından zorluk çekmektedirler. Kültürel sermaye yoksunluğu, göç ederek dilini bilmedikleri bir ülkede yaşamaya sürüklenen Afgan kadınlar için çalışma hayatını belirli alanlarla ve düşük ücretlerle sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda Afgan kadınlar sığınmacıların maruz kaldığı ucuz ve güvencesiz iş gücü piyasasının başlıca mağdurlarındandır. Üç çocuk sahibi olan bir katılımcı hayatını nasıl kazandığını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Temizlik dışında iş bulmak zor. Mesleğim yok. Bugüne kadar kocam bize baktı. Şimdi Almanya'da. Bir süredir bize para gönderemiyor hasta olduğu için. Ben

çalışıyorum. Bulaşıkçılık yapıyorum. Günde 20 lira veriyorlar. Bu para yetmiyor. Başka çaremiz yok. Çocuklarıma zor bakıyorum.” (Beşinci Katılımcı, Yaş:28, Bulaşıkçı olarak çalışıyor.)

Kendisi çalıştığı için 3 yaşındaki küçük çocuğunu 11 yaşındaki kızına bırakan katılımcı, bu nedenle kızının okula gidemediğini belirtmiştir. Göçle birlikte kadınların kültürel sermaye edinememe süreci de taşınmıştır. Annenin mahrumiyeti, kızının mahrumiyeti ile devam etmiştir. Herhangi bir eğitim almadıkları ve meslek sahibi olmadıkları için iş bulmakta zorluk çeken bir başka katılımcı ise yoksullukla birlikte yaşadığı sağlık sorunlarının hayatını zorlaştırdığını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Okuma yazma bilmiyorum. Dil bilmiyorum. Bugüne kadar hiçbir işte çalışmadım. Sadece temizlik işi bulabiliyorum. O da her zaman değil. Akciğerlerim hasta olduğu için çalıştığım her gün rahatsızlığım artıyor. Ama çalışmak zorundayım.” (On dördüncü Katılımcı, Yaş: 33, Temizlik işinde çalışıyor.)

Meslek sahibi olan Afgan kadınların hem kendi ülkelerinde hem de göç ettikleri ülkelerde hayatlarını sürdürme kapasiteleri daha yüksektir. Bu katılımcılardan biri, sahip olduğu mesleğin göç sürecinde hayatına nasıl katkı sağladığını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Afganistan’da kuaförlük yapıyordum. Para kazanıyordum. Savaştan sonra göç etmek zorunda kaldık. Yaşadığımız yerin her tarafında çatışmalar vardı. İran’a kaçtık. İran’da da kuaförlük yapmaya başladım. İran’da hayat Afganlar için çok zor. Kaçak yolla Türkiye’ye geldik. Önce Van’a, sonra da Erzincan’a geldik. Burada da kuaförde çalışıyorum. Vatandaşlık alırsam kuaför dükkânı açmayı düşünüyorum.” (Yedinci Katılımcı, Yaş: 26, Kuaför.)

Kültürel sermaye yalnızca eğitim ve mesleki vasıflar değil aynı zamanda sözel beceri, dil ve iletişim gibi unsurları da kapsamaktadır. Özellikle dil ve sözel beceri, Afgan sığınmacılar için hem kendi hayatları hem de diğer sığınmacıların hayatları için önemli bir işlev görebilmektedir. Nitekim İran’da 12 yıl kalan ve bu süre zarfında İngilizce ve Türkçe öğrenen bir katılımcı, bu becerilerin yaşamına katkılarını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Savaştan sonra ailemle İran’a kaçtık. Orada 12 yıl yaşadık. Çok farklı işlerde çalıştım. İran’da Türklerle ve yabancılarla çok fazla görüştim. Türkçe ve İngilizce öğrendim. 3 yıl önce buraya geldik. Avrupa’ya gitmek istiyorum. Anadilim olduğu için Farsça da biliyorum. Akrabalarımın ve arkadaşlarıımın evrak işlerini hep ben hallederim. İran’da da ben hallederdim. Buraya gelirken de her şeyi bana sordular. Yol boyunca da tercümanlık yaptım. İran’da olduğu gibi burada da Afganlara yardım ediyorum. Tercüman lazım olduğunda ya da başka bir evrak işi olduğunda bana geliyorlar. Ben para istemiyorum. Kimin ne kadar gücü yeterse o kadar para veriyorlar. Bu şekilde geçiniyorum.” (On üçüncü Katılımcı, Yaş: 35, Tercüman).

Ulusaşırı göç, sosyal ağların, ilişkilerin ve tanıdıklara sahip olmanın önemli rol oynadığı bir süreçtir. Sığınmacılar, henüz ülkelerinden ayrılmadan sosyal ilişkilerine başvurmakta, bu ilişkiler aracılığıyla kararlar almakta ve nereye-nasıl gideceklerini de bu ilişkilerden edindikleri bilgilerle belirlemektedirler. Ulusaşırı göç sürecinde sosyal sermayenin en fazla işlev gördüğü yer, göç edilecek hedef ülkenin ve buradaki hedef şehrin belirlenmesi, oraya nasıl ulaşılabileceğinin planlanması ve son olarak da orada nasıl yaşanılacağına dair bilgi alınmasıdır. Dolayısıyla sığınmacılar arasındaki deneyim aktarımı göçün daha az hasarla atlatılması açısından kritiktir.

Görüşme yapılan Afgan kadınların sosyal sermayelerinin büyük bir kısmı ailelerindeki erkeklerin sosyal çevresiyle ilişkilidir. Bununla birlikte kişisel ilişkileriyle ailelerinin göç sürecini şekillendiren kadınlar da bulunmaktadır. Katılımcılardan birisi göç sürecinde başvurdukları sosyal ağları şu sözlerle anlatmaktadır:

“Savaş olunca eşim Tahran’da yaşayan arkadaşını aradı. O ailesiyle bizden bir sene önce Tahran’a gitmişti. Bir depoda çalışıyordu. Bizi de yanına çağırdı. Onların yanına gittik. Ev bulana kadar onların evinde kaldık. Eşim arkadaşın sayesinde bir iş buldu. Fakat çok az para veriyorlardı. Ben de çalışmaya başlarken biraz rahat ettik.” (Yedinci Katılımcı, Yaş: 26, Kuaför).

Göç sürecini annesiyle birlikte yaşayan başka bir katılımcının Türkiye’ye geliş sürecini de tamamen kendi sosyal ağları belirlemiştir:

“İran’da Afganların parklara, alışveriş merkezlerine, hatta bazı yerlerde otobüslere binmeleri bile yasaktı. İran’da yaşam çok zordu. Rüşvet çok fazla vardı. Erzincan’a ailesiyle gelmiş bir arkadaşım vardı. Onunla hep internette görüşüyorduk. Buranın İran’dan daha iyi olduğunu söyledi. Arkadaşımdan onları Van’a getiren kaçakçının numarasını aldım. Annemle beni Van’a getirdi. Van’dan da otobüsle Erzincan’a geldik. Arkadaşım olmasaydı çok zor olurdu. Geldiğimiz hafta annem hastalandı. Arkadaşım yardım etti hastaneye götürdük.” (Onuncu Katılımcı, Yaş: 31, İşsiz).

Afgan kadınların sosyal sermayeleri iktisadi sermayelerinin birikiminde de başat rol oynamaktadır. Bir başka katılımcı da sosyal ilişkileri sayesinde Erzincan’da iş bulabildiğini anlatmaktadır:

“Burada bir arkadaşım temizlik işi yapıyordu. Evini temizlediği kişinin arkadaşına ben de temizliğe gitmeye başladım. Hem çocuklarına bakıyor hem de evi temizliyordum. Beni çok seviyordu. Kuaför olduğumu öğrencince beni bir kuaför tanıdığıyla tanıştırdı. Orada çalışmaya başladım.” (Yedinci Katılımcı, Yaş: 26, Kuaför).

Erzincan’dan ayrılmak isteyen Afgan kadınların gidecekleri ya da gitmek istedikleri hedef ülkeyi belirleyen de büyük ölçüde oradaki sosyal bağlantılardır. Sığınmacıların deneyim aktarımı burada etkili olmaktadır. Almanya’ya gitmek isteyen bir katılımcı bu tercihinin nasıl oluştuğunu şu sözlerle anlatır:

“Almanya’da yaşayan bir arkadaşım var. O da Afgan. İnternette tanıştım. Sürekli mesajlaşıyorum. Almanya’da şartların daha iyi olduğunu anlattı. Almanya’ya nasıl gideceğimizi de ondan öğrendim. Önce Yunan’a geçmiş, oradan da Almanya’ya gitmiş. Almanya’da başvurusu kabul oldu. Artık orada yaşayacak. Benim de gidebilmem için para biriktirmem lazım. Biriktirince onun yanına gideceğim.” (On üçüncü Katılımcı, Yaş: 35, Tercüman).

İktisadi, kültürel ve sosyal sermayeler birbirinden etkilenen bir bağa sahiptir. Bununla birlikte iktisadi sermayeden yoksun ve kültürel sermayeleri zayıf tüm sığınmacılar için olduğu gibi Afgan kadınlar için de sosyal sermaye göç sürecindeki

riskleri bir ölçüde azaltabilen, iş ve kalacak yer bulma konusunda da çoğu kez başvuracakları ilk ve bazen de tek alan olmuştur.

Sonuç

Uluslararası göç cinsiyetlendirilmiş bir süreçtir ve ataerkil toplumun kadınlar üzerinde kurduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve politik tahakkümü yeniden üreten pratikleri barındırır. Sığınmacı kadınlar kendi ülkelerinde yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli tüm sorunları göç esnasında ve çoğu kez göç ettikleri ülkelerde de yaşamaya devam ederler. Dolayısıyla sığınmacı kadınların kendi ülkelerinde maruz kaldıkları ve hayatlarında iz bırakan eşitsizlikler onların göç süreçlerini de etkiler.

Bu araştırma kapsamında Afgan kadınlarla yapılan görüşmeler öncelikle Afganistan'da toplumsal cinsiyet temelli sorunların ne denli ağır olduğunu göstermektedir. Burada yaşayan kadınlar eğitim, meslek edinme, çalışma, temsil ve kamusal alanda aktif olarak yer alma gibi birçok haktan mahrum bırakılmaktadır. Okula gönderilmeyen ya da ilkokul çağında okuldan alınan kız çocukları erken yaşta evliliğe zorlanmakta ve hayatlarını kazabilecekleri sosyal, mesleki ve eğitsel vasıfları edinemeden bağımlı ve yoksul bir hayata mecbur bırakılmaktadırlar. Afganistan'da çalışma imkânı bulmakta güçlük çeken ya da bu imkânı hiç bulamayan kadınlar, buradaki cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle herhangi bir iktisadi birikim ya da mülk sahibi olma olanağına sahip olamamışlardır. Savaş gibi olağanüstü bir durumda herhangi bir iktisadi güce sahip olmayan kadınlar için göç süreci maddi olarak neredeyse bütünüyle başka birine bağımlı olarak gerçekleşmektedir.

Tüm uluslararası göçmenler için olduğu gibi Afgan kadınlar açısından da sosyal sermaye göç sürecinin kolaylaştırıcı öğelerinin başında gelmektedir. Burada da toplumsal cinsiyet temelli sorunlar sosyal ilişkilerin boyutunu etkileyebilmektedir. Sayıları az olmakla birlikte sosyal sermayesi güçlü Afgan kadınlar da vardır ve bu kadınlar tüm göç sürecinde sosyal ağlarına başvurarak yol almışlardır. Bununla birlikte Afgan kadınların göç sürecine kılavuzluk eden iletişim kanallarının önemli bir kısmı, eşlerinin ya da babalarının sahip olduğu sosyal ağlarla ilintilidir.

Afganistan’da kadınların maruz kaldığı ayrımcılığın en büyük sonuçlarından biri de kültürel sermayenin cinsiyetler-arası eşitsiz dağılımıdır. Eğitim hayatından koparılan, meslek edinemeyen ve yeteneklerini geliştiremeyen Afgan kadınlar hem kendi ülkelerinde hem de göç ettikleri ülkelerde yoksullukla mücadele etmekte zorlanmaktadır. Meslek sahibi olma imkânı bulmuş Afgan kadınların diğerlerine göre göç süreciyle mücadele etme güçleri daha yüksektir. Kültürel sermaye, göç sürecinin sorunlarını aşma kapasitesini arttırmakta, özgüveni beslemekte, göçün yarattığı sosyal ve psikolojik baskının etkilerini hafifletebilmektedir. Büyük ölçüde iktisadi sermayeden yoksun Afgan kadınlar için kültürel sermaye yoksunluğu, Afgan kadınların kendi ülkelerinde maruz kaldıkları ayrımcılığı kendileriyle birlikte taşımalarına neden olan ve bu ayrımcılığın sonuçlarını coğrafya tanımaksızın yeniden üreten en önemli olgulardan biridir.

Sonnot

¹ <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>

Kaynakça

- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri*. Bursa: Sentez Yayınları.
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye’de mültecilik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (1977). Cultural reproduction and social reproduction. Karabel, J. & Halsey, H. (Ed.) *Power, and ideology in education* (pp.487-511). New York: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2003). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015a). *Ayırım: beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (2015b). *Yeniden üretim: eğitim sistemine ilişkin bir teorisinin ilkeleri*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Buz, S. (2007). Göçte kadınlar: feminist yaklaşım çerçevesinde bir çalışma. *Toplum ve sosyal hizmet*, 18 (2), 37-50.

- Coleman, J. (1961). *Adolescent society*. New York: Free Press.
- Coleman, J. (1994). *Foundations of social theory*. Cambridge: Melknap Press.
- Dedeoğlu, S. & Gökmen, Ç.E. (2011). *Göç ve sosyal dışlanma*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Erel, U. (2010). Migrating cultural capital: Bourdieu in migration studies. *Sociology*, 44 (4), 642-660.
- Faist, T. (2000). Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and racial studies*, 23, 189-222.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve ulusşırı toplumsal alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Faist, T. & Schiller, G. (2010). *Migration, development, and transnationalization*. A Critical Stance. New York: Berghahn Books Press.
- International migration report. (2017). United Nations. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf
- International migration outlook. (2017). OECD. https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2017_migr_outlook-2017-en#page1
- Göç ve uyum raporu. (2018). TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Olwig, K. F. (2003). Transnational socio-cultural systems and ethnographic research: Views from an Extended Field Site. *International migration review*, 37 (3), 787-811.
- Oyman, R.D. (2016). Mültecilik döngüsü içinde 'kadın' olma: toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler. Der. Kaylı, D.Ş. ve Şahin, F. (Ed.). *Sosyal politikanın cinsiyet halleri*. Ankara: Nika Yayınları, s.103-136.
- Putnam, R.D. (1993). The prosperous community: social capital and public life. *The American prospect*, 4 (13), 11-18.
- Swartz, D. (2011), *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi*, (Çev. Elçin Gen) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkiye göç raporu. (2016). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf
- Weber, M. (2004). *Sosyoloji yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 155-164

Geliş Tarihi: 11.05.2020 Kabul Tarihi: 24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi: 30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.735857>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

“OYUN” KAVRAMINA İLİŞKİN ALGININ METAFOR YOLUYLA BELİRLENMESİ

Deniz ÇAKAROĞLU *

Esra Hafıza ÖMÜR *

Öz

Bu çalışmanın amacı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Program öğrencilerinin “oyun” kavramına ilişkin sahip oldukları algıları metaforlar yoluyla tespit etmeye çalışmaktır. Araştırmaya 17' si erkek ve 124 kadın olmak üzere toplam 141 kişi katılmıştır. Çalışmada olgu bilim modeli kullanılarak, bireylerin “oyun” kavramına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla Tok, (2018) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan, “Oyun ..... gibidir; Çünkü.....” ifadesinin yer aldığı bir form uygulanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiş, toplanan veriler kavramsallaştırılarak, ortaya çıkan kavramlar alan yazına uygun bir biçimde organize edilmiş ve buna göre veriyi açıklayan temalar saptanmıştır. Oyunun özelliklerine dayalı öğrencilerin ürettikleri metaforlar ve gerekçelerine bakıldığında oyunun; yaşamı yansıtıcı özellikte olması, eğitimin bir parçası ve ihtiyaç olması metaforları ön plana çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin oyunla ilgili düşüncelerini ve oyuna yükledikleri anlamları değerlendirmenin sonucunda, oyunun yaşamı yansıtıcı özellikte olduğu, ihtiyaç olduğu ve mutluluk verici özellikte olduğu algısı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oyun, Metafor, Algı, Öğretmen adayları.

* Bu araştırmanın verileri 2019 yılında toplanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi Siirt Üniversitesi, BESYO Antrenörlük Eğitimi Bölümü, denizceviz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7305-5625>.

* Öğr. Gör., Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO Çocuk Gelişimi ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, esra.omur56@gmail.com, <https://orcid.org/0000-003-2549-7781>.

Perceptions about the Concept of “Play” Through Metaphors

Abstract

The aim of this study is to determine the perceptions of the students in the Child Development Program of Social Sciences Vocational School about the concept of “play” through metaphors. A total of 141 students, 17 of whom were male and 124 were female participated in the study. Applying the phenomenology model, a form, including the expression “Play is like.....because.....”, whose validity and reliability study was performed by Tok, (2018), was implemented in order to determine the perceptions of individuals about the concept of “play”. The data obtained was analyzed according to content analysis, the collected data was conceptualized, the concepts that emerged in the study were organized in a logical manner according to literature, and themes that explained the data were identified accordingly. When the metaphors produced by students based on the characteristics of the play and their reasons are examined, it’s remarkable that play has the characteristics of reflecting life, being part of education and a need. As a result of evaluating the thoughts of the students and meanings they attribute to the play, the perception that it is reflective of life is thought to help them use the play in this direction in their future active duties and educational activities.

Keywords: Play, Metaphor, Perception, Prospective Preschool Teachers.

Giriş

Oyunla ilgili geliştirilmiş birçok tanım bulunmakla birlikte, genel olarak oyun, çocuğun kendi kendine öğrenmesine yardımcı olan, günlük yaşamdaki yetişkin rollerine hazırlanmasını sağlayan, içgüdü ve duygularını yansıttığı tüm davranış şekilleri olarak ifade edilmektedir (Öncü ve Özbay, 2008).

Oyun kavramı, yıllar boyunca birçok farklı teori ve disiplin tarafından incelenmiştir. İnsanlığın gelişimine katkısı bulunan birçok filozof ve eğitimci, çocuk oyunları konusunu da önemsemiş; incelemeleriyle ve öne sürdükleri oyun kuramlarıyla oyunun çocuğun yaşamındaki ve eğitimindeki işlevini dile getirmiştir (Seyrek

ve Sun, 2003). Bunlardan; Lazarus oyunu, kendiliğinden ortaya çıkan, hedefi olmayan, mutluluk getiren bir aktivite, Freud (1961); kişinin korkularının, sosyal çatışmalarının üstesinden gelmesi için bir yol, Gross (1901); çocukluğun sonunda ulaşılan olgunluk için ön denemeler, Piaget (1912) de oyunu dış dünyadan alınan uyaranları özümleme ve uyum sistemine yerleştirme yolu ve zihinsel gelişim için gerekli olduğunu ele alarak ortaya koymuştur.

Oyunun çocuğun fiziksel, psikomotor, bilişsel, duygusal, sosyal ve dil gelişimine olumlu etkileri olduğu birçok araştırmacı ve bilim insanı tarafından belirtilmiştir. Çocuk oyunları, çocuk eğitimi ve gelişimi ile ilgili toplumsal, kültürel açıdan önemli olduğu gibi eğitimbilim ve ruhbilimi açısından da önem taşımaktadır (Seyrek ve Sun, 2003).

Aristoteles (M.Ö. 384-322) insan eğitiminde alışkanlıkların beden ve zihnin eğitiminden oluşan başlıca üç temel alan olduğunu ve eğitimin buna göre farklılaşmasını özellikle beş yaşına kadar oyun ve diğer mecburiyet imkânlarının sağlanması gerektiğini vurgular. Oyun çocuk için en iyi öğrenme aracıdır, çocukların eğitiminde en etkili yoldur. Çocuk yaşam için gerekli olan davranış, bilgi ve becerileri oyun aracılığıyla öğrenirken, oyun çocuğun gelişimini her yönde etkilemektedir (Çakmak ve Elibol, 2015). Çocuk gelişimi açısından önemli olan oyun esnasında çocuklar rahatsız edilmemeli, oyun oynamalarına engel olunmamalı ve çocuklara oyun oynamaları için uygun ortamlar sağlanmalıdır. Bu uygun ortamlar Mili Eğitim Bakanlığı'na bağlı Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında gerçekleştirilmektedir. Okul öncesi eğitim kurumları çocuğun sağlıklı büyümesi, sağlam bir kişilik geliştirmesi, toplumsal uyumu gerçekleştirecek iyi alışkanlıklar ve sosyal beceriler kazanması için gerekli ortamı sağlayan, aileye çocuk bakımı ve eğitimi konularında destek veren kurumlardır (Erşan, 2019).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Okul Öncesi Eğitim Programında (2013) oyun temelli anlayış, programının temel ilkeleri arasında yer alır. Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı'nda; çocuğun oyun aracılığıyla öğrendiği, içinde yaşadığı dünyayı oyunla tanıdığı ve kendini en iyi oyun sırasında ifade edip,

kritik düşünme becerilerini oyun içinde kazandığı belirtilerek, oyuna verilmesi gereken önem vurgulanır (Türkoğlu, 2016). Okul öncesi öğretmenlerinin çalışma alanları MEB ile sınırlıyken Çocuk Gelişimi Program mezunları gündüz bakım evleri, çocuk evleri, çocuk kulüpleri, rehabilitasyon merkezleri gibi biraz daha geniş kapsamda çalışmaktadır. Oyun kavramının çocuklar kadar, onlarla ilgilenen yetişkinler tarafından da nasıl algılandığının bilinmesinin önemli olduğundan yola çıkarak, Çocuk Gelişimi Program öğrencilerinin “oyun” kavramına ilişkin sahip oldukları algıları metaforlar yoluyla tespit etmek için gerçekleştirilen bu çalışmanın aynı alanda yapılacak araştırmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır. Araştırılan literatürde öğretmen adaylarıyla birçok kavram üzerine metafor çalışmaları mevcuttur ancak bu çalışmaya benzer sadece birkaç çalışmaya rastlanmıştır (Giren, 2016, Tuğrul ve ark., 2014, Gözde ve Kara 2014, Tok, 2018).

1. Yöntem

Çalışmada nitel araştırma modellerinden olan olgu bilim (fenomenoloji) modeli kullanılmıştır. Olgu bilim yönteminde; günlük hayatta sık sık karşılaştığımız ancak onunla ilgili ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız olaylar, durumlar, yaşamsal deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar derinlemesine ve ayrıntılı olarak doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir yapıda incelenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Fenomenolojide amacın deneyimin temel yapısını betimlemek olduğu, farkında olunan derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olguların göz önüne alındığı ifade edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada da çocuk gelişimi program öğrencilerinin; 5-6 yaş grubu çocuklar için bir öğrenme ve eğlence yöntemi olan oyunla ilgili metaforik algıları incelenmiştir.

1.1. Çalışma Grubu

Bu araştırma 2019 öğretim yılı bahar döneminde ulaşılan gönüllü, daha önce herhangi bir oyun dersi almayan 1. sınıf öğrencisi 141 kişi ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: *Katılımcıların cinsiyete göre frekans dağılımı*

Değişkenler		f
Cinsiyet	Kadın	124
	Erkek	17
	Toplam	141
Öğrenim Durumu	Önlisans	129
	Lisans	12
	Total	141

Çalışma grubunu oluşturan kişilerin 124' ü kadın ve 17' si erkek olup, 129'unun öğrenim durumu önlisans ve 12' si de lisans öğrencisidir.

1.2. Verilerin Toplanması

Katılımcıların “oyun” kavramına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla Tok (2018) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan “Oyun.....gibidir; çünkü.....” İfadesinin yer aldığı bir form uygulanmıştır. Saban (2008) “gibi” kavramının metaforun konusu ile kaynağı arasındaki bağı daha net bir şekilde çağrıştırmak için kullanıldığını, “çünkü” kavramının da, katılımcıların kendi metaforları için bir gerekçe veya mantıksal dayanak sunmaları için gerekli olduğunu belirtir. Çocuk gelişimi program öğrencilerine bu ifadenin yazılı olduğu boş bir form verilmiştir ve sadece oyun metaforu üzerinde yoğunlaşarak düşüncelerini dile getirmeleri istenmiştir.

1.3. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler üzerinde bir çözümleme yöntemi olarak adlandırılan içerik analizi yapılmıştır. İçerik analiz yöntemiyle veriler tanımlanmaya çalışılır, birbirine benzediği ve birbiri ile ilişkisi olduğu tespit edilen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanır. Bu analiz yönteminde katılımcıların görüşlerinin içerikleri sistematik olarak tanımlanmaktadır (Karataş 2015).

Bu çalışmada çözümleme, iki araştırmacı tarafından yapılmıştır. Kodlama yapmadan önce öğrenci formlarındaki metaforlar incelenmiş ve katılımcıların oyuna ilişkin algılarını belirlemeye yönelik metaforların hangi konuları içerdiğine ilişkin kodlamalar yapılmıştır. Metaforların gerekçeleri tespit edilmiş ve içerik analizi

sonucu kategorize edilerek tablolar oluşturulmuştur. Oyunla ilgili alana hakim uzmanların görüşüne başvurularak metaforların ilgili kavramsal kategorileri temsil edip etmediği doğrulanmıştır.

2. Bulgular

Tablo 2: Kişilerin "oyun" kavramına yönelik sahip oldukları metaforların oluşturduğu kategoriler

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekans	Metafor Âdeti
1. Rahatlatıcı olması	Gökyüzü (1), Zekâ (1), Terapi (1),	3	3
2. İhtiyaç olması	Yemek (1), Ruh (1), Nefes (1), Ekmek ve su (4), Su (3), Oksijen tüpü (1), Deniz (1), Uyku (1), Ağaç (1), Oksijen (1), Aşk (1), Parktaki araçlar (1), Park alanı (1), Temiz hava (1)	19	14
3. Öğrenme aracı	Bulmaca (1), Satranç (1), Domino taşı (1), Saklambaç (1), Kitap (1), Pencere (1), Masal (1)	6	6
4. Eğitimin bir parçası	Kelime hazinesi (1), Öğrenme aracı (1), Kitap (1), Tiyatro (1), Eğitim (1), Okul (1), Yetenek (1), Felsefe (1)	8	8
5. Yaşamı yansıtması	Hayat (5), Dünya (3), Güneş (2), Yıldız (2), Gözlük (1), Şimşek ve yağmur (1), Rüzgâr (1), Ayna (1), Güneş (1), Hayatın bir çekirdeği (1), Susuz kalan çiçek (1), Mevsimler (1), Gölge (1), Hayatı deneme (1), İç dünya (1), Zaman (1), Tabiat (1), İnsan (1), Zaman (1), Aile fertleri (1), Çocuğun özgürlüğü (1), Umut (1)	31	20
6. Mutluluk kaynağı	Sevgi (2), Ağaç (2), Yürümek (1), Deneyim (1), Aşk (1), Mutluluk (1), Şeker (2), Gülmek (1), Pamuk şekeri (1), Masal (1), Bal (1), Bilinç gibi (1), Macera (1), Bahar (2), Yağmur (1), Güneş (1), Mutluluk (1), Müzik (1), Spor (1)	23	19
7. Hayali olması	Hayal (5), Çocuk (1)	6	2
8. Hayatı renklendiren	Küçük Bir Bebek (1), Gökkuşluğu (2)	3	2
9. Yol gösterici	Deneyim (1), Ders (1), Yol (1), Evin anahtarı (1), Zekâ (1), Köprü (1)	6	6
10. Sevilen bir etkinlik	Çiçek (1), küp (1), Çocuğun özgürlüğü (1), Oyun hamuru (1), Kumbara (1), Müzik (1), Umut (1)	6	6
	Toplam	(141)	(94)

“Oyun” kavramına ilişkin geliştirilen metaforlar ortak özelliklerine göre gruplandırılmış olup, 10 kategoride toplanmıştır. Bunlar; rahatlatıcı olması; ihtiyaç olması, öğrenme aracı, eğitimin önemli bir parçası, yaşamı yansıtıcı, mutluluk kaynağı, hayali, hayatı renklendiren, yol gösterici ve sevilen bir etkinlik olması olarak sınıflandırılmış olup en yoğun metafor bulunan kişilerin örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Yaşamı Yansıtıcı Olması

Tablo 2’ ye göre 31 birey, 20 metafor temsil etmektedir. Oyunun yaşamı yansıtıcı kategorisindekini belirten örnek ifadeler:

1. *Oyun hayat gibidir. Çünkü yaşadıkça bir şeyleri keşfedersin (9).*

2. *Oyun hayatın bir çekirdeği gibidir. Çünkü insanlar orada gelişir ve büyür. Yetenekleri orada artar (1).*

3. *Oyun gölge gibidir. Çünkü hayatın her alanında arkadadır (1).*

Mutluluk Verici Olması

23 birey, 19 metafor temsil ettiği bu kategoride de; Sevgi (2), Ağaç (2), Yürümek (1), Deneyim (1), Aşk (1), Mutluluk (1), Şeker (2), Gülmek (1), Pamuk şekeri (1), Masal (1), Bal (1), Bilinç gibi (1), Macera (1), Bahar (2), Yağmur (1), Güneş (1), Mutluluk (1), Müzik (1), Spor (1) gibi metaforlar bulunmaktadır. Katılımcıların bazı ifadeleri şu şekildedir:

1. *Oyun sevgi gibidir. Çünkü paylaştıkça mutlu olursun (2).*

2. *Oyun yürümek gibidir. Çünkü yürüdükçe insan yorulur ama varacağı yerin mutluluğu vardır (1).*

3. *Oyun bahar gibidir. Çünkü başladığı zaman sevinç bittiği zaman ise hüüzün verir (2).*

İhtiyaç Olması

Bu kategoriyi; 19 birey 14 metaforu temsil etmektedir ve aşağıda bu kategoride bulunan katılımcıların örneklerine yer verilmiştir. Oyunun insan yaşamında beslenme, nefes ve uyku kadar önemli olduğunu belirten örnek ifadeler:

1. *Oyun yemek gibidir. Çünkü temel ihtiyaçtır (1).*

2.Oyun su gibidir. Çünkü her daim çocuk için gereksinimdir (3).

3.Oyun uyku gibidir. Çünkü oynadıkça uzar (1).

3. Tartışma

Oyunu anlamak ve değer vermek, çocuğu anlamak ve değer vermek demektir (Tuğrul, 2017). Bu araştırmaya katılan Çocuk Gelişimi Program öğrencilerinin meslekleri gereği, çocukların hayatının vazgeçilmez bir parçası olan oyun kavramını nasıl algıladıkları, çocuklarla doğru iletişim kurabilmeleri açısından önemli olabilmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcıların oyun kavramına ilişkin oluşturdukları metaforları kavramsal kategorilere ayırdığımızda en yoğun metafor bulunan kategorilerden yaşamı yansıtmayı özelliği, Groos' un (1901) yetişkin yaşamına hazırlık olarak görülen beceri ve bilgilerin kazanımı, Bandura' nın (1986) Sosyal öğrenme, Vygotsky' nin (1967) Sosyo-kültürel gelişim kuramıyla örtüşmektedir.

Katılımcılar tarafından ortaya çıkan en yoğun metaforlardan biri de oyunun mutluluk kaynağı olmasıdır. Montessori' ye göre çocuğun yaşamındaki oyun ancak daha iyi bir şey bulunamadığı zaman başvurduğu bir şeydir. Çocuk, uydurma uğraşlardan çok daha önemli işler yapmaya kendini yetkin saymaktadır (Öncü ve Özbay 2008). Ona göre çocuk etkinliğe can atar, çocuğa etkinlik olanağı sağlarsak mutluluk vermiş oluruz. Lazarus' un rahatlama ve yenilenme, Spencer' in (1873) bedenin doğal enerji fazlasını dışı vurma kuramı, oyunun mutluluk verici özellikte olduğunu belirtir. Froebel' e (1859-1952) göre de oyun, neşe, hürriyet, memnunluk, tatmin sükûnet doğurur.

Bir çocuğun bedensel ve ruhsal yönden sağlıklı gelişimi için oyunun, uyku ve beslenme kadar önemli bir ihtiyaç olduğu kabul edilmektedir (Çakmak ve Elibol 2015). Yaptığımız araştırma sonuçlarında oyunun ihtiyaç olması özelliği bu ifadeyi doğrulamaktadır. Aynı zamanda Froebel de oyun oynayan çocuğun sonraki yaşamında başarılı, sakin, dayanıklı hem kendisinin hem de başkalarının iyiliğini fedakârca destekleyen bir insan olduğunu ifade eder.

Tok (2018) yapmış olduğu metafor çalışması sonucunda oyunun; rahatlatıcı özelliğe sahip olması, mutluluk vermesi, yaşamı yansıtması, ihtiyaç olması metaforları bu çalışmadan elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir.

Sonuç

Yapılan bu çalışma Çocuk Gelişimi Program öğrencilerinin oyun konusundaki farkındalık ve hazır bulunuşluğunu da ortaya koyma açısından önemli bir tespit olmuştur. Yakın gelecekte okul öncesi çocukların eğitiminde aktif görev alacak bu gurubun;

-Oyunun çocuğun hayatında önemli bir öğrenme aracı olduğunu,

-Oyunla kendilerini gerçekleştirdiklerini,

-Oyunun sosyal, psikolojik ve motor gelişime önemli katkılar sunduğunu,

Ayrıca; Şimdiye kadar yapılan tüm bilimsel tariflere uygun, oyunla ilgili düşüncelerini ortaya koyarak, oyuna yükledikleri anlamları değerlendirmenin sonucunda, oyunun; yaşamı yansıtıcı, ihtiyaç ve mutluluk verici özellikte olduğu algısı ortaya çıkmıştır. Oyun, hayatın her döneminde var olmakla birlikte, oyuna olan bakış açısının her yaş grubunda farklılık gösterdiği ve ayrı bir önem taşıdığı anlaşılmıştır.

Oyunun, çocuğun hayatını ve gelişimini etkilediği gerçeğini kabul ederek, ileride çocukların eğitimlerini üstlenecek olan Çocuk Gelişimi Eğitimi alan önli-sans ve lisans öğrencilerinin; oyun eğitimi ile ilgili uygulamaların artırılması, çocukların oyun oynama haklarının kesintiye uğramaması için, aile ve sosyal çevre ile işbirliği yapması, oyun konusunda mevcut müfredatın geliştirilmesi, okul ve kreşlerde nitelikli oyun alanları kurulması ve sayılarının artırılması önerilmektedir.

Kaynakça

Bandura, A. (1986). *Social foudations of thought and action*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Çakmak, A. ve Elibol, F. (2015). *Çocuk ve oyun*. Ankara: Vize Basın Yayın.

- Erşan, Ş. (2019). Ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumundan ve öğretmenlerden beklentilerinin incelenmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3 (2),161-178.
- Freud, S. (1961). *Beyond the pleasure principal*. New York, N. Y: Nostou.
- Groos, K. (1901). *The play of the man*. London: Heinemann.
- Koçyiğit, S. ve Baydilek N.B. (2015). Okul öncesi dönem çocuklarının oyun algılarının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 12, 1-28.
- Öncü, E.Ç. ve Özbay E. (2008). *Erken çocukluk dönemindeki çocuklar için oyun*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Piaget, J. (1962). *Play, Dreams and imitation in childhood*. New York: Norton. (Originally published in French in 1945).
- Seyrek, H. ve Sun, M. (2003). *Okul öncesi eğitiminde oyun*. İzmir: Müzik Eserleri Yayınları.
- Spencer, H. (1873). *Principles of psychology*. New York: Appleton Century Crofts.
- Taşçı, B.G. (2010). *Sokağın günümüz koşullarında çocuk oyun alanı olarak ele alınması ve değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tuğrul, B. (2017). *Okul öncesi eğitimde oyun*. Ankara: Hedef C.S. Basın Yayın.
- Tok, E. (2018). Okul öncesi öğretmen adaylarının oyuna ilişkin algıları: metafor analizi örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 26 (2), 600-611.
- Türkoğlu, B. (2016). *Oyun temelli bilişsel gelişim programının 60-72 aylık çocukların bilişsel gelişimine etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vygotsky, L.S. (1967). *Play and its role in the mental development of the child*. *Soviet Psychology*, 12, 62-76.
- Wilkinson, S.R. (1988). *The child' s world of illness*. United States of America: Cambridge University Press.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 165-186

Geliş Tarihi: 10.03.2020 Kabul Tarihi: 24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi: 30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.698683>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL AĞ SİTELERİNİ KULLANIM AMAÇLARININ İNCELENMESİ

Murat SAĞLAM *

Mesut ARDIÇ *

Abdullah BALCI *

Öz

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin sosyal ağ sitelerini kullanım nedenlerini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Erbaa Meslek Yüksekokulu ve Erbaa Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda farklı programlarda öğrenim gören 319 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri Karal ve Kokoç (2010) tarafından geliştirilen *Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Amacı Ölçeği* ile toplanmıştır. Katılımcıların sosyal ağ sitelerini en çok hangi amaçlar için kullandıkları; cinsiyet, öğrenim görülen sınıf, öğrenim görülen programın yer aldığı bilim dalı (Sosyal, Teknik ve Sağlık Bilimleri), sosyal ağ sitelerini kullanım yılı ve sosyal ağ sitelerinde günlük ortalama geçirilen zaman değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği in-

* Bu araştırmanın verileri 2016-2017 eğitim öğretim yılında toplanmıştır.

* Dr. Öğr.Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Yeni Medya Bölümü, murat4081@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8036-7942>.

* Öğr. Gör. Tokat GOP Üniversitesi Erbaa Sağlık Hizmetleri MYO Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, mesutrdc@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6630-0669>.

* Öğr. Gör., Tokat GOP Üniversitesi, Erbaa MYO Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Abdullah.balci@gop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3205-0067>.

celenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, katılımcıların öncelikli olarak sosyal ağ uygulamalarını sosyal etkileşim-iletişim kurmak amacıyla kullandıkları yönündedir. Ayrıca katılımcıların sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarının cinsiyet, bölüm, kullanım yılı ve sosyal ağ sitelerinde günlük ortalama geçirilen zamana göre anlamlı bir farklılık gösterirken, sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal ağ siteleri, Sosyal ağ kullanımı, Sosyal ağ sitelerinin kullanım amacı.*

Investigation of University Students' Purpose of Use of Social Networking Sites

Abstract

The aim of this study is to determine the reasons why university students use social networking sites. The study group of the research consists of 319 students studying in different programs in Erbaa Vocational School of Gaziosmanpaşa University and Erbaa Vocational School of Health Services in the spring term of 2016-2017 academic year. The data of the study were collected with the purpose of Social Network Sites Use Scale developed by Karal and Kokoç (2010). The purpose of the study was examined whether the participants used social networking sites according to the gender, the variables of the program(Social, Technical and Health Sciences), time of use of social networking sites and daily average time spent on social networking sites. The findings of the study indicate that the participants primarily use social networking applications for social interaction-communication. In addition, while the purpose of social networking sites of the participants showed a significant difference according to gender, department, year of use and daily average time spent on social networking sites, it was revealed that they did not show a significant difference according to class variable.

Keywords: Social networking sites, Social networking, Intended use of social networking sites.

Giriş

21. yüzyılın başından itibaren özellikle bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte dünyada ve Türkiye’de sosyal ağları kullanmak gündelik yaşamın

önemli bir pratiği haline gelmiştir. Kişiler, iletişim, eğlence, enformasyon, satın alma ve boş zaman değerlendirme gibi nedenlerle bu ağlara katılım sağlamaktadır (Karaçelik, 2019). Sosyal ağlar, bireyi ve bireyin bütün hayatını çevreleyen, bireylerin günlük yaşamını etkin bir şekilde biçimlendiren iletişim ortamları ve ona etki eden sistemler (Alışır, 2012) bütününe dönüşmüştür.

Sosyal ağ kavramı kısaca, bireylerin var olduklarını göstermek ve kendilerini ifade etmek amacıyla içeriğini kendilerinin oluşturduğu, yayınladığı, paylaşım yaptığı her türlü online platformun genel adıdır (Ellison, Steinfield ve Lampe 2007). Ancak tam olarak sosyal ağ uygulamalarını, sosyal ağ'dır veya değildir diye tanımlamak kolay bir görev değildir. Çünkü modern dünyada birçok sosyal ağ kurallarına uygun uygulamalar ve uygun olmayan uygulamalar ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde sosyal ağların birçok özelliğine sahip ama sosyal ağ olarak kabul edilmeyen internet siteleri de bulunmaktadır (Sağlam, 2019: 37; Klieber, 2009). Bundan dolayı bir web sitesi veya bir internet uygulamasının sosyal ağ olarak tanımlanabilmesi için yayıncıdan bağımsız kullanıcıları veya üyelerinin olması, zaman ve mekân sınırlaması olmaması, kullanıcı kaynaklı içeriğe imkân vermesi, kullanıcılar arasında karşılıklı etkileşimin sağlanması gerekmektedir (Ying, 2012: 10). Boyd ve Ellison (2007)'e göre sosyal ağ,

“Bireylerin sınırlı bir sistem içerisinde halka açık veya yarı açık profil oluşturmalarını, bağlantı paylaşımı, diğer kullanıcıların profilindeki etkinlikleri ve kişileri görüntüleyebilmeleri, bu kişilerle etkileşim oluşturarak sistem içerisinde yer alan diğer bireylerinde bu eylemleri gerçekleştirebilmelerini mümkün kılan web tabanlı hizmetler bütünü olarak” (Boyd ve Ellison, 2007: 211) tanımlamaktadır.

Vural ve Bat (2010) araştırmasında bireylerin, sanal dünya içerisinde kurdukları yeni bir dünya içerisinde yaşadıkları, kurdukları bu dünyada daha fazla zaman harcadıkları ve temel yaşam ihtiyaçlarını bu sanal gerçeklik içerisinde karşıladıklarını, dolayısıyla bazen gerçek dünyada mı yoksa sanal dünyada mı daha mutlu

olduklarının ayırt edilemediğini belirtmiştir (Vural ve Bat, 2010: 3349). Çünkü sosyal ağ toplulukları (örneğin Youtube), sosyal paylaşım siteleri ve bloglar (örneğin Facebook ve Google blog) ve ortak projeler (örneğin Wikipedia ve Google kişisel ve kurumsal web siteleri veya web siteleri) gibi pek çok biçimde olabilir (Kaplan ve Haenlein, 2009:564-565). Bireylerin içeriğini bizzat kendilerinin oluşturduğu ve düzenlediği bu sosyal medya ağları günümüzde, kişilerin gerek yakın çevresiyle gerekse de hiç tanımadığı insanlarla duygularını, düşüncelerini, tecrübelerini, ya da belirli bir zamandaki ruh hallerini (Instagram, Facebook ve WhatsApp'da hikaye/durum paylaşımı) duygu ve düşüncelerini yansıtan; müzik, resim ya da katıldıkları çeşitli etkinliklere (gezi, yemek, spor gibi) ilişkin durumları paylaşabildikleri ve üyelerin birbirleriyle iletişim kurmak amacıyla buldukları çevrimiçi sanal bir dünyadır. Dahası bu sanal dünyaya, bireyler her geçen gün daha fazla bağımlı olmakta ve daha fazla zaman ayırmaktadır. Kullanıcılar çeşitli organizasyonlara katılmakta, yeni arkadaş ve çevre edinip ilgi alanlarına giren sosyal, kültürel ve güncel olaylara ilişkin fikir paylaşmaktadırlar. Boş vakitlerinde tanımadığı diğer insanlarla vakit geçirme, sanal oyun oynadıkları ve hatta sosyal ağlarda tanıştıkları insanlarla evlenme gibi ciddi karar aldıkları da bilinmektedir (Sağlam, 2018: 126). Bundan dolayı günümüzde sosyal ağlar, kişi içi iletişimden kişilerarası iletişime, kişilerarası iletişimden gruplar arası iletişime, yardım çağrılarında seçim kampanyalarına, işverenlerden işçilere, eski arkadaş/tanıdıklarıyla iletişim kurmaktan çeşitli aktiviteler için oluşturan gruplara kadar kişinin ilgisini ve beklentilerini karşılayabilen ortamların bütünü olarak tanımlamak mümkündür (Öztürk ve Akgün, 2012: 50).

Karaçelik (2019: İ) çalışmasında sosyal ağların birey için önemini şu şekilde ifade etmiştir.

“Yeni iletişim mecraları olarak sosyal medya ağları, günümüzün başat iletişim araçları haline gelmiştir. Etkileşimli iletişimin yanı sıra; eğlenme, sosyalleşme, haber alma, satın alma gibi pek çok etkinlik artık sosyal medya ağlarıyla sağlanmaktadır. Günümüzde kitlelerin bir araya geldikleri zeminler de sosyal medya ağlarıdır. İnternette birlikte ortaya çıkan bu yeni iletişim ortamlarının

kimisi zamanla popülerliğini yitirse de kimi ağlar gün geçtikçe daha kitlesel kullanımın merkezi haline gelmektedir. Sosyal medya ağları düşüncenin üretilip aktarılması için kullanıcılara yeni ortamlar sağlamanın dışında düşünme süreçlerini de hızla etkilemeye başlamışlardır”.

Bunun nedeni günümüzde sosyal ağların bireylerin eğlenme, sosyalleşme, haber alma/verme, boş zaman değerlendirme noktasında, bireyin günlük yaşamının merkezinde yer almasıdır. Kırık’a göre bu sosyal ağlar; kullanıcıların diğer kullanıcılarla çevrimiçi haber, fotoğraf, video, metin vb. içerik paylaşımını sağlayan web sitelerine verilen ortak isimdir (Kırık, 2013: 74). Yani sosyal ağlar, görsel kültürün üretildiği ve tüketildiği alanlar olup, süreç içerisinde birey, sosyal ağların hem üreticisi hem de tüketicisi konumundadır. Bundan dolayı Youtube, Facebook, Instagram gibi sosyal ağ uygulamalarında içerik üretimi, özellikle video ve fotoğraf sunumu, sosyal ağ uygulamalarını etkin hale getirmiş olup, bireylerin duygu, düşünce ve öznel iyi oluşlarını şekillendirmiştir (Karaçelik, 2019: 12-13). Örneğin, bir sosyal ağ hizmeti olarak, kullanıcılar kendilerinin bazı yönlerini sosyal ağlarda ifşa edebilir ve kişisel bilgilerini güncelleyebilir (Siibak, 2009; Krämer ve Winter, 2008) ve bu güncellemeler kullanıcının takipçisi veya sosyal ağlardaki tanıdıklar tarafından daha kolayca fark edilebilir. Dolayısıyla, sosyal ağlar, bir kullanıcının diğerlerini daha kolay etkileyebileceği ve diğerleriyle etkileşim sağlayabildiği bir platform haline dönüşür (Lee ve Jang, 2019: 890-904). Diğer taraftan Dunbar ve Goffman’a göre, sosyal ağlar toplumsal gerçekliğin inşasında nesneleşen birer öge haline gelmişlerdir. Bireylerin sosyal ağlarda varoluş biçimleri, şekilleri vardır. Bunlardan bazıları örgütlenmek, teşhir etmek, sanal bedenler oluşturmak, gözetlemek-gözetlenmek, profil oluşturmak, performans sergilemek, kimlik temsili ve sanal uzamda eylem/kampanya yapmak gibi etkinliklerdir (Dunbar ve Goffman, aktaran İşman, Buluş ve Yüzüncü-yıl, 2016: 613).

1. Bireylerin Sosyal Ağları Kullanma Nedenleri

Ulusal ve uluslararası araştırma işletmeleri tarafından yayınlanan sosyal medya kullanım raporları ve literatürde yer alan araştırma sonuçlarından da açıkça

görüldüğü üzere bireylerin sosyal medya kullanım nedenleri ile sosyalleşmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır (Vural ve Bat, 2010; Sağlam ve Topsümer, 2019). Bireylerin sosyal medya uygulamalarında yaptıkları sohbetler, oynadıkları dijital oyunlar, yorumlar, gezi ve yemek paylaşımları, yer bildirimleri aktif olarak üye oldukları gruplar, sordukları sorular ve aldıkları cevaplarla birlikte diğer etkinliklere ilişkin analiz sonuçları ve raporlar, bireylerin sosyal ağ kullanım amaçlarının çeşitlendiğini göstermektedir. Özellikle öğrenciler arasında sıklıkla kullanılan sosyal medya uygulamalarının bireylerin günlük yaşamlarının merkezi haline geldiği çeşitli araştırmalarda (Örneğin, Boyd ve Ellison, 2007; Köseoğlu, 2012; Tosun, 2016; Sağlam, 2018; Vural ve Bat, 2010; Krause, Baum, Bauman ve Krosnova, 2019) sıklıkla vurgulanmıştır. Çünkü içerisinde bulunduğumuz yüzyılda bireyin günlük hayatının bir parçası olan ve bireyin hayatını şekillendiren teknolojik araçlardan birisi de sosyal ağlardır. Bireyler sosyal ağlar vasıtasıyla ortak ilgi alanlarına sahip, bağlantılı oldukları diğer bireyler ve gruplarla iletişim kurabilmekte, bilgi, deneyim ve tecrübelerini paylaşabilmektedir (Öztürk ve Akgün, 2012: 50). Bu dinamik izleme ve değerlendirme süreci modern literatürde “özgüven güncellemesi” olarak ifade edilmektedir. Çünkü bireyler gerçek ortamda gerçekleştiremeyecekleri birçok etkinliği bu sanal dünyada gerçekleştirmektedir.

Literatürde sosyal ağların öğrenciler tarafından hangi amaçla kullanıldıklarına ilişkin yapılan araştırmada şu sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle (Ellison, Steinfield ve Lampe, 2007) yaptıkları araştırmada öğrencilerin sosyal ağ kullanım nedeninin öncelikle arkadaşlarıyla iletişim kurmak olduğunu ortaya koymuştur. Köseoğlu'nun (2012) kullanımlar ve doyumlar yaklaşımını esas alarak üniversite öğrencilerinin sosyal ağ kullanmaya neden olan güdeleri belirlemek için yaptığı araştırmada, katılımcıların sosyal ağlar vasıtasıyla altı farklı doyuma ulaştığı bulgusuna ulaşmıştır. Bunlar kullanım kolaylığı, magazin konuları, fotoğraf/video, topluluk gündemini yakalama, sosyal bağlantılar ve kullanım tercihleridir. Tosun ise (2016) araştırmasında 206 katılımcıya “*sosyal ağları hangi amaçla kullandıklarını*” sormuş ve katılımcıların %75,24'ü fotoğraf paylaşmak, %73,79'u eski arkadaşlarını bulmak

ve %61,17'si yeni arkadaş edinmek amacıyla sosyal ağları kullandıkları bulgusuna ulaşmıştır. Balman ve Karataş (2012) araştırmasında ise katılımcıların sosyal ağları eski-yeni arkadaş bulma, paylaşım “resim, müzik, haber video” ve yorum yapma (dedikodu) amacıyla kullandıklarını belirtmişlerdir. Öztürk ve Akgün (2012) ise bireylerin sosyal ağ uygulamaları vasıtasıyla duygu ve düşüncelerini açık veya gizli bir biçimde hedef kitlelerine ilettikleri, böylece aile yapısına benzer biçimde arkadaşlık ilişkileri kurarak, kullanıcılar arasında sosyal iletişimi ve ilişkileri geliştirdiklerine vurgu yapmıştır. Karal ve Kokoç (2010) araştırmasında bireylerin sosyal ağ kullanım amaçlarını, sosyal etkileşim ve iletişim, tanıma ve tanınmayla birlikte bilgi edinme ve eğitim amacıyla amaçlı kullandıklarını ifade etmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

İnsan davranışlarının sebeplerini öğrenmenin bir yolu da onları bu davranışa iten nedenlere bakmaktır (Sağlam, 2018: 136). Sosyal ağ uygulamaları konusundaki gelişmeler göstermektedir ki, dünyada beş milyara yakın birey sosyal ağ uygulamalarını çeşitli amaçlarla kullanmaktadır. Bununla birlikte günümüzde neredeyse her kurum (kamu-özel) çeşitli amaçlarla birçok sosyal ağ uygulamaları kullanmaktadır. Sosyal ağ uygulamalarının hem gerçek kişiler (bireyler) hem de tüzel kişiler (kurum-kuruluşlar) tarafından kullanılıyor olması sosyal ağların çeşitli bilim dalları tarafından incelenmesine vesile olmuştur.

Sosyal ağ uygulamaları kullanmanın potansiyel olumlu sonuçlarına odaklanan araştırmalar (Köseoğlu, 2012; Kneidinger, 2010; Karal ve Kokoç, 2010; Ellison, Steinfield ve Lampe, 2007) sosyal ağ kullanıcıları için öznel ve psikolojik doyum noktasında olumlu duygularla bağ kurmuşlardır. Orta derecede sosyal ağ uygulamaları kullanan bireylerin etkileşim sağlama, tanıma ve tanınmayla birlikte bilgi edinme ve eğitim amacıyla da sosyal ağ uygulamalarını kullandıkları görülmüştür. Buna ek olarak, sosyal medyanın bireylerin yaşam doyumunu artırma ve duygusal rahatsızlıkların azaltma, kişisel rahatlatma ve stres azaltma aracı olarak kullanıldığını göstermiştir (Kneidinger, 2010; Otrar ve Aydın, 2014; Öztürk ve Akgün, 2012). Çünkü

sosyal ağ uygulamaları kendi içerisinde pozitif ve negatif duygular, bağlantılı ilişkiler, bilgilenme, etkileşim ve başarının bütün yönlerini içinde barındırmakta, desteklemekte ve kolay bir erişime imkân vermektedir. Bu durum sosyal ağ kullanıcılarının tercih sebebi olmasına ve eğlenceli vakit geçirmesine, haz vermesine, merak ögesini içerisinde barındırarak etkileşim kurmasına vb. birçok ihtiyacını hızlıca karşılamasından dolayı sosyal ağ kullanıcılarının ruh sağlığı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla sosyal ağlar günümüzde bireylerin birbirleriyle etkileşim sağladıkları platformlara dönüşmüştür.

Bu araştırmada da sosyal ağ kullanıcılarının sosyal ağ kullanım amaçları incelenmektedir. Araştırmada, sosyal ağ uygulamalarını kullanan Gaziosmanpaşa Üniversitesi Erbaa Meslek Yüksekokulu ve Erbaa Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin sosyal ağ ortamlarında bulunmalarının nedenlerini belirlemesi amaçlanmıştır. Öğrenciler günümüzde sosyal ağ ortamlarını etkin bir iletişim aracı olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla iletişimin temelini oluşturan ortak düşünce ve duygu paylaşımı günümüzde sosyal ağlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Sosyal ağ uygulamaları en yaygın biçimde yeni nesil bireyler, yani günümüz gençleri tarafından kullanılmaktadır. Çünkü sosyal ağ ortamında yetişen yeni neslin hem cinsleri hem de karşı cinsleri ile yakın ilişkiler kurmak, beğenilmek amacıyla sosyal ağ uygulamalarını yaygın bir şekilde kullandığı, boş vakitlerini sosyal ağ ortamlarında (sohbet, oyun oynama, müzik dinleme, video izleme...) değerlendirdikleri düşünüldüğünde, sosyal ağlar yeni nesil için önemli bir anlam ifade etmektedir.

3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri Karal ve Kokoç (2010) tarafından geliştirilen “*Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Amacı Ölçeği-SASKAÖ*” ile toplanmıştır. Araştırmada kullanılan “*Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Amacı Ölçeği-SASKAÖ*” 14 madde ve “sosyal etkileşim-iletişim”, “tanıma ve tanınma”, “bilgi edinme ve eğitim” olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. 5’li likert tipindeki ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı ölçek genelinde 0.830, “sosyal etkileşim-iletişim amaçlı kullanım” alt faktöründe

0.808, “tanıma ve tanınma amaçlı kullanım” alt faktöründe 0.742 ve “bilgi edinme ve eğitim amaçlı kullanım” alt boyutlarında ise 0,661 olarak hesaplanmıştır (Karal ve Kokoç, 2010: 258). Araştırmada katılımcıların sosyal ağ sitelerini hangi amaçlar için kullandıkları; cinsiyet, öğrenim görülen sınıf, öğrenim görülen programın yer aldığı bilim (Sosyal, Teknik ve Sağlık Bilimleri), sosyal ağ sitelerini kullanım yılı ve sosyal ağ sitelerinde günlük ortalama geçirilen zaman değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

4. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2016-2017 eğitim öğretim yılında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Erbaa yerleşkesinde yer alan Erbaa Meslek Yüksekokulu ve Erbaa Sağlık Hizmetleri Yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma gruba ait demografik bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgiler

Değişken	Kategori	N	%
Cinsiyet	Erkek	124	38,9
	Kadın	195	61,1
Sınıf	1. Sınıf	174	54,5
	2. Sınıf	145	45,5
Öğrenim Görülen Programın Yer Aldığı Bilim	Sosyal Bilimler	146	45,8
	Teknik Bilimler	109	34,2
	Sağlık Bilimler	64	20,1
Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Yılı	0-2 yıl	55	17,2
	3-4 yıl	72	22,6
	5 yıl ve üzeri	192	60,2
Sosyal Ağ Sitelerinde Günlük Ortalama Geçirilen Zaman	30 dakikadan az	75	23,5
	30 dakika- 1 saat	94	29,5
	1-2 saat	87	27,3
	3-4 saat	63	19,7
Toplam		319	100

5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiklerden faydalanılmıştır. Ayrıca verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle gruplar arasındaki farklılıkları belirlemek için Bağımsız Örneklem T testi ve Varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Araştırma eğer normal dağılım göstermeseydi parametrik test yöntemleri olan bağımsız örneklem T testi, Bağımlı örneklem için T testi, Bağımsız örneklem için tek Yönlü ANOVA, yinelenen ölçümler için tek yönlü Anova ve Pearson bağıntısı analizlerinin yapılması uygun olmazdı. O yüzden araştırma ölçeğinin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırmada yapılan analizlerde anlamlılık düzeylerinde hata payı $p = (+) (-) 0,05$ olarak alınmış ve elde edilen bulgular aşağıda tablo halinde sıralanmıştır.

Tablo 2: Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Amaçlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Faktör	N	Minimum	Maksimum	$\bar{X}$	SS
Sosyal Etkileşim-İletişim	319	1,00	5,00	3,35	0,67
Tanıma ve Tanınma	319	1,00	5,00	2,38	0,80
Bilgi Edinme ve Eğitim	319	1,00	5,00	3,21	0,68

Üniversite öğrencilerinin sosyal ağ siteleri kullanma amaçlarına ilişkin betimsel istatistik sonuçları incelendiğinde katılımcıların sosyal ağ sitelerini en çok sosyal ($\bar{X}=3,35$ Sosyal Etkileşim-İletişim) amaca yönelik kullandıkları görülmüştür. İkinci sırada ise bilgi edinme ve eğitim ($\bar{X}=3,21$ Bilgi Edinme ve Eğitim) amacıyla kullanıldığı bulgusudur. Üçüncü ve son sırada ise ($\bar{X}=2,38$ Tanıma ve Tanınma) amacıyla kullandıkları bulgusu ön plana çıkmıştır.

6. Araştırmanın Bulguları

Verilerin analizi için SPSS programı kullanılmıştır. Araştırma ölçeğinin normal dağılım göstermesi sebebiyle bağımsız örneklem T testi ve One Way Anova yapılan değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3: Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Amaçlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Faktör	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	t	sd	p
Sosyal Etkileşim-İletişim	Erkek	124	3,28	0,68	-1,361	317	0,175
	Kadın	195	3,39	0,67			
Tanıma ve Tanınma	Erkek	124	2,62	0,80	4,425	317	0,000
	Kadın	195	2,22	0,76			
Bilgi Edinme ve Eğitim	Erkek	124	3,13	0,65	-1,619	317	0,107
	Kadın	195	3,26	0,69			

Katılımcıların sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarının cinsiyet değişkenine göre farklılığının anlamlı olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem T-testi analizi yapılmıştır. Katılımcıların sadece “tanıma ve tanınma” alt boyutunun cinsiyet değişkenine göre farklılığı istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı olduğu [$t(317) = -4,425, p < 0.05, p = 0.000$] belirlenmiştir. Erkek ($\bar{X} = 2,62$) katılımcıların tanıma ve tanınma düzeylerinin kadın ($\bar{X} = 2,22$) katılımcılara göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4: Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Amaçlarının Sınıf Değişkenine Göre İncelenmesi

Faktör	Sınıf	N	$\bar{X}$	SS	t	sd	p
Sosyal Etkileşim-İletişim	1. Sınıf	174	3,29	0,69	-1,663	317	0,097
	2. Sınıf	145	3,42	0,64			
Tanıma ve Tanınma	1. Sınıf	174	2,41	0,82	0,743	317	0,458
	2. Sınıf	145	2,34	0,77			
Bilgi Edinme ve Eğitim	1. Sınıf	174	3,19	0,69	-0,682	317	0,495
	2. Sınıf	145	3,24	0,66			

Katılımcıların sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarının sınıf değişkenine göre farklılığının anlamlı olup olmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. Katılımcıların sosyal ağ kullanım nedenleri ve alt boyut düzeylerinin sınıf değişkenine göre farklılığı istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı olmadığı görülmüştür [$p > 0.05$].

Tablo 5: Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Amaçlarının Öğrenim Görülen Programın Yer Aldığı Bilim Değişkenine Göre İncelenmesi

Faktör	Bilim	N	$\bar{X}$	SS	F	p	Fark
Sosyal Etkileşim-İletişim	Sosyal ^a	146	3,26	0,71	5,632	0,004	c>a c>b
	Teknik ^b	109	3,32	0,66			
	Sağlık ^c	64	3,59	0,55			
Tanıma ve Tanınma	Sosyal ^a	146	2,34	0,76	0,311	0,733	
	Teknik ^b	109	2,40	0,83			
	Sağlık ^c	64	2,43	0,83			
Bilgi Edinme ve Eğitim	Sosyal ^a	146	3,17	0,69	0,678	0,508	
	Teknik ^b	109	3,22	0,68			
	Sağlık ^c	64	3,29	0,63			

Katılımcıların sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarının öğrenim görülen bilim dalı değişkenine göre farklılığının anlamlı olup olmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. Katılımcıların sosyal ağ kullanım nedenleri genel düzeylerinin ve alt boyutlarından tanıma ve tanınma ile bilgi edinme ve eğitim düzeylerinin öğrenim görülen bilim dalı değişkenine göre farklılığı istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı olmadığı görülmüştür [$p>0.05$]. Katılımcıların sosyal etkileşim ve iletişim düzeyinin öğrenim görülen bilim dalı değişkenine göre farklılığı istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır ($p<0.05$, $p=0.004$). Sağlık alanında öğrenim gören ($\bar{X}=3,59$) katılımcıların sosyal etkileşim ve iletişim düzeyinin teknik ($\bar{X}=3,32$) ve sosyal alanlarda ($\bar{X}=3,26$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6: Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Amaçlarının Kullanım Yılı Değişkenine Göre İncelenmesi

Faktör	Bilim	N	$\bar{X}$	SS	F	p	Fark
Sosyal Etkileşim-İletişim	0-2 yıl ^a	55	3,01	0,77	11,270	0,000	c>a
	3-4 yıl ^b	72	3,27	0,67			
	5 yıl ve üzeri ^c	192	3,47	0,61			
Tanıma ve Tanınma	0-2 yıl ^a	55	2,22	0,84	1,978	0,140	
	3-4 yıl ^b	72	2,31	0,70			
	5 yıl ve üzeri ^c	192	2,44	0,82			

Bilgi Edinme ve Eğitim	0-2 yıl ^a	55	3,07	0,78	1,597	0,204	
	3-4 yıl ^b	72	3,20	0,60			
	5 yıl ve üzeri ^c	192	3,26	0,67			

Katılımcıların sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarının kullanım yılı değişkenine göre farklılığının anlamlı olup olmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. Katılımcıların sosyal ağ kullanım nedenleri genel düzeylerinin ve alt boyutlarından tanıma ve tanınma ile bilgi edinme ve eğitim düzeylerinin kullanım yılı değişkenine göre farklılığı istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı olmadığı görülmüştür [$p>0.05$]. Katılımcıların sosyal etkileşim ve iletişim düzeyinin öğrenim görülen bilim dalı değişkenine göre farklılığı istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır ($p<0.05$, $p=0.000$). 5 yıl ve üzeri sosyal ağ kullanan ($\bar{X}=3,47$) katılımcıların sosyal etkileşim ve iletişim düzeyinin 3-4 yıl arasında ($\bar{X}=3,27$) ve 0-2 yıl arasında sosyal ağ kullanan katılımcılara göre ($\bar{X}=3,26$) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 7: Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanım Amaçlarının Günlük Ortalama Geçirilen Süre Değişkenine Göre İncelenmesi

Faktör	Bilim	N	$\bar{X}$	SS	F	p	Fark
Sosyal Etkileşim-İletişim	30 dk. az ^a	75	3,15	0,66	3,28 3	0,02 1	d>a
	30 dk.- 1 saat ^b	94	3,41	0,65			
	1-2 saat ^c	87	3,37	0,64			
	3-4 saat ^d	63	3,47	0,72			
Tanım ve Tanınma	30 dk. az ^a	75	2,24	0,75	2,15 8	0,09 3	
	30 dk.- 1 saat ^b	94	2,29	0,81			
	1-2 saat ^c	87	2,48	0,75			
	3-4 saat ^d	63	2,51	0,87			
Bilgi Edinme ve Eğitim	30 dk. az ^a	75	3,11	0,60	1,26 2	0,28 7	
	30 dk.- 1 saat ^b	94	3,29	0,72			
	1-2 saat ^c	87	3,26	0,61			
	3-4 saat ^d	63	3,15	0,76			

Katılımcıların sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarının günlük ortalama geçirilen süre değişkenine göre farklılığının anlamlı olup olmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. Katılımcıların sosyal ağ kullanım nedenleri genel düzeylerinin ve alt boyutlarından tanıma ve tanınma ile bilgi edinme ve eğitim düzeylerinin günlük kullanım değişkenine göre farklılığı istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı olmadığı görülmüştür [$p>0.05$]. Katılımcıların sosyal etkileşim ve iletişim düzeyinin günlük kullanım değişkenine göre farklılığı istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır ($p<0.05$, $p=0.021$). Günlük 3-4 saat arasında sosyal ağ kullanan ($\bar{X}=3,47$) katılımcıların günlük 0,30-1 saat arasında ($\bar{X}=3,41$), 1-2 saat arasında ($\bar{X}=3,37$) ve 0-30 dakika arasında ($\bar{X}=3,15$) sosyal ağ kullanan katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

7. Tartışma

Üniversite öğrencilerinin sosyal ağ kullanım amaçlarının belirlenmesi için yapılan bu çalışmada, üç tema ön plana çıkmıştır ve bireylerin sosyal ağ kullanımının en önemli nedeninin “sosyal etkileşim-iletişim” olduğu temellendirilmiştir. Araştırmada sosyal etkileşim-iletişim, bilgi edinme ve eğitim alt boyut ortalamaları birbirine çok yakın olmasına rağmen tanıma ve tanınma alt boyut ortalamasının ise en düşük olduğu tablo 2’de görülmektedir. Bu konuda (Kang ve Lee, 2010; Lin ve Bhattacharjee, 2008) araştırmalarında bireylerin sosyal ağları kullanmasıyla elde ettiği haz ve eğlencenin sosyal ağları kullanmaya devam etme niyeti üzerinde pozitif yönlü güçlü bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç birçok araştırmacının çalışmalarıyla tutarlı olmuştur (Sağlam 2019; Kang ve Lee, 2010; Lin ve Bhattacharjee, 2008). Eğlence odaklı bir bilgi sistemi bağlamında sosyal ağlar bireylerin haz elde etmesini sağlar ve bu bireylerin sosyal ağlarda bulunma nedenidir. İkincisi ise özellikle üniversite öğrencileri bağlamında sosyal ağlarda gerçekleştirilen etkinlikler ve oynanan oyunlar aracılığıyla gerçek arkadaşlarla eğlenme, iyi vakit geçirme, bilgi verme ve bilgilenmeyle birlikte sosyalleşme ortamını içerisinde barındırması, özellikle eski tanıdık ve arkadaşlarla bağlantı kurma, onları takip etme (Ellison, Steinfield

ve Lampe 2007) ve onlar hakkında bilgilenme noktasında sosyal ağlar uygun bir ortam oluşturmaktadır. Ayrıca bireylerin kişilik özelliklerine bağlı olarak sanal arkadaşlık kurmaları, sanal arkadaşlarla oyun oynamaları ve diğer birçok etkinlik düzenlemeleri ve katılım sağlamaları (Pempek ve Diğ. 2009) noktasında elde ettiği hazzı gerçek dünya arkadaşlarıyla elde edememesi nedeniyle bu hazlara daha fazla erişim sağlamak için sosyal ağ uygulamalarında kalmaya devam etmektedirler. Bu noktada özellikle (Baker ve White, 2010)'ın ifadesiyle gerçek dünyada yalnız olan veya kendileriyle uyumlu bir arkadaş ortamı bulamayan bireylerin sosyal ağ uygulamalarında daha fazla arkadaş beklentisi bireylerin sosyal ağ ortamlarında bulunma nedeniyle doğru orantılı görünmektedir. Son olarak sosyal ağ uygulamalarının kullanışlı olması, erişiminin kolay olması, zaman ve yer mefhumunun olmaması nedeniyle bireyler sosyal ağ uygulamalarında bulunmakta ve onu kullanmaya devam etmesinde olumlu bu etkenler etkili olmaktadır. Bireyler sosyal ağ uygulamalarında bilgi paylaşmakta ve başkalarıyla bağlantı kurması, verimliliğini arttırarak daha fazla insan tanınmasını sağlamaktadır. Onlarla etkileşim kurma, sosyal ağ ortamlarında mutlu olma ve çeşitli etkinliklerde bulunma gibi amaçlardan dolayı sosyal ağ ortamlarında bulunma ve kullanmaya devam ettikleri söylenebilir. (Karal ve Kokoç, 2010; Kwon ve Wen, 2010). Ayrıca bireylerin sosyal ağlarda bulunma nedeni (örneğin daha fazla arkadaş çevresi ve sosyal etkileşim, bilgi edinme ve haz) derecesinden dolayı doğal olarak daha yüksektir. Benzer biçimde üniversite öğrencileri arasında akran sayısı, öznel ve psikolojik iyi oluşu, bireylerin öz yeterliliğinin gelişimini ifade etmektedir. Çünkü dünya genelinde ve Türkiye özelinde çeşitli nedenlerden dolayı çocukluktan itibaren bireylerin çevresi sıklıkla değişmektedir. Özellikle cumhuriyet Türkiye'sinde çocukların gelişim döneminde eğitim mazeretine bağlı olarak arkadaş çevrelerinin sıklıkla değiştiği/değiştirildiği bilinmektedir. Üniversite eğitimi döneminde bireyler tamamen eski çevresinden kopmakta, yeni bir şehir, yeni bir ortam ve yeni bir arkadaş çevresine dahil olmaktadır. Ancak bireyler yeni ortamlarına uyum gösterene kadar eski arkadaşlarıyla konuşmakta, görüşmekte ve bu arkadaşlarıyla sosyal ağlarda çeşitli etkinlikler düzenlemektedir (Balman ve Karataş, 2012; Boyd ve Ellison, 2008).

Literatürde bireylerin sosyal ağlarda bulunma nedeninin öncelik olarak var olma ve sosyal etkileşim-iletişim (Vural ve Bat, 2012; Pembek ve diğerleri, 2009; Brandtzæg ve Heim 2009) olduğu ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak ise tanıma ve tanınma (Sezgin ve diğerleri 2011, Filiz ve diğerleri, 2014; Tosun, 2016) olduğu ortaya çıkmaktadır. Üçüncü olarak sosyal medya kullanıcılarının sosyal medyayı eğitim (Tosun, 2016; Gökçearslan ve Alper, 2015; Masic ve Sivic, 2011; Oradini ve Saunders, 2008; Horzum ve diğerleri, 2008) amacıyla kullandıklarını ortaya koymuştur. Bireylerin diğer sosyal ağ kullanım nedenleri ise öznel iyi oluş yani mutluluk (Malakoç 2011; Türkdoğan, 2010; Diener 2009; Tuzgöl-Dost, 2004), Örgütlenme (Sepeççi, 2017), topluluğun ya da sosyal ağın diğer üyelerinin faaliyetlerini yakından izleme/gözetleme şeklinde sıralanabilir (Krause, Baum, Bauman ve Krosnova, 2019, Alemdar, İşbilen, Demirel ve Telli, 2017; Karagülle, 2015). Ayrıca bireylerin sosyal ağ kullanım nedenlerini belirlemeye yönelik çalışmalar (Otrar ve Aydın, 2014), sosyal ağlara ilişkin kültürel çalışmalar (Gosling vd. 2011; Tosun, 2016) sosyal ağ alanında dikkat çeken araştırmalardan bazılarıdır.

Sonuç

Araştırma neticesinde üniversite öğrencilerinin sosyal ağ kullanma nedenleriyle ilgili çeşitli çıkarımlarda bulunulabilir. İlk olarak bireylerin sosyal ağları kullanma nedeni, öğrencilerin sosyal ağları kullanmasından keyif almalarıdır (Balman ve Karataş, 2012; Sledgianowski ve Kulviat, 2009). Öğrencilerin fotoğraf, film, videoları yayınlamaları, profil sayfalarını geliştirmeleri ve dikkat çekici paylaşım yapmaları sayesinde diğer bireylerin ve arkadaşlarının ilgi ve dikkatini çekme ve onların eğlenmesini sağlayarak (Powell, 2009) toplumda var olma ve sosyal ortamlarda kabul almasıyla mutluluk elde etmektedir. Buna ek olarak, sosyal ağ sitelerini kullanmanın zevkli etkilerini güçlendirmek için çeşitli etkinlikler düzenlemek, mutluluk veren uygulamalar buldurmak, küçük oyunlarla sosyal ağ profil sayfalarını geliştirmeye devam etmelidir.

Yapılan araştırmada benzer sonuçlar ortaya konulmuş olup, katılımcıların cinsiyet değişkenine göre sosyal ağ kullanım amaçlarının farklılık gösterip göster-

mediği araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, cinsiyet değişkenine göre üniversite öğrencilerinin sosyal ağ kullanma nedenlerinden “tanıma ve tanınma” amaçlı kullanımında kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir ilişki bulunurken diğer boyutlarda (bilgi edinme ve eğitim ve sosyal etkileşim-iletişim) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu araştırmanın bulguları (Vural ve Bat, 2012; Otrar ve Aydın, 2014; Alemdar, İşbilen, Demirel ve Telli, 2017) araştırmalarının sonuçları ile kadın ve erkek katılımcıların sosyal ağ kullanım amaçlarının farklı olduğuna işaret etmektedir. Görüldüğü üzere literatürde de sosyal ağ kullanım amaçlarıyla ilgili cinsiyete göre değişkenlik olup olmadığına ilişkin farklı bulgular vardır. Sosyal ağ kullanım amaçları açısından cinsiyetler arasında fark olduğunu gösteren araştırmaların sonuçları bazen kadınlar bazen de erkekler lehine olan bulgulara işaret etmektedir.

Elde edilen üçüncü bulgu ise sınıf değişkenine göre üniversite öğrencilerinin sosyal ağ kullanım nedenlerini belirlemek için bağımsız örneklem T testi yapılmış ve anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Elde edilen bulgular, “bilgi edinme ve eğitim” ve “sosyal etkileşim-iletişim” alt boyutunda ikinci sınıf öğrencilerin ortalama değeri yüksekken, “tanıma ve tanınma” alt boyutunda birinci sınıf öğrencilerinin ortalama değeri daha yüksektir.

Elde edilen dördüncü bulgu ise öğrenim görülen program değişkenine göre sosyal ağ sitelerinin kullanım amaçlarını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) testi yapılmış ve katılımcıların “sosyal etkileşim-iletişim” alt boyutunda anlamlı bir ilişki varken diğer alt boyutlar “bilgi edinme ve eğitim” ve “tanıma-tanınma” arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya konmuştur. Elde edilen bulgu sağlık bölümünde eğitim alan öğrencilerin sosyal ağ kullanma amaçları sosyal ve teknik bölümde eğitim alan öğrencilere göre daha yüksektir.

Araştırma kapsamında ayrıca sosyal ağ kullanım yılı ile sosyal ağ kullanım amaçları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı da incelenmiştir. Elde edilen bulgular katılımcıların “sosyal etkileşim-iletişim” alt boyutunda anlamlı bir ilişki varken, diğer alt boyutlar “bilgi edinme ve eğitim” ve “tanıma-tanınma” arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur. Elde edilen bulgu 5 yıldan daha

fazla sosyal ağ kullanan katılımcıların 0-2 yıl arasında sosyal ağ kullanan katılımcılara göre daha yüksek olduğu bulgusu Öztürk ve Akgün (2012) araştırmasıyla benzerlik göstermektedir. Öztürk ve Akgün (2012) araştırmasında üniversite öğrencilerinin sosyal ağ uygulamalarını ortalama 4 yıldan uzun bir süredir kullandıklarını ve çoğunluğu her gün olmak üzere yoğun bir şekilde kullandıklarını ifade etmiştir. Araştırmada katılımcılar yeni arkadaşlıklar ve gruplara katılmaktan ziyade, eski arkadaşlıklarını sürdürmek, haber, bilgi ve kaynak paylaşmak, yenilikleri takip etmek olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Araştırmada katılımcıların sosyal ağ kullanım amaçlarıyla günlük ortalama geçirilen süre arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların “sosyal etkileşim-iletişim” alt boyutunda anlamlı bir ilişki varken diğer alt boyutlar “bilgi edinme ve eğitim” ve “tanıma-tanınma” arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya konmuştur. Elde edilen bulgular 3-4 saat arasında sosyal ağ kullanan katılımcıların 0-30 dakika arasından sosyal ağ kullanan katılımcılara göre daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu araştırmanın bulguları (Vural ve Bat, 2012; Brandtzæg ve Heim 2009; Otrar ve Aydın, 2014) araştırmasının sonuçlarını desteklemektedir. Bununla birlikte günlük ortalama geçirilen süre ile sosyal ağ kullanım amaçları arasında olumlu bir ilişkinin var olduğunu gösteren araştırmalarda mevcuttur. Elde edilen bulgular günlük ortalama geçirilen sürenin artışıyla birlikte sosyal ağ kullanımlarında arttığı yönündedir. Bunun nedeni bireyin sosyal ağ uygulamalarından daha fazla haz elde etmesi, sosyal ağ uygulamalarına erişimin kolay olması ve istediği içerik ve sosyal ortamlara hızlı bir şekilde erişim sağlaması, mutlu olması olabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta elde edilen bu hazzın sosyal ağ ve uygulamalarına yönelik bağımlılık oluşturup oluşturmadığı noktasıdır (Sağlam, 2018). Burası da ayrı bir çalışmanın konusudur.

Sonuç olarak, katılımcıların sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarının cinsiyet, bölüm, kullanım yılı ve sosyal ağ sitelerinde günlük ortalama geçirilen zamana göre anlamlı bir farklılık gösterirken, sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya konmuştur. Yapılan araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin hepsi internet kullanmakta olup, öğrenciler internette en fazla sosyal ağ uygulamalarında

vakit geçirmekte olduğu ve ilgilerinin sosyal ağlarda yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin sosyalleşme kavramından anladıkları sosyal ağ uygulamalarını yoğun olarak kullanmak ve sosyal ağlarda olabildiğince vakit geçirmektir. Bu durum günümüzde özellikle pandemi (Covid 19) döneminde öğrencilerin sosyal ağlarda eğlenme, boş zaman değerlendirme, paylaşım yapma, yorumlama, bilgilenme ve bilgilendirme, sanal alemde tanınır-bilinir olma ve sosyal etkileşim ortamı oluşturarak stresten kurtulma, pozitif duygular, bağlantılı ilişkiler vasıtasıyla bireylerin psikolojik ve öznel sağlığı üzerinde olumlu bir etki uyandırmaktadır.

Kaynakça

- Alemdar, M. Y., İşbilen, D., Demirel, K. ve Telli, N.G. (2017). Özçekim davranışı narsisizm göstergesi olabilir mi? özçekim ve narsisizm arasındaki ilişkiyi tanımlamaya yönelik nitel bir araştırma. *Global Media Journal*, 8 (15), 71-97.
- Alışır, A. (2012). Genetiği bozulmuş imgeler. <http://www.fotografdergisi.com/genetigi-bozulmus-imgeler>, 13 Aralık 2019.
- Baker, R. K. and White, K. M. (2010). Predicting adolescents' use of social networking sites from an extended theory of planned behaviour perspective. *Computers in Human Behavior*, 26, 1591-1597.
- Balman, F. ve Karataş, A. (2012). Lise öğrencilerinin internet ortamında sosyal paylaşım sitelerini kullanım amaçları ve sosyal paylaşım unsurları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 498-504.
- Boyd, D. M. ve Ellison, N. B. (2007). Social network sites: definition, history and scholarship. *Journal of Computer Mediated Communication*. 13, 210-230.
- Brandtzæg, P.B. ve Heim, J. (2009). Why people use social networking sites. In A. A. Ozok ve P. Zaphiris (Ed.). *Online Communities*. 143-152.
- Diener, E. (2009). Subjective well-being, the science of well-being. *Social Indicators Research Series*, 37, 11-58.
- Ellison, N. B.; Steinfield, C. and Lampe, C. (2007). The benefits of facebook "friends": social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12, 1143-1168.
- Filiz, O., Erol, O., Dönmez F. İ. ve Kurt, A. A. (2014). BÖTE bölümü öğrencilerinin sosyal ağ siteleri kullanım amaçları ile internet bağımlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 3 (2), 17-28.

- Gosling, S.D., A. A. Augustine, Vazire, S., Holtzman, N. ve Gaddis, S. (2011). Manifestations of personality in online social network: self-reported facebook-related behaviors and observable profile information. *Cyberpsychology. Behavior and Social Networking*, 14 (9), 483-488.
- Gökçearslan, Ş. ve Alper, A. (2015). The effect of locus of control on learners' sense of community and academic success in the context of online learning communities. *The Internet and Higher Education*, 27, 64-73.
- Horzum, M. B., Ayas, M. ve Çakır Balta, Ö. (2008). Çocuklar için bilgisayar oyun bağımlılığı ölçeği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (30), 76-88.
- İşman, A., Buluş, B. ve Yüzüncüyıl, K. B. (2016). Sosyalleşmenin dijital dönüşümü ve dijital benliğin sunumu. *TRT Akademi Hakemli Dergi*, 1 (2), 608-619.
- Kang, Y. S. and Lee, H. (2010). Understanding the role of an IT artifact in online service continuance: an extended perspective of user satisfaction *Computers in Human Behavior* 26(3), 353-364.
- Kaplan A. M. ve Haenlein, M. (2009). The fairylend of second life: about virtual social worlds and how to use them. *Bus Horiz*, 52 (6), 563-572.
- Karaçelik, Y. (2019). *Sosyal medya ağlarında makro ve mikro şöhretler üzerinden fotoğraf paylaşımlarının eleştirel incelenmesi: instagram örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagülle, A.E. (2015). *Günümüzde değişen mahremiyet algısının sosyal ağlar bağlamında incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karal, H.ve Kokoç, M. (2010). Üniversite öğrencilerinin sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 251-263.
- Kırık, A. M. (2013). Gelişen Web Teknolojileri ve Sosyal Medya Bağımlılığı. Büyükaslan, A ve. Kırık, A.M. (Ed.). *Sosyalleşen Birey: Sosyal Medya*. Konya: Çizgi Yay.
- Klieber, P. (2009). Document classification through data mining social media networks. <https://digital.archives.stetson.edu/digital/collection/Research/id/2062>, Stethan University, Florida, 14 Aralık 2019.
- Kneidinger, B. (2010). Facebook und co: eine soziologische analyse von interaktions formen in online social networks (1. aufl). vs research. Wiesbaden: vs Verlag für Sozialwissenschaften.

- Köseoğlu, Ö. (2012). Sosyal ağ sitesi kullanıcılarının motivasyonları: facebook üzerinde bir araştırma. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7 (2), 58-81.
- Krämer, N. C. ve Winter, S. (2008). Impression management 2.0: the relationship of self-esteem, extraversion, self-efficacy, and self-presentation within social networking sites. *Journal of Media Psychology*, 20, 106-116.
- Krause, H.V., Baum, K. ve Baumann, A. (2019). Unifying the detrimental and beneficial effects of social network site use on self-esteem: a systematic literature review. *Media Psychology*. 1-38.
- Kwon, O. and Wen, Y. (2010). An empirical study of the factors affecting social network service use. *Computer in Human Behavior*. 26, 254-263.
- Lee, S. Y. ve Jang, K. (2019). Antecedents of impression management motivations on social network sites and their link to social anxiety. *Media Psychology*, 22 (6), 890-904.
- Lin, C. P. and Bhattacharjee, A. (2008). Elucidating *Individual Intention to Use Interactive Information Technologies: The Role of Network Externalities*. *International Journal of Electronic Commerce*, 13, 85-108.
- Malkoç, A. (2011). *Öznel iyi oluş müdahale programının üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Masic, I. ve Sivic, S. (2011). Social networks in education of health professionals in bosnia and herzegovina—the role of pubmed/medline in improvement of medical sciences. *Acta Informatica Medica*, 19 (4), 196-202.
- Oradini, F. ve Saunders, G. (2008). The use of social networking by students and staff in higher education. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.520.772&rep=rep1&type=pdf>, 12 Aralık 2019.
- Otrar, M. ve Argın, F.S. (2014). Öğrencilerin sosyal medyaya ilişkin tutumlarının kullanım alışkanlıkları bağlamında incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), 1-13.
- Öztürk, M. ve Akgün, Ö. E. (2012), Üniversite öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerini kullanma amaçları ve bu sitelerin eğitimlerinde kullanılması ile ilgili görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 2 (3), 49-67.
- Pawell, J. (2009). *33 Million people in the room: how to create, influence, and run a successful business with social networking*. FT Press. NJ.
- Pempek, T. A., Yermolayeva, Y. A. ve Calvert, S. L. (2009). College students' social networking experiences on facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30 (3), 227-238.

- Sağlam, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıklarının incelenmesi, muğla meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Uluslararası Türk Bilim Dergisi*, 25 (2), 126-149.
- Sağlam, M. (2019). Medya ve tüketici davranışları; üniversite öğrencileri üzerinde bir nitel araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2 (1), 35-61.
- Sağlam, M. ve Topsümer, F. (2019). Üniversite öğrencilerinin dijital oyun oynama nedenlerine ilişkin nitel bir çalışma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 485-504.
- Sepetci, T. (2017). *Dijital oyunlar, dijital oyuncular: karşı hegemonya pratikleri ve sosyal etkileşim*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi SBE.
- Sezgin, S., Erol, O., Dulkadir, N. ve Karakaş, A. (2011). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri (böte) öğrencilerinin facebook kullanım amaçları ve eğitsel bağlamda kullanımı ile ilgili görüşleri: makü örneği. 11th International Educational Technology Conference.
- Siibak, A. (2009). Constructing The self through the photo selection - visual impression management on social networking websites. *Journal of Psychosocial Research on Cyberspace. Cyberpsychology* 3, 1-9 <https://cyberpsychology.eu/article/view/4218>, 12 Aralık 2019.
- Sledgianowski, d. and Kulviwat, S. (2009). Using social network sites: the effects of playfulness, critical mass and trust in a hedonic context. *Journal of Computer Information Systems*, 49, 74-83.
- Tosun, N. (2016). Meslek lisesi öğrencilerinin sosyal ağ kullanma alışkanlıkları ve sosyal ağ kullanımına ilişkin görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 114-149.
- Tuzgöl Dost, M. (2004). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkdoğan, T. (2010). *Üniversite öğrencilerinde temel ihtiyaçların karşılanma düzeyinin öznel iyi oluş düzeyini yordamadaki rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vural, B. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: ege üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 5 (20), 3348-3382.
- Ying, M. (2012). *Sosyal medya platformları üzerinden pazarlama ve bu mecrayı etkin kullanan sektörler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 187-212

Geliş Tarihi: 11.05.2020 Kabul Tarihi: 24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi: 30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.735948>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ARAP DİLİNDE MEÇHÛL ECVEF FİİLLERDEKİ FONETİK DEĞİŞİM VE KUR'ÂN-I KERÎM'E YANSIMASI

Doğan FIRINCI*

Öz

Fâili ma'lûm emsallerine göre hareke değişimine uğrayan meçhûl fiillerin harfleri arasında ki uyumun tekrar sağlanması için fiilde bir takım değişiklikler meydana gelir. Fiilin fonetik yapısını değiştiren bu durum hareke boyutunda kalabildiği gibi i'lâl ve ibdâle de sebebiyet verebilir. İşte bu çalışmada meçhûl ecvef fiillerde, sahih sâlim fiillere göre gözlenen i'lâl ve ibdâlin Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin tilâvetindeki fonetik farklılıklar irdelenmiştir. Bu amaçla Kur'ân-ı Kerîm âyetleri üzerinde yapılan tarama yöntemiyle tespit edilen fiiller, Arap dili klasik kaynakları ile yakın dönem dil çalışmaları esas alınarak değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, meçhûl ecvef fiillerde, illet harfleriyle bitişik gelen damme ve kesranın sebep olduğu i'lâlin farklı üç fonetik yaklaşımla çözümlenerek dile uygunluk kazandırıldığı görülmüştür. Bu durumun, harflerin asıllarını ve manalarını doğru belirtme gayretinin yanı sıra oluşabilecek iltibasın önüne geçme kaygısından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Ortaya konan üç farklı telaffuz içerisinde ecvef fiillerin kesralı kullanımı en fasih kabul edilmekle birlikte iltibasın söz konusu olduğu her durumda işmâm yapılmasına ve Kur'ân-ı Kerîm tilâveti dışında dammeli okuyuşa ruhsat verildiği de tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meçhûl ecvef fiil, Fonetik, Ecvef fiil, İşmâm, İ'lâl.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, dfirinci@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7245-7008>.

Phonetic Change in Passive Hollow Verbs in the Arabic Language and Its Reflection on the Quran

Abstract

There are some changes to the verb in order to restore the harmony between the letters of the passive verbs whose vowels have been changed according to their active structure counterparts. This situation, which changes the phonetic structure of the verb, may remain in the size of the vowel differences, but may also cause defection and substitution in the verbs. Here, in this study, the phonetic differences on Arabic language and the vocalization of the verses of the Holy Quran, which are occurred by the defection and substitution of letters observed in the passive hollow verbs according to the sound intact verb's counterparts were examined. For this purpose, the verbs determined by the scanning method on the verses of the Quran were evaluated on the basis of the Arabic language classical sources and recent language studies. As a result of the study, it has been observed that the change caused by "vowel u" and "vowel i" which come side by side with the defective letters in the passive hollow verbs, is resolved with three different phonetic approaches, and it thus made suitable for the Arabic language. It was understood that this situation was caused by the effort to state the originals and meanings of the letters correctly, as well as the anxiety of preventing the possible contact. Although the use of hollow verbs with "vowel i" in three different pronunciations is considered the most fascinating, it has been determined that in every case of contact, licensing is given to making diplophonia vocalization (giving the one vowel a scent or flavour of the other) and also "vowel u" reading outside the Holy Quran.

Keywords: Passive hollow verb, Phonetic, Hollow verb, Diplophonia, Defection.

Giriş

Sülâsi mücerred ma'lûm fiiller altı bâbdan gelerek mâzi ve muzâri çekimlerinde 'ayne'l-fiilleri (ikinci kök harfi) fetha, damme ve kesra harekelerini alır. Fâili ma'lûm emsallerine göre hareke değişimine uğrayan meçhûl fiillerin, harfleri arasındaki uyumun tekrar sağlanması için fiil içerisinde birtakım değişikliklere ih-

tiyaç duyulur. Bu değişiklerin gerekleŒeęi sadece bir bâb bulunması nedeniyle sahih-sâlim meçhûl fiillerin mâzi ve muzâri hareketleri standart bir yapı arz eder. Mezîd fiil bâblarında da sahih sâlim fiillerin meçhûl vezinleri farklı bir değişim göstermez. Meçhûl ecvef fiillere baktığımızda ise harf çeşitliliklerinin ve bu harflerin hassasiyetleri bağlamında oluşan i'lâllerin, sahih-sâlim benzerlerine göre bu fiillerde fonetik farklılağa neden olduğu görülür. Bu surette değişim gösteren fiil yapılarında ancak doğru bir analizle karşılaşılabilecek güçlükler ortadan kaldırılarak gerçek anlama ulaşılabilir. Bu itibarla çalışmamızda hareke farklılaşması ekseninde meçhûl ecvef fiillerde görülen i'lâller, Arap dili kaynakları ile yakın dönem dil çalışmaları esas alınarak tespit edilecek ve Kur'ân-ı Kerîm âyetleri üzerindeki yansımaları ortaya konulacaktır. Daha önce meçhûl fiillerle ilgili yapılan alışmalardan¹ fonetik yönüyle ayrılan araştırmamızda Kur'ân-ı Kerîmde yer alan meçhûl ecvef fiillerin aldıkları hareketlerle Arapça i'lâl ve ibdâl kuralları çerçevesinde gözlenen fonetik değişim ele alınacaktır.

1. Arap Dilinde Fiiller

Arap dilinde fiiller asıl harf sayısı bakımından sülâsi ve rubâi olarak ikiye ayrılır. Bu iki mücerred fiil veznine eklenen zâid harflerle mezîd fiiller meydana gelir. Siyga bakımından ise fiiller mâzi, muzâri ve emir olarak üç çeşittir. Bünyesindeki harflerin niteliği bakımından incelendiğinde de sahih ve illetli olarak yedi kısım (aksâm-ı seb'a) olduğu görülür.

Aksâm-ı seb'a çerçevesinde; sâlim, muda'af, mehmûz, misâl, ecvef, nâkıs ve leff fiillerin harf çeşitlilikleri, bu fiillerde idgâm ve i'lâllere sebep olurken sa-

¹ Bkz. Zâhir Muhammed Haneni, "el-Mebnî lil-Mechûl fi'l-Kur'ânîl-Kerîm-Bahs fi'n-Nahv ve'd-Delâle", *Mecelle Câmiati'l-Halîl lil-Bahs*, 2007, Cilt: 3, Sayı 1, s. 62-43; Şerafeddin er-Râcihi, *el-Mebnî lil-Mechûl ve Terâkibihi ve Delâletihi fi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Marifi'l-Câmi'iyye, Mısır 1999; Kerîme Mustafâ es-Seyyid el-Emîr, *Mâ Lem Yusemma Fâ'iluhu fi'l-Kur'ân el-Kerîm*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi Câmi'atu'l-İskenderiyye Kulliyetu'l-Âdâb Kısmu'l-Lugati'l-'Arabîyyeti ve'l-Âdâbihâ ve'l-Lugâtu's-Şarkîyyetu ve Âdabuhâ), İskenderiyye 2001; Cengiz Büyükkaragöz, *Arap Dilinde Fiillerin Meçhul Yapılması ve Mu'cemu'l-Ef'âli'l-Mechûli Adlı Risale*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi), Konya 2016.

hih-sâlim fiillerde vezin değişimi görülmez. Nitekim sahih fiillerden içerisinde harf tekrarı olan muda‘af رَدَدَ (رَدَّ)’nin mâzi müzekker çoğulu idgâmlı رَدُّوا; mehmûz أَخَذَ fiilinin emr-i hazırı, hemzesinin tahfifen hazfıyla خَذُوا şeklini alır. İletli fiillerden misâl يَرْتِّبُ’nin muzârîsi, vâvın hazfıyla يَرْتِّبُ; ecvef قَوْلَ fiili i‘lâl sonrası قَالَ; nâkıs رَمَى illet harfinin elife kalbiyle رَمَى; leffif وَقَفَى fiilinin emr-i hazırı iki harfinin hazfıyla وَقَفُوا olarak kullanılır.

Diğer taraftan fiiller fâilleri yönüyle incelendiğinde ise; zahiren veya takdire kendi içerisinde fâilini barındıran ma‘lûm (etken çatılı) ve nâib-i fâilini barındıran meçhûl² (edilgen çatılı) diye isimlendirilen iki farklı morfolojik yapıya ulaşılır.

2. Meçhûl Fiiller

Fiiller, zahiren veya takdire bildirdikleri fâillerini bazı nedenlerden ötürü ifade etmekten alıkonulmuşlardır. Dil içerisinde bu yapıya olan gereksinim; fâilin açıkça bilinmesi veya hakkında bilgi olmaması, şahsına saygı duyulması veya tahkir edilmesi, kendisinden korkulması ya da hakkında endişe edilmesi gibi nedenlerden kaynaklandığı ileri sürülmüştür.³ Bu suretle fâillerinin hazfıyla ma‘lûm yapıdan çıkan fiiller, diğer isim ve fiil kalıplarından farklı bir morfolojiyle yeni yapılarıyla buluşmuştur. Bu durumla ilgili olarak, fiillerin, fâilleri yerine nâib-i fâillerini bildirdikleri meçhûl fiil vezinlerinin, “aslen var olan müstakil bir yapı mı yoksa ma‘lûmlarının fer’i mi oldukları” sorusu dilbilimcilerin tartışma odağında yer almıştır.

² Konumuzu teşkil eden “meçhul fiil” Arapça kaynaklarda daha ziyade “el-Fi‘lu’l-mebniyyu lil meçhûl, Mebniyyun lil mef‘ûl, Lem yusemma fâ‘iluhu (fâili belli olmayan/fâili belirsiz/öznesi belli olmayan fiiller) olarak ele alınır. Bkz. Muhammed, Abdu’l-Fettâh, “el-Fi‘lu’l-Mebne li’l-Mechûl fi’l-Luğati’l-‘Arabiyya”, *Mecelletu Câmi’atu Dimaşk*, 2006, Cilt: 22, Sayı: 1-2, s. 35-36, 17-70.

³ Ebu’l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Esrâru’l-Arabiyye*, Dâru’l-Erkâm b. Ebi’l-Erkâm, yy. 1999, s. 65; Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb b. Kayyim el-Cevzî, *İrşâdu’l-Mesâlik ilâ Halli Elfiyyeti İbni Mâlik*, (Thk. Muhammed b. Avd b. Muhammed es-Suhlî), Edvâu’s-Selef, Riyâd 1954, c. I, s. 317; Nusrettin Bolelli, “Arap Dilini Anlama Ekseninde Meçhûl Fiillerin Yeri ve Değerlendirilmesi”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, 2013, Sayı: 22, s. 46, 47; Yusuf Karataş, “İşlevleri Açısından Arapçada Edilgen Yapı”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2013, Sayı: 55, s. 279-286.

Kûfeli dilbilginleri sadece meçhûl yapısıyla kullanılan fiiller bulunmasını gerekçe göstererek bu fiillere ait müstakil bâblarının olduğunu iddia etseler de Basralıların geneli meçhûl fiillerin ma'lûmların fer'î olarak var olduklarını savunmuşlardır.⁴ Basra ekolünün önde gelen ismi Sîbeveyhi (ö. 180/796) “أَفْعَلْتُ” vezninde gelmeyen فَعَلَ veznindeki fiiller” başlığında وَرَدَ، زَكِمَ، سَلَّ، جَنَّ، fiillerini incelemiş; ma'lûm çatıları olmasına rağmen ism-i fâil yerine مَوْرُودٌ، مَحْمُومٌ، مَزْكُومٌ، مَسْلُومٌ، مَجْنُونٌ gibi ism-i mefûllerinin (meçhûl yapılarının) kullanıldığına değinmiştir.⁵ Ayrıca فَعَلَ vezninin meçhul fiillere tahsisen kullanıldığını ve bu kalıp içerisinde isim veya sıfat türünden bir kelime yer almadığını belirtmiştir.⁶ Basra ekolünün ileri gelen bir diğer ismi Müberred (ö. 286/900) ise فَعَلَ vezninin ضَرْبٌ gibi fâili isimlendirilmeyen fiillere ait olduğunu beyan etmiştir.⁷ Bu surette fâili hazfedilen mâzi ve muzâri meçhûl fiillerin diğer kelime türlerinden tamamen uzaklaştırmak için ilk harflerinin dammeyle, sondan bir öncesinin lafzen mâzi fiillerde kesra, muzâri fiillerde ise fet-halı olması genel kullanım olmuştur.⁸ Örnek: (fiil: meçhûl mâzi → meçhûl muzâri)

⁴ Ebû Muhammed Bedrüddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî el-Murâdî, *Tavdihu'l-Makâsid ve'l-Mesâlik bi-Şerhi Elfîyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Abdurrahman Ali Suleyman), Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 2008, c. III, s. 1517; Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. İsbâ b. Yûsuf el-Uşmûnî, *Şerhu'l-Uşmûnî li Elfîyyeti b. Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998, c. IV, s. 47; Hatice Abdurrezzâk el-Hadîsî, *Ebniyyetu's-Sarfiyye fi Kitabis'-Sibeveyh*, Mektebetu'n-Nahda, Bağdat 1965, s. 430-431.

⁵ Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, (Thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hâncî, Kâhire 1982, c. IV, s. 67.

⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c. III, s. 305; Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luga ve Envâuha*, (Thk. Fuat Ali Mansur), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998, c. II, s. 54.

⁷ Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Ezdi es-Sumâlî, *el-Muktedab*, (Thk. Abdulhâlik Udayme), Âlemu'l-Kutub, Beyrût 2010, c. II, s. 203; c. III, 314.

⁸ Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaiş b. Alî b. Yaiş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufassali'z-Zemahşerî*, (Thk. İmîl Bedî' Ya'kub), Daru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrût 2001, c. IV, s. 307; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî, İbn Âcurrûm, *Mutunu'l-Âcrumiyye*, Daru's-Samî'î, yy. 1998, s. 12; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelusî, *et-Tezyil ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, (Thk. Hasan Hindavî), Dâru'l-Kalem, Dimeşk ty., c. VI, s. 264; Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Misrî, *Evdâhu'l-Mesâlik ilâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Muhammed Bakâî), Dâru'l-Fikr, yy. ty., c. II, s. 134; Ebû

Müfâ'ale Bâbı	Tef'îl Bâbı	İf'âl Bâbı	Sülâsi Mücerred
سَايِرَ ← سُورِ ← يُسَايِرُ	دَرَبَ ← دُرَبَ ← يُدْرِبُ	أَخْرَجَ ← أُخْرِجُ	ضَرَبَ ← ضُرِبَ ← يُضْرَبُ
Fa'leleten Bâbı-Mülhak	Fa'leleten Bâbı	Tefâ'ul Bâbı	Tefa'ul Bâbı
بَيَّطَرَ ← بُوَطِرَ ← يُبَيِّطِرُ	دَخَرَ ← دُخِرَ ← يُدْخِرُ	تَفَاتَلَ ← تُفَوِّتَلُ ← يُتَفَاتَلُ	تَكَرَّمَ ← تُكْرَمُ ← يُتَكْرَمُ
İstif'âl Bâbı	Tefa'lûl Bâbı	İfti'âl Bâbı	İnfi'âl bâbı
اسْتَخْرَجَ ← أُسْتُخْرَجَ ← يُسْتَخْرَجُ	تَدَخَّرَ ← تُدْخَرُ ← يُتَدَخَّرُ	اِقْتَدَرُ ← أُقْتَدِرُ ← يُقْتَدِرُ	اِنْتَلَقَ ← اُنْتَلِقُ ← يُنْتَلِقُ ⁹

3. Meçhûl Sahih Fiillerde Fonetik Değişim

Sahih harflerden oluşan fiillerde harf tekrarı veya hemze nedeniyle oluşan morfolojik değişim, ma'lûm fiillerde olduğu gibi meçhûl fiillerde de söz konusudur. Bununla birlikte mücerred ve mezîd bâblar incelendiğinde meçhûl olmaları nedeniyle sâlim fiillerin en az değişime uğrayacağı aşıkardır. Nitekim birer meçhûl bâbı bulunan sülâsi ve rubâi mücerred fiillerle herbirisi hareke değişimiyle ayrı birer vezin edinen meçhûl mezîd fiillerin sâlim türü, çoğunlukla¹⁰ ikinci bir i'lâli olmaması nedeniyle sadece hareke bazlı fonetik değişime uğrar.¹¹ Örnek:

عَلِمَ ← عَلِمَ	ضَرَبَ ← ضُرِبَ	كَتَبَ ← كُتِبَ	Mâzi
يَعْلَمُ ← يُعْلَمُ	يُضْرَبُ ← يُضْرَبُ	يُكْتَبُ ← يُكْتَبُ	Muzâri

Meçhûl fiilleri vezinleri itibarıyla değerlendirdiğimizde ise zâid tâ veya vasıl hemzesiyle başlayan bâblarda diğerlerine göre bir farklılık görülür. Meçhûl fiillerin sadece ilk harfi dammelenirken, bu işlem mâzi fiilleri zâid tâ ile başlayanlarda ikinci, vasıl hemzesi olanlarda ise üçüncü harfte tekrarlanır.¹² Örnek:

İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtübî, *el-Makâsıdu 'ş-Şâfiye fi Şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye*, (Thk. İyâd b. 'Îdu's-Subeytî), Câmîatu Ummu'l-Kurâ, Mekke 2007, c. III, s. 14; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Maârif, ty., yy. c. II, s. 98-103.

⁹ اِنْتَلَقَ لازم fiil olup ismi mef'ûlü kullanılmaz. Ancak mezîd her fiilin ism-i zaman, ism-i mekân ve mimli mastarı ism-i meful kalıbından türer. Fonetik açısından infî'âl bâbının meçhûl kalıbı ele alınmıştır. Bkz. Müberred, *el-Muktedab*, c. III, s. 187.

¹⁰ Müfâ'ale bâbında bulunan zâid elif meçhul fiillerde vâva dönüşerek i'lâl olur.

¹¹ Abdullah b. Yusuf b. 'İsa b. Ya'kûb b. el-Ya'kûb, *el-Minhâcu'l-Muhtasarı fi İlmi'n-Nahv ve's-Sarf*, Muessesetu'r-Riyâd li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzi', Beyrût 2007, s. 152.

¹² Endelusî, *et-Tezyil ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, c. VI, s. 264; Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelusî el-Ceyyânî, *Şerhu Teshîlu'l-Fevâ'id*,

Tefâ‘ul Bâbı	Tefâ‘‘ul Bâbı		
تَبَاعَدَ ← تُبْعَدُ	تَأَدَّبَتْ ← تُؤَدَّبُ	تَعَلَّمَ ← تُعَلَّمُ	ت ←
İstif‘âl Bâbı	İfti‘âl Bâbı	İnfi‘âl bâbı	
اِسْتُخْرِجَ ← أُسْتُخْرَجُ	اِجْتَمَعَ ← أُجْتَمَعُ	اِنْتَلَقَ ← اُنْتَلِقُ	ا ←

4. Meçhûl Mu‘tel Fiillerde Fonetik Değişim

Sahip oldukları illet harfleri nedeniyle Arap dilinde en çok i‘lâl ve ibdâl mu‘tel fiillerde görüldüğü gibi hareke eksenli fonetik değişim de büyük oranda bu fiil yapılarının meçhûllerinde gerçekleşir. Örneğin öncesi fethalı, sonrası kesralı vâv $\text{يُعَدُّ} \leftarrow \text{وَعَدَ}$ ma‘lûm misâl fiillerde hazf olurken muzâra‘at harfinin dammesi nedeniyle يُوعَدُ meçhûl fiilinde sakin vâv hazf olmayıp med harfine dönüşür.¹³ Mu‘tel fiil türlerinden bir diğeri olan nâkıs-ı vâvi عَزَا fiilinde ise öncesindeki fetha sebebiyle elife kalbolan vâv, meçhûlündeki kesrayla عُزِيَ şeklinde yâya dönüşür.¹⁴ Öte yandan meçhûl olmaları nedeniyle uğradıkları i‘lâlin yanısıra ilk harflerine aldıkları hareke nedeniyle de ibdâl olurlar. Şöyle ki misâl-i vâvi $\text{أُوعِدَ} \leftarrow \text{وُوعِدَ}$ ve lefif-i mefruk $\text{أُقَيَّ} \leftarrow \text{أَقَيَّ}$ fiillerindeki dammeli vâv isteğe bağlı olarak hemzeye ibdâl edilir.¹⁵ Nitekim Kur‘ân-ı Kerîm‘de bir âyette $\text{أُقِنْتُ} \leftarrow \text{أَقِنْتُ}$ şeklinde gelmektedir.¹⁶ Ecvef fiiller ise i‘lâl olan

(Thk. Abdurrahman es-Seyyid ve Muhammed Bedevi el-Maktûn), Dâru Hicr, Kahire 1990, c. II, s. 130; İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu‘l-Kâfiyyeti‘ş-Şafiyeti*, (Thk. Abdül Mün‘im Ahmed Herîdî), Câmiatu Ummu‘l-Kurâ, Mekke 1982, c. II, s. 603; İbn Hişâm, *Evdâhu‘l-Mesâlik ilâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, c. II, s. 134; Şâtıbî, *el-Makâsıdu‘ş-Şâfiye*, c. III, ss. 17-18; Murâdî, *Tavdihu‘l-Makâsıd*, 2008, c. II, s. 600; Abbâs Hasan, *en-Nahvu‘l-Vâfi*, c. II, s. 98-103.

¹³ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, c. IV, s. 339; Ebu‘l-Hasen Alî b. Mü‘min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbîlî, İbn Uşfûr, *el-Mumta‘ el-Kebîr fi‘t-Tasrîf*, Mektebe-tu‘l-Lübnân, yy. 1996, s. 120, 280, 282, 286; İbn Mâlik et-Tâî el-Endelüsî, *İcâzu‘t-Ta‘rîf fi‘İlmi‘t-Tasrîf*, ‘İmâdetu‘l-Bahsi‘l-‘İlmî, Mekke 2002, s. 191.

¹⁴ Ebu‘l-Kâsım Ömer b. Sâbit es-Semânîni, *Şerhu‘t-Tasrîf*, (Thk. İbrahim b. Suleymân), Mektebetu‘r-Ruşd, Riyad 1999, s. 454-457; Endelüsî, *et-Tezyil ve‘t-Tekmil fi‘Şerhi‘t-Teshîl*, c. VI, s. 264-265.

¹⁵ Müberred, *el-Muktedab*, c. I, s. 95; Ebu‘l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Hasâis*, el-Heyetu‘l-Mısriyyetu‘l-Âmmtü lil-Kuttâb, yy. ty., c. I, s. 100; Endelüsî, *Endelüsî, et-Tezyil ve‘t-Tekmil fi‘Şerhi‘t-Teshîl*, c. VI, s. 264-266.

¹⁶ Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısri, Nehhâs, *İ‘râbu‘l-Kur‘ân*, (Thk. Abdül Mün‘im Halîl İbrahim), Dâru‘l-Kutubi‘l-‘İlmiyye, Beyrût 2000, c. V, s. 40.

‘ayne’l-fiilleri nedeniyle sülâsi mücerred, infî‘âl ve ifti‘âl bâblarında üç farklı fonetik yapıya bürünür.

5. Ecvef Fiillerde Fonetik Değişim

Ecvef fiillerin illetli ikinci kök harfi, bu fiillerin mâzi ve muzârilerinde i‘lâl olur. Mudâ‘af fiillerde olduğu gibi ecvef muzâri fiillerin ‘ayne’l-fiilinde hareke nakli gerçekleşir. Böylece vâv ve yâsının harekesi öncesine nakledilen يَقُولُ ve يَبِيعُ fiilleri يَقُولُ ve يَبِيعُ şeklini alır. ‘Âyne’l-fiilleri vâvla mu‘tel muzâri fiiller يُفْعَلُ vezninde يَقُولُ ← قَالَ olarak gelirken bu vezni asla paylaşmayan yâ ile mu‘tel يَبِيعُ ← باع fiillerinin öncesi kesralanır.¹⁷ Aslı يَبِيعُ iken yâsi elife kalbolan ecvef-i yâi باع fiilinin illet harfi, هُنَّ’dan itibaren (nûnu nisve, muhatap ve mütekellim) fiil çekimlerinde, merfu‘ muttasıl zamirin öncesi sakın olması nedeniyle hazf olur. Bu surette fiil, ayrılan harfini de belirtmek üzere فَعَلْتُ vezninden فَعَلْتُ veznine nakledilir. Ancak bu durum fiilde bâb değişikliği oluşturmaz, sadece i‘lâl kurallarından dolayı hazfedilen yânın sesini belirtmek için kesra kullanılır. Ecvef-i vâvi قَالَ fiili de aynı nedenle vâvın hazfıyla فَعَلْتُ kalıbından فَعَلْتُ kalıbına taşınır. Burada da fiil aslen âyne’l-fiili dammeli lazım (geçişsiz) فَعَلَ bâbına geçmez sadece قُلْتُ ← قَوْلْتُ fiilinde hazfedilen vâvın sesi damme ile gösterilir. Mâzi ve muzârisinde illet harfi elife kalbolan يُفْعَلُ ← فَعِلُ bâbındaki ecvef-i vâvi خَافَ fiili ise هُنَّ fiil çekimiyle birlikte illet harfinin hazfıyla خَفْتُ olarak tasrif edilir. Bu bâbda قُمْتُ ve بَعْتُ fiillerinde olduğu gibi farklı bir hareke nakli gerçekleşmez. Vâvı hazf olmasına rağmen kesranın fâu’l-fiile (birinci kök harfine) nakliyle خَفْتُ ← خَوَفْتُ şeklinde i‘lâl olur. Bu bâbın muzârisi de fethanın bir önceki harfe taşınması ve vâvın kalbiyle يَخَافُ ← يَخَوْفُ olur.¹⁸ Örnekleri verilen üç bâb (قَالَ، باع، خَافَ) dışında ecvef fiiller çekimlenmez.¹⁹

¹⁷ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-Cumel fi’n-Nahv*, (Thk. Fahreddin Kabâve), yy. 1995. s. 311; Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c. IV, s. 107; İbn Uşfûr, *el-Mumta‘ el-Kebîr fi’t-Tasrîf*, s. 120.

¹⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c. IV, s. 340; Ebu’l-Feth Os mân b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Munsif libni Cinni Şerhu Kitâbi’t-Tasrîf libni Osman el-Mâzinî*, Dâru’l-İhyai’t-Turâs, yy. 1954, c. I, s. 234, 242, 244; Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl fi’n-Nahv*, (Thk. Abdu’l-Huseyn el-Fetlî), Muessesetu’r-Risâle, Beyrût

Gerçekleşen i'lâller sebebiyle sülâsi mücerred ecvef fiillerin morfolojik yapısı ma'lûmlarında olduğu gibi meçhûllerinde de sâlim fiillerden ayrılır. Nitekim فِعْلٌ bâbına giren ecvef fiillerin kıyâsen ilk harekesi damme ikincisi kesra olması gerekirken, 'ayne'l-fiildeki kesra illet harfine ağır gelmesi nedeniyle fâu'l-fiile nakledilir. Ma'lûm asılları خَوْفٌ، بَيْعٌ، قَوْلٌ olduğu halde خَافَ، بَاعَ، قَوْلٌ biçiminde i'lâl olan ecvef fiiller، قَوْلٌ، بَيْعٌ، خَوْفٌ gibi meçhûl sahih emsalleri gibi فِعْلٌ formundaki asıllarını koruyamazlar. Onlar da kesranın fâu'l-fiile nakli sonucu خَيْفٌ، بَيْعٌ، قَوْلٌ şeklini alır. Bu durum مَوَاقَاتٌ ← مَيْقَاتٌ ve مَوْزَانٌ ← مَيْرَانٌ mastalarından türeyen مَوْزَانٌ ve مَيْقَاتٌ ← مَوَاقَاتٌ kelimelerinde olduğu gibi öncesi kesralı vâvların yâya kalbiyle gerçekleşir.²⁰

Meçhûl ecvef fiillerde oluşan vezin değişikliğinden bahisle Müberred فِعْلٌ vezninde gelen ancak 'ayne'l-fiilin harekesi fâu'l-fiile taşınan قِيلٌ ve بَيْعٌ meçhûl fiillerin، قِيلٌ ve بَيْعٌ gibi orta harfî sakin isim vezinlerini paylaştığını ifade eder.²¹ Böylece ecvef fiiller، aksâm-ı seb'anın diğer fiil türlerinden farklı olarak ilk harekelerini üç farklı şekilde alabilirler. Nitekim Arap dilinde sülâsi mücerred fiillerin mâzi ve muzârieleri ma'lûm fiillerde fetha, meçhûl fiillerde dammeyle başlarken (mudâ'af-la birlikte) ecvef fiillerin fâu'l-fiili kesralı olarak da ma'lûm veya meçhûl çekimlenir.²² Örnek: عُلِمَ ← يُعَلِّمُ، ضُرِبَ ← يُضْرَبُ، قَالَ ← قِيلَ، بَاعَ ← بَعْتُ

ty., c. III, s. 278, 279; Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzubân es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, (Thk. Ahmed Hasan Mehdeli ve Ali Seyyid Ali), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2008, c. V, s. 234-235; Ebu'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezeczî el-Bağdâdî, *el-Lubâb fî 'İleli'l-Binâ'i ve'l-İ'râb*, (Thk. Abdullilâh Nebhân), Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1995, c. II, s. 386-387; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemaşşeri*, c. V, s. 442, 443.

¹⁹ Bazı dilbilimciler, ecvef يَطْوُلُ ← طَالٌ fiilini، فَعِيلٌ veznindeki müştâkı طَوْبٌ kelimesi nedeniyle شَرِيفٌ ← شَرَفٌ ve كَرِيمٌ ← كَرَمٌ fiillerine kıyâsla 5. bâbda (طَوْلٌ) olduğunu kabul eder. Bkz. Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyyî, İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 2003, c. XI, s. 410; Şemseddin Ahmed, Diknoz, *Şerhân 'alâ Merâhu'l-Ervâh fî 'İlmi's-Sarf*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, Mısır 1959, s. 119.

²⁰ Semânîni, *Şerhu't-Tasrîf*, s. 446-448; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemaşşeri*, c. V, s. 451.

²¹ Müberred, el-Muktedab, c. II, 203; c. III, 314; Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, s. 455; Tâhir b. Ahmed İbn Babşaz, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Muhsibe*, Matba'atu'l-'Asriyye, Kuveyt, 1977, c. II, s. 460.

²² Semânîni, *Şerhu't-Tasrîf*, s. 192, 193.

Bu itibarla meçhul fiillerde ma‘lûmlarında olduğu gibi hareke/ses değişikliği olarak tam bir birliktelik sağlanamamıştır. Ma‘lûm قَال ← قُلْتُ، بَاع ← بَعْتُ، خَاف ← خَفْتُ fiillerinde gerçekleşen fonetik değişim i‘lâl kuralı olarak genel kabul görmesine karşılık bu fiillerin meçhullerinde farklı üç yaklaşım sergilenmiştir. Bu bağlamda Sîbeveyhi meçhûl ecvef fiillerin hareke nakli sonucu خَيْف ← بَيْع، قَيْل olarak kesralı kullanımını asıl kabul etmekle birlikte işmâm²³ veya halis dammayla yapılan farklı iki okuyuşu da sahih olarak değerlendirmiştir. Nitekim lehçe farklılığı olarak ortaya çıkan işmâm، فَعِلْ veznine dikkat çekmek amacıyla, halis kesra yerine ilk harfin asıl harekesini belli etme, dammeyi gösterme çabasıdır. Halis dammayla yapılan okuyuş ise مُوسِر ← مُوسِرٌ ve مُوقِن ← مُوقِنٌ kelimelerinde olduğu gibi ecvef-i yâi بَاع fiilini, fâu'l-fiilin dammesi muhafaza edilerek illet harfinin vâva kalbi sonucunda بُوع ← بُيع şeklinde telaffuz edilmesidir. Diğer ikisi yanında yerel düzeyde kalan bu lehçede ecvef-i vâvi fiiller قَوْل ← قَوْلٌ ve خُوف ← خُوفٌ biçiminde seslendirilir.²⁴

Belirtildiği gibi ecvef meçhûl fiillerin yâ ve vâv harfleri، فَعِلْ vezninde üç farklı okuyuşa sebebiyet vermelerinin yanısıra harekeli, muttasıl zamir nedeniyle hazf edildiklerinde, ma‘lûm ve meçhûl fiilleri münferit bir morfolojik (sarf) yapıda bir araya getirirler.²⁵ Dil gelenekleri çerçevesinde, ‘ayne’l-fiili mu‘tel meçhûl fiilleri هَيْبَتْ، خَيْفَتْ، زَيْنْ، بَيْعْ şeklinde kesralı kullananlar, harekeli zamir eklenen bu fiilleri

²³ İşmâm: Dilbiliminde, damme ile kesranın bir arada hızlı bir şekilde birbirine karıştırılmadan telaffuz edilmesi olarak adlandırılır. Konuşan kişi hareketleri karıştırmadan dammeyi biraz telaffuz ederek kesraya geçiş yapar. Bkz. Murâdî, *Tavdîhu'l-Makâsid*, 2008, II, s. 601; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 102.

²⁴ Sîbeveyh, *el-Kitab*, c. IV, s. 342, 343; İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, c. III, s. 279, 280, 305; Enbârî, *Esrârü'l-'Arabiyye*, s. 87; Ebû Abdillâh Şemseddin Mumammed b. Hasan b. Sibâ' b. Ebi Bekr el-Cezzâmî, İbn Sâiğ, *el-Lemhatu fi Şerhi'l-Melhati*, (Thk. İbrahim Sâlim es-Sâ'idî), 'İmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, Medine 2004, c. I, s. 316-319; Ebû Muhammed Bahâuddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd), Dâru't-Turâs, Kahire 1970, c. II, s. 118; Şâtûbî, *el-Makâsîdu's-Şâfiyye*, s. 20-22; Radyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyyeti'bni'l-Hâcib*, (Thk. Muhammed Nuru'l-Hasan), Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 1975, c. III, s. 155.

²⁵ Ebu's-Seâdât Mecdüddîn el-Mubârek b. Esrûddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, İbnü'l-Esîr, *el-Bedî' fi 'ilmi'l-'Arabiyye*, Câmiatu Ummu'l-Kurâ, Mekke 1420, c. II, s. 583. Diknoz, *Şerhân 'alâ Merâhu'l-Ervâh fi 'İlmi's-Sarf*, s. 136.

yânın hazfıyla هَبَّتْ، بَعَتْ، زَنَّ، خَفِنَ، بَعْنَا، خَفْنَا olarak telaffuz ederler. İşmâm yapanlar da fâu'l-fiilde dammeyi belli ederek زُذِّتَ، رُذِّعْنَا، رُذِّعْنَا (bu→i'nâ, ru→i'ne, zu→idte) okuyuşunu gerçekleştirirler. Bu ikisi dışında kalanlar ise fiilleri halis dammeyle بَعْنَا، هَبْنَا، هُوبَ، حُوفَ، قُولَ، بُوَعَ biçiminde okur, harekeli zamirle birlikte vâvın hazfıyla بَعْنَا، هَبْنَا، هُوبَ، حُوفَ، قُولَ، بُوَعَ şeklinde çekimler.²⁶

Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830[?]), *Maâni'l-Kur'ân* adlı eserinde konuya değinerek فَعَلَ vezninde ilk harfi kesralanan قِيلَ fiilinin işmâmla قِيلَ (ku→île) şeklinde seslendirildiğini belirtir. Bunun yanı sıra ilk harf dammeli bırakılarak vâvda ağırlık oluşturan kesranın hazfedilmesiyle قُولَ biçiminde okunduğunu beyan eder ve بُوَعَ الْمَتَاعِ örneğini verir. Bu örnek, halis dammeli okuyuşla meçhûl ecvef fiilleri seslendirmek ve lehçeleri belirtmek için daha sonra kaleme alınan eserlerde yer alır.²⁷

Söz konusu üç okuyuşu şerhinde ele alan İbn Akîl (ö. 769/1367) سَامَ ← يَسُومُ gibi ecvef-i vâvi fiillerin mâzi meçhûllerinde fâu'l-fiilin telaffuzunu kesra (سِيمَ) veya işmâmla (سُيِمَ) (su→îme) doğru bulmuş ancak سَمْتُ (satıldım) gibi merfu' muttasil zamirle çekimlendiğinde سَمْتُ الْعَبْدِ “köleyi sattın” örneğindeki ma'lûm fiillerle anlam yönüyle karışacağı için dammelenmesinin hatalı olacağını ileri sürmüştür. Aynı surette ma'lûm ecvef-i yâi يَبِيعُ ← بَاعَ fiillerinin meçhûl çekiminin damme (بُوَعَ) veya işmâmla (بُوعَ) yapılmasına taraftar olmuş öte yandan بَعْتُ (sattın/satıldın-sattım/satıldım) şeklinde tek başına kesrayla kullanımını, muhtemel hataya yol açacağı için uygun görmemiştir. Sadece بَعْتُ النَّوْبِ (elbiseyi sattım) gibi yanılmaya fırsat veremeyecek bir tarzda mefulün bihi ile kullanıma ruhsat vermiştir. İbn Akîl، فَعَلَ ← يَفْعَلُ

²⁶ Sîbeveyh, *el-Kitab*, c. III, s. 279, 281; c. IV, s. 342,-343279; Şâtübî, *el-Makâsıdu's-Şâfiye*, c. III, s. 20-24; Murâdî, *Tavdihu'l-Makâsıd*, c. II, s. 604; Endelüsî, *et-Tezyil ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, c. VI, s. 273-274.

²⁷ Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mucâşî el-Belhî el-Ahfeş el-Evsat, *Maâni'l-Kur'ân lil-Ahfeş*, (Thk. Hudâ Mahmûd Kırâ'a), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1990, c. I, s. 43-44; Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed b. Muhtâr el-Kurtûbî, Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-Hidaye ilâ Bulûğî'n-Nihâye fi 'İlmi Maâni'l-Kur'ân ve Tefsîrihi ve Ahkâmihi ve Cumel min Funûni 'Ulûmihi*, (Thk. Eşşâhid el-Büşîhî), Câmîatu's-Şârika, Dubai 2008, c. I, s. 156; Ebû Hafs Seraceddîn Ömer b. Ali Adil ed-Dimeşkî, *el-Lubâbu fi 'Ulûmi'l-Kuttâb*, (Thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvid), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998, c. IXX, s. 472.

bâbındaki ecvef $\leftarrow$ خَافَ $\leftarrow$ يَخَافُ gibi fiillere de aynı usulle yaklaşılması gerektiğine temas ederek, belirtilen risklerin aşıldığı, itibasa sebebiyet vermeyecek her durumda ecvef-i yâî fiille kesra ya da ecvef-i vâvi fiille damme kullanılmasında bir beis olmadığı görüşünü ortaya koymuştur.²⁸

Belirtilen açıklamaların yanında lehçe bazında da olsa konuyla ilgili farklı bir yaklaşım daha sergilenmiştir. Klasik eserlerde kendine fazla yer bulmayan bu tutum hakkında Zübeydî (ö. 379/989), bazı Arapların ikinci kök harfi illetli fiillerin meçhûllerinin başlarına hemze getirerek أُفْعِلَ vezninde أُبَيْعَ الثَّوْبِ، أُفَيْمَ عَلَى الرَّجُلِ فِي دَارِهِ بَيْعَ الثَّوْبِ، قِيمَ عَلَيْهِ، خَيْفَ biçiminde kullandıklarını ancak doğrusunun بَيْعَ الثَّوْبِ، قِيمَ عَلَيْهِ، خَيْفَ olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra بَعَثَهُ ve بَعَثَهُ fiillerinin aynı anlama geldiğini ve bu kullanımın bir lehçe olarak câiz olduğunu dile getiren dilbilimciler de olmuştur.²⁹

a. İnfî‘âl ve İftî‘âl Bâbı

Meçhûl ecvef fiillerin sülâsi mücerredlerinde olduğu gibi sülâsi mezîd infî‘âl ve iftî‘âl bâblarında da üç farklı telaffuz söz konusudur. Bu bâblardaki ecvef fiil vezinleriyle ilgili olarak İbn Cinnî (ö. 392/1002) Ebû Osman el-Mâzini’den (ö. 249/863) nakille bir değerlendirmede bulunarak; orta harfi illetli fiillerin, bu harfleri nedeniyle فَعَلْتُ vezninden فَعَلْتُ ve فَعَلْتُ vezinlerine taşınan sülâsi mücerred قُلْتُ ve اُخْتِيرَ، اَعْتَوَدَ، اَنْقَوَدَ fiilleri gibi hareket etmediğini belirtmiştir. Bu surette, asılları اَنْقَوَدَ، اَعْتَوَدَ، اَنْقَوَدَ olan اَنْفَعَلَ، اَنْفَعَلَ kalıplarındaki sülâsi mezîd اَنْقَادَ، اَعْتَادَ، اَنْقَادَ fiillerinin, Arap dilinde vezin karşılıkları olmaması nedeniyle, ne ‘ayne’l-fiilleri yâ olduğunda اَنْفَعَلَ، اَنْفَعَلَ ne de vâv olduğunda اَنْفَعَلَ، اَنْفَعَلَ vezinlerine taşınarak اَنْقُدْتُ، اَعْتُدْتُ، اَنْقُدْتُ imlasına sahip olamayacağını vurgulamıştır. Aynı nedenle muzârilerinin de sülâsi mücerred يَبِيعُ، يَقُومُ

²⁸ İbn Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, c. II, s. 117-118; Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, c. II, s. 102-103.

²⁹ İbn Hişâm el-Lahmî (ö. 577/1181), Ebû Ubeyde (ö. 209/824) ve Ebû İshâk ez-Zeccâc’ dan (ö. 311/923) rivayetle kullanımı doğru olduğunu savunur. Bunun yanı sıra kullanımı hatalı bulanlar da vardır. Bkz. Ebû Hafs Ömer b. Halef b. Mekki es-Sikîlî, *Teskîfu’l-Lisân ve Telkîhu’l-Cebân*, (Thk. Mustafa Abdulkadir ‘Ata), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1990, s. 118, 119; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Hişâm el-Lahmî es-Sebtî, *el-Medhal ilâ Takvîmi’l-Lisân*, (Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Daru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrût 2003, s. 78-79.

fiil örneklerinde olduğu gibi يَنْقَادُونَ، يَخْتِيرُونَ olarak değil يَنْقَادُونَ، يَخْتَارُونَ biçiminde i'lâl edileceğinin altını çizmiştir.³⁰

Bununla birlikte ma'lûmlarında vezin değişikliğine uğramayan infi'âl ve ifti'âl bâbındaki fiiller, meçhûllerinin son kısmı sülâsi mücerred فَعَلَ vezniyle aynı olması nedeniyle قَبِلَ ve بَيْعَ fiillerinde yapılageldiği gibi farklı üç tarzda seslendirilmiştir. Öyle ki قَبِلَ ve بَيْعَ fiillerini kesrayla okuyanlar أَخْتِيرَ ve أَنْقِيدَ meçhûl fiillerini, illet harflerinin harekesini sahihe naklederek أَخْتِيرَ ve أَنْقِيدَ şeklinde telaffuz etmiştir. قَبِلَ ve أَنْقِيدَ (ku→île, bu→î'a) fiillerini işmâmla okuyanlar da bu fiilleri أَخْتِيرَ ve أَنْقِيدَ (uhtu→îra, unku→îde) olarak seslendirmiştir. Fiilleri dammeyle فُؤِلَ ve بُوعَ gibi kullananlar ise أَخْتَوْرَ ve أَنْقَوْدَ biçiminde yâyi vâva i'lâl edip son kısmı فُؤِرَ ve فُؤِدَ'ye dönüştürerek okumuştur. Harekeli zamir eklenmesiyle illet harfi hazf olan meçhûl ecvef fiiller de kesrayla أَخْتِرْتَ ← أَخْتِيرَ, işmâmla أَخْتِرْتُ ← أَخْتِيرَ (uhtu→îra → uhtu→irte) ve dammeyle أَخْتِرْتِ ← أَخْتِيرَ suretinde telaffuz edilmiştir.³¹

Oluşan hareke değişimiyle birlikte bu bâblardaki vasıl hemzesiyle üçüncü harfin uyumu bozulur. Bu duruma dikkat çeken Müberred, üçüncü harfleri halis kesrayla veya işmâmla okunan fiillerin vasıl hemzesinin harekesinin değişmeyeceğini görüşünü taşır. İnfi'âl ve ifti'âl bâbında olması nedeniyle aslen üçüncü harfleri dammeli أَخْتِيرَ ve أَنْقِيدَ meçhûl fiillerinde vasıl hemzesinin dammeli olacağını ifade eder. Nitekim أَخْتَبَرُ، أَخْتَلَّ، أَخْتَجَرُ، أَخْتَلَّقَ، أَخْتَلَّقَ fiillerinde olduğu gibi kelimenin üçüncü harfiyle birlikte hareket eden vasıl hemzesi dammelenir. Ancak bu durum meçhûl ecvef fiillerin üçüncü harfi -her ne kadar takdirene dammeli olsa da- diğer fiil türlerinden farklı olarak أَخْتِيرَ ← أَخْتِيرَ ve أَنْقَادَ ← أَنْقِيدَ şeklinde kesralı seslendirilmesine sebebiyet verir.³²

³⁰ İbn Cinnî, *el-Munsif li'bnî Cinni Şerhu Kitabi't-Tasrîf libni Osman el-Mâzinî*, c. I, s. 292-294.

³¹ Müberred, *el-Muktedab*, c. I, s. 105,106; İbn Cinnî, *el-Munsif*, c. I, s. 293-294; İbn Uşfûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, s. 308; Endelusî, *et-Tezyîl ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, c. VI, s. 268-270.

³² Müberred, *el-Muktedab*, c. I, s. 105-106; İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, c. III, s. 282; Uşmûnî, *Şerhu'l-Uşmûnî li Elfiyyeti b. Mâlik*, c. IV, s. 78; Kemal Beşar, *Dirâsât fi 'ilmi'l-Luga*, Dâru Garîb, Kahire 1998, s. 117-118.

Öte yandan mâzilerinde üç okuyuşa sahip olan infî'âl ve ifti'âl bâbındaki meçhûl fiillerin muzâriyelerinde bu durum görülmez. Zira öncesindeki fetha nedeniyle illet harfleri elife kalbolur. Fetha sebebiyle i'lâl olan قَادَ، بَاعَ ← تَادَ fiillerine kıyâsla bu fiiller de يُقَادُ ← يُبَاعُ، يُقَادُ، يُبَاعُ şeklinde alır.³³

b. İf'âl ve İstif'âl Bâbı

İf'âl ve istif'âl bâblarında bulunan öncesi sakin illet harfleri, infî'âl ve ifti'âl bâblarındaki öncesi harekeli illet harfleri gibi i'lâl olur. Öncesi sakin iken neden bu bâblardaki illet harflerinin i'lâl olduğu sorusunu, Arap dilbilimcileri, “sülâsi mücerredlerine hamledilerek” şeklinde cevaplandırmıştır. Nitekim أَقَامَ ve اسْتَقَامَ fiilleri sülâsi mücerred ← قَامَ fiiline zâid harf eklenerek elde edilmiştir.³⁴ Bu surette if'âl ve istif'âl bâblarındaki 'ayne'-l-fiilin fethasının nakliyle aslen harekeli illet harfi elife kalbolur. Örnek:

Ecvef-i Yâi Fiil		Ecvef-i Vâvi Fiil	
İstif'âl Bâbı (اسْتَفْعَلَ)	İf'âl Bâbı (أَفْعَلَ)	İstif'âl Bâbı (اسْتَفْعَلَ)	İf'âl Bâbı (أَفْعَلَ)
اسْتَبَيَّنَ ← اسْتَبَيَّنَ ← اسْتَبَيَّنَ	أَبَيَّنَ ← أَبَيَّنَ ← أَبَيَّنَ	اسْتَقَوْمَ ← اسْتَقَوْمَ ← اسْتَقَامَ	أَقَوْمَ ← أَقَوْمَ ← أَقَامَ

Bu fiillerin meçhûllerindeki illet harfi de öncesine nakledilen kesra nedeniyle yâya dönüşür.³⁵ Örnek:

Ecvef-i Yâi Fiil		Ecvef-i Vâvi Fiil	
İstif'âl Bâbı	İf'âl Bâbı	İstif'âl Bâbı	İf'âl Bâbı
أَسْتَبِيَّبُ ← أَسْتَبِيَّبُ	أَبِيَّبُ ← أَبِيَّبُ	أَسْتُعْوِدُ ← أَسْتُعْوِدُ ← أَسْتُعِيدُ	أَعْوِدُ ← أَعْوِدُ ← أَعِيدُ

Muzâri يَفْوُمُ ← يَفْوُمُ fiilinde vâvın harekesi, mâzisinde olduğu gibi öncesine nakledilir, illet harfi dammeden sonra gelmesi nedeniyle de i'lâl olmaz. Meçhûl

³³ İbn Cinnî, *el-Munsif*, c. I, s. 293-294; İbn Usfûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, s. 308; İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu Teshîlu'l-Fevâ'id*, c. II, s. 130; Radiyyüddîn el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti'bni'l-Hâcib*, c. III, s. 155; Mehmet Reşit Özbalkıç, “Arap Dili Fiil Kalıplarında Fonetik Değişim ve Dönüşümler (İbdal-İ'lal-İdğam-Kalb)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, Sayı: 39, s. 291-292.

³⁴ Müberred, *el-Muktedab*, c. I, s. 104-106; İbn Usfûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, s. 310.

³⁵ İbn Usfûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, s. 282, 309, 310.

Bu soruyu, Sîbeveyhi, Halil b. Ahmed el-Ferâhidî'ye (ö.170/786) sorduğunda, سُوِيَ ve بُيِعَ fiillerindeki vâvın asıl harf olmaması ve damme nedeniyle eliften dönüşmesi gerekçesiyle idgâm edilmediği cevabını almıştır.³⁹

İbn Cinnî de bu durumda i'lâl olursa سِيَّرَ ← سُوِيَ ve بُيِعَ ← بُيِعَ fiillerinin aslen tefil bâbında bulunduğu algısının oluşacağını kaydeder.⁴⁰ Burada, her ne kadar sakin vâvla sonrasında gelen yâvın idgâmı söz konusu olsa da قَوْلٌ ← قَوْلٌ örneğindeki gibi eliften dönüşen vâvın med harfi olması ve vezin değişikliği yapacağı gerekçesiyle idgâmı uygun görülmez.⁴¹ Örnek:

تَعَاوَنَ ← تُعَاوِنُ	تَسَايَرَ ← تُسَايِرُ	عَاوَنَ ← تُعَاوِنُ	سَايَرَ ← سُوِيَ	Mâzi
يَتَعَاوَنُ ← يُتَعَاوَنُ	يَتَسَايَرُ ← يُتَسَايَرُ	يُعَاوِنُ ← يُعَاوِنُ	يُسَايِرُ ← يُسَايِرُ	Muzârî

Yukarıda belirtilen fiillerin dışında sülâsi mücerred veya mezîd vezinlerde 'ayne'l-fiili i'lâlsiz kullanılan mu'tel fiillerin meçhûlleri de i'lâl olmaz.⁴² Örnek:

أَغْيَلَ ← أُغْيَلُ	أَطْوَلَ ← أُطْوَلُ	اسْتَحْوَذَ ← اسْتَحْوَذَ	صَيَّدَ ← صِيدَ	عَوَرَ ← عُوِرَ	حَوَلَ ← حُوِلَ
---------------------	---------------------	---------------------------	-----------------	-----------------	-----------------

6. Kur'ân-ı Kerim'de Meçhûl Ecvef Fiillerde Fonetik Değişim

Kur'ân-ı Kerîm'de sülâsi mücerred, if'âl, tef'îl, istif'âl bâblarında farklı 21 fiil kökünden meçhûl ecvef fiil yer almaktadır. أُجِيبَتْ ve اسْتَجِيبَ fiilleri aynı kökten türemiş olması nedeniyle toplamda fiil sayısı 22 tanedir. Mücerred fiillerden yedisi ecvef-i vâvi iken sadece ikisi ecvef-i yâidir. Bunlardan جَاءَ fiili, فَعَلَ veznindeki illet harfinin kesrası birinci kök harfine geçmesi sonucunda 2 defa ⁴³جِيءَ şeklinde meçhûl gelir. Bunun yanı sıra aynı vezinde ma'lûm merfu' muttasıl zamirle birlikte illet

Uşûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, s. 282, 308-310.

³⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c. IV, s. 368; Müberred, *el-Muktedab*, c. I, s. 172.

⁴⁰ Ebu'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsîlî el-Bağdâdî, *Surrü Sinâ'ati'l-İ'râb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2000, c. II, s. 366.

⁴¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c. IV, s. 368; Müberred, *el-Muktedab*, I, s. 172-173.

⁴² Semânî, *Şerhu't-Tasrîf*, s. 446; Endelusî, *et-Tezyîl ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, VI, s. 264-265.

⁴³ Zümer, 39/69, Fecr, 89/23.

رَعَزٌ شِئْرِيٌّ مِثْلُ رَعَزِ شِئْرِيٍّ مِثْلِ رَعَزِ شِئْرِيٍّ وَلَا تُشَاكُ rezez şiiri gösterilmiştir.⁴⁷ İbn Akîl bu lehçeyi Beni Esed Kabile-sinin kollarından Beni Dubeyr ve Beni Fağ‘as lugatı olarak nitelemiştir.⁴⁸ Ancak bu kullanım bir lehçe olarak kabul görmesine karşılık Kur‘ân-ı Kerîm âyetlerinin tilâve-tinde قَوْلٌ şeklinde dammeli tilâvet şaz kabul edilmiş ve kıraat imamları tarafından rağbet görmemiştir.⁴⁹ Ahfeş de bu yönde hareket ederek فَيْئٌ şeklinde dammeli kâfla sa-kin (veya فَيْئٌ biçiminde dammeli) yânın işmâmla kıraatine cevaz vermiştir.⁵⁰

el-Ferrâ‘ el-Begavî (ö. 510/1122) de *Me‘âlimu‘t-tenzîl* isimli tefsirinde Kûfe kurrâsından Ali b. Hamza el-Kisâ‘ (ö. 189/805) ve Halef b. Hişâm el-Bezzâr‘ın (ö. 229/844) kıraatlerinde Kur‘ân-ı Kerîm‘deki سِيَقٌ، سِيَيْتٌ، سِيَيْءٌ، سِيَيْءٌ، سِيَيْءٌ، سِيَيْءٌ fiille-rini işmâm/revmlle okuduklarını belirtir. Kıraatte Medine imamı olarak bilinen Nâfi‘ b. Abdurrahman el-Leysî‘nin (ö. 169/785) سِيَيْءٌ ve سِيَيْتٌ fiillerinin tilâvetinde ve yine Ebû Amr İbn Zekvân‘dan (ö. 242/857) rivâyetle Şam kurrâsından İbn Âmir‘in (Ab-dullah b. Âmir el-Yahsubî, ö. 118/736) de سِيَقٌ، سِيَيْتٌ، سِيَيْءٌ، سِيَيْءٌ fiillerinin okuyuşun-da aynı kıraati paylaştığını ifade eder. el-Ezherî (ö. 370/980) ise *Me‘âni‘l-kirâ‘ât* ad-lı eserinde Basra kurrâsından Ya‘kûb el-Hadramî‘nin (ö. 205/821) de قَيْلٌ، غَيْضٌ، سِيَيْءٌ، قَيْلٌ، غَيْضٌ fiillerini işmâmla okuduğunu kaydeder. Her iki eserde de sayılanın dışın-daki diğer kıraatlerin Kureys lehçesinde ve kesralı olduğu zikredilir.⁵¹

⁴⁷ Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu‘mânî ed-Dımaşkî, İbn Âdil, *el-Lübâb fî ‘Ulûmi‘l-Kitâb*, (Thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvid), Dâru‘l-Kutubi‘l-İlmiyye, Beyrût 1998, c. I, s. 347-348.

⁴⁸ İbn Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, c. II, s. 115; Necattin Hanay, *Kur‘ân Tefsirinde Kıraat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği*, (Yayınlanmamış Dok-tora Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi), Konya 2015, s. 176-179.

⁴⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, el-Hidaye, c. I, s. 156; Ebû Dâvûd Suleymân b. Necâh el-Kurtubî el-Umevî, *Muhtasaru‘t-Tebyîn lihecai‘t-Tenzîl*, Mecma‘u‘l-Meliki‘l-Fahd, Mekke 2002, c. II, s. 94.

⁵⁰ Ebu‘l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm, Semîn el-Halebî, *ed-Durru‘l-Maşûn fî ‘Ulûmi‘l-Kitâbi‘l-Meknûn*, (Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât) Dâru‘l-Kalem, Dımeşk, 1986-1994, c. I, s. 134; İbn Âdil, *el-Lubâbu fî ‘Ulûmi‘l-Kuttâb*, c. I, s. 348.

⁵¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Me‘âni‘l-Kirâ‘ât lil-Ezherî*, Merkezi‘l-Buhûs fî Kulliyeti‘l-Adâb, el-Memleketu‘l-‘Arabîyyetu‘s-Su‘ûdiyye, 1995, c. I, s. 135; Ebû Muhammed Muhyissunne el-Huseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ‘ el-Begavî, *Me‘âlimu‘t-Tenzîl*, (Thk. Muhammed Abdullah en-Nemîr Osmân), Dâru Tayyibe, Riyâd, 4. Baskı, 1997, c. I, s. 66; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ‘Ulûmi‘l-Kitâb*, c. I, s. 348; Ebu‘l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf el-Cezerî, *Şerhu Tay-yibeti‘n-Nesr fî‘l-Kirâât*, (Thk. Enes Mehra), Dâru‘l-Kutubi‘l-İlmiyye, Beyrût 2000, s. 169; Abdulhamit Birişik, “Kıraat”, *DİA*, TDV Yayın., Ankara, 2002, c. XXV, s. 426-433.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen meçhûl ecvef fiiller geçtikleri birer âyet örneğiyle birlikte ma'lûmları da belirtilerek aşağıda listelenmiştir.

Sure Âyet	Meal	Âyet	Ma'lûm Fiil
Sebe, 34/54	Artık kendileriyle arzuladıkları arasına bir <i>set çekilmiş</i> dir.	وَجِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ	حَالَ 1
Mülk, 67/27	Ama onu yakından gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri <i>kara çıkacak</i> .	فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا	سَاءَ 2
Zümer, 39/71	Gerçekleri inkâr etmiş olanlar gruplar halinde cehenneme <i>sevkedilecek</i> .	وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا	سَاقَ 3
Bakara, 4/64	Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine <i>itaat edilmesi</i> için gönderdik.	وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رُسُلٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ	طَاعَ 4
Sâffât, 37/45	Aralarında, kaynaktan doldurulmuş kadehler <i>dolaştırılır</i> .	يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ	طَافَ 5
Mürselât 77/48	Onlara, "Allah'ın huzurunda eğilin!" <i>denildiğinde</i> eğilmazler.	وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا تَسْجُدُوا	قَالَ 6
Fecr, 89/23	O gün cehenneme <i>getirildiğinde</i> , insan işte o gün yaptıklarını birer birer hatırlayacaktır.	وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ	جَاءَ 7
Hûd, 11/44	Su <i>çekildi</i> ; hüküm yerini buldu.	وَعِضُّ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ	عَاضَ 8
Secde, 32/20	Oraya geri <i>çevrilirler</i> .	أُعِيدُوا فِيهَا	أَعَادَ 9
Mâide, 5/109	Size ne <i>cevap</i> verildi?	مَاذَا أُجِيبْتُمْ	أَجَابَ 10
Mü'minûn, 23/88	Kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi <i>korunmaya</i> muhtaç olmayan kimdir?" de.	وَهُوَ يُحِيطُ بِمَا لَا يَحِيطُ بِهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ	أَحَاطَ 11
Yûnus, 10/22	(Onlarla) <i>kuşatıldıklarını</i> zannederler.	وظنوا أنهم أحيط بهم	أَحَاطَ 12
Kehf, 18/29	Erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile <i>yardım edilir</i> (cevap verilir).	يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهُ	أَعَاثَ 13
Cin, 72/10	Bilmiyoruz, yeryüzündekiler hakkında bir kötülük mü <i>murad</i> edildi...	وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ	أَرَادَ 14
Mutaffifîn, 83:36	Kâfirler yaptıklarıyla <i>cezalandırıldılar</i> mı?	هَلْ تُؤْتِبُ الْكُفَّارَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ	تَوَبَ 15
Tekvîr, 81/7	Ruhlar (bedenlerle) <i>eşleştirildiği</i> zaman.	وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ	زَوَّجَ 16
Tekvîr, 81/1	Güneş, <i>dürüldüğü</i> zaman.	إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ	كَوَّرَ 17
Âli İmrân, 3/180	Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına dolandırılacaktır.	سَيُطَوَّقُونَ مَا يَجْلُونَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ	طَوَّقَ 18
Mu'min, 40/37	İşte böylece, yaptığı çirkin iş Firavun'a <i>süslü gösterildi</i> .	وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِمَنْ يَعْرِفُونَ سَوْءَ عَمَلِهِ	زَيَّنَ 19
Nebe, 78/20	Dağlar <i>yürütülür</i> .	وَسِيرَتِ الْجِبَالُ	سَيَّرَ 20
Tâhâ, 20/66	Bir de baktı ki, onların ipleri ve sopaları yaptıkları sihirden ötürü kendisine doğru akıp geliyor gibi <i>görünüyor!</i>	فَإِذَا جَاءَهُمْ وَعَصِيهِمْ فُجِّئَ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهُمْ تَسْعَى	خَيَّلَ 21
Şurâ, 42/16	O'nun çağrısı <i> kabul edildikten</i> sonra Allah hakkında tartışmaya kalkışanların delilleri Rableri katında geçersizdir.	وَالَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتَجَابَ لَهُمْ فَانصَبْ لَهُمْ دِجْرًا	اسْتَجَابَ 22

Sonuç

Hareke değişimine uğrayan meçhûl fiil, ilk harfinin dammelenmesi ve son-
dan bir önceki harfinin mâzisinde kesralanması ve muzârisinde fethalanmasıyla
ma'lûmlarından ayrılmaktadır. Bu surette meçhûl fiillerin sahih sâlim kısmı, hare-
keyle çatısındaki değişikliği belirttiği, buna karşılık aksam-ı seb'a bağlamındaki
diğer fiil türlerinden ecvef fiil, bu farklılığı ancak illet harfleri nedeniyle bünyesinde
gerçekleşen i'lâl ve ibdâlle ortaya çıkarabildiği görülmüştür.

Merfu' muttasıl zamir alarak illet harfi hazf olan sülâsi ma'lûm ecvef fiilin
düşen harfini belirtmek üzere veya ikinci kök harfinden yapılan nakil suretiyle ilk
kök harfinde meydana gelen hareke değişimi ve bununla birlikte meçhûl ecvef fiilin
i'lâli sonucu birinci kök harfinin kesralanması, iki fiil türünü aynı morfoloji ve fo-
netikte birleştirmiştir. Ma'lûm fiildeki değişim genel i'lâl kuralı kabul edilmesi ne-
deniyle, çatıları farklı fiilleri birbirinden ayırmayı sağlayacak çözüm meçhûl fiil
üzerinden üretilmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla, aldığı dammesi illet harfine mücâvir (yan yana) meçhûl ecvef
fiillerin üç farklı yaklaşım sergilenecek kesra, damme veya işmâmla telaffuz edil-
diği gözlenmiştir. Bu tercihler ekseninde gerçekleşen i'lâl ve ibdâllerle sülâsi mü-
cerred ve son kısmı ona benzeyen infi'âl ve ifti'âl bâblarındaki sülâsi mezîd fiille-
rin fonetiğinin şekillendiği tespit edilmiştir.

Kureyş lehçesi bağlamında Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde imla edilen قِيلَ، غِيْضَ،
سَيْقَ، سَيْبَ، سَيْبَتَ، سَيْبَتَ، سَيْبَتَ، سَيْبَتَ، سَيْبَتَ، سَيْبَتَ sülâsi mücerred meçhûl ecvef fiillerin, bu tilâvetin yanısıra,
bazı kıraat imamları tarafından bir kısmı veya tamamında işmâm yapıldığı görülmü-
ştür. Bunun yanısıra Kays, 'Ukayl ve Beni Esed kabilelerinde dammayla yapılan
telaffuzun Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin kıraati dışında kaldığı ve bir lehçe olarak ger-
çekleştiği bilgisine ulaşılmıştır.

Son olarak, meçhûl ecvef fiillerin, mu'tel yapıları nedeniyle anlam karışık-
lığı yaşanabilecek her durumda gerek alternatif bir telaffuzla (kesra, işmâm, dam-
me) gerekse bildirdikleri manayı pekiştirecek sözcüklerle birlikte kullanılması, mu-
hatâbın zihninde oluşabilecek algı hatasını önlemede önemli bir rol oynayacaktır.

Kaynakça

- Abdullah b. Yusuf b. İsa b. Ya'kûb b. el-Ya'kûb, *el-Minhâcu'l-Muhtasarı fî İlmi'n-Nahv ve's-Sarf*, Muessesetu'r-Riyâd li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Beyrût 2007.
- Abdurrezzâk el-Hadîsî, Hatice, *Ebnîyyetu's-Sarfîyye fî Kitabis'-Sîbeveyh*, Mektebetu'n-Nahda, Bağdat 1965.
- Ahfeş el-Evsat, Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mucâşî el-Belhî, *Maâni'l-Kur'ân lil-Ahfeş*, (Thk. Hudâ Mahmûd Kırâ'a), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1990.
- Birişik, Abdulhamit, "Kıraat", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, c. XXV, s. 426-433.
- Bolelli, Nusrettin , "Arap Dilini Anlama Ekseninde Meçhûl Fiillerin Yeri ve Değerlendirilmesi", *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, 2013, Sayı: 22, s. 37-75.
- Büyükkaragöz, Cengiz, *Arap Dilinde Fiillerin Meçhûl Yapılması ve Mu'cemu'l-Ef'âli'l-Meçhûli Adlı Risale*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi), Konya 2016.
- Diknoz, Şemseddin Ahmed, *Şerhân 'alâ Merâhu'l-Ervâh fî 'İlmi's-Sarf*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, Mısır 1959.
- Ebû Dâvûd Suleymân b. Necâh el-Kutubî el-Umevî, *Muhtasarı't-Tebyîn liheca't-Tenzîl*, Mecma'u'l-Meliki'l-Fahd, Mekke 2002.
- Ebû Hafs, Ömer b. Halef b. Mekki es-Sikîlî, *Teskîfu'l-Lisân ve Telkîhu'l-Cebân*, (Thk. Mustafa Abdulkadir 'Ata), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 1990.
- Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh, *Esrâru'l-Arabiyye*, Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, yy. 1999.
- Endelusî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân , *et-Tezyîl ve't-Tekmil fî Şerhi't-Teshîl*, (Thk. Hasan Hindavî), Dâru'l-Kalem, Dîmeşk ty.
- Endelusî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân, *el-Bahru'-Muhît fî't-Tefsîr*, (Thk. Sıtkı Muhammed Cemîl), Dâru'l-Fikr, Beyrût 1999.
- Er, Rahmi, "Ru'be b. Accâc", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2008, c. XXXV, s. 282-283.
- Esterâbâdî, Radiyyuddîn Muhammed b. el-Hasen, *Şerhu Şâfiyyeti'bni'l-Hâcib*, (Thk. Muhammed Nuru'l-Hasan), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 1975.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, *Me'âni'l-Kirâ'ât lil-Ezherî*, Merkezi'l-Buhûs fi Kulliyeti'l-Adâb, el-Memleketu'l-'Arabiyyetu's-Su'ûdiyye 1995.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm , *Kitâbu'l-Cumel fî'n-Nahv*, (Thk. Fahreddin Kabâve), yy. 1995.

- Ferrâ', el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissunne el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed, *Me'âlimu't-Tenzîl*, (Thk. Muhammed Abdullah en-Nemîr Osmân), Dâru Tayyibe, Riyâd, 4. Baskı 1997.
- Hanay, Necattin, *Kur'ân Tefsirinde Kiraat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi), Konya 2015.
- Hanenî, Zâhir Muhammed "El-Mebnî lil-Mechûl fi'l-Kur'ân- Kerîm- Bahs fi'n-Nahv ve'd-Delâle", *Mecelle Câmiati'l-Halîl lil-Bahs*, 2007, Cilt: III, Sayı: 1, ss. 62-43.
- İbn Âcurrûm, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî, *Mutunu'l-Âcrumiyye*, Dâru's-Samî'î, yy. 1998.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Nûreddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, (Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvid), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998.
- İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâuddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd), Dâru't-Turâs, Kahire 1970.
- İbn Babşaz, Tâhir b. Ahmed, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Muhsibe*, Matba'atu'l-'Asriyye, Kuveyt 1977.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâis*, el-Heyetu'l-Mısriyyetu'l-Âmmtü lil-Kuttâb, yy. ty.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Munsif libni Cinni Şerhu Kitabı't-Tasrif libni Osman el-Mâzinî*, Dâru'l-İhyai't-Turâs, yy. 1954.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî, *Sırrü Sinâ'ati'l-İ'râb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2000.
- İbn Hişâm el-Lahmî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed es-Sebtî, *el-Medhal ilâ Takvîmi'l-Lisân*, (Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût 2003.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh el-Ensârî el-Mısrî, *Evdâhu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Muhammed Bakâî), Dâru'l-Fikr yy. ty.
- İbn Kayyim el-Cevzî, Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb , *İrşâdu'l-Mesâlik ilâ halli elfiyyeti İbni Mâlik*, (Thk. Muhammed b. Avd b. Muhammed es-Suhlî), Edvâu's-Selef, Riyâd 1954.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût 2003.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelusî el-Ceyyânî, *Îcâzu't-Ta'rîfî 'İlmi't-Tasrîf*, 'Îmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî, Mekke 2002.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelusî el-Ceyyânî, *Şerhu Teshîlu'l-Fevâ'id*, (Thk. Abdurrahman es-Seyyid ve Muhammed Bedevi el-Maktûn), Dâru Hicr, Kahire 1990.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelusî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti's-Şafiyyeti*, (Thk. Abdulmün'im Ahmed Herîdî), Câmîatu Ummu'l-Kurâ, Mekke 1982.
- İbn Sâîğ, Ebû Abdullah Şemseddin Mumammed b. Hasan b. Sibâ' b. Ebi Bekr el-Cezzâmî, *el-Lemhatu fî Şerhi'l-Melhati*, (Thk. İbrahim Sâlim es-Sâ'idî), 'Îmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî bi'l-Câmîati'l-İslâmiyye, Medine 2004.
- İbn Usfûr, Ebu'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbîlî, *el-Mumta' el-Kebîr fî't-Tasrîf*, Mektebetu'l-Lübnân, yy. 1996.
- İbn Yaîş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufassali'z-Zemahşeri*, (Thk. İmîl Bedî' Ya'akub), Dâru'l-Kitâbi'l-'İmiyye, Beyrût 2001.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, (Thk. Abdurrezzak el-Mehdi), Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrût 2001.
- İbnu'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-Kırâât*, (Thk. Enes Mehra), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2000.
- İbnu'l-Esîr, Ebu's-Seâdât Mecduddîn el-Mubârek b. Esîruddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Bedî' fî 'ilmi'l-'Arabiyye*, Câmîatu Ummu'l-Kurâ, Mekke h. 1420.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *el-Usûl fî'n-Nahv*, (Thk. Abdu'l-Huseyn el-Fetlî), Muessesetu'r-Risâle, Beyrût ty.
- Karataş, Yusuf, "İşlevleri Açısından Arapçada Edilgen Yapı", Ekev Akademi Dergisi, 2013, Sayı: 55, ss. 275-287.

- Kerîme, Mustafâ es-Seyyid el-Emîr, *Mâ Lem Yusemma Fâ'iluhu fî'l-Kur'ân el-Kerîm*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi Câmî'atu'l-İskenderiyye Kulliyetu'l-Âdâb Kısmu'l-Lugati'l-'Arabiyyeti ve'l-Âdâbihâ ve'l-Lugâtu's-Şarkıyyetu ve Âdabuhâ), İskenderiyye 2001.
- Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed b. Muhtâr el-Kurtûbî, *el-Hidaye ilâ Bulûği'n-Nihâye fî 'İlmi Maâni'l-Kur'ân ve Tefsîrihi ve Ahkâmihî ve Cumel min Funûni 'Ulûmihi*, (Thk. Eşşâhid el-Bûşihî), Câmîatu's-Şârîka, Dubai 2008.
- Murâdî, Ebû Muhammed Bedruddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî, *Tavdîhu'l-Makâsıd ve'l-Mesâlik bi-Şerhi Elfıyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Abdurrahman Ali Suleyman), Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 2008.
- Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Ezdî es-Sumâlı, *el-Muktedab*, (Thk. Abdulhâlık Udayme), Âlemu'l-Kutub, Beyrût 2010.
- Nehâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî el-Misrî, *İ'râbu'l-Kur'ân*, (Thk. Abdulmün'im Halil İbrahim), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2000.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit, "Arap Dili Fiil Kalıplarında Fonetik Değişim ve Dönüşümler (İbdal-İ'la'İdğam-Kalb)", *Dokuz Eylöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/1, Sayı: 39, ss. 277-300.
- Semânîni, Ebu'l-Kâsım Ömer b. Sâbit, *Şerhu't-Tasrîf*, (Thk. İbrahim b. Suleymân), Mektebetu'r-Ruşd, Riyad 1999.
- Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm, *ed-Durru'l-Maşûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, (Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât), Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1986-1994.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, (Thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hâncî, Kâhire 1982.
- Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzubân, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, (Thk. Ahmed Hasan Mehdeli ve Ali Seyyid Ali), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2008.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luga ve Envâuha*, (Thk. Fuat Ali Mansur), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî, *el-Makâsıdu's-Şâfiye fi Şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye*, (Thk. İyâd b. 'İdu's-Subeytî), Câmiatu Ummu'l-Kurâ, Mekke 2007.

Şerafeddin er-Râcihî, *el-Mebnî lil-Mechûl ve Terâkibihi ve Delâletihî fi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mısır: Dâru'l-Marifi'l-Câmi'iyye 1999.

Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ezecî el-Bağdâdî, *el-Lubâb fi 'İleli'l-Binâ'i ve'l-İ'râb*, (Thk. Abdullâh Nebhân), Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1995.

Uşmûnî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. İsâ b. Yûsuf, *Şerhu'l-Uşmûnî li El-fiyyeti b. Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 213-234

Geliş Tarihi:30.03.2020 Kabul Tarihi:24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.711438>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

HİZMETİÇİ EĞİTİMDE SINIF YÖNETİMİ VE ETKİLİ ÖĞRETMEN ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Zeynep Nalan YILMAZ*

Özge AYDIN ŞENGÜL*

Erdoğan BADA*

Öz

Araştırmada, hizmet içi eğitimde yer alan öğretmenlerin etkili öğretmen özellikleri, sınıf yönetiminin boyutları ve bu boyutların öğrenme-öğretme sürecine yansımaya ilişkin görüşlerindeki değişimin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, öğretmenlere yönelik eğitim programı hazırlanarak uygulanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden temel nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, Hakkari il merkezinde görev yapan 62 öğretmen oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu, öğretmenlerin süreç içerisindeki kavramsal değişimlerinin ortaya çıkarılması amacıyla uygulama öncesinde ve sonrasında uygulanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, öğretmenler sınıf yönetimine

* Bu çalışma Hakkari Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir. (Proje Numarası: EF2015BAP1).

* Bu araştırmanın verileri 2016-2017 eğitim öğretim yılında toplanmıştır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, zeynepnalanalkan@hakkari.edu.tr, <https://orcid.org/0000000180169372>.

* Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, ozge.aydin@dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0000000347470846>.

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü erdoğانبada@gmail.com, <https://orcid.org/0000000238554426>.

ilişkin kavramları sıralarken “sınıf içi etkileşim ve davranışlar”, “sınıf kuralları” ve “ders planı hazırlama ve uygulama” kavramlarına daha çok vurgu yaptıkları; öğrenme ortamlarını düzenlenmesinde ise özellikle fiziksel düzene dikkat ettikleri görülmüştür. Ayrıca, öğretmenler, sınıf içi motivasyonunun sağlanmasında öğrencilerin ilgilerini çekecek, meraklarını uyardıracak etkinlikler planladıklarını ve öğrencileri tarafından en fazla “davranış” ve “kişilik özellikleri” açısından örnek alındıklarını belirtmişlerdir. Buna göre, öğretmenlere yönelik hizmetiçi eğitimler hazırlanarak bu tür uygulamaların yapılmasının etkili öğrenme süreçleri açısından önemli olduğu görülmüştür. Farklı çalışma gruplarına sahip uygulamaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hizmetiçi eğitim, Sınıf yönetimi, Etkili öğretmen özelliği.

Teachers' Views on Classroom Management and Effective Teacher Characteristics in In-Service Training

Abstract

In the study, it was aimed to examine the changes in the views of teachers involved in in-service training about the effective teacher characteristics, the dimensions of classroom management and their reflection on the learning-teaching process. Within this aim, a training program for teachers was prepared and this program was applied. Basic qualitative research approach, which is one of the qualitative research designs, has been adopted. The research study group was 62 teachers who are working in Hakkari. The structured interview form prepared for data collection was applied before and after the application in order to reveal the conceptual changes of teachers in the process. Content analysis was used to analyze the data. As a result of the study, the teachers emphasized the concepts of "classroom interaction and behavior", "classroom rules" and "lesson plan preparation and implementation" while laying out the concepts related to classroom management; especially in the arrangement of learning environments. In addition, teachers indicated that activities are planned to attract students and stimulate their curiosity in providing classroom motivation. They stated that they are imitated by the students in terms of "behavior" and "personality". According to this, in-service trainings for teachers are prepared and it is seen that making such practices is important

in terms of effective learning processes. It is thought that the applications with different working groups will contribute to the field.

Keywords: In-service training, classroom management, effective teachers' characteristics.

Giriş

Eğitim sisteminin amacına uygun bireyler yetiştirilebilmesi için, bu sistem içerisinde görev alan öğretmenlerin, etkili öğretmen özellikleri, öğrenme-öğretme etkinlikleri, iletişim, zaman yönetimi, motivasyon ve sorunlarla başa çıkma stratejileri gibi sınıf yönetiminin içinde yer alan boyutlara ilişkin kavramlarla ilgili bilgi sahibi olmaları ve sınıf ortamındaki uygulamalarında bu kavramları dikkate almaları oldukça önemlidir.

Karakelle (2005), alan yazında belirtilen etkili öğretmenlik niteliklerinden yola çıkarak; bu nitelikleri mesleki bilgi, öğretim becerileri, öğrenci ilişkileri, sunuş becerileri, sınıf yönetimi, kişisel nitelikler ve tutumlar olmak üzere altı boyut halinde düzenlemiştir. Etkili bir öğretmen nasıl öğreteceğini ya da sınıfta karşılaştığı bir sorunu nasıl çözeceğini iyi bilen öğretmen oluşunun yanı sıra hangi durumlarda, hangi stratejileri kullanması gerektiğini bilendir. Bununla birlikte, etkili bir öğretmen iyi bir sınıf yöneticisidir. Sınıf yönetimi becerileri olumlu bir öğrenme/öğretme ortamı için gerekli en temel becerilerdendir. Öğretim sürecinde sınıf düzeninin sağlanması, öğrencilerin hedeflerden haberdar edilmesi, öğrenme amaçları doğrultusunda motive edilmeleri ve öğrenmenin sağlanması hem yönetsel hem de öğretimsel faaliyetleri kapsamaktadır. Sınıf yöneticisi olarak öğretmenden beklenen sınıf düzenini sağlamak, plan ve program geliştirme etkinliklerini düzenlemek, zamanı yönetmek ve sınıf içi iletişimi sağlamaktır (Sarıtaş, 2003).

İyi bir sınıf yönetimi; öğretmenin iletişim becerilerinin, planlama ve organizasyon becerilerinin, açıklama ve gösterimdeki yeterliliğinin, güdüleme ve pekiştirme becerilerinin niteliği ile doğru orantılıdır (Gözütok, 2004). Bu yüzden öğretmenlerden sınıf yönetimi becerilerine sahip olmaları beklenmektedir. Sınıf istenilen şekilde yönetilemiyorsa istenen davranış değişikliklerinin gerçekleşmesi zordur

(Terzi, 2002, Dilekman, 2008). Öğretmenlerin etkili sınıf yönetimi davranışları için öğrencilere ilişkin gerçekleştirmeleri gereken davranışları iyi düzenlemeleri ve kullanmaları gerekmektedir. Sınıf uygun şekilde yönetilemiyorsa, öğrenciler daha fazla istenmeyen davranış sergileyebilirler (Ataman, 2007).

Başar (2001), sınıf yönetimini fiziksel düzen, plan program etkinlikleri, zaman yönetimi, sınıf içi ilişkilerin düzenlenmesi ve davranış düzenlemeleri olmak üzere beş boyutta ele almaktadır. Birinci boyut sınıf ortamının fiziksel düzenine ilişkindir. İkinci boyut plan-program etkinliklerinden oluşur. Plan-program etkinlikleri, öğretmenin etkin bir öğretim lideri olarak sınıfta eğitim-öğretim çalışmalarını sürdürebilmesine olanak tanır. Üçüncü boyut zaman yönetimine yönelik etkinliklerdir. Zaman yönetimi, olayları ve olguları önceliklerine göre sıraya koyabilme becerisidir. Dördüncü boyut sınıf içi ilişkilerin düzenlenmesini içerir. Beşinci boyut ise davranış düzenlemelerinden oluşur. Sınıf ortamının istenilen davranışı sağlayabilir hale getirilmesi, olumlu sınıf ikliminin oluşturulması, sorunların ortaya çıkmadan önce tahmin edilip önlem alınması, kurallara uyumun sağlanması, istenmeyen davranışların değiştirilmesi bu boyuta ilişkin etkinliklerdir (Demirtaş, 2015).

Sınıf yönetimi, bireysel ve psikolojik ihtiyaçların belirlenmesine, sınıfta destekleyici ortamlar yaratacak olumlu öğretmen, öğrenci ve akran ilişkilerinin düzenlenmesine, akademik gereksinimleri karşılamaya dönük öğretim ilke ve yöntemlerinin kullanılmasına, sınıfın bir sistem ve insan grubu olarak örgütlenmesine ve istenmeyen öğrenci davranışlarının belirlenip düzeltilmesine ilişkin beş bilgi ve beceri alanından oluşmaktadır. Bu bilgi ve beceri alanları aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (Jones & Jones, 1998). Sınıf yönetimi;

- öğrencilerin kişisel ve psikolojik gereksinimlerine dayandırılmalıdır. Öğretmenler öncelikle öğrencilerin gereksinimlerini ve bu gereksinimlerin öğrencilerin davranışlarıyla olan ilişkisini anlamalıdır. Öğretmenler ortaya çıkan istenmeyen davranışlara ilişkin olarak bu davranışların nedenlerini, kendi mesleki davranışları ve öğrencilerin karşılanmayan bireysel ve akademik ihtiyaçlarıyla olan ilişkisini inceleyerek etkili bir sınıf yönetimi oluşturmalıdır.

- sınıfta destekleyici koşullar yaratacak olumlu öğretmen öğrenci ve akran ilişkileri üzerine kurulmalıdır. Olumlu ve destekleyici sınıf ortamı üzerine kurulu istenilen öğrenci davranışlarının oluşması büyük ölçüde öğrencilerin öğretmenleri ve akranlarıyla girdikleri ilişkilerde bireysel ve psikolojik gereksinimlerinin karşılandığı bir sınıf ortamının oluşturulmasına bağlıdır.

- her bir öğrencinin ve sosyal grup olarak sınıfın akademik ihtiyaçlarını karşılayarak öğrenmeyi kolaylaştıracak öğretim yöntemlerini kullanmayı içerir.

- bir sınıfın bir sistem olarak örgütlenmesini kolaylaştıran, bir sosyal grup olarak ise düzenlenmesi ve yönetimine ilişkin yöntemlerin kullanımını içerir. Bu yöntemler öğrencilerin güvenli bir sınıf içinde etkinlik göstermelerine ilişkin davranış standartlarını kapsar.

- öğrencilerin olumsuz davranışlarının belirlendiği ve düzeltildiği rehberliğe ilişkin çok çeşitli yöntemlerin kullanılma becerisini içerir.

Öğretmenin nitelikli bir biçimde kendisinden beklenen etkinlikleri gerçekleştirebilmesi, hem sahip olduğu bilgi ve beceri birikimi ile hem de öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini çok iyi tanması ile yakından ilişkilidir. Öğrencilerin ilgi ve beklentilerini tanıyan bir öğretmen, öğrenme ortamlarını uygun tutum ve değerleri geliştirebileceği şekilde düzenler, kişiler arası etkileşim ve işbirliği sorunlarını çözümler, öğrencilerin tutum ve değerlerinin gelişmesini sürekli izler ve değerlendirir (Gökçe, 2002).

Öğretmenin öğrenme-öğretme süreci üzerindeki etkisi çok yönlüdür. Gerek öğretim ortamını düzenleyen gerek öğretim sürecini planlayan ve gerçekleştiren, gerekse öğrencinin zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişimini destekleyen bir birey olarak öğretmen, öğretim sürecinin etkililiğini sağlamakta önemli bir öğedir (Karakelle, 2005). Etkili öğretmenler, öğrencilere her biri için kendi öğrenme hızı ve biçimine uygun öğrenme olanağı sağlar, öğrenmenin yaşam boyunca devam edecek bir süreç olduğu bilincini işler. Öğretmenlerin üç temel öğretim işlevi, planlama, uygulama ve değerlendirmedir. Etkili öğretim nitelikli bir planlamanın sonucudur. Uygulama işlevinde öğretmenler özellikle öğretim yöntem, strateji ve öğrenme etkinlikleri

ile ilgili alınan kararları uygulayarak, öğretimi değerlendirmede ise belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı hakkında fikir yürütürler (Tok, 2014). İlköğretim okulu öğretmenlerinin etkili sınıf yönetimine ilişkin algılarının incelendiği çalışmada, öğretmenlerin en fazla vurguladıkları boyutlar okul yöneticisi, sınıf kültürü ve ortamı, ders programı ve eğitim öğretim süreci, öğrenci- öğretmen ve sınıf çevresi ve son olarak, veliler olmuştur (Kaya ve Taşar, 2010).

Öğretmenlerin etkili öğretmen özellikleri ve buna bağlı olarak etkili sınıf yönetiminin boyutlarına ilişkin kavramlarla ilgili bilgi sahibi olmaları ve sınıf içi uygulamalarında bu kavramları dikkate almalarının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada, hizmetiçi eğitimde, etkili öğretmen özellikleri, etkili sınıf yönetimi ve bu kavramların sınıf içi uygulamalara yansımalarına ilişkin öğretmenlerin görüşlerindeki değişimlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde belirtilen kavramlar doğrultusunda, öğretmenlere yönelik eğitim programı hazırlanarak belirtilen konularda temel kavramların kazandırılması hedeflenmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak aşağıdaki araştırma soruları belirlenmiştir:

- Öğretmenlerin sınıf yönetimi kavramlarının önem sırasına ilişkin görüşleri nasıldır?
- Öğretmenlerin öğrenme ortamlarının düzenlenmesine ilişkin görüşlerindeki değişimler nasıldır?
- Öğretmenlerin öğrenci motivasyonunu artırmak ve dikkatini canlı tutmak için vurguladıkları kavramlara ilişkin görüşlerindeki değişimler nasıldır?
- Öğretmenlerin öğrenme sürecinde sorunla karşılaştıklarında izledikleri çözüm yollarına ilişkin görüşlerindeki değişimler nasıldır?
- Öğretmenlerin etkili öğretmen özelliklerine ilişkin görüşlerindeki değişimler nasıldır?

1. Yöntem

Araştırmada, öğretmenlerin görüşlerindeki değişimleri incelemek amacıyla nitel araştırma desenlerinden *temel nitel araştırma* yaklaşımı benimsenmiştir. Temel

nitel araştırmalar, bireylerin deneyimlerini nasıl yorumladıklarını, dünyalarını nasıl inşa ettiklerini ve deneyimlerine ne anlam yüklediklerini incelemektedir. Eğitimde yaygın olarak kullanılan araştırma yöntemlerinden biri olan temel nitel araştırmalarda veriler görüşme, gözlem veya doküman analizi yoluyla toplanabilir ve çalışmanın teorik çerçevesine uygun olarak sorular hazırlanabilir (Merriam & Tisdell, 2016). Bu yöntemle, hizmet içi eğitime katılan öğretmenlerin uygulama öncesi ve sonrasında görüşlerinde meydana gelen değişimleri ortaya koyan verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır.

1.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın yürütülmesinde Hakkari Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü ile iş birliği içerisinde olan ve Hakkari il merkezinde yer alan bir okul belirlenmiştir. Bu çerçevede okulun ilk ve ortaokul kısmında görev yapan 62 öğretmen araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yolu ile belirlenerek öğretmenlerin planlanan hizmet içi eğitime katılıp, kazandırılması hedeflenen kavramlar hakkında bilgi sahibi olmaları önemsenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemleri nitel araştırma geleneği içinde ortaya çıkmıştır. Patton'a (1987) göre amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünölen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmaya 25 sınıf öğretmeni ve 37 branş öğretmeni katılmıştır. Ayrıca, çalışma grubu 24 erkek 38 kadın öğretmenlerden oluşmaktadır.

1.2. Verilerin Toplanması

Araştırmanın uygulama süreci için öğretmenlere hizmet içi eğitimler kapsamında haftada 2 saat olmak üzere 10 haftalık bir program hazırlanmıştır. Araştırma verileri 2016-2017 eğitim-öğretim yılında toplanmıştır. Verilerin toplanması için öğretmenlere programın uygulanmasından önce ve sonra yapılandırılmış görüşme formları dağıtılmıştır. Eğitim programlarının hazırlanması sürecinde ilk olarak alanında uzman öğretim elemanları belirlenen kavramlar üzerinden haftalık taslak program içerikleri hazırlamıştır. Daha sonra yapılan toplantılarda öğretim elemanları bir

araya gelerek, eğitim programlarının düzenlenmesi ve uygulamaya hazır hale getirilmesi sağlanmıştır. Eğitim programında yer alan konulara ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir:

1. *Hafta:* Öğretmenlere programın uygulamasına geçilmeden önce yapılandırılmış görüşme formları dağıtılarak, süreçle ilgili bilgilendirme toplantısı yapılmıştır.

2. *Hafta:* “Öğrenmeye Genel Bir Bakış” konu başlığı altında öğrenme kavramı ayrıntılı olarak örnek durumlar üzerinden tartışılmıştır.

3. *Hafta:* “Öğrenci Gözünde Model Öğretmen” konusu öğretmenlerin kişilik özellikleri, ders işleyiş tarzı ve öğrenciye karşı tutumu gibi özellikler açısından değerlendirilerek örnek durumlar üzerinden tartışılmıştır.

4. *Hafta:* “Sınıf Yönetimi” konusu fiziksel düzen, öğrenme öğretme etkinliklerinin yönetimi, ilişkilerin yönetimi, zaman yönetimi ve davranış yönetimi olmak üzere beş boyutta ele alınarak tartışılmıştır.

5. ve 6. *Hafta:* “Öğrenme Yaklaşımları”ndan, probleme dayalı öğrenme, proje tabanlı öğrenme, argümantasyona dayalı öğrenme, sorgulamaya dayalı öğrenme, işbirliğine dayalı öğrenme yaklaşımları konularına yer verilerek çeşitli örnekler üzerinden tartışmalar yapılmıştır.

7. *Hafta:* “Aktif Öğrenme Stratejileri” konusu tartışılarak öğrenci merkezli öğretimin önemine yer verilmiştir.

8. *Hafta:* Problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerilerinin tanımlanması ve öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilere kazandırılmasının önemi vurgulanarak “Düşünme Becerileri” konusuna yer verilmiştir.

9. *Hafta:* İçsel ve dışsal motivasyon kavramları çeşitli örnekler üzerinden tartışılarak “Motivasyon” konusunun öğrenme-öğretme sürecindeki önemine yer verilmiştir.

10. *Hafta:* İletişimde başarı ve başarısızlık kavramlarından yola çıkılarak “İletişim” konusuna yer verilmiştir. Süreçte, öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğrenci, öğretmen-veli iletişiminin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca, yapılandırılmış görüşme formları dağıtılarak öğretmenlerin sürece ilişkin görüşleri alınmıştır.

1.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak öğretmenlerin görüşlerindeki değişimleri incelemek amacıyla yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formun hazırlanmasında araştırmacıların deneyimlerinden yararlanılmış, eğitimlerin içeriğinde yer alan kavramlar dikkate alınarak süreç içerisinde öğretmenlerin görüşlerindeki değişimin ortaya çıkarılmasını amaçlayan sorulara yer verilmiştir. Belirlenen sorular alanında uzman iki kişinin görüşleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Öğretmenlerin süreç içerisindeki görüşlerindeki değişimlerin ortaya çıkarılması amacıyla uygulama öncesinde ve sonrasında yazılı olarak görüşleri alınmıştır. Görüşme formunda, öğretmenlerin görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla, *öğrenme-öğretme yaklaşımları, etkili öğretmen özellikleri, iletişim, zaman yönetimi, motivasyon, sorunlarla başa çıkma stratejileri* gibi konulara ilişkin temel kavramlarla ilgili 10 soru ve alt sorulara yer verilmiştir. Ayrıca öğretmenlerden sınıf yönetimi ile ilgili, sınıfın fiziksel düzeni, sınıf kuralları, sınıf içi etkileşim ve davranışlar, zamanın etkin kullanımı, ders planı hazırlama ve uygulama kavramlarını önem sırasına göre belirtmeleri istenmiştir.

1.4. Veri Analizi

Verilerin analizinde uygulama öncesinde ve sonrasında katılımcıların görüşlerine ilişkin yazılı olarak elde edilen veriler nitel araştırma tekniklerinden içerik analizi (Yıldırım ve Şimşek, 2008) kullanılarak çözümlenmiştir. Yazılı metinler birkaç kere okunarak veriler anlamlı bölümlere ayrılmış ve katılımcıların yanıtlarındaki kodlar belirlenmiştir. Verilerin kodlanması süreci genelde araştırmacının veri setini birkaç defa okumasını ve ortaya çıkan kodlar üzerinde tekrar tekrar çalışmasını gerektirir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Oluşturulan kod listesinden yola çıkılarak verileri genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temalar belirlenmiştir. Veriler ortaya çıkan kod ve temalara göre sistematik olarak betimlenmiş, tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır. Öğretmenlerin görüşlerine ilişkin örneklere yer verilmiştir. Ayrıca, tablolarda öğretmenlerin görüşlerine ilişkin yüzde değerlerine yer verilmiştir.

Güvenirlik ve iç geçerliğin sağlanması için yazılı metinler araştırmacı çeşitliliğinden yararlanılarak üç araştırmacı tarafından bağımsız olarak değerlendirilmiştir. Kodlayıcılar arası güvenilirlik puanı görüş birliğine varılan kodlamaların, görüş birliğine varılan ve varılmayan kodlamaların toplamına oranı şeklinde hesaplanmıştır (Miles ve Huberman 1994). Araştırmada, kodlayıcı güvenilirliği 0.91 olarak hesaplanmıştır. Creswell (2007) nitel araştırmalarda tema ve kodların farklı araştırmacılar tarafından desteklenmesinin yapılan araştırmanın güçlenmesinin sağlanmasında önemli olduğunu vurgulamaktadır.

2. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda öncelikle öğretmenlerin sınıf yönetimiyle ilgili kavramları sıralamalarına ilişkin bulgular sunulmuş, ardından öğrenme ortamlarını düzenlerken dikkat ettikleri ölçütler, öğrencilerin motivasyonu arttırmak için kullandıkları stratejiler ve ilgilerini canlı tutmak için vurguladıkları ifadeler, sorunla karşılaştıklarında izledikleri çözüm yollarına ve öğrencilerin örnek aldıkları özelliklerine ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Öğretmenlerin sınıf yönetimiyle ilgili kavramların sıralanmasına ilişkin görüşme formlarına verdikleri yanıtlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Öğretmenlerin Sınıf Yönetimine İlişkin Kavramları Sıralamaları

Yapılandırılmış ilk görüşme	Yapılandırılmış son görüşme
1.Sınıf içi etkileşim ve davranışlar	1.Ders planı hazırlama ve uygulama
2.Sınıf kuralları	2.Sınıf içi etkileşim ve davranışlar
3.Ders planı hazırlama ve uygulama	3.Sınıf kuralları
4.Sınıfın fiziksel düzeni	4.Zamanın etkin kullanımı
5.Zamanın etkin kullanımı	5.Sınıfın fiziksel düzeni

Öğretmenlerin planlanan eğitimleri almadan önce vurguladıkları en önemli kavram “*Sınıf içi etkileşim ve davranışlar*”dır. “*Sınıf kuralları*”, “*Ders planı hazırlama ve uygulama*” ve “*Sınıfın fiziksel düzeni*” art arda sıralanan kavramlar olmuştur.

“Zamanın etkin kullanımı” ise öğretmenler tarafından son sırada listelenmiştir. Verilen eğitimlerden sonra uygulanan formda ise öğretmenlerin ilk sırada “*Ders planı hazırlama ve uygulama*” kavramına yer verdikleri görülmüştür. “Zamanın etkin kullanımı” ise eğitimlerden önce son sırada yer alırken eğitimlerden sonra dördüncü sırada yer almıştır. Eğitimlerden sonra “*Sınıfın fiziksel düzeni*” kavramı son sırada yer almıştır. Sınıf ortamlarının etkili öğrenme öğretme süreçlerinde önemli olduğu söylenebilir. Formlarda öğretmenlerin etkili öğretim için sınıf ortamlarını düzenlerken dikkat ettikleri ölçütlere ilişkin ifadeler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Öğretmenlerin Öğrenme Ortamlarını Düzenlerken Dikkat Ettikleri Ölçütler

Yapılandırılmış ilk görüşme	%	Yapılandırılmış son görüşme	%
Sınıfın fiziksel düzenine dikkat ederim.	23.4	Sınıfın fiziksel düzenine dikkat ederim.	20.7
Öğrencilerin etkileşim içinde oldukları ortamlar yaratırım.	18.4	Dikkat dağıtan uyaranları ortamdandır çıkarırım.	19
Öğrenmeleri bilinenden bilinmeyene doğru düzenlerim.	13.7	Öğrencilerin etkileşim içinde oldukları ortamlar yaratırım.	15.5
Mutlaka materyal kullanırım.	10	Öğrenci özelliklerini dikkate alırım.	15.5
Oturma düzenine dikkat ederim.	10	Sınıf içi temizliğe önem veririm.	8.6
Konuya uygun yöntem teknik belirlerim.	8.9	Oturma düzenine dikkat ederim.	6.9
Sınıfta öğrencilerin kendilerini güvende hissetmelerini sağlarım.	6.8	Öğrencilerin derse aktif katılımını sağlarım.	5.2
Ders için hazırlık yaparım.	5.2	Mutlaka materyal kullanırım.	5.2
Sınıf içi temizliğe önem veririm.	3.6	Sınıfta öğrencilerin kendilerini güvende hissetmelerini sağlarım.	3.4

Öğrenme ortamlarını düzenlerken öğretmenlerin en fazla vurguladıkları nokta “*Sınıfın fiziksel düzenine dikkat ederim.*” şeklinde olmuştur. Öğretmenler, öğrencilerin etkileşim içinde oldukları ortam yaratmakla, sınıfta iletişimin ne kadar önemli olduğunu belirtmişlerdir. Verilen eğitimlerden önce “dikkat dağıtan uyaran” ifadesine hiç rastlanmazken, eğitimlerden sonra yüksek oranda vurgulanan ifadelerden biri “*Dikkat dağıtan uyaranları ortamdandır çıkarırım.*” olmuştur. Yine, verilen eğitimlerden sonra öğretmenlerin bireysel farklılıklara dikkat çektikleri “*Öğrenci özelliklerini dikkate alırım.*” ifadesi ile belirlenmiştir. Öğretmenler hem eğitimlerden

önce hem de sonra materyal kullanımı üzerinde durmuşlardır. *Öğrencilerin kendilerini sınıfta güvende hissetmeleri ve sınıf içi temizliğe önem verilmesi* her iki uygulamada da vurgulanana ifadelerdendir.

Belirtilen ölçütlere ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden örnekler şu şekildedir:

1. “Sınıfımda fiziksel ortamı öğrenme etkinliğine uygun olarak düzenlerim. Fiziksel ortam öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde çok etkilidir.”

2. “Öğrencilerin sınıf içinde birbirleriyle iletişimleri hem önemli hem de gereklidir. Bu yüzden kendi aralarında kurdukları iletişime de dikkat ediyorum. Onların etkileşimde bulunacakları ortamlar yaratıyorum.”

3. “Öğrencileri dikkati hep canlı olmalıdır. Bu yüzden onları sıkmayacak etkinlikler düzenliyorum ve dikkatlerini dağıtacak uyaranları ortamdan çıkarıyorum.”

Öğrencilerin öğrenme-öğretme etkinliklerine aktif katılımlarının kalıcı öğrenmelerin gerçekleştirilmesi açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Aktif katılımın sağlanması için, öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin merak ve ilgileri doğrultusunda ders içerikleri hazırlanarak etkinlikler planlanabilir. Bu doğrultuda, öğrencilerin motivasyonunu artırmak için öğretmenlerin kullandıkları stratejiler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Öğretmenlerin Öğrencilerin Motivasyonunu Artırmak İçin Kullandıkları Stratejiler

Yapılandırılmış ilk görüşme	%	Yapılandırılmış son görüşme	%
Öğrencilerin ilgilerine yönelik etkinlikler planlarım.	24.8	Öğrencilerin dikkatlerini çekerek onları güdülerim.	20.5
Etkinliklerde materyal kullanmaya özen gösteririm.	20.6	Öğrencilerin derse etkin katılımını sağlarım.	18
Oyunla öğretim metodunu kullanırım.	17	Dersi eğlenceli hale getiririm.	15.5
Öğrencilerin derse etkin katılımını sağlarım.	15.6	Farklı öğrenme materyalleri hazırlarım ve kullanırım.	13.7
Gerçek hayattan örnekler veririm.	12.4	Öğrencilerim ile etkili iletişim kurarım.	13.7
Öğrencilerimi ödüllendiririm.	9.6	Çeşitli pekiştiriciler kullanırım.	11.3
		Başarıyı ödüllendiririm.	7.3

Öğrencilerin motivasyonunun artırılmasında öğretmenlerin en çok vurguladıkları strateji “*ilgi ve dikkat çekici etkinlikler planlamak*” olmuştur. Öğretmenler

dersi zevkli hale getirmek için “*oyunla öğretim yöntemini*” tercih ettiklerini belirtmişlerdir. “*Materyal kullanımı*” ve “*öğrencilerin derse etkin katılımı*” da vurgulanan stratejiler arasında yer almaktadır. Verilen eğitimlerden önce öğretmenler “*günlük yaşamdan verilen örnekler*”e değinirken, eğitimlerden sonra “*öğrenciler ile etkili iletişim kurma*”ya dikkat çekmişlerdir. Öğretmenler her iki uygulamada da öğrencilerin motivasyonunu arttırmak için ödüllendirmenin etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Belirtilen ölçütlere ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden örnekler şu şekildedir:

4. “Öğrencilerin ilgisini çekmeyi hep başarmışımdır. İlgi sizde olursa öğrencilerin motivasyonunu kolay sağlarsınız. Öğrenmeye istekleri artar.”

5. “Oyunlarla öğretilimi çok önemsiyorum. Öğrencilerin motivasyonu ve derse ilgileri bu şekilde artıyor.”

6. “Derse mutlaka hazırlık yaparım. Materyallerin her sınıf seviyesinde öğrencilerin motivasyonunu artırdığını gözlemledim.”

Olumlu öğrenme-öğretme ortamlarının oluşturulmasında öğretmenlerin önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu süreçte, öğretmenlerin derslerini etkili bir şekilde planlayarak uygulamada ve sınıf yönetiminde belli bir düzen oluşturularak bu düzenin devamlılığı konusunda çaba harcamalarının gerekli olduğu düşünülebilir. Ayrıca, öğrencilerin aktif katılımı için, kullanılan etkinliklerin dikkat çekici, ilgi ve merak uyandırıcı olmasının önemli olduğu belirtilebilir. Buna göre, öğrencilerin bu süreçte dikkatini canlı tutmak için öğretmenlerin vurguladıkları ifadelere Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmenlerin Öğrencilerin Dikkatini Canlı Tutmak İçin Vurguladıkları İfadeler			
Yapılandırılmış ilk görüşme	%	Yapılandırılmış son görüşme	%
Çoklu zekâ kuramını dikkate alıyorum.	32.6	Bireysel farklılıkları dikkate alıyorum.	27.3
Sınıf mevcutları kalabalık, özen gösteremiyorum.	28.5	Farklı yöntem ve teknikler belirliyorum.	25.1
Kalıcı öğrenmeler için uğraşıyorum.	22.5	Çoklu zekâ kuramını dikkate alıyorum.	24
Hangi yöntem etkili ise onu uyguluyorum.	16.4	Çok farklı materyaller hazırlıyorum.	23.6

Öğretmenlerin eğitimler verilmeden önce “*bireysel farklılıklardan*” hiç bahsetmedikleri saptanmıştır. Ön görüşme formlarında dikkat çeken noktalardan biri de “*sınıf mevcutlarının kalabalık olmasından*” dolayı gerekli özenin gösterilemediği olmuştur. “*Çoklu zekâ kuramına*” yapılan vurgu hem ön hem de son görüşmede görülmektedir. Eğitimlerden sonra, öğretmenler tarafından bireysel farklılıkların dikkate alındığı ve farklı yöntem-tekniğin kullanıldığı öğrenme ortamlarının oluşturulmasının önemi ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmenler, öğrencilerin dikkatlerini canlı tutmak için, farklı materyaller de hazırladıklarını belirtmişlerdir.

Belirtilen ölçütlere ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden örnekler şu şekildedir:

7. “Daha öncede belirttiğim gibi öğrenmede dikkat çok önemlidir. Bunun için her öğrencinin ilgisi ve merakını doyurmak gerekir. Bireysel olarak hepsi birbirinden farklı öğrencilerin bir sınıfta olduğunu unutmuyorum.”

8. “Her öğrencinin zekâsı farklı yönde çalışıyor. Bazısı matematikte iyi, bazısı sözel derslerde. Ben çoklu zekâ kuramını dikkate alarak etkinlikleri planlamaya çalışıyorum.”

9. “Sınıf mevcudu çok kalabalık olduğundan her öğrenci ile ayrıca ilgilenemiyorum. Aslında sınıftaki her öğrenciye ulaşmam gerektiğini biliyorum ama uygulamada sıkıntı yaşıyorum.”

Öğretmenlerin sorun çözme becerilerine sahip olmaları beklenmektedir. Sorun çözme becerisi, hem hizmet öncesi hem de hizmetiçi eğitimlerde öğretmenlere kazandırılması istenilen beceriler arasında yer almaktadır. Öğretmenlerin sınıf içerisinde herhangi bir sorunla karşılaştıklarında izledikleri çözüm yolları ait sıralamaları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Öğretmenlerin Sorunla Karşılaştıklarında İzledikleri Çözüm Yolları

Yapılandırılmış ilk görüşme	Yapılandırılmış son görüşme
1.Görmezden gelirim.	1.Sorunun kaynağını anlarım.
2.Sorunun kaynağını anlarım.	2.Öğrencilerim ile birlikte çözüm ararım.
3.Kendim karar verir, uygularam.	3.Birlikte karar verir uygulamaya geçeriz.
4.Kendim çözemezsem okul yönetimi ya da rehberlik servisine iletirim.	4.Tekrarlanmaması için tedbir alırım.

Verilen eğitimlerden önce öğretmenler önce “sorunu görmezden geldiklerini daha sonra sorunun kaynağını anlamaya çalıştıklarını, kendi kararlarını vererek uygulamaya geçtiklerini başaramazlar ise okul yönetimine ya da rehberlik servisine başvurduklarını” belirtmişlerdir. Eğitimlerden sonra ise sorun çözme adımlarının ilk basamağı “sorunun kaynağını anlamak” olmuştur. “Soruna çözüm ararken öğrenciler ile birlikte strateji belirledikleri ve uygulamaya hep birlikte geçtikleri” öğretmenlerin ifadeleri arasında yer almaktadır. Ayrıca “sorunları sınıf içinde çözdükleri” görülmektedir. Öğretmenler son basamak olarak “tekrarlanmaması için tedbir aldıklarını” belirtmişlerdir.

Belirtilen ölçütlere ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden örnekler şu şekildedir:

10. “Her sorun büyük değildir, bazı sorunların görmezden gelinip kendiliğinden çözüldüğünü görürsünüz.”

11. “Sorun çözümünde ilk basamak mutlaka nedeninin belirlenmesi olmalıdır. Sorunun kaynağını çözmezseniz, sorun tekrarlanabilir.”

12. “Problemin çözümü için öğrencilerden destek alırım, bazen orijinal fikirleri oluyor. Ayrıca onlar da bir birey ve sorun çözmeyi öğrenmelidirler. Fikirlerini alıp sorunu birlikte çözersek, bu çözümler kalıcı oluyor.”

Öğretmenler eğitim sistemi içerisinde öğrencileri için rol modeldir. Öğrenciler öğretmenlerini kendilerine örnek alırlar ve çoğu davranışlarını taklit ederler. Bu anlamda öne çıkan öğretmen özellikleri Tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 6: Öğretmenlerin Belirttikleri Örnek Alınan Özellikleri

Yapılandırılmış ilk görüşme	%	Yapılandırılmış son görüşme	%
Davranışları	30	Davranışları	18
Kişilik özellikleri	21.7	Kişilik özellikleri	16
Jest ve mimikleri	16.5	Sevgi	13.7
Giyimi	13.4	İletişim becerisi	12.4
Konuşması	13.4	Başarı	11
Temizliği	5	Güleryüz	11
		Jest ve mimikleri	6

Kitap okuma alışkanlığı	4.3
Yönetim becerisi	4.3
Giyimi	3.3

Tabloda görüldüğü gibi eğitimlerden önce ve sonra en çok örnek alınan özellikler “davranışlar” ve “kişilik özellikleri” olmuştur. Öğretmenlerin davranışlarında ve kişilik özelliklerinde öğrencilerine olumlu örnek oldukları ve onları bu yönde yönlendirdikleri görülmektedir. Öğretmenlerin “*jest ve mimikleri*” de örnek alınan özellikler arasındadır. Eğitimlerden önce öğretmenler giyimlerinin, konuşmalarının ve temiz oluşlarının da örnek alındığını belirtmişlerdir. Eğitimlerden sonra ise sevgi, iletişim becerisi, başarı, gülyüz, kitap okuma alışkanlığı ve yönetim becerisi gibi özelliklere vurgu yapmışlar; giyimlerine ise örnek alınan özellikler arasında son sırada yer vermişlerdir.

Belirtilen ölçütlere ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden örnekler şu şekildedir:

13.“Öğrencilerimin beni örnek almaları hoşuma gidiyor. En çok davranışlarımı taklit ettiklerini gözlemliyorum.”

14.“Öğrenciler için biz bir rol modeliz, hep bunun bilincindeyim ve kişilik özelliklerimi doğru yansıtmaya özen gösteriyorum. Onlar benim gibi davranmaya, konuşmaya çalışıyorlar. Bu öğretmenliğin en güzel yanlarından biri.”

15.“Özellikle kız öğrenciler giyimime dikkat ediyorlar, saçlarımı nasıl yaparsam ertesi gün onlar taklit ediyorlar. Ben de hep temiz ve düzgün giyinmeye özen gösteriyorum”.

Sonuç

Hizmetiçi eğitimde öğretmen görüşlerindeki değişimin incelendiği bu çalışmada, öğretmenlere sunulan eğitimlerden önce ve sonra hazırlanan yazılı görüş formları uygulanmıştır. Çalışmada, öğretmenlerin görüşleri, sınıf yönetimine ilişkin kavramların sıralanması, öğrenme ortamlarını düzenlerken dikkat edilen ölçütler,

öğrencilerin motivasyonu arttırmak için kullanılan stratejiler ve ilgilerini canlı tutmak için vurgulanan kavramlar, sorunla karşılaşıldığında izlenen çözüm yolları ve örnek alınan özellikler açısından incelenmiştir.

Öğretmenler sınıf yönetimine ilişkin kavramları sıralarken “sınıf içi etkileşim ve davranışlar”, “sınıf kuralları” ve “ders planı hazırlama ve uygulama” kavramlarına daha çok vurgu yapmışlar; “sınıfın fiziksel düzeni” ve “zaman yönetimi” kavramlarını daha geride değerlendirmişlerdir. Öğretmenlerin genel olarak fiziksel düzene çok müdahale edemedikleri görülmüştür. Okulun ve çevrenin sahip olduğu imkânların sınırlı olması fiziksel düzende yapılması planlanan değişiklikleri güçleştirdiği söylenebilir. Ayrıca, zaman yönetimi açısından öğretmenlerin genel olarak sıkıntı yaşadığı belirtilebilir. Öğretim programlarının yoğun olması zamanın etkin kullanımını zorlaştırdığı öğretmenlerin hemfikir olduğu konular arasında değerlendirilebilir.

Öğrenme ortamlarını düzenlerken öğretmenler tarafından en fazla tekrarlanan ifadenin “fiziksel düzene dikkat ederim.” olduğu görülmektedir. Öğretmenler genellikle öğrencileri ile etkileşim içinde oldukları ortamlar yaratma istegindedirler. Öğretmenlerin son görüşmede “dikkat dağıtan uyaran”, bireysel farklılıklar”, “aktif katılım” gibi kavramları alanyazında yer aldığı şekli ile kullanmış olmalarının önemli olduğu düşünülmektedir. Öğretmenlerin derslerine hazırlık yaparak gitmeleri genel olarak materyal hazırlama ve kullanma eğiliminde olmaları etkili öğrenme ortamları açısından olumlu olarak değerlendirilebilir.

Öğrencilerin derslere daha çok dikkat ettikleri, ilgi duydukları, ödevlerini yaptıkları ve sınavları için çalıştıkları zaman motive oldukları; ifade edilen davranışları gösteremedikleri durumlarda ise öğrencilerin motivasyonu sağlayamadıkları söylenebilir (Vatansever Bayraktar, 2015). Yapılan araştırmada öğretmenler, sınıf içi motivasyonunun sağlanmasında öğrencilerin ilgilerini çekecek, meraklarını uyandıracak etkinlikler planladıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, derslerini eğlenceli hale getirmek için çaba harcadıkları görülmektedir. Öğretmenler bunun için oyunla öğre-

tim yöntemine başvurduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin, öğrenci motivasyonunu artırmak için, uygun zamanda olumlu pekiştireç kullanılmasının önemini vurguladıkları da çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Bireylerde dikkat süreleri yaşa ve seviyeye göre değişiklik gösterebilmektedir. Buna göre, ilk ve ortaokul öğrencilerinin dikkatlerini toplama süreleri daha az olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, bu seviyelerde öğretmenlerin, hazırladıkları materyaller ile öğrencilerin dikkati canlı tutmak için çaba göstermelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Ercoşkun ve Ada (2013) sınıf öğretmenlerinin farklı derslerde ve farklı sınıf seviyelerinde kullandığı sınıf yönetimi becerilerinin farklılaştığını; 1. sınıftan son sınıfa doğru sınıf yönetiminin kolaylaştığını belirtmişlerdir. Öğretmenler, farklı yöntem ve teknikler kullanarak öğrencilerin derste aktif olmalarını sağlayabilirler. Öğretmenlerin eğitimlerden önce ve sonra çoklu zekâ kuramına uygun etkinlik planlamaları etkili öğrenme ortamları oluşturulmasında önemlidir. Kırbas ve Atay (2017), öğretmenlerin etkili bir sınıf yönetimini sağlamaya ilişkin öğrencinin aktif olduğu yaparak yaşayarak öğrenmenin ön planda olduğu öğrenme etkinliklerine yer verilmesinin, öğrencileri daha yakından tanımanın ve öğretimi bireysel farklılıklarını dikkate alarak planlamanın önemli olduğunu ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Eğitimlerden önce öğretmenler sınıf mevcutlarının kalabalık oluşundan dolayı olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. Sınıf yönetiminde öğrenci sayısının fazla olmasının uygun olmadığı alanyazında da yer almaktadır. Genel olarak sınıfta öğrenci sayısının 30'un üzerinde olması istenmeyen bir durumdur (Aydın, 2010). Yaman (2010), kalabalık sınıfların eğitim-öğretim ortamı, öğretmenlerin sınıf yönetimi, sınıflardaki hijyen ve sağlık sorunları, sınıftaki sosyal iletişim ve öğretmenin rehberlik rolleri boyutlarında ciddi düzeyde sorunlar yaşanmasına yol açtığını belirtmiştir. Çalışmada ön görüşme sonucunda öğretmenler “*sınıf mevcutları kalabalık olduğundan dikkati canlı tutmak için gerekli özeni gösteremediklerini*” belirtmişlerdir.

Eğitim sürecinde en yoğun iletişim öğretmen ile öğrenci arasında yaşanır. Öğretmenin öğrencilerle iyi ilişkiler kurmasının olumlu sınıf ortamlarının oluşma-

sına yardımcı olduğu söylenebilir. Öğretmenler bu süreçte öğrencileri için rol modeldir ve birçok özellikleri öğrencileri tarafından taklit edilir. Bu çalışmada, öğretmenler, en fazla “davranış” ve “kişilik özellikleri” açısından örnek alındıklarını belirtmişlerdir. Eğitimlerden sonra örnek alınan özellikler için “başarı”, “iletişim”, “güleryüz”, “sevgi” gibi kavramların öne çıkması çalışmanın önemli sonuçlarından. Yine eğitimlerden sonra öğretmenler kitap okuma alışkanlıklarının da öğrenciler tarafından örnek alındığını vurgulamışlardır. Ayrıca öğretmenler eğitimlerden hem önce hem de sonra “giyim” ve “jest ve mimikler”inin örnek alındığına değinmişlerdir. Şahin (2011) öğretmen algılarına göre etkili bir öğretmende bulunması gereken özellikleri v bu özelliklerin önem sıralarını belirlemeyi amaçladığı çalışmasında, etkili bir öğretmende bulunması gereken kişilik özelliklerinden “çevresine ve öğrencilerine davranışlarıyla model olmalıdır” ve “güzel ahlâklı olmalıdır” özelliklerinin öğretmenler tarafından daha önemli görüldüğü sonucuna ulaşmıştır. Ercoşkun ve Ada (2013) öğretmenin kıyafetinin sınıf yönetiminde etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Sınıf içerisinde istenmeyen durumların oluşmasını engellemek için tedbirler alınmasına rağmen istenmeyen davranışlar oluşabilir. Bu durumda, öğretmenlerin sorun çözme becerisine sahip olmaları beklenir. Karşılaşılan güçlükler ancak böyle beceriler ile aşılabılır. Sorun çözme becerisinin ilk basamağı sorunun kaynağının belirlenmesidir. Öğretmenler eğitimlerden önce sorunun çözümü için kendilerinin karar verip uyguladıkları, daha sonra da okul idaresinden veya rehberlik servisinden destek aldıkları şekilde görüş belirtmişlerdir. Eğitimlerden sonra ise öğrenciler ile birlikte çözüm arayarak, uygulamaya birlikte geçtikleri görüşünü belirttikleri görülmektedir. Öğretmenlerin öğrencilere de sorun çözme becerisi kazandırmaya çalıştıklarına ilişkin görüş belirtmeleri olumlu ve istenilen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Uğurlu, Doğan, Şöförtakımcı, Ay ve Zorlu (2014) öğretmenlerin istenmeyen davranışlarla baş etmede genel oranda en çok kullandıkları stratejinin davranışın nedenini araştırma, ikinci olarak ise sözlü uyarı stratejisi olduğunu belirtmişlerdir.

Buna göre belirtilen stratejilerden davranışın nedenini araştırma, öğrencilerle iletişimi desteklemesi açısından değerlendirildiğinde yapılan araştırmada eğitim sonrası öğretmen görüşleri ile paralel olduğu söylenebilir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda belirtilen alanlara ilişkin öğretmen görüşlerinde gerçekleşen değişimlerin eğitim alanında oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Öğretmenlere yönelik hizmetiçi eğitim programları hazırlanarak bu tür uygulamaların yapılması etkili öğrenme ve öğretme süreçleri açısından önemli görülmektedir. Farklı çalışma grupları ile yapılacak uygulamaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Olası değişimin olumlu ve istenilen yönde olması beklenmektedir.

Kaynakça

- Ataman, A. (2007). Sınıf içinde karşılaşılan davranış problemleri ve bunlara karşı geliştirilen önlemler. L. Küçükahmet (Ed.), *Sınıf yönetimi* (ss. 289-310). Ankara: Nobel Yayın.
- Aydın, A. (2010). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Başar, H. (2001). *Sınıf yönetimi*, Ankara: Pegem A Yayınları.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design, choosing among five approaches*. California: Thousand Oaks.
- Demirtaş, H. (2015). Sınıf yönetiminin temelleri. H. Kıran ve K. Çelik (Ed.), *Etkili sınıf yönetimi* (ss. 1-32). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dilekman, M. (2008). Etkili eğitim için etkili öğretmenlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2), 213-221.
- Ercişkun, M. H. ve Ada, Ş. (2013). Etkili sınıf yönetimi oluşturmada sınıf öğretmenlerinin yeni rollerinin nitel açısından incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 60-79.
- Gökçe, E. (2002). İlköğretim öğrencilerinin görüşlerine göre öğretmenlerin etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35 (1-2), 111-119.
- Gözütok, F. D. (2004). *Öğretmenliği geliştiriyorum*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Jones, V. F. & Jones, L. S. (1998). *Comprehensive classroom management*. Allyn and Bacon, Inc.

- Karakelle, S. (2005). Öğretmenlerin etkili öğretmen tanımlarının etkili öğretmenlik boyutlarına göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 30 (135), 1-10.
- Kaya, A. ve Taşar, H. H. (2010) İlköğretim okulu öğretmenlerinin etkili sınıf yönetimine ilişkin algıları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (5), 169-183.
- Kırbaş, Ş. ve Atay, A. (2017). Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminde yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12 (28), 517-538.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. (Fourth Edition). San Fransisco, CA: Jossey Bass.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook: Qualitative data analysis*. (2nd Ed). Thousand Oaks. CA: Sage Publications.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Sarıtaş, M. (2003). Sınıf yönetimi ve disiplinle ilgili kuralları geliştirme ve uygulama. L. Küçükahmet (Ed.) *Sınıf yönetiminde yeni yaklaşımlar* (ss. 43-84). Ankara: Nobel Yayın Dağ.
- Şahin, A. (2011). Öğretmen algılarına göre etkili öğretmen davranışları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 239-259.
- Terzi, A. R. (2002). Sınıf yönetimi açısından etkili öğretmen davranışları. *Milli Eğitim Dergisi*, 155-156.
- Tok, Ş. (2014). Öğretimin yönetimi. H. Kiran ve K. Çelik (Eds.), *Etkili sınıf yönetimi* (ss. 83-124). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Uğurlu, C. T., Doğan, S., Şöförtakımcı, G., Ay, D. ve Zorlu, H. (2014). Öğretmenlerin sınıf ortamında karşılaştıkları istenmeyen davranışlar ve bu davranışlarla baş etme stratejileri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (2), 577-602.
- Vatansver Bayraktar, H. (2015). Sınıf yönetiminde öğrenci motivasyonu ve motivasyonu etkileyen etmenler. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (3), 1079-1100.
- Yaman, E. (2010). Kalabalık sınıfların etkileri: öğrenciler ne düşünüyor? *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18 (2), 403-414.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 235-252

Geliş Tarihi:23.03.2020 Kabul Tarihi:03.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.707976>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÖZEL SEKTÖR DIŞ BORÇLANMASINDA İKTİSADİ POLİTİKALARIN ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Melek KIDEMLİ*

Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI*

Öz

Çalışmada, Türkiye’de, 2000-2016 döneminde özel sektör dış borçlanması ile iktisadi politikalar arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bu kapsamda, bazı temel para, maliye, dış ticaret ve kur göstergelerinin dış borçlanma üzerindeki etkileri, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) ve Hata Düzeltme Modeli (ECM) kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçları; uzun dönemde özel sektör dış borçlanması ile yurtiçi faiz oranı arasında negatif yönlü ilişki vardır. Bununla birlikte, reel efektif döviz kuru, sermaye piyasasında istikrar ortamı, ihracat ve ithalat hacminin özel sektör dış borcu üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır. Bütçe dengesi, sabit sermaye yatırım harcamaları ve yurtdışı faiz oranının, incelenen dönem kapsamında, özel sektör dış borçlanması üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda, özel sektör dış borçlanmasında, dış ticaret, döviz kuru ve para politikası, maliye politikasına göre daha güçlü etkidir.

Anahtar Kelimeler: Özel sektör dış borçlanması, Dış borçlanma, ARDL, ECM, Türkiye.

* Bu çalışma “Özel Sektör Dış Borçlanması Üzerinde Etkili Olan Bazı Makroekonomik Göstergelerin Analizi: Türkiye Örneği” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE Enstitüsü İktisat Bölümü, melekkidemli@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0784-1817>.

* Doç. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, dsurekci@nny.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8224-1144>.

Effects of Economic Policies on Private Sector External Debt: Case of Turkey

Abstract

The paper was investigated the relationships between economic policies and private sector external borrowing in the period 2000-2016 in Turkey. In this context, the effects of some fundamental monetary, fiscal, foreign trade and exchange rate policy indicators on private sector external borrowing were analyzed by using the Delay Distributed Autoregressive Model (ARDL) and Error Correction Model (ECM). According to the results of the analysis; there is a negative relationship between the external borrowing of the private sector and the domestic interest rate. Besides this, the real exchange rate, the stability of the capital market, export and import volumes are positive affects on the private sector of external debt. Budget balance, fixed capital investment expenditures and foreign interest rate are not effective indicators on the external borrowing of the private sector, in this period. In this respect, the effects of foreign trade, exchange rate and monetary policy are a stronger affect on the private sector's external borrowing than fiscal policy.

Keywords: Private sector external debt, External borrowing, ARDL, ECM, Turkey.

Giriş

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren dış borçlanmada kamu sektörünün payı önceki dönemlere göre nispi olarak azalma gösterirken, özel sektörün payı yükselmektedir. Bu durum, Türkiye’de özel sektörün büyük ölçüde küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ)’den oluşması ve döviz kurunun volatilitésinin yüksek olmasına bağlı olarak, iktisadi çevrelerde olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, literatürde, özel sektörün dış borçlanmasının nedenlerini inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu anlamda bu tartışmaları destekleyecek veya karşı tez üretebilecek çalışmalar yeterli değildir.

Literatüre katkı sağlamak ve özel sektör borçlanması konusunda mevcut tartışmalara bilimsel bir bakış açısı geliştirebilmek üzere planlanan bu çalışmada, Tür-

kiye’de 2000-2016 dönemi için, özel sektör dış borçlanması ile makroekonomik politika göstergeleri arasındaki ilişkiler, ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif Model) ve ECM (Hata Düzeltme Modeli) analizlerine bağlı olarak incelenmiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni özel sektör toplam dış borç stoku, bağımsız değişkenleri bütçe dengesi, yurtiçi faiz oranı, yurtdışı faiz oranı (LIBOR), reel efektif döviz kuru endeksi, sabit sermaye yatırım harcamaları, ihracat hacmi, ithalat hacmi ve Borsa İstanbul-100 işlem hacmidir.

Çalışmada, giriş bölümünde özel sektör dış borçlanmasına yönelik bilgiler sunulmakta, birinci bölümde 2000-2016 döneminde Türkiye’de özel sektör dış borçlanması incelenmekte, ikinci bölümde literatür taraması yer almakta, üçüncü bölümde değişkenler, çalışma yöntemi ve çalışmanın sonuçları ortaya konmaktadır. Çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

1. Türkiye’de Özel Sektör Dış Borçlanması

Türkiye Ekonomisi 2000 yılına, yüksek enflasyon, bütçe açığı, cari açık ve borç soku artışı ile girmiştir. Finansal yapısı ise özellikle bankacılık sektörüne bağlı olarak zayıflamıştır. Belirtilen ekonomik ve finansal sorunlar, 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında olmak üzere ekonomik kriz yaşanmasına neden olmuştur. Bu krizler, Türkiye için yapısal sorunların çözümünün ne kadar önem taşıdığını bir kez daha ortaya koymuştur. Alınan ekonomik istikrar tedbirleri sonrasında, 2002-2008 dönemine bakıldığında, Türkiye’de enflasyon oranının nispi olarak gerileme gösterdiği, öte yandan yüksek oranlı ekonomik büyüme rakamları yaşandığı gözlenmektedir. Aynı dönemde, cari açık devam etmekle birlikte, bütçede mali disiplin korunmuş ve sürdürülebilmiştir. Bunların yanı sıra, para piyasasında önemli gelişmeler yaşanmış, bankaların finansal yapısı güçlendirilmiş, T.C. Merkez Bankası kanunla bağımsız bir yapıya kavuşturulmuştur. 2008 yılı sonrasında ise 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin de etkisiyle, döviz kuru tekrar yükselmeye başlamış, Türk Lirası yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, enflasyon oranı ve yurtiçi faizler yükselmiş, dış açık devam etmiştir. Bu süreçte, hükümetin mali disipline önem veren politikalar yürütmesi ve bağımsız para politikaları uygulamaları, piyasalara güven vermiş,

ekonomik toparlanma daha hızlı sağlanmıştır (Yamaçlı, 2017: 109). 2000 yılından itibaren özel sektör dış borçlanmasının değerlendirilmesi için Tablo 1 hazırlanmıştır.

Tablo 1: *Türkiye Özel Sektör Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)*

Dönem	Özel Sektör Kısa Vadeli (a)	Özel Sektör Uzun Vadeli (b)	Özel Sektör Toplam (a+b)	Toplam Dış Borç Stoku	Özel Sektör Toplam Dış Borç Yüğü*	Özel Sektör Toplam Dış Borç Stoku / GSYH
2000	25.187	29.244	54.431	118.600	0,45	0,20
2001	14.632	27.480	42.112	113.590	0,37	0,21
2002	13.854	29.212	43.066	129.600	0,33	0,18
2003	18.812	30.139	48.951	144.160	0,33	0,15
2004	27.076	36.993	64.069	161.147	0,39	0,16
2005	34.018	50.902	84.920	170.757	0,49	0,17
2006	38.540	82.302	120.842	208.107	0,58	0,22
2007	38.697	122.012	160.709	250.035	0,64	0,23
2008	47.390	141.142	188.532	280.932	0,67	0,24
2009	43.615	128.588	172.203	268.879	0,64	0,26
2010	71.389	119.746	191.135	291.809	0,65	0,25
2011	73.304	126.950	200.254	303.867	0,66	0,24
2012	88.079	140.477	228.556	339.667	0,67	0,26
2013	111.858	157.049	268.907	390.085	0,69	0,28
2014	113.390	168.703	282.093	402.286	0,70	0,30
2015	87.698	195.413	283.111	397.690	0,71	0,33
2016	90.826	207.941	298.767	421.434	0,71	0,33

*Tablo 1’de yer alan özel sektör dış borç yüğü, toplam dış borçlanma içinde özel sektörün payını ifade etmektedir. Özel sektör dış borç yüğü verileri her dönem için; “özel sektör dış borç stoku / toplam dış borç stoku” şeklinde hesaplanmıştır. Kaynak: TCMB ve T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 1’deki verilerde Kasım 2000 krizi döneminde 54.431 milyon dolar olan özel sektör dış borç stoku, 2001 yılında 42.112 milyon dolara gerileme gösterirken, 2002-2005 döneminde tekrar yükselmiştir. Bu dönemde kısa vadeli dış borç stoku artış hızı, uzun vadeliye göre daha yüksektir. Sağlanan ekonomik ve politik güven ortamı, özel sektör toplam dış borçlanmasını artırırken, vade yapısının kısalması, tartışmalara yol açmıştır. 2008-2009 yıllarında özel sektör toplam dış borçlan-

masında gerileme yaşanırken, 2010-2016 döneminde artış söz konusudur. Bu dönemde de 2015-2016 yılları hariç olmak üzere, toplam dış borçlanma içinde kısa vadeli dış borçlanma artış hızı yükselmiştir. Tablo 1’de yer alan özel sektör dış borç yükü, özel sektörün dış tasarruflara bağımlılığını göstermektedir. Dış borç yükü kavramı literatürde, kamu sektörünün borçluluğunun belirlenmesinde kullanılmakla birlikte, bu çalışmada özel sektör için de bir gösterge olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda, özel sektör dış borç yükü 2001-2002 ve 2009 yıllarında gerileme yaşarken, diğer yıllarda artış göstermiştir. Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği göstergesi ise (toplam dış borç stoku / GSYH) Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Birliği tarafından, kamu sektörü için dış borçluluk düzeyini yansıtan diğer bir göstergedir. Yine özel sektör dış borçlanması için bakıldığında, 2000-2001 yıllarında bu oranın ortalama %20 olduğu, 2002-2005 döneminde %20’nin altına indiği, 2006-2009 döneminde %26’ya kadar yükseldiği, 2010-2011 döneminde ortalama %24’e gerilediği, 2012 yılından itibaren ise tekrar yükselerek %30-%33 aralığında seyrettiği görülmektedir.

Tablo 1’deki veriler 2000 yılından itibaren özel sektör borçlanmasının yüksek seyrettiğini ve bunun yanı sıra özellikle vade yapısında kısalma olduğunu göstermektedir. Fakat bu borçlanmanın Türkiye ekonomisi açısından risk taşıyıp taşımadığını ortaya koymamaktadır. Böyle bir sonuca ulaşabilmek için, özel sektör borçlanma nedenlerini de analiz etmek gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmada özel sektör dış borçlanmasının makro iktisadi nedenleri belirlenmeye çalışılmış; para, maliye, kur politikası göstergeleri ile sabit sermaye yatırım harcamaları ve sermaye piyasasındaki gelişmelerin etkileri incelenmiştir.

2. Literatür İncelemesi

Literatürde dış borçlanma ile ilgili çalışmaları üç grupta incelenebilir. Bunlardan ilk gruptaki çalışmalar; özel-kamu sektörü ayırımına gidilmeden, toplam dış borçlanmanın nedenleri ve sürdürülebilirliği konusunu inceleyen çalışmalar olarak sınıflandırılabilir (Dağ ve Kızılkaya, 2018; Akdoğan, 2017; Azgün, 2005). İkinci

gruptaki çalışmalar; kamu kesimi dış borçlanmasının nedenlerine odaklanan çalışmalardır (Güven ve Oskay, 2018; Azgün ve Taşdemir, 2006). Üçüncü gruptaki çalışmaların ise ekonomik büyüme ve özel sektör dış borçlanması ile ilgili yürütülmüş olduğu söylenebilir (Dücan 2017; Kırıcı Çevik ve Cural, 2013; Hallak, 2009). Literatürde, ilk iki gruptaki çalışmalardan farklı olarak, özel sektör dış borçlanmasının nedenleri veya sürdürülebilirliğine yönelik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Tablo 2’de dış borçlanma alanında erişilebilen çalışmalardan örneklere yer verilmiştir.

Tablo 2: *Dış Borçlanma Alanında Yapılan Çalışmalardan Örnekler*

Yazar/ Tarih	Dönem/ Ülke/ Yöntem	Değişkenler	Bulgular
Dağ ve Kızılkaya (2018)	2004:1-2017:4/ Türkiye/ Fourier Kwiatkowski Phillips Schmith Shin (FKPSS) Durağanlık Testi	Net dış borç stoku/GSYH	Net Dış Borç Stoku/GSYİH serisinin durağan olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçla Türkiye’de dış borçlarının sürdürülemez olduğu ifade edilmiştir.
Güven ve Oskay (2018)	1990-2016/ Türkiye/ Granger Nedensellik Analizi	Dış borç stoku, kamu kısa ve uzun vadeli dış borç stoku, özel kısa ve uzun vadeli dış borç stoku, TCMB kısa ve uzun vadeli dış borç stoku, iç borç stoku, GSYH	GSYH’den kamu kısa vadeli dış borç stokuna doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. GSYH ile kamu kısa vadeli dış borç stoku, özel kısa ve uzun vadeli dış borç stoku arasında nedensellik ilişkisi olmadığı saptanmıştır.
Akduğan (2017)	1970-2015/ Türkiye/ ARDL Analizi	Toplam dış borç stoku, enflasyon oranı, döviz kuru, gayrisafi yurtiçi tasarruflar, kişi başına GSYH, borç servisi, para arzı, bütçe dengesi, yurtiçi krediler, dış açıklık	Dış borç stoku üzerinde; enflasyon oranı, döviz kuru ve para arzının etkisi anlamlı ve negatif yönlü; kişi başına GSYİH, borç servisi, bütçe dengesi, dış açıklık ve yurtiçi kredilerin etkisinin ise anlamlı ve pozitif olduğu tespit edilmiştir.
Dücan (2017)	2002:1–2015:2/ Türkiye/ VAR ve Johansen Eşbütünlük Analizi	Özel sektör yurtdışı uzun vadeli kredi borç stoku, sermaye malı ithalatı, ihracat, sanayi üretim endeksi	Özel sektör yurt dışı borçlanması ile toplam mal ihracatı ve sanayi üretim endeksi arasında güçlü, pozitif ve istatistikî olarak anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yazar/ Tarih	Dönem/ Ülke/ Yöntem	Değişkenler	Bulgular
Al-Fawwaz (2016)	1990-2014/Ürdün/ ARDL Analizi	Toplam dış borç stoku, kişi başı GSYH, bütçe açığı, dış açıklık, dış ticaret hadleri, döviz kuru	Dış borç stoku üzerinde; dış açıklık ile dış ticaret hacminin pozitif yönlü etkisi olduğu ve kişi başına GSYH'nin ise negatif yönlü etkisi olduğu saptanmıştır.
Dücan ve Bakan (2015)	2010-2015/ Türkiye/ VAR ve Granger Nedensellik Analizi	Özel sektör yurtdışı kısa vadeli kredi borç stoku, toplam mal ithalatı ve ihracatı, sanayi üretim endeksi	Özel sektör kısa vadeli kredi borç stoku ve sanayi üretim endeksi değişkenlerinin ithalat ve ihracatın nedeni olduğu tespit edilmiştir.
Erdem, Akdemir ve İlgün (2014)	1995-2005/ 27 Ülke (AB ve Euro Bölgesi'nden)/ Panel Analiz	AB tanımlı kamu borç stoku/ GSYH,10 yıl vadeli devlet tahvil faiz oranı, fiyat endeksi, reel kişi başına GSYH'nin doğal logaritmik değerleri, genel bütçe dengesi/millî gelir, borç stokunun bir önceki dönem değeri	Yüksek borç stokuna sahip ülkelerde borç stokunun faiz oranları ve millî gelir ile arasında pozitif yönlü, enflasyon ile arasında anlamsız ilişki olduğu; düşük borç stokuna sahip ülkelerde borç stokunun enflasyon ile arasında pozitif yönlü, bütçe dengesi ile negatif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Çevik ve Cural (2013)	Türkiye/ 1989:1-2012:4/ Vektör Otoregresif Model (VEC) ve Toda Yamamoto Nedensellik Yöntemi	İç borçlanma stoku, toplam dış borçlanma stoku, özel dış borçlanma stoku, kamu dış borçlanma stoku, ekonomik büyüme	Kamu ve Özel dış borç göstergelerinden ekonomik büyüme göstergesine doğru tek yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir.
Hallak (2009)	1990-2007/ Gelişmekte Olan Ülkeler, Güney Kore ve İtalya/ En Küçük Kareler Yöntemi	Özel sektör dış borç servisi, özel sektör uzun vadeli dış borç stoku ve iç borç stoku, sabit döviz kuru, dış açıklık, yatırım harcamaları, ekonomik büyüme, enflasyon oranı, siyasi istikrar, borç servisi/ihracat, makroekonomik ortam, uluslararası kredi kuruluşlarının etkisine ait gösterge	Ülkelerin özel sektör dış borçlanmasında finansal istikrar önemli bir etkiye sahiptir. Özel sektör dış borç stokunun yatırımlar ile arasında negatif yönlü; ekonomik büyüme, dış açıklık oranı, enflasyon ve borç servisi/ ihracat ile arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yazar/ Tarih	Dönem/ Ülke/ Yöntem	Değişkenler	Bulgular
Azgün ve Taşdemir (2006)	1980-2004/ Türkiye/ Engle-Granger ve Johansen Eş Bütün- leşme Yöntemleri	Kişi Başı Reel Hükümet Harcamaları, Kişi Başı Reel Hükümet Gelirleri, Reel Hükümet Harcamaları/GSMH, Reel Hükümet Gelirleri/GSMH	Bütçe açıklarından doğan kamu borcunun Türkiye'nin cari politikasının sürdürülebilirliğini tehdit edip etmediği araştırılmıştır. Elde edilen sonuç kapsamında bütçe açığının sürdürülebilir olduğu ifade edilmiştir.
Azgün (2005)	1981:01-2004:10/ Türkiye/ Engle-Granger ve Johansen Eş Bütün- leşme Yöntemleri	İskontolu Borç Göstergesi	Türkiye'de dış borç geri ödeme koşullarının sağlandığı ve dış borcun sürdürülebilir olduğu sonucu elde edilmiştir. Yani Türkiye'de cari dış borç stoku, borç servis etmek amacıyla kullanılan kaynakların toplam değerinden daha azdır.
Cordella, Ricci ve Ar- ranz (2005)	1970-2002/ Geliş- mekte olan 79 Ülke/ Panel Analiz	Toplam dış borç stoku, ekonomik büyüme	Dış borç stoku ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak negatif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Lane (2004)	1970-1998/ Düşük ve Orta Ge- lirli 55 Ülke/ Panel Analiz	Kişi başı dış borç stoku, kişi başı GSYH, dışa açıklık, eğitim düzeyi	Kişi başı dış borç stoku ile kişi başı GSYH, dışa açıklık düzeyi ve eğitim arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Tinureh (2004)	1982-1998/ Geliş- mekte olan 60 Ülke/ Panel Analiz	Toplam dış borç stoku, toplam borç servisi/ihracat, dışa açıklık, sermaye çıkışı/ihracat, dış ticaret hadleri, GSYH	Dış borç stoku; GSYH, gelir istikrarsızlığı, toplam borç servisi/ ihracat, dışa açıklık düzeyi ile pozitif ilişkilidir. Bazı yıllar hariç sermaye kaçışı/ihracat, dış ticaret hadleri ile de pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.
Edo (2002)	1980-1999/ Fas ve Nijerya/ En Küçük Kareler Yöntemi	Toplam dış borç stoku, dış ticaret dengesi, iç tasarruflar, kamu harcamaları, küresel faiz (LIBOR)	Dış borçlanmanın, küresel faiz (LIBOR) ve kamu harcamaları ile pozitif yönlü, ödemeler dengesi ve iç tasarruflar ile negatif yönlü ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Hajivassiliou (1987)	1970-1982/ Geliş- mekte Olan 79 Ülke/ Panel Analiz	Toplam borç stoku, kişi başına reel GSYH büyüme oranı, borç faizi/ihracat, ithalat/GSYH, toplam	Toplam borç stokunun; kişi başına reel GSYH ile negatif yönlü; borç faizi/ ihracat, toplam borç servisi/ ihracat, ithalat/

Yazar/ Tarih	Dönem/ Ülke/ Yöntem	Değişkenler	Bulgular
		borç servisi/ihracat, borç anaparası/ihracat	lat/ GSYH, borç anapara/ cat ile pozitif yönlü ilişkisi ol- duğu gözlenmiştir.

Tablo 2’de yer alan çalışmaları şu şekilde özetlenebilir: Genellikle toplam dış borçlanma ile bütçe açığı, yatırım harcamaları, dışa açıklık, ihracat ve ithalat hacmi, LIBOR, enflasyon oranı arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir (Dücan, 2017; Akduğan, 2017; Al-Fawwaz, 2016; Hallak, 2009; Edo, 2002; Hajivassiliou, 1987). GSYH, para arzı, iç tasarruflar, döviz kuru değişkenleri ile toplam dış borçlanma arasında ise negatif yönlü ilişki belirlenmiştir (Akduğan, 2017). GSYH ile pozitif yönlü ilişki bulan çalışmalar da vardır (Erdem, Akdemir ve İlgün, 2014; Cordella, Ricci ve Arranz, 2005; Tinureh, 2004; Lane, 2004). Özel sektör dış borçlanması ile ilgili çalışmalar ise şöyledir: Dücan (2017), özel sektör dış borçlanması, ihracat ve sanayi üretim endeksi arasında güçlü, pozitif yönlü ilişki saptamıştır. Dücan ve Bakan (2015), özel sektör kısa vadeli kredi borç stokunun ithalat ve ihracatın nedeni olduğu sonucu bulunmuştur. Hallak (2009) ise, özel sektör dış borç stokunun yatırımlar ile arasında negatif yönlü; ekonomik büyüme, dışa açıklık oranı, enflasyon ve borç servisi/ihracat ile arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Özel sektör dış borçlanması odaklı bazı betimsel çalışmaların bulguları şu şekilde özetlenebilir: Dayar ve Sandalcı (2017) tarafından, 2002-2015 döneminde özel sektör borçlanmasının arttığı yıllarda ihracatın arttığı, özel sektör sabit sermaye yatırımlarının ise 2000-2001 kriz yılları haricindeki yıllarda arttığı gözlenmiştir. Ayrıca ekonomik büyümenin özel sektörden beslenerek büyüdüğü de tespit edilmiştir. Akkaya (2010), 1970-2009 döneminde gelişmekte olan ülkelerin ve Türkiye’nin borçlanmasını incelemiştir. Çalışmada özel sektörün, işletme sermayesi ve spekülasyon amaçlı dış borçlanmaya başvurmasının dış borç stokunun artışında belirleyici etkiler olduğu görülmüştür. Karagöl (2010), Türkiye ekonomisinin gücünün ve uluslararası piyasalardaki güvenilirliğinin artması sonucu, özel sektör dış borçlanmasının önünün açıldığı sonucuna ulaşmıştır. Kara (2001), Türkiye’de istikrarın olmadığı ve

enflasyonun düşük olduğu dönemlerde özel sektörün orta ve uzun vadeli borçlanmaya yönelmesinin daha doğru olacağını ileri sürmüştür.

Çalışmanın literatüre katkısı; özel sektör dış borçlanmasını etkileyen makro iktisadi politikaların etkilerinin para, maliye ve kur politikası araçlarının bir arada kullanılarak değerlendirilmeye çalışılmasıdır. Bununla birlikte analize yurtdışı faiz oranı, yurtiçi sabit sermaye yatırım harcamaları ve sermaye piyasası istikrarının dâhil edilmesi çalışmanın diğer bir katkısıdır.

3. Uygulama

Çalışmada, 2000-2016 dönemi için üç aylık verilerle, ARDL ve ECM analizleri kullanılarak, Türkiye’de özel sektör dış borçlanması ve makro iktisadi göstergeler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Modellemede kullanılan değişkenler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: *Değişkenlere Yönelik Açıklamalar*

Değişkenler	Tanımı	Veri Kaynağı
PTD/GDP	Özel sektör toplam dış borç stoku/GSYH	T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS).
BD/GDP	Bütçe Dengesi/GSYH	TCMB (EVDS) ve T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı İstatistikleri.
ITR	Yurtiçi Faiz Oranları	T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS).
LIBOR	Yurtdışı Faiz oranı (LIBOR)	Bank of England - Interactive Database
EXC	Döviz Kuru	T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS).
INV/GDP	Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları/ GSYH	T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS).
E/GDP	İhracat/ GSYH	T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS).
I/GDP	İthalat/ GSYH	TCMB (EVDS) ve TC Hazine Müsteşarlığı İstatistikleri.
BIST/GDP	BİST-100/ GSYH	T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS).

Değişkenler ile dış borçlanma arasındaki iktisadi beklentiler şu şekilde özetlenebilir: Bütçe açığı ile özel sektör dış borç stoku arasında pozitif yönlü ilişki beklenmektedir. Bunun nedeni, dışlama etkisine bağlı olarak açıklanabilir. Özel sektör yurtiçi borçlanma maliyeti yükseldiğinde, yurtdışı borçlanmaya yönelebilir. Benzer şekilde, yurtiçi faiz oranı ile özel sektör dış borçlanması arasında pozitif yönlü ilişki beklenmektedir. Yurtdışı faizlerle özel sektör dış borçlanması arasındaki iktisadi beklenti ise negatif yönlüdür. Öte yandan yurtdışı faiz oranlarının artması borç faiz ödemelerini olumsuz etkileyeceği için bu iki değişken arasında pozitif yönlü ilişkide gözlenebilir. Döviz kuru ile özel sektör dış borç stoku arasında ise genel beklenti negatif yönlü ilişki olmasıdır. Fakat bu iki değişken arasındaki ilişki bazı çalışmalarda pozitifdir. Sabit sermaye yatırım harcamalarındaki artışın ise özel sektör dış borç stokunu artırması beklenmektedir. Sabit sermaye yatırım harcamaları içinde özel sektör yatırımlarının oransal payı kamu sektöründen daha fazladır ve artan yatırım harcamalarıyla beraber özel sektörün dış borçlanması da artmaktadır. Bunun yanında, ihracat ve ithalat göstergeleri ile özel sektör dış borç stoku arasında da pozitif yönlü ilişki beklenmektedir. Özel sektör dış ticarete rekabet edebilmek için ihtiyaç duyduğu kaynak hacmini dışarıdan sağlayabilir. Bununla birlikte Türkiye’de ihracatın büyük bir bölümünün KOBİ’ler tarafından yapıldığı düşünüldüğünde üretimin borçlanmaya bağlı olduğu söylenebilir. Yurtiçi istikrar göstergesi olarak analize dâhil edilen BİST-100 işlem hacmi göstergesi ile özel sektör dış borç stoku arasında da iktisadi bakımdan beklentimiz pozitif yönlü ilişki olmasıdır. BİST-100 işlem hacmindeki artış, uluslararası piyasalar karşısında ülkenin güvenilirliğini artırıcı bir faktördür. Bu kapsamda BİST-100 işlem hacmindeki artışın, özel sektör dış borçlanmasındaki kaynak hacminde genişleme sağlayacağı öngörülmektedir.

ARDL analizi öncesinde değişkenler Üstel Düzeltme Yöntemiyle mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Daha sonra ADF (Genişletilmiş Dickey Fuller) ve KPSS (Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin) birim kök testleri kullanılarak, değişkenlerin durağanlığı sınanmıştır. ADF Testinde sıfır hipotezi birim kökün varlığını (durağan olmama) ifade ederken, KPSS Testi sıfır hipotezi durağanlığın varlığını

ifade etmektedir (Yamaçlı ve Saatçi, 2017: 59). Tablo 4'te ADF ve KPSS birim kök testleri sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 4: ADF ve KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

ADF Birim Kök Testi		Sabit		Trend ve Sabit	
Değişkenler		t-istatistik	Olasılık	t-istatistik	Olasılık
PTD/GDP	Düzye	-1.901	0.673	-3.326***	0.071
	Birinci Fark	-4.369*	0.001	-4.713*	0.002
BD/GDP	Düzye	-1.238	0.653	-3.857	0.020
	Birinci Fark	-3.414**	0.014	-3.401***	0.060
EXC	Düzye	-4.187*	0.001	-4.101*	0.002
	Birinci Fark	-	-	-	-
ITR	Düzye	-1.965	0.301	-3.195***	0.094
	Birinci Fark	-7.780*	0.000	-7.719*	0.000
LIBOR	Düzye	-3.332**	0.017	-3.567**	0.041
	Birinci Fark	-	-	-	-
INV/GDP	Düzye	-1.353	0.599	-2.554	0.302
	Birinci Fark	-5.005*	0.000	-4.962*	0.000
E/GDP	Düzye	-4.300*	0.001	-5.164*	0.000
	Birinci Fark	-	-	-	-
I/GDP	Düzye	-2.988**	0.041	-3.606**	0.037
	Birinci Fark	-	-	-	-
BIST/GDP	Düzye	-7.010*	0.000	-6.344*	0.000
	Birinci Fark	-	-	-	-
KPSS Birim Kök Testi		Düzye		Birinci Fark	
Değişkenler		Sabit	Trend-Sabit	Sabit	Trend-Sabit
PTD/GDP		0.816	0.128	0.240	0.159
BD/GDP		0.704	0.198	-	-
EXC		0.461	0.182	-	-
ITR		0.802	0.229	0.128	0.128
LIBOR		0.568	0.068	-	-
INV/GDP		0.680	0.102	-	-
E/GDP		0.601	0.087	-	-
I/GDP		0.475	0.098	-	-
BIST/GDP		0.102	0.107	-	-
Kritik Değerler	%1	0.739	0.216	0.739	0.216
	%5	0.463	0.146	0.463	0.146
	%10	0.347	0.119	0.347	0.119

Tablo 4'e göre, değişkenlerin durağanlık seviyeleri farklıdır. Bu nedenle değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde, ARDL analizi kullanılmıştır. ARDL analizi, değişkenlerin durağanlık seviyelerinin I (2) olması haricinde, I (0) veya I (1) durağanlık seviyelerinde uygulanabilmektedir (Pesaran, 2015: 123). Çalışmada kullanılan ARDL modeli şu şekildedir:

$$\begin{aligned} \Delta \text{PTD/GDP} = & \gamma_1(\text{PTD/GDP})_{t-1} + \gamma_2(\text{BD/GDP})_{t-1} + \gamma_3(\text{EXC})_{t-1} + \\ & \gamma_4(\text{ITR})_{t-1} + \gamma_5(\text{LIBOR})_{t-1} + \gamma_6(\text{INV/GDP})_{t-1} + \gamma_7(\text{E/GDP})_{t-1} + \\ & \gamma_8(\text{I/GDP})_{t-1} + \gamma_9(\text{BIST/GDP})_{t-1} + \sum_{i=0}^m \gamma_{10} \Delta (\text{PTD/GDP})_{t-1} + \\ & \sum_{i=0}^m \gamma_{11} \Delta (\text{BD/GDP})_{t-1} + \sum_{i=0}^m \gamma_{12} \Delta (\text{EXC})_{t-1} + \sum_{i=0}^m \gamma_{13} \Delta (\text{ITR})_{t-1} + \\ & \sum_{i=0}^m \gamma_{14} \Delta (\text{LIBOR})_{t-1} + \sum_{i=0}^m \gamma_{15} \Delta (\text{INV/GDP})_{t-1} + \sum_{i=0}^m \gamma_{16} \Delta (\text{E/GDP})_{t-1} + \\ & \sum_{i=0}^m \gamma_{17} \Delta (\text{I/GDP})_{t-1} + \sum_{i=0}^m \gamma_{18} \Delta (\text{BIST/GDP})_{t-1} + \mu_t \end{aligned} \quad (1)$$

ARDL analizinde öncelikle modelin gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda çalışmada, Akaike Bilgi Kriteri kullanılarak modelin gecikme uzunluğu dört dönem olarak belirlenmiştir (bkz. *Ek A*). Hata terimi ve kurulan modelin uygunluğuna yönelik yapılan tanısal testlerin sonuçları ise *Ek B* ve *Ek C*'de sunulmuştur. Tablo 5'te, ARDL Sınır Testi (Bound Test) sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5: ARDL Sınır Testi Sonuçları

k terimi	F-istatistik katsayısı:	Kritik Değerler					
		%1		%5		%10	
		Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
8	7.492	2.62	3.77	2.11	3.15	1.85	2.85

k terimi, bağımsız değişken sayısını göstermektedir. Uzun dönem (eşbütünleşme) için H_0 hipotezi, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki yoktur şeklindedir. Hesaplanan F istatistik değeri %1 anlamlılık düzeyinin üst sınırından da büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuç, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını doğrulamaktadır.

Tablo 6: ARDL Analizi Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
LIBOR	-0.004	0.101	-0.044	0.965
D(ITR)	-0.232	0.099	-2.343**	0.026
EXC	0.409	0.140	2.905*	0.007

BIST_GDP	0.004	0.002	1.793***	0.084
D(BD_GDP)	2.925	5.636	0.519	0.607
D(INV_GDP)	-2.643	6.634	-0.398	0.693
E_GDP	5.383	1.620	3.321**	0.002
I_GDP	0.635	0.348	1.823***	0.079
C	0.581	0.338	1.715***	0.097

*, %1; **, %5; ***, %10 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 6'ya göre, uzun dönemde, politika faiz oranı ile özel sektör toplam dış borç stoku arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. Bu sonuç Türk Lirası değer kazandıkça (yurtiçi faiz oranı yükseldikçe) dış borçlanmanın artacağını göstermektedir. Reel efektif döviz kuru değişkeni de aynı şekilde bu sonucu desteklemektedir. Türk Lirası değer kazandıkça, dış borçlanma artmaktadır. Bununla birlikte, sermaye piyasasında istikrar ortamı (BİST-100 göstergesi), ihracat ve ithalat hacmi ile özel sektör dış borçlanması arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. İhracat hacmi ve döviz kuru ile özel sektör borçlanması arasındaki ilişkinin diğer değişkenlere göre daha güçlü olduğu elde edilen diğer bir sonuçtur. Sabit sermaye yatırım harcamaları ve bütçe dengesi ile özel sektör dış borçlanması arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki gözlenmemektedir. Tablo 7'de, Hata Düzeltme Modeline (ECM) ait sonuçlar sunulmaktadır.

Tablo 7: Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
D(LIBOR)	-0.001	0.029	-0.033	0.973
D(ITR, 2))	-0.002	0.001	-1.874	0.071
D(EXC)	-0.002	0.002	-1.361	0.184
D(EXC(-1))	0.005	0.002	2.707	0.011
D(EXC(-2))	0.003	0.002	2.018	0.053
D(EXC(-3))	0.000	0.002	0.176	0.861
D(BIST_GDP)	0.020	8.810	0.002	0.998
D(BIST_GDP(-1))	3.810	10.405	0.366	0.717
D(BIST_GDP(-2))	-6.173	10.729	-0.575	0.569
D(BIST_GDP(-3))	8.061	10.253	0.786	0.438
D(BD_GDP, 2))	-0.304	0.185	-1.646	0.111
D(BD_GDP(-1))	0.131	0.188	0.695	0.492
D(INV_GDP, 2))	0.621	1.130	0.549	0.587

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
D(INV_GDP(-1))	1.846	1.496	1.234	0.227
D(INV_GDP(-2))	0.830	1.468	0.565	0.576
D(INV_GDP(-3))	0.841	1.011	0.832	0.412
D(E_GDP)	0.446	0.746	0.598	0.554
D(E_GDP(-1))	0.534	0.257	2.079	0.047
D(E_GDP(-2))	0.221	0.248	0.889	0.381
D(E_GDP(-3))	-0.093	0.238	-0.390	0.699
D(I_GDP)	-0.243	0.436	-0.557	0.581
EC (-1)	0.075	0.023	0.327	0.746

Tablo 7’de yer alan sonuçlara göre, EC (-1) ile ifade edilen Hata Düzeltme Terimi istatistiki olarak anlamlı ve işareti pozitifdir. Parametrenin anlamlı olması değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Fakat işaretinin pozitif olması Hata Düzeltme Mekanizmasının işlemediğini ifade etmektedir.

Sonuç

Çalışmada, Türkiye’de 2000-2016 döneminde özel sektör dış borçlanmasını etkileyen makro iktisadi unsurlar incelenmiştir. Çalışmanın uygulama bölümünde, ARDL ve ECM analizlerinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda; uzun dönemde özel sektör dış borçlanması ile yurtiçi faiz oranı arasında negatif; reel efektif döviz kuru endeksi, sermaye piyasasında istikrar ortamı, ihracat ve ithalat hacmi ile özel sektör toplam dış borç stoku arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle ihracat hacmi ve reel döviz kuru değişkeni ile özel sektör toplam dış borç stoku arasındaki ilişkinin diğer değişkenlere oranla daha güçlü olduğu da gözlenmiştir. Bütçe dengesi, sabit sermaye yatırım harcamaları ve yurtdışı faiz oranının, incelenen dönem kapsamında etkili olmadığı görülmüştür. Analiz sonuçlarına bağlı olarak; Türkiye’de özel sektör borçlanmasının ihracat ve döviz kuru politikalarından önemli ölçüde etkilenmesi; ihracatın, KOBİ’lerce satıcı kredilerine başvurularak karşılandığı sonucuna götürmektedir. Bu noktada, ihraç malları talebi karşıladığı sürece ekonomik anlamda bir risk bulunmamaktadır. Öte

yandan T.C. Merkez Bankası döviz kurunun dolayısıyla Türk Lirasının değerini istikrarlı kılmaya yönelik politikalar uygulaması önem taşımaktadır.

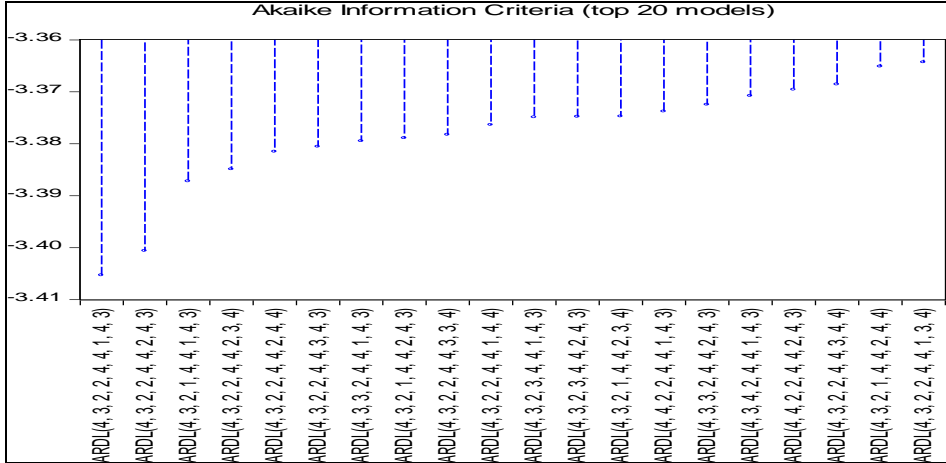
Kaynakça

- Akduğan, U. (2017). Türkiye’de dış borç stokunun belirleyicileri. *Business and Economics Research Journal*, 8 (2), 183-202.
- Akkaya, A. T. (2010). *Uluslararası borç krizi ve Türkiye borçlarının sürdürülebilirliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al-Fawwaz, T. M. (2016). Determinants of external debt in Jordan: an empirical study (1990-2014). *International Business Research*, 9 (7), 116-123.
- Azgün, S. (2005). Dış borç sürdürülebilirliği: Zamanlararası bütçe kısıtı testleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 57-68.
- Azgün, S., Taşdemir M. (2006). Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği: Zamanlararası borçlanma kısıtının testi (1980- 2004). *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 20 (2), 35- 47.
- Bank of England (2017). *Bankalararası gecelik borçlanma faizi (LIBOR)*. <https://www.bankofengland.co.uk/boeapps/database/Bank-Rate.asp>, 01 Eylül 2017.
- Cordella, T., Ricci, L. A., Arranz, M. R. (2005). Debt overhang or debt irrelevance? Revisiting the debt-growth link. *IMF Working Paper*, 223, 1-55.
- Dağ, M., Kızılkaya, F. (2018). *Türkiye’de dış borçların sürdürülebilirliği: Fourier yaklaşımı ile bir uygulama*. 1. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi, Şanlıurfa.
- Dayar, H., Sandalcı, İ. (2017). Türkiye’de özel sektör dış borçlarının gelişimi ve ekonomi üzerindeki etkileri. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3 (3), 369-382.
- Dücan, E. (2017). Özel sektör yurtdışı borçlanmasının reel sektör ve ihracata etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 22-41.
- Dücan, E., Bakan, S. (2015). Özel sektör kısa vadeli borçlanmasının reel sektöre etkisi: Hollanda hastalığı örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 52, 164-185.
- Edo, S. E. (2002). The external debt problem in africa: a comparative study of Nigeria and Morocco. *African Development Review*, 14 (2), 221-236.
- Erdem, E., Akdemir, T., İlğün, F. (2014). Borç krizi ve merkez bankası bağımsızlığı ilişkisi: Parasal birliğe dahil ülkelere yönelik panel veri analizi. *The International Journal of Economic and Social Research*, 10 (1), 61-81.

- Güven, A., Oskay, C. (2018). Fonksiyonel maliye temelinde kamu borçlanması ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi: Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 21-40.
- Hajivassiliou, V. A. (1987). The external debt repayments problems of LDC's: An economic model based on panel data. *Journal of Econometrics*, 36, 205-230.
- Hallak, I. (2009). External debt to the private sector and the price of bank loans. *Carefin Working Paper*, 8 (9), 1-23.
- Kara, M. (2001). Türkiye'nin ekonomik büyüme sürecinde dış borç çıkmazı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 95-110.
- Karagöl, E. T. (2010). Geçmişten günümüze Türkiye'de dış borçlar. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı*. <http://file.setav.org/Files/Pdf/gecmisten-gunumuzeturkiyede-dis-borclar.pdf>, 22 Nisan 2017.
- Kırcı Çevik, N., Cural, M. (2013). İç borçlanma, dış borçlanma ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi: 1989-2012 dönemi Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 165, 115-139.
- Lane, P. R. (2004). Empirical perspectives on long-term external debt. *Topics in Macroeconomics*, 4 (1), 1-30.
- Pesaran, M. H. (2015). *Time series and panel data econometrics*. Oxford University Press.
- Sürekcı Yamaçlı, D. (2017). *Türkiye'de parasal istikrar ve 1923 yılından günümüze para politikasındaki gelişmeler*. Ankara: Nobel Yayın.
- Sürekcı Yamaçlı, D. Saatçi, M., (2017). Türkiye'de tüketici enflasyonunun iktisadi belirleyicileri: ARDL analizi. *Business and Economics Research Journal*, 7(3), 53-71.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2017). *Kamu borç yönetimi raporu*. <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=9E197BA3-9FC7-4C85-AE3F-667386F46599>, 10 Eylül 2017.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2017). *Borç göstergeleri*. <https://www.hazine.gov.tr/File/Index?id=e71434ab-77b9-4cbf-94b8-c5e9c3345eed>, 10 Eylül 2017.
- Tiruneh, M. W. (2004). An empirical exploration into the determinants of external indebtedness. *Prague Economic Papers*, 13 (3), 261-277.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (2017). <http://evds.tcmb.gov.tr/>, 01 Kasım 2017.
- World Bank (1990). Turkey-debt management and borrowing strategy under macroeconomic adjustment. Washington: DC.

Ekler

Ek A: Seçim Kriterleri Sonuçları

Ek B: Modelin uygunluğuna Ait Testlerin Sonuçları

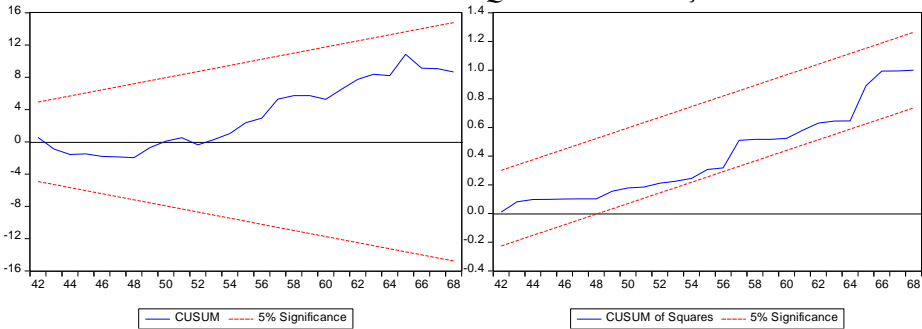
$R^2 = 0.95$, F-istatistik= 14.807, Olasılık= 0.000;

Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi, F-istatistik= 0.584, Olasılık= 0.711;

Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi, F-istatistik= 0.894, Olasılık= 0.626;

Jarque-Bera Normallik Testi JB=1.732, Olasılık= 0.420.

Ek C: CUSUM ve CUSUM Q Testlerinin Sonuçları

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 253-276

Geliş Tarihi:07.04.2020 Kabul Tarihi:03.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.715798>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ENERJİ İTHALATI, DÖVİZ KURU VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE İÇİN BİR ARAŞTIRMA

Güneş Nehir ŞİŞECİ*

Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI*

Öz

Çalışma, ithalat fonksiyonu çerçevesinde Türkiye’de, 2002-2017 dönemi için, enerji ithalatını etkileyen unsurları araştırmaktadır. Çalışmada reel enerji ithalatı bağımlı değişken, reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve reel efektif döviz kuru endeksi bağımsız değişkenlerdir. Uygulama yöntemleri olarak Johansen Eşbütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme analizleri kullanılmıştır. Uygulama sonuçları, enerji ithalatı, ekonomik büyüme ve döviz kuru arasında uzun dönemde pozitif yönlü ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, uzun dönemde döviz kurunun enerji ithalatı üzerindeki etkisinin GSYH’ye göre daha güçlü olduğu belirlenmiştir. Hata düzeltme modeline göre, kısa dönemde ekonomik büyüme ile enerji ithalatı arasında pozitif ilişki vardır. Bununla birlikte, değişkenler arasında kısa dönemde yaşanan istikrarsızlık, uzun dönemde giderilmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ve döviz kuru ile ilgili makroekonomik politikalar enerji ithalatını da etkileyecektir.

Anahtar Kelimeler: Enerji ithalatı, İthalat fonksiyonu, Johansen eşbütünleşme, Vektör hata düzeltme.

* Bu çalışma “Türkiye’de Döviz Kuru ve Ekonomik Büyümenin Enerji İthalatı Üzerindeki Etkileri” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, SBE, nehirsisece@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7038-2145>.

* Doç. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, dsurekci@nny.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8224-1144>.

The Relationship between Energy Imports, Foreign Exchange and Economic Growth: A Survey for Turkey

Abstract

The study investigates the factors which affect the energy imports for the 2002-2017 periods in Turkey, within the import functions framework. In the study, real energy imports are dependent variables, real gross domestic product (GDP) and real effective exchange rate index are independent variables. Johansen Cointegration and Vector Error Correction analyzes were used in the application methods. The results of the study revealed that there is a positive relationship between energy imports, economic growth and exchange rate in the long-term. However, the long-term effect of the exchange rate on energy imports was stronger than GDP. According to the Error Correction Model, there is a positive relationship between economic growth and energy imports in the short term. Besides this, the instability in the short term between the variables is eliminated in the long term. According to the results of the study, macroeconomic policies related to economic growth and exchange rate will also affect energy imports.

Keywords: Energy import, Gross domestic product, Import function, Johansen cointegration, Vector error correction.

Giriş

Enerji kaynakları, enerji kaynağının değişime uğrayıp uğramadığına ya da yenilenebilir olup olmadığına göre farklı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Enerji kaynağının niteliğine göre yapılan sınıflandırmada enerji kaynakları birincil ve ikincil kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincil enerji kaynakları herhangi değişim-dönüşüm işlemine tabii tutulmamış enerji kaynaklarıdır. Bu kaynaklara ham petrol, doğal gaz, güneş ve rüzgâr enerjisi örnek verilebilir. İkincil enerji kaynakları ise birincil kaynaklarının işlenmesi ile elde edilen kaynaklardır. Bunlar petrol ürünleri, elektrik enerjisi gibi üretiminde en az bir elektrik jeneratörünün kullanıldığı kaynaklardır.

Enerji, yenilenemeyen ve yenilenebilen enerji olarak da sınıflandırılabilir. Yenilenemeyen kaynaklar, fosil kaynaklar olarak da nitelendirilen, yakın bir tarihte kendini yenileyebilmesi mümkün olmayan, enerji açığa çıkaran ve bunun sonucunda kütlelerinde kayba uğrayan kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Küsbeci, 2011: 9). Yenilenebilir enerji kaynakları ise bir sonraki gün aynen mevcut olabilen, çevre kirliliğine sebep olmayan enerji kaynaklarıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına jeo-termal enerji, güneş ve rüzgâr enerjisi örnek verilebilir (Önal ve Yarbay, 2010: 79).

Sanayi devrimi ile tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmesiyle ülkeler artan enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik mevcut enerji kaynaklarının miktarını artırmaya yönelmiş ve/veya alternatif enerji türlerinin araştırılmasına yönelik çalışmaları desteklemişlerdir. Günümüzde de özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışı, sanayileşme, teknolojik gelişmeler ve ekonomik büyümenin istikrarı için enerji talebi sürekli artış göstermektedir. Öte yandan enerji arzı, enerji kaynaklarının yeryüzünde dengeli dağılmasına bağlı olarak belirli ülkelerde yoğunluk göstermekte ve rekabetçi piyasa koşullarından uzak gerçekleşmektedir. Bu anlamda enerji hem ticari hem de stratejik öneme sahip bir kaynak olma niteliğini korumaktadır. Ülkelerin kendi enerji kaynakları ile enerji talebini karşılayamadıkları durumda, enerji ithalatı ve dolayısıyla da enerji bağımlılığı artmaktadır.

Çalışmanın amacı Türkiye’de, 2002-2017 döneminde enerji ithalatını etkileyen unsurları ithalat fonksiyonu kapsamında analiz etmektir. Bu doğrultuda, ekonomik büyüme ve döviz kurunun enerji ithalatı üzerindeki etkisi Johansen Eş-Bütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme analizleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye’de enerji ithalatı ile ilgili bilgiler sunulmuş, ikinci bölümünde ithalat fonksiyonu teorik olarak ortaya konmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye’de enerji ithalatı, reel efektif döviz kuru ve ekonomik büyüme göstergelerinde yaşanan gelişmeler, ilgili dönem kapsamında, değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde literatür incelemesi, beşinci bölümde uygulama yöntemleri, altıncı bölümde analiz sonuçları sunulmuştur. Çalışma, sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

1. Türkiye'nin Enerji İthalatı

Türkiye fosil yakıtlar açısından zengin olmamakla birlikte toplam enerji talebinin %87'sini fosil yakıtlardan karşılamaktadır. Bu doğrultuda 2016 yılı itibariyle doğal gazda %99,2 ve petrolde %93,6 oranında dışa bağımlıdır. 2015 yılında %77,5 olarak gerçekleşen enerji bağımlılık oranının 2023 yılında %80'i aşacağı tahmin edilmektedir. Enerji kullanımında ithalat payının %70 düzeyinde seyretmesi dışa bağımlılık ile birlikte enerji güvenliği açısından önemli riskler taşımaktadır (Ulutaş, 2008: 11).

Tablo 1: 2000 ve 2016 Yılı Ulusal Enerji Denge Tablosu (Bin TEP)

Enerji Arz Dağılımı	Yerli Üretim	2000		2016		
		İthalat	İhracat	Yerli Üretim	İthalat	İhracat
Kömür	12.952	9.311	-	15.460	23.559	156
Petrol	2.887	32.001	1.546	2.702	50.773	6.411
Doğal Gaz	527	12.227	-	303	38.240	557

Kaynak: Enerji İşleri Genel Müdürlüğü Denge Tabloları.

Tablo 1'de Türkiye'nin 2000 ve 2016 yıllarında fosil kaynaklara göre enerji denge tablosu Btep cinsinden verilmiştir. Doğalgaz, 26.013 Btep artış ile ithalatın en çok arttığı enerji kaynağıdır. İthalatı artarken yerli üretimi azalan doğalgaz, 2016 yılının en yüksek enerji bağımlılığına sahip yakıtı olmuştur. İthalat artışında ikinci sırada yer alan petrolün artış değeri 18.772 Btep olarak gerçekleşmiş ve doğalgaz gibi petrolde de yerli üretim azalmıştır. Kömürde ise 14.284 Btep ithalat artışı yaşanmıştır ve kömür yerli üretimi 2000-2016 yılları arasında artan tek fosil enerji kaynağı olmuştur.

Türkiye stratejik konumu nedeniyle geçiş ülkesi olmakla birlikte enerji pazarı olmaya aday bir ülkedir. Enerji kaynakları açısından zengin Orta Doğu ve Hazar Bölgesini, enerjini ithalatçısı Akdeniz ve Avrupa'ya bağlayan kara ve deniz güzergâhlarının birçoğu Türkiye'den geçmektedir. Geniş kapsamlı enerji taşıma projelerinin geliştirilmesi Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Boru hatları ve birçok yeni projeye dâhil olan Türkiye, projelerin tamamlanması ile birlikte Doğu-Batı Enerji Koridoru olup, Kuzey-Güney Enerji Koridoru olmaya aday olacaktır.

AB ülkelerinin enerji taşıyıcısı olmasının AB tam üyelik sürecinde Türkiye'nin önünü açması beklenmektedir.

Türkiye enerji politikaları, dünya enerji piyasalarında uygulanan, enerji arz güvenliğinin sağlanması, kaynakların çeşitlendirmesi, piyasa ilkeleri ve verimliliğin artırılması gibi politikalarla aynı doğrultuda şekillenmektedir.

2. İktisadi Teori

Bir ekonomide, hanehalkı, iş âlemi, hükümet ve dış ticaret sektörü olmak üzere dört sektör vardır. Bu sektörlerin yaptığı harcamaların toplamı o ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasını oluşturmaktadır. Çalışmanın konusu kapsamında, dış ticaret sektörüne odaklandığımızda, bu sektörde ihracat ve ithalat işlemlerinin yer aldığını görmekteyiz.

İhracat, kişi ve kuruluşlarca üretilen mal ve hizmetlerin yurtdışına satılmasıdır. İhracat kısaca dışsattım olarak da tanımlanabilmektedir. Geniş kapsamlı tanım ise bir ülke sınırları içerisinde serbest dolaşımda bulunan malların ve hizmetlerin başka ülkelere satılması şeklindedir. İhracatın en önemli özelliği otonom bir harcama türü olmasıdır. Milli ekonomide yaşanan gelir artış ve azalışı doğrudan ihracat miktarını etkilemez. İhracatı belirleyen faktörler mal ve hizmet satın alan ülkeye özgü faktörlerdir (Pekin, 1988: 198).

Ülke ihracatını iki ana değişken belirlemektedir. Bunlardan ilki, ihracatı talep eden ülkenin gelir düzeyidir. İkinci değişken ise ihracatçı ülkede üretilen mal ve hizmet fiyatlarının yurtdışı fiyatlara göre durumudur. Yurt dışı fiyatlar yurt içi fiyatlardan ne kadar yüksek ise dış âlemin yurt içinde üretilen mal ve hizmetlere talebi o kadar yüksek olacaktır (Parasız, 1993: 424). İhracat denklemi aşağıdaki gibidir:

$$X = x_1Y^* + x_2R \quad (1)$$

1 numaralı denklemde Y^* dış âlem reel gelirini ifade etmektedir ve ihracata etkisi pozitifdir. R ise reel döviz kurudur ve reel döviz kurunun yükselmesi ülkedeki görece fiyatların dış dünyaya göre ucuzlaması anlamına geldiğinden ihracata etkisi pozitifdir.

İthalat, milli ekonominin dış ekonomilerin ürettiği mal ve hizmetleri satın almasıdır. Satın alınan mal ve hizmetlerin ödemesi milli geliri azaltıcı yönde etkileyecektir. İthalatı etkileyen faktörler, ülkenin milli geliri ile reel döviz kurudur. Bu ilişki aşağıda ithalat denkleminde verilmiştir:

$$M = m_0 + mY - m_1R \quad (2)$$

2 numaralı denklemde m_0 terimi hasıla ve reel döviz kurundan bağımsız olan ithalatı temsil etmektedir. Y ve R terimleri ise sırasıyla hasıla ve reel döviz kurunu temsil etmektedir. İthalatla hasıla arasında doğru yönlü, ithalatla reel kur arasında ise ters yönlü bir ilişki vardır. Yurtiçi gelir düzeyi ne kadar yüksek ise ithalat hacmi de o denli yüksek olacaktır. Bu yüzden ithalat ile yurt içi gelir arasında pozitif yönlü ilişki vardır. Reel kur açısından bakıldığında ise reel kurda bir yükselme, dış fiyatların iç fiyatlardan daha hızlı arttığını, yani ithalatın ulusal para cinsinden pahalılaştığını ifade eder. Bunun tersine, reel kurdaki bir düşme de ithalatın ucuzlaması anlamına geldiği için yabancı mallara talebi artırıcı etki yaratmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 502).

Ülkenin ihracatının ithalatını aşan kısmı net ihracattır (NX). NX, ihracat ve ithalatı etkileyen değişkenlerden hareketle aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$NX = X - M, \quad NX = f(Y, Y^*, R)$$

Toplam net ihracat, ithalatın ihracattan az olması durumunda pozitif, aksi halde negatif olacaktır. NX fonksiyonuna göre, dış dünya gelirinin artması ve reel döviz kuru net ihracatı pozitif yönlü etkilerken, ülke gelirinin artması negatif yönlü etkileyecektir.

İktisadi teoriye uygun olarak, çalışmada enerji ithalatı, yurtiçi hasılat ve döviz kuruna bağlı olarak açıklanmıştır. Makro iktisadi bu yaklaşım, çalışmayı literatürdeki çalışmalardan farklılaştırılmıştır.

3. Türkiye’de Enerji İthalatı, Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Göstergeleri

Küreselleşme ile birlikte mal ve sermaye akımları kolaylaşmış böylece dünya tek pazar haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak ülkeler mal ve sermaye

akımlarında rekabet gücü elde edebilmek ve ekonomik istikrar sağlayabilmek amacıyla ulusal paralarının değerini korumak zorunda kalmışlardır. Bu anlamda günümüzde döviz kuru, ulusal ekonomi ile küresel ekonomi arasında, gerek ekonomik gerekse siyasi nedenlerle önem kazanmıştır.

Teorik olarak döviz kuru, nominal ve reel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nominal döviz kuru iki para biriminin birbiri cinsinden değerini göstermektedir. Eğer bir birim ulusal para yabancı para birimi cinsinden tanımlanıyorsa buna dolaylı kotasyon, bir birim yabancı para ulusal para birimi cinsinden tanımlanıyorsa buna doğrudan kotasyon denir. Reel döviz kuru ise ülkelerin fiyatlar genel düzeyini de dikkate alacak biçimde hesaplanmaktadır. Bu anlamda ülkelerin rekabet gücünü ve ekonomik istikrarını ortaya koymada daha fazla kabul görür bir göstergedir. İktisadi beklenti, ulusal paranın değerlenmesinin enerji ithalatını artırması ve ulusal paranın değer kaybetmesinin enerji ithalatını azaltması yönündedir. Çünkü ulusal paranın değer kazanması enerji ithalatını ucuzlaştıracak, ulusal paranın değer kaybı ise enerji ithalatını pahalılaştıracaktır.

Türkiye enerji bakımından dışa bağımlı bir ülke olduğu için enerji ithalatı toplam ithalat içinde önemli bir paya sahiptir. Bu durum Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: *Enerji İthalatı ve Reel Döviz Kuru İlişkisi*

Tarih	Enerji İthalatı (milyon dolar)	Enerji İthalatının Toplam İthalatta Payı (Yüzde)	Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi (2003=100)
2003	11.575	16,693	100
2004	14.407	14,771	103,879
2005	21.255	18,202	114,263
2006	28.859	20,676	112,973
2007	33.883	19,924	122,154
2008	48.281	23,906	123,193
2009	29.905	21,220	114,615
2010	38.497	20,748	126,975
2011	54.117	22,470	112,359
2012	60.117	25,415	116,741
2013	55.917	22,219	114,899
2014	54.889	22,665	102,282
2015	37.843	18,261	99,499
2016	27.169	13,679	99,061
2017	37.204	15,913	88,927

Kaynak: TÜİK ve TCMB-EVDS veri setlerinden derlenmiştir.

Tablo 2’de Türkiye’de enerji ithalatı ve reel efektif döviz kuru endeksi değerleri verilmiştir. Reel efektif döviz kuru endeksi 2003 yılı baz yıl alınarak incelenmiştir. Reel efektif döviz kuru endeksinde yaşanan düşüş ulusal paranın değer kaybını gösterirken, reel efektif döviz kuru endeksinin yükselmesi ulusal paranın değer kazandığını göstermektedir (T.C. Merkez Bankası, 2018). 2003-2017 yılları arasına bakıldığında, genel olarak enerji ithalatı ile reel efektif döviz kurunun aynı yönlü hareket ettiği gözlenmektedir. Reel döviz kuru endeksinin yükseldiği 2004-2008 döneminde, enerji ithalatında da artış eğilimi söz konusudur. Reel efektif döviz kuru endeksinin düştüğü 2014-2017 döneminde ise enerji ithalatı da azalan bir seyir içindedir.

İthalat fonksiyonu gereği bir ülkenin geliri artarsa ithalatı artacaktır. Bu anlamda gelir artışı ile enerji ithalatı arasında pozitif yönlü ilişki beklenmelidir. Günümüzde bakıldığında, yüksek büyüme sağlayan pek çok ülkede enerji kullanımının da yükseldiği, özellikle petrol ve doğalgaz gibi fosil enerji kaynaklarının kullanımının arttığı söylenebilmektedir. Bunun nedeni, ekonomik büyümenin pek çok sektörde daha fazla yatırımla gerçekleşmesi ve artan hanehalkı harcamalarıdır. 2002 yılı ve sonrasında Türkiye için enerji ithalatı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler aşağıda Tablo 3’te incelenebilmektedir.

Tablo 3: *Enerji İthalatı ve Büyüme İlişkisi*

Tarih	Enerji İthalatı (milyon dolar)	GSYH (milyon dolar)	Enerji İthalatı/GSYH	GSYH Büyüme (Yüzde)
2002	9.203	230.494	0,039	6,4
2003	11.575	304.901	0,038	5,6
2004	14.407	390.386	0,037	9,6
2005	21.255	481.496	0,044	9,0
2006	28.859	526.429	0,055	7,1
2007	33.883	648.753	0,052	5,0
2008	48.281	742.094	0,065	0,8
2009	29.905	616.703	0,048	-4,7
2010	38.497	731.608	0,053	8,5
2011	54.117	773.979	0,067	11,1
2012	60.117	786.282	0,076	4,8
2013	55.917	823.044	0,068	8,5
2014	54.889	799.369	0,069	5,2

2015	37.843	719.620	0,052	6,1
2016	27.169	863.711	0,031	3,2
2017	37.204	851.046	0,044	7,0

Kaynak: TÜİK, TCMB-EVDS ve The World Bank Data veri setlerinden derlenmiştir.

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde enerji ithalatı ve GSYH değerlerinin aynı yönlü hareket ettiği söylenebilir. Bu eğilim GSYH büyüme hızıyla daha rahat izlenebilmektedir. 2002 yılından 2007 yılına kadar enerji ithalatı ve GSYH yükselme eğiliminde iken ekonomik büyüme hızı en düşük %5 düzeyinde seyretmiştir. 2009 yılında yaşanan küresel kriz ile GSYH ve enerji ithalatında gerileme söz konusudur. 2010-2012 döneminde, enerji ithalatı ve GSYH tekrar artış yönlü eğilim içindedir. 2013-2015 dönemine, her iki değişkende de azalma gözlenmektedir. 2016 yılında, diğer dönemlerden farklı olarak, GSYH artış gösterirken, enerji ithalatı gerileme göstermiştir. Yine 2017 yılında, GSYH gerilerken, enerji ithalatında artış söz konusudur.

4. Literatür İncelemesi

Literatürde enerji alanında yapılan çalışmaların büyük ölçüde; enerji tüketimi ve ekonomik büyüme, enerji bağımlılığı veya enerji ithalatı ile dış açık arasındaki ilişkiler kapsamında yürütüldüğü, bu çalışmalarda, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin incelendiği, bununla birlikte kısa ve uzun dönemli ilişkilerin analiz edildiği görülmektedir. Çalışmaların bulguları ise kullanılan uygulama yöntemlerine ve çalışmanın yürütüldüğü ülke veya ülke gruplarına göre farklılık göstermektedir. Tablo 4'te bu alanda yapılan çalışmalardan örnekler sunulmuştur.

Tablo 4: *Enerji Alanında Yer Alan Çalışmalardan Örnekler*

Kaynak	Dönem/ Ülke	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Ziramba (2010)	1980-2006/ Güney Afrika	Johansen Eşbü- tünleşme analizi	Ham petrol ithalatı bağımlı değişken, reel GSYİH ve ham petrolün reel fiyatı bağımsız değişkendir.	Değişkenler arasında eşbütünlük ilişki ve reel GSYH'dan ham petrol ithalatına doğru tek yönlü nedensellik saptanmıştır.
Ghosh (2009)	1970-2006/ Hindistan	ARDL analizi	Bağımlı değişken ithal ham petrol miktarı, bağımsız değişken reel fiyatı ve reel GSYİH'dır.	Büyümeden ham petrol ithalatına tek yönlü nedensellik saptanmıştır.

Yuan, Zhao, Yu ve Hu (2007)	1978-2004/ Çin	Johansen Eşbütünleşme ve Ko-feature analizi, ECM	Bağımlı değişken petrol ithalatı, bağımsız değişken ham petrol fiyatı, yurtiçi enerji üretimi, endüstriyel hâsıladır.	Elektrik tüketimi ile GSYH arasında koentegrasyon olduğu, enerji tüketiminden ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Usta ve Berber (2017)	1970-2012/ Türkiye	ARDL	Bağımsız değişken sektörel enerji tüketimi, bağımlı değişken ekonomik büyümedir.	Ulaştırma ve sanayide enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik gözlenmiştir.
Aslan ve Öcal (2016)	1990-2009/AB'ye yeni üye ülkeler	Asimetrik nedensellik ve ARDL analizi	Ekonomik büyüme, yenilenebilir enerji tüketimi, sermaye ve iş gücü arasındaki ilişki incelenmiştir.	Yenilenebilir enerji tüketiminin büyümeye olumlu etkisi desteklenmektedir.
Çin (2016)	1970-2014/ Türkiye	Granger nedensellik analizi	Enerji tüketimi, nüfus ve cari açık arasındaki ilişki incelenmiştir.	Cari açık enerji tüketimi arasında çift yönlü, nüfus cari açık arasında tek yönlü, nüfus enerji tüketimi arasında tek yönlü nedensellik saptanmıştır.
Bayar (2014)	1961-2012/ Türkiye	Todo-Yamamoto nedensellik testi	Ekonomik büyüme ve birincil enerji kullanımı arasındaki ilişki incelenmiştir.	Enerji kullanımı ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.
Ceylan ve Başer (2014)	1965-2011/ Türkiye	Johansen Eşbütünleşme analizi, VEC	Petrol tüketimi ile GSYİH arasındaki ilişki incelenmiştir.	Eşbütünleşme ilişkisi saptanmıştır. İlişkinin yönü petrol tüketiminden reel GSYİH'ya doğrudur.
Akpolat ve Altıntaş (2013)	1961-2010/ Türkiye	Johansen eşbütünleşme testi ve VECM modeli	Bağımsız değişken enerji tüketimi, bağımlı değişken reel GSYİH'dır	Sürdürülebilir büyüme hedefi için enerjiye bağımlı olduğu görülmüştür.
Demir (2013)	1987- 2012/ Türkiye	Johansen Eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi	Sanayi üretimi, cari açık ve enerji ithalatı ilişkisi incelenmiştir.	Sanayi üretim endeksi ve enerji ithalatından cari açığa doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Ertuğrul (2013)	1970-2011/ Türkiye	Johansen Eşbütünleşme testi ve Kalman Filtresi	GSYH bağımlı değişken ve enerji tüketimi bağımsız değişkendir.	GSYH enerji tüketimi esnekliğinin 1980 sonrası azalma eğiliminde olduğu, 2003'den itibaren artmaya başladığı görülmüştür.
Saatçi ve Dumrul (2013)	1960-2008/ Türkiye	Kejriwal Eşbütünleşme Testi	Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme serileri analiz edilmiştir.	Enerji tüketimi ve büyüme pozitif bir ilişkiye sahiptir sonucuna ulaşılmıştır.
Bilginoğlu ve Dumrul (2012)	1974-1999/ Türkiye	Johansen-Juselius Eşbütünleşme testi	Enerji bağımlılığı ve GSYH, enerji yoğunluğu, konutlarda kullanılan enerji miktarı ilişkisi incelenmiştir.	Enerji yoğunluğu, GSMH ve konutlardaki enerji tüketiminin enerji bağımlılığını pozitif yönde etkilediği görülmüştür.
Korkmaz ve Develi (2012)	1960-2009/ Türkiye	Granger nedensellik testi	Türkiye'de birincil enerji kullanımı, üretimi ve GSYİH arasındaki ilişki araştırılmıştır.	Enerji tüketimi ile GSYİH arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Korkmaz ve Yılgör (2011)	1980-2004/ Türkiye	CADF ve CIPS testleri ile Pedroni Eşbütünleşme testi	Bağımlı değişken iktisadi büyüme, bağımsız değişken enerji tüketimidir.	İktisadi büyüme ile enerji tüketimi arasında uzun dönemli ilişki olduğu gözlenmiştir.
Küsbeci (2011)	1970-2006/ Türkiye	Engle-Granger Eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeli	GSMH ve sektörel nihai enerji tüketimi arasındaki ilişki incelenmiştir.	Değişkenler arasındaki ilişki pozitif çıkmıştır. Hata düzeltme terimi istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur.
Aydın (2010)	1996-2004/ Türkiye	Sıradan En Küçük Kareler yöntemi	Bağımsız değişken enerji tüketimi, bağımlı değişken büyümedir.	Enerji tüketiminin ekonomik büyümede pozitif etkiye sahip olduğu görülmüştür.
Özata (2010)	1970-2008/ Türkiye	Granger nedensellik analizi, Johansen Eşbütünleşme testi ve vektör hata düzeltme modeli	Enerji tüketimi ile GSMH arasındaki ilişki incelenmiştir.	Değişkenlerin eşbütünleşik oldukları ve GSMH'dan enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik olduğu saptanmıştır.

Tablo 4'te yer alan ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen çalışmalar kapsamında; enerji tüketimi ile GSYH arasında, dış açık ile enerji ithalatı arasında, sanayi üretim endeksi ile enerji ithalatı arasında nedensellik ilişkisi olduğu ileri sürülmektedir (Yuan vd., 2007; Ghosh, 2009; Ziramba, 2010; Özata, 2010; Korkmaz ve Develi, 2012; Demir, 2013; Bayar, 2014; Çin, 2016; Usta ve Berber, 2017). Eşbütünleşme ilişkisini inceleyen çalışmalar kapsamında ise uzun dönemde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında, dış açık ile enerji ithalatı arasında ilişki olduğu ileri sürülmektedir (Ziramba, 2010; Özata, 2010; Kusbeci, 2011; Korkmaz ve Yılgör, 2011; Bilginoğlu ve Dumrul, 2012; Ceylan ve Başer, 2014).

Çalışmanın literatürdeki çalışmalara katkısı, bağımlı değişken olarak enerji ithalatını, bağımsız değişkenler olarak yurtiçi ekonomik büyüme ve döviz kuru değişkenlerini kullanarak, enerji ithalatını ithalat fonksiyonu kapsamında incelemesidir. Çalışmada enerji ithalatı, bir malın ithalatını etkileyen faktörler kapsamında analiz edilmiştir.

5. Verilerin Tanımlanması ve Uygulama Yöntemi

Çalışmada, Türkiye'de 2002:01–2017:04 dönemi çeyrek dönemlik verileri kullanılarak, enerji ithalatını etkileyen unsurlar incelenmektedir. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

(EVDS), Bütçe ve Mali Kontrol Müdürlüğü (BÜMKO) veri setlerinden elde edilmiştir. Çalışmada, reel enerji ithalatı, reel GSYH ve reel efektif döviz kuru endeksi değişkenleri logaritmik formda kullanılmıştır. Reel enerji ithalatını LREIMP, reel gayrisafi yurtiçi hasılayı LRGDP ve reel efektif döviz kuru endeksini LREXC temsil etmektedir. Uygulama aşamasında, Johansen Eşbütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme (VECM) analizleri kullanılmıştır. Değişkenlerin durağanlıklarının belirlenmesinde ADF ve KPSS birim kök testlerinden yararlanılmıştır.

Durağanlık, bir serinin zaman içinde sabit ortalamaya ve sabit varyansa sahip olması ve seriye ait iki değer arasındaki farkın zamana değil, sadece iki zaman serisi arasındaki farka bağlı olması şeklinde tanımlanmaktadır. Zaman serileri deterministik bir trendin varlığı nedeniyle durağanlık niteliğine sahip olmayabilirler (Berber ve Artan, 2004: 9). Zaman serisinin ortalamasında ve varyansında sistematik bir değişme bulunmuyor, düzenli değişmeler ortaya çıkarmıyorsa seri durağandır denilmektedir. Böyle bir süreçte hesaplanan kovaryans, sadece kovaryansın hesaplandığı döneme göre değil, iki dönem arasındaki uzaklığa bağlıdır (Gujarati, 1995: 410).

Çalışmada serilerin durağanlıklarının belirlenmesinde Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1981) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) (1992) birim kök testleri uygulanmıştır. Dickey ve Fuller tarafından 1981’de geliştirilen ADF testinde, değişkenin gecikmeli değerleri kullanılmaktadır. Bunun nedeni, otokorelasyon sorununa engel olmaktır. Bir serinin birim köke sahip olması, serinin durağan olmadığı şeklinde ifade edilmektedir. ADF birim kök testine ait hipotezler şu şekildedir:

$H_0: P \geq 1$ (birim kök vardır, seri durağan değildir),

$H_1: P < 1$ (birim kök yoktur, seri durağandır) şeklinde yorumlanmaktadır.

ADF testine bir yt değişkeni için geliştirilmiş sabitsiz-trendsiz (3), sabitli-trendsiz (4) ve sabitli-trendli (5 ve 6) modeller sırasıyla aşağıda verilen denklemlerdeki gibidir (Enders, 1995: 225–226).

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + \epsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta y_t = \mu + \delta y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$\Delta y_t = \mu + \beta t + \delta y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$\Delta y_t = \mu + \beta t + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Denklemlerde ilgili katsayıları δ ve α , birinci fark operatörünü Δ , zaman trendini t ve ε_t hata terimini temsil etmektedir. Literatürde yaygın olarak kullanılan denklemler 4 ve 5 numaralı denklemlerdir. Sabit terimi ve trendi olmayan denklemin istatistiki anlamda etkisiz olacağı düşünülmektedir (Asteriou ve Hall, 2007: 297).

Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin tarafından 1992 yılında geliştirilen KPSS testi ile birim kök incelenmesinin desteklediği yönünde çalışmalar bulunmaktadır. Birim kök varlığı için ADF gibi birim kök testlerinde kullanılan hipotezlerin yer değişimi söz konusudur. ADF ve KPSS testlerinin sıfır hipotezi birbirinin tersidir. ADF testinde sıfır hipotez serinin durağan olmaması iken KPSS testinde sıfır hipotez durağanlığın varlığıdır. Sıfır hipotezinin bu şekilde seçilmesinin sebebi test gücünü artırmaktır. KPSS testi, diğer durağanlık testlerinin aksine gecikme uzunluğuna karşı aşırı duyarlı değildir. Bu durum diğer durağanlık testlerinin zayıf tarafını telafi etmekte ve KPSS testinin gücünü artırmaktadır (Erdem, İlgün ve Dumrul, 2011: 22).

KPSS testinde sıfır ve alternatif hipotez aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır.

$$H_0: \sigma^2_u = 0 \text{ (birim kök yoktur, seri durağandır)}$$

$$H_1: \sigma^2_u \neq 0 \text{ (birim kök vardır, seri durağan değildir)}$$

KPSS test istatistiğinde; t zaman trendini, r_t tesadüfi yürüyüş sürecini, ε_t ve u_t regresyon denklemlerinden elde edilen hata terimlerini temsil etmektedir. ε_t 'nin durağan olması durumunda y_t 'nin durağanlığı sıfır hipotezinde yer alır ve ilgili serinin trend durağan olduğu iddia edilir. KPSS testi 7 ve 8 numaralı denklemlerden yola çıkılarak açıklanabilmektedir.

$$Y_t = \zeta_t + r_t + \varepsilon_t \quad (7)$$

$$r_t = r_{t-1} + u_t \quad u_t \sim WN(0, \sigma^2) \quad (8)$$

7 numaralı denklemden hareketle $\zeta=0$ olduğunda y_t 'ye ilişkin sıfır hipotezi r_0 düzeyinde durağanlık söz konusu olmaktadır. Serinin durağan olduğu hipotezi için çift yönlü LM (Lagrange Multiplier) istatistiği ile birlikte $\sigma^2u=0$ hipotezi altında LBI testi de kullanılmaktadır (Dumrul, 2011: 207).

Ekonometrik modellerde durağan olmayan iki ve daha fazla serinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediği, yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı eşbütünleşme testleri ile analiz edilmektedir. Bu kapsamda literatürde yaygın olarak Engle-Granger ile Johansen-Juselius eşbütünleşme testleri ve Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif modeller kullanılmaktadır. Bu çalışmada eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesinde, değişkenlerin tümünün birinci dereceden durağan oldukları gözlemlendiğinden Johansen Eşbütünleşme analizi kullanılmıştır.

Johansen eşbütünleşme testi için kullanılan hipotezler şu şekildedir.

H_0 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Johansen eş-bütünleşme testi denklem sistemi aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \sum_{i=1}^p A_i Y_{t-1} + \beta X_t + u_t \quad (9)$$

Denklem 9'da verilen X_t ve Y_t düzey değerleri durağan olmayıp, birinci farklarının alınması gerektiğinde, denklemin birinci farkı alınıp 10 numaralı denklemdeki gibi yeniden düzenlenmektedir.

$$Y_t = \pi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \tau_i Y_{t-1} + \beta X_t + v_t \quad (10)$$

Denklem 10'da yer alan $\pi = \sum_{i=1}^{p-1} A_{i-1}$ ve $\tau_i = \sum_{i=1}^p A_j$ değerlerini simgele-

mektedir. Ayrıca π değeri $\alpha\beta$ şeklinde de ifade edilebilmektedir. α hata düzeltme terimi katsayısını simgelerken, β uzun dönem eşbütünleşme katsayıları matrisini ifade etmektedir.

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin saptanmasından sonra ebütünleşik ilişki saptanan seriler arasında Vector Error Correction Model (VECM) uygulanmıştır. Hata düzeltme modelinin denklemi aşağıdaki gibidir.

$$\Delta Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_{1i} \Delta Y_{t-1} + \phi ECT_{t-1} + \mu_{1t} \quad (11)$$

11 numaralı denklemde bulunan ECT hata düzeltme terimini ve p optimum gecikme uzunluğunu temsil etmektedir. ECT'nin katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı olması, uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olan seriler arasında, kısa dönemde oluşan sapmaların ortadan kalktığını ve serilerin uzun dönem dengesine yaklaştığını ifade etmektedir.

6. Uygulama Sonuçları ve Değerlendirme

Uygulamada kullanılan değişkenler durağanlık sınaması öncesinde, Üstel Düzeltme Yöntemi kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Daha sonra durağanlık yapılarının belirlenmesi amacıyla Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testleri uygulanmıştır. Tablo 5'te ADF testi sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 5: Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Test İstatistiği

Değişkenler	Düzy/Birinci Fark	Sabit	Olasılık	Trend ve Sabit	Olasılık
LREİMP	Düzy	-1.747	0.403	-1.564	0.796
	Birinci Fark	-6.178	0.000	-6.299	0.000
LRGDP	Düzy	-2.009	0.282	-2.006	0.585
	Birinci Fark	-3.573	0.009	-5.453	0.000
LREXC	Düzy	-0.271	0.922	-3.354	0.068
	Birinci Fark	-5.652	0.000	-5.420	0.000

*Schwarz bilgi kriterine göre maksimum gecikme uzunluğu 10 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5'te yer alan sonuçlara göre LREİMP (reel enerji ithalatı), LRGDP (reel GSYH) ve LREXC (reel efektif döviz kuru endeksi) birinci fark düzeyinde durağandır.

Modelde kullanılan serilerin durağanlıkları KPSS birim kök istatistiği ile de test edilmiş ve Tablo 6’da analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 6: *Kwiatkowski- Phillips- Schmidt- Shin (KPSS) Test İstatistiği*

Düzy/Birinci Fark	Düzy- Sabit	Düzy- Sabit Trendli	Birinci Fark- Sabit	Birinci Fark- Sabit Trendli
%1 düzey	0.739	0.216	0.739	0.216
Değişkenler %5 düzey	0.463	0.146	0.463	0.146
%10 düzey	0.347	0.119	0.347	0.119
LREİMP LM-stat	0.832	0.225	0.327	0.051
LRGDP LM-stat	0.839	0.239	0.381	0.146
LREXC LM-stat	0.986	0.262	0.442	0.114

Tablo 6’daki KPSS Test istatistiği sonuçları doğrultusunda LREİMP (reel enerji ithalatı), LRGDP (reel GSYH) ve LREXC (reel efektif döviz kuru endeksi) birinci fark düzey değerinde durağandır.

Serilerin durağanlık düzeylerinin birinci fark olmasına bağlı olarak eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Johansen Eşbütünleşme analizi ile incelenmiştir. Johansen Eşbütünleşme analizinin ilk aşamasında VAR Modeli süreci işlemektedir. Uygun VAR Modeli için öncelikle gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 7’de bilgi kriterlerine göre uygun gecikme sayıları yer almaktadır.

Tablo 7: *Bilgi Kriterleri Yoluyla Uygun Gecikme Sayısının Belirlenmesi*

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-2135.346	NA	6.72e+27	72.58800	72.79927	72.67047
1	-1994.810	257.2520	7.78e+25	68.12916	68.65735	68.33534
2	-1973.004	37.69901	5.06e+25	67.69505	68.54015	68.02494
3	-1953.152	32.30183*	3.53e+25*	67.32718*	68.48919*	67.78078*
4	-1948.312	7.382434	4.13e+25	67.46821	68.94713	68.04552
5	-1938.456	14.03302	4.10e+25	67.43917	69.23501	68.14019

Tablo 7’ye göre, LogL bilgi kriteri dışında, diğer bilgi kriterlerine göre en uygun gecikme sayısının üç dönem olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, üç dönem gecikmeli VAR Modeli oluşturulmuştur. Modelin hata terimine ait varsayımlarının geçerli olduğunu gösteren testler aşağıda Tablo 8’de özetlenmiştir.

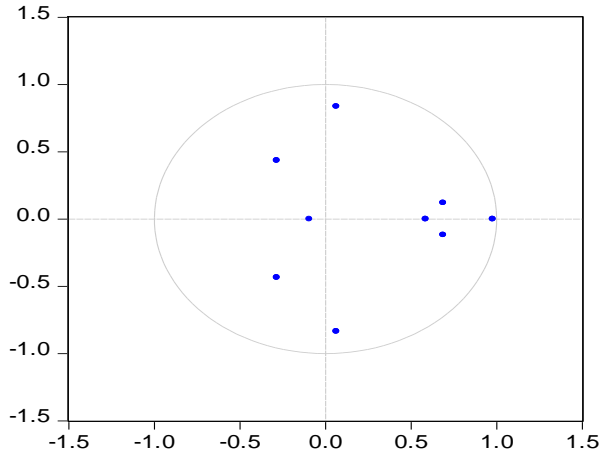
Tablo 8: LM, Jarque-Bera ve White Değişen Varyans Testi Sonuçları

Gecikme Sayısı	Otokorelasyon LM Testi		Normal Dağılım için Jarque-Bera Testi		White Değişen Varyans Testi	
	LM-Stat	Olasılık	Jarque-Bera	Olasılık	Chi-sq	Olasılık
3	9.225	0.416	123.617	0.924	191.766	0.436

Otokorelasyon LM testinin sonuçlarına göre üç gecikme değeri için de otokorelasyonun olmadığı sonucuna varılmaktadır. Daha sonra modelin durağan yapıda olup olmadığının saptanması için Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial testi sonuçları incelenmiştir. Bu test sonuçları Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: VAR Modelinin Karakteristik Ters Kökleri

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 1, üç gecikmeli VAR modelinin durağan bir yapıda olduğunu, karakteristik ters köklerin birim çember içerisinde yer alması ile açıklamaktadır. Bu veriler ışığında, üç gecikmeli VAR modeline bağlı, Johansen Eşbütünleşme (1998) analizi yürütülmüştür. Aşağıda Tablo 9’da bu analize bağlı elde edilen bulgular sunulmuştur.

Tablo 9: Johansen Eşbütünleşme Analizi Bulguları

H0	Özdeğer	Trace İstatistiği Değerleri			Maksimum Özdeğer		
		Trace İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık	Max-Özdeğer İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık
$r=0^*$	0.321	32.305	29.797	0.025	23.276	21.131	0.024

$r \leq 1$	0.132	9.028	15.494	0.362	8.553	14.264	0.325
$r \leq 2$	0.007	0.475	3.841	0.490	0.474	3.841	0.490

Tablo 9'daki veriler, değişkenler arasında %5 anlamlılık seviyesinde bir tane eşbütünlüşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu ilişki $r=0^*$ olarak gösterilen fonksiyondadır. $r=0^*$ fonksiyonunun olasılık değeri 0,02 olduğundan %5 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır. Yani H_0 (eşbütünlüşme ilişkisi yoktur) hipotezi reddedilir ve uzun dönemde reel enerji ithalatı, reel GSYH ve reel efektif döviz kuru endeksi arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olduğu kabul edilir.

Normalize edilmiş eşbütünlüşme denklemi 12'de sunulmaktadır:

$$\text{LREIMP} = 0.205 \text{LRGDP} + 3.722 \text{LREXC} \quad (12)$$

$$t \text{ İst.} \quad 0.115 \quad 14.743$$

$$\text{Std. Hata.} \quad (0.056) \quad (3.916)$$

Denklem 12'de bağımsız değişkenlerin katsayılarının istatistiki olarak anlamlı ve işaretlerinin iktisadi beklentiyle uyumlu olarak, pozitif olduğunu görmekteyiz. Reel GSYH'da yaşanan %1'lik artış reel enerji ithalatını %0,2, reel efektif döviz kuru endeksinde yaşanan %1'lik artış reel enerji ithalatını %3,7 artırmaktadır. Bu noktada, ekonomik büyüme ile birlikte enerji ithalatının uzun dönemde devam ettiğini, Türk Lirasındaki değerlenmenin ise enerji ithalatını artırdığı sonucuna ulaşmaktayız. Bununla birlikte, uzun dönemde reel efektif döviz kuru endeksinin reel toplam enerji ithalatı üzerindeki etkisi, reel GSYH'ya göre daha güçlüdür. Dolayısıyla reel döviz kurunun istikrarı uzun dönemde enerji ithalatı açısından da önem taşımaktadır.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin analizi sonrasında, Hata Düzeltme Modeli incelenmiştir. Bu aşamada ilk olarak En Küçük Kareler (EKK) yöntemi kullanılarak Tablo 10'da gösterilen model tahmin edilmiştir. Değişkenler trend etkisi taşıdığı için modele trend değişkeni de eklenmiştir.

Tablo 10: *En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi Sonucu*

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t İstatistiği	Olasılık
LRGDP	1.936	0.115	16.812	0.000
LREXC	0.953	0.411	2.318	0.023
C	-24.685	3.250	-7.593	0.000
@TREND	-0.015	0.007	-1.995	0.050

R ²	0.832	Bağımlı değişken ortalaması	15.345
Düzeltilmiş R ²	0.824	Bağımlı değişkenin std. sapması	-0.774
Standart regresyon hatası	0.159	Akaike info kriteri	0.380
Hata terimleri kareleri toplamı	1.524	Schwarz kriteri	0.639
Log olasılık	28.777	Hannan-Quinn kriteri	-0.721
F istatistiği	99.531	Durbin-Watson istatistiği	0.632
F istatistiği olasılığı	0.000		

Modelin açıklama gücü %82,4 ve F istatistiği 99,5 olarak hesaplanmıştır. Daha sonra bu modele ait modelin hata teriminin durağan olup olmadığına bakılmıştır. Hata teriminin durağanlık sınaması ile ilgili testlerin sonuçları Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11: Hata Terimi Durağanlık Testleri

	ADF Test İstatistiği	KPSS Test İstatistiği
t-istatistiği	-3.413	LM-Stat
Olasılık*	0.000	0.094.
%1 düzey	-2.602	0.739
%5 düzey	-1.946	0.463
%10 düzey	-1.613	0.347

Tablo 11’de ADF ve KPSS birim kök testleri sonuçlarına göre, hata teriminin düzey durağan yapıda olduğu belirlenmiştir. Sonraki aşamada hata teriminin bir dönem gecikmeli değeri Tablo 12’deki modele dahil edilerek Hata Düzeltme Modeli oluşturulmuştur.

Tablo 12. Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t İstatistiği	Olasılık
LRGDP	1.133	0.174	6.503	0.000
LREXC	0.162	0.304	0.532	0.596
HATA(-1)	-0.268	0.078	-3.432	0.001
C	0.007	0.024	0.305	0.761
@TREND	-0.000	0.000	-0.469	0.640
R ²		0.484	Bağımlı değişken ortalaması	0.000
Düzeltilmiş R ²		0.448	Bağımlı değişken std. sapması	0.128
Standart regresyon hatası		0.095	Akaike info kriteri	-1.789
Hata terimleri kareleri toplamı		0.525	Schwarz kriteri	-1.619
Log olasılık		61.382	Hannan-Quinn kriteri	-1.723
F istatistiği		13.611	Durbin-Watson istatistiği	0.632
F istatistiği olasılığı		0.000		

Tablo 12'deki Hata Düzeltme Modeli incelendiğinde, reel GSYH ve reel efektif döviz kuru endeksi değişkenlerinin katsayılarının işaretlerinin pozitif olduğu görülmektedir. Kısa dönemde ekonomik büyümenin istatistiki olarak anlamlı, reel efektif döviz kuru endeksinin istatistiki olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır. Reel GSYH'da yaşanan %1'lik artış reel enerji ithalatını %1,1 artırmaktadır. Hata teriminin bir dönem gecikmeli değerinin işaretinin ise negatif olduğu ve değerinin 0 ile 1 arasında olduğu görülmektedir. Bu durum, hata düzeltme mekanizmasının işlediğini ortaya koymakta ve değişkenler arasında yaşanan kısa dönemli sapmaların, her çeyrek dönemde %0,268 oranında ortadan kalkacağını, uzun dönem denge ilişkisine döneceğini ifade etmektedir. Elde edilen sonuçlar, Ziramba (2010), Ghosh (2009), Gültekin (2014), Güneş (2017) ile uyumludur.

Sonuç

Türkiye'nin fosil enerji kaynakları sınırlı olmasına rağmen bu kaynakların yoğun kullanımı enerji ithalatının yüksek olmasına yol açmaktadır. Bu kapsamda, enerji ithalatında ekonomik büyüme ve döviz kurunun etkilerinin incelenmesi önem taşımaktadır. Çalışmada, 2002-2017 dönemi çeyrek yıllık verileri kullanılarak, Johansen Eşbütünleşme ve Hata Düzeltme analizleri kapsamında enerji ithalatı, GSYH ve döviz kuru arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Johansen Eşbütünleşme analizi sonucunda, reel enerji ithalatı ile reel GSYH ve reel efektif döviz kuru endeksi arasında eşbütünleşik ilişki saptanmıştır. Johansen Eşbütünleşme denkleminde verilen bağımsız değişkenlerin pozitif işaretli olmaları reel efektif döviz kuru endeksi ve reel GSYH'nın reel toplam enerji ithalatını pozitif etkilediklerini ifade etmektedir. Johansen Eşbütünleşme denklemine göre reel GSYH'da yaşanan %1'lik artış reel enerji ithalatını %0,2, reel efektif döviz kuru endeksinde yaşanan %1'lik artış reel enerji ithalatını %3,7 artırmaktadır. Bu bağlamda uzun dönemde reel efektif döviz kuru endeksinin reel toplam enerji ithalatı üzerindeki etkisi reel GSYH'nın reel toplam enerji ithalatı üzerindeki etkisinden daha güçlüdür. Bulgular iktisadi beklenti ile uyumludur. Çünkü ekonomik büyüme üretim hacminde artış

veya üretim faktörlerinin verimliliğinde artışı ile gerçekleşebilir ve böylece enerji ihtiyacı da artar. Yeterli enerji kaynağının yokluğu enerji ithalatının artışı ile sonuçlanır. Reel efektif döviz kuru endeksinin reel toplam enerji ithalatında pozitif etkiye sahip olmasının sebebi ise yurtiçi fiyat endeksinin, reel efektif döviz kuru endeksini aynı yönlü etkilemesidir. Reel efektif döviz kuru endeksinde meydana gelen artış, Türk Lirasının reel olarak değer kazandığı anlamına gelir ve bu durum enerji ithalatının artmasına yol açar.

Hata düzeltme modeli analiz sonuçları, reel GSYH ve reel efektif döviz kuru endeksi değişkenlerinin kısa dönemli katsayılarının işaretlerinin pozitif olduğunu göstermektedir. Reel enerji ithalatı ile reel GSYH arasındaki ilişki istatistiki olarak anlamlıdır. Reel GSYH'da yaşanan %1'lik artış reel enerji ithalatını %1,1 artırmaktadır. Hata teriminin bir dönem gecikmeli değerinin işaretinin negatif, değerinin 0 ile 1 arasında olması hata düzeltme mekanizmasının işlediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olan seriler arasında kısa dönemde oluşan sapmaların ortadan kalktığını ve serilerin uzun dönem denge sine yakınsadıklarını ifade etmektedir.

Elde edilen bulgular ışığında, ilgili dönemde reel döviz kurunda istikrar sağlanması önem taşımaktadır. Türk Lirası dolar karşısında değer kazandıkça enerji ithalatı artmaktadır. Türk Lirasının değerlendirilmesi sadece ithalat açısından değil, ihracat gelirleri açısından da olumsuz bir gelişmedir. Bu anlamda, Türk Lirasının reel değerinin yurtiçi ve yurtdışı enflasyon oranları ile uyumlu olması önem taşımaktadır. Öte yandan, Türkiye'de ekonomik büyüme arttıkça enerji ithalatı artmaktadır. Bu noktada önemli olan ekonomik büyüme ile enerji ithalatının birlikte hareket etmesidir. Ekonomik büyüme gelir artışı yaratarak, ithalatı finanse edebilecektir. Enerji bir girdi olarak üretimde kullanılıyorsa bu durum borç ödemelerinde sorun yaratmayacaktır.

Türkiye'de enerji ithalatını azaltmaya yönelik öneriler ise şu şekilde genişletilebilir: Türkiye öncelikle fosil yakıtlara bağımlılığını artırmak yerine, temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmelidir. Yenilenebilir kaynaklardan biokütle

enerjisi her yerde elde edilebilmesi, özellikle kırsal alanlar için sosyo-ekonomik gelişmelere yardımcı olması sebebiyle önemli bir alternatif enerji kaynağı olarak belirtilebilir. Biokütle, üretiminde kullanılan ürünün tarımının gelişmesinde, katma değeri yüksek bir pazar oluşmasında ve kırdan kente göçün azaltılmasında rol oynadığından kalkınma için de önemli bir kaynaktır. Bir diğer alternatif enerji kaynağı dalga enerjisinin dünyada ticari boyutu ile kullanımına yeni başlanmıştır. Coğrafi konumu nedeniyle Türkiye’de de hayata geçirilmesi iyi bir seçenek olarak nitelendirilmektedir.

Kaynakça

- Akpolat, Ahmet ve Altıntaş, Nurullah (2013). Enerji tüketimi ile reel GSYH arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi: 1961-2010 dönemi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. 8 (2), 115-127.
- Aslan, Alper ve Öcal, Oğuz (2016). The role of renewable energy consumption in economic growth: evidence from asymmetric causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 60, 953-959.
- Asteriou, Dimitrios ve Hall, Stephen G. (2007). *Applied econometrics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Aydın, Fatma F. (2010). Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 35, 317-340.
- Barışık, Salih ve Demircioğlu, Elmas (2006). Türkiye’de döviz kuru rejimi, konvertibilite, ihracat-ithalat ilişkisi (1980-2001). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (3), 71-84.
- Bayar, Yılmaz (2014). Effects of economic growth, export and foreign direct investment inflows on unemployment in Turkey. *Investment Management and Financial Innovations*. 11 (2), 20-17.
- Berber, Metin ve Artan, Seyfettin (2004). Türkiye’de enflasyon-ekonomik büyüme ilişkisi: teori, literatür ve uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3 (18), 1-17.
- Bilginoğlu, M. Ali ve Dumrul, Cüneyt (2012). Türk ekonomisinin enerji bağımlılığı üzerine bir eş-bütünleşme analizi. *Journal of Yasar University*. 26 (7), 4392-4414.

- Ceylan, Reşat ve Baser, Seda (2014). Türkiye’de petrol tüketimi ile reel GSYH arasındaki uzun dönem ilişkinin Johansen eş-bütünleşme yöntemi ile analiz edilmesi. *Business and Economics Research Journal*. 5 (2), 47-60.
- Çin, Kazım O. (2016). *Türkiye’de enerji bağımlılığının cari işlemler açığı üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Arel Üniversitesi.
- Demir, Murat (2013). Enerji ithalatı cari açık ilişkisi, var analizi ile Türkiye üzerine bir inceleme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. 5 (9), 2-27.
- Dumrul, Yasemin (2011). *Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: teori ve Türkiye uygulaması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Enerji İşleri Genel Müdürlüğü (2017). <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari>, 19 Mart 2018.
- Enders, Walter (1995). *Applied econometric time series*. USA: John Wiley & Son, Inc.
- Erdem, Ekrem, İlğün, Fatih ve Dumrul, Cüneyt (2011). Finansal istikrarın bankacılık sisteminin borç verme politikaları üzerindeki etkisi: 2008 küresel krizi çerçevesinde Türkiye üzerine bir inceleme. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*. 5 (1), 9-34.
- Ertuğrul, Hasan M. (2013). Türkiye’de enerji tüketimi GSYH ilişkisi: dinamik bir analiz. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 13 (25), 249-266.
- Ghosh, Sajal (2009). Import demand of crude oil and economic growth: evidence from India. *Energy Policy*. 37 (2), 699-702.
- Göçer, İsmet (2013). Türkiye’de cari açığın nedenleri, finansman kalitesi ve sürdürülebilirliği: ekonometrik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 8 (1), 213-242.
- Gujarati, Damodar (1995). *Basic econometrics*. New York: McGraw-Hill.
- İlbaş, Mustafa (2014). *Enerji-politik dünya ve Türkiye*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Korkmaz, Özge ve Develi, Abdulkadir (2012). Türkiye’de birincil enerji kullanımı, üretimi ve gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 27 (2), 1-25.
- Korkmaz, Suna ve Yılğör, Metehan (2011). Enerji tüketimi-iktisadi büyüme ilişkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22 (2), 111-125.
- Küsbeci, Berk (2011). *Türkiye ekonomisinin enerji bağımlılığı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

- Önal, Eylem ve Yarbay, Rahmiye Z. (2010). Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli ve geleceği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*. 18, 77-96.
- Özata, Erkan (2010). Türkiye’de enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin ekonometrik incelemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 26, 101-113.
- Parasız, İlker (1993). *Makroekonomi teori ve politika*. (4. Baskı). Isparta: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İlker (1998). *Makroekonomi teori ve politika*. (7. Baskı). Isparta: Ezgi Kitabevi.
- Pekin, Tevfik (1988). *Makroekonomi*. İzmir: Bilgehan Basımevi.
- Seyidoğlu, Halil (2003). *Uluslararası iktisat teori politika ve uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Saatçi, Mustafa ve Dumrul, Yasemin (2013). Elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisinin dinamik bir analizi: Türkiye örneği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 32 (2), 1-24.
- T.C. Merkez Bankası (2018). *Reel efektif döviz kuru endekslerine ilişkin yöntemsel açıklama*. www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/02713545-8428-49ab-a9d9-0f770895d513/REERMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-02713545-8428-49ab-a9d9-0f770895d513-myZr12P, 1 Ağustos 2018.
- Ulutaş, Mahir (2008). Küresel enerji savaşları ve Türkiye’nin konumu. *Cumhuriyet Enerji*. 1, 1-12.
- Usta, Can ve Berber, Metin (2017). Türkiye’de enerji tüketimi ekonomik büyüme ilişkisinin sektörel analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 13, (1), 173-187.
- Yuan, Jiahai, Zhao, Changhong, Yu, Skunhun ve Hu, Zhaoguang (2007). Electricity consumption and economic growth in China: cointegration and co-feature analysis. *Energy Economics*. 29 (6), 1179-1191.
- Yılmaz, Ömer ve Kaya, Vedat (2007). İhracat, ithalat ve reel döviz kuru ilişkisi: Türkiye için bir var modeli. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*. 22 (250), 69-84.
- Ziramba, Emmanuel (2010). Price and income elasticities of crude oil import demand in south Africa: a cointegration analysis. *Energy Policy*. 7844-7849.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 277-296

Geliş Tarihi:09.05.2020 Kabul Tarihi:24.06.2020
Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020
<https://doi.org/10.30561/sinopusd.734593>
<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

YEREL YÖNETİMLERDE FİZİKSEL HAREKETİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİ DESTEKLEYEN KOBİS (KOCAELİ BİSİKLETLİ ULAŞIM SİSTEMİ) PROJESİNİN YÖNETİM VE UYGULAMA SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ

Talha ALTUNTAŞ*

Kürşad SERTBAŞ*

Utku GÖNENER*

Muhammet Eyüp UZUNER*

Ahmet GÖNENER*

Tolga Kaan BAHADIR*

-
- * Bu makale çalışmasının verileri Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 16.09.2019-E68832 tarih ve sayılı etik kurul onayı sonrasında toplanmıştır.
- * Bilim Uzmanı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, talhaaltuntas@kocaeli.bel.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4093-5284>.
- * Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, kursad.sertbas@kocaeli.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5800-0439>.
- * Ar. Gör., Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, gonener.utku@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6152-3353>.
- * Ar. Gör., Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, eyup.uzuner@kocaeli.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7686-4137>.
- * Dr., Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ahmetgonener123@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3766-1016>.
- * Dr., Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, tolgakaan41@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8742-9974>.

Öz

Bu araştırmanın amacı yerel yönetimlerde fiziksel hareketin sürdürülebilirliğini destekleyen Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, KOBİS (Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sisteminin) yönetim ve uygulama süreçlerini kullanıcı görüşlerine göre incelemektir. Araştırma grubunu, Kocaeli ilinde yaşamakta olup kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiş 575 erkek ve 531 kadın olmak üzere toplam 1106 KOBİS (Kocaeli bisikletli ulaşım sistemi) kullanıcısı oluşturmaktadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi ve veri toplamak için anket kullanılmıştır. Çalışmada Kalaycı, Bulan ve Ayan (2015) tarafından geliştirilen bisiklet kullanımına yönelik ergonomik uygunluk anketi veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Verilerin analizinde demografik bilgiler ve diğer anket sorularına ait fikir edinilmesini sağlamak amacıyla frekans, yüzde ve tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Ayrıca demografik bilgiler ile anketteki sorulara verilen cevaplar arasındaki karşılaştırmalarda bağımsız T-testi ve Varyans analizi (Anova) testi uygulanmıştır. Araştırmanın anlam düzeyi $p < 0,05$ olarak belirlenmiştir. Araştırmada toplanan veriler istatistiksel paket programı (SPSS 20,0) aracılığıyla analiz edilip sonuçlar yorumlanmıştır. Araştırmamızda elde edilen sonuçlara göre Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi (KOBİS) yönetim ve uygulama süreçlerini kullanıcı görüşleri değerlendirilmesi sonucunda bakıldığında cinsiyet, yaş, gelir durum, iş durumu, eğitim durumu, lisanslı spor yapma durumu, bisiklet sahiplik durumu, bisiklet yollarının yeterli olma durumu ve Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi ücret tarifesinden memnuniyet durumuna göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. KOBİS kullanıcılarının genel anlamda bisiklet kullanımına önem verdiğini bundan dolayı da kullanıcıların bisiklet alt yapısının geliştirilmesini, bisiklet yollarının daha fazla olmasını, bisiklet yolları ile motorlu taşıt yolunun mümkün olduğu kadar ayrılmasını, bisiklet yollarının çevre düzenlemesinin daha yeşil ve doğal olmasını düşündüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca kullanıcıların çoğunluğu KOBİS ücret tarifesinden memnun oldukları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetim, Fiziksel aktivite, Sürdürülebilirlik, Bisiklet.

Investigation of the Management and Implementation of KOBİS (Kocaeli Bicycle Transportation System) Project Promoting the Sustainability of Physical Movement in Local Governments

Abstract

This study aims to examine the management and implementation processes from the user aspects of Kocaeli Metropolitan Municipality's Kocaeli Bicycle Transportation System, which supports the sustainability of physical movement in local governments. The research group consisted of 1106 KOBİS users (Kocaeli Bicycle Transportation System), 575 males, and 531 females over the age of 18 who were randomly selected in Kocaeli. The survey method was used in the research. In addition to the demographic information of the participants, an ergonomic suitability questionnaire for bicycle use, which was developed by Kalaycı, Bulan and Ayan (2015) was applied. In the analysis of the data, frequency, percentage, and descriptive statistics were used in order to obtain demographic information and to estimate other survey questions. Besides, independent T-test and analysis of variance (ANOVA) tests were used for comparisons between demographic information and questionnaires. The meaning level of the study was determined as $p < 0.05$. According to the results of the study, when the management and implementation processes of KOBİS are examined, meaningful differences were found based on gender, age, income status, job position, education level, registered sports profile, bike ownership, availability of bicycle roads and satisfaction with KOBİS tariff fares. It is observed that the users of KOBİS give importance to the use of bicycles in general. Therefore, the bicycle infrastructure should be improved, the bicycle paths should be increased, the bicycle and motor vehicle paths should be separated as much as possible, and the environmental planning of the bicycle paths should be designed greener and natural. Also, it was observed that the majority of users were satisfied with KOBİS tariff fares.

Keywords: Local management, physical activity, sustainability, bicycle.

Giriş

Spor, kazanma ve başarıma gibi insan içgüdüsünün tatminini amaç edinen, belirli kurallar içerisinde yapılan, rekabete dayalı, sosyalleştirici, fiziksel, zihinsel ve ruhsal hareketler bütünüdür. Sporun bireysel ve toplumsal olarak hem bireyler hem de toplumlar için saklı bir yaşam biçimi ve eğitim aracı olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Yerel yönetimlerin kendi öz kaynaklarını aktif hale getirerek sporu topluma

yaymaları, okullarla iş birliği halinde olmaları ve bu konuları teşvik edici spor alanları oluşturarak kente çok farklı bir bakış açısı getirebilirler. Yerel yönetimler, "herkes için spor" ve "yaşam boyu spor" felsefesini benimseyerek, halkı kapsayacak organizasyonlar planlamalıdır (Zengin ve Öztaş, 2008).

Ülkemizde spor amacıyla yaygın olarak kullanılan bisikletin, bir ulaşım aracı olarak da etkin kullanılmasının sağlanması gerekmektedir. Bu konuda bazı araştırmalara rağmen yeterince farkındalığın sağlanmaması ve altyapı yetersizliği sebebiyle ulaşım aracı olarak bisiklet kullanımı günümüzde hala istenilen seviyeye ulaşmamıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Bisiklet Yolları Kılavuzu, 2019).

Bisiklet kullanımı, ulaşım anlamında maddi olarak daha ekonomik olma ile çevre dostu ve halk sağlığının daha korunabilmesi şeklinde sınıflandırılabilir. Bisiklet hem maddi olarak hem de çevresel anlamda öz kaynakların varlığını sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Bu durum ayrıca belediyelerinde ulaşım harcamalarına katkı sağladığı düşünülmektedir. Ayrıca şehre temiz hava ve maddi hareketlilikte getirdiği düşünülmektedir. Trafik kazalarını da minimuma indiren, trafikteki ses sıkıntısını da gideren bir çevre dostudur. Bisikletin tercih edilmesi bireylerin fiziksel aktivitede bulunma oranını yükselterek sağlıklı olmalarına katkı sağlamaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012). Tüm bunlara ek olarak, gerekli spor hizmetleri büyükşehir belediyesi kanununun 7. maddesi m bendinde yazdığı üzere belediyelerin görevleri arasında yer almaktadır (Büyükşehir Belediye Kanunu, 2004).

Hem büyük hem de küçük kentlerin en belirgin problemlerden biri insanların yer değiştirirken hızlı ve güvenli olduğunu düşünerek hava kirliliği oluşturan fosil yakıtların kullanılmasıdır (Çalık, 2016). Bu sorunu hafifletmek için alternatiflerden biri insanların yer değiştirmesine neden olan fiziksel aktivitede yardımcı bir araç olarak bisiklet kullanılmasıdır. Bisiklet, zinde, sağlıklı ve keyifli bir sosyal aktivitede bulunmak için bir yol, çevre dostu, ekonomik maliyeti ve etkin kullanımı olmak üzere birçok nedenden dolayı kentsel ulaşım sisteminin arzu edilen en sürdürülebilir bir biçimi olarak kabul edilmektedir (Çalık, 2016).

Kent içindeki araç yoğunluğunu azaltması, çevre dostu olması, sağlığa olumlu etkilerinin olması, maddi olarak kazanç sağlaması, diğer ulaşım araçlarına entegre olabilmesi, kolayca taşınabilmesi gibi birçok olumlu özelliği bulunan bisikletin daha fazla tercih edilmesi için gerekli alt yapı çalışmalarının yapılması ve insanların bu konuda bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda yerel yönetimlerin, hükümet politikalarıyla paralel şekilde hareket etmesi ve yetki alanlarındaki bölgelerde gerekli çalışmaları ivedilikle yapmasının bisiklet kullanımını arttıracacağı düşünülmektedir.

KOBİS Kocaeli sınırları içerisinde kent içi erişimi kolaylaştırmak, toplu taşıma sistemlerini besleyici nitelikte ara imkânlar oluşturmak, çevresel ve sürdürülebilir bir ulaşım aracının kullanılmasını özendirmek için bisiklet kiralama sisteminin ismidir. 70 adet istasyon bulunmaktadır. İstasyonlarda en az 12 en fazla 24 olmak üzere 864 bisiklet park ünitesi ve 500 adet bisiklet bulunmaktadır (Kobis, 2014).

Bu bilgilerden yola çıkılarak Kobis projesinin yönetim ve uygulama süreçlerinin kullanıcılara göre bazı değişkenlere göre farklılık gösterebileceği düşünülmektedir.

1. Amaç

Yerel yönetimlerin bisiklet kullanımına ilişkin yapılan tüm uygulamalar söz konusu şehir yaşantısına ve dolayısıyla bisiklet kullanıcısı kentlere; sosyal, doğal çevre, ekonomi, ulaşım, insan sağlığı, kent mimarisi gibi konularda pozitif etkiler sağlamaktadır. Bu araştırmada ulaşım aracı olarak bisikletin yukarıda bahsedilen etkileri ile beraber yerel yönetimlerin çalışmalarını inceleyebilmek, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin bisiklet paylaşım sistemi (KOBİS) projesinin fiziksel hareketin sürdürülebilirliği açısından, Ulaşım Sisteminin yönetim ve uygulama süreçlerinin incelenmesine ilişkin kullanıcı görüşlerinin sentezlenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Araştırma grubunu, Kocaeli ilinde yaşayan kolayda örnekleme ile seçilmiş ve gönüllülük esasına göre katılımcılar 18 yaş üstü 575 erkek, 531 kadın toplamda 1106 Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi (KOBİS) kullanıcısı oluşturmaktadır.

Tablo 1: *Araştırmaya Katılan Bireylerin Bazı Demografik Bilgileri*

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Erkek	575	52
	Kadın	531	48
Yaş	18-21	151	13.7
	22-25	281	25.4
	26-35	267	24.1
	36-50	313	28.3
	51 ve üzeri	94	8.5
Eğitim Düzeyi	İlkokul	55	5
	Ortaokul	74	6.7
	Lise	351	31.7
	Lisans	608	55
	Yüksek Lisans	18	1.6
Çalışma Durumu	Çalışan	479	43.3
	Öğrenci	309	27.9
	Ev Hanımı	137	12.4
	İşsiz	89	8
	Emekli	49	4.4
	Diğer	43	3.9
Gelir Düzeyi	1000tl altı	261	23.6
	1001-1499tl	113	10.2
	1500-2099tl	179	16.2
	2500-3499tl	243	22
	3500 tl ve üzeri	310	28
Toplam		1106	100

Araştırmaya katılan deneklerin %52'si erkek, %48'i kadındır. %13,7'si 18-21 yaşında, %25,4'ü 22-25 yaşında, %24,1'i 26-35 yaşında, %28,3'ü 36-50 yaşında ve %8,5'i 51 yaş ve üzerindedir. %5'i ilkokul, %6,7'si ortaokul, %31,7'si lise, %55', lisans ve %1,6'sı yüksek lisans mezunudur. %43,3'ü çalışan, %8'i işsiz, %12,4'ü ev hanımı, %27,9'u öğrenci, %4,4'ü emekli ve %3,9'u diğer işlerde çalışmaktadır. Ayrıca %23,6'sı 1000 tl altı, %10,2'si 1001-1499 tl, %16,2'si 1500-2099 tl, %22'si 2500-3499 tl ve %28'i 3500 tl ve üzeri gelir durumuna sahiptir.

2.1. Veri Toplama Aracı

Anket ilk olarak Kalaycı, Bulan ve Ayan (2015) tarafından kentte yaşayan 300 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 5'li likert tipi bir anket uygulanmıştır. Ankette toplam 19 soru bulunmaktadır. Anket öncelikli olarak bisiklet kullanıp kullanmadıkları, kullanma sıklıkları ve amaçları, kullanmama sebepleri, ulaşım aracı olarak bisiklet tercih etme nedenleri, bisiklet kullanımına teşvik edici etkenler, bisiklet yolu için uygun ergonomik koşulların irdelendiği sorulardan oluşmaktadır. Ayrıca anketin ilk kısmında demografik bilgilerin yer aldığı (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, iş durumu, gelir durumu, bisiklete sahip olma durumu ve lisanslı spor yapma durumu) bölümü yer almaktadır (Kalaycı ve diğerleri, 2015).

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi (KOBİS) istasyonlarında her bir katılımcıya kısa süreliğine tabletler verilerek online anket uygulaması aracılığı ile toplanmıştır. Katılımların anket cevaplama süresi yaklaşık olarak 5 dk. sürmüştür. Anket öncesi araştırma grubuna araştırma hakkında bilgi verilerek özenli bir şekilde anket sorularının cevaplanması istenmiştir. Araştırma ile ilgili Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Ulaşım ve Trafik Yönetimi Dairesi Başkanlığı Toplu Taşıma Şube Müdürlüğü'nden 05.08.2019 tarih ve 70810048-210.01 sayılı izin ile Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 16.09.2019-E68832 tarih ve sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Öncelikle demografik bilgiler ve diğer grup sorularına ait fikir edinilmesini sağlamak amacıyla frekans, yüzde ve tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Veriler normal dağılıma uymadıkları için parametrik olmayan testler ile analizler gerçekleştirilmiştir. Demografik bilgiler ile anketteki sorulara verilen cevaplar arasındaki karşılaştırmalarda Ki-Kare testi uygulanmıştır. Araştırmanın anlam düzeyi $p < 0,05$ olarak belirlenmiştir. Araştırmada toplanan veriler istatistiksel paket programı (SPSS 20,0) aracılığıyla analiz edilip sonuçlar yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Tablo 2: *Araştırmaya Katılan Bireylerin Cinsiyet Durumuna Göre Ki-Kare Testi Sonuçları*

		N	X ²	SD	p
Aşağıdaki değişikliklerden hangisi sizi bisiklet kullanmaya teşvik edebilir? (bisikletin diğer ulaşım türlerine entegre edilmesi)	Erkek	575	16.657	4	0.002*
	Kadın	531			
Aşağıdaki değişikliklerden hangisi sizi bisiklet kullanmaya teşvik edebilir? (motorlu taşıt yoğunluğunun azaltılması)	Erkek	575	17.017	4	0.002*
	Kadın	531			
Daha fazla bisiklet kullanmama sebebiniz nedir? (bisiklet yollarının eksikliği)	Erkek	575	14.056	4	0.007*
	Kadın	531			
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini sekapark – yahyaptan arası için değerlendiriniz (eğim bisiklet kullanımına uygundur (en fazla %5))	Erkek	575	35.394	4	0.000*
	Kadın	531			
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini sekapark – yahyaptan arası için değerlendiriniz (aydınlatma elemanları yeterlidir)	Erkek	575	26.408	4	0.000*
	Kadın	531			
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini sekapark – yahyaptan arası için değerlendiriniz (yol alt yapısı bisiklet kullanımı için uygundur)	Erkek	575	24.378	4	0.000*
	Kadın	531			

1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum

* $p < 0,05$

Cinsiyet durumuna göre sonuçlara bakıldığında Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi (KOBİS) istasyonlarının kullanım durumları ile alakalı anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Erkeklerin kadınlara göre bisiklet alt yapısını daha yetersiz buldukları görülmüştür.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Bireylerin KOBİS Ücret Tarifesinden Memnuniyet Durumuna Göre Ki-Kare Testi Sonuçları

		N	X ²	SD	p
Hangi nedenlerle dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir? (hava kirliliğine neden olmaması)	Evet	689	10.197	4	0.037*
	Hayır	417			
Hangi nedenlerle dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir? (sağlığa olumlu etkilerinin olması)	Evet	689	9.983	4	0.041*
	Hayır	417			
Aşağıdaki değişikliklerden hangisi sizi bisiklet kullanmaya teşvik edebilir? (daha geniş bisiklet yolları)	Evet	689	15.149	4	0.004*
	Hayır	417			
Aşağıdaki değişikliklerden hangisi sizi bisiklet kullanmaya teşvik edebilir? (bisiklet park/dinlenme alanları)	Evet	689	11.480	4	0.022*
	Hayır	417			

* p<0,05

KOBİS ücret tarifesinden memnuniyet durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin çoğunluğunun Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi (KOBİS) ücret tarifesinden memnun olduğu görülmüştür.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Bireylerin Bisiklete Sahip Olma Durumuna Göre Ki-Kare Testi Sonuçları

		N	X ²	SD	p
Hangi nedenlerle dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir? (hava kirliliğine neden olmaması)	Evet	566	9.607	4	0.048*
	Hayır	540			
Hangi nedenlerle dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir? (sağlığa olumlu etkilerinin olması)	Evet	566	12.155	4	0.016*
	Hayır	540			
Aşağıdaki değişikliklerden hangisi sizi bisiklet kullanmaya teşvik edebilir? (daha geniş bisiklet yolları)	Evet	566	10.389	4	0.034*
	Hayır	540			
Aşağıdaki değişikliklerden hangisi sizi bisiklet kullanmaya teşvik edebilir? (bisiklet park/dinlenme alanları)	Evet	566	8.724	4	0.068*
	Hayır	540			
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini sekapark – yahyapark arası için değerlendiriniz (eğim bisiklet kullanımına uygundur (en fazla %5))	Evet	566	14.123	4	0.007*
	Hayır	540			

* p<0,05

Bisiklete sahip olma durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin bisikletin çevreye ve sağlığa olumlu etkilerinin olduğunu düşündükleri

görülmüştür. Ayrıca bisiklet alt yapısı ile ilgili yapılacak olumlu düzenlemelerin kendilerini daha çok teşvik edeceklerini belirtmişlerdir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Bireylerin Lisanslı Spor Yapma Durumuna Göre Ki-Kare Testi Sonuçları

		N	X ²	SD	p
Aşağıdaki değişikliklerden hangisi sizi bisiklet kullanmaya teşvik edebilir? (motorlu taşıt yoğunluğunun azaltılması)	Evet	496	14.289	4	0.006*
	Hayır	610			
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini Sekapark–Yahyakaptan arası için değerlendiriniz (bisiklet kullanımı için uygun zemin malzemesi kullanılmıştır)	Evet	496	12.001	4	0.017*
	Hayır	610			
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini Sekapark - Yahyakaptan arası için değerlendiriniz (bisikletlilerin güvenle ve tam kontrollü bir şekilde durmalarını sağlayacak görüş mesafesi vardır)	Evet	496	17.938	4	0.001*
	Hayır	610			
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini sekapark – yahyakaptan arası için değerlendiriniz (eğim bisiklet kullanımına uygundur (en fazla %5))	Evet	496	19.466	4	0.001*
	Hayır	610			

* p<0,05

Lisanslı spor yapma durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin bisikleti kullanırken daha yeşil, doğa ile iç içe ve daha geniş yollarda bisiklet kullanmak istedikleri görülmüştür.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Bireylerin Bisiklet Yolları Yeterli Olma G Ki-Kare Testi Sonuçları

		N	X ²	SD	p
Hangi nedenlerle dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir? (hava kirliliğine neden olmaması)	Evet	211	13.918	4	0.008*
	Hayır	895			
Hangi nedenlerle dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir? (sağlığa olumlu etkilerinin olması)	Evet	211	27.419	4	0.00*
	Hayır	895			
Hangi nedenlerle dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir? (yakıt giderinin olmaması)	Evet	211	16.338	4	0.003*
	Hayır	895			
Aşağıdaki değişikliklerden hangisi sizi bisiklet kullanmaya teşvik edebilir? (karayolu trafiğinden ayrı daha fazla bisiklet yolları)	Evet	211	23.937	4	0.000*
	Hayır	895			
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini sekapark – yahyakaptan arası için değerlendiriniz (bisiklet yolu ile motorlu taşıt yolu arasında güvenlik mesafesi bulunmaktadır (en az 1.5 m))	Evet	211	13.205	4	0.010*
	Hayır	895			

* p<0,05

Bisiklet yolları yeterli olma durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerden bisiklet yollarını yeterli bulmadıkları görülmüştür.

Tablo 7: Araştırma Grubuna Katılan Bireylerin Yaş Durumuna Göre Ki-Kare Testi Sonuçları

	N	X ²	SD	p
	18-21	151		
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini sekapark – yahyakaptan arası için değerlendiriniz (bisiklet kullanımı için uygun zemin malzemesi kullanılmıştır)	22-25	281	34.247	16
	26-35	267		
	36-50	313		
	51 ve üzeri	94		
	Toplam	1106		

1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum

* p < 0.05

Yaş durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin Sekapark-Yahyakaptan arası bisiklet yolu zemin malzemesinin uygunluğu konusundaki görüşlerine bakıldığında yaş küçüldükçe olumlu görüş artmıştır.

Tablo 8: Araştırma Grubuna Katılan Bireylerin Eğitim Durumuna Göre Ki-Kare Testi Sonuçları.

	N	X ²	SD	p
Aşağıdaki değişikliklerden hangisi sizi bisiklet kullanmaya teşvik edebilir? (motorlu taşıt yoğunluğunun azaltılması)	İlkokul	55	39.668	16
	Ortaokul	74		
	Lise	351		
	Lisans	608		
	Yüksek lisans	18		
	Toplam	1106		
	Daha fazla bisiklet kullanmama sebebiniz nedir? (bisiklet yollarının eksikliği)	İlkokul		
Ortaokul		74		
Lise		351		
Lisans		608		
Yüksek lisans		18		
Toplam		1106		
Daha fazla bisiklet kullanmama sebebiniz nedir? (motorlu taşıtlarla aynı yolun paylaşılması)		İlkokul	55	42.519
	Ortaokul	74		
	Lise	351		
	Lisans	608		
	Yüksek lisans	18		
	Toplam	1106		

Daha fazla bisiklet kullanmama sebebiniz nedir? (diğer araçların hızı)	İlkokul	55	51.178	16	0.000*
	Ortaokul	74			
	Lise	351			
	Lisans	608			
	Yüksek lisans	18			
	Toplam	1106			
Daha fazla bisiklet kullanmama sebebiniz nedir? (diğer araçların yoğunluğu)	İlkokul	55	38.257	16	0.001*
	Ortaokul	74			
	Lise	351			
	Lisans	608			
	Yüksek lisans	18			
	Toplam	1106			
Daha fazla bisiklet kullanmama sebebiniz nedir? (yolun diğer tarafına geçişler/kavşaklar)	İlkokul	55	51.524	16	0.000*
	Ortaokul	74			
	Lise	351			
	Lisans	608			
	Yüksek lisans	18			
	Toplam	1106			
Daha fazla bisiklet kullanmama sebebiniz nedir? (çok şeritli yollarda dönüş noktaları/kurplar)	İlkokul	55	45.672	16	0.000*
	Ortaokul	74			
	Lise	351			
	Lisans	608			
	Yüksek lisans	18			
	Toplam	1106			

* $p < 0,05$

Eğitim durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin bisiklet kullanımına teşvik edici maddeler ele alındığında motorlu taşıt yoğunluğunun azaltılması maddesine yüksek eğitim düzeyindeki kişilerin katılım durumlarının daha fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 9: Araştırma Grubuna Katılan Bireylerin Çalışma Durumuna Göre Ki-Kare Testi Sonuçları

	N	X ²	SD	p	
Hangi nedenlerden dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir? (hava kirliliğine neden olmaması)	Çalışan	479	36.926	20	0.012*
	Herhangi bir işte çalışmayan	89			

Ev hanımı	137
Öğrenci	309
Emekli	49
Diğer	43
Toplam	1106

* p<0,05

Çalışma durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin “Hangi nedenlerden dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir” sorusunun hava kirliliğine neden olmaması maddesine verilen cevaplar ele alındığında öğrencilerin katılım durumlarının daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 10: *Araştırma Grubuna Katılan Bireylerin Gelir Durumuna Göre Ki-Kare Testi Sonuçları*

	N	X ²	SD	P
	1000 TL ve altı	261		
Hangi nedenlerle dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir? (hava kirliliğine neden olmaması)	1001 TL – 1499 TL	113	43.127	16
	1500 TL – 2099 TL	179		
	2500 TL – 3499 TL	243		
	3500 TL ve üzeri	310		
	Toplam	1106		
	1000 TL ve altı	261		
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini Sekapark-Yahyakaptan arası için değerlendiriniz (bisiklet yolu ile motorlu taşıt yolu arasında güvenlik mesafesi bulunmaktadır [en az 1.5 m])	1001 TL – 1499 TL	113	28.923	16
	1500 TL – 2099 TL	179		
	2500 TL – 3499 TL	243		
	3500 TL ve üzeri	310		
	Toplam	1106		
	1000 TL ve altı	261		
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini Sekapark-Yahyakaptan arası için değerlendiriniz (bisikletlilerin güvenle ve tam kontrollü bir şekilde durmalarını sağlayacak görüş mesafesi vardır)	1001 TL – 1499 TL	113	29.629	16
	1500 TL – 2099 TL	179		
	2500 TL – 3499 TL	243		
	3500 TL ve üzeri	310		
	Toplam	1106		
	1000 TL ve altı	261		
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini Sekapark – Yahyakaptan arası için değerlendiriniz (eğim bisiklet kullanımına uygundur (en fazla %5))	1001 TL – 1499 TL	113	41.381	16
	1500 TL – 2099 TL	179		
	2500 TL – 3499 TL	243		
	3500 TL ve üzeri	310		
	Toplam	1106		

	1000 TL ve altı	261			
Aşağıdaki bisiklet yolu kriterlerini sekapark – yahyakap-tan arası için değerlendiriniz (aydınlatma elemanları yeterlidir)	1001 TL – 1499 TL	113			
	1500 TL – 2099 TL	179	34.685	16	0.004*
	2500 TL – 3499 TL	243			
	3500 TL ve üzeri	310			
	Toplam	1106			

* p < 0.05

Gelir durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin bisiklet yolu kriterlerine verdikleri cevaplar ele alındığında maddi durumu yüksek olan kişilerin kriterleri yeterli bulunduğu gözlemlenmiştir.

4. Tartışma

İnsanlar eğitim, yoğun iş temposu gibi sebeplerden dolayı yeterince fiziksel aktivite yapamamaktadırlar. Bu durum insan sağlığı açısından kötü sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. İşte tam bu noktada insanlara fiziksel aktiviteyi cazip hale getirebilecek, zaman harcamadan aynı anda başka bir ihtiyacını gidermesini sağlayabilecek (iş, eğitim, eğlence, ulaşım vb.) ve bireyin sağlığı için gereksinim duyduğu fiziksel aktiviteyi de yapmasına olanak sağlayabilecek uygulamaların önemi ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin sorumlulukları arasında insanların spor yapma ihtiyaçlarını karşılaması da bulunmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimlerin KOBİS gibi projelerle ulaşımı sağlarken aynı zamanda bireylerin fiziksel aktivite yaparken eğlenmesini sağlamak gibi birden fazla ihtiyacı aynı anda karşılayabilecek, bu yoğun yaşam temposunda insanlara zaman kazandırabilecek çok yönlü projeleri hayata geçirmesi ve geliştirmesi gerekmektedir. Konu ile ilgili yapılan diğer araştırmalara baktığımızda;

Cinsiyet durumuna göre sonuçlara bakıldığında Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi (KOBİS) istasyonlarının kullanım durumları ile alakalı anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Erkeklerin kadınlara göre bisiklet alt yapısını daha yetersiz buldukları görülmüştür. Koçak (2016) yapmış olduğu araştırmada bisiklet kullanma nedenleri ve kullanım sonucunda elde ettikleri faydaların cinsiyete, çalışma durumuna ve kullanma süresine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Başka bir araştırmada Herman (2015) bisikletçiler üzerinde yapmış olduğu araştırmalarda da kadın

ve erkeklerin bisiklet kullanma nedenleri arasında anlamlı farklılık olmadığını tespit etmiştir. Bu gruplarda farklılığın olmaması bisiklet sporunun toplumun her kesimine hitap eden bir spor olduğunu göstermektedir. Ardahan ve Lapa (2011) bununla birlikte cinsiyet, çalışma durumu ve bisiklet kullanma sürelerinin bireylerin bisiklet kullanımını etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında yapmış oldukları araştırmada ve diğer kaynaklarda cinsiyet değişkenine göre bisiklet kullanım durumlarında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bunun sebebi ise yapılan araştırmaların arasındaki zaman farklılığı olması, teknolojinin gelişmiş olması, araştırmanın yapıldığı yerlerin farklı olması, iklimlerin farklı olması ve insanların ihtiyaçlarının değişmesi ile birlikte bisiklete duyulan ilginin artmasıdır. Buna ilave olarak yerel yönetimlerin halka bisiklet dağıtımını yaparak halkı bisiklete teşvik etmesi büyük bir etken olduğu düşünülmektedir.

KOBİS ücret tarifesiyle memnuniyet durumuna göre araştırmaya katılan kişilerin çoğunluğu Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi (KOBİS) ücret tarifesiyle memnun olduğu görülmüştür. Bunun sebebinin ise, Türkiye’de buna benzer bisiklet paylaşım sistemleri arasında Kobis sisteminin Kayseri iline ait olan Kaybis sisteminin ardından en ekonomik bisiklet hizmeti veren paylaşım sistemi olması gösterilebilir.

Bisiklete sahip olma durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin çoğunluğunun bisikletin çevreye ve sağlığa olumlu etkilerinin olduğunu düşündükleri görülmüştür. Ayrıca bisiklet alt yapısı ile ilgili yapılacak olumlu düzenlemelerin kendilerini daha çok teşvik edeceklerini belirtmişlerdir. Bunun sebebinin ise bisikletle geçirdikleri zamanın daha güvenli ve daha konforlu olmasını istemeleri olduğu düşünülmektedir. Elbeyli (2012) yapmış olduğu araştırmada bisiklet kullanımının insan sağlığına olumlu etkileri olduğunu belirtmiştir. Bisiklet kullanımını sırasında yapılan fiziksel aktivitenin kalp-damar hastalıkları ve obezite gibi sorunların azalmasında ve ölüm oranlarının düşmesinde belirgin bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Lorasokkay ve Ağırlar (2011) yapmış oldukları araştırmada bisiklet kullanımının gün içerisinde yapılması gereken fakat bir türlü fırsat bulunamayan fizik-

sel aktivitenin fazladan bir zaman ayırmadan yapılabileceği ve bunun sağlık açısından bulunmaz bir fırsat olduğunu belirtmişlerdir. Balcı ve diğerleri (2017) yapmış oldukları araştırmada kullanım alanı ve sağlığa olumlu etkileri olduğunu ve bunun bisikleti vazgeçilmez bir hale getirdiğini belirtmişlerdir.

Lisanslı spor yapma durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin bisikleti kullanırken daha yeşil, doğa ile iç içe ve daha geniş yollarda bisiklet kullanmak istedikleri görülmüştür. Bunun sebebi sporcu kimliklerinin onlara kazandırmış olduğu sağlıklı yaşam bilinci olduğu düşünülmektedir.

Bisiklet yoları yeterli olma durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerden bisiklet yollarını yeterli bulmadıkları görülmüştür. Bunun sebebi kişilerin bisikletin hava kirliliğini engellemesi, sağlığa olumlu etkilerinin olması ve yakıt giderinin olmaması gibi konularda bilinçli oldukları görülmüştür. Dolayısıyla bisiklet ile ilgili bilgi sahibi oldukları düşünüldüğünde daha fazla bisiklet yolu ihtiyacı olduğu düşünülmektedir (Uz & Kardeşin 2004).

Yaş durumuna göre sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin Sezapark-Yahyakaptan arası bisiklet yolu zemin malzemesinin uygunluğu konusundaki görüşlerine bakıldığında yaş küçüldükçe olumlu görüş artmıştır. Bunun sebebinin ise yaşı küçük olan katılımcıların bilgi düzeyleri, yaşam tecrübeleri, malzeme hakkında teknik bakış açısı ve bisiklet kullanıma bakış açılarının farklı olduğundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin eğitim durumuna göre motorlu taşıt yoğunluğunun azaltılması maddesine yüksek eğitim düzeyindeki kişilerin katılım durumlarının daha fazla olduğu görülmüştür. Bunun sebebi eğitim düzeyleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Diğer sonuçlar “Daha fazla bisiklet kullanmama sebebiniz nedir?” sorusu ele alındığında bisiklet yollarının eksikliği, motorlu taşıtlarla aynı yolun paylaşılması, diğer araçların hızı ve yoğunluğu, kavşaklar, çok şeritli yollarda geçiş noktaları (kurplar) maddelerinin tamamına yüksek eğitim düzeyindeki kişilerin katılım durumları daha fazladır. Bunun sebebi katılımcıların eğitim seviyeleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bir başka araştırmada ise bisikletin daha az kullanılması

veya kullanılmamasına neden olarak işaret edilen etkenler içinde genellikle bisiklet yolları, diğer uyarlanmış alanların eksikliği olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla, güvenli olmayan ve kötü kavşak koşulları güvensizlik hissini ortaya çıkarmaktadır. Bu da bisiklet kullanımını olumsuz etkiliyor. Ayrıca mesafenin uzunluğu, coğrafi ve hava koşullarının iyi durumda olmaması da bir etken olarak gösterilmektedir (Fradeb ve Ribeiro, 2014).

Araştırmaya katılan bireylerin çalışma durumuna göre sonuçlar incelendiğinde “hangi nedenlerden dolayı bisiklet ulaşım aracı olarak tercih edilmelidir” sorusunun hava kirliliğine neden olmaması maddesine verilen cevaplara öğrencilerin daha fazla katılım gösterdiği gözlemlenmiştir. Bunun sebebi öğrencilerin eğitim hayatlarında edindikleri kazanımların daha yeni olduğu, doğal yaşama karşı daha bilinçli ve hassas oldukları düşünülmektedir. Çin’de yapılan başka bir araştırmaya göre, bu ülkedeki bisiklet paylaşım sistemlerinin geliştirilme düzeylerinin, diğer eğitim ve gelir düzeyleri yüksek ülkeler arasında yer aldığı gözlemlenmiştir. Bunun birçok nedeni vardır. Çin’in, diğer birçok ülke gibi büyük ölçüde motorlu araçlara aşırı bağımlı olmasının olumsuz sonuçları yani havanın yüksek düzeyde kirlenmesi, fosil yakıtlara verilen yüksek ücretler ve zararlı sera gazı emisyonlarına katkıda bulunan araçlardan dolayı bisiklet paylaşım sistemlerine daha fazla önem vermeye başlamıştır (Zhao, 2013).

Katılımcıların gelir düzeylerine göre sonuçlar incelendiğinde bisiklet yolu kriterlerine verilen cevaplarda maddi durumu yüksek olan bireylerin kriterleri yeterli bulunduğu gözlemlenmiştir. Bunun sebebinin de maddi durumu düşük kişilerin yüksek olanlara göre maddi kaygılarının daha fazla olduğu ve bu nedenden dolayı daha fazla çalışma ihtiyacı hissettikleri ve bu durumdan dolayı bisiklet kullanımına ayıracak vakitlerinin diğer bireylere göre daha az olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu konudaki tecrübeleri ve bilgi düzeyleri az olduğu düşünülmektedir. 2016 yılı itibarıyla gerçekleştirilen bir çalışmada gelir düzeyleri 2701 TL ve üstü olan bisiklet kullanıcılarının, sosyokültürel ve altyapı engelleri ile daha az karşılaştıkları belirtilmiştir. Bisiklet kullanımı bireyler tarafından ulaşım, sağlıklı yaşam, sosyal çevre gibi

amaçlarla olduğu kadar bir serbest zaman etkinliği olarak da değerlendirilmektedir (Balcı ve diğerleri, 2016). Ekinci vd. (2014), bisiklet kullanımını bir serbest zaman etkinliği olarak değerlendiren bir çalışmada, düşük gelir seviyesinin bireylerin boş zaman etkinliklerine katılmalarındaki engellerden birinin düşük gelir seviyesi olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Dong ve Chick (2012) tarafından altı şehirde yapılan karşılaştırmalı çalışmada, gelir düzeyinin düşük olmasının, boş zaman engeli olarak değerlendirilen sekiz etken arasında ikinci sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

Sonuç

Araştırmamızda elde edilen sonuçlara göre Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi (KOBİS) yönetim ve uygulama süreçlerine bakıldığında cinsiyet, yaş, gelir durumu, iş durumu, eğitim durumu, lisanslı spor yapma durumu, bisiklet sahiplik durumu, bisiklet yollarının yeterli olma durumu ve ücret tarifesinden memnuniyet durumuna göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Araştırmaya katılan kişilerin verdikleri cevaplardan anlaşıldığı üzere bisiklet yolları ile motorlu taşıt yollarının kesişim noktalarının fazla, diğer araçların hızlarının yüksek, kavşakların yeteri kadar güvenli olmadığı, bisiklet alt yapısının yetersiz, bisiklet yollarının malzemesinin yeteri kadar uygun olmadığı ve bisiklet yolu mesafesinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı da bisiklet alt yapısının geliştirilmesinin, bisiklet yollarının daha fazla olmasının, bisiklet yolları ile motorlu taşıt yolunun mümkün olduğu kadar ayrılmasının, motorlu taşıt sürücülerinin bu konuda daha dikkatli ve duyarlı olmalarının, bisiklet yollarının çevre düzenlemesinin daha yeşil ve doğal olması gerektiği düşünülmektedir. Söz konusu durumların düzelmesi halinde kişilerin bisiklet kullanımındaki motivasyonlarının artacağı anlaşılmıştır. Ayrıca kullanıcıların bisiklet kullanırken yaptıkları fiziksel aktivitenin sağlığa ve çevreye olumlu etkisi olduğu anlaşılmıştır. Bunların yanı sıra kullanıcıların çoğunluğu KOBİS'in ücret tarifesinden memnun oldukları anlaşılmıştır. Sonuç olarak KOBİS'in kente ve insanlara fayda

sağlayan bir proje olduğu fakat bazı düzenlemeler ile daha verimli ve kullanışlı hale gelebileceği anlaşılmıştır.

Araştırma sonucundan elde ettiğimiz bulgulara göre sunacağımız öneriler şu şekildedir;

• KOBİS kullanıcılarının bisiklet kullanımındaki motivasyonlarının artması ve dolayısıyla daha fazla fiziksel aktivitede bulunmaları için bisiklet yollarının mesafesi arttırılıp, daha güvenli ve izole olmaları sağlanabilir.

• Bisiklet yollarının daha güvenli ve ayrı olması sağlanabilir.

• Çevre düzenlemeleri ile daha fazla yeşil alan içerebilir.

• Bisiklet yolu alt yapısı geliştirilebilir.

• Akıllı bisiklet kiralama terminallerinin, akıllı park ünitelerinin ve akıllı bisikletlerin üzerine reklam alınıp sisteme ek kaynak sağlanabilir. Bu ek kaynak kullanılarak sistemle ilgili yenilikler rahatça yapılabilir.

Kaynakça

- Ardahan, F., & Lapa, T. Y. (2011). Açık alan rekreasyonu: bisiklet kullanıcıları ve yürüyüşçülerin doğa sporu yapma nedenleri ve elde ettikleri faydalar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 1327-1341.
- Balcı, V., Özbek, O., Koçak, F., & Çeyiz, S. (2017). Development of the bicycle constraints scale: validity and reliability study bisiklet engelleri ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal Of Human Sciences*, 14 (3), 2352-2363.
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Sayı: 8901, (2004), <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.5.5216.pdf>, 24.09.2019.
- Çalık, M. (2016) Kent dokusuna uygun alternatif çevresel ulaşımda bisiklet kullanımının sosyal fayda maliyet analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, 329-346.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2019), Çevre yönetimi genel müdürlüğü bisiklet yolu kılavuzu. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/meslekihizmetler/haberler/b-s-klet-yollari-kilavuzu-23.12.2019-20191223102511.pdf>, 16 Mart 2020.

- Dong, E., & Chick, G. (2012). Leisure constraints in six chinese cities. *Leisure Sciences*, 34 (5), 417-435.
- Ekinci, N. E., Kalkavan, A., Üstün, Ü. D., & Gündüz, B. (2014). Üniversite öğrencilerinin sportif ve sportif olmayan rekreatif etkinliklere katılmalarına engel olabilecek unsurların incelenmesi. *Sportif Bakış: Spor Ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 1-13.
- Elbeyli, Ş. (2013). *Kentiçi ulaşımda bisikletin konumu ve şehirler için bisiklet ulaşımı planlaması: sakarya örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Frade, I., & Ribeiro, A. (2014). Bicycle sharing systems demand. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 111, 518-527.
- Herman, Z. T. (2015). Serious leisure and leisure motivations among self-identified cyclists. *Journal Of Tourism and Hospitality Management*, 3 (1-2), 32-40.
- Kalaycı, M., Bulan, Ö., & Ayan, E. (2015). Kent içi yolların bisiklet kullanımına yönelik ergonomik uygunluğunun kullanıcılar bakış açısına göre değerlendirilmesi: kasta-monu kuzeykent örneği. *Mühendislik Bilimleri Ve Tasarım Dergisi*, 3 (3), 181-187.
- Kocaeli Bisikletli Ulaşım Sistemi (KOBİS), 2014. www.kobis.com.tr, 15 Ekim 2019.
- Koçak, F. (2016). Cycling in Turkey: reasons and benefits of cycling Türkiye’de bisiklet kullanımı: bisiklet kullanma nedenleri ve elde edilen faydalar. *Journal Of Human Sciences*, 13 (3), 5760-5771.
- Lorasokkay, M. A., & Ağırır, M. L. (2011). Konya Kentiçi Ulaşımında Bisiklet. *Engineering Sciences*, 6 (4), 870-881.
- Uz V. E. & Kardeşin M. (2004). Kent içi ulaşımda bisiklet. *Türkiye Mühendislik Haberleri (TMH)*, 429 (1), 41-46.
- Zengin, E., & Öztaş, C. (2008). Yerel yönetimler ve spor. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (55), 49-78.
- Zhao, J., (2013). The public bicycle usage feature and planning research in the outskirts of shanghai. Master Dissertation, China: Tongji University.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 297-314

Geliş Tarihi:29.04.2020 Kabul Tarihi:24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.729045>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

AVRUPAMERKEZCİ YÖNETİM BİLİMİ PARADİGMASINI AŞ(INDIR)MAK: GAZÂLÎ VE DEFTERDAR SARI MEHMET PAŞA NASİHATNAMELERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Sezen ÖZEK*

Dilara TEMİZYÜREK*

Öz

Sosyal teori açısından Avrupamerkezcilik (Eurocentrism); Avro-Amerika'ya (Batı) ait kavram, kuram ve paradigmaların “biricik” ve “evrensel” olduklarına ya da olmaları gerektiğine dayanan bir kavrayış biçimine işaret etmektedir. Bu yönde bir kavrayış, sosyal teorinin her alanında olduğu gibi yönetim çalışmalarında da varlığını göstermektedir. Yönetim bilimindeki Avrupamerkezcili eğilimlerden bir çıkış yolunun arandığı bu çalışmada *ideal yönetim* ve *ideal yönetici* olgusu üzerinde duran Ebu Hamid Muhammed el-Gazâlî'nin *Yöneticilere Altın Öğütler* (11.yy) eseri ile Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın *Devlet Adamlarına Öğütler* (18.yy) eseri karşılaştırmalı bir metodoloji ekseninde incelenmektedir. Özellikle bu iki eserin seçilmesinin temel nedeni, Gazâlî'nin Türk-İslam yönetim paradigmasının kurucularından biri olması ve Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın ise Türk-İslam yönetim paradigmasının krize girdiği bir dönemin temsilcisi olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim bilimi, Avrupamerkezcilik, Gazâlî, Defterdar Sarı Mehmet Paşa.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İİB Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sezen.ozek@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7073-8607>.

* Yüksek Lisans Öğr. Sinop Üniversitesi SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dilaratemizyurek@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3565-7304>.

Abrasion of Eurocentric Administrative Science

An Analysis About Gazâlî and Defterdar Sarı Mehmet Pasha's Nasihatnames

Abstract

Eurocentrism in social theory; it points to a form of understanding based on whether Euro-American (western) concepts, theories, and paradigms are "unique" and "universal". An understanding in this direction shows its presence in administration studies as in every field of social theory. In this study, which aims to find a way out of the Eurocentric tendencies in the science of administration, Gazâlî's *Yöneticilere Altın Öğütler* (11th century) and Defterdar Sarı Mehmet Pasha's *Devlet Adamlarına Öğütler* (18th century) are examined in a comparative methodology. Especially the main reason for choosing these two works is that Gazâlî was one of the founders of the Turkish-Islamic administration paradigm and Defterdar Sarı Mehmet Pasha was the representative of a period when the Turkish-Islamic administration paradigm was in crisis.

Keywords: Administration science, Eurocentrism, Ghazali, Defterdar Sarı Mehmet Pasha

Giriş

Batı'ya ait kültür ve değerlerin evrensel oldukları ya da olmaları gerektiği yönündeki anlayış, modern dünyayı şekillendiren ideolojik arka plan olmuştur. Bu bağlamda Batı modernitesinin ürünü olarak değerlendirilebilecek günümüz dünyasının bir Avrupamerkezcilik çağına işaret ettiği söylenebilir. Bu çağın temel ideolojik argümanı ise Batılı değerlerin üstün olduğu ve Batı-dışı toplumların bu değerleri özümsemek dışında bir yolu olmadığına yönelik bir ön kabule dayanmaktadır (Canatan, 2008: 11-13). Avrupamerkezcilik kavramının sosyal teoride bu denli gündem oluşturmasında Samir Amin'in *Avrupamerkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi* adlı çalışmasının büyük bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Amin (2007: 17), diğer költürcülüklerin aksine Avrupamerkezciliğin neden egemen olduğu sorusunu, kapitalizmin gelişim süreci çerçevesinde değerlendirmektedir. Konuyu *Avrupa*

evrenselciliği kavramsallaştırması çerçevesinde ele alan Immanuel Wallerstein (2010), Batılı değerlerin üstün olduğuna yönelik ifade biçimlerini bir “güç retoriği” olarak değerlendirmektedir. Wallerstein’e göre (2010: 82-96) tarihin farklı dönemlerinde Batı, üstünlük retoriğini her defasında “öteki” olana -yani Batı dışına- müdahaleyi meşrulaştırmak için kullanmıştır. Nitekim Edward Said’in *Şarkiyatçılık* (Oryantalizm) adlı çalışmasında vardığı sonuç da oldukça benzerdir. Said (2013: 13), Batı’daki Şarkiyat araştırmalarının sadece Doğu’yu anlama çabasından ibaret olmadığını, nihai kertede Doğu’yu dönüştürmek amacına evrildiğini ifade etmektedir. Hatta bu süreç, Batı’nın Doğu’yu dönüştürme çabalarını da aşarak Doğu’nun bizzat kendi kendisini Batılılaştırmasına kadar varmıştır ki bu olgu *self-oryantalizm* kavramsallaştırması çerçevesinde ele alınmaktadır (Bezci & Çıfci, 2012).

Avrupamerkezcilik, toplumsal gerçekliğin her bir alanında görüldüğü gibi, bu gerçekliği inceleyen disiplinlere kadar nüfuz ederek Batı-dışı akademi çevrelerinin zihinsel dünyalarını da tek tipleştirmiştir. Daha açık bir ifadeyle her bir disiplin özelinde Batı’ya ait kuram, kavram ve paradigma setleri genel-geçer bir yasa olarak görülmüş ve bu kavrayış biçimi dünyadaki bilimsel üretimin tek tipleşmesine yol açmıştır (Can, 2018). Bu bağlamda modern dünyaya ait bir girişim olarak değerlendirilen sosyal bilimlerin (Gulbekian Komisyonu, 2016: 12), ortaya çıktığı ilk dönemlerden beri Avrupamerkezcilik ideolojisinin taşıyıcısı olduğu söylenebilir (Wallerstein, 2012: 184). Amin Avrupamerkezciliğin, Batı-dışı toplumların alternatif olarak sunduğu veya sunacağı bölgesel költürcülüklerin aksine, bir evrensel költür inşasını mümkün kılabilen yeni bir sosyal paradigma aracılığıyla aşılabileceğini ifade etmektedir (Amin, 2007: 111-140).

Sosyal disiplinlerin neredeyse tamamında olduğu gibi; yönetim alanında çalışan Batı dışındaki akademi çevrelerinin hem köken hem de içerik olarak Batı’ya ait kavram, kuram ve paradigmaları genel-geçer bir doğru olarak kabul etmeleri beklenmektedir. Ancak kavram, kuram ve paradigmanın belirli bir tarihsel ve toplumsal bağlama sahip oldukları düşünüldüğünde, Batı-dışı akademi çevrelerinin kendilerine özgü kavram, kuram ve paradigma setlerine ihtiyaç duyacakları açıktır

(Kantar, 2017: 75-77). Bu bağlamda Batı-dışı dünyanın Avrupamerkezciliğin kurumsallaştığı modernite öncesi metinlere dönmesi de bir zorunluluk olarak görülmektedir. Zira günümüzün yönetim literatürü, Batı haricindeki tüm kültürleri buharlaştıracak derecede Avrupamerkezci bir yörüngededir. Bu yörüngeden çıkabilmek ise modernite öncesi klasik metinlerle tarihsel bir devamlılık ilişkisi kurulabilmesi ölçüsünde mümkündür.

Batı-dışında yönetim çalışmaları daha çok devlet yönetimi şeklinde öne çıkmıştır. 10. yüzyıla kadar dayanan çeşitli çalışmalarla, Türk-İslam dünyasındaki yönetim anlayışı hakkında fikir sahibi olmamız mümkündür. Burada ise Farabi, Yusuf Has Hacib, Hoca Ahmed Yesevi, İbn Rüşd, Gazâlî, Nizamülmülk, İbn Haldun, Koçi Bey, Defterdar Sarı Mehmet Paşa gibi âlim ve/veya devlet adamları ön plana çıkmaktadır. Bu âlim ve/veya devlet adamları tarafından yazılan eserlerde bilhassa devlet yönetimine odaklanıldığı, ideal yönetim ve ideal yöneticinin nasıl olması gerektiği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Yönetim ve yönetici olgularının toplumsal ve davranışsal olarak ele alındığı bu eserlerde, ahlaki değerlere de ayrıca önem verildiği görülür (Yeşil, 1996: 3-6). Bu çalışmada ise sözü edilen önemli eserlerden Gazâlî'nin *Yöneticilere Altın Öğütler* eseri ile Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın *Devlet Adamlarına Öğütler* eseri incelenmektedir.

Gazâlî'nin *Nasihati'l Müluk* ismiyle Arapça olarak ele aldığı eseri, 1969 yılında Osman Şekerci tarafından *Devlet Başkanlarına Nasihatül Müluk* olarak Türkçeye çevrilmiş, 2004 yılında Hüseyin Okur tarafından *Yöneticilere Altın Öğütler* ismiyle yayınlanmış ve yine 2004 yılında Osman Arpaçukuru tarafından *Devlet Başkanına Öğütler* adıyla yayınlanmıştır. Eser, dönemin yönetim anlayışını belirli olay örgüleri ile anlatmaya çalışmış, yöneticinin ve devlet içinde görev alan kişilerin sahip olması gereken nitelikleri özellikle vurgulamıştır.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın *Nesâihu'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk* veya *Kitab-ı Güldeste* ismiyle kaleme aldığı eseri, ilk defa 1969 yılında Hüseyin Ragıp Uğural tarafından *Devlet Adamlarına Öğütler* adıyla günümüze çevrilmiştir. Eserde; yönetim sisteminin nasıl olması gerektiği, devlet adamlarının sahip olması gereken özel-

likler, düzeni bozacak hususlar ve bunun önüne geçilmesi için yapılması gerekenler ile ilgili birçok konu üzerinde durulmuştur.

Çalıştıkları alan içerisinde Gazâlî'nin ilk temsilcilerden, Sarı Mehmet Paşa'nın ise son temsilcilerden biri olması, çalışmada özellikle bu iki yazarın seçilme nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Gazâlî çalışmaları ile Selçuklu ve Osmanlı Devleti'ndeki hâkim yönetim paradigmasının öncülerinden olurken, Defterdar Sarı Mehmet Paşa ise Batı'nın giderek Türk-İslam dünyası üzerinde üstünlük gösterdiği ve böylece Osmanlı'da bir yönetim krizinin yaşandığı dönemde etkili olmuştur. Bu çalışmada, iki yazarın da yöneticilere yol göstermek için kaleme aldığı eserler tasvir ve karşılaştırma metodu ile incelenmiştir. Bu yönde yürütülecek bir çalışmanın yönetim alanında hâkim olan Avrupamerkezci paradigmanın ötesinde alternatif bir yönetim okuması denemesi olacağı düşünülmektedir.

1. Gazâlî'nin Yöneticilere Altın Öğütleri

Ebu Hamid Muhammed el-Gazâlî, 1058'de İran'ın Horasan eyaletine bağlı Tus kentinde dünyaya gelmiştir. Dünya genelinde kelimci, fakih, filozof ve mutasavvıf gibi çeşitli sıfatlarla bilinen Gazâlî, Batı dünyasında yaşamı ve eserleri üzerinde çalışılan sayılı Müslümanlardan biri olmuştur. Gazâlî'nin doğduğu yıl İslam dünyası bölünmüş, politik ve dini açıdan sıkıntılı bir dönemden geçmektedir. Ancak Gazâlî doğduktan kısa bir süre sonra, bölge Sünni İslam dünyasının önemli bir siyasi gücü olan Selçuklu Türkleri yönetimine geçmiştir. Gençliğinde dönemin ünlü bir imamı olan el-Cüveyni (ö. 1085) ve diğer ilim sahiplerinden eğitim almaya özen gösteren Gazâlî, kendini yetiştirerek söz sahibi konuma yükselmiştir. 1077-1085 yılları arasında felsefe, mantık, tabii ilimler ve Eş'arî kelamı üzerinde çalışmış, bir süre hocalık yapmıştır. 1091'de vezir Nizamülmülk tarafından medreseye kelam müderrisi olarak atanmıştır. Gazâlî hayatının belirli bir döneminde şöhret arzusuna kapıldığını düşünerek ruhsal bir kriz yaşamış ve 1095 yılı itibarıyla hocalık ve diğer görevlerinden uzaklaşmıştır. 1106 yılında vezir Falru'l-Mülk tarafından medresede eğitim vermeye devam etmesi istenmiş, bir süre burada eğitim verdikten

sonra 1109'da emekliye ayrılmıştır. Ardından memleketi Tus'a dönen Gazâlî, 1111 yılında hayatını kaybetmiştir (Jackson, 2012: 95-97).

Gazâlî'nin içinde yaşadığı ve toplumda üst bir mevkide bulunduğu dönem, siyasi olarak Batınilerin yarattığı gerilimli bir dönem olmuştur. Bağdat'ta ders verdiği sıralarda birçok öğrencisi olan Gazâlî, aynı zamanda şehirde bulunan diğer bilim adamları tarafından izlenmiştir. Kendini yetiştirmiş ve ispatlamış birisi olsa da, Nizamiye Medresesi'ne hoca olarak atandıktan sonra Nizam'ül-Mülk'ün öldürülmesi ve kısa bir zaman sonra hükümdar Melikşah'ın ölümü gibi dönemin sorunları Gazâlî'nin zihin dünyasını oldukça etkilemiştir. Gerek toplumun içinde gerek ise idareciler arasında bulunan Gazâlî, kendi yaşamı ve geleceği ile ilgili endişeye kapılmıştır. Öyle ki bu dönemden zihinsel ve fiziksel olarak etkilenmiş ve bir süre sonra ders veremeyecek duruma gelmiştir. Gazâlî'nin ruhsal kriz yaşamasının bir diğer sebebi olarak içinde olduğu bu dönemin şartları gösterilebilir (Atay, 2004: 10-12).

Gazâlî'nin bilinen eserlerinin yanında günümüze kadar ulaşmamış birçok eseri daha vardır. *et-Tibru'l-Mesbük fi Nasihati'l-Mülük*, Türkçeye çevrilmiş adıyla *Yöneticilere Altın Öğütler* eseri Gazâlî'nin dönemin sultanı Melikşah'a yazdığı eseridir. Eserde yalnızca yöneticilere değil aynı zamanda devlet içinde görev alan çalışanlara, hatta aile reislerine ve kadınlara yönelik öğüt verici ve yol gösterici tavsiyeler yer almaktadır.

Gazâlî kaleme aldığı bu eserini çeşitli bölümlere ayırmış, her bölümde önce kendi düşüncelerini belirtmiş ve daha sonra bu düşüncelerinin iyi anlaşılması için hikâyelere, ayetlere ve hadislerle yer vermiştir. Eserin giriş bölümünde Allah'ın varlığı, teklifi, kudreti, ilmi, fiilleri, ahirete iman ve peygambere itaat ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Genel olarak esere bakıldığında dinin önemli bir etkisinin olduğu ve gerek idarecilerin davranışlarında gerekse toplumun şekillenmesinde dinin esas alındığı anlaşılır. Allah'ın emirlerine itaat etmek ve yasaklarından sakınmak, yöneticilere verilen temel tavsiyelerden biridir. Ayrıca yöneticiye namaz kılmak, oruç tutmak, haccetmek, zekât vermek, içki ve haramdan sakınmak gibi dinin direk emirlerinin yanında adaleti sağlamak, zulmü önlemek, halkına karşı

merhametli davranmak gibi topluma karşı yerine getirmesi gereken vazifeler de yüklenmiştir. Özellikle yöneticinin halkına karşı sorumluluklarını yerine getirirken kendini bir vatandaş yerine koyması tavsiye edilmiş ve alacağı kararlarda bunu göz önünde bulundurması vurgulanmıştır (Gazâlî, 2004: 31-42).

Eserde yöneticinin uyması gereken kurallar dinin esaslarına göre belirlenmiş, yönetici yaptığı her davranıştan dolayı Allah'a karşı sorumlu tutulmuştur. Yönetici ile diğer insanlar arasında bir ayırım gözetilmiş ve yönetici halkına karşı sorumluluklarını yerine getirirken adaletli ve merhametli davranması durumunda, bu davranışının sevabının diğer insanların kazanacağı sevaba göre daha fazla olacağı, halkına hizmette bulunmayan ve onlara karşı zulmeden yöneticinin ise bu davranışına karşılık daha ağır cezalandırılacağı vurgulanmıştır. Yöneticinin bu davranışlarında ölçülü olması, gerektiğinden fazla merhamet göstermeyip gerektiğinden fazlası ile cezalandırmaması belirtilmiştir (Gazâlî, 2004: 43-52).

Yönetici devlet işlerini yerine getirirken dürüst ve bilgisine güvendiği kişilerin öğütlerinden yararlanmalıdır. Ancak tavsiye aldığı bilginleri iyi seçmeli, bu bilginlerin kendisine övgüyle yaklaşp yanlış yönlendirme yapmamasına dikkat etmelidir. Gazâlî eserde bununla ilgili çeşitli hikâyelere yer vererek bu düşüncesini güçlendirmiştir (Gazâlî, 1969: 32-36).

Yönetici yalnızca kendi yaptığı işlerden değil aynı zamanda emri altında çalışan kişilerin yaptığı işlerden de sorumlu tutulmuştur. Bu yüzden yönetici emri altındakileri çok iyi seçmeli ve seçtiği kişilerin yaptıkları işlerden haberdar olmalıdır. Halka karşı hassas davranmayan, merhamet ve şefkat sahibi olmayan, devleti korumayan kişiler devlet görevinden uzak tutulmalıdır. Aksi halde bu kişilerin yaptığı zulmün hesabı yöneticiye sorulacaktır. Ayrıca yöneticinin insaf, merhamet, adalet sahibi olması ve bunları yerine getirebilmesi için her şeyden önce onun akıl sahibi olması gerektiği vurgulanmıştır. Yöneticinin bulunduğu konumdan dolayı kibre kapılmayıp ufak şeylere kızgınlık göstermemesi, üstün bir ahlaka sahip olması gerektiği ve peygamberlerin izlediği yoldan ayrılmaması gerektiği belirtilmiştir. Yöneticinin ihtiyaç sahiplerine yardım etmesi, nafîle ibadetleri yerine getirmesin-

den daha üstün görülmüş ve yardıma muhtaç kişilerin ihtiyaçlarını karşılamaya önem vermesi gerektiği anlatılmıştır. Bunların yanında yönetici halka karşı şefkatli ve merhametli davranmalı, şiddet ve sertlikten kaçınmalıdır (Gazâlî, 1969: 37-47).

Gazâlî eserinde iki grup insanın Allah tarafından üstün kılındığını belirtir; peygamberler ve devlet başkanları (yöneticiler). Eserde geçen “*Başkan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir*” sözüyle yöneticilere verilen sorumluluğun hassasiyeti ve önemi anlaşılmaktadır. Buna göre yöneticiler, halkı bütün tehlikelerden koruyup adaleti sağlamalıdır (Gazâlî, 1969: 52-58).

Bir yöneticinin adil olması ve adalet kavramı eserin neredeyse her bölümünde vurgulanmıştır. Devlet içinde bütünlüğün sağlanması, ekonominin iyi olması, şehirlerin imarı ve halkın yöneticiye karşı itaat etmesi yalnızca adil davranmanın sonucunda mümkün olabilmektedir. Gazâlî'ye göre adaletli olmak, yöneticinin sahip olması gereken niteliklerin başında gelmektedir. Bunu eserinde gerek ayetlerle gerek ise çeşitli hikâyelerle örneklendirmiş, adalet sahibi olmanın aynı zamanda dinin bir gereği olduğunu belirtmiştir (Gazâlî, 2004: 108-123).

Bir toplumun içinde bulunduğu durum yöneticinin ahlak ve davranışlarına göre şekillenmektedir. Bu yüzden yönetici, ahlakı ve davranışları ile halkına iyi örnek olmalıdır. Yönetici bu davranışları yerine getirirken, kendinden önce hüküm süren yöneticilerin hayatları ve yaptıkları işler hakkında bilgi sahibi olmalı, geçmişte iyi hatırlanan ve iyi işler yapmış olan liderin izinden gitmelidir. Eserde “*İnsanlar yaşadıkları zamanda en çok liderlerine benzerler.*” sözü ile bir yöneticinin neden üstün özelliklere sahip olması gerektiği ve topluma karşı neden hassas davranması gerektiği açıklanmıştır (Gazâlî, 2004: 124-133).

Gazâlî'nin eserinin farklı zaman dilimlerinde yayınlanan iki farklı çevirisinde yöneticinin kendini gösteren bazı sıfatlarından bahsedilmiştir. Buna göre yönetici; akıllı, ilim sahibi, zeki, olayları kavrama gücü yüksek, sağlıklı, tahmin ve karşılaştırma yeteneğine sahip, cesur, temkinli, güzel ahlaklı, merhametli, halka karşı sevgi duyan, liderliğini gösterebilen, olaylara yerinde müdahale eden ve fikirlerinde kararlı bir kişi olmalıdır.

2. Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Devlet Adamlarına Öğütleri

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, İstanbul'da doğmuş bir Bakkalzade'dir. Doğum tarihi ve hayatının ilk yılları ile ilgili net bilgiler olmasa da küçük yaşlarda devlet görevinde bulunmaya başladığı bilinir. İlk olarak Ruznamçe-i Evvel Kalemi'ne getirilen Mehmet Paşa daha sonra defterdar mektupçuluğu, başdefterdarlık, Tersane-i Amire emini, Selanik muhafızlığı gibi görevlerde bulunmuştur. İlk 1703 yılında başdefterdarlığa getirilen Mehmet Paşa, çok kısa bir süre sonra ortaya çıkan Edirne Vakası'ndan dolayı isyancılar tarafından görevden uzaklaştırılmıştır. Ancak durumun kötüye gitmesi ile Mehmet Paşa tekrar göreve çağırılmıştır. Sonrasında ise 1704, 1705, 1708, 1712, 1714 yıllarında aralıklı olmak üzere defterdarlık görevinde bulunmuştur. Toplamda yedi kez defterdarlık görevine gelen ve siyasi sorunların sıkça yaşandığı bir dönemde elli yıla yakın devlete hizmet veren Mehmet Paşa, padişah hakkında kötü söz söylemek, dikkatsizlik, ihmal gibi çeşitli sebeplerle suçlanarak 1717 yılında idam edilmiştir (Özcan, 1994: 98).

Devlet içinde uzun yıllar görev alan Defterdar Sarı Mehmet Paşa, önemli bir siyasetname örneği olan Nesâihu'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk, Türkçeye tercüme edilmiş adıyla Devlet Adamlarına Öğütler eserini 1714-1717 yılları arasında kaleme almıştır. Mehmet Paşa, kaleme aldığı bu eserinde, devlet içinde görev alan ve önemli mevki sahibi olan insanların nasıl olması gerektiği ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermektedir. Mevki sahibi olacak kişilerde tecrübe, zekâ, bilgi ve dürüstlük en dikkat edilen ve aranan niteliklerdir. Yol gösterici bir eser olan Devlet Adamlarına Öğütler, dokuz bölüm ve iki zeyilden oluşmaktadır. Eserde sadrazam ve makam sahiplerinin davranışları, rüşvetin zararları, toplumun durumu ve korunması, yeniçeri ocağı, sınırın korunması, cimrilik, cömertlik, hırs, açgözlülük, kibir, kıskançlık, alçak gönüllülük, gurur, ikiyüzlülük gibi konular üzerinde durulmuştur. Bu konular üzerinde durulurken Mehmet Paşa devletin en parlak dönemi olan Kanuni devrini esas almış ve bu dönemle karşılaştırmalar yapmıştır. Eserde ayrıca ayet, hadis ve Lütfi Paşa'nın Asafname'sinden kesitlere de yer verilmiştir (Özcan, 1994: 99-100).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa bu eserinde yöneticinin davranışlarının yanı sıra, devlet yönetiminde görev alan diğer yetkililerin sorumluluklarından ve toplum

içinde düzenin sağlanması için uygun gördüğü diğer davranışlardan da bahsetmiştir. Dokuz bölümden ve iki zeyilden oluşan eserde şeriat kuralları esas alınmıştır. Birinci bölümde, yöneticinin sahip olması gereken ahlak ve davranışlar üzerinde durulmuştur. Buna göre ilk vurgulanan yöneticinin yönettiği halkı Müslüman olan/olmayan diye ayırt etmeden koruması ve hallerini iyileştirmesidir. Yöneticinin özellikle dindar, doğru ve akıllı olması gerektiği belirtilmiş, bu özelliklere sahip olan yöneticinin hükümet işlerinde bağımsız olması istenmiştir. Yöneticinin devlet kademelerine yapacağı atamalarda güvenilir, tecrübeli kişiler seçmesi ve sorumluluklarını yerine getirirken halk arasında zengin-fakir, küçük-büyük ayrımı yapmadan herkese eşit yaklaşması gerekmektedir. Aynı zamanda yönetici, devlet işlerinde sır saklamayı bilmeli, hizmeti gönülden yapmalı, terbiyeli ve alçak gönüllü olmalı, kıskançlık ve kin gütmemeli, açgözlü olmamalı, doğru sözü zamanında ve güzellikle söylemeli, vereceği kararlarda iyi düşünüp acele etmemeli, sabırlı olmalı, hayırlı işlerle meşgul olup iyi anılmaya özen göstermeli, önceliğini devlet işlerine vermeli, Allah yolundan ayrılmayıp şeriata ve adalete uygun davranmalı, toplum içinde düzeni ve dengeyi sağlamalıdır. Yöneticinin ceza vermesi gereken bir durumda şeriat kurallarına uygun olarak karar vermesi, arka çıkma, rüşvet alma ve göz yumma gibi davranışlardan sakınması gerektiği belirtilmiştir. Eserde halkın korunmasına ve durumunun iyileştirilmesine özellikle önem verildiği ve yöneticinin de halka karşı güler yüzlü, affedici, mükafatlandırıcı olmasının üzerinde durulduğu görülür (Sarı Mehmet Paşa, 1969: 8-41).

Eserin ikinci bölümünde makam sahiplerinin durumları ve rüşvet almanın zararları vurgulanmıştır. Yöneticinin makamları belirlemede dikkat etmesi gereken bir husus olarak makama gelecek kişinin belli bir mevki sahibi olması ve şeriat kurallarından haberdar olması şartı belirtilmiştir. Yöneticinin bu makamları belirlerken herhangi bir kayırma ve rüşvette bulunma içine girmemesi ‘emanetleri ehline veriniz’ (Altuntaş & Şahin, 2009, Nisa, 4/58) sözü ile özellikle vurgulanmış, geçmişte zarar gören devletlerin buna göre hareket etmediği için yıkıma uğradığı öne sürülmüştür (Sarı Mehmet Paşa, 1969: 42-48).

Üçüncü bölümde Defterdar Sarı Mehmet Paşa, hazine defterdarının ve divan memuriyetlerinin özelliklerini anlatırken, o kişilerin tedbirli, bilgili, tecrübeli, ağır başlı, doğru, dindar ve yetkin olması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Aynı zamanda ahlaki açıdan ve dinin gereği olarak verilenle yetinip rüşvet almaması, din ve akıl kurallarına uyarak güzel işler yapması belirtilmiştir (Sarı Mehmet Paşa, 1969: 50-64).

Dördüncü bölümde dönemin askeri sisteminin bir parçası olan Bektaşî Ocağı ile ilgili hükümler yer almaktadır. Yöneticilerde ve diğer devlet memuriyetinde bulunan kişilerde arandığı gibi Bektaşî Ocağına dâhil olan kimselerde de tedbirli, güvenilir, doğru, dindar, düzen ve disiplin sahibi, tecrübeli olma özellikleri aranmıştır. Diğer bölümlerden ayrı olarak Bektaşî Ocağı'nın özellikle düzen sahibi olması ve sadakatle bağlı olması gerektiği vurgulanmıştır (Sarı Mehmet Paşa, 1969: 66-70).

Eserde genel olarak yöneticinin halkına karşı merhamet ve iyi niyet göstermesi belirtilmiş, halkın önemi ve durumu ile ilgili beşinci bölümde bilgiler verilmiştir. Buna göre devlet idaresindeki yöneticiler halka zulüm etmekten kaçınmalı, zor durumda olan insana yardım etmeli, halktan fazla vergi istememeli, halkın refahını sağlamalı ve gelebilecek tehditlere karşı halkı korumalıdır (Sarı Mehmet Paşa, 1969: 72-76).

Eserde devletin korunması ve askeri açıdan ele alınan bir diğer bölüm, altıncı bölümdür. Düşman hallerinin bilinmesi ve zarar görmüş sınır kalelerinin onarılması, devletin ayakta kalması için Defterdar Sarı Mehmet Paşa tarafından önemli görülmüştür. Devlet içinde görev yapan herkesten istendiği gibi sınır kapılarını koruyan muhafızlardan ve askeri alanda yetkili olan kişilerden de yetkin, tecrübeli, çalışkan, sabırlı, kararlı, güvenilir, rüşvet almayan, dindar, alçakgönüllü olmaları istenmiştir. Askeri alan içinde denetlemenin de önemli olduğu belirtilmiş ve yetkili kimseler tarafından, askerlerin halka karşı kötü davranmasının önlenmesi gerektiği söylenmiştir. Askeri alanda üst rütbeye sahip kişi herkese sırrını açmamalı, gerektiğinde tecrübe sahibi, sır saklayan ve iyiliksever kişilerle sırrını paylaşıp, onlara danışmalıdır (Sarı Mehmet Paşa, 1969: 78-94).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa eserinin yedinci ve sekizinci bölümünde, gerek yöneticiler için gerek ise toplum için gereken manevi değerler üzerinde durmuştur.

Yedinci bölümde devlet yöneticisinin cömert, halkın dilinden anlayan, gösterişten uzak, alçak gönüllü, sabırlı, ezilenin hakkını savunan ve güzel huylu olması gerektiği belirtilmiştir. Yöneticilerin sahip olmaması gereken özellikler ise bu belirtilen özelliklerin tam aksine kıskançlık, kibir, gurur, nefret, şiddete kapılma, aç gözlülük, hırs ve gösteriş olarak belirtilmiştir. Sekizinci bölümde sadece yöneticiler için değil, bütün toplumda kişiler arası iletişimin sağlam bir şekilde nasıl sağlanabileceği anlatılmıştır. Bunun için kişi daima doğru sözlü olmalı, menfaat için değil içten bağlılıkla dostluk kurmalı, sadık olmalı, kendini beğenmişlikten uzak ve merhametli olmalıdır. Ayrıca devlet yetkililerinin bilhassa arkadan söz söyleyen insanları meclisten uzak tutmaları tavsiye edilmiştir (Sarı Mehmet Paşa, 1969: 96-112).

Son olarak eserin dokuzuncu bölümünde zeamet ve tımar halleri anlatılırken, bu toprakların layık olana verilmesi gerektiği, aksi halde adaletsizlik olup devletin zarar göreceği anlatılmıştır. Durumun ciddiyetine önem veren Defterdar Sarı Mehmet Paşa, bazı ileri gelenlerin zeamet ve tımar üzerinden kazanç sağlamak için, bunları bilinmeyen kişilere tahsis ettiğini ve başka isteyen kişiler ortaya çıksa bile buna engel olduklarını belirtmiştir. Devlet içinde bu tarz durumların yaşanması hem rüşvet gibi bir sorunun ortaya çıkmasına hem de toplum arasında devlete karşı bir güvensizliğin oluşmasına neden olmuştur. Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın üzerinde durduğu bu konu ideal yönetici anlayışının yanı sıra toplumsal sorunlara da yer verdiğini göstermektedir (Sarı Mehmet Paşa, 1969: 114-120).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa eserinde yöneticinin, devlet yönetiminde önemli mevki sahibi olan yetkililerin, askeri alan içerisinde yer alan kişilerin sahip olması gereken özellikleri din ve akıl çerçevesine dayandırmaktadır. Yönetim görevinde bulunacak kişilerin dindar, bilgili, tecrübeli, tedbirli, dürüst, güvenilir, yetkin ve adil olması gerektiği vurgulanmıştır. Yönetim kademesinde yer alan kişilerin sahip olması gereken özelliklerin yanı sıra, toplumda sağlam ilişkilerin kurulması için bireylerde bulunması gereken ahlaki özelliklere de yer verilmiştir. Buna göre bireylerin doğru sözlü, alçak gönüllü, rüşvet almayan, sadık, sabırlı, cömert, yardımsever ve güler yüzlü olması gerektiği belirtilmiştir.

3. Eserlerin Karşılaştırmalı Bir Analizi

Hem Batı hem de Batı-dışında devletlerin nasıl yönetilmesi gerektiği ve ideal yöneticinin nasıl olması gerektiği ile ilgili tarih boyunca birçok eser kaleme alınmıştır. Gazâlî'nin 11. yüzyılda kaleme aldığı *Yöneticilere Altın Öğütler* eseri ile Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın 18.yüzyılda kaleme aldığı *Devlet Adamlarına Öğütler* eseri, Türk-İslam dünyasında yazıldıkları dönem içerisinde öne çıkan ve hala önemini koruyan eserlerdir. İslami devlet geleneğinin etkisine göre şekillenen eserlerde her iki yazar da dönemin yöneticilerine uygun gördükleri yönetim anlayışını anlatmaya çalışmış ve bu konuda tavsiyelerde bulunmuşlardır. Eserler arasında yüzyıllara dayanan bir zaman farkı olsa da, içerik olarak yazarların üzerinde durduğu konular benzerlik göstermektedir.

Gazâlî ve Defterdar Sarı Mehmet Paşa, yaşadıkları dönemin siyasi durumuna yakından tanık olmuş ve eserlerine de bu durumu yansıtmışlardır. Yalnızca devletin siyasi durumu ve devlet yönetimi ile ilgili tavsiyeler değil, aynı zamanda yaşadıkları dönemdeki devletin askeri, mali, toplumsal ve hukuki yapılarını da incelemişlerdir. Devlet içinde işlerin aksayan yanları ve bu konuda alınması gereken önlemler ise eserlerde üzerinde durulan bir diğer konudur. Gazâlî döneminde yönetimin el değiştirmesi sonucu oluşan siyasi gerginlikler, Gazâlî'nin hem eserlerine hem de ilerleyen zamanlarda kişisel hayatına etki etmiştir. Buna rağmen devlet içinde önemli mevkilerde yer alan Gazâlî, geriye günümüze kadar ulaşan birçok önemli eser bırakmıştır. Bu eserlerden en önemlisi ise döneminin yönetim anlayışını anlamamıza yardımcı olan *Yöneticilere Altın Öğütler* eseridir. Bu eser ile Gazâlî devletin sürekliliğinin nasıl sağlanması gerektiği, ideal bir yöneticide olması gereken özelliklerin neler olduğu, yöneticinin nelerden sakınması ve yöneticinin halkına karşı nasıl muamele etmesi gerektiği ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Gazâlî bu düşüncelerini kaleme alırken sık sık halifelerin tutumlarını örnek göstermiş, çeşitli olaylardan bahsederek yöneticilerin ders almasını istemiş ve yönetimde dinin ne kadar etkili olduğunu göstermiştir.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa ise içinde bulunduğu dönemi değerlendirirken Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki devletin sahip olduğu iyi durumu göz önüne alarak, devleti o zamanki yönetim şekline yaklaştırmaya çalışmıştır. Bunu yaparken Gazâlî gibi, ideal bir yönetici portresi üzerinde durmuş, yöneticinin ve devlet içinde çalışan diğer yetkililerin hangi özelliklere sahip olması, yetkililerin topluma karşı nasıl bir tutum sergilemesi, olumlu ve olumsuz ahlaki davranışların nelere sebep olabileceği gibi konulara değinmiştir. Gazâlî'ye göre ahlaki tutum ve davranışlara eserinde daha geniş yer veren Defterdar Sarı Mehmet Paşa, bu düşüncelerini dini esaslara ve çeşitli olaylara dayandırmıştır. Gazâlî'den farklı olarak Defterdar Sarı Mehmet Paşa eserinde rüşvet konusunun üzerinde özellikle durmuştur. Eserinin ikinci bölümünde rüşvet almanın zararlarını anlatan bir başlığa yer vermesi, o dönemde devlet içinde rüşvet sorununun olduğunun bir göstergesi olabilir.

Her iki yazar da eserlerinde ideal bir yöneticinin sahip olması gereken temel nitelik olarak adaletli olmak gerektiğini vurgulamıştır. Yöneticinin hükmetme yetkisini Allah'tan aldığı inancına dayalı olarak, yönetici adaletli olmak zorundadır. Eserlerde belirtilen yönetim şekli tek bir kişinin otoritesine dayanan monarşist bir sistem olduğu için yönetici devlet sisteminin başındadır. Ancak bu durumun yönetici tarafından bir baskı unsuru olarak görülmemesi ve dinin gerektirdiği şekilde yöneticinin topluma karşı merhametli davranması gerektiği belirtilmiştir. İki eserde de yöneticinin sahip olması gereken özellikler benzerlik göstermektedir. Bunların temelinde adaletli olmak yer alırken aynı zamanda yöneticinin akıllı olması, verdiği sözleri tutması, halka karşı merhametli davranması, toplum düzenini sağlaması, zulme ve rüşvete fırsat vermemesi, iyi ahlak sahibi olması, emri altındakilerin işlerinden haberdar olması gibi birçok özellik aranmaktadır. Tüm bu özelliklerin toplandığı kişi, toplumda Allah tarafından görevlendirilmiş ve onun emirlerini uygulayan kişi olarak kabul görmüştür. Bu inanç yöneticiye karşı itaati ve onun koyduğu kurallara uymayı da beraberinde getirmektedir.

Eserlerde en çok tekrarlanan kelimelerden biri olan adalet kavramı, sözlük anlamı ile *“yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk, herkese kendi hakkı olanı verme”* gibi anlam-

lara gelmektedir (Özel, Kutlu, Yaşayan, Küçükaras, & Özdemir, 2012: 22). Gazâlî eserinde adalet kavramından bahsederken örnek olarak Hz. Ömer'in adaletini göstermiştir. Eserde geçen bir hikâyeye göre adaletin tarifi sorulduğunda “*Sizden yaşça küçük olanların babası, yaşça büyük olanların çocuğu ve aynı yaşta olanların kardeşi ol. Her suçluya, suçuna göre ceza veriniz. Kendisine olan kininden dolayı bir Müslümanı dövmekten sakınınız. Bu hareket sizi ateşe götürür.*” şeklinde ifade edilmiştir (Gazâlî, 1969: 34). Bir başka hikâyede ise *adalet nedir* sorusu “*isteğini bir tarafa atıp, gidiş ve inancını sağlamlaştırmak*” şeklinde tanımlanmıştır (Gazâlî, 1969: 142). Gazâlî eserinde adaleti ayrıca başkanın kalesi olarak ifade etmiş, adaletin ancak olgun bir akılla olacağını, kanaat olmadan adaletin olmayacağını ve eğer adalet olmazsa emniyetin her taraftan kalkacağını belirtmiştir. Defterdar Sarı Mehmet Paşa ise “*Sultanlık ancak devlet adamlarıyla, devlet adamları ancak mal ile mal bayındırlıkla, bayındırlık da ancak adalet ve iyi yönetim ile olur.*” sözü ile adaleti en temele dayandırmıştır (Sarı Mehmet Paşa, 1969, s. 76). Aynı zamanda adaletin, hazinenin artmasını ve halkın çoğalmasını sağlayacağını belirtmiştir. Her iki eserde de geçen Hz. Peygamberin “*Liderlerin bir günlük adil davranışı yetmiş yıllık ibadetten daha üstündür.*” sözü ile adaletin ve adil davranışın önemi vurgulanmıştır (Gazâlî, 1969: 26; Sarı Mehmet Paşa, 1969: 22).

Çalışmada Gazâlî'nin iki farklı zaman diliminde yayınlanan çevirileri birlikte incelenmiştir. 1969 ve 2004 yıllarında yayınlanan eserlerde konunun bütünlüğü açısından bir farklılık olmasa da, vurgulanan kelime sayıları son yapılan çevirinin daha güncel ve hacimli olmasından dolayı değişiklik göstermektedir. Ayrıca Gazâlî'nin 2004 çevirisinde 1969'daki çevirisinden farklı olarak *Kadınların Sıfat ve Halleri* adlı bir başlık da yer almaktadır.

Tablo 1: *Yöneticinin Olumlu Özellikleri*

Özellikler	Gazâlî	Gazâlî	Defterdar Sarı
Adalet	46	105	23
Akıllı	35	44	10
Adil	36	35	12
Doğru	33	57	52
Dindar	3	3	12
Tecrübe	9	14	6

İnsaf	23	37	9
İhsan	6	20	18
Sabır	8	3	17
Tahammül	-	9	12
Kanaat/ Kanaatkâr	5	10	8

Tablo 1'e göre eserlerde vurgulanan ve yöneticilerde olması gerektiği düşünülen olumlu özelliklere yer verilmiştir. Buna göre kelimelerin sıklığı eserlere ve aynı eserin basım yıllarına göre farklılık gösterir. Eserlerde ideal bir yöneticinin adil ve adaletli olması gerektiği belirtilirken, bunun tam karşıtı olarak ise yöneticinin zalim olmaması ve zulüm etmemesi gerektiği belirtilmiştir. İdeal bir yöneticinin akıllı, doğru, dindar, sabırlı, tecrübeli ve insafli olması, belirtilen diğer özellikler arasındadır.

Tablo 2: *Yöneticinin Olumsuz Özellikleri*

Özellikler	Gazâli (1969)	Gazâli (2004)	Defterdar Sarı Mehmet Paşa
Zalim	10	28	8
Zulüm	36	56	29
Rüşvet	2	3	35
Şiddet	8	10	4
Haksız/ Haksızlık	7	17	11
Kibir	6	15	5
Yalan/ Yalancı	10	7	14

Tablo 2'ye göre eserlerde vurgulanan ve yöneticilerde olmaması gereken olumsuz özellikler belirtilmiştir. Eserlerde özellikle bir yöneticinin zulüm etmemesi gerektiği üzerinde durulmuş ve bu hususta insanlara karşı dikkatle davranması gerektiği belirtilmiştir. Her iki tablo da incelendiğinde olumlu ve olumsuz nitelikler birbirini tamamlamaktadır. Adil ve insafli hareket eden yöneticiler rüşvete ve haksızlığa yönelmeyecektir. Bir yöneticide sabır, ihsan, tahammül ve doğruluk olduğunda o yönetici yalana, şiddete ve kibre kapılmayacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada, Gazâli ve Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın devlet yönetimi ve ideal yönetici anlayışına dair görüşleri, *Yöneticilere Altın Öğütler ve Devlet*

Adamlarına Öğütler eserleri üzerinden incelenmiştir. İncelemede, yazarların din, devlet, yönetici, toplum ilişkilerine bakış açıları, iktidarın kaynağı ile ilgili düşünceleri, eserleri kaleme alışı amaçları, yöneticinin sahip olması gereken özellikler ve ahlaki davranışlar ile ilgili düşünceleri ele alınmıştır. Bu konulardan yola çıkarak eserler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar analiz edilmeye çalışılmıştır. Farklı zaman dilimlerinde kaleme alınan bu eserlerde genellikle benzerliklerin ağır bastığını ve devlet yönetiminin şekillenmesinde dinin önemli bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Her iki düşünür de ideal yönetici görüşünü belirtirken belirli kavramlar üzerinden değerlendirmeler yapmıştır. Bu kavramlardan en çok adalet kavramı üzerinde durulmuş, yöneticinin adil olması hem dini kurallara hem de ahlaki davranışlar arasında en temele dayandırılmıştır. Hem Gazâlî hem de Defterdar Sarı Mehmet Paşa çalışmada bahsedildiği üzere, devlet yönetimi ve ideal yönetici ile ilgili oldukça önemli düşüncelere sahip ve bu düşünceleri eserlerinde gerek tavsiyelerle gerek olay anlatılarıyla ifade eden iki önemli devlet adamıdır.

Yönetim çalışmalarında hakim olan Avrupamerkezci eğilimden çıkış noktası olarak, çalışmada incelenenler gibi modernite öncesi klasik metinlerin incelenmesi yoluna gidilebilir. Zira sosyal teoride egemen Avrupamerkezcilik, Batı-dışı dünyanın zaman çizgisinde düzeltilmeye muhtaç kırılmalar meydana getirmiştir. Daha açık bir ifadeyle Avrupamerkezcilik ideolojisi, Batı-dışının geçmiş ve bugün arasındaki bağlantılarını bulanıklaştırmıştır. Batı-dışının kendine özgü kavram, kuram ve paradigma setlerini inşa etmesi, bu ifade edilen zamansal anomalinin üstesinden gelinmesi ile mümkün olabilecektir. Avrupamerkezciliğe bu meydan okuma sürecinde, anakronizme (tarih yanılması) düşülmemesi ve ikame bir başka költürçülük ile karşılık verilmemesi gerekmektedir. Nitekim, Amin ve Wallerstein gibi teorisyenlerin de vurguladıkları gibi; Avrupamerkezciliğin sunduğu yanılsamalı evrensellik, ancak bütün költürel biçimleri kapsama eğiliminde olan bir gerçek evrensellik ideali aracılığıyla aşılabilecektir. Bu çalışma ve bu doğrultuda yürütülen diğer çalışmaların da Avrupamerkezci yönetim paradigmasının aşındırılması noktasında önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2009). *Kur'an-ı kerim meâli*. (10. Basım). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Amin, S. (2007). *Avrupamerkezcilik: Bir İdeolojinin eleştirisi*. (Çev. M. Sert). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Atay, H. (2004). Gazâlî ve İbn Rüşd Felsefesinin Karşılaştırılması. *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-61.
- Bezci, B. ve Çifci, Y. (2012). Self oryantalizm: İçimizdeki modernite ve/veya içselleştirdiğimiz modernleşme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7 (1), 139-166.
- Can, C. (2018). Sosyal bilim paradigmasının tek-tipleşmesi: Avrupamerkezi hegemonya'nın dünü, bugünü ve geleceği. *Uluslararası Sosyal Hukuk Çalışmaları Kongresi*. Samsun.
- Canatan, K. (2008). Osmanlı'da batılılaşma ve batımerkezcilik ideolojisinin tarihsel kökenleri. *Eskiyeni* (8), 11-26.
- Gazâlî, İ. (1969). *Devlet başkanlarına nasihat-ül-müluk*. (Çev. O. Şekerci). İstanbul: Sinan Yayınları.
- Gazâlî, İ. (2004). *Yöneticilere altın öğütler*. (Çev. H. Okur). İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu. (2016). *Sosyal bilimleri açın: sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılması üzerine rapor*. (Çev. Ş. Tekeli). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jackson, R. (2012). *Fifty key figure of islam*. (Çev. N. Koltaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kanar, Y. (2017). Sosyal bilimlerin Avrupamerkezi yapısı. *Felsefe Arkivi*, (47), 69-80.
- Özcan, A. (1994). Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *TDV İslam Ansiklopesi*. 9, 98-100. İstanbul.
- Özel, S., Kutlu, A., Yaşayan, S., Küçükaras, H. ve Özdemir, K. (2012). *Türkçe sözlük*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Said, E. (2013). *Şarkiyatçılık-batı'nın şark anlayışları*. (Çev. B. Ülner). İstanbul: Metis Yay.
- Sarı Mehmet Paşa. (1969). *Devlet adamlarına öğütler*. (Çev. H. R. Uğural). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Wallerstein, I. (2010). *Avrupa evrenselciliği: gücün retoriği*. (Çev. A. U. Kılıç). İstanbul: bgst Yayınları.
- Wallerstein, I. (2012). *Bildiğimiz dünyanın sonu: yirmi birinci yüzyıl için sosyal bilim*. (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yeşil, A. (1996). *Doğu ve batı yönetim bilimi düşüncesinin öncüleri machiavelli ve nizamü'l-mülk örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 315-344

Geliş Tarihi:01.06.2020 Kabul Tarihi:24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.746672>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

REFİK ÖZDEK'İN *OCAĞIMIZ SÖNMESİN* ROMANINDA BALKAN TÜRKLERİNİN GÖÇÜ

Ayşe Ceylan GÜNEŞ*

Öz

Türk Dünyası coğrafyasında sıklıkla yaşanan sıkıntılardan biri olan ve ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlanabilecek göçler, kişilerin ve milletlerin kaderini belirlemede üzerinde durmaya değer bir kavramdır. Türk Dünyasındaki göçlerin bir kısmı istemli olsa da çoğu istemsiz olarak gerçekleşmiştir. Balkan coğrafyasında yaşanan göçlerin birçoğu da istemsiz olmuştur. Siyasi baskılar ve savaşlar göçün en büyük sebepleri olagelmıştır. 93 Harbi olarak da bilinen 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkan Türkleri açısından tarihî bir dönüm noktası olmuştur. Savaş sonrasında bu bölgede bulunan Türkler, yaşamış oldukları baskı ve maruz kaldıkları şiddet olayları neticesinde, yüzyıllardır yurt bildikleri topraklardan göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu tür toplumsal olayların edebiyata yansımalarının olduğu bir gerçektir. Özellikle romanlar; konuları daha ayrıntılı işleyen, kalabalık bir kadro ve mekân bildirme özelliğinde bir tür olduğu için, bir olgunun da daha ayrıntılı incelenmesine imkân vermektedir. Yapılan incelemeyle göç olgusunun *Ocağımız Sönmesin* romanına nasıl yansıdığını göstermek amaçlanmaktadır. Çünkü bu roman ana unsurlar ve temel karakterleri bakımından göç izleğinin belirgin işlendiği bir romandır. *Ocağımız Sönmesin*, tarihi roman ve göç izleği

* Yüksek Lisans Öğr., Kastamonu Üniversitesi, SBE Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Türkçe Öğretmeni, 23 Nisan Zehra Hanım İ.H.O., ack_37@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3607-6958>.

çerçevesinde değerlendirilmiştir. Belirlenen göç izleğinden hareketle, 93 Harbi döneminde yaşanan göçlerin tarihsel gerçekliğinin romanın kurmaca dünyasına nasıl yansıdığını ve dolayısıyla kişiler, zaman ve mekân unsurları bağlamında göç için nasıl hazırlıklar yapıldığını, göç yolculuğu esnasındaki gelişmeleri, göçün ne gibi sonuçlar doğurduğunun tahlili yapılacaktır. Ayrıca yapılan çalışma, roman kahramanları üzerinden topluma, toplumdaki roman kahramanlarına göç olgusunun nasıl yansıdığını görebilme şansı verecektir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Ocağımız Sönmesin, Göç olgusu, Tarihi roman, Türk dünyası.

Immigration of Balkan Turks in *Do Not Let Our Hearth Go Out*

Novel Written by Refik Özdek

Abstract

One of the most common problems in the geography of the Turkic World and for economic, social and political reasons, the work of individuals or communities from one country to another, from a settlement to another settlement, migration, which can be defined as migration, immigration, in determining the fate of individuals and nations. It is a concept worth considering. Although some of the migrations in the Turkic World were voluntary, most of them were involuntary. Many of the migrations in the Balkan geography have also been involuntary. Political pressures and wars have been the biggest causes of immigration. The Ottoman-Russian War of 1877–1878, also known as the 93 War, for Balkan Turks, was a historical turning point. After the war, Turks in this region had to migrate from the lands they knew for centuries as a result of the pressure and violence they experienced. It is a fact that such social events are reflected in literature. Especially novels; It enables a more detailed examination of a case, as it is a type with a crowded staff and location reporting feature that handles the subjects in more detail. With the examination, it is aimed to show how the phenomenon of migration is reflected in the novel of *Do Not Let Our Hearth Go Out*. Because this novel is a novel in which the immigration thread is markedly processed in terms of main elements and basic characters. *Do Not Let Our Hearth Go Out* was evaluated within the framework of historical novel and immigration. Based on the determined migra-

tion track, it will be analyzed how the historical reality of the migrations experienced during the 93 War period reflected on the fictional world of the novel, and therefore, the preparations for migration in the context of individuals, time and space, the developments during the migration journey, what results the migration has caused. In addition, the study will give the society a chance to see how the migration phenomenon reflects from the society to the novel heroes through the novel heroes.

Keywords: The Balkans, Don't let our hearts go out, The case of migration, The historical novel, The Turkic world.

Giriş

Balkanlar, Avrupa Kıtası'nın güneydoğusunda büyük bir alanı kapsayan ve içinde birçok küçük devleti barındıran yarımada'nın adıdır. Balkan coğrafyası çok eski dönemlerden beri çeşitli kavimlerin yerleştiği bir yer olduğu gibi, Orta Asya'dan göç eden Türklerin de geçiş ve yerleşim yeri olmuştur. Önce Avarlar, Peçenekler, Kuman Kıpçaklar, Uzlar ardından Selçuklular ve Osmanlılar Balkanlara yerleşmiş, uzun süre bu topraklarda Türk-Osmanlı hâkimiyeti devam etmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde Anadolu'dan ve başka coğrafyalardan Türkler Balkanlara getirilerek yerleştirilmiştir.

Balkanlara yerleşen Türkler, gittikleri yerlere kültür çeşitliliği katmış; ne orada kendinden önce bulunan başka milletleri kendine benzetmeyi amaç edinmiş ne de kendi kimliğini kaybetmek istemiştir. Osmanlı hâkimiyetinde oldukları dönemde din ve vicdan özgürlüğüyle tüm halklar burada uzun yıllar barış ve dostluk içinde yaşamıştır. Fakat dünyanın değişen düzeni, milliyetçilik akımlarının halklar arasında uyandırdığı ayrılıkçı düşünceler, karma bir demografik yapıya sahip bu sahalarda istenmedik bazı hadiselerin patlak vermesine sebep olmuştur.

Stratejik konumu, bereketli toprakları itibariyle Batılı büyük devletlerin kıskırtmaları sonucu, bu topraklarda zamanla içerideki halklar birbirine düşman olmaya başlamıştır. Balkanlarda uzun zaman hâkimiyeti elinde bulunduran Türkler, dönem dönem sıkıntılarla yüz yüze gelmiş; baskılar, yakıp yıkmalar, tehditler ya-

şamışlardır. Esas amaç, Türklerin bu topraklardan silinmesi olduğundan hem içten hem dıştan müdahalelerle korkunç facialar vuku' bulmuş ve tüm bu olanların sonucunda Türkler Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Evden ayrılışın, yurdu terk etmenin mecburiyeti insanların hayatını ciddi şekilde etkilemiştir. Göç sırasında yaşanan saldırılar, ölümler, gasplar, hastalıklar, zorlu iklim şartları birçok kişinin yollarda yitip gitmesine olmasına yol açmış, çoğu kişi hasretini çektiği ve kurtuluş umudu olarak gördüğü Anadolu'ya ulaşamamıştır.

Balkan coğrafyasından Anadolu'ya gelmek için uğraşan insanların bu hareketlerini doğru tahlil edebilmek için değinilmesi gereken mühim kavramlar “göç” ve “göçmen”dir. “Göç konusunda en genel tanım farklı coğrafi, ekonomik, sosyo-kültürel ortamdaki bir diğerine geçiş olarak yapılmakta ve bu harekete katılanlar da “göçmen” olarak dile getirilmektedir” (Erbaş, 2019: 134). Tanımdan hareketle göçmen kavramının da biraz açıklanmaya ihtiyacı olacaktır. Çünkü göçü yaşayan kişi göçmendir. Dolayısıyla göçmen sıfatını taşıyan kişinin kim olduğunu bilmek gerekir. Bir yerden bir yere yolculuk yapan her insan göçmen değildir. Bu niteliği alabilmesi için bazı zaruri durumların meydana gelmesi gerekmektedir.

“Göçmenler göçerlerden, turistlerden farklıdır ve görece kalıcı biçimde yer değiştiren bazen de geri dönmeme kararlılığında ya da zorunluluğunda olan kişilere verilen addır. Hem turistten hem de göçebeden farklı olarak, göç sürecinden rahatsızdır ve göçü bir yaşam tarzı ya da gerçek anlamda isteyerek benimsememiştir” (Erbaş, 2019: 304-305).

Açıklamadan çıkan sonuca göre göçmen, göçe mecbur olduğu için yola çıkan kimsedir. Kimse göçmen olmaya gönüllü değildir ve göçmenlerin çıktıkları yolda genellikle geri dönme fikri yoktur.

Göçmen kişinin birçok sebeple iştirak ettiği göç eyleminin ne zamanlardan beri insanlığın başında olduğu merak konusudur. “Göç yeni bir olgu olmayıp, çok eskilerden beri var olmakla birlikte süreç içinde değişik biçimler alarak devam etmiş ve bazen belirli dönemlerde belirli nedenlerden dolayı daha hızlı ve yoğun olarak gerçekleşen bir olgu olarak var olmuştur” (Erbaş, 2019: 169). Çok eski çağ-

lardan beri insanlar çeşitli vesilelerle göç etmektedir ve göç insanlık sahnesinde dönem dönem kendini farklı şiddetlerde gösterir. Bu göçlerin sebeplerine göre aldıkları bazı adlar vardır. Mesela, bir yerden bir yere eğitim ve sağlık için veya iş gereği kısa ve uzun süreli göç gerçekleşebilir. Bu göç, gönüllü yapılan bir göçü daha çok ifade eder. Gönüllü olamayan ya da zorunlu göç ise şöyle tanımlanır: “Bu tür göç sürgün, köle ticareti, kitlesel yer değiştirme ve dinsel, ırksal yahut siyasi baskı altında olan insanların hareketlerini kapsamaktadır” (Erbaş, 2019: 63). Birçok sebeple oluşabilen zorunlu göçlerin içinde dikkati çekenlerden biri sürgündür. Bazen birbiri yerine kullanılabilen göç ve sürgün kavramlarının ayırımı yapmak gerekir. Zorunlu göçün tanımlamasından hareketle göçün bir alt kavramı olarak görülen sürgün şöyle tanımlanabilir:

“Sürgün asli bir evinin olduğunu ve en sonunda dönüp dolaşıp oraya varacağını arz etse de yolculuk esnasında karşılaşılan sorunlar böyle bir yolculuk planının kapsamını mütemediyen yarıp geçer. Asli bir ev ve eve dönüş varsayımlarını devam ettirme olasılığı giderek zayıflar ve sonunda kaybolur” (Chambers, 2019: 14).

Kısacası bir göçün seyri sonradan onun sürgün niteliği kazanmasına sebebiyet vermektedir. Balkan göçleri Türk tarihinde büyük yer tutar.

“Göç; umutlar, hayaller özlemler vb. birçok bireysel duygu ve düşünceyi bünyesinde barındırdığı gibi, aynı zamanda entegrasyon, toplumsal değişme bağlamında da toplumsal hayatı yakından ve derinden etkileyen bir süreçtir” (Dağaşan ve Selçuk, 2017: 741). İşte göçün bıraktığı bu etki, edebiyata da büyük bir malzeme kazandırmıştır. Göç konulu şiir, hikâye, tiyatro, roman vb. edebi eserlere rastlamak mümkündür. Romanlar, konuları derinine incelemeye imkân veren, çoğu zaman da gerçek hayattan beslenen edebi bir türdür. Türk Dünyası’nda ve özellikle Balkanlar’da dönem dönem yaşanan göçleri konu edinmiş birçok romana rastlamak mümkündür. Buradaki amaç, tek bir romanı göç izleği etrafında derinlemesine incelemek, gelecek çalışmalarda yapılabilecek karşılaştırmalara zemin oluşturmaktır.

“Sosyal ve siyasi meseleleri sosyolojik boyutu ile bünyesinde taşımaya uygun bir edebî tür olan romanın, tarihî gerçeklik ile buluştuğu noktada var olan söz konusu romanlar hem edebiyat bilimi hem de tarih ve sosyoloji araştırmaları bakımından dikkate değer yayınlardır”(Akgün, 2015:143).

Ocağımız Sönmesin romanı* Balkanlarda yaşanan tarihî dram bağlamında ele alınmıştır. Romanda yer alan Balkan Türkleri ve Anadolu’ya göçleriyle ilgili unsurlar üzerinde durularak söz konusu roman, tarihî olaylar ve “göç” bağlamında tahlil edilmiştir.

1. Refik Özdek

Galatasaray Lisesinden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde bir süre okudu. Çapa Eğitim Enstitüsü’nü bitirdi. Galatasaray Lisesi’nde Fransızca öğretmenliği yaptı. Mütercim olarak Yeni İstanbul gazetesinde başlığı gazeteciliğini Büyük Doğu, Bugün, Babıali’de Sabah, Tercüman, Yeni Haber, Türkiye gazetelerinde sürdürdü. Tercüman Çocuk dergisinin genel yayın müdürlüğünü yaptı. Araştırma dalında Türk Kültür Vakfı’nın ödülünü kazandı. Cengiz Aytmatov çevirileriyle tanındı.

Eserleri: Roman: Hücre/K-Biz Şehir Eşkiyası İdik (1976), Çanlar ve Zindanlar (1985), Kezban’a Mektup (1986), Ocağımız Sönmesin (1989), Yazı Yazmaktan Karnı Nasırlaşan Adam (1994), Afşaroğlu (1994), Gece Yarısı Güneşi (1994). Hikâye: Yüreğim Yanardağ (1986), Kızıroğlu Mustafa (1995). Diğer Eserleri: Hedef TRT, Siyasî Vasiyetnameler, Uzay Ansiklopedisi (Süleymanoğlu Yeniso, 2005: 409)†

2. Romanda Tarihî Arka Plan

Romanlar, konularını gerçekten veya gerçek olabilecekten alan, kişi, zaman, mekân gibi unsurları içinde barındıran, uzun bir nesirle icra edilen edebî tür-

---

* Refik Özdek. *Ocağımız Sönmesin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2005. (Alıntılar bu baskıya aittir.)

† Refik Özdek’in hayatının ve eserlerinin verildiği bölümün tamamı metin içi kaynaktan gösterilen eserden alınmıştır.

dür. Konusunu gerçekten alan romanlar, okuyucuya edebî katkısı dışında bilgi verme amacına da hizmet eder. “Çünkü roman modern zamanların hafızasıdır” (Tekin, 2006: 7). Bu romanlar içinde tarihi roman türü, konusunu tarihten alır. Yazarın bildiği veya öğrendiği, belli bir zamanda yaşanan toplum için önemli olayların veya yaşamış önemli kişilerin roman kurgusu içinde yeniden üretilmesi söz konusudur. Esas önemli olan ise tarihi gerçekliğe bağlı kalınmasıdır. Bu konuyla ilgili görüşlerden biri şöyledir:

“(…) Romanın sadece tarihi konu edinmesi ve tarihî bir atmosfer yaratması, onun tarihî roman olarak kabul edilmesinde yetersiz kalmaktadır. Tarihî roman yazılması aşamasında, tarih bilincinin açıkça oluşması ve bunun sanatsal bir anlatım ile ifade edilmesi, roman formunda kurgulanarak ortaya konulması ilkesi bir zorunluluk olarak görülmektedir” (Yalçın Çelik 2005: 60).

Bu noktada yazarın amacı sadece tarih bilimini sunmak değildir. Çünkü yazarın görevi yaşanmış bitmiş tarihî bir gerçekliği sunmaktan başkadır. Orhan Söylemez ’in konuyla ilgili görüşlerinden biri şöyledir:

“Türkiye’de de çok rağbet gören tarihî veya tarihsel roman üzerine önemli bir çalışma olan Tarihsel Roman Üzerine adlı eserinde Turgut Göğebakan, Walter Scott’tan beri gelişen tarihsel romanın gelişimini teorik açıdan incelemiştir. Göğebakan, Alman yazar Alfred Döblin’in “Tarihsel roman her şeyden önce romandır, tarih değildir” sözüyle başlar. Bu tespit doğrudur; zira roman, romandır, tarih metni değildir” (2019: 14)

Buradan da anlaşılacağı gibi roman yazarları romanlarını kurgularken olaylara tarihçi gözüyle bakmaktan ziyade, tarihî gerçeklik ışığında olayları, zamanı, mekânı, kişi unsurlarını edebî bir çerçevede ele almalıdır. *Ocağımız Sönmesin* romanında olaylar sadece tarihî gerçeklik içinde verilmemiştir. Tarihî olaylar Tulça halkının göç macerasının arka planında okuyucuya sunulmuştur.

2.1. Tarihi Olayların Romana Yansması

Ocağımız Sönmesin romanı, Osmanlı Devleti’nin yönetimi altındaki Balkanlarda bulunan Tulça Kasabasının kalabalık bir grupla Anadolu’ya göçünü konu

edinir. Romanın zamanı ve romanın dışındaki zaman birbirine paraleldir. Romanın tarihi arka planında özellikle 93 Harbi'nin başlangıcı, bu savaşın seyriyle alakalı birçok isim, yer ve olay bulunmaktadır.

“Nihayet Avrupa’ nın hukukunu müdafaa iddiasıyla harekete geçen Rusya, 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti’ ne karşı savaş ilan etti” (Aydın, 1994: 498). 93 Harbi olarak da anılan 1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşı romanda hem tarih olarak hem de olayların akışı itibariyle sezdirilir. “Yıl 93, Nisan’ın 16’sı. Fakat temsilciliklerde konsolosluklarda o günün olaylarını belgeleyen yazıların altına konan tarih 26 Nisan 1877 idi” (Özdek, 2005: 10).

Türkler, kendileri ve geride kalanlar için tehlikenin farkında olduklarından dolayı göçe razı değildir. Bütün bu olayların yaşanmasında Rus Pan Slavistlerin bir Slav Bulgar devleti kurabilmek için bölgedeki Türklerin bir şekilde bölgeden çıkarılması ya da katledilmesi fikri etkili olur. Özellikle Bulgar çeteleri ve Don Kazakları yaptıkları katliamlarla halk arasında korku salar, insanları evlerini barklarını terk ederek göçe zorlarlar. Romanda göç öncesi durumu aktaran ilgili bölümlerden biri şöyledir:

“Paşa köylere adam saldı. Bunlar paniği önleyecek, göç hazırlığı sağlayacak, Hristiyan köylerindeki silah depolarını bulmaya, düşmana yararlı şeyleri bırakmamaya çalışacaklardı. Fakat bozguncular şımarık tutumlarını arttırıyor, kendi sürülerine Türklerin sürülerini de katarak düşmandan yana sürüyor, şurada burada silah atarak iç çatışmayı körüklüyordu. Türkler için göç etseler de kalsalar da düşman iki idi: Kendi aralarındaki Bulgarlar ve Tuna’nın ötesinde bulunan Urus ordusu” (Özdek, 2005: 10).

Burada halkın yaşadığı endişelerin kaynağı bellidir. Ruslar ve Bulgar çeteleri Türklerin buldukları bölgelerde göç başlamadan önce sıkıntı çıkarmaya başlarlar. “Özellikle de 1876 Nisan’ında çıkan ayaklanmada Müslüman-Türklerin yaşadıkları yerler yakılıp yıkılmış ve Müslüman-Türlere yönelik katliamlar gerçekleşmiştir” (Yalçinkaya, 2006: 326-328). Bu katliamlar göçün hemen arkasından şiddetini daha da arttırır. Hristiyan halk Ruslarla iş birliği yapar. Romanda bu du-

rumdan bahseden bölümlerden biri şöyledir: “...Hristiyan Halkın kımıldamaya niyeti yoktu... Belliydi ki Türkler gidince yağma olacak, belki mahsulü toplamak için kalan ihtiyarlar bile kılıçtan geçirilecekti” (Özdek, 2005: 9). Rusların ve Bulgarların yaptığı katliamlar romanda çizilen göç yolu boyunca görülür. “Köydeki kiliseler hatta şehirdeki bazı kiliseler mabet olmaktan çıktı, komitacı karargâhı haline getirildi. Hristiyanlara kiliselerde “Panslavist” telkini yapılıyor, düşman yararına bağışlar toplanıyor, Osmanlı’ya nasıl karşı koyacakları anlatılıyor” (Özdek, 2005: 25).

Alınan kararlar doğrultusunda Tulça halkının yola çıkmasıyla ilgili roman kahramanlarının ağzından şöyle açıklamalar gelir: “Göçün dönüşsüz olmayacağını, bunun da bir savaş yolu olduğunu söyledi” (Özdek, 2005: 11). “Savaş olacak kızm, biz iki ateş arasında kalmayalım diye göç edeceğiz...” (Özdek, 2005: 19). “Gezi göçü değil, savaş göçüydü bu” (Özdek, 2005: 40). O günlerde henüz Balkanlarda başlamamış sıcak çatışma sebebiyle Osmanlı Devleti Türk halkının mevcudiyetini korumak için göç kararı alır. Romanda bu gerçekliğin izlerine rastlamak mümkündür. “Ne siz bizi bırakıp gidiyorsunuz ne de biz sizi isteyerek gönderiyoruz. Bu bir takdir-i ilahidir. Devlet-i Ali’nin sizin selametinizi düşünerek aldığı bir karardır. Varacağınız yerler yine bizim yerlerimizdir. Orada da bizler varız. İnşallah yuvalarınıza, tarlalarınıza tekrar kavuşmanız uzun sürmeyecektir” (Özdek, 2005: 23).

Romanın başkahramanlarından olan Şevki Baba, daha önce göç yaşadığı için göçe razı değildir. Göçün ne olduğunu bilir ve yine göç etmek zorunda olduğundan dolayı çok rahatsızdır. Bu kısım romanda şöyle geçer: “Ben yirmi iki yıl önce büyük bir göç yaşadım. Akmescit’ ten buraya göç ettik, Urus menzilinde kalmamak için” (Özdek, 2005: 8). 1877 tarihinin verildiği romana göre Şevki Baba’nın işaret ettiği tarih 1854’tür. Şevki Baba ve yanındakilerin Kırım’dan göç etmeleriyle ilgili bir başka bölüm şöyledir: “Yirmi ailelik bir kabile halinde Kırım’dan yola çıktığınız zaman sen kırk yaşlarında idin. Savaş meydanlarından geçip, tuzakları boza boza geldiniz. Ölenleriniz oldu ama kalanların namusu kurtuldu

ve buraya ulaştınız” (Özdek, 2005: 13). Roman kurgusu içinde verilen bu daha önce gerçekleşmiş göçün tarihte gerçekten bir yeri vardır. Almanlarla Rusların savaşı neticesinde “18 Mayıs 1844’te vatanlarından topyekûn sürülen Kırım Türkleri 26 Kasım 1948’de kabul edilen YSP kararnamesine göre vatanlarından ebediyen çıkarılıyor ve bir daha yurtlarına dönme hakları ellerinden alınıyordu” (Özcan, 2015: 64). Stalin döneminden sonra gelen Kruşçev bu konuda ılımlı yaklaşırsa da Kırım Türkleri serbest bırakılır fakat vatanlarına geri dönemez. “Çok geçmeden patlak veren Kırım Savaşı (1854-1856)’ndan sonra Kırım’dan Türkiye’ye 600.000 kişi göç etmiştir” (Çavuşoğlu, 2015: 330). Vatanlarına dönemeyen ve savaş mağduru olan Kırım Türkleri Osmanlı’nın Balkanları Türkleştirme politikası gereği buralara yerleşir. Tarihsel gerçekliğin romandaki tezahürlerinden biri de budur.

Tulçalılar, geçtikleri her yerde akın akın göç eden insanları görürler. Yazar burada şöyle bir benzetmede bulunur: “Bu ırkın Dobruca’ya gelişi de bir ummanın taşması gibi olmamış mıydı? Yüzlerce, binlerce yıl önce, Avar, Peçenek Türkleri gelmişlerdi. Tatar, Kuman ve Karaoğuz Türkleri gelmişlerdi ve yurt edinmişlerdi burasını. Sonra Selçuk Türkleri, Osmanlı Türkleri...” (Özdek, 2005: 33). Bu kısım Türk tarihindeki milattan sonra yapılan göçlere işaret eder. “Avarlar, Batı Türkistan’dan Orta Avrupa’ya; Peçenekler, Kuman- Kıpçak ve Uzlar, Hazar Denizi’nin kuzeyinden Doğu Avrupa ve Balkanlara (XI-XII. yüzyıllar) göç etmiştir” (Taşağıl, 2015: 5). Çok uzun zaman önce Balkanlara yerleşen Türkler zamanla daha da çok çoğalmış ve Balkanlarda Türk nüfusu artmıştır.

Çoğu zaman ölüm, hastalık, açlık, gasp ve çatışma ile karşılaşan göç kafilesi umutla yoluna devam etmeye çalışır. Terk edilmiş bir köye girdiklerinde karşlarına çıkan manzara çok kötüdür. Çıplak kadın cesetleri, yakılıp yıkılan evler, derelere doldurulan insanlar, imamın kilisedeki papaz tarafından himaye ediliyor oluşu ve kiliseden yükselen ezan sesi kafiledekilerin yüreklerini burkar. Ama onlara kendilerini iyi hissettirecek ve morallerini yerine getirecek bir şeyler de olmuyor değildir. Rasim papazdan duyduğunu İsmail Ağa’ya şöyle aktarır: “Ben Papaz Efendiden bir şey daha öğrendim: Urus ordusu Plevne’nin önüne gelip çakılmış. Orda Osman

Paşa göz açtırmıyormuş kâfire” (Özdek, 2005: 130). O tarihlerde Rusların saldırıları Balkanlardaki geniş bir alanda Osmanlı’yı alt etse de bazen de hezimetler yaşarlar. “1877 Eylül’ünde Rus- Rumen kuvvetlerinin Plevne’ye karşı ortaklaşa giriştikleri saldırılar ise her defasında sonuçsuz kaldı” (Aydın, 1994: 498).

Yolculuklarına devam eden göç kafilesi Tırnova ve Deliorman’dan geçer. Buraların Ruslar tarafından işgal edildiğini anlayarak tedirgin ve temkinli bir şekilde yolun devamını getirirler. Dobruca’nın düştüğünü duyarlar, sonra Tırnova ve Deliorman’ın elden gittiğini görürler, Niğbolu’ daki yenilginin haberini alırlar. Mecburen Balkan Dağları’nı geçmek zorunda kalırlar ve Şıpka Geçidi’ni kullanırlar. Hatta bu sırada kendileriyle göç eden birilerinin daha seslerini işitirler. Anlaşılır ki onlar Ruslardır. “Şıpka Geçidi’nden çıkınca, düşmanın da o hain geçitten geçip aştığını öğrenmişlerdi... Türk müfrezesi saldırdı. Fakat ağır silahları yoktu. Asker sayısı ve silah bakımından tam yüz misli fazla olan Rusları durduramadı” (Özdek, 2005: 152). Romanda hain geçit olarak da anılmaya başlayan Şıpka Geçidi’nin geçtiği bölümde Osmanlı’nın buralarda düştüğü kötü vaziyetleri görebilmek mümkündür. Tarihte de böyle bir olay cereyan etmiştir. “Diğer taraftan Balkan geçitlerinden olup stratejik önemi bulunan Şıpka’daki Osmanlı kuvvetleri Rusların birçok saldırısına şiddetle karşı koydularsa da yenileceklerine kanaat getirince gizlice çekilmek suretiyle 19 Temmuz’da bu geçidi tahliye ettiler” (Aydın, 1994: 488).

Geçitten geçtikten sonra yolcular Kızanlık Köyü’ne gelirler. Oradan gelen bir göç kafilesinden kötü haberler alırlar. Camilere insanların doldurulup öldürüldüğünü ve Rusların camileri ele geçirmek istediğini öğrenirler. “Kocaman, çocuk boyunda, bazıları büyük adam boyunda çanlar... Moskof bunları camilere asmak için Rusya’dan getirmiş” (Özdek, 2005: 154). Romanda anlatılan bu kısım o zorlu savaş günlerinde Müslüman halka sıklıkla yapılmaya çalışılan bir yıldırma politikası sayılır. Osmanlı’ ya ait tarihî eserlerin tasfiyesi ile Osmanlı mirasından arınma amaçlanır.

“Bu tasfiye ve yıkım siyaseti üç biçimde gerçekleştirildi: (1) Eserlerin doğrudan yakılıp yıkılması, (2) hiçbir önlem alınmayarak eserlerin çürümeye terk edilmesi ve (3) eserin/yapının başka bir yapıya (örneğin kiliseye, kışlaya,

dükkâna, depoya, otele, spor salonuna, vs.) dönüştürülmesi yoluyla gerçek sosyal-kültürel-dini içeriğinden koparılması” (Sancaktar, 2019: 18).

Bunların dışında mezarlıkların tahrip edilmesi de söz konusu olmuştur. Sadece Türklük değil Balkanlar’dan Müslümanlık da silinmek isteniyor gibidir. Zaten en başta Müslümanlar göç için hazırlanırken Hristiyanların yerlerinden hiç kımıldamamaları da bunun bir göstergesi sayılabilir.

Tulça’dan gelen kafiye Meriç’in taşması sonucu tehlikeli de olsa bir an önce Edirne’ye varmak için çabalar ve yolu tamamlar. Fakat, büyük umutlarla geldikleri Edirne’nin hali onları üzer ve umutsuzluğa sürükler. “Edirne’nin kenar mahallesinden içeri girerken onları karşılayan olmadı. Daha içerilerde gittikçe artan perişan kalabalığa karışınca da “Hoş geldiniz, nereden geliyorsunuz?” diyen bulunmadı. Yaşlıların kamburu çıkmış, gençlerin gözleri süzölmüş, çocukların yürüyecek hali kalmamıştı... Camilerde yer yok.” (Özdek, 2005: 253). O günlerde Balkanlardan başlayan topyekûn göçlerin varış noktalarından biri de Anadolu’dur. Fakat göçle Anadolu’ya gelen o kadar çok kişi olur ki devlet de bununla başa çıkmakta çok zorlanır. Elllerinden geldiği kadar göçmenlerle ilgilenmeye çalışsalar da bir anda her şey olup bitmeyecektir. Bu durum Osmanlı’nın o günlerde gerçekten yaşadığı en büyük sıkıntılardan biridir. Çünkü savaş devam etmekte ve insanlar akın akın Anadolu’ya koşmaktadır. Romanda Osmanlı’nın o günlerdeki durumunu anlatan kısımlardan bazıları da şöyledir:

“Edirne kaldırmıyor bu kadar kalabalığı ne yiyecek yetiyor ne yakacak... Günde ortalama iki yüz kişinin öldüğünü söylüyorlar açlıktan, soğuktan, hastalıktan... Ne yapsın devlet ne yapsın asker, hiçbir şey yetiştiriyor ve göçün arkası kesilmiyor (Özdek, 2005: 255). Mühimmat dolu arabaları, at koşturan habercileri görerek bir büyük saldırının öncesinde olduklarını anladılar (Özdek, 2005: 255). Edirne’de günde 200 kişi, İstanbul’da günde 1000 kişi ölüyor. Hiçbir devlet, milyonlarcası birden göç eden, kaçıp başka vilayetlere gelen vatandaşına, hele savaş içinde ve kısa zamanda huzur veremez” (Özdek, 2005: 258).

Romanda geçen bu gibi olaylar, o günün Balkanlar’ında ve Osmanlı’sında gerçekleşen olaylardan ilhamla veya aynısı kullanılarak anlatılmıştır.

2.2. Tarihi Kişiliklerin Romana Yansıması

Savaş patlak verdiğinde oradaki halkın göç etmesi gerekmiştir. Bu kararı veren o dönemin başkumandanı Abdülkerim Paşa'dır. "Tuna cephesindeki Osmanlı ordusu Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa'nın kumandasında Tuna nehrinin sol kıyısını birinci müdafaa hattı kabul ederken, ikinci müdafaa hattını da Balkan dağları meydana getirmişti" (Aydın, 1994: 498). Romanda, göçü istemeyen halkın ileri gelenlerinden bir grup, paşaya mektup yazılmasını ve bu göçün olmamasını dilerken bizzat o dönemin başkomutanının adını kullanırlar. "Gerçi Başkumandan Müşir Abdülkerim Paşa da düşünmüştür bunları... Vaktiyle Napolyon için yaptıklarını Serdar-ı Ekrem Müşir Abdülkerim Paşa'nın şimdi Ruslar'a yapacağını yazıyordu" (Özdek, 2005: 10-11).

Osmanlı Ruslara karşı Plevne'de başarı sağladığında, Plevne'deki zaferi tatmak ve onlara katılabilmek arzusu duyan göç yolcularının akıllarından asıl geçen ise tekrar Tulça'ya dönmektir. Bunun mümkün olmayacağını, Plevne etrafının tamamen Rus askerleri ve Bulgar çetelerinin sardığını ifade eden Hacı Ömer şöyle der: "İşte orada Bulgarların şerrinden korkarım ben. Çünkü Hristo Botev denilen çete reisi, oradaki Bulgarları Türklere karşı ayaklandırmış, pek de etkili, inandırıcı olmuştu. Bu Hristo Botev, Urus içinde yetişmiş bir panistlavist idi... Güzel konuşur ve yazarmış, şairmiş" (Özdek, 2005: 130-131). Bu ismin seçilmesi çok da tesadüfi değildir. Gerçek hayatta aynı isimi taşıyan ve aynı vasıflarla hareket eden biri vardır. "Hristo Botev Osmanlı yönetimine karşı Bulgar bağımsızlık hareketinin kahramanlarından yurtsever şair" (https://tr.wikipedia.org/wiki/Hristo_Botev (9. 05. 2020)). Tarihte yer bulmuş bir kişinin romanda okuyucunun karşısına çıkması, eserin tarihi roman özelliği göstermesi açısından bir başka veridir.

Romanda "Ak Topraklar" diye adlandırdıkları Anadolu'ya kavuşabilen kişiler, her şeye rağmen rahat nefes alır. Burada onları karşılayan kimse olmasa da onlarla ilgilenip iskânını sağlayan bazı temsilciler vardır. "Bu işler pek karışık" diye düşündü. Devleti yabancı ülkelerde Karateodoriler, Müsürüsler temsil ediyor, biz gariban mültecileri de burada Fasso Efendiler... Pek garip işler" (Özdek, 2005: 258).

Romanda bahsedilen temsilciler Muhacir Komisyonu temsilcileridir. “5 Ocak 1960’da “Muhacir Komisyonu” kurulmuştur... 93 Harbi ile başlayan büyük göç, teşkilatın aktif hale gelmesini gerekli kılmıştı.” (Derman, 2015: 355). Komisyon üyeleri onlarla ilgilenmiş ve bir an önce Anadolu’nun içlerine iskân edilmelerini sağlamıştır. “Kara trenden inince yolculuk bitmiş olmadı. Onları kayıklara bindirip Üsküdar’a geçirdiler. Oradan arabalarla Anadolu içlerine gönderdiler” (Özdek, 2005: 264).

Buraya kadarki incelemeyle, romanda anlatılan olay ve olgularla o dönemin Balkanlarında, özellikle de Romanya Türklerinin gerçekten yaşadıkları arasında somut verilerle bir ortaklık kurulmaya çalışılmıştır. Romandaki bazı olaylar ve kişiler, tarihte yerini bulan olaylar ve kişilerdir. Bu paralelliğin ışığında, *Ocağımız Sönmesin* romanının tarihi bir roman olduğuna dair kanı kuvvetlenmiştir.

2.3. Geleneğin Romana Yansıması : “Ocağımız Sönmesin”

Ocağımız Sönmesin romanında olayların ve kişilerin tarihi gerçeklikle bağlantısı haricinde, roman boyunca sık sık vurgulanan bir gelenek de tarihi bağlamda dikkat çekicidir. “Tarihî roman, okuyucuyu geçmişe götürerek o zamana ait tarihî bilgiler vermekle kalmaz, aynı zamanda o dönemde yaşayan ve tarih biliminin konusu olmayan insanların hayat tarzları, duyguları, düşünceleri ile de ilgilenir” (Söylemez, 2019: 16). İnsanların hayat tarzları, duygu ve düşüncelerini oluşturan veya geliştirip, değiştiren unsurlardan biri de geleneklerdir. Gelenekler, toplumların tarihinde mühim yer tutan, geçmişle bağlantılı, öteden beri yapılan şeyler yani alışkanlıklardır.

Romanda sıklıkla tekrar eden ocak kavramı ve gelenek bağlantısı, tarihi bağlamda toplum ve romanın ilişkisini gösterir. Çünkü Türk kültüründe ateş ve ocak kültü mühim bir yer tutmaktadır. Ateş, Türk kültüründeki bazı inanışlarda kötü ruhu veya tehlikeyi işaret ederken, bazı inanışlarda iyileştirici ve temizleyici özelliği ile ön plana çıkar. Ateş, “od” şekliyle de kullanılır. Ocak, ateşten daha çeşitli anlamlara gelen ve ateşle yakın bir ilişkisi olan başka bir kelimedir.

“Ocak” ise “ateşin yakıldığı yer” olarak ilk ve somut anlamıyla, çoğunlukla “ateş”i de kapsar şekilde kullanılmaktadır. Ancak, “ocak” etrafında, somut manalar dışında birtakım soyut manalar da şekillenmiştir. Evin ortasında yakılan “ocak”, “ev”i ve evde yaşayan “aile”yi, bunun yanı sıra bu ailenin geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak bireylerini, yani “soy”u da kapsayacak mahiyette kullanılmaktadır” (Kumartaşlıoğlu, 2012: 12).

Ocak kelimesinin ateşi kapsayan ilk ve somut anlamı dışındaki diğer anlamlarını öğrenmek için bakılan Türk Dil Kurumu’nun hazırladığı Türkçe Sözlük’te, “ocak” için on ayrı anlam yer alır:

“1. Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer, 2. Şömine, 3. Isı vererek üzerine veya içine konulan maddeleri ısıtan, pişiren, kaynatan, eriten araç veya alet, 4. Kahvelerde, kuruluşlarda çay, kahve vb.nin yapıldığı yer, 5. Yer üstünde veya yer altında cevher çıkarılan yer, 6. Bahçelerde ve bostanlarda her tür meyve ve sebze ekimine ayrılmış, çevresinden biraz yükseltilmiş toprak parçası, 7. Aynı amaç ve düşünceyi paylaşanların kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev aldıkları yer, 8. Ev, aile, soy, 9. Bazı hastalıkları iyi ettiğine inanılan aile, 10. Yılın otuz bir gün süren, birinci ayı, kânunu-Sânî” (Türkçe Sözlük, 2005: 1488).

Kelimenin sözlükte verilen anlamları dışında; Ocağı tütmek, ocağı batmak, ocağına düşmek, ocağı kör kalmak, ocağına incir dikmek, ocağını yeşertmek, ocağı sönmek deyimleri de dilimizde ocak kelimesinin içinde bulunduğu deyimlerdir. Kitaba da ismini veren “Ocağımız Sönmesin” roman boyunca en çok tekrar edilen cümlelerden biridir. “Ocak söndürmek, od birleştirmek, odu söndürmemek, odu tazelemek” gibi ocakla ilgili pek çok kelime grubu roman şahıslarının dilindedir. “Ocak” hem Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükteki birinci anlamıyla hem de sekizinci anlam olan “ev, aile, soy” olarak kullanılır. Fakat ocak kelimesi için Kamus-i Türki de geçen sekizinci anlam “Ateşi sönmez hanedan” (Sami, 2010: 930) romandaki kullanımı en iyi karşılayan anlamdır.

“Ocağımız Sönmesin” romanda öylesine söylenmiş bir cümle değildir. Geçmişi çok önceye uzanan bu inanış, geleneğin parçası olmakla beraber; kişileri

ayakta tutan, evden ayrılışın acısını bastırmaya yarayan ve geleneğin devam etmesini sağlayan bir semboldür. Roman kahramanlarından Şevki Baba, göç hazırlığı öncesinde çocuklarına bu gelenekten bahseder:

“Ocağın ateş hiç sönmeden ne zamandan beri yanıyor, bilir misiniz?

- Bilmem baba, dedi Mesude, hiç sönmedi ki.

- Bilmezsiniz, ben de bilmem, anan da bilmez. Hiç sönmeden yanıyor, hiç sönmeyecek. Yüzlerce yıldan beri binlerce yıldan beri hiç sönmedi! Nereye gitsek, kül içinde ocağımızdan aldığımız odu taşırız. Onunla tutuştururuz bütün ocakları. Odu ocağı söndürmemek bizde kutsal bir gelenektir. Şu ocağın odunu Akmescit’ teki evimizin ocağından getirdik. Dedelerimize dedelerinden, onlara da daha önceki dedelerinden kalmış. Bizim orada her aile böyle saklar ateşini. Odsuz ocaksız kalmak, tükenmektir. Akmescit’ten buraya öle yite geldik. Ama od sönmesin diye her şeye katlandık... İnsanlar bir yerden başka yere göç eder ama ocak söndürmek için değil, söndürmemek için. Od taşımamanın anlamı budur işte. Amacımız odur ki ocaklar yanar olsun, bacalar tüter olsun. Ocaklar sönerse aile söner, soy sop söner” (Özdek, 2005: 17).

Bu inanış roman boyunca defalarca vurgulanır. Hatta yolculuk sırasında karşılaşılan bütün olumsuzluklara rağmen kül kapları içindeki odlar hiç söndürülmez. Roman kahramanlarının sarıldıkları o inanış, onları çetin kış şartlarında donma tehlikesinden bile korur. “Mesude, ilk iş olarak kül kabından çıkardığı közlerle ocak ateşini yaktı... Kerpiç duvarlı bir evin bacasından, Dobruca’dan getirilen o odların dumanı hala tütüyor” (Özdek, 2005: 264).

“Ocağımız Sönmesin”, birliği ve aileyi simgeleyen, geleneği temsil eden tarihi arka planın bir parçası olarak çeşitli şekillerde ve çok sık olarak romanda yer alır. Bu da kitabı tarihi romana yaklaştıran bir diğer unsuru ifade eder.

3. Romanda Göç İzleği

3.1. Balkan Türkleri Çerçevesinde Göç

Ocağımız Sönmesin romanı kalabalık bir kişi kadrosuna sahiptir. Romanın ana kahramanları Şevki Baba, İsmail Ağa, Saniye, Mesude ve Rasim’dir. Diğer

kahramanların da ara ara bazı özelliklerle ön plana çıktığı görülür. Kadın kahramanlar ve çocuk kahramanlar suskun, erkek kahramanlar karar verici ve ön plandaki kişilerdir. Romanın başından sonuna kahramanların hem fiziki hem de ruhi bir değişimden geçtiği görülür. Bazı kahramanlar o günün Balkan halklarının- Dobruca Ağzı- konuşma özellikleriyle konuşturulmaktadır. Roman kahramanlarının sevinç, üzüntü, umut, umutsuzluk, korku, heyecan vb. duyguları ve savaş, yolculuk, yaralanma, sakatlanma, açlık ve ölüm gibi başlarından geçen olaylar, o günlerde Balkanlarda yaşanan büyük bir trajedinin yansıması, bütün Balkan halklarının ortak kaderidir. Kısacası roman kişileri Balkan halkını temsil etmektedir.

Roman yirmi bir bölümden oluşmaktadır fakat ana hatlarıyla üçe ayırmak mümkündür: Göç öncesi-hazırlık, göç esnası-yolculuk, göç sonrası-kavuşma. Kişiler de her bir aşamada farklı bir davranış özelliği ve psikolojik boyutta görülmektedir. Bunu daha belirgin görebilmek için kişiler de üç bölümde incelenecektir.

3.1.1. Göç Öncesi-Hazırlık

Roman, Şevki Baba ve ailesinin göçe hazırlık durumuyla başlar. Şevki Baba yirmi sene önce de Kırım'dan Tulça'ya göçmüş yirmi arabalık kafiledendir.

1854 Kırım-----Tulça   1877 Tulça-----Edirne

Şevki Baba göçü kesinlikle istemez. Çünkü “Yaşlı bir insan taşınmayı genelde istemez: Güven veren şeyleri bırakmak sancılıdır, geçmişi geleceğinden daha büyüktür, her zaman kazandığından daha fazlasını kaybeder” (Akhtar, 2018: 11). Bütün yaşanacakları tahayyül eden ve yerleştiği topraktan ayrılmak istemeyen Şevki Baba emir almıştır ve bundan dolayı da gururlanır. Hemen hazırlıklara başlar, herkesi organize eder. Sadece Şevki Baba değil, Tulça halkı da göçün kaçınılmaz olduğunu bildiği halde buldukları topraklardan gitmek istememektedir. Bunu anlatan kısımlardan biri romanda şöyle anlatılır:

“Bazıları tırpan biliyor, bazıları dam aktarıyordu. Kadınlar kuyudan su çekiyor, bacalar tütiyordu. Tarlasına gitmek için araba dingili yağlayanlar, bahçe duvarı örenler, ağaç aşıl原因anlar... İşi gücü yüzüstü bırakmak yerine, yarım kalan işleri tamamlamak, hatta o günlerde yapılması öncelik taşımayan işlere de sarılmak gibi bir etki. Toprağa daha sıkı yapışmak, kazmalara, bellere daha sıkı sarılmak gibi bir etki” (Özdek, 2005: 7).

Halk hem göçe hazır değildir hem de kendileri gittikten sonra olacakları bildiklerinden kendilerince bazı koruma tedbirleri alırlar. Türk kültüründe önemli bir mefhum olan mezarlıklarını öylece bırakıp gitmek içlerine sinmez. Mezarlığın etrafına duvar örerek onu yağmalanıp tahrip edilmekten korumaya çalışmak isterler. “Evet efendim, istedik ki rahatsız edilmeyeler... İstedik ki yalnız dualarımızla değil... İstedik ki terk edilmiş olmayalar...” (Özdek, 2005: 8).

Hazırlıklarına başlayan yolcular vatani, evi terk etmekten dolayı kaygılıdır. Şevki Baba'nın mezarlık duvarını örerken yanına yaklaşan Paşa ona şöyle der: “Kaygılanma, gitmemiz terk etmek anlamına gelmez, yine geliriz” (Özdek, 2005: 8). Çıkılacak yol geri dönüşü de olacak bir yol olarak gösterilir. Böylece insanlar rahatlatılmaya çalışılır. Fakat yine de kolay değildir bu durumu kabullenmek. Özellikle daha önce göç yaşamışlar sürecin nasıl işleyeceğini, ne gibi zorluklarla karşılaşılacağını bilen tecrübeli kişilerdir. Bu yüzden bu göç kararı onlara daha ağır gelir. Şevki Baba'nın karısı Saniye'nin karara isyanı, daha önce yaşadıklarını tekrar yaşamak istemiyor oluşundandır. Göç konusundaki isyanını şu şekilde dile getirir: “Göç etmek için mi yaratılmışız biz, yuvalar bırakıp gitmek için mi?” (Özdek, 2005: 18).

Halk, devletin sözüne uyar, kısa zamanda hazırlıklar biter. Şevki Baba önderliğinde yola çıkmaya hazır olan köylüler hengâme olmaması için bir önceki gün komşularıyla vedalaşırlar. “Altmış üç hane idiler ve yetmiş araba ile yola çıkıyorlardı. Araba sürücülerinin çoğu kadındı ya da iri çocuklardı. Çobanlar, kılavuzlar dâhil hepsi 272 kişiydiler... Mesude ve o yaşta olan öteki çocukların hepsi gerektiği zaman silah kullanacaklardı” (Özdek, 2005: 21-22). Bahsedildiği gibi göç edenler kalabalık bir kafiledir. Mesude, Şevki Baba'nın kızıdır ve henüz on beş yaşındadır. Genç erkekler de savaşta olduklarından Mesude gibi iri çocuklar onların yerine güvenliği sağlayacaktır.

3.1.2. Göç Esnası-Yolculuk

Kaçınılmaz son gelir ve göç kafilesi yola çıkar. Kurtuluş umudu, gençleri koruma gayretiyle yapılan bu göç yine de kimsenin içine sinmemiştir: “Arabada

olanların yüzleri daha çok geriye dönüktü. Dizginleri tutanlar bile geriye bakıyorlardı: Hâlâ dağılmadan bekleyen uğurlayıcılara, tüter bıraktıkları bacalara, evlere... Belki sokak aralarını, okula giden çocukları, sevgilileri, hatta evlerinin içini bile görüyorlardı” (Özdek, 2005: 23).

Kafile büyük bir kalabalık ve dualarla yola çıktığında ilk zamanlarda bir problem olmadan ilerler. Her hazırlıkları tamam, yanlarında para, yiyecek ve silahları vardır. Amaç, Ak Toprak'lara ulaşarak gençliği koruma altına alabilmek, soyun devamını sağlamaktır. Özellikle kızlar göç yolunda kafilenin tedbirini arttırmasını sağlayan unsurlardan biridir. Kırım'dan göçerken kızının biri ölen Şevki Baba bu durumu anlatan şu sözü söyler: “Evet, Elif Bacı, ızsız araba, kızsız göç olmaz” (Özdek, 2005: 37). Göçün bütün emeli, dayanağı gençlerdir. “Yavrularım, biz bu göçe sizi, bütün evlatlarımızı, yarınlarmızı düşünerek karar verdik. İhtiyarlar böyle düşündü... Göç yolunda yaşlıların sözü dinlenir ama gençlerin gücü ve dayanışması olmazsa selamete ulaşılmaz. Bunu bilirsiniz” (Özdek, 2005: 38). Bu yüzden gençlere çok iş düşmektedir. Kısa zaman sonra başlayan tehlike onları yavaş yavaş yıpratmaya başlar. Daha tedbirli olmaları gerekmektedir. Fakat çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan bir göç kafilesi için alınacak tedbir çok kısıtlı, geri dönmek ise imkânsızdır. “Tedbir... Az kuvvetle karşılaşılırsa ve saldırıya uğrarlarsa çarpışmak, büyük kuvvetle karşılaşılırsa yol değiştirmek... Başka ne olabilirdi tedbir? Geri dönemezlerdi ya!” (Özdek, 2005: 44). Yolculuk gittikçe zorlaşmaya başlarken çobanlardan haber alınamaz ve geçtikleri ilk köprüden sonra tehlike artmaya başlar. Burada onlara saldıran Bulgar komitacılarla çatışma yaşanır. Bulgar komitacıların hepsi öldürülürken kafileden de ilk kayıplar verilir. Bu duruma çok üzülen Şevki Baba durumunu şöyle ifade eder: “Göçte küçükler ağlamaz, dedi Şevki Baba... “Büyükler ağlar” (Özdek, 2005: 52).

Balkan insanı dinine bağlı insanlar olarak simgelenmektedir. Verdikleri kayıptan sonra ölülerini orada bırakıp gitmezler, cenaze namazlarını kılıp onları gömerler ve dua ederler. “Topluca namaz kıldılar. Yalnız yatsı namazı değildi bu. Bir şükür namazıydı, bir kendine gelme, bir niyaz, bir sığınma namazıydı. Ölenler için de kalanlar için de huzur dileğiydi” (Özdek, 2005: 67). Kafilede ölenler ara-

sında çocuk da vardır, yaşlı da, kadın da. Hacı Ömer yaşanan durumu bir savaştan çok ayrı tutmaktadır. Bu bir savaş değil yolda giden yolcuyu bile ezip geçme gayretinde olan bir katliamdır ona göre. “Gerçek savaşta ihtiyarlar gençleri, barışta ise gençler ihtiyarları gömer. Bu ne biçim savaştır ki; çocuğu anasıyla, genci atasıyla beraber ölüyor” (Özdek, 2005: 68). diyerek isyanını dile getirir.

Yolculuk sırasında yolcuların bazıları koşullar gereği farklı davranmak zorunda kalabilirler. Yolun değiştirilmesi sonucu geçilecek yeni yolu en iyi bilen İsmail Ağa’dır. “İsmail Ağa’nın, o güne kadar hiç meziyetini bilmedikleri o sessiz ve silik adamın, kabile içinde bambaşka bir kişiliği vardı şimdi” (Özdek, 2005: 78). Çünkü İsmail Ağa çok tehlikeli bir yoldan kafilenin doğru hamlelerle ve güvenle geçişini sağlar. İsmail Ağa o güne kadar kendini ifade edememiş olsa da göç bunun için bir kapı aralamış görünür. Salman Akhtar, bu durumu şu şekilde açıklar: “Geleşimin sona yakın aşamalarında göç eden bireylerin kişilikle ilgili geçirdiği süreçler, erken çocuklukta, hatta ergenliktekilerin geçirdiklerinden kesinlikle çok daha incelikli ve karmaşıktır” (2018: 68).

Zorlu yolu geçen kahramanların daha sonra da tehlikeler peşlerini bırakmaz. Bir yeri güvenle geçseler başka yerde fenalıklar, başka göç eden insanlar ve yakılan köyler görürler. Yine bir çarpışma sonrası kadınlardan biri şöyle der: “Yazgısı böyle bizim oğulların, cepheden cepheye koşarlar ama cepheye gitmeyenler de kurtulamaz savaşmaktan... Ağaları askere gidince işler onlara kaldı... Sonra komitacılar, sonra savaş... Sonra Moskof... Sonra göç!” (Özdek, 2005: 80). Burada Balkan gençlerinin yineleyen savaşlar yüzünden cephede oldukları, kalanların da gidenlerin bütün işlerini sırtlandıkları, cephede olmayan ama aralarında bulunan Bulgar komitacılarla savaşmak zorunda kaldıkları ve sonunda göçe mecburiyetleri anlatılmaktadır. Kadın kahramanın gözünden o dönemin Balkan gençlerinin durumu anlatılmıştır.

Karşılarına çıkan köprülerden geçmekten başka çaresi olmayan yolcular ne olursa olsun ilerlemeye karardır. Fakat o kadar çok kişi göç etmektedir ki dönem dönem kabileler birleşmekte ve ciddi bir kalabalık olmaktadır. “Biliniz ki bu göçe başlamakta geç kalmışız” (Özdek, 2005: 91-92). demeleri erken karar verselerdi yoldaki bu sıkıntıları çekmeden ilerleyebileceklerini fark ettiklerini gösterir.

İnsanlar göç sırasında yaşananlardan dolayı çarpışmaya alışmış, her şeyi usulünce yapabilmeye başlamıştır. “Tüfekler nasıl çabuk dolduruluyor, çocuklar ve kadınlar uzun zaman eğitim görmüş gibi bu işi nasıl beceriyordu!” (Özdek, 2005: 98). Mecbur kaldıkları bu durum onları ustalaştırmış gösterilir. Kafile insanları birçok konuda bilinçlidir ve güçlüğü çaresini kendilerince bulmaya gayret eder. Yaralananlar için kendi yaptıkları merhemi kullanırlar. “Tecrübelilerin ve koca karıların yanlarında getirdikleri ve kırdan topladıkları bitkilerle elde ettikleri ilaçları kullanıyorlardı” (Özdek, 2005: 112). Bunlar dışında yol boyunca yemek pişirme, çamaşır yıkama, ateş yakma işi kadınlarda, atların çözümlenmesi, silahların bakımı, yolculuğun seyri ile ilgili kararlar erkeklerdedir.

Yine bir köprü geçme sırasında komitacılarla karşılaşılır, komitacılara bu köprünün bir Türk köprüsü olduğunu, geçeceklerini söylerler. “Bu köprüyü yaptıranın ve yapanın adı kitabesinde yazılı... Memlekette hangi köprü vardır ki yaptıranı Türk olmasın!” (Özdek, 2005: 95). Buradan da anlaşılacağı gibi yolcuların Türklük algısı yüksektir. Komitacılarla yaşanan çatışma sonrasında köprüde patlama olur ve köprü ikiye ayrılır. Kafiledeliklerin bir kısmı köprüyü geçemez. Bu durum onlar için iyi olmaz. Çünkü “Ayrılmak, en büyük darbe idi onlara” (Özdek, 2005: 102). Bütünlük dağılınca bir de diğerlerinin ne durumda olduğunu düşüneceklerdir.

Son saldırıda ağır yaralanan Şevki Baba kızı Mesude’yi Rasim’e emanet ederken şunları söyler: “On yedi yaşındasın ama göç ve savaş yılları gençleri çabuk olgunlaştırır. Bir savaş yılı beş barış yılı kadar yaşlandırır insanı” (Özdek, 2005: 109). Çünkü Rasim göçün başından sonuna en çok değişim gösteren kişilerden biridir. “Ergenlik dönemi göç için muhtemelen daha bile karmaşık olabilir. Bu dönemde kişi “ikinci bireyleşme” süreciyle ya da bebekliğin ve çocukluğun birincil sevgi nesnelere içsel bir kopuşla karşı karşıyadır” (Akhtar, 2018: 10.) Rasim Mesude’ye göç öncesinden beri âşıktır ve ona bağlılığı yol boyunca gittikçe artmaktadır. Yoldaki tüm mücadeleyi adeta onun için verir ve ona yakın olmak ister. Şevki Baba’nın verdiği sorumlulukları yerine getirir bazen de kendi kararlarını alır. Göç sona erdiğindeyse kendi isteğiyle vatan savunması için asker olur, vatan aşkı Mesude’ye aşkının önüne geçer.

Kafile yol boyunca ilerlerken çoğunlukla yanmış ve terk edilmiş köyler görüyordur. Bir köye uğradıklarında cami imamından ve papazdan başka köyde kimse kalmadığını görürler. Hatta cami imamı papazın yanına sığınmıştır. Papaz durumu anlatırken kafiledekiler pek de tepki vermezler. “Kafiledekiler faciayı soğukkanlılıkla dinlediler ve tuhaftır, çocuklarla kadınlar bile irkilmediler, ürpermediler. Yüzleri donuktu, belki hınçlı idiler ama duyulmamış görülmemiş bu vahşeti dinlerken korku ve heyecana kapılmamışlardı” (Özdek, 2005: 127). En çok tepki vermesi beklenen kadınların ve çocukların bile anlatılanları soğukkanlılıkla dinlemesi, yaşananların onlarda bıraktığı etkidir. Bu durum başka bir bölümde şöyle anlatılır: “Ağam biz öyle facialarla karşılaştık, öyle unutulmaz ve anlatılmaz sahneler yaşadık ki, göz pınarlarımız kurudu, hislerimiz törpülendi; sevinci unuttuk acıya da bağışıklık kazandık” (Özdek, 2005: 164). Göç insanların psikolojisini değiştiriyor gözükmektedir.

Papazın anlattıkları o zamanki Hristiyan halk ve din adamlarının durumu hakkında da bilgi vermektedir.

“Yetmiş altı yaşındayım. Bir Osmanlıyım. Bir din adamı olarak saygı gördüm, kilisem yardım gördü. Çünkü devletin uluları, vicdan ve inanç hürriyetini kutsal sayarlar. Hristiyanlar Hristiyan olduğu için aşağılanmadı, zulüm görmedi... Komitacılar bu mabedi devleti yıkma planını hazırlamak için bir karargâh olarak kullandılar” (Özdek, 2005: 125)

Osmanlı'nın sürdürdüğü hoşgörü politikasına karşı Hristiyanların yaptıklarını bir din adamı gözünden anlatan bu kısım, o dönemdeki gayrimüslimlerin hepsinin aynı görüşte olmadığını gösterir. Bir yandan da kafiledekilerin karşılaştıkları zorluklarda Osmanlı'yı yanlarında görememeleri üzerine ara ara isyan ettikleri olur. “Yedi düvele diz çöktüren Osmanlım, nerdesin!” (Özdek, 2005: 171). “...Bu hallere düşecek kadar büyük günah işledik mi? Nerdesiniz ey basiret paşaları!” (Özdek, 2005: 234). Kahramanlar üzerinde Balkanları ve Türkleri koruyamayan bir devlet algısı oluşmuştur.

Bir taraftan yola devam etme mecburiyeti ve Ak Topraklar'a ulaşma arzusu onları harekete geçirse de öte yandan da yolun fazlasıyla uzaması onlarda zamanla

daha da çökmeye sebep olmaktadır. “Öte yandan bir usanç, yolun sonu hiç gelmeyecekmiş, geçidi aşamayacaklarmış gibi bir kuşku duymaya başlamışlardı... “Gideriz, gideriz Balkan tükenmez!” (Özdek, 2005: 145).

Yollarda gördükleri diğer insan manzaraları o dönemde göçe kalkmış, yollarda saldırıya uğramış kişilerdir. “Çocuk cesetlerini kucaklayan analar, eşlerinin cesetlerine, yaralıların üzerine abanmış eşler, kardeşler, boyunduruktan sıyrılmaya çalışan yaralı öküzler, çırpınan atlar...” (Özdek, 2005: 155). “On bir aylık çocukta üç süngü yarası!” (Özdek, 2005: 174). Sadece çile çeken Tulça göçmenleri değildir, Balkan coğrafyası içinde savaş döneminde göçe kalkan herkes aynı kaderi paylaşmaktadır.

Özellikle Balkan dağlarının aşılması kısmında mevsimin de kışa dönmesiyle hastalananlar, ölenler daha çok olmaktadır. Yazar göçmenlerin bu yolculuğunu betimlerken şunları söyler:

“Göçmen idiler ama leylekler gibi değillerdi. Belki Afrika’da yalnız orada üreyen bir tür iri böcek gibiydiler. Doğan, yumurtlayan ve sonra yavrularını hiç görmeden kuzey illerine giden iri çe-çe böcekleri gibi. Bu böceklerin yolculukları, taa soğuk dalgalarına çarpıp donuncaya, ölünceye kadar sürerdi”(Özdek, 2005: 186).

Kafiledekiler ölüme giden çeçe böceklerine benzeyen insanlar olarak resmedilir. Göç yolunda yaşanan kayıplar, vahşetler ve göçün maksuda ermesinde yaşanan her türlü zorluk insanları her anlamda tüketiyordur. Tulça sakinlerinden geriye kalanlar çok az kişidir ve yine de dayanışmayı bozmazlar. Fakat Meriç’in önlerine geldiklerinde artık dayanamaz haldedirler. Bu durum şöyle tasvir edilir:

“Bunca şehit verdikleri için yaşlı idiler, Özyurtlarını terk etmek zorunda kaldıkları için hınçlı idiler. Aslında pek uzun olmayan bir mesafeyi dövüşe dövüşe, öle yite geldikleri için bitkin idiler. Beslenmedikleri için zayıflar. Vardıkları yerde ne olacaklarını bilmedikleri için kuşkulu idiler... Ama bunca sıkıntıdan sonra yolun son aşamasına ulaştıkları için biraz umutlu idiler ve bu birazcık umut topunu, Meriç’in karlı ovasında yuvarlaya yuvarlaya büyütme hayali içindeydiler” (Özdek, 2005: 222).

Başka bir kafilende Hüsmen Ağa adlı kişi ve kafilesi Ruslarla karşılaşır. Ruslar sözde onlara sığınmış görünüyor, onların yardımıyla Türklerin içine sızmayı hedefliyordur. Kendi başlarına da gidebileceklerini söyleyen Hüsmen Ağa'ya göçmen olmadıklarını ve fark edileceklerini söylerler. Bunun üzerine Hüsmen Ağa şu cevabı verir: “Biz de göçmen değiliz, biz de kaçıyoruz... İstemedim malımızı mülkümüzü bırakıp kılıçtan kaçıyoruz ve bize göçmen diyorlar!” (Özdek, 2005: 240). Bu cümleler yaşadıkları göçün niteliğini ve kahramanın göçmenlik algısını belirtir. Göçmek ve kaçmanın birbirinden farkı şöyle açıklanmıştır:

“Göç oluşum aşaması ya da nedenleri ister doğal ister açlıktan görünen aktörler olsun göçmek durumunda kalanlar gerçek mağdurlardır. Bu açıdan “göçmek” ile “kaçmak” arasındaki fark günümüz göçlerini anlama açısından önemlidir. Göçmenlerin tümü mağdur olsa da mağduriyet düzeyinin en yüksek olduğu grup “kaçmak” durumunda kalanlardır” (Erbaş, 2019: 337).

Romanın kahramanlarından bazıları kendilerini göçmen olarak görmemekte, kaçmak zorunda kalmış kişiler olarak addetmektedir. Hüsmen Ağa ve kafildekiler yanına sığınıyor görünen Rus askerlerini öldürürler. Meriç Köprüsü başında Osman adında bir genç de Rus ordusuna tek başına meydan okumuş, hatta Rus komutanı öldürmeyi başarmıştır. Bunun üzerine Rus askerleri düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir: “Talihimiz varmış ki bu çılgın Türk tek başına idi...” (Özdek, 2005: 235). Romanın sonlarına doğru anılan bu iki isim de mücadele sırasında ölecek ama binlerce kişiye de köprüden geçmelerini sağlayacak bir süre kazandıracaktır.

3.1.3. Göç Sonrası-Kavuşma

Meriç taşıdığı için geçmenin neredeyse imkânsız olduğunu bilmelerine rağmen yollarından dönmeyen Tulça kafilesi, köprüden geçmeyi başarır. Nihayetinde Ak Topraklar' a varan kafilenin burada yolculukları sona erer. İki yüz yetmiş iki kişilik kafilenden anavatana ulaşabilen sadece on kişidir.

Yaralı, hasta ve güçsüz oldukları halde umudu hiç kaybetmeyen bu on kişi maksuda ermiştir. Kurtuluş yolu ve soyun devam edebilmesini sağlayacak yer olan Ak Topraklar onları başta hayal kırıklığına uğratmıştır. Çünkü gördükleri manzara tahmin ettiklerinden daha kötüdür. Bu da onların karmaşık duygular yaşamalarına

sebepler olur. “Camilerde yer yoktu. Başlarını duvarların hizasına ve daha yukarılara kaldırdıkları zaman o ulu kubbeleri, o yüksek minareleri görüyor, umutlanıyor, ama yere, sokaklara bakınca, yürekleri kaygılarla, kuşlarla doluyordu” (Özdek, 2005: 254).

Edirne'nin güzelliği ile büyülenen göç yolcularının yeniden harekete geçme zamanı gelir. Çünkü Rus'ların Edirne'ye kadar gelebilme tehlikesi vardır. Bu yüzden bir an önce yerleşecekleri yerlere yolculuk yapmaları gerekir. Bütün göç yolcuları Edirne'de birikmiş perişan haldedir. Bu sırada Rasim, askerlere katılmaya karar verir, Mesude ve kafilenin diğer üyelerinden ayrılır. İşte bu ayrılık temelli olur, hayaller yarım kalır. Mesude kısa süreliğine geçtiği İstanbul'u bile fark etmez. Rasim askerde başarılar elde etse de bir süre sonra şehit olur. Yine de kalanlar aile gibi yaşamaya devam eder, soy devam eder.

Romanın sonunda Balkan kişileri, iki yüz yetmiş iki kişiden bir aileye kadar düşer. Bu bir aile, her türlü acıyı tadan ama soyun devamını da sağlayan kahraman kişiler olarak gösterilir.

3.2. Göç Bağlamında Zamansal ve Mekânsal İz Düşüm

Ocağımız Sönmesin romanı 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı döneminde göç etmek zorunda kalan ve bir daha da geri dönemeyen Tulça halkının göç yolculuğunu anlatır. Roman göç öncesinin ve göç sonrasında kısa işlendiği, ağırlığın göç esnasına verildiği bir zamanda kurgulanmıştır. Kitapta göçün başlama tarihi 26 Nisan 1877 olarak verilmektedir yani göç baharın ortasında başlar. Bu güzel mevsim romanda göçle ilişkilendirildiğinden dolayı üzüntülü bir zamanı ifade eder. “Tulça'nın hiçbir baharı gam yüklü gelmemiştii o bahara dek” (Özdek, 2005: 28). Bu zamanı Tulça'nın insanı ve hayvanı doya doya yaşayamamakta, yola düşmek mecburiyetindedir. Kitapta geçen şu bölüm göçün başlangıç zamanını tarif etmek açısından ayrıntılı bilgiler içerir:

“Koyun sürülerinin de beklediği gün gelmişti ama hayvanlar, dizlerini aşan lezzetli otlara doyamadan, güneye doğru sürülüyorlardı. Küçük kuşlar yine cıvılcıvılda ama Türklerin kulağına “göç! göç! göç!” diye geliyordu ötüşleri. Leylekler, turnalar geliyor, Türkler gidiyordu. Buğday başaklanıyor, mısırlar

*tane dolduruyor, tarla yağmurdan sonraki kokusuyla toprağa çağırıyor...
Türkler gidiyordu. Asmalar budanmış, tomurcuklar çiçeğe, çiçekler meyveye
dönmüş... Türkler gidiyordu” (Özdek, 2005: 29).*

Tahminlerinden çok sonra Ak Topraklar’a erişen kabile, bahardan kışa kadar yolculuğu sürdürür. Roman baharda başlar, kışın çetin bir zamanı sona erer. Gündüzler göç için tercih edilen zamanı, geceler ise dinlenme ve konaklama zamanını ifade eder. Gece göç etmek tehlikeli, gündüz göç etmek daha güvenilir görünür. Gün içinde ise komitacılarla veya Rus askerleriyle karşılaşılacak zamanlar endişeli ve hızlı geçmekte, bu tehlikeler olmadığında zaman daha ağır geçmektedir.

Kişilerde zaman mefhumu kendi içinde bazı değişkenlikler gösterir. Rasim Mesude’nin yanındayken çok mutlu oluyordu, zaman onun için şöyle geçer: “Rasim, geçen her saatte yirmi dört saatlik bir ömür yaşıyordu” (Özdek, 2005: 39). Duygusal yakınlaşmaların olduğu zamanlar daha heyecanlı gösterilir. Romanda zaman kurgusu içinde, ara ara da Şevki Baba üzerinden zamanda geri dönüşler kullanılır. Özellikle Kırım’dan göç etmeleriyle ilgili kısım birkaç kez hatırlanacaktır. Fakat roman boyunca bir ağır bir hızlı geçen yolculuk romanın sonuna doğru kişilerin zamandan kopmasına sebep olur: “Saat ve gün hesabı yapmıyorlardı artık. Yalnız önemli olayların zamanını hatırlıyor ve unutmuyorlardı” (Özdek, 2005: 132).

Romanda zamansal iz düşün çocukların değişimini de hazırlar gözükmektedir. Selim’in ve Rasim’in olgunlaşması göçün süresinin uzun olması ve bundan sebep bir sürü olayla yüz yüze gelmelerinden kaynaklanır.

Ocağımız Sönmesin romanı mekân olarak da çeşitlilik gösterir. Tulça’dan başlayan göç Anadolu topraklarında son bulur. Kafilenin hareket ettiği Tulça; “Romanya’nın güneydoğusunda Kuzey Dobruca’da, Tuna’nın delta alanına girerken ayrıldığı üç koldan Hızırilyas (Sfantu Gheorghe) kolunun sağ yakasında bir liman şehri olup bugün Tulcea adıyla bilinir” (Maksim, 2012: 360). Tulça, göç zamanında Osmanlı’ya bağlı bir şehirken göç sonrası Romanya topraklarına geçmiştir. “1878 Berlin Kongresi kararları uyarınca Kuzey Dobruca kesiminin Romanya’ya verilmesi üzerine Tulça Osmanlı idaresinden çıktı” (Maksim, 2012: 361).

Göçün başı ve sonu arasındaki mesafede geçilen bütün yollar okuyucuyu Balkan coğrafyasında bir gezintiye çıkarır. Ev, romandaki ilk mekândır. “Ocak” kavramı roman boyunca evi simgeler. Evden çıktıktan sonraki yol zaman zaman engebeli, yokuş, kaygan, bataklık, tehlikeli simgelenirken bazen de güveni ve kurtuluşun çaresini simgelemektedir. Dobruca, Deliorman, Tırnova, Plevne, Niğbolu, Silistre, Rusçuk, Filibe, Edirne ve İstanbul romanda geçen şehir isimleridir. Bunun dışında Kanatkalfa, Anadolu gibi pek çok köy ismi de geçmektedir. Köylerin birçoğu terk edilmiş ve yakılıp yıkılmış yerler olarak betimlenir. Kilise ve camiler romanda kullanılan dini mekânlardır. Kiliseler zarar görmemiş ve zaman zaman komitacıların toplantı yaptıkları bir yerken, camiler yakılıp yıkılan, bazı yerlerde de kiliseye döndürülme amacının güdüldüğü yerlerdir. Köprü de romanda işlenen göçün seyrini değiştiren mekânlardandır. Her bir köprü geçişinde ya bir saldırı olur ya da köprüler yakılıp yıkılır. Köprü, göçü engellemek isteyenlerin ve göçe devam etmek isteyenlerin ortak mekânı niteliğindedir. Romanın tek bir yerinde tren istasyonu mekân olarak kullanılmıştır. Kahramanların umduğunun aksine göçü kolaylaştırılmaz. Çünkü trene binmelerine imkân yoktur. Fakat orada toplanan ve kafilelerden haber toplayan yabancı basın mensupları sayesinde hem seslerini duyurur hem de göç hakkında nasıl haber yapıldığını öğrenme şansı yakalarlar.

Göç seyrinde etkili olan yerlerden biri Tuna Nehri biri de Meriç Nehri’dir. Kafiledekiler Tuna Nehri’ni geçmenin zorluğundan dolayı yolu değiştirir, bu yüzden de yolları bir hayli uzar. “Köstence’ye gidecektik ama suyun yukarısına, askerlerimizin olmadığı yere yöneldik!” (Özdek, 2005: 55). Meriç Nehri ise son engeldir, bu yüzden kafiledekiler yolu daha fazla uzatmayı göze alamaz. Romanda geçen Şıpka Geçidi, kafilenin en zor ve tedirgin geçtiği yerlerden biridir. Ayrıca Balkan Dağları zor aşılan ve kişilerin iyice tükenmesine yol açan bir yerdir.

Romanın başından sonuna ulaşılacak istenen yer ise “Ak Topraklar”dır. Göç yolculuğuna çıkan herkes Anadolu’ya kavuşmak hayaliyle yola devam etmektedir. Romanda Ak Topraklar’ın değişik kişiler tarafından anlatımları şöyledir:

“Ak Toprak’ta benim gözüm, Ak Toprak’ta! Artık ölümlük bir yer isterim, göç olmayan bir yer, Aktoprak... (Özdek, 2005: 84). “... ta Edirne’ye taa İstanbul’

*a kadar... Bir daha göçe kalkmayacakları yere kadar...” (Özdek, 2005: 9). Ge-
rekirse Edirne’ye İstanbul’a kadar varın. O ulu şehirlere, dağ gibi kubbelere,
uzun uzun minarelere ulaşın. Oralarda düşman yoktur. Ak pak insanlarımız
vardır. Ak Topraktır orası” (Özdek, 2005: 109).*

Anadolu o kadar güvenilir görülmektedir ki Tulça halkı ve göç eden diğer göçmenler için bir daha göçün olmayacağı son durak olarak algılanır. Göç bitecek, insanlar orada huzura kavuşacaktır.

Göç kafilesi önce Edirne’ye varır. Bütün arzuları Selimiye’yi görmektir. “Sonra birden Selimiye’nin ince uzun minarelerini, Ak Toprak’ın Allah’a açılmış o kutlu kollarını, minarelerle birlikte nicedir özlemine çektiği o kutlu dünyayı gördü” (Özdek, 2005: 249). Selimiye, kahramanların gözünde vatana kavuşmanın alameti, hayali gerçek kılan mekândır. Bu mekân romanda şu cümlelerle tasvir edilir: “Selimiye’nin ince uzun minareleri, göğe uzanan o muazzam kubbenin kolları gibiydi, kalem gibiydi, altın uçlu birer mızrak gibiydi... Hayır, hayır! O zarafete, o ilahi güzelliğe benzeyen başka bir şey yoktu: Selimiye’nin minareleri, Selimiye’nin minareleri gibiydi” (Özdek, 2005: 252).

Edirne’den sonra İstanbul’a varılır. Burayla ilgili çok detay verilmez. Tulça’daki evden başlayan göç İç Anadolu’nun büyükçe bir köyünde, kerpiç duvarlı bir evde sona erer.

Sonuç

Göç, insanlık tarihinin en eski çağlarından beri insanların doğup büyüdüğü yeri isteyerek veya istemeyerek terk etmeleridir. Konu derinine inildiğinde her yer değiştirmenin göç sayılamayacağı, mutlaka insanları bireysel veya kitlesel göçe iten sebeplerin olduğu görülmüştür. Göçler siyasi, sosyo-ekonomik, etnik, parasal, sağlıksal, eğitimsel vb. birçok nedenle gerçekleşmektedir.

Ocağımız Sönmesin romanı, tarihi olaylar, kişiler ve geleneği yansıtmaları bakımından tarihi roman vasfı taşıyan bir göç romanıdır. Romanın kurmaca dünyasına giren olayların tarihi gerçeklikte de yer alması, bazı karakterlerin o günün Osmanlı’sı ve Balkanlar’ında yaşamış kişilerle birebir örtüşmesi, “Ocağımız Sön-

mesin” başlığı ve roman içinde sıklıkla tekrarlanan ocak, od kavramlarının Türk kültüründe mühim bir yeri olması sebebiyle bu kaniya varılmıştır. Yirmi bir bölümden oluşan romanda, Dobruca’ya bağlı Tulça kasabasındaki Türklerin 93 Harbi neticesinde yaşadıkları göç anlatılır. Göç Tulça’dan başlar ve Bulgaristan üzerinden Anadolu’ya uzanır. Esasında romanda bahsedilen geçmiş bir göçe de dikkat çekilir. Bu da Kırım’dan Balkanlar’a olan göçtür. Baştan sona göçe hazırlık, göç esnası ve göç sonrasını okuyucuya ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Karakterlerin fiziksel ve duygusal süreçlerinin yoğun olarak işlendiği roman Balkan insanı hakkında fikir verici niteliktedir. Balkan insanı, göçü bir kader tecellisi olarak sürekli yaşamak zorunda kalan, bundan dolayı bezginlik içinde olsalar da soyun devamı için yeniden göç edecek gücü toplayabilen kişilerdir. Romanda her şey göçe bağlanmıştır; zaman ve mekânlar da göçü yavaşlatan veya hızlandıran, tehlikeli veya güvenilir olarak ayrılabilir. Vatana bağlılık, inanç, azim, dayanışma yanında esasıyla göçün nasıl bir şey olduğunu anlamak isteyen herkesin okuyabileceği bir kitaptır.

Dobruca’nın 93 Harbi neticesinde Romanya topraklarına geçmesinden dolayı, yapılan araştırmada hem Romanya hem Bulgaristan hatta Yugoslavya gibi Balkan ülkelerindeki göçler de incelenmiştir.

Kaynakça

- Akgün, A. (2015). Yakın dönem Türk romanında Balkan Türkleri ve sürgün. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3 (5), 143.
- Akhtar, S. (2018). *Göç ve kimlik: Kargaşa, sağaltım, dönüşüm* (Çev. Sedef Ayhan). İstanbul: Sfenks Kitap.
- Aydın, M. (1994), 93 Harbi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 9. 488-499.
- Chambers, L. (2019). *Göç, kültür, kimlik* (Çev. İ. Türkmen, M. Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çavuşoğlu, H. (2015). Yugoslavya- Makedonya topraklarından Türkiye’ye göçler. N. Sariahmetoğlu ve İ. Kemalioğlu (Ed.). *Türk Dünyasında Sürgün ve Göç*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, s. 327-352.

- Dağaşan, E. ve Aydın, S. (2017). Göçün sosyal hayata yansımaları: 93 harbi döneminde Oltu'dan Toka'ta bir göç hikâyesi. Osman Köse (Ed.). *Geçmişten günümüze göç II*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, s. 737-745.
- Derman, S. (2015). Romanya Türklerinin Türkiye'ye göçleri. N. Sarıahmetoğlu ve İ. Kemaloğlu (Editörler). *Türk Dünyasında sürgün ve göç*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, s. 353-369.
- Erbaş, H. (2019). *Gidişlerden kaçışlara göç ve göçmenler: Kuram, yöntem ve alan yazıları*. Ankara: Phonix Yayınları.
- Kumartaşhoğlu, S. (2012). *Türk kültüründe ocak ve ateş kültü*. Yayınlanmamış doktora tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Maxım, M. (2012). Tulça. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 41. 360-361.
- Taşagül, A. (2015). Türk tarihinde göçler ve stratejik sonuçları. N. Sarıahmetoğlu ve İ. Kemaloğlu (Editörler). *Türk Dünyasında sürgün ve göç*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, s. 1-29.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
- Özcan, K. (2015). Kırım Türklerinin sürgünü ve vatana dönüş mücadelesi. N. Sarıahmetoğlu ve İ. Kemaloğlu (Ed.). *Türk Dünyasında sürgün ve göç*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, s. 51-79.
- Özdek, R. (2005). *Ocağımız sönmessin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sami, Ş. (2010). *Kamus-ı Türkî* (Haz. P. Yavuzarslan). Ankara: TDK.
- Sancaktar, C. (2019). Balkanlar'da Osmanlı mirasından arınma siyaseti. *Balkan ve Yakındoğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (3), 18.
- Söylemez, O. (2019). *Türk dünyasında tarihi roman ve milli kimlik*. Ankara: Bengü Yay.
- Süleymanoğlu Yeniso, H. (2005). *Edebiyatımızda Balkan Türklerinin göç kaderi*. Ankara: Toplumsal Gelişim Derneği Yayınları.
- Tekin, M. (2006). *Roman sanatı I (Romanın unsurları)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yalçın Çelik, S. D. (2005). *Yeni tarihselcilik kuramı ve postmodern tarih romanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalçınkaya, A. (2006). Osmanlılar döneminde Bulgaristan. B. Gökdağ ve O. Karatay (Editörler). *Balkanlar El Kitabı Cilt I*. Ankara: Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, s. 326-328.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Hristo_Botev, 9. Mayıs 2020.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 345-384

Geliş Tarihi:29.03.2020 Kabul Tarihi:24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.710856>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ANLATININ TEMEL KAVRAMLARI VE SİNEMA

Saliha EVLİYAOĞLU*

Öz

20. Yüzyılın ikinci yarısında, anlatının bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasıyla birlikte alan çalışmaları sistematik bir hal almış ve disiplinler arası bir nitelik kazanmıştır. Klasik ve klasik sonrası olarak iki döneme ayrılan çalışmalar ilk döneminde, anlatılar üzerinden yürüttüğü teorilerde “klasik anlatıbilim” diye adlandırılan “yapısalcı” yaklaşımı benimsemiştir. 60’lı yıllarda sosyal bilimlerde dile dönüşün bir parçası olarak başlayan bu yapısalcı sistem, özellikle 70’li yılların sonlarından itibaren sadece dilbilimde değil tarih, psikoloji, ilahiyat, hukuk, sosyoloji, felsefe ve sinema gibi birçok disiplin tarafından da kullanılmıştır. Sinema alanındaki anlatı çalışmalarında ise kurmaca anlatının kavram ve kuramları özellikle etkili olmuş ve bu çalışmalar, film dilinin görsel ve işitsel gramerini bir “sinema anlatısı” olarak inşa etmesine zemin hazırlamıştır. Bu çalışmanın amacı anlatı kavramının köklerine inerek toplumsal değişimlerle şekillenen ana akım anlatı yapılarının oluşum süreçlerini araştırmak ve anlatı yapılarının dönemsel özelliklerinin “sinema anlatısına” yansımalarını incelemektir. Bu bağlamda anlatının tanımı ve kapsamı ana hatlarıyla çizilecek ve özellikle kurmaca anlatıya dair temel kavramlar tespit edilecektir. Aynı zamanda toplumsal yapı ve kültürdeki gelişmelerin anlatıyı şekillendirme süreçlerine odaklanan çalışma, bu gelişmelerin, anlatılarda kullanılan biçimsel stratejileri nasıl etkilediklerini araştıracaktır. Toplumsal gelişim evrelerinin anlatı formlarını yönlendirme biçimleri dönemler hâlinde kategorize edilecek ve ana akım eğilimler, öne çıkan yönetmen ve filmler üzerinden örneklendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Sinemada anlatı, Öykü, Klasik anlatı, Postmodern anlatı.

* Yüksel Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE, salihaevliyaoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6887-241X>.

Fundamental Concepts of Narrative, and Cinema

Abstract

During the second half of the 20th century, narratology studies became systematic and interdisciplinary as narrative came forward as a scientific discipline. Categorized in two eras named “classic” and “post-classic”, studies about narrative first adopted a “structuralist” approach named “classic narratology” to theories applied to narratives. This structuralist system, which started out as a part of social sciences turning back to language during the 60s, was not only used in linguistics but also in many other disciplines such as history, psychology, theology, law, sociology, philosophy and cinema, especially towards the end of 70s and afterwards. In studies about narrative in cinema, concepts and theories about fictional narratives were especially influential; in fact, these studies did the groundwork for the visual and auditory grammar of the language of films to be established as “cinematic narrative”. The aim of this study is to research the formation process of mainstream narrative structures and the reflection of the features of narrative structures during different periods on “narrative in cinema”. In this context, the definition and the extent of narrative will be outlined and fundamental concepts relating especially to fictional narrative will be established. At the same time this study, which focuses on the process of how developments in social structure and culture shape narrative, will study how these developments affect the stylistic strategies used in narratives. The ways in which phases of social development shape narrative forms will be categorized as periods and mainstream dispositions will be exemplified through prominent directors and films.

Keywords: Narrative, Narrative in cinema, Story, Discourse, Classic Narrative, Postmodern narrative.

Giriş

Günümüzde anlatıbilimsel yaklaşımlar, çeşitlilik arz eden tanımlamaları ve disiplinler arası niteliği ile dinamik bir araştırma sahası olarak dikkat çekmektedir. Dilbilimden başlayarak bilişsel psikoloji, felsefe, sosyoloji, sanat tarihi, iletişim

hatta tıp ve yapay zekâ gibi alanlarda dahi uygulanan anlatısal yaklaşımlar, uluslararası ölçekte düzenlenen konferanslar ve sempozyumlar ile çeşitlilik kazanarak tüm dünyada yaygınlaşmaya devam etmektedir. Ülkemizde sınırlı sayıda yapılan anlatı araştırmalarına bakıldığında; evrensel olarak rağbet gören bu dinamik alana ilgi yok denecek kadar azdır. Özellikle sinema alanındaki anlatı çalışmaları birkaç kitap ve makaleden öteye geçmemektedir. Sosyal bilimlerin tümünde bir “anlatıya dönüş” eğilimi gözlemlenirken bu eğilime duyarsız kalmamak adına “anlatıya dair bir öz bilgi” gayreti içinde olan bu çalışma ayrıca ana akım anlatıların dönemsel özelliklerinin sinema anlatısında nasıl kullanıldığına dikkat çekmektedir. Çalışmada öncelikli olarak klasik anlatıbilimin yöntemi üzerinde durularak anlatının tanımı ve kapsamı ana hatlarıyla çizilecek ve anlatı ile ilgili temel kavramlar incelenecektir. Aynı zamanda toplumsal yapı ve kültürde meydana gelen gelişmelerin anlatı yapısını nasıl şekillendirdiği araştırılacak ve bu gelişmelerin sinema anlatısına yansımaları dönemin öne çıkan yönetmen ve filmleri üzerinden örneklendirilecektir.

1. Klasik Anlatıbilim

Klasik dönem anlatıbilim olan yapısalcılığı anlamak için ilk önce uyguladığı yöntemle eğilmemiz gerekmektedir. Sanata, kültüre ve birçok bilim dalına uygulanan yapısalcılık, incelenen nesnenin yapısına yönelmektedir. Yüzeydeki birtakım görüngülerin altında yatan bazı sistemler ve yasaların varlığını arayan bu yöntemin en önemli ilkesi, sistemin birimlerinin tek başına bir anlam oluşturmadığıdır. Bu birimlere anlam kazandıran şey, diğer birimlerle yani bütünle kurdukları bağıdır; böylelikle bir sistemin parçası olarak görülebilirler. Edebiyatta 1960’lı yıllarda yapısalcılığı Roland Barthes, Claude Bremond, Gerard Genette ve Tzevetan Todorov gibi eleştirmenler ve yazın bilimciler ortaya çıkardı. İlk kez Fransa’da kullanılan bu yöntemi Levi-Strauss antropolojiye uyguladı ve yapısalcı antropolojiyi başlattı. Jaques Lacan psikanalize uygulayarak Freud’un kuramını yeniden yorumladı ve bilinçaltının yapısının dilin yapısına uyduğunu iddia etti; Michael Foucault bilgi ve kültür sorununa yapısalcı yöntemle yaklaştı; Jaques Derrida felsefe tarihini ve felsefe metinlerini bu

yöntemle inceledi.¹ Bu yapıyı dilbilimde kullanan ise modern dilbilimin babası olarak sayılan Cenevreli dilbilimci Ferdinand Saussure'dur. 20. yüzyılın çığır açan eseri sayılan *Cours de Linguistique Generale (Genel Dilbilim Dersleri, 1916)* isimli kitabında dilsel göstergeleri, anlamları ile ilişkilendirilen ses birimleri olarak açıklayan Saussure, başta yapısal dilbilim olmak üzere birçok bilim dalının gelişimine katkıda bulundu.

Saussure'ün bu yapıyı dilde nasıl kullandığına gelince; Saussure, dili soyut bir sistem olarak ele alır ve dil (langue)/söz (parole) diye ikili karşıtıklara böler. Dil, bir dil sistemine verilen addır; Türkçe, İngilizce gibi. Söz ise dilin somut kullanımı yani bir konuşucu tarafından belirli bir anda kullanımıdır. O halde somut ve bireysel olan “söz” ün arkasında, onu belirleyen soyut ve toplumsal sistem yani dil vardır.² Saussure' nin bu ayrımı sayesinde toplumsal olan bireysel olandan ayrılmış, dil sözden ayrıcalıklı sayılmıştır. Bunun sonucu olarak yapısalcı anlatıbilimde genel anlatı bireysel anlatıdan üstündür.

Saussure sayesinde anlatı araştırmalarına gösterge teorisi de girmiştir. Saussure'ye göre her gösterge (sign), bir “gösteren” den (signifier) ve bir “gösterilen” den (signified) yani en basit anlamıyla biçim ve anlamdan oluşur. Bir gösterge olan anlatsal metinde gösteren, “söylem” (discourse yani sunuş kipi (mode of presentation); gösterilen ise “öykü” (story) yani eylem dizisidir. Buradan hareketle anlatıbilimsel incelemeler de genellikle söylem merkezli ve öykü merkezli olmak üzere iki yönelim içerir.³

Zaman içerisinde özellikle 70'ler sonrasında yapısalcı anlayış yerini post-yapısal (klasik sonrası anlatıbilim) diye adlandırılan anlayışa bırakmış, anlatının kapsamı genişlemiş, diğer disiplinlerden teori ve kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. 21. yüzyıla girerken ise anlatıbilimin kendi sınırlarını aştığı ve nereye doğru gittiği öngörülemeyen bir çeşitlilik kazandığı görülmektedir.

---

¹ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İletişim Yay., 9. Bsk., İstanbul 1999, s. 185.

² Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, s. 188.

³ Jahn, Manfred, *Anlatıbilim: Anlatı Teorisi El Kitabı*, (Çev. Bahar Dervişcemaloğlu), Dergâh Yay., 1. Bsk., İstanbul 2012, s. 44, 45.

1.1. Anlatının Tanımı ve Kapsamı

Anlatı, tanımından ve işlevinden habersiz olsak da hayatlarımızda hep mevcut olan bir olgudur. İşimizden şikâyet ederken, sevgimizi anlatırken, hatta anlamlı bir bakışımızla birleşen tek kelimelik sorgular bile bir anlatıya işaret edebilir.

“Anlatıdan bahsederken onu ister istemez roman, hikâye, masal, efsane gibi edebi anlatılarla sınırlanmış gibi düşünsük de “anlatı” kelimesi anlatmak fülü ile ilişkilidir ve dolayısıyla anlatılar her yerededir; sadece romanda değil tarihi bir yazıda da vardır. Mesela radyodaki haber spikerinin, okuldaki öğretmenin, okul bahçesindeki arkadaşın, trende yan yana oturduğunuz yol arkadaşının, roman-daki anlatıcının vb. anlattıkları esas olarak birer anlatıdır. Kısaca günlük hayatta hepimiz birer anlatıcıyız.”⁴

Anlatıbilimsel tanımlardan yola çıkarsak, anlatıyı; “mantıksal olarak birbiriyle bağlantılı, zaman içinde gerçekleşen ve tutarlı bir konuyla bir bütün haline bağlanan iki ya da daha fazla olayın (veya durum ve bir olayın) nakledilmesidir.”⁵ diye tanımlayabiliriz. Mehmet Rıfat anlatıyı, “gerçek ya da düşsel olayların, değişik gösterge dizeleri aracılığıyla anlatılması”⁶ diye tanımlarken, Bordwell ve Thompson “Zaman ve mekân içinde olan, neden-sonuç ilişkisi içindeki bir olaylar zinciri”⁷ olarak açıklar. Seymour Chatman, ise “anlatılar somut sözlü iletişimin ya da başka iletişim yollarının sözleri (paroles) aracılığıyla nakledilen dillerdir (langues).”⁸ diyerek yaşamın her yönünü kapsayan bir tanım yapar.

Anlatılar anlam yaratma özelliğine sahiptirler. İçerdikleri neden sonuç ilişkisine sahip öyküsel olay dizeleri bizlere deneyim ve bilgilerimizi değerlendirmek ve düzenlemek konusunda katkıda bulunurlar. Anlamlı bir dünya, anlamlı bir yaşam demektir ve bu anlam, insanoğlunun en temel ihtiyacına karşılık gelir. Jonathan Culler,

⁴ Monika Fludernik, *An Introduction to Narratology*, Routledge, 2009’dan Bahar Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, Dergâh Yay., 2. Bsk., İstanbul 2016, s. 46.

⁵ Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., 4. Bsk., Ankara 1998, s. 41.

⁶ Mehmet Rıfat, *Gösterge Eleştirisi*, Kaf Yayıncılık, 1. Bsk., İstanbul 1999, s.15.

⁷ David Bordwell, Kristin Thompson, *Film Sanatı*, (Çev. Ertan Yılmaz-Emrah Suat Onat), De ki Basım Yay., 2. Bsk., Ankara 2012, s. 79.

⁸ Seymour Chatman, *Öykü ve Söylem: Filmde ve Kurmacada Anlatı Yapısı*, (Çev. Özgür Yaren), De Ki Basım Yayın., 1. Bsk., Ankara 2009, s. 21.

anlatının anlam yaratma yoluyla dünya hakkında bilgi sunma özelliğini sorunsallaştırırken hem anlatılardan bağımsız dünya görüşüne hem de bu bilgiyi anlatıların sağladıklarından daha otoriter kılacak bir temele gereksinim duyduğumuzu belirtir. Fakat bu arayışın kendisinin de zaten bir anlatı yapısı ihtiva ettiğini de söylemeyi ihmal etmez.

“Anlatı temel bir bilgi biçimi midir, yoksa ortaya serdiği kadarını saptıran bir uzsözlülük yapısı mıdır? Anlatı bir bilgi kaynağı mıdır yoksa yanılısama kaynağı mı? Sunduğunu ileri sürdüğü bilgi, arzunun etkisi olan bir bilgi midir? Bu sorulara cevap bulabilmemiz için, anlatının anlama yanılısamasını üreten bir uzsözlülük yapısı olduğu bilgisi ile anlatının elimizde anlam üreten temel mekanizma olduğu incelemesi arasında gidip gelmemiz gerekiyor, fakat zaten, anlatının uzsözlülük olarak ortaya konulması bile bir anlatının yapısına sahiptir.”⁹

Anlatının kapsamını belirleyecek olursak en temel şekilde, kurmaca anlatılar ve kurmaca olmayan anlatılar şeklinde ikiye ayırabiliriz. Kurmaca olmayan anlatılara mektup, anı, deneme, gazete yazıları gibi türler örnek gösterilebilir. Kurmaca anlatılar ise daha çok düşsel olandır, kurgusal olandır ve tasarımsaldır. Dolayısıyla kurmacayı belirleyen özellik onun gerçeklikten uzaklığıdır, hatta gerçeklikle sınıma zorunluluğu olmamasıdır.¹⁰ Kurmaca anlatıların insanların dünyalarını zenginleştirme, onlara daha keskin ve derin deneyimler sunma potansiyeline sahip anlatılar olduklarını söyleyebiliriz. Genel bir tanım vermemiz gerekirse kurmaca anlatılar, gerçek dünyanın kurgusal bir temsilini sunan kurmaca dünyalar olarak görülebilir.¹¹

1.2. Anlatıda Temel Kavramlar

1.2.1. Mimesis -Diegesis Ayrımı

İlk olarak Platon ve öğrencisi Aristo'nun ortaya çıkardığı bu kavramları en basit şekilde tanımlarsak; diegesis (anlatma), olay ya da olayların bir anlatıcının kendisi tarafından ifade edilmesidir. Mimesis (gösterme) ise, ortada bir anlatıcı olmadan

⁹ Jonathan Culler, *Yazın Kuramı*, (Çev. Hakan Gür), Dost Kitabevi Yay., 1. Bsk., Ankara 2007, s.135.

¹⁰ Ayşe Oluk Ersümer, *Klasik Anlatı Sineması*, Hayalperest Yay., 2. Bsk., İstanbul, 2013, s. 18.

¹¹ Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, s. 60.

olayların kendini ifade etmesidir. Platon *Devlet* adlı eserinde bu iki kavramı şöyle tanımlar.

“Şair bize başkalarının söylediği sözleri, bu sözlerin nerede nasıl söylendiğini anlattığı zaman, yaptığı iş bir anlatmadır sadece. Ama şair bu sözleri söylerken kendisi değil, bir başkasıymış gibi davranırsa, nedir o zaman yaptığı şey? Bir başkasının yerine geçmek, sözünü bir başkasının kişiliğine elinden geldiği kadar uydurmak değil mi? Peki, bir insan sesini, davranışlarını bir başkasına uydurmaya çalıştı mı ne yapmış olur? Benzemek istediği kimseyi taklit etmiş olmaz mı? Demek ki şiirin iki türlü anlatma yolu varmış. Biri tragedyadaki ve komedyadaki taklit yolu(mimesis); öteki şairin olanı biteni kendi anlatması(diegesis).”¹²

Aristo ise *Poetika* adlı kitabında sanatı bir taklit yani mimesis olarak nitelendirir ve bu sanatları kullandıkları araçlar ve taklit tarzları bakımından tasnif eder.¹³ Aristo’ya göre sanatlar, ritim, söz ya da harmoni aracılığıyla taklit yaparlar. Mesela resim sanatında renk ve biçim, müzikte ritim ve harmoni, dansta ise sadece ritim vardır. Söz sanatını bir araç olarak kullananları ise taklit etme tarzları açısından iki şekilde ayırmıştır.

1. Hikâye yoluyla taklit etme. Burada şair kendisinin ya da bir başkasının başından geçen olayları anlatır.

2. Gösterme yoluyla taklit etme. Taklit edilen kişileri eylem içinde gösterir.¹⁴

Hikâye yoluyla taklit etmede bir kahraman ya da bir karakter vardır ve şair bu karakterin (bu karakter şair de olabilir) başından geçen olayları ve durumları (başından geçmiş gibi de gösterebilir) anlatır. Gösterme yoluyla taklit etme de ise şair olayları ya da durumları anlatmaz, eylem içinde canlandırılır. Şair ortada yoktur.

Platon’un ise mimetik anlatıya karşı mesafeli durduğunu hatta olumsuz diyebileceğimiz bir yaklaşım içerisinde olduğunu felsefe konuşmalarını içeren yazılarından öğreniyoruz. Platon *Diyaloglar* başlıklı yazısında mimesis-diegesis karşıtlığına

¹² Platon, *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 20. Bsk., İstanbul 2010, s. 83-84.

¹³ Aristoteles, *Poetika*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, 3. Bsk., İstanbul 2017, s. 35.

¹⁴ Aristoteles, *Poetika*, s. 38.

dayanan üçlü yapıda bir temsil teorisi ortaya atarak üçüncü seçeneği mimesis-diegesis karışımı olan bir epik şiir örnekleme sunar. Fakat bunlar arasından “saf anlatmayı” üstün görerek mimetik temsili hoş karşılamaz. Bu olumsuzlamanın sebebi mimetik temsilin “temsilin temsili” olmasıdır. Platona göre Tanrı yaratması da gerçeğin bir taklidi olduğundan sanatçı bunu iki kere taklit etmiş olur ve bu yüzden gerçekten uzaktırlar.¹⁵ Platon *Devlet* adlı eserinde kullandığı mağara benzetmesi ile temsil kavramına karşı mesafeli duruşunun temellerini atmıştır.¹⁶ Çünkü Platona göre gerçek, basitçe taklit edilebilecek bir esas değildir. Asıl gerçeklik olan ideler âleminin sorunlu bir yanılsamasıdır. Zaten sorunlu olan tabiata yönelen taklit, böylece asıldan biraz daha uzaklaşır. Hatta bu uzaklaşmanın kendisi bir gerçeklik kazanabilir ve büyüğü bir biçimde tabiatın ve ideler âleminin yerine geçebilir. Platon mağara alegorisinden örnekle günümüzde üzerinde tartışılan en önemli temsil sorunlarından biri olan sanal gerçekliğin “gerçekliğin” yerine geçmesi gibi sorunların temel esaslarına işaret eder.

Antik çağdaki genel olarak durum böyle iken ilerleyen zamanlarda mimesis kavramı üzerinde pek durulmaz. Rönesans dönemine geldiğimizde ise bu kavram tekrar gündeme gelerek Neoklasik çağın sanat teorisinin merkezî kavramı olur. 18. yüzyılın sonlarında kavramın yararlılığı hem normatif hem de analitik açıdan tartışılır. Özellikle Alman Romantikleri Kant’tan etkilenecek sanattaki mimetik anlayışı reddedip bunun yerine “üretken muhayyile” kavramını koyar. Daha sonra gelen realistik ve toplumcu gerçekçi gibi akımlar mimetik sanat anlayışını savunurlar. Günümüz modern ve çağdaş fikirleri ise anti-mimetik sanat anlayışlarıyla üretken muhayyileyi savunan romantik teoriye daha yakın durmaktadır.¹⁷

---

¹⁵ Schaeffer, Jean-Marie ve Ioana Vultur, “Mimesis” *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, David Herman, Marie-Laure Ryan ve Manfred Jahn (Ed), Routledge 2008, s. 309; Prince, Gerald, *A Dictionary of Narratology*, University of Nebraska Press 2003, s. 52, 53; Bahar Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilimde Mimesis ve Diegesis Kavramları*, www.ege-edebiyat.org, 2007 ‘den Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, s. 67.

¹⁶ Platon, *Devlet*, s. 231-233.

¹⁷ Schaeffer ve Vultur, “Mimesis” *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, David Herman, Marie Loure- Ryan ve Manfred Jahn (Ed.), Routledge 2008, s. 309,310 ‘dan Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, s. 68.

Diegesis kavramı ise modern anlatıda iki farklı anlamda kullanılmıştır. Birincisi “öykü” anlamındadır ve filmdeki öyküye karşılık gelir. İkincisi ise dilbilimci Genette’in anlatı düzeylerini ayırt ederken öykü yerine kullandığı diegesis kavramıdır ki Genette bu terimleri ekstradiegetik, diegetik, metadiegetik, v.b şeklinde tasnif etmiştir. Anlatı kuramında Genette’nin bu tanımı kabul görmüş ve yaygın bir şekilde kullanılmıştır.¹⁸

1.2.2. Öykü (Fabula)-Olay Örgüsü (Sujet) Ayırımı

Anlatı yapısını incelerken en önemli temel ayrımlardan birisi de öykü-olay örgüsü ayrımıdır. Temelini Rus biçimciliğinden alan bu ayırım ortaya çıktığı dönemden bugüne kadar özellikle yapısalcılar ve biçimciler arasında tartışma konusu olmuştur. Tarihsel olarak bakarsak izlerini Aristo’nun *Poetika* adlı eserinde görsük de bu ayırımdan ilk bahseden Rus biçimci Shklovsky’dır. Shklovski’ye göre “fabula” eserin malzemesi; “sujet” ise malzemeden hareketle öykünün üretilmesidir. Yani sujet, öykünün yabancılaştırılmasıyla ortaya çıkan bir üretilmedir. Sujet, içerikle değil daha çok biçimle ilişkilidir.¹⁹ E. M Forster, *Roman Sanatı* adlı kitabında öyküyü olayların zaman sırasına göre anlatılması olarak tanımlar öykü ile olay örgüsü ayrımına dikkat çekerek olay örgüsünün öyküden daha gelişmiş bir yapı olduğunu söyler.

“Olay örgüsü de olayların anlatımıdır, ancak burada üstünde durulan nokta, olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisidir. “Kral öldü arkasından kraliçe de öldü” dersek, öykü olur. “Kral öldü, sonra üzüntüsünden kraliçe de öldü” dersek olay örgüsü olur. Zaman sırası bozulmuş değildir ancak neden sonuç ilişkisi yanında, iyice gölgede kalmıştır.”²⁰

60’lı yıllarda Fransız yapısalcıları yine bu kavramlar üzerinde birçok araştırma gerçekleştirmiştir. Roland Barthes 1966 yılında bu ayrıma Anlatı (recit) -anlatma (narration) terimleriyle, Todorov ise öykü (histoire) - söylem (discours) terimiyle

¹⁸ Shen, Dan, “Diegesis, *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, David Herman, Marie-Laure Ryan ve Manfred Jahn (Ed.), Routledge, 2008, s. 107’den Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, s. 69.

¹⁹ Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, s. 78.

²⁰ E. M. Forster, *Roman Sanatı*, (Çev. Ünal Aytür), Adam Yay., 2. Bsk., İstanbul 1985, s. 26.

gündeme getirmişlerdir²¹ Amerikalı anlatı kuramcısı Seymour Chatman de *Öykü ve Söylem- Filimde ve Kurmacada Anlatı Yapısı* adlı kitabında, kurmacada öykü (ne anlattığı) - söylem (nasıl anlattığı) diye tanımladığı bu ayrımın nasıl farklı ortamlara uygulanabileceğini ve filmlerde kullanılabileceğini anlatır.

1.2.3. Zaman-Mekân

Kurmaca anlatının en temel unsurlarından olan zaman ve mekân kavramları birbiriyle bağıntılı ve tamamlayıcı ilişkisiyle anlatının kavranmasına ve yorumlanmasına imkân tanımaktadır. Soyut bir kavram olarak karşımıza çıkan zaman, “bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği ya da geçmekte olduğu süre”²² diye tanımlanırken, felsefi olarak da “geçmiş, şimdi veya gelecek gibi zaman dilimlerinin kendisinin parçaları olduğu sürekli bütün” olarak tanımlanmıştır. Parçaları önce sonra, başlangıç ve son gibi ilişki bildiren terimlerle ifade edilen ve değişmeden ayrılmaz olan bütün²³ şeklinde tanımlanabilir. Anlatı bağlamında değerlendirildiğinde ise zamanın tanımı, “olayların ve durumların içinde gerçekleştiği ve sunulduğu yani anlatıldığı süreyi kapsayan periyot (lar)”²⁴ olarak hem temsil aracı olan dili hem de temsil edilen nesne olan olayları içeren bir tanım kullanılmaktadır. Yani kurmaca anlatıda öykü ve söylem düzleminde birbirinden ayrılan bir zaman kavramı söz konusu olmaktadır. Öykü zamanı, bir anlatı boyunca açıklanan olayların ne kadar zamanda geçtiğini, söylem zamanı ise bir metin ya da filmi okumak ya da seyretmek için geçirilen süre anlamındadır. Örneğin bir film 20 yıllık bir süreci anlatabilir. Oysa biz onu iki saatlik bir sürede izleriz. Ayrıca izleyici filmi izlerken olayları zamansal olarak bir düzene sokmaya çalışır ve onlara bir süre ve sıklık yükler. Tüm bunlar anlatıdaki olayların ne zaman? ne kadar süre? ve hangi sıklıkta? yapıldığının bilgisine yönelik cevaplar olarak karşımıza çıkar. Olaylar, farklı ihtimaller dahilinde düzenlenebilir, aynı filmde farklı zamanlara gidip gelebilir (flashback- flashforward), anlatılmak istenen

---

²¹ Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, s. 79.

²² Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>, 19 Mart 2020.

²³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 3. Bsk., İstanbul 1999, s. 943.

²⁴ Prince Gerald, *A Dictionary of Narratology*, University of Nebraska Press, Revised Edition, 2003, s. 99'dan Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, s.159.

mesaja göre tekrar edilerek sahnelenebilir. Böylece zaman yapıları uyuşmayan anlamlarla daha derin bir etki yaratılarak seyirciye farklı deneyimler yaşatılabilir.

Zamandan daha az araştırma konusu olan mekân, sözlükte “yer, bulunan yer, ev, yurt”²⁵ şeklinde tanımlanırken, felsefe sözlüğünde nispeten daha anlamlı bir tanımla “var olanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan, uçsuz bucaksız, büyüklük. Üç boyutu yani eni, boyu ve derinliği olan hacim.”²⁶ biçiminde açıklanmıştır. Anlatıda daha çok olayların içinde gösterildiği ve sunulduğu yer olarak tanımlanan mekân, sadece karakterleri değil içinde var olan her şeyi kapsayan bir anlamı ifade eder. Sözel anlatıda mekân, nedenselliği ve zamanı öne çıkararak yer bilgisini arka planda tutabilse de filmde mekân çok önemli bir faktördür. Olay örgüsü ve öykü, mekânın içinde aksiyona geçer, onu yönlendirir ya da zihnimizde mekân yerlerini hayal etmemize yönelik işlevsel bir anlayış yaratır. Mekân, ideolojik ve duygusal anlamlar taşıyarak öykünün temasında anlamsal değişikliklere işaret ederek filmin mesajına katkıda bulunabilir. Karanlık bir oda umutsuzluğu, şöminesi yanan bir oda romantizmi çağrıştıracaktır. Yahut yüksek ağaçları olan yemyeşil bir bahçe, sırlarla dolu bir konuşmaya ev sahibi olabilir. Bu bağlamda film, ne istediğini anlatmak için hem araç hem de amaç olarak mekânı, doğal ya da tasarlanmış olarak kullanır.

2.Anlatının Dizimsel Gelişimi

Anlatı formunun ne olduğunu kavramaya yönelik ilk girişimlerin Platon ve Aristo'nun katkılarıyla başladığı düşünülürse, anlatının doğuşuna ve gelişimine dair yöneleceğimiz ilk medeniyet Yunan uygarlığıdır. Toplumsal yapı ve kültürlerinin kendi anlatılarına yansımalarıyla ortaya çıkan epik ve klasik anlatı yapısı, ilk inceleyeceğimiz anlatı yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1 Epik Anlatı

Epik anlatıyı tanımlarken öncelikle bu anlatının nasıl bir kültürden çıktığını anlamamız gerekmektedir. Antik Yunanda kapital devlet sisteminden önce, dönemin

---

²⁵ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>, 19 Mart 2017.

²⁶ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 583.

diğer topluluklarında olduğu gibi ekonomide gelişkin bir iş bölümünün ve buna dayalı bir sosyal tabakalaşmanın olmadığı bir toplum yaşantısı mevcuttu. Topluluğu meydana getiren kişiler, sosyal statüleri, inançları ve paylaştıkları değerler bakımından farklılaşmamıştı. Dolayısıyla bireylerin ne kendi arasında ne de yaşadıkları toplum arasında bir çelişki yoktu. Bireysellik olmadığından kişilerin yaptığı her iş ve oluş, kişisel çıkar için değil toplumun lehine genel çıkara uyup uymaması açısından değerlendirilirdi.²⁷

Topluluk ruhunun ve kolektif tavrın önemli olduğu böyle bir toplumun kültürü de elbette birlik ruhuna hizmet eden bir kültür olacaktır. Dolayısıyla bu kültürün anlatıları da daha çok, göç, savaş, doğal afetler, dünya, öte dünya, evren, insan yaşamı gibi büyük olaylar ve kolektif değerler üzerine kurulacak, bu değerleri konu ve amaç edinecektir. Sözüün uzamının (diegetik anlatı) kullanıldığı bu anlatılar topluluğun değerlerinin korunmasına yönelik deneyimleri hikâye eder. Mitolojik öyküleri, sıra dışı kahramanları ve insansı tanrıları işleyen konularıyla destanlar, özellikle Homeros'un *İlyada* destanı bu anlatıya en güzel örnektir.

*Halk toplanıp gelince bir araya
Ayağı tez Akhilleus kalktı dedi ki;
Atreusoğlu, birazdan geri döneceğiz, herhal
Yurdumuza gideceğiz kurtarırsak ölümden canımız;
Bak yiyor akhaları bir olmuş savaşla salgın.
Gel bir duacıya, bir biliciye başvuralım
Ya da bir düş yorumcusuna, bilirsin Zeus getirir düşü.
O söylesin, Phoibos Apollon'un bu büyük öfkesi neden?
Adak mı adamadık, yüzlük kurbanlar mı kesmedik?
Uzaklaştırması için bu başımızdan şu salgını?
Koyunların, lekesiz keçilerin, razı mı yağ dumanlarına?²⁸*

---

²⁷ Yörükhan Ünal, *Dram Sanatı ve Sinema: Klasik Anlatı Yapısının Kökenleri*, Hayalperest Yay., 1. Bsk., İstanbul 2015, s.19.

²⁸ Homeros, *İlyada*, (Çev. Azra Erhat, A. Kadir), Can Yay., 24. Bsk., İstanbul 2008, s. 76.

Epik anlatıların konu ve amaçları kolektif yaşama uygun, kapsayıcı ve bütüncüdür. Zaman ve mekân olgusu daha çok geçmişte ve olmuş bitmiş şeklindedir. Kahramanlar kolektif toplumun temsilcisi ya da kolektif eylemin ta kendisi olarak görünürler. Bireysel seçim yapan “karakterler” yerine toplumun genel çıkarlarına uygun kolektif eylemlerin temsili olan “tıplemeler” vardır. Tıplemeler, kutsal niteliklere sahip doğaüstü varlıklar gibi gösterilir. Türk destanı Gılgamış’ta temsili tıplemelerin doğaüstü nitelikleri açıkça görülür;

*Utana pistim sözüne devamla, “Burada bütün korkularını üzüntülerini at! Uruk’a gidince günlerini keyfince geçirmeye bak! Halkına yararlı işler yapmaya çalış. Yaptığın her yararlı iş seni mutlu edecektir. Hatırla! Canavarı, gök boğasını öldürdüğünde halkın sevinci seni ne kadar mutlu etmişti” dedi.*²⁹

Sahneler geniş açılı, yukardan bakan, ayrıntıya önem vermeyen genel tasvirlerle kurulur. Olay örgüsel anlatımın “nasıl oldu?” sorusuna vermeye çalıştığı katı ve kuralcı cevap yerine, öyküsel anlatımın “ne oldu?” sorusuna verdiği cevapla daha kuşbakışı ve keyfi hareket eder. Epik anlatıdaki ozanlar bugün bizim anladığımız anlamda birer sanatçı değil, içinde yaşadıkları toplumun kişileri ve destan kahramanları gibi homojen bir bütünün parçalarıdır³⁰

Sinemada epik anlatının özelliklerinin kameraya uyarlanması belirli bir süreç gerektirmiştir. Epik anlatının doğası yaşanmış gerçekliklerle bağlantılı olduğundan epik filmlerde daha çok tarihi dramalar, kutsal kitaptan alınmış hikâyeler, orta çağ oyunları, büyük savaşlar, ünlü kahramanların maceraları ya da topluma mal olmuş önemli kişilerin otobiyografik hayatları anlatılır. Epik formdaki anlatıda, kahramanının öznesi olduğu olayları öne çıkaran bir karakter ve mekân tasarımı önem kazanır. Estetik tasarım bütünüle ilişkisini koruyan bir niteliğe sahiptir. Olayların anlatıldığı döneme ait bakış açısının ve atmosferin dış görünümü sembolik anlamlar içerdiğinden giyim-kuşam, dokuma ve aksesuar kullanımı da sembolik anlam yüklü araçlar

---

²⁹ Muazzez İlmiye Çığ, *Gılgames*, Kaynak Yay., 3. Bsk., y.y, t.y, s. 35.

³⁰ Ünal, *Dram Sanatı ve Sinema*, s. 23.

olarak hizmet ederler. Epik anlatının dış dünyaya ait gerçekliği kendine özgü bir tasarım ve mantığa sahip olarak üsluplaştırması daha çok büyük bütçelerin ve devasa setlerin kullanıldığı yapımları öne çıkarır. Zaman tasarımında bazen birebir gerçek hikâyeye bağlı kalınmaz, kronolojik sıra değiştirilebilir. Yönetmenin ya da herhangi politik bir sistemin isteği doğrultusunda bazı hikâyeler özelleştirilebilir. Bilim kurgu ve western gibi türlerle birleşerek geçmiş ve geleceğe sıçrayan bir yapı kazanabilir.

Epik anlatı formunun yönetmenin kendi kültürel birikimlerini de içine kattığı, daha kişisel yorumlarla farklı düzlemlere taşınan bir anlatı formu olması sebebiyle büyük yönetmenler tarafından daha çok kullanıldığı görülür. Akira Kurosawa'nın 1985 yapımı olan *Ran* filmi, özel bir epik anlatı örneği olarak göze çarpmaktadır. Shkeshire'in ünlü oyunu *Kral Lear*'in uyarlaması olarak bilinen film, artık yaşlanmış bir savaş lordu olan Lord Hidetora İchimonji'nin, komutanlığı bırakıp krallığını üç oğlu arasında paylaştırmak istemesi ile başlayan olayları konu edinir. Öyküsel düzlemde olay örgüsü bağlantıları anlatının "ne oldu?" sorusuna cevap verir niteliktedir. Komutanın küçük oğlu kendisine karşı çıkınca mirastan reddedilir ve diğer oğullar komutanla savaşarak krallığı yerle bir edip birbirlerini yok ederler. Oğullarının acımasız yüzleriyle karşılaşan babanın güç savaşları arasında kalarak ihanete uğramasını anlatan film, konu ve amaç bağlamında epik anlatı ile uyum göstermektedir. Filmde geniş açılı savaş sahneleri ve şiirsel diyalogları kullanan yönetmen, baş kahraman Lord İchimonji'nin kostümleri ve depresif /obsesif ruh halini yansıtan makyajı ile kültürel perspektifini kendine özgü bir dille yansıtır. Tabiat kutusal boyutuyla ele alınarak dönemin dinsel/şintoik ritüel kapısı olarak merkez bir öge gibi konumlanır. Komutan, iç sıkıntılarını dışarıya aktarırken doğayı Tanrı yerine koyarak ona karşı haykırır ya da yalvarışta bulunur. Altı dakika süren savaş sahnesi ve dış çekimlerin çoğunda kullanılan duman efekti yönetmenin harekete dair bütüncül bakışının epik yorumu olarak dikkat çeker.

2.2 Klasik Anlatı

Yalnızca dramanın değil felsefe ve bilimin de ortaya çıkıp şekillendiği Antik Yunan kültürü, MÖ. 12.- 5. yüzyıllar arasında toplumsal sisteminde büyük değişimler yaşarken tüm dünyaya şekil verecek kökten bir dönüşüm geçirmekte idi. Daha

önce küçük tarım, zanaat ve hayvancılığa dayalı eşitlikçi bir yapıya sahip olan sınırlı ekonomi, tarım ve hayvancılığın gelişmesi ve toprak konusunun “özel mülkiyet” alanında tanımlanması ile yeni bir ekonomi anlayışına doğru evrilmeye başlamıştı. Önceleri savaşlarda gösterilen kahramanlıklarından ötürü toplumun onayı ile bazı ailelere verilmiş haklar artık soydan gelen bir ayrıcalık haline dönüşmüş, işlerinde ehil kişilerden oluşan askeri tabaka giderek toplumun kontrolünden bağımsızlaşarak keyfi kararlar alan bir yapıya bürünmüştü.

Hukuk sisteminde ise annelik hukukunun ön planda olduğu adalet anlayışı, babalık hukukunun miras ve adalet sistemiyle yer değiştirmişti. Hızlıca gelişen bu toplumsal yapı temelde, özel ve kişisel çıkarlara yönelerek toplumu zenginlik ve statü açısından sınıflara ayıran bir yapı olarak yeni bir dönemin başlamasına sebep olacaktı.

Bu gelişmede en büyük rolü tüccar sınıfı oynuyordu. Tüccar sınıfı mal alıp satmakla uğraşarak gündün güne zenginleşen, toplumun bütün unsurlarını bu yeni ekonominin içinde işlevsel kılan yeni bir sınıftı. Bu yeni sınıfın ürettiği toplumsal enerji ile artık âtil olan her şeyin ve herkesin canlanıp içine katıldığı, özünü kişisel çıkarlara dayandıran, gündemini anlık çatışmaların, savaşların belirlediği, çelişkili ve güvensiz bir yaşam biçimi olan “Antik Uygarlığa” doğru adım atılmaktaydı.³¹

Dün yaşanan güvenilir hayat artık beklenmedik olaylarla altüst olabileme ihtimaline açılıyordu. Artık dünyayı algılama biçimi bütünsel, uyumlu ve süregelen halden, zayıflıkları, çelişkileri ve çatışmaları seçen, ihtiyatlı, korkulu ve şüpheli bir algılama biçimine geçiyordu. Gündelik hayattaki bu hızlı değişim hayatın akışında zamansallığı ortaya çıkarıyordu. Anlık değişim ve sürprizler insanın zamanın üzerindeki aktif belirleyici rolünü kullanmasını gerektiriyordu. Artık rekabet yaşamın bir parçası oluyor, insanın eylemlerinin sonuçları toplumun değil yalnızca kendisinin sorumluluğunda görülüyordu.³²

Kültür değişiyor, değiştikçe anlatı yapısı da kalabalık ordulardan, savaşlardan, büyük toplumların hikâyelerinden, bireyin hayatına ve eylemlerine doğru geçiş

---

³¹ Ünal, *Dram Sanatı ve Sinema*, s.26.

³² Ünal, *Dram Sanatı ve Sinema*, s. 27.

yapıyordu. Epik anlatıdan tam bir kopuş sağlanmadığından tanrılar ve doğa üstü güçler hala işbaşında idi ama gitgide insanın bireysel hayatını merkeze alan eserler veriliyordu. Bireyselleşmenin getirdiği rekabet ve çelişki kişisel yararlar birleşince ve her eylemin sonucu kişinin kendisini ilgilendirince anlatıda “ne oldu?” yerine “nasıl oldu?” sorusunun cevabını arayan bir yapı formu olan drama ortaya çıkıyordu. Sözün uzamı, gözün uzamına geçiş yapıyor ve epos dönemin “anlatıcısı” artık olay örgüsü içeren “kurguya” dönüşüyordu. Zaman ve mekân, gerçek hayatta yaşandığı gibi taklit ediliyor, kurguyu göstermek için sahne kuruluyor ve “drama” tiyatro sahnesinde “tragedya” adı ile doğuyordu. Tıpkı içinden çıktığı tanrı Dionysos’un yeniden doğuş hikâyelerinde olduğu gibi drama, bireyin doğumuna tanık oluyordu.

Klasik anlatı, yapısını Yunan tanrısı Dionysos adına ilahiler söyleyen Dithyrambos korosundan almaktadır. Koro, ilahi okuyup dans ve hareket ediyorken sonraları Arion tarafından sabitlenerek bir sahneye ihtiyaç duydu. Beraberce şarkı söylemeye devam ederken Thespis, bir kişi ayırarak karşılıklı diyalogun önünü açınca ilk oyuncuyu sahneye çıkarmış oldu. Aiskhylos İkinci oyuncuyu ayırınca artık tragedyanın drama formunun içinde oluşmasını sağlayan ortam kurulmuş oldu. Zamanla Sofokles ve Euripides bu formu geliştirerek klasik biçimi oluşturan yapıya kavuşturacaktı.

Aristo’nun “Tragedya ahlaki açıdan ağırbaşlı, başı ve sonu belli olan, belirli bir uzunluğa sahip olan bir eylemin taklididir.”³³ tanımı, bugünkü klasik anlatı yapısının temelini oluşturmaktadır. Eylemin taklidi, gerçeğe benzerlik yanılması meydana getirirken olaylar sanki gerçekten oluyormuş sanısına kapılmamızı sağlar. Bu sanının inandırıcılığını kuvvetlendirmek olay örgüsünün işidir ve bu inandırıcılık serim-düğüm-çözüm ilişkilerindeki mantık örgüsünün en uygun biçimde kurulmasıyla sağlanır.

Aristo tragedyanın özelliklerini açıklarken “Tragedya sanat tarafından güzelleştirilen bir dile sahiptir” diyerek dilin özelliğini açıklayıp “eylemde bulunan kişiler tarafından temsil edilir” diyerek karakterin tanımını yaptıktan sonra tragedyanın

---

³³ Aristoteles, *Poetika*, s. 44.

amacını da belirtir; “Tragedyanın amacı, acıma ve korku duygularını harekete geçirerek, ruhu kendi tutkularından arındırmaktır.”³⁴ Taklit eyleme olay örgüsüyle bağlanan izleyici, olay ve karakterlerle özdeşim kurarak taşıdığını düşündüğü zararlı duyguları boşaltır ve ruhunu bu duygulardan arındırır. Diğer bir deyişle, seyretme deneyimi kişinin içine katıldığı kötü duygulardan arınma ritüeline dönüşmektedir. Aristo, özdeşleşme ve arınmanın mantığına değindikten sonra tragedyanın öğelerini tarif eder; “Böylece tragedyanın altı ögesi ortaya çıkar. Bu öğeler tragedyayı bir şiir dili olarak gösterir. Öykü, karakterler, dil, düşünce, dekorasyon, müzik.”³⁵ Günümüz klasik anlatı yapısı böylece bir çerçeveye oturmuş olur.

Sinema, tarihi boyunca hem kitlelerle buluşarak onları etkileme gücü ve hem de uzun ömürlü olma açısından baskın olan anlatım biçimi, klasik anlatım biçimidir.³⁶ Zamanla Aristo’nun kuramı üzerinden birçok gelişmeye tanık olsa da anlatı biçimi Aristo’nun çizdiği çerçeveyi temel almaya devam etmiştir. Bu çerçeve, serim, düğüm ve çözüm öğelerinden meydana gelen, kendi içinde bütüncül bir öykü yapısına sahiptir. Başlangıç/sergileme/serim bölümünde öykünün karakterleri ile ilgili bilgiler verilerek seyirciye tanıtılır. Olaylar henüz başlamaz fakat ana karakterin dünyasında bir denge durumu söz konusudur. Bu bölümde zaman, mekân ve konuya dair bilgiler verildikten sonra karakterin denge durumu bozuntuya uğradığı bir olay gerçekleşir. Bu olay karakterin yaşadığı dünyaya hiç benzemeyen ve hiç bilmediği bir dünya ile karşılaşmasına sebep olur. Bu yeni dünyada karakter denge durumunu tekrar kurmayı amaç edinerek aksiyona girer. Düğüm/ The Rising Movement/Yükselen Hareket bölümü bu aksiyonlu alandır. Bu alanda engeller ve çatışmalar şiddetlenerek Climax/Doruk noktasına ulaşır. Aksiyon düğümleri sebep-sonuç ilişkileriyle birbirine bağlanarak karakterin acı, umut ve kayıplarını zirveye taşırlar. Doruk Noktası’nı Düşme Süreci/Falling Action takip etmekte, bu süreçte kahraman ve anti-kahraman çatışmakta bazen kahramanın bazen de anti kahramanın galip geldiği bir süreç tec-

---

³⁴ Aristoteles, *Poetika*, s. 44.

³⁵ Aristoteles, *Poetika*, s. 45.

³⁶ Ersümer, *Klasik Anlatı Sineması*, s. 83.

rübe edilmektedir. Son bölüm olan Çözüm/Resolution oluşturmaktadır. Bu son aşamada kahraman ve anti-kahraman ise zorunlu olarak karşılaşmakta, iyi ve kötü çatışmakta ve sona varılmaktadır. Bu bölüm aynı zamanda eğer anlatım felaketle sonuçlanmazsa, seyircinin ahlaki anlamda arındığı ve duygusal tatmine ulaştığı katharsisin de gerçekleştiği kısımdır. Serim bölümündeki dengeden farklı olsa da tekrar bir denge durumu mevcuttur.³⁷

Dışarıdan bakıldığında çok farklı işlenmiş gibi görünen klasik anlatıya sahip filmler, yakından incelendiğinde öykü kurulumu ve karakter özellikleri açısından benzerlikleri hemen fark edilmektedir. Olası anlatıların sayısı sınırsızdır. Ancak tarihsel olarak kurmaca film yapımına genellikle anlatı biçiminin tek bir geleneği egemen olmuştur. Bu egemen tarza “Klasik Hollywood sineması” diyoruz.³⁸ Hollywood’un ürettiği bu klasik anlatı filmleri hemen ve kolayca kavranabilir (bildik, tanıdık) görsel dünyalar kurar ve bu dünyanın içinde popüler kültürün önemli bir kısmını işgal eden aşk, cinsellik, tutsaklık-özgürlük karşıtlığı, zengin-yoksul karşıtlığı, aile, kahramanlık, bireysellik, birlik, dayanışma, cesaret, kıskançlık, hırs, rekabet vb. gibi temaları yerleştirir.³⁹

Klasik anlatı içerik olarak popüler argümanların formüllerle ve tekrarlarla kalıplaşan öğelerini kullanarak kişisel fantezilerin gerçekleştiği bir dünya sunar. Bu yaratımda merkeze kişisel psikolojik nedenleri alarak, kişinin kararları, tercihleri ya da karakter özelliklerini ön plana çıkarır. Karakterin arzusu anlatıyı sürdüren şey haline gelirken onu bir hedefe yönlendirir. Hedefinin önüne geçen engel yani karşı güçle, finaldeki çözüme kadar çatışırlar. Karşı güç, kahramanın istek ve özelliklerine zıt hedefler ve istekler taşıyan bir karakter olacağı gibi, sel, deprem, hortum, kar fırtınası gibi doğal afetler ya da toplum baskısı, iç savaş, yasalar gibi toplumsal faktörler de olabilir. Fiziksel ya da ruhsal hastalıklar, kıtlık, baskıcı yönetimler de engel olarak karşımıza çıkabilir. Arzusuna ulaşamadığı için çatışan karakter hedefe ulaşmak için

---

³⁷ Rasim Erdem Avcı, “Akılın “Aksesuar”ları: Gustav Freytag’ın Dramatik Yapısından Bir Dünya Tasavvuruna”, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, İstanbul 2019, Sayı: 28, s. 10.

³⁸ Borwell, Thompson, *Film Sanatı*, s. 102.

³⁹ Ersümer, *Klasik Anlatı Sineması*, s. 84.

durumu değiştirmeye çabalamak zorundadır. İstekler, neden ve sonucu oluşturur. “Neden ve sonuç” değişimi ima eder. Eğer karakterler anlatının başında olduğu tarzdan başka bir şey arzulamasaydı değişim olmazdı. Bu nedenle karakterlerin özellikleri ve istekleri, nedenlerin ve sonuçların güçlü bir kaynağıdır⁴⁰

Klasik anlatıda olay örgüsündeki rastlantısal olaylar (tesadüf) epik anlatıda rastlandığı gibi, nedenselliğin olağan yasalarını onaylayan bir yapıdadır. Kaza eseri olaylar, kahramanın dünyada düzeni yeniden kurmak için üstesinden gelmek zorunda olduğu bir engel olarak hizmet etmektedir. Rastlantılar kimi zaman dünyanın kendi gerçek doğasını gösterir kimi zaman ise izleyicinin ya da okuyucunun olağanüstü durumlarda hayata dair işlerin nasıl gittiğini daha iyi anlayabilecekleri bir ölçü aygıtı yahut bir test işlevi görürler. Bu anlamda tesadüf kavramı klasik anlatıda doğanın ya da yasaların bir kışkırtması olarak görüldüğünü söyleyebiliriz.⁴¹

Klasik anlatı filmleri genellikle karakterin amacına ulaştığı ve tüm soruların yanıt bulduğu bir şekilde biter. Olay örgüsü güçlü bir finale doğru akıcı ve doğrusal bir şekilde oluştuğundan bu mutlu sona ulaşmak sürpriz olmaz. Mutlu sona ulaşılan denge her zaman var olan egemen değer ve düşünce kalıpları uyarınca gerçekleşir. Mutlu son izleyiciye mutluluğun ne olduğunu tarif eder. İdeolojik bir mutluluk tarifi verir ancak bunu herkesin kabul ettiği bir düşünce olarak sunar.

Hollywood yapımı *Esaretin Bedeli* (Frank Darabont, 1994) adlı film, klasik anlatının tipik örnekleme içine girer. Filmin serim bölümü, genç ve başarılı bir bankacı olan Andy Dufrense’in karısını ve karısının aşığını öldürme suçundan tutuklanarak Shawsank Hapishanesine gönderilmesini anlatır. Açılış sahnesi diegetic müzik kullanarak başlar. Andy karakteri arabadadır ve radyoda “If I didn’t Care (Umursamamış Olsaydım)” şarkısı çalmaktadır. Andy sarhoş bir şekilde karısının ve aşığının birlikte olduğu evin önünde onları gözetlemektedir. Arabanın torpidosundan silahını çıkararak eve doğru yürür. Andy arabayken flash-back sahneler ile orada neden bulunduğu dair sebepler verilir. Sırasıyla; karısı ile tartıştığı, karısının boşanma talebinde

---

⁴⁰ Bordwell, Thompson, *Film Sanatı*, s. 102.

⁴¹ Andras Balint Kovacs, *Modernizmi Seyretmek*, (Çev. Ertan Yılmaz), De Ki Basım Yay., 2. Bsk., Ankara 2016, s. 81.

bulduğu, bavulunu toplayıp evi terk ederek golf oyuncusu sevgilisi ile birlikte olduğu sahneler Andy'nin arabadaki gözetleyici konumunu açıklar. Bu sırada paralel kurgu ile mahkeme sahnesine geçiş yapılır. Andy Dufrense mahkemede sanık pozisyonunda karısını ve karısının sevgilisini silahla öldürmekten suçlanmaktadır. Cinayet silahı bulunamamış fakat olay yeri inceleme tarafından yapılan araştırmada Andy'nin olay mahallinde olduğu kanıtlanmıştır. Hâkim cinayetlerin sanık tarafından işlendiğine kanaat getirerek iki müebbet hapis cezası verdiğini beyan eder. Andy'nin masum ve şaşkın bakışlarıyla sahne kararır. Sahne aydınlanırken Shawsank Hapishanesi görünür. Hapishane, ana karaktere yabancı olan yeni dünyadır ve bu yeni dünyanın yaşama biçimi karakterle birlikte seyirciye de tanıtılır. Hapishane süreci boyunca Andy'nin en yakın arkadaşı olacak Red karakteri devreye girer. Mahkûmların dışarıdan ihtiyaçlarının sağlayıcısı olan Red, uzun yıllar önce cinayet suçundan hüküm giymiştir ve belirli aralıklarla tahliye kurulunun önüne çıkarak ıslah olduğuna dair kurulu ikna etmeye çalışmaktadır. Hapishane mekânı tanıtmaya başlanırken Red karakteri “anlatıcı” konumunu alır. Red üzerinden diegetik formu kullanan film, serim, düğüm, doruk noktası ve düşme süreçleri boyunca bu formu kullanmaya devam eder. Hapishaneye yeni mahkûmlar gelirken Red ve ekibi, yenilerden hangilerinin ilk gece ağlayacağına dair iddiaya girerler. Burada Red Andy'ye oyunu kullanır fakat başka bir mahkûm ağlayınca iddiayı kaybeder. Soğuk ve kederli tavrıyla Red'in sevgisini ve dikkatini çeken Andy'nin seyirciyle özdeşleşmesi “anlatıcının sempatisi” ile desteklenerek tamamlanır. Başlangıç/Serim bölümünde hapishanenin müdürü Worden Norton ve başgardiyen Kaptan Hadley karakterlerini de tanırız. Müdür Norton kendisinin inançlı ve disiplinli biri olduğunu vurgularken, Kaptan Hadley müdürün şiddetinin uygulayıcısıdır. Bütün karakterler tanıttıldıktan sonra engellerin ve çatışmaların olduğu aksiyonla dolu Düğüm/Yükselen Hareket bölümü başlar.

Düğüm bölümünde Andy'nin 19 sene boyunca kalacağı hapishanede başına gelen olaylar, çatışmalar ve engeller işlenir. Bölümün hemen başında Andy, Red'den kazı işlerinde kullanılan küçük bir taş çekiçi getirmesini ister. Seyirci, ana karakterin bir arzusu/kaçış planı olduğunu varsaysa da Red, küçük bir çekiçle toprak kazmanın

600 yıl süreceğine söyleyerek karakterin kaçış planını olanaksız görür. Seyirci, karakterin arzusu ve arkadaşının düşüncesi arasında çelişkiye düşer fakat çekiç geldikten sonra Andy'in bu çekici taş oyma hobisinde kullandığı görülünce “tünel kazarak kaçma” planı hem Red hem de seyirci açısından ihtimalden düşer. Bu bölümün ilk aksiyon düğümü Andy'nin “Kız kardeşler” adlı bir grup tarafından şiddet ve tecavüze uğramasıdır. Karakterin iki senesi bu işkence ile mücadele etmesi ile geçer. Bir süre sonra bankacı kimliği fark edilince önce mahkûm ve gardiyanların sonra da müdür Norton'un mali danışmanlıklarını üstlenir. Bu durum onu hapisnede ayrıcalıklı bir konuma sokar. Kız kardeşlerden kurtulur ve daha rahat ve elverişli bir iş olan kütüphane bölümünü geçer. Yanına yardımcı olarak Red'i alır. Diğer aksiyon düğümü ise Brooks karakteri ile oluşturulur. 50 yıldır hapiste yaşayan yaşlı mahkûm Brooks dışarı çıkmayı hiç istemese de islah yönetiminin kararı ile tahliye olur. Brooks o kadar çıkmak istemez ki dışarı çıkmamak için çaresizlikten sadece suç işlemek olsun diye arkadaşlarından birinin boğazına bıçak bile dayar. Yönetim Brooks'a kalacak bir yer ve markette bir iş vermiştir. Fakat Brooks dışardaki yaşamın hızını kaldıramaz ve kaldığı odada kendini asar. Bu düğüm, Red karakterinin uzun yıllar hapiste yaşamak ile ilgili düşüncelerinin dolayısı ile kendisi ile ilgili düşüncelerini onaylayan bir düğüm olarak anlatıya eklenmiş gibidir. Red, bu kadar uzun süre hapiste yaşayan kişinin orada bir kimlik ve aidiyet geliştirdiğini, bir statü sahibi olduğunu, dışarda ise tüm bu statüden mahrum kalarak bir hiç gibi yaşamayı istemeyeceğini düşünmektedir. Red “dışarı çıkmaya” karşı önyargılıdır ve Andy'nin “olası çıkma planına” daha başından engel koyan düşünce ve tavırlar ortaya koyar. Bu aksiyon düğümü aynı zamanda hapisten sonraki yaşama dair kamusal bir mesaj verme işlevini de anlatıya yükler.

Andy zaman geçtikçe müdür Norton'un kirli işlerine de bakmaya başlar. Mali sistemin boşluğunu kullanarak kimsenin bilmediği yeni bir kimlik uydurur ve müdürün kanuni olmayan para gelirlerini aklayarak kanuni hale getirir. Karakterin arzusu artık bulunduğu durumda en iyi yaşam şartlarını kendisi ve diğer arkadaşları için oluşturma isteğidir. Kütüphaneyi güzelleştirir, fon bulur, ceza olsa da tüm

mahkûmlara hoparlörden müzik dinletir. Bir ara Red'den kendi hücresinin duvarlarına asmak için önce Rita Hayworth'un sonra Marilyn Monroe ve Raquel Welch'in posterlerini ister. Karakterin poster arzusu, hapisanede yapılan toplu sinema gösterimlerinde Rita Haywoort'un Gilda filmindeki performansının etkisidir. Andy hapisanede kaderini kabullenmiş görünmektedir. Arada bir Red'e umut kavramı ile ilgili yaptığı konuşmalardan hapisaneden çıkacağına dair bir planı varmış gibi görünse de bu planı destekleyecek başka bir işaret olmadığı için anlatının odağı karakterin hapiste yaşadığı aksiyonlarda kalır. Umut kavramı ise Red'in karşı çıktığı ve Andy'nin yaşadıkları ile başa çıkmak için kullandığı bir hayatta kalma yöntemi olarak görünmeye devam eder.

Bölümün bir diğer aksiyon düğümü ise aradan 19 yıl geçtikten sonra yeni mahkûmların gelmesi ile başlar. Andy, mahkûmların arasından genç ve sempatik bir hırsız olan Tommy Williams ile bağ kurar. Anlatıcı Red, kütüphaneyi belirli bir seviyeye taşıyan Andy'nin yeni projesinin Tommy olduğunu söyler. Andy Tommy'ye, hep yakalandığı için iyi bir hırsız olmadığını ve kariyer değiştirmesi gerektiğini belirterek karakterin mentor/bilge rehberi konumunu alır. Ona okuma yazma dersleri vererek lise diploması alması için sınavlara hazırlar. Tommy bir gün Red'e Andy'nin hangi suçtan hapiste olduğunu sorunca Red ona Andy'nin hikâyesini anlatır; Karısını ve golfçü aşığını öldürmekten hapisaneye girmiştir. Bunun üzerine Tommy şaşkınlık içinde başka bir hapisanede kaldığında tanıştığı bir suçludan bahseder. Adı Elmo Blach olan mahkûm, bir gün golfçü bir adamı takip edip hırsızlık maksadı ile evine girdiğini fakat tam iş üzerindeyken adamın uyandığını, aralarında arbede çıktığını, yanındaki kadınla golfçü adamı öldürmek zorunda kaldığını söyler. İşin güzel tarafı polisler kendisi yerine evli olan kadın maktulün bankacı kocasını tutuklamışlar ve hapisaneye göndermişlerdir. Bu itiraf hem seyirci hem de karakterler açısından suçun işlenip işlenmediğine dair ilk itirafıdır. Bu sahne, o zamana kadar Andy'nin masumiyetine inanan fakat bir türlü emin olamayan seyirci için gerçeğin açığa çıktığı ilk sahnedir. Bu sahne aynı zamanda “tesadüf” olgusunun ikinci kullanımı olarak karşımıza çıkar. Anlatıda birinci olarak tesadüfün kullanımı, Andy'nin tam olarak

karısının ve aşığının öldürüldüğü aynı gece olay yerinde bulunmasıdır. Mahkeme sahnesinde savcı, Andy'nin orada bulunmasını "büyük bir tesadüf" olarak nitelendirerek bu tesadüfün altını çizer. İkinci tesadüf ise Tommy'nin gerçek katilin itirafını alıp Andy ile aynı hapisaneye gelerek onunla bağ kurmasıdır. Her iki durumda da tesadüf epik anlatıda kullanıldığı gibi nedenselliğin olağan yasalarını onaylayan yapısını korur. İkinci tesadüf olan Tommy'nin bilgisi, Andy'nin baht dönüşünde olumlu yöne doğru bir gidişe işaret etse de sonrasında Andy baht dönüşünü nedensellik yasaları ile değil kendi zekâsı, azmi ve çabası ile gerçekleştirecektir. Andy katilin itirafını duyduktan sonra müdüre giderek bu itirafın kendi masumiyetini ispatlayacak çok önemli bir fırsat olduğunu, Tommy'nin şahitliği ile dava açıp kazanabileceğini söyler. Fakat Müdür Andy'e istediği cevabı vermez. Tommy'nin yalan söyleme ihtimalinden ve dava konusunda şansının olmadığından bahsedince Andy müdürün direncinin mali işleriyle ilgili olduğunu düşünerek para aklama olayından kimseye bahsetmeyeceğini açıklar. Bunun üzerine müdür Andy odasından kovarak bir ay hücre cezası verir. Andy hücredeyken müdür bir gece Tommy'i hapisanenin bahçesine çağırarak Andy'nin masumiyetine dair itirafın doğru olup olmadığını ve Andy lehine şahitlik yapmak isteyip istemediğini sorar. Tommy itirafı yapan adamın gerçek olduğunu ve memnuniyetle şahitlik yapacağını belirtir. Bunun üzerine müdür başgardıyan Kaptan Hadley'e işaret verir ve Hadley Tommy'i öldürür. Böylece Tommy'nin gelmesi ile başlayan aksiyon düğümü Tommy'nin ölmesiyle çözülür.

Olaylar doruk noktasına doğru taşınmaya devam eder. Müdür Andy'e Tommy'nin kaçma girişiminde bulunduğunu ve bu yüzden öldürmek zorunda kaldıklarını ve artık her şeyi unutup tekrar işlerinin başına geçmesi gerektiğini söyler. Andy teklifi reddedince tekrar bir ay hücre cezası alır. Andy ikinci hücre cezasından çıkınca ilk olarak Red'e evliliği ile ilgili itirafta bulunur. Karısını çok sevdiğini fakat ketum biri olduğu için bu sevgiyi göstermediğini, onun başka biri ile olup öldürülmesinin kendisinin suçu olduğunu söyler. Red ise böyle düşünmediğini ve bir katil değil fakat kötü bir eş olduğunu söyler. Bu sırada Andy Red'e hapisten çıktıktan sonrası için kurduğu hayalleri anlatır. Meksika'da bir sahil kasabasında otel işletip

eski bir tekne satın alıp müşteriler ile balık tutmaya gideceğini fakat orada bir şeyleri bulup getirecek bir arkadaşa ihtiyacı olduğunu söyler. Red bu teklife sıcak bakmaz çünkü dışarısının Brooks gibi kendisine de uygun olmadığını düşünmektedir. Fakat Andy Red'e sanki vasiyet eder gibi eğer buradan çıkacak olursa eskiden karısına evlenme teklif ettiği yere giderek oradaki volkanik siyah bir taşın altından küçük bir kutu almasına dair kendisine söz vermesini ister. Konuşmaları Red'den bir halat istemesiyle son bulur. Red arkadaşlarına Andy için endişelendiğini ve kendisi öldürmek istiyor olabileceğinden dolayı kaygı duyduğunu belirtir. Red o gece hiç uyuyamaz.

Anlatının doruk noktası bu sahneden sonra başlar. Doruk noktası boyunca bütün olayları kurgu tekniği kullanılarak yazılmış bir masal gibi anlatıcı Red'in sesi eşliğinde izleriz. Sabah olmuştur ve rutin mahkûm sayımı sırasında Andy eksik çıkmıştır. Andy'yi koğuşunda bulamayan görevliler müdüre haber verirler. Müdür Andy'yi göremeyince sinirlenerek duvara taşlardan birini fırlatınca duvardaki posterin arkasında bir tünel olduğunu fark ederler. Andy 20 sene boyunca tünel kazmış ve o gece kazdığı tünelden kaçmıştır. Seyirci bu zamana kadar Andy'nin planından ve bu tünelden habersizdir. Yönetmen, kurgu tekniğiyle seyirciye sırasıyla Andy'nin geceler boyunca kazdığı tünelin topraklarını paçalarından aşağıya dökerek nasıl hapishanenin bahçesine boşalttığını, nasıl müdürün ayakkabılarını çaldığını ve o gece tünelden geçerek kanalizasyon bağlantısıyla nasıl dışarı çıktığını gösterir. Andy yağmurda yıkanıp plastik poşete koyduğu kıyafetleri giyerek yeniden doğmuş gibi hapishaneden çıkmıştır. Sabah müdür için hazırladığı yepyeni kimliğiyle bankaya gidip yıllar boyunca akladığı paralardan oluşturduğu hesabından parasını çekerek üstü açık arabasında Meksika'ya doğru yol alır. Anlatının doruk noktası, araba sahnesi ile tamamlanmıştır.

Bu sahneden sonra filmin anlatısında düşme süreci başlar. Kahramanın ve anti-kahramanın hesaplaşması ve kahramanın nasıl galip geldiği gösterilir. Andy banka hesabından para çekerken Müdür Norton'un suçlarını açığa çıkaracak bütün belgeleri banka görevlilerine vererek postalamalarını istemiştir. Maliyeye gönderilen postalar incelemeye alınır. Ardından siren sesleriyle birlikte bir grup polis hapishaneye gelir. Önce gardiyan Kaptan Harley'i tutuklayan polisler üst kattaki müdürün

odasına giderler. Odasının kapısını kilitleyen müdür tabancası ile kendini vurarak intihar eder. Hesaplaşma bitmiş anti-kahraman yenilmiştir.

Anlatının çözüm bölümü Red'e gelen kartpostal sahnesiyle açılır. Kartpostal Meksika'nın sahil kasabasından gönderilmiştir. Hapishanede kalan Red, Andy'nin özlemine çekmekte ve arkadaşlarına hep ondan bahsetmektedir. Tahliye kurulunun toplantısına girdiğinde bu sefer kendinden emin bir şekilde konuşur ve kurul tahliyesine karar verir. Red hapishaneden çıkar ve daha önce Brooks'un kaldığı odada kalmaya ve Brook'un daha önce çalıştığı marketteki aynı işte çalışmaya başlar. Red, her ne kadar hapishane dışındaki hayatta başaramayacağını düşünse de Andy'e verdiği sözü tutmak için volkanik taşın bulunduğu adrese giderek taşın altındaki kutuyu alır. Kutuda bir miktar para ve Meksika'daki sahil kasabasının adresi vardır. Red tüm korkusuna rağmen Andy'nin verdiği adrese gider ve arkadaşı ile buluşur. Çözüm bölümünde Red anlatıcı konumundan çekilmiştir. Red yine anlatmaya devam eder fakat daha çok kendi kendine konuşuyor gibidir. "Umarım arkadaşımı bulurum" diyalogu onun artık anlatıcı konumundan anlatıyı oynayan karakter konumuna geçtiğini göstermektedir. Filmin sonu klasik anlatının argümanları dahilinde karakterin amacına ulaştığı ve tüm soruların yanıt bulduğu şekilde biter.

2.3 Modern Anlatı

Modernizm kavramını esas olarak "eski"ye göre alınan bir konumda "yeni" olma durumu ile açıklayabiliriz. Modern, en genel anlamıyla eski ya da geçmiş gitmiş olana (bunlara ebedilik değeri verilmiş olsun ya da olmasın) karşı olarak güncel ya da sadece yeni olanın değeri anlamına gelir. Modernizm ise, modern (güncel) kültürünün, soyutlama ve kendini yansıtmaya gibi belirli genel estetik özellikleri tanımladığı sanatsal ve tarihsel bir dönemi belirtir.⁴² Bu bağlamda, modernleşme sürecinin köklerinin Rönesans devrine ve reformlara uzanıyor olması, 17. Yüzyılın bilimsel gelişmelerinin bu sürece eşlik etmesi dolayısıyla modernliğin doğuşunu, Galileo'nun tabiat ilimleri alanında yaptığı araştırmaları ve kiliseye karşı takındığı seküler tavır örneğini dikkate alarak özetlemek mümkün gözükmektedir.⁴³

---

⁴² Kovacs, *Modernizmi Seyretmek*, s. 15.

⁴³ RıdvanŞentürk, *Postmodern Kaos ve Sinema*, Avrupa Yak.Yay., 1. Bsk., İstanbul 2011, s. 26.

İnsanı ve insan aklını merkeze alan bu modern süreçte bilimsel, endüstriyel ve teknolojik buluşlarla ortaya çıkan sanayi devrimiyle birlikte toplum, ekonomide kapitalist üretim modeline geçerek yaşantısındaki keskin değişimlerle rasyonel bir düzene adım atmıştır. Modern toplumun işleyişi, insan aklının bir tasarımı olduğundan, aklın doğa ile ilişkisindeki yetkinliğine dayalı olarak zaman içinde oluşup gelişen bir işleyişe sahiptir. Bu toplumsal işleyiş teolojik geleneği temel almaktan çıkılarak bilimsel verilere dayandırılmıştır. Teolojinin kaybettiği politik gücün yerine, yerel yönetimlerin bağımsızlaştığı, özgürlük ve eşitlik söylemlerinin yönlendirdiği yeni bir adalet ve hukuk anlayışı geçmiştir. Artık özne iktidara yükselmiş, devlet sosyalleşmiş, cezalar uysallaşmış, ekonomi sömürgeleşmiştir.

Toplumdaki değişim sanata ve sinemaya da yansımıştır. Artık insan figürünün merkezde olduğu, perspektifin konumlandığı bir mekân ve uzamla yeni bir görsel sanat anlayışı doğmaktadır. Bu anlayış, farklı yorumlama ve eleştiri biçimlerini sistematik olarak ön plana çıkararak zaman içinde sanatın kendisini ve hakikatini sorgulamasıyla ilgili ontolojik açıklamalarda bulunmaya gayret etmiştir.

Sanat olarak modernizm tanımlarına göz attığımızda temelde kendi geleneksel sanat biçimleri üzerine estetik bir düşünmenin ve eleştirel bakış açısının ortak zemin olduğunu görüyoruz.⁴⁴ Modern anlatıyı temellendirirken Macar akademisyen ve kuramcı Andreas Balint Kovacs, Fransız yeni dalgası yönetmenlerinden Erich Rohmer'in, sinemada modernizmin nasıl anlaşıldığıyla ilgili aşağıda belirtilen sözünü, özlü ve genel bir formül olarak kullanır.

“Kübitlerin resimde ya da Amerikalıların roman yazımındaki yaptıklarını yapmaya çalışmış modern sinema şimdiye kadar olmamıştır. Yani gerçekliğin parçalardan yeniden oluşturulmasını kastediyorum ve bu yeniden inşa gelişigüzel ve kutsal şeylere karşı saygısız görünebilir.”⁴⁵

Kovacs, bu tanımdan yola çıkarak modern sinemanın üzerine oturduğu ilkelere belirler.

---

⁴⁴ Kovacs, *Modernizmi Seyretmek*, s. 28.

⁴⁵ Eric Rohmer, Jean Domarchi, Jaques Doniol-Valcroze, Jean Luc Godard, Pierre Kast, Jaques Rivette, and Eric Rohmer, “*Hiroshima, notre amour*”, içinde *Cahiers du cinema* 97 Temmuz 1959, s. 4.'ten naklen Kovacs, *Modernizmi Seyretmek*, s. 128.

1. Modernist sanat gerçekliğin parçalı bir görünümüne sahiptir.
2. Modern sanatçı, gerçekliğin tutarlılığını yeniden oluşturmak için kompozisyonun “genel ve soyut” ilkelerini kullanır.
3. Bu tutarlılığın inşasının temeli, her zaman kendi kompozisyonu içindeki bir “soyut fikir” dir. Bu yeniden inşanın sonucu da kesin olarak bir miktar “keyfiliği ve özneliği” içerir. Çünkü sanat yapıtının biçimi ilk olarak duyulara doğrudan verilen gerçeklikten ziyade soyut bir düşünceye gönderme yapar. Bu sebeple modern biçim her zaman bütün sanatların temeli olarak düşünülen ve ciddiye alınan dünyevi ya da kutsal gerçekliğe dair bir sağduyudan kaynaklanan belirli bir derinlikten yoksundur.
4. Modern sanat biçiminin en büyük kaynağı ampirik gerçeklikten ziyade kendi soyut ilkeleridir, bu nedenle bir ölçüye kadar modern biçim her zaman kutsal şeylere saygısızdır ve “kendini yansıtır”.

Kovacs’a göre bu temel ilkeleri ele aldığımızda ise modern sinemada anlatının üç genel tematik çerçeveye oturduğu görülmektedir:

1. İnsanın çevreden kopukluğu (Yabancılaşma)
2. Gerçeklik anlayışının öznel, mitolojik ve kavramsal olarak yeniden tanımlanması
3. Yüzeydeki gerçekliğin altındaki hiçbir fikrinin açıklanması (Modern birey hiçliği kendi özgürlüğünün temeli olarak kabul eder ve geleneksel metafizik değerleri aramayı bırakır)⁴⁶

Bu ilkelere yola çıkıldığında modern anlatının kullandığı olay örgüsü, anlam yaratırken modern sanatın üç temel ilkesi ile ilişkilendirilmektedir; soyutlama, kendini yansıtmaya ve öznellik. Soyutlama, biçimin doğaya da gerçekliği temsil etmenin geleneksel yollarına değil, gerçekliğin ya da doğanın temel oluşturucu ilkelerinin esaslı bir özeti olarak görülen bir kavramsal yapıya ya da sisteme gönderme yapma anlamına gelir. Modern biçimdeki öznellik; tüm bu kavramlara ait sistemlerin, genellikle yaratıcının (Auteur) şeylere bakmanın yeni bir sanatsal yolu olarak kabul edilmesi gereken girişimi şeklinde sunulması anlamına gelmektedir. Kendini yansıtmaya;

---

⁴⁶ Kovacs, *Modernizmi Seyretmek*, s. 205.

biçimsel estetiğin bu girişiminin izleyici tarafından da anlaşılacak bir tarzda oluşturulmasıdır.⁴⁷ Özellikle sanat filmlerinin anlatısında kullanılan modernist anlam, yorumun belirsizliği, izleyicinin olay örgüsünün inşasına bilinçli zihinsel katılımı ve öykünün öznelliği kullanılarak oluşturulur.⁴⁸

Dönemin felsefesi hakikatin bütünsel olarak kavranılamazlığı üzerine çok fazla fikir ürettiğinden ve gerçeğin parçalı görünümünü yansıttığından sanat eserleri çok katmanlı ve çok anlamlıdır. Anlamlar bölündüğü gibi insanın fiziksel bedeni de resimlerde parça parça gösterilir. Anlatı, öyküsel ve biçimsel olarak çok katmanlı kurular; ele aldığı sorunlara çözüm üretmeyen öykü yapısı ile olasılıklara kapı aradığından, öznel üretime çağrı yapar. Kameraya dönük konuşmalar, nedensiz boşluklar ekleme gibi tekniklerle anlatının modernist söylemi kuvvetlendirilir. Kalitesi yüksek ve sıra dışı eleştirel diyaloglar kullanılır. Parçalı görsel dokuya *O'na Dair Bildiğim İki Üç Şey* (Jean Luc Godard, 1966) ve *Hafta sonu* (Godard, 1967) filmleri en iyi örneklerdendir.⁴⁹

Modern filmler adalet, özgürlük, suç gibi kavramların sebep ya da sonuçlarından çok kavramların kendisini tartışır. Öykü tarzı daha çok bireyin hayatını ve onun çıkmazlarını işleyen belirsiz ve kendini yansıtan bir tarzdadır. Mesela karakterin hayatındaki bir sürece odaklanarak kimlik krizlerine yakından bakabilir. *Persona* (Ingmar Bergman, 1966) filmindeki gibi psikanalitik yaklaşımlar kullanılarak kimlik krizinin kendisi merkeze oturabilir.

Modern anlatı, Serim düğüm çözüm gibi ayrımlamaların olmadığı bir olay örgüsü içinde nedenselliği kırarak öykü ve karakterle olan bağımızı koparabilir. Seyircinin kontrol duygusunu hedef alarak beklenmedik olaylara açık, güvensiz bir dünyanın içinde dolaşmasını isteyebilir. *Serseri Aşıklar* (Jean Luc Godard, 1960) filminde karakterleri motivasyonunu belirleyemediğimiz gibi olayların arasında neden sonuç ilişkisi de kuramayız. Patricia'nın kararlarının nedenleri açıklanmaz yahut Michael'e âşık olup olmadığı anlaşılmaz. İzleyici kimin neden öyle seçimler yaptığı konusunda

---

⁴⁷ Kovacs, *Modernizmi Seyretmek.*, s. 206.

⁴⁸ Kovacs, *Modernizmi Seyretmek.*, s. 72.

⁴⁹ Kovacs, *Modernizmi Seyretmek.*, s.133.

sürekli olarak varsayımlar üretir. Modern anlatıda öykünün nasıl anlatıldığı önemlidir çünkü biçimsel sorgulama ön plandadır. Estetik kaygının hizmet ettiği amaç ise daha çok bireyin düşünce dünyasına yönelik olduğundan sinematografik biçimler, duygusal uyarımdan çok düşünsel olarak sorgulamaya iten söylem dilini açığa çıkarmayı hedefler.

Modern anlatıda tesadüfün kullanımı klasik anlatıdan temel olarak farklılık gösterir. Burada tesadüfün işlevi olay örgüsündeki nedenselliği onaylamak değil onu sorgulamak ve dünyadaki “şeylerin oluş tarzının” tahmin edilemezliğini göstermektir. Modern anlatıda tesadüfler daha yüzeysel düzeyde kalarak klasik anlatıdaki derin gerekliliklerini yitirirler. Klasik anlatının amacı, finalde izleyicinin tesadüflerin rasgele karakterini unutmamasıdır. Oysa modern anlatının amacı izleyicinin aklına, tesadüflerin çoğu kez öykülerin sonunda gerçekleşmesi yoluyla rastlantıların dramatik etkisini sokmaktır. Bernardo Bertolucci'nin ilk uzun metraj filmi olan ve senaryosunu Pier Paolo Pasolini ile birlikte yazdığı *La Commare Secca* (*Korkunç Orakçı*) (Pasolini, 1962) filminde bir fahişenin öldürülmesiyle ilgili bir soruşturmanın öyküsünü anlatır. Soruşturmanın sonunda bir cinayet işleminin her biri için bir tesadüf meselesi olduğu ortaya çıkar. Bir tanesi ise özel bir sebep olmaksızın ve kaza sonucu bu cinayeti işlemiştir.⁵⁰ Buradaki modern anlatıya işaret eden yenilik tesadüfün yalnızca önemli yön değiştirmeler için bir motivasyon haline gelmesi değil aynı zamanda bütün bir yaşam tarzının ilkesine dönüşmesidir.

Zaman ve mekân kurgusunda geçmiş ve gelecek iç içe geçirilerek sınırlamalar ortadan kalkar. Zamanın kendisi geliş gidişler yapılabilen bir araca dönüşebilir. *Hiroşima Sevgilim* (Alain Resnais, 1959) filminde zaman yavaşlatılan, tutulan ya da esnetilebilen somut bir gerçeklik olarak kullanılır.

Modern anlatıdaki sonlar, ucu açık yahut olayların çözüme ulaşmadığı tamamen belirsiz sonlardan oluşabilir. Bazı sonlarda ise Kovacs'ın modernist dönemde ortaya çıktığını ifade ettiği “spiral yörünge anlatı” tekniğinin kullandığı sonlar mevcuttur.⁵¹ Bu sonlarda, karakterler olaylardaki sorunu çözmek için bir dizi girişimde

---

⁵⁰ Kovacs, *Modernizmi Seyretmek*, s. 83-84.

⁵¹ Kovacs, *Modernizmi Seyretmek*, s. 88.

bulunur ancak yalnızca geçici çözümlere ulaşırlar. Sorun kısmen çözülsün de baştaki sorunu tetikleyerek yeniden üreten başka bir çatışma ortaya çıkar. Onlar sürekli olarak aynı sorunun çözülmeden kaldığı yeni durumlarla karşı karşıya kalırlar. Bu tip öykülerde çözüm çatışmanın yok olması değil bu çatışmayı çözemeyen karakterlerin yok olmasıdır. *Almanya Sıfır Yılı* (Roberto Rossalini, 1948) filminde ailesinin ve kendisinin geçimi için uğraşan bir çocuğun intihar etmesiyle sonuçlanması bu anlatıma tipik bir örnektir. *Jules ve Jim* (François Truffaut, 1962) filminde ise tekrar eden girişimlerinden sonuç alamayan kadın kahramanın, aşıklarından biriyle intihara sürüklenmesini konu alır.

2.4 Avangart Anlatı

Fransızca bir kelime olan avangard (avant-garde), asıl olarak ön sıralarda görev yapan askeri birlik anlamını taşımaktadır. Fransızlar daha sonra bu kelimeyi yeni sanat hareketlerini tanımlamak üzere aynı anlamda kullanmaya devam etmiştir. Avangard “Kabul edilen formların dışında kalan veya bunlara karşı çıkan; genel geçer, günlük, standartlara ters düşen ya da uygun olmadığı iddia edilen konularla ilgilenen ve özellikle ticari hesaplara düşman olan sanatsal yaklaşım”⁵² olarak tanımlanabilir. Aynı şekilde “avangard, yeni, yenileyici, çığır açan, geleneksel/konvansiyonel olandan ayrılan, alanında yeni bir yön belirleyen, bazen bütün bir sanat anlayışına karşı duran ve yeni bir sanat tanımlaması iddiası taşıyan hareketlere verilen bir adıdır.”⁵³ tanımını da kullanabiliriz.

Bazı kuramcılar avangardı modernizmin içinde bir hareket olarak kullansa da Matei Calinescu, Antoine Compagnon, Raymond Williams gibi kuramcılar onu modernizmden ayırmışlardır. Antonie Compagnon avangardın içinde “geleceğe dair tarihsel bir bilinç ve zamanın ilerisinde olma arzusunu” görürken, modernizm ise “şimdiye dair bir tutku” diye belirtir.⁵⁴ Özellikle Peter Burger’ e göre avangard, 20.

---

⁵² Liz-Anne Bawden, *The Oxford Companion to Film*, Oxford University Press, London, 1976’den Nilgün Abisel, *Sessiz Sinema, De Ki Basım Yay.,3. Bsk.*, Ankara 2014, s. 229.

⁵³ Rıdvan Şentürk, “Avangart Sinema ve Empresyonizm”, *Global Media Journal Turkish Edition*, İstanbul 2012, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 142.

⁵⁴ Compagnon, *Cinque Paradoxes de la modernite*, s. 48’den Kovacs, *Modernizmi Seyretmek*, s. 27.

Yüzyılın sanat yapıtının özerk karakterini reddeden sanatı gündelik yaşam alanıyla yeniden bütünleşmesini onaylayan bir sanat hareketidir. Avangard, sanatın toplumsal işlevlerinden uzaklaşan ve katıksız estetik özeleştiri kategorisine uyan ‘estetik,’ modern hareketlere radikal bir şekilde karşıdır. Modernizm sanatı sanat olarak kurumlaştırır. Avangard, ise kurumlaşmanın sanatı kendi katıksız estetik boyutuyla sınırladığı ve onu toplumsal işlevlerinden tecrit ettiği öncülüne dayanarak sanatsal kurumlara saldırır. Burger’e göre bu durum modernizmle Avangardı ayıran en temel farktır. Avangard sanat yapıtı toplumsal, politik ve felsefi bir manifesto olmasından hareketle modernizm içinde sayılamaz.⁵⁵

Avangart Fransa’da 1920’lerde başlayan ve 30’lara kadar süren, iki dünya savaşının arasındaki bir dönemi nitelemektedir. İlk olarak resim ve edebiyat sanatındaki akımlarla ortaya çıkan bu hareket daha sonra sinemayı da etkisi altına almıştır. 1. Dünya savaşı sonrası yaşanan ekonomik ortam, yükselen enflasyon, artan geçim masraflarıyla birleşince ülkede toplumsal bunalım yaşanıyor ve her yerde grevler baş gösteriyordu. Dönemin sanatçıları Paris’te bir yandan bu toplumsal bunalımları ve savaşın sebeplerini sorgularken bir yandan da geçmişin sanatına tepkilerini sürdürüyorlardı. Bu ortamda yeni bir sanatsal ifade biçimi arayışları sürerken avangart hareketin ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle empresyonizm, sürrealizm, dadaizm ve soyut sanat akımlarının etkileriyle oluşan avangart sanat, sinema alanında ticari kaygıdan uzaklaşarak sanatsal kaygı taşıyan yaratımlarla kendine yön belirlemiştir. Parisli sinemacıların çıkardığı sinema dergilerinde fikirsel derinliklerini açığa çıkarttıkları yazılar yayınlaması, sinema kulüpleri kurarak sinemanın sanat olarak kabulüne yönelik adımlar atılmasıyla hem Fransız sinemasının hem de avangard sinema dilinin temelleri oluşmuştur.

Avangart sinemanın en önemli yazar ve yönetmenlerinden olan Germanie Dulac (1882-1942) sinema anlayışını şöyle açıklamaktadır; “Tekniği, görüntü ve sesin anlatımsallığını, yenilenmiş bir bakışın hizmetinde kullanarak yerleşik gelenek-

---

⁵⁵ Peter Burger, *Theory der Avantgarde*’ den Kovacs, *Modernizmi Seyretmek*, s. 27.

lerle bağıını koparmak, görsel ve işitsel alan içinde kalan yeni duygusal akortlar aramak.”⁵⁶ Dulac’a göre bir avangard film kalabalıkların zevkine yönelmeyi amaçlamaz. Hem saf düşüncenin kişisel bir manifestosu olduğundan bencil, hem de ilerlemenin dışındaki tüm öteki ilgi noktalarından yalıtılmış olduğundan özverilidir. Bu bağlamda Fransız Avangart sinemacıları yenilikçi çabalarıyla tanınan Sovyet yönetmenlerden ayıran en önemli fark bu anlayıştadır. Çünkü aynı sanatsal akım ve estetik kaygılardan etkilenmiş olmalarına rağmen Sovyet yönetmenler sinemaya daha siyasi bir işlev yükleyip geniş bir seyirciye hitap etmeyi hedeflemişlerdir.⁵⁷

Avangart filmlerde anlatıda farklı yaklaşımlar sergilenmesi neredeyse bir koşuldur. Öykü yerine biçim ve hareket aracılığıyla ifade arayan yeni anlayışlar geliştirmişlerdir. Bazen hafif bir öyküsü olan fakat kamera açılarının farklı kullanımının, yumuşak odaklanmanın ya da bindirme ve erimelerin kullanıldığı tekniklerle bu farklılıklar yaratılmıştır. Bazen de zaman mekân mantığını ortadan kaldırmışlardır. Rüya benzeri görüntü düzenlemeleri kullanarak gerçeküstücü eğilimleri söylemlerine dâhil etmişlerdir.

Empresyonistlerin bu adı almalarının en önemli nedeni, anlatıma büyük psikolojik derinlik kazandırmakla ve bir karakterin bilincini ortaya koymakla ilgilenmeleridir. Bu ilginin yönelimi psikolojik davranışlardan ziyade içsel aksiyondur. Abel Gance ve Louis Delluc gibi yönetmenler filmlerinde olay örgüsü zamanını ve özneliği yönlendirirler. Anıları tanımlamak için bir ya da birden çok geri dönüşler kullanırlar. Karakterin iç dünyasına, düşlerine, fantezilerine ve zihinsel durumlarına ısrarcı bir şekilde değinirler. İnsanın zihinsel durumlarını sinematografi ve kurgu aracılığıyla ifade etme yolları deneyerek, irisler, maskeler ve bindirme teknikleriyle düşünce ve duyguları aktarırlar.⁵⁸ Genel olarak avangart ve özellikle empresyonist filmlerin en bariz vasfının edebiyatı, oyuncuyu ve teleolojik bilincini merkeze alan dramaturgiyi model olarak benimseyen klasik-gerçekçi anlatım sinemasından uzaklaşarak, resmin

---

⁵⁶ Germaine Dulac, *The Avant- garde Cinema*, New York University Press, s. 141’den Abisel, *Sessiz Sinema*, s. 229.

⁵⁷ Abisel, *Sessiz Sinema*, s. 229-232.

⁵⁸ Bordwell-Thompson, *Film Sanatı*, s. 464, 465.

kendisine merkezi bir konum biçmesi olduğu görülmektedir.⁵⁹ Özellikle Dulac çizgiler, hacimler, yüzler, duygulara ve düşlere daha çok yer bırakmak üzere bunların temsili anlamlarından soyunarak kendi formlarının mantığı içinde, hiçbir tertip ya da plan olmaksızın doğrudan gelişmeleri gerektiğini söylemiştir.⁶⁰ *Madam Beudet'in Gülüşü* (Germaine Dulac, 1923) filmi kadın karakterin iç dünyası ve düşleri üzerine kurulmuş bir anlatı yapısı sergiler. Film, bir kumaş tüccarı ile yaptığı evlilikte sıkıcı bir rutinin içinde sıkışıp kalan Madam Beudet'in, gündüz düşleri sayesinde bu monotonluğu kırma çabasını anlatır. Düş dünyasının görüntülerindeki akış, bindirme ve kurgu teknikleri kullanılarak sağlanır. Düşlerinde gökyüzünde araba ile dolaşan Madam Beudet karakteri bazen de hiç sevmediği kocasını bir tenisçinin evden alıp götürmesini hayal eder. Yönetmen Dulac, "kendisine sık sık intihar şakası yapan kocasının ölümünü dileyen kadın karakter" vasıtasıyla modern zamanın orta yaşlı ve umutsuz kadın figürünü öne çıkarır ve modern kadının varlığına ilişkin eleştirel bir bakış sunar.

Freudyen psikanalizden etkilenen sürrealist ekol ise aklın kontrolünün olmadığı ve her türlü estetik ve ahlaki kaygının ötesinde olan bilinçdışını anlatılarında yansıtmaya çalışmıştır. Birçok sürrealist film aşırı derecede anti-anlatıdır ve nedenselliğin kendisine saldırarak gerçekçilikle savaşır. Bu filmler seyircinin aslında olmayan anlatıyı bulmaya çalışarak rahatsız olmasını ister. Bu sinema stili eklektik ve sürrealist resmin etkisi altındadır ⁶¹ Filmin biçimine dair birçok denemeler yapan kuramcı ve yönetmen John Epstein, yakın plan fotojeni çekimlerle nesnelere her seferinde yeniden anlam kazandığından bahsederek avangart anlatıya yeni bir boyut kazandırır. Şair ve yönetmen Marcel L'Herbier ise filmlerinde izlenimci ve simgeci yaklaşımlarla farklı dekor tasarımları deneyerek dekoratif sanat mozaikleri elde etmiş, görsel ustalıklarıyla kendine özgü bir tarz geliştirmiştir.

---

⁵⁹ Şentürk, "Avangart Sinema ve Empresyonizm", s. 160.

⁶⁰ Abisel, *Sessiz Sinema*, s. 233.

⁶¹ Bordwell-Thompson, *Film Sanatı*, s. 466.

2.5 Postmodern Anlatı

Kelime anlamı olarak modernizmden sonraki döneme gönderme yapan postmodernizm, modernizmin ortaya çıkardığı toplumsal yapı ve biçimde fiili bir çözümlenin başladığı noktada ortaya çıkan harekete verilen addır. Hareketin başlangıcını, Avangart dönemin sonlarına, ikinci dünya savaşından hemen önceki tarihlere götürebiliriz. Ünlü İngiliz tarihçi Arnold Toynbee, 1939'da yazdığı *Bir Tarih İncelemesi* adlı kitabının 5. Cildinde "modern dönem Birinci Dünya Savaşı ile son bulmuştur. Bundan sonraki dönem postmodern dönemdir ve iki dünya savaşı arası bu dönemin başlangıcı olmuştur"⁶² der. İşte bu şekilde postmodern ve postmodernizm terimleri de ilk olarak Toynbee sayesinde literatüre girmiş olur.

Tarihsel olarak bakıldığında, Frederic Jameson'ın ileri sürdüğü gibi, postmodernizm, askeri ve iktisadi Amerikan hakimiyeti akımının üst-yapısal ifadesi ya da en azından Avrupa-merkezciliğin sonu olarak da görülebilir.⁶³ Özellikle 60'li yıllarda kendisinden söz edilmeye başlanan bu hareket, 80'li yıllarda gündelik yaşamda bir kavram olarak kullanılmaya başlandı. Önceleri mimaride bir yöntem olarak yerini arayan kavram gitgide politik ve ekonomik bir yönetime sonra da eleştirel bir bakış açısına dönüşmüştür.

Kavrama yönelik düşünsel ve kültürel yaklaşımlara bakıldığında ise; Jean-François Lyotard'a göre postmodernizm, yeni bir bilgi biçiminden dünyaya bakmamız gereken dönem olarak görülebilir. Bu dönemde aydınların artık yapabilecekleri tek şey, hakikati söylemek, dünyayı kurtarmak vs. yerine yeni hamleler bulmak; küçük öyküler anlatma ve dinleme gücü edinmek; genelde de bilimsel bilginin, anlatıya dayalı bilgi karşısındaki ayrıcalıklı, üstün konumunun sona erdiğini kabul etmektir.⁶⁴

Kavramın kültürel tanımları ile ilgili Frederic Jameson şu şekilde bir çerçeve çizer. "Kültürde postmodernizm üzerine benimsenen her konum -ister savunma ister

---

⁶² Sıtkı M. Erinç, "Postmodernizm'in Tanımı", *Anadolu Sanat Dergisi*, Eskişehir 1994, Sayı: 2, s. 31.

⁶³ Necmi Zekâ, "Zekâ: Yolları Çatallanan Bahçe", *Postmodernizm: Jameson, Lyotard, Habermas*, (Der. Necmettin Zekâ), Kıyı Yayınları, 2.Bsk., İstanbul 1994, s. 10.

⁶⁴ Zekâ, "Yolları Çatallanan Bahçe", s. 26.

karalama olsun- aynı zamanda ve zorunlu olarak, bugün çokuluslu kapitalizmin doğasına ilişkin açık ya da örtük bir siyasal tavidir. Ve postmodernizmi bir üslup olarak değil de bir dizi çok farklı ama tabii özelliğın mevcudiyetine ve bir arada yaşamasına olanak tanıyan bir kavramla anlamak yani kültürel bir başat öge olarak kavramak zorunlu görünüyor”⁶⁵ diye belirterek kavramın içeriğini netleştirmektedir.

Sanatsal açıdan baktığımızda da Lyotard, postmoderni açıklarken “Postmodern, modernin içinde gösterilemeyecek olan şeyleri bizzat gösterimin kendinde öne çıkarandır, uygun formların tesellisi ile imkansızın nostaljisini hep birlikte yaşamaya elveren beğeni konsensüsünü reddedendir.; yeni gösterimleri, tadını çıkarmak için değil, ama gösterilemez varolduğunu daha iyi hissettirmek için araştırandır” der ve postmodern sanatçıyı bir filozof konumuna sokar.⁶⁶

Postmodernist anlatı, postendüstriyel toplumun ürettiği bir anlatı şeklidir. Bu toplumda bireysellik giderek yok olurken özgünlük anlamını yitirmeye başlamıştır. İnternet, medya- televizyon ve sinemanın çağın gerçekliğini kurduğu, “seyreleyen” bireylerin ekran ve perdeden akan imge ve anlamlarla yaşamını düzenlediği bu postendüstriyel dönem, postmodern anlatının arkasındaki yapıyı oluşturur.

Postmodern anlatıya “çifte kodlama” olarak yansıyan en temel özellik, yüksek sanat ve popüler sanat arasındaki ayrımın ortadan kalkmasıdır. Postmodern estetik, sanat ve gündelik hayat arasındaki sınırı silerek her şeyin sanat olabileceğine dair bir iddiayı sanatsal alanda temel ilke olarak görmektedir. Bu ilke, her türlü faaliyetin sanatsal alanda kendine yer bulmasına yol açar ve böylece yüksek kültür ve kitle kültürü-popüler kültür arasındaki hiyerarşik ayrım çöker.⁶⁷ Postmodern anlatının eklektik ve çok sesli yapısı sayesinde hem azınlığa hem seçkine hem de popüler kültür kodlarına hitap eden bir anlam inşa edilerek farklılıklar öne çıkarılır.

---

⁶⁵ Frederic Jameson, “Postmodernizm ya da geç kapitalizmin kültürel mantığı”, *Postmodernizm: Jameson, Lyotard, Habermas*, s. 61-62.

⁶⁶ Jan François Lyotard, “Postmodern nedir sorusuna cevap”, *Postmodernizm: Jameson, Lyotard, Habermas*, s. 57.

⁶⁷ Ali Karadoğan, “Postmodern Sinema mı Film mi?” *İletişim Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2005, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 142.

Postendüstriyel dönemin kaotik yapısından beslenen postmodern anlatı, pastiş, parodi ve şizofreni gibi post modern kavramları da içerisinde barındırır. Pastic ölü biçemlere öykünmedir.⁶⁸ *Bıçak Sırtı* (Ridley Scott, 1982) filmi bilim kurgu olmasına rağmen 1940'ların kostümlerini, ofislerini ve punk-rock saç stillerini birleştirerek kullandığı için klasik bir pastiş örneği sayılır. Parodi ise bu öykünmeye alaycı bir biçim ekler. *Büyük Lebowski* (Ethan Cohen, Joel Cohen, 1998) filmi eğlence endüstrisini ağır bir şekilde parodiler. Şizofreni, Psikanalist Lacan tarafından ortaya atılan bir psikolojik bozukluğu açıklayan terimdir. Lacan kısaca şizofreniyi “gösteren zincirinde ve bir söyleyiş ya da anlamı oluşturan birbirine bağlı sentagramatik gösteren dizilerinde bir kırılma” şeklinde tanımlar.⁶⁹ Birbirinden farklı olay ve nesnelere tekrar ve yeniden yan yana getirilerek hem zamanla hem de imgelerle oynayan postmodern anlatı, nostaljiye duyarlı öykü yapısıyla geçmiş ve geleceğe giderek şimdiyi yeniden kurguladığı gibi şimdiye yoğunlaşarak geçmişe ve geleceğe çağrışımında bulunabilir. Metne ya da karaktere şizofrenik bilişler (kırılmış zincirin ürettiği anlam, yapay ya da alternatif gerçeklik) yüklenerek anlatının içeriğine gerçeklik bağlamında müdahale edilebilir. *Dövüş Kulübü* (David Fincher, 1999) filminde gerçekliğin çarpıtılmış hali ve yanlış yerleştirilmiş kimliklerin içinde dolaşan şizoid bir karakter yansıtılır.

Rıdvan Şentürk postmodern anlatının seyirciye vaad ettiği estetik çerçeveden bahsederken aynı zamanda seyircinin konumuna dikkat çeker.

“Seyreden bireyler postmodern estetiğin şaşkıncu hareketler, beklenmedik karşılaşmalar, gerçeğin tabiatının problematizasyonu, libidinal sınır aşmaları ve seyir vasıtasıyla kendilerini hayrete düşürecek bir rüya gezisine davet ettiğini görürler. Bu estetikte eserler, türler, anlatım teknikleri, saçılmış mekanlar ve zaman birimleri tıpkı farklı gerçeklik düzeyleri gibi dil oyunlarını ihtiva eden bir diyalogda içiçe geçmiştir. Bu diyalogun devam edebilmesi için seyirci yorulmak

---

⁶⁸ Frederic Jameson, *Postmodernizm*, (Çev. Nuri Plümer-Abdülkadir Gölcü), Nirengi Kitap, 1. Bsk., Ankara 2011, s. 59.

⁶⁹ Jameson, *Postmodernizm*, s. 68.

bilmeyen bir hareketlilik içinde olmalı, seyretmeli, tecrübe etmeli ve bizzat kendini hadiseleştirmenin sanatın estetik tabiatını belirlediğini keşfetmelidir.”⁷⁰

Postmodern anlatının anlamlı ve bütünlüklü bir metin yerine daha çok yapı sökümlerini uygulanan öykü ve karakterler kullandığını görürüz. Öyküler de karakterler de parçalanmış ve çelişkili yapılarıyla karşımıza çıkar. Ana karakter zaafı olan (röntgeni, alkolik) fakat aynı zamanda iyi ve güvenilir bir erkek karakter olabilir. İki dünyada sıkışan, birileri tarafından yönlendirilen yahut sıradan bir insan gibi ağlayan erkek karakter kullanımı oldukça fazladır. Olay örgüleri, metinlerarası düzlemde inşa edilen anlamlarla “klişe” tabir edilen söylem biçimleriyle farklı metin ya da filmlerden toplanarak ortaya çıkmış “kolaj” bir yapıya sahip olabilir.

Postmodern anlatılarda “tesadüf” merkezi bir unsur olarak görülebilir. Fakat buradaki en temel fark tesadüfün postmodern kullanımının onun bir felaket değil ancak alternatif bir gerçekliğin tezahürü olmasıdır. Klasik anlatının sonunda izleyici “ne olduysa olması gerektiği gibi oldu” sonucuna varır. Modern anlatının sonunda “her şey çok farklı olabilirdi” der. Postmodern anlatı ise aslında aynı şeyin aynı anda nasıl farklı olabileceğini yani aynı öykünün farklı bir çeşitlemesini gösterir. *Ucuz Roman* (Quentin Tarantino, 1994) filminde tesadüf neredeyse tüm hâkim kuraldır. *Koş Lola Koş* (Tom Tykwer, 1998) filminde ise her şeyin öyküyü herhangi başka bir yöne döndürebilen tesadüflere bağlı olduğu aynı öykü modelinin alternatif versiyonlarından oluşur.⁷¹

Postmodern anlatıda anlatının merkezi sürekli değişebilir. Farklı karakterlerin biçimlendirdiği olay örgülerinden oluşan bir büyük temel öykü olabilir. *Bıçak Sırtı* (Ridley Scott, 1982) filminde karakterlerin hikâyelerini kendi merkezlerinden ayrı ayrı izleriz. Bu durum aynı zamanda seyirciyi özdeşleşme yapamadığı bir karakter yapılandırmasıyla karşı karşıya bırakır.

---

⁷⁰ Şentürk, *Postmodern Kaos ve Sinema*, s. 416.

⁷¹ Kovacs, *Modernizmi Seyretmek*, 84-85.

Postmodern anlatıda cinselliğin ve tutkuların metaya dönüştüğü, şiddet içerikli eril fantezi dünyasının ve eril korku kültürünün yeniden sunumunu seyrettiğimiz öykülere sık sık yer verilir. *Mavi Kadife* (David Lynch, 1986) *Temel İçgüdü* (Paul Verhoeven, 1992), *Vahşi Duygular* (David Lynch, 1990) gibi filmlerde bu temalar anlatıya işlenir.

Bert Olivier postmodern filmleri birleştirici ve yıkıcı türden filmler olmak üzere iki kısma ayırır. Olivier'e göre birleştirici türden filmler postmodernizmin yüzeysellik, çoğulluk gibi özelliklerini aşmayan, bu özellikleri sadece sunan filmlerdir. Bunlar, *Kayıp Hazine Avcıları* (Steven Spielberg, 1981), *Çin Mahallesi* (Roman Polanski, 1974), *Yıldız Savaşları* (George Lucas, 1980), *Temel İçgüdü* (Paul Verhoeven, 1992), *Özel Bir Kadın* (Garry Marshall, 1990), *Robocop* (Jose Padilha, 2014), *Genç Bekar Bayan Aranıyor* (Barbet Schroeder, 1992) gibi filmlerdir. Yıkıcı türden filmler ise tüm bu klişeliği ve heterojenliği sorgulayan filmlerdir. *Diva* (Jean- Jacques Beineix, 1981), *Montrealli İsa* (Dneys Arcand, 1989), *Bıçak Sırtı* (Ridley Scott, 1982), *Mavi Kadife* (David Lynch, 1986) gibi filmlerde bu sorgulamayı görürüz.⁷²

Sonuç

20. yüzyılın ikinci yarısında anlatıbilim bir bilim dalı olarak ortaya çıkmış ve bu alandaki gelişmeler özellikle 70'lı yıllardan itibaren bütün sosyal bilimlere içine alan bir etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Önceleri yalnızca edebi anlatıların uyguladığı bir yöntem olarak kullanılan anlatısal yaklaşımlar, zamanla psikoloji, felsefe, sosyoloji, sanat tarihi, iletişim, ilahiyat, tıp ve yapay zekâ gibi alanlarda kullanılan ve uluslararası ölçekte yaygınlaşıp çeşitlilik kazanan bir yaklaşım olmaya devam etmiştir. Sinema sanatı ise özellikle kurmaca anlatının kavram ve kuramlarının bütün olanaklarını kullanmış, evrensel olarak rağbet gören bu dinamik alanı kendi bünyesine katmıştır. Bu bağlamda çalışma, güncel anlatı yapılarının kökeninde yatan geleneksel temeli araştırmış ve toplumsal değişimlerle şekillenen ana akım eğilimleri dönemsel olarak incelemiştir. Çalışmada anlatıların ortaya çıkışına denk düşen

---

⁷² Karadoğan, "Postmodern Sinema mı Film mi?", s.149.

toplumsal ve kültürel dinamikler tespit edilmiş ve ana akım anlatıların dönemlerinin etkilerini taşıdıkları görülmüştür. Sinemada kullanılan temel anlatı özellikleri ise yine dönemseller üsluplara uygun olarak aktarılmış ve birçok yönetmenin kendi tarzını ana akım anlatılar üzerinden oluşturduğu anlaşılmıştır.

Bilindiği üzere toplumsal yaşamdaki gelişim evreleri ve bu gelişimlerin anlatı formlarını yönlendirme stratejileri farklı dönemlerde farklı oluşum aşamalarından geçmiştir. Epik anlatı ile post modern anlatının ortaya çıktığı toplumsal koşullar ve anlatının sanata yansıma biçimleri birbirinden farklıdır. Toplumlar, anlatılar aracılığı ile tüm bu değişen koşullar karşısında yaşanan tecrübeleri içselleştirerek bir anlamda var olma mücadelelerini hayata ve sanata aktarmıştır. Film senaryolarında kullanılan öyküler, kimi zaman anlatı kuramcılarının teorilerini temel alırken çoğu zaman da tragedya, masalları, mitleri yahut toplumu derinden etkileyen edebi anlatıları örnek almıştır. Anlatının hayatımızda her zaman mevcut olduğu ve dünyayı anlamlandırma sürecimizde anlatılara ihtiyaç duyduğumuz düşünülürse; Anlatı formlarının toplumsal gelişme süreçleriyle interaktif bir ilişki deneyimlediği ortaya çıkmaktadır. Günümüz dünyasında sınırları belirlenmiş ana akım teoriler oluşmazken bu postmodern dünyanın sınırsız ihtimallere ve belirsizliklere açık olması ve medya araçlarındaki olağanüstü değişimlerin sonucu olarak artık hibrit anlatılar gibi karma yapılar ya da David Herman'ın deyişiyle “yeni/çoğul anlatılar” ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda anlatı yapılarının temeline inerek bu yapıların köklenme süreçlerini takip etmek ve geleneksel unsurları ortaya çıkarmak, yeni ve özgün anlatı yapılarını inşa etmeyi kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

Abisel, Nilgün, *Sessiz Sinema*, De Ki Basım Yay., Ankara 2014.

Avşar, Rasim Erdem, “Aklın “Aksesuar”ları: Gustav Freytag’ın Dramatik Yapısından Bir Dünya Tasavvuruna”, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, İstanbul 2019, Sayı: 28, s. 10.

Bordwell, David, Kristin Thompson, *Film Sanatı*, (Çev. Ertan Yılmaz-Emrah Suat Onat), De ki Basım Yay., Ankara 2012.

- Chatman, Seymour, *Öykü ve Söylem: Filmde ve Kurmacada Anlatı Yapısı*, (Çev. Özgür Yaren), De Ki Basım Yay., Ankara 2009.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 1999.
- Culler, Jonathan, *Yazın Kuramı*, (Çev. Hakan Gür), Dost Kitabevi Yay., Ankara 2007.
- Çiğ, Muazzez İlmiye, *Gilgames*, Kaynak Yayınları, yy. ty.
- Dervişcemaloğlu, Bahar, *Anlatıbilime Giriş*, Dergâh Yay., İstanbul 2016.
- Erinç, Sıtkı M., “Postmodernizm’in Tanımı”, *Anadolu Sanat Dergisi*, Eskişehir 1994, Sayı: 2, s. 31-45
- Ersümer, Ayşe, *Oluk Klasik Anlatı Sineması*, Hayalperest Yay., İstanbul 2013.
- Forster, E.M., *Roman Sanatı*, (Çev. Ünal Aytür), Adam Yay., İstanbul 1985.
- Homeros, *İlyada*, (Çev. Azra Erhat, A. Kadir), Can Yay. İstanbul 2008
- Jameson, Frederic, *Postmodernizm*, (Çev. Nuri Plümer-Abdülkadir Gölçü), Nirengi Kitap, Ankara 2011.
- Karadoğan, Ali, “Postmodern Sinema mı Film mi?”, *İletişim Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2005, Cilt: III, Sayı:1, s.133-160
- Kovacs, Andras Balint, *Modernizmi Seyretmek*, (Çev. Ertan Yılmaz), De Ki Basım Yay., Ankara 2016.
- Manfred, Jahn, *Anlatıbilim: Anlatı Teorisi El Kitabı*, (Çev. Bahar Dervişcemaloğlu), Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yay, İstanbul 1999.
- Mutlu, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1998.
- Platon, *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 20. Bsk. İstanbul 2010.
- Rıfat, Mehmet, *Gösterge Eleştirisi*, Kaf Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Şentürk, Rıdvan, *Postmodern Kaos ve Sinema*, Avrupa Yakası Yay., İstanbul 2011.
- Şentürk, Rıdvan, “Avangart Sinema ve Empresyonizm”, *Global Media Journal Turkish Edition*, İstanbul 2012, Cilt: III, Sayı: 5, s. 142-175.
- Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>, 19 Mart 2020.
- Ünal, Yörükhan, *Dram Sanatı ve Sinema- Klasik Anlatı Yapısının Kökenleri*, Hayalperest Yay., İstanbul 2015.
- Zekâ, Necmettin (Der.), *Postmodernizm: Jameson, Loyatard, Habermas*, Kıyı Yay., İstanbul 1994.

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ VE GENEL YAZIM KURALLARI

1. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisine telif, edisyon kritik, çeviri, kitap tanıtım ve değerlendirme şeklinde gönderilen yazılar değerlendirmeye alınır.
2. Dergiye gönderilen yazılar başka bir yayın organında yayımlanmamış veya yayım sürecinde bulunmaması gerekir. Daha önce kongre, bilgi şöleni, çalıştay veya toplantıda bildiri şeklinde sunulan çalışmalar ise tarih ve yeri belirtilmesi şartıyla, yayın kurulu tarafından uygun görülmesi durumunda yayımlanabilir. Bu konudaki her türlü sorumluluk yazarlara aittir.
3. Dergimize yazı gönderimi sadece <http://dergipark.gov.tr/sinopusd> adresinden Dergi Parka üye olunarak yapılabilir. Derginin bütün süreçleri elektronik ortamda gerçekleşir.
4. Yazar, makale ekinde Yazar Telif Hakkı Devri Formunu doldurarak gönderir. Birden fazla yazar olduğunda ise diğerlerinin katkısını açıklayan Yazar Katkı Formu her yazar için ayrı ayrı düzenlenir.
5. Dergiye gönderilen yazılar öncelikle editörlük tarafından incelenir. Dergi yazım ve yayım ilkelerine uygun olmayan yazılar düzeltilmek üzere yazara iade edilir.
6. Editörlük tarafından onaylanan yazılar, yazar ve hakemin isimleri karşılıklı olarak gizli tutularak değerlendirilmek üzere en az iki hakeme gönderilir. Belirlenen sürede raporlarını göndermeyen hakemlerin yerine editörlük tarafından yeni hakem atanır.
7. Dergi, hakemlerin isteği üzerine, gönderilen yazılarda düzeltme isteyebildiği gibi yazıyı reddetme hakkına da sahiptir. İstenilen düzeltmeler Dergipark makale takip sistemi üzerinden yazarlara bildirilir. Hakemler düzeltmeleri yazının yayımlanmasından önce görmek isteyebilirler. Yazıların yayımlanması hakkındaki son karar, hakem çoğunluğunun görüşü dikkate alınarak editörlük tarafından verilir. Yayımına karar verilen yazılar yazarlara bildirilir.
8. Yazılar, notlar, tablo, şekil, grafik ve referanslar/kaynakça dâhil tüm metnin 7.500 kelimeyi geçmemesi tercih edilir.
9. Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden 300 kelimeyi geçmeyen Türkçe ve İngilizce öz (abstract) bulunmalıdır. Yazı amaç, kapsam ve araştır-

ma ile ilgili literatürdeki yaklaşımların ve bu çalışmanın yönteminin ele alındığı bir “Giriş” bölümü ile başlamalı aynı şekilde elde edilen bulguların değerlendirildiği bir “Sonuç” bölümü ile de bitirilmelidir.

10. Yazılar üstten 2,5 cm, alttan, sağ ve soldan 2 cm, üst bilgi 1 cm ve alt bilgi 0,4 cm boşluk bırakılacak şekilde ayarlanan 17x24 cm ebadındaki sayfalara yazılır.

11. Ana metin 11 punto, Türkçe ve İngilizce özetler, Dipnotlar ve Kaynakça 10 punto Times New Roman harf karakterinde, Dipnotlar 12 nk., diğerleri 1,5 satır aralığından oluşur. Paragraflar ilk satır ve kaynakça ikinci satır girintisi 1,25 cm olmalıdır.

12. Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler en fazla 5 sözcükten oluşmalıdır.

13. Türkçe makale başlığı büyük harf olmalıdır. İngilizce başlığın, Öz, Anahtar Kelimeler, Abstract ve Keywords sözcüklerinin de sadece baş harfleri büyük yazılmalı ve bu sözcükler özet metinden 0,6 nk. mesafeli olmalıdır.

14. Tablo, şekil, fotoğraf, grafik ve çizimlere sıra numarası verilmeli, bunların isimlendirilmelerindeki her sözcüğün ilk harfi büyük yazılmalı ve tablo başlığı *italik* olmalıdır. Başlık ve içerik yazıları ise 10 punto ve 12 nk. satır aralığında olmalı, tabloyla aralarında mesafe bulunmamalıdır (Tablo 1: *Yaş-Cinsiyet Durumu*).

15. Metin içinde üç satırı geçen blok alıntılar “tırnak” içinde *italik* 10 punto, soldan 1,25 sağdan 0,5 cm satır girintili ve ana metinle 0,6 nk. mesafeli olmalıdır.

16. APA yazımında açıklamalar metin altında değil kaynakçadan önce Sonnotlar başlığı altında dipnot numara sırasına göre verilir.

17. Değerlendirme sürecinde, yazı içerisinde, yazara ait bilgiler, (yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve e-posta adresi) verilmemelidir.

18. Dergiye gönderilen çalışmalarda Türk Dil Kurumu (TDK) dil bilgisi imla kurallarına uymak zorunludur.

19. Kaynakların doğruluğu, yazarların sorumluluğundadır.

20. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’ne gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde yaygın olarak kullanılan American Psychological Association (APA) veya (MLA) stili kullanılabilir, söz konusu stillerle ilgili bilgiler ayrı bir başlık altında aşağıda verilmiştir.

APA YAZIM KURALLARI VE KAYNAK GÖSTERME BİÇİMİ

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisine gönderilecek çalışmalarda yazarların dikkate alacağı sürüm **APA 5. Basıma Göre Kaynak ve Referans Sistemi** kriterleri olmalıdır.

1. APA Sistemine Göre Metin İçi Referans Gösterimi

a. Tek yazar, tek çalışma

Yazarın soyadı ve eserin yayımlandığı tarih verilir. Buna ilişkin örnek üç değişik şekilde verilmiştir.

Sönmez (1998) Türkiye’deki bölgesel eşitsizlikleri incelediği çalışmasında, ...dır.

Türkiye’deki bölgesel eşitsizliklerin incelendiği bir çalışmada, ...dır (Sönmez, 1998).

Sönmez’in 1998’de yayınlanan çalışmasında, Türkiye’deki bölgesel eşitsizlikler konusunda ....dır.

Son örnekte görüldüğü gibi, metin içinde, cümlede yazar ve yayın yılı belirtiliyor ise, ayrıca parantez içinde yazar ve tarih verilmez.

Doğrudan alıntılarda yazarın soyadı, tarih ve sayfa numarası verilmelidir.

“İlköğretimin birinci dönemi bedensel, zihinsel, duyuşsal ve sosyal gelişim açısından kritik bir dönem olup, bireyin kendini ve çevresini tanıması açısından en önemli gelişme bu dönemde gerçekleşmektedir. Bu dönemde çocuklar konuşma, okuma, yazma, aritmetik gibi temel becerileri, başkaları ile iletişim kurma yollarını, günlük yaşam için gerekli olan fiziksel becerileri ve toplumsal yaşamda geçerli olan ahlak değerlerini kazanmak durumundadır” (Kuzgun, 1992: 40).

b. İki yazarlı çalışma

İki yazar varsa, her ikisinin de soyadı verilir.

Yöntem en genel anlamda ..... tanımlanır (Dembo ve Gibson, 1985).

Dembo ve Gibson’a (1985) göre ..... dır.

Doğrudan alıntılarda Yazarın soyadı, tarih ve sayfa numarası verilmelidir.

Dembo ve Gibson (1985:12) eğitimi “.....” olarak tanımlamaktadır.

c. Üç, dört ve beş yazarlı çalışma

Kaynağın ilk geçtiği yerde hepsi verilir. İzleyen yerlerde ise birinci yazarın soyadı verilerek “ve diğerleri” bağlacı konur.

William, Johns, Smith, Bruce ve Bradley (1994) ..... buldu. (İlk geçtiği yerde). Williams ve diğerleri (1994) tarafından yapılan.....

d. Altı ya da daha fazla yazarlı çalışma

Metin içinde ilk belirtildiği yerde, ilk yazarın soyadı verilir, “ve diğerleri” diye devam edilir. Kaynakça listesinde her yazarın soyadı ve ilk adlarının baş harfleri verilir.

Sayılan ve diğerleri (2005).....

e. Gruplar ve kurumlar (yazar olarak)

Grup ve kurum isimleri yazar gibi ele alınır (kurum, dernek, hükümet kuruluşları ve çalışma grupları). Genellikle metin içinde her geçtikleri yerde yazılırlar. Bazı grup yazarlarının ismi ilk geçtiği yerde açıkça yazılır ve sonra kısaltılarak kullanılır.

Metin içinde ilk gösterme: (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 1991)

Daha sonraki göstermeler: (MEB, 1991).

f. Aynı soyadlı yazarlar

Eğer kaynakça/kaynaklar listesinde iki veya daha fazla aynı soyadı olan yazar varsa, metin içinde ilk adları da verilerek kullanılır. Hatta yayın yılları farklı olsa bile böyle kullanılması gerekir.

N. Özdemir (1985) ve M. Özdemir (1990) tarafından yapılan çalışmalarda.....

g. Aynı parantez içinde iki veya daha çok çalışma

Yayın yılına göre sıralanarak, aynı yazarların iki ya da daha çok çalışması düzenlenir. Basımda olan çalışma varsa, bu en sona konulur. Önce yazarların soyadları verilir, ardından her bir çalışma için sadece çalışma yılları verilir.

(Köklü ve Büyüköztürk, 1991, 1993).

(Balcı, 1984, 1990, 1993, basımda).

h. Aynı yazarın aynı yıl yaptığı çalışmalar

Yazarın aynı yıla ait birden fazla çalışmasını ayırt edebilmek için yıllardan sonra a, b, c harfleri kullanılır.

(Demir, 1990a, 1990b, 1990c; Yılmaz, 1992 basımda-a, 1992 basımda-b)

ı. Yazarları farklı iki veya daha fazla çalışma

Bu tür çalışmalar aynı parantez içinde, soyadlarına göre alfabetik sıraya dizilerek ve birbirlerinden noktalı virgül ile ayırarak verilir. Örneğin;

Çeşitli çalışmalar .... (Başaran, 1984; Bursalıoğlu, 1987; Taymaz, 1984).

Elektronik kaynaklarda metin içindeki gösterimi yazar ve yayın yılı biliniyorsa basılı kaynaklardaki gibi verilir.

Ayrıca;

- İkincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa, asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

Örneğin: (Zizek'ten aktaran Sancar, 2009). Sancar (2009), kaynak listesinde bütün künye bilgileri ile yer alır, Zizek'in kaynağı alınmaz.

- Metin içinde kullanılan ikincil kaynaktan alıntılanan birincil kaynak, makale yazarı tarafından hiç okunmamış ise o zaman

Örneğin: Zizek'in ideoloji görüşündeki sorun (Zizek'ten aktaran Sancar, 2009)... olarak belirtilir.

- Özgün eserden doğrudan bir alıntı yaparken çıkarılan sözcük/cümle(ler) parantez içinde üç noktayla (...) gösterilir.
- Metin içindeki diğer kısa ve doğrudan alıntılar çift “tırnakla” yazılır. Çift “tırnak” içinde çift “tırnak” yer alamaz.
- Bir dergiden ya da kitaptan kullanılan makalenin metinde başlığıyla belirtilmesinde de çift tırnak kullanılır.

Örneğin: Meyde Yeğenoğlu'nun makalesi (2003) “Öteki Mekanda Olmak: Post-Kolonyal Dünyada Göçmenlik ve Turizm” .....

- Teknik bir terim sunuluyorsa ilk sunum cümlesinde *italik* yapılır, sonraki kullanımlarında yapılmaz.

Örneğin: Yazar, sonraki bölümde ayrıntılı olarak anlatacağı *meta analiz* ile başlamaktadır.

- Kısaltmalar metinde ilk kez sunulurken paranteze alınır, sonraki kullanımında alınmaz.

Örneğin: Sonuçta 1957 yılında dış borçların karşılanabilmesi için Uluslararası Para Fonu'na (IMF) başvurmak zorunda kalınmıştır. IMF, bu borçlanmayla Türk ekonomisine önemli bir figür olarak girmiştir.

- Hiç yazarı olmayan bir kaynaktan aktarma yapılıyorsa, kaynakçada gösterilen şekliyle ve genellikle de başlığın bir kısmını içeren bir referanslı kullanım uygundur.

Örneğin: Türkiye’de fen bilimleri alanındaki akademisyenler, sosyal ve beşeri bilimlerdeki akademisyenlerden daha fazla yurt dışı bursu ile yüksek öğrenimlerini tamamlama fırsatı bulmuşlardır (“Türkiye Bilimler Akademisi Raporu”, 2005: 20).

- Sayfa numarası olmayan bir web belgesinden aktarma yapılıyorsa, paragraf numarası belirtilmelidir.

Örneğin: Dursun, Avatar filmindeki hikayenin anti emperyalist veya ABD karşıtı olmadığını öne sürmektedir (Dursun, 2009, parag.10).

- Metin içinde kitap, dergi ve film, TV programı adları *italik* yazılır.

Örneğin: *Siyaset Meydanı* programında (...).

- Ayrıca yeni veya teknik bir terim metin içinde ilk geçtiği anda *italik* yazılabilir, sonrasında *italik* yazılmaz.

Örneğin: 1990’lardan sonra *alımlama çalışmaları* Türkiye’de de artış göstermiştir.

- İngilizce’de yaygın olan ifadeler ve kısaltmalar *italik* yazılmaz.

Örneğin: a priori, vis-a-vis, per se vb... metinde bir ifadeyi daha çok vurgulamak amacıyla *italik* yazılmaz.

- Cümlelere başlarken sayısal ifadeler sözcük olarak verilir.

Örneğin: Kırk beş tezdən yirmisi (...) metin analizi üzerineydi, kalan 15 tanesi üretim süreçlerinin ekonomi politiği ile ilgiliydi.

- Metinde dipnotlar, ilgili olduğu sayfada numaralandırılarak verilir; metin sonuna konulmaz. - Metinde sadece tek ek var ise *Ek* olarak italik başlıklandırılabilir ve metinde böyle yer alabilir. Birden çok ek var ise *Ek A*, *Ek B* diye harflendirilerek sıralanabilir. Metin sonunda yer alan bu eklere başlıkları verilmelidir. Ana metinde etiketleri ile belirtilmelidir. Örneğin: Türkiye’de yapılmış haber konusundaki doktora tezlerinin ve master tezlerinin konu dağılımına bakıldığında (*Ek A* ve *Ek B*), 1990’lardan itibaren bunların çoğunun temsil, ideoloji ve söylem meselelerine odaklandığı görülmektedir.

Metin içinde başlıklar ve alt başlıkların sıralanmasında geçerli olan başlıklandırma formatı aşağıdaki APA 5 düzey düzeyidir.

Başlık düzeyi	APA Formatı
1.düzyey	Merkezde, Kalın, Sözcükler Büyük Harfle Başlar Küçük Harfle Sürer
2.düzyey	Sola Yash, Kalın, Sözcükler Büyük Harfle Başlar Küçük Harfle Sürer
3.düzyey	Girintili, kalın, Başlığın ilk sözcüğü büyük harfle başlar diğer sözcükler küçük harfle başlayıp biter
4.düzyey	<i>Girintili, kalın, italik, Başlığın ilk sözcüğü büyük harfle başlar ve diğer sözcükler küçük harfle başlayıp biter</i>
5.düzyey	<i>Girintili, italik, başlığın ilk sözcüğü Büyük harfle başlar ve diğer sözcükler küçük harfle başlayıp biter</i>

Tablo ve Şekiller

Tablo gösterimi ve isimlendirme, APA-5 kriterlerine uyulmalıdır. Tablo ve şekiller, a) numara, b) başlık (ismi), c) çerçeve, ç) içerik ve d) dipnot (varsa) öğelerinden oluşur. Tablolar, metin içerisinde geçtiği yerde verilmelidir. Tablo, metinden sonra 1 satır boşluk bırakılarak, her tabloya 1’den başlayarak, ardıl numaralar verilerek numaralandırılmalıdır. Tablo numarası normal ve başlıktaki sözcüklerin baş harfleri büyük, diğer harfler küçük olacak şekilde yazılabilir. Tablo başlığı *italik* ve

sola dayalı, tablo içi normal olarak yazılmalıdır. Tablo numarasından sonra da (:) noktalama işareti konulmalıdır. (Tablo 1: *Yaş ve Cinsiyet Durumu*)

Şekil, metinden sonra 1 satır boşluk bırakılarak, her şekle 1'den başlayarak ardıl numaralar verilerek, numaralandırılmalıdır ve italik yazılmalıdır. Şekil başlığı normal ve sola dayalı, şekil içi de normal karakterlerle yazılmalıdır. Şekil numarasından sonra, (:) noktalama işareti konulmalıdır. Metin içinde şekil numaralarına, "Şekil 1'de görüldüğü" gibi biçiminde, referans verilmelidir. (Şekil 1: *Hücrenin Yapısı*)

Çeşitli biçimlerde hazırlanabilen tablo ve şekillerde başka kaynaklardan alınan bilgiler varsa, bu bilgilerin kaynağı, ayrıca açıklayıcı bilgiler gerekiyorsa bunlar tablo ve şekillerin altında gösterilmelidir.

2. APA Sistemine Göre Kaynakça Gösterimi

Kaynakça çalışmanın araştırılması ve hazırlanmasında kullanılan kaynakları kapsmalıdır. Kaynakça yazar soyadına göre alfabetik olarak dizilir. *Kitap ve dergi isimleri italik* olarak yazılmalıdır. Kaynakça yeni bir sayfada başlatılmalıdır. Bir satıra sığmayan kaynak gösterimlerinde, ikinci satır 1.25 cm. içerden başlatılır.

Sürelî Yayına İlişkin Genel Form

Yazarın soyadı, adının baş harfi ya da adı. (Tarih). Makalenin Adı. *Derginin Adı, Cilt (sayı), sayfa no. Dergi adı dışında derginin cilt numarası da italik* yazılır. Yılda bir sayıdan fazla yayınlanan dergilerde cilt sayısı dışında bir de sıra sayısı veriliyorsa, cilt yanına parantez içinde derginin sayısı italik ya da koyu olmaksızın yazılır.

a. Sürelî Yayın Örnekleri

1. Bir dergide tek ve birden çok yazarlı makale

Boz, H. (2001). Kitle iletişim araçları ve suskunluk sarmalı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32 (1-2), 41-48.

Borman, W.C., Hanson, M.A., Oppler, S.H., Pulakos, E.D. ve White, L.A. (1993). The people in organization. *Organizational Management*, 41, 21-30.

Kahraman R.C., Borman, C., Hanımgil, M., Özler, H., Perçin, D., ve Sergen, L. (1993). Kroner kalp rahatsızlığının belirlenmesinde rol oynayan faktörler. *Sağlık Psikolojisi*, 12 (2), 301-307.

2. Bir dergide çeviri makale

Makale hangi dile çevrildi ise, makale adı o dilde verilir. Çevirenin adı, örnekte gösterildiği gibi makale isminden sonra parantez içinde verilir.

Bruce, T. Draine. (1994). Çocukların yaşamında oyunun rolü (Çev. A.F. Altınoğlu). *Eğitim ve Bilim*, 18 (92), 64-69.

Çevirilerden yapılan alıntılar, metin içinde gösterilirken yazarın soyadından sonra, orijinal tarih ve çeviri tarihi verilir. Örnek:

Bruce'e (1994) göre ..... dır.

3. İnternet ortamından faydalanılan yazarı ve yayımlandığı dergisi belli olan bir makale

Beach, D. (December 2003). A problem of validity in education research. *Qualitative Inquiry*, 9, 859-873. <http://qix.sagepub.com/cgi/reprint/9/6/859>, 8 Ocak 2007.

4. İnternet ortamından faydalanılan yazarı belli olmayan ancak yayımlandığı dergisi belli olan bir makale

From character to personality. (1999, Dec). *APA Monitor*, 30 (11). <http://www.apa.org/monitor/dec99/ss9.html>, 22 Ağustos 2000.

5. İnternet ortamından faydalanılan tarihi ve yazarı olmayan bir makale

Gvu's 10th www user survey. (?) Retrieved August 19, 2005, from http://www.gvu.gatech.edu/user_surveys/survey-1998-10/, 22 Ağustos 2000.

b. Kitaba İlişkin Genel Form

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. (Yıl). *Kitabın adı*. (Baskı sayısı). Yayın Yeri: Yayınevi.

1. Kitap örnekleri

Bursalhoğlu, Z. (2003). *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama*. (7. Bsk.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Mitchell, T.R. ve Larson, J.R. (1987). *People in organizations* (Third edition). New York: Mc Graw-Hill.

Timur, T. (2000). *Toplumsal değişme ve üniversiteler*. Ankara: İmge Kitabevi.

2. Kurumun yazarı ve yayımcısı olduğu kitap

Australian Bureau of Statistics. (1991). *Estimated resident population by age and sex in statistical local areas, New South Wales, June 1990* (No.3209.1). Canberra, Australian Capital Territory: Author.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Ekonomik ve sosyal göstergeler (1950- 2004)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

3. Bir editör (veya editörler) tarafından hazırlanmış kitap

Sayılan, F. ve Yıldız, A. (Ed.) (2006). *Yaşam boyu öğrenme*. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Pegem A Yayıncılık.

4. Editörler tarafından yayına hazırlanmış bir kitapta makale ya da bölüm

Önce makalenin ya da bölümün yazarı, ardından makale ve bölüm ismi verilir. Editör varsa editörden önce, yoksa kitabın adından önce “in” kelimesi yazılır (İngilizce bir eser için).

Bjork, R.A. (1989). An adaptive mechanism in human memory. In H.L. Roediger and F.I.M. Craik (Ed.), *Varieties of Memory and Consciousness* (309-330). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Gülmez, M. (2006). Kesintisiz insan hakları öğretimi ve eğitimi. F. Sayılan ve A. Yıldız. (Ed.). *Yaşam Boyu Öğrenme*. (2. Bsk.) Ankara: Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Pegem A Yayıncılık, s. 84-105.

5. Çeviri kitap

Hollingsworth, P.M. ve Hoover, K.H. (1999). *İlköğretimde öğretim yöntemleri* (Çev. T. Gürkan, E. Gökçe ve D.S. Güler). Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

Freire, P. (1991). *Ezilenlerin pedagojisi* (Çev. D. Hattatoğlu ve Erol Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Çeviri kitaplardan yapılan alıntılar metin içinde gösterilirken yazarın soyadından sonra, sırasıyla orijinal tarih ve çeviri tarihi verilir. Örnek:

Hollingsworth ve Hoover'e (1991/1999) göre ..... dir.

Freire (1982/1991) okuma yazma öğretiminde, ... dir.

c. Ansiklopedi veya Sözlük

Türk Dil Kurumu. (1969). *Türkçe sözlük* (Genişletilmiş baskı). Ankara: TDK.

Ansiklopedi veya sözlüğün yazarı veya editörü varsa;

Sadie, S. (Ed). (1980). *The new grove dictionary of music and musicians*. (6th Eds. 1-20). London: Macmillan.

d. Sempozyumda Sunulan Yayımlanmamış Bir Çalışma

Johnson, R.S. (1991, January). *Early data on trauma symptom*. Paper presented at the First International Congress of Medicine, San Diego, CA.

Köklü, N. (Kasım, 1996). *Üniversite öğrencilerinin istatistik kaygı puanlarına etki eden faktörler*. Devlet İstatistik Enstitüsü Araştırma Sempozyumunda sunuldu, Ankara.

e. Doktora ya da Yüksek Lisans Tezleri

Öztürk, S. (2004). *Türkiye'de üniversite özerkliğinin mali, akademik ve yönetsel boyutlarıyla kamu ve vakıf üniversiteleri için betimlenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Almedia, D.M. (1990). *Fathers participation in family work*. Unpublished master's thesis, Canada: University of Victoria.

Kara, E. (1996). *Öğretmenlerin statü düzeyleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

MLA STİLİNE GÖRE KAYNAK VE REFERANS SİSTEMİ

1. MLA Sistemine Göre Metin Altı Kaynak Gösterimi

Dipnot kullanımında eserin ilk geçtiği yerde tam künye daha sonraki kullanımlarda kısaltılmış künye kullanılmalıdır.

a. Kitap

Kitap yazarının adı soyadı veya meşhur adı, eserin tam adı (*italik*), varsa çeviren (Çev.), tahkik eden (Thk.) veya sadeleştiren (Sad.), edisyon (Eds.) yayına hazırlayanın (Haz.) adı, soyadı, yayınevi (İz Yay.), kaçınıcı baskı olduğu (1. Bsk.), yayım yeri ve tarihi, (İstanbul 2011) varsa cildi (c. II) ve sayfası (s. 5). Şayet baskı yeri yoksa (yy.), tarih yoksa (ty.) şeklinde kısaltılacaktır.

İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1988, c. I, s. 55.

Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, (Thk. Ferîd Abdülaziz el-Cündî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1990, c. V, s.16.

Muhammed Şehrûr, *Lügavî Kur'ân Okumaları*, (Çev. Mustafa Ünver), Sidre Yay., 1. Bsk., Samsun 2001, s. 69.

Dipnotta bir kitabın ikinci ve daha sonraki kullanımları

Referans eserin ikinci ve diğer kullanımlarında yazarın soyadı veya meşhur adı, eserin *kısa* adı cilt ve sayfa numarası yazılacaktır.

Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, c. I, s. 55.

b. Kitapta bölüm (editörlü veya editörsüz)

Ad soyad, "Bölüm Adı", (Ed. Editörün Adı Soyadı), *Kitabın Adı*, Yayımcı, Basım yeri Basım Yılı, s.(sayfa).

Sabahattin Küçük, "Divan Şiirinde 'Güneş' Üzerine Bir Deneme", (Ed. Zeynep Kerman), *Mehmet Kaplan İçin*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1988, s. 150.

Editörsüz ya da editörü belli olmayan kitapta bölüm

Ad soyad, "Bölümün Adı", *Kitabın Adı*, Yayımlayan, Yayım Yeri Yayım Yılı, s.(sayfa).

İsmail Parlatur, "Bilimsel Yazıların Hazırlanmasında Uygulanacak Kurallar", *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Yargı Yayımevi, Ankara 2001, s. 440.

c. Makale

Makale yazarının adı ve soyadı, makale adı “tırnak içinde”, dergi veya eser adı (*italik*), çeviri vs. ise çevirmen adı, derginin baskı yeri ve tarihi, cildi veya yılı, sayı numarası ve sayfası.

Mehmed S. Hatiboğlu, “İlk Sufilerin Hadis/Sünnet Anlayışları Üzerine”, *İslâmiyât*, Ankara 1999, Cilt: II, Sayı: 3, s. 15.

Dipnotta bir makalenin ikinci ve daha sonraki kullanımları.

Referans makalenin ikinci ve diğer kullanımlarında yazarın soyadı veya meşhur adı, tırnak içinde makale ve sayfa numarası.

Hatiboğlu, “İlk Sufilerin Hadis/Sünnet Anlayışları Üzerine”, s. 15.

d. Ansiklopedi maddeleri

Yılmaz Öztuna, “Mesnevî”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1983, c. XXIV, s. 46.

İkinci kez verilisinde ansiklopedi maddesi tırnak içinde, ardından cilt ve sayfa numarası verilir.

Öztuna, “Mesnevî”, c. XXIV, s. 46.

e. Tezler

Emrah Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültürün İzleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 142.

İkinci kez verilisinde soyad, tezin ismi ve sayfa numarası

Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültürün İzleri*, s. 142.

f. Sempozyum/Kongre

Ad Soyad, Bildirinin Adı, *Etkinliğin Adı*, Etkinlik Tarihi, Yayımlayan, Yayım Yeri Yayım Yılı, s.(sayfa aralığı).

Bayram Dalkılıç, Yunus Emre'nin İslam'ı Anlayış ve Anlatış Biçimi, *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*, 31 Mayıs-1 Haziran 2007, Fakülte Kitabevi, İsparta 2007, s. 124.

g. Yazma Eserler

Kütüphane adı, kayıt numarası ve varak yazılacaktır.

Abdülmeccid-i Sivâsî, *Şerh-i Mesnevî*, MEB. Ankara, Genel Kitaplık, nr 683, vr. 3b.

h. Âyetler

Sure ismi, numarası/âyet numarası

Bakara, 2/10.

i. Hadisler

Hadisler kaynakları (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce) ilk geçtiği yerde kitabın verilişi gibi, ilave olarak ise kitap ve bab numarası eklenir.

Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (Tah. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır), Dâru Tavki'n-Necât, 1. Bsk., yy. 1422, Tıbb, 33.

İkinci geçtiği yerde ise yazar ismi, kitap ismi ve bab numarası verilir.

Buhârî, İmân 15.

j. Arapça Eserler

Arapça eser isimlerinin başındaki “lâmu't-ta'rif” okunduğu gibi yazılır. Müellif isimlerinin başındaki “lâmu't-ta'rif” ise ilk geçtiği yerde yazılır ancak ikinci ve daha sonra geçtiği yerler ile kaynakçada yazılmaz.

İlk Kullanım

Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), Dârü't-Türas, 3. Bsk., Kahire 1985, c. II, s. 225.

İkinci ve Sonraki Kullanımlar

Suyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 22.

Arapça eser isimleri okunuşlarına uygun bir şekilde yazılacaktır. Eser isimlerinde harfî cerler, zarflar küçük, uzatmalar ise şapka ile yapılacaktır.

el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*

k. İnternet Siteleri

Kitap ve makele referans sitemine ek olarak http adresi ve erişim tarihi verilecektir.

D. Beach, “A Problem of Validity in Education Research”, *Qualitative Inquiry* 9, 859-873. December 2003, Web: <http://qix.sagepub.com/cgi/reprint/9/6/859>, 8 Ocak 2007.

2. MLA Sistemine Göre Metin Sonunda Kaynak Gösterimi

1- Kaynakça başka bir sayfada yazarların soyadına göre alfabetik sırayla düzenlenir. Yazar adı verilmemişse eser adı, eser kurum yayınıysa kurum adı dikkate alınır, eserin ve kurumun ilk harfine göre alfabetik sıralama yapılır.

2-Kaynaklar iki yana yaslı, ilk satırda paragraf girintisi olmadan ikinci satırı 1, 25 paragraf girintisiyle düzenlenir.

3-Kaynakçada Kitaplar ve Tezler, sayfa numaraları hariç ilk dipnottaki yani metin altında geçen tam künye haliyle verilecektir. Makale, Ansiklopedi, Sempozyum ve Kongre’de ise tam künyeye ilave olarak makale/sempozyum ve kongre bildiri sayfa aralığı verilecektir.

Kısaltmalar

b. : Bin, ibn

bkz. : Bakınız

Bsk. : Baskı

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. : Editör

Eds. : Edisyon

h. : Hicrî

Haz. : Hazırlayan

krş. : Karşılaştırınız

Ktp. : Kütüphane/Kütüphanesi

m.ö. : Milattan önce

m.s. : Milattan sonra

nr. : Numara

Nşr. : Neşreden

ö. : Ölümü

s. : Sayı

s. : Sayfa

Thk. : Tahkik eden

ty. : Tarih yok

vr. : Varak

yy. : Yayın yeri yok